Secolul 20

LITERATURA ȘI EVENIMENTUL

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE. ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU
ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU
DAN HĂULICĂ REDACTOR-ȘEF, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINCĂ, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA,
ALEXANDRU BACIU SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE.

6-7

[126—127]

1971

SUMAR

LITERATURA ȘI EVENIMENTUL

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ: Fapt istoric, fapt literar • 6
ROMUL MUNTEANU: Eveniment, Biografie, Creație • 11
VIRGIL NEMOIANU: Spontaneitate și eveniment • 14
GEO ȘERBAN: Expansiunea evenimentului și soluțiile artei moderne • 17

«SECUNDE MAI LUNGI DECÎT O VIAȚĂ...»

ARTUR LUNDKVIST: Agadir, poem, fragmente, în românește de Mircea Bucurescu • 25
EGON ERWIN KISCH: Un vulcan erupe, reportaj, în românește de Petre Stoica • 43

•

MIHAIL SVETLOV: Granada — poem, în românește de Ioanichie Olteanu • 49
LEONID MARTÎNOV: Anii douăzeci, poem, în românește de Daniel Popa • 52
GEOFFREY HOLLOWAY: Atacul de pe Rin—1944; GEORGE MACBETH: Submarinul, poeme, în românește de Georgeta Ciocîltea; ROBERT BLY: Poem împotriva celor bogați, Cei înghițiți de America; LYAN ANDREWS: Lumea fără arme, poeme, în românește de Irina Dragu și D. Marian • 53

https://biblioteca-digitala.ro

VIAȚA IMEDIATĂ

SIMBOLURI ALE REVOLUȚIEI

CAMILO TORRES
ERNESTO CHE GUEVARA

CAMILO TORRES : Ce crezi tu, om din popor? . . . • 67

Mărturii despre CAMILO TORRES de: German Guzman Campos, Hildegard Goss-Mayr, Gonzalo Alfonso Pineda, în românește de Nina Ecaterina Popescu • 73

ERNESTO CHE GUEVARA : Să împărtășești soarta . . . • 78

Mărturii despre CHE GUEVARA de: Fidel Castro, Samuel Feijoo, Dalmiro Saenz, Ezequiel Martinez Estrada, Andre Gorz, Claude Julien, Anne Philipe, Manuel Rojas, Luis Cardoza y Aragon, Angel Rama, Emilio Vedova, Ivan Della Mea, Emanuel Carballo, Raul Roa, Roberto Fernandez Retamar, Edmundo Desnoes, în românește de Andrei Ionescu • 83

•

ANDRÉ MALRAUX: Moartea, care nu-i departe, fragmente, în românește de Liliana Țopa • 96

SIMONE DE BEAUVOIR: Marșul cel lung, fragmente, în românește de R.S. • 105

DAVIDE LAJOLO : Contingentul 1912—De aceea am învins; RAIMONDO LURAGHI : Ora cea mare a sosit; Comitetul secret de agitație din Piemont, Lombardia și Liguria, în românește de Ștefan Delureanu • 113

SIEGFRIED LENZ: Discuție în oraș, fragment de roman. • 125

WOLFGANG SCHREYER: Operația Thunderstorm, fragment, în românește de Mihai Isbășescu.

TEATRUL ȘI NELINIȘTEA LUMII

US

MARTIN ESLIN: Un exemplu de teatru documentar • 146

A. MARTÎNOVA: Mînia lui Peter Brook. • 149

BREAD AND PUPPET

FRANÇOISE KOURILSKY: Șapte zile într-un sat vietnamez • 151

G. BANU: Teatrul despre Vietnam sau presiunea istoriei • Comentarii la trei piese despre războiul din Vietnam: « Fire » la Bread and Puppet; «Viet-Rock» la Open Theatre; « Vietnam-Campesino » — o analogie • 161

ARMAND GATTI: «V» ca Vietnam, piesă, fragmente, în românește de Al. Radu • 174

•

ALBERT CAMUS: Revoltă în Asturia, piesă, fragmente, în românește de Irina Ionescu • 187

AIMÉ CÉSAIRE: « Un anotimp în Congo », piesă, fragmente, în românește de Al. Bucur • 197

https://biblioteca-digitala.ro

CENTENARUL PROUST

MARCEL PROUST: Fugara; Timpul regăsit, în românește de Tașcu Gheorghiu; O pastișă: Afacerea Lemoine, în românește de N. Argintescu-Amza; Zile de lectură (din prefața la traducerea din Ruskin; « Sésame et les Lys »), în românește de Liliana Țopa; Prefață la « Biblia din Amiens » de Ruskin (extrase), în românește de Alexandru Baciu • 205

MOMENTE EPISTOLARE

GIDE ȘI PROUST: Refuzul și recunoașterea lui Proust, în românește, cu o prezentare de Elena Beram • PROUST ȘI MARTHA BIBESCU, în românește de Alexandru Baciu, cu o prezentare de Barbu Brezianu • 264

EXEGEZE

GAËTAN PICON: Proust astăzi . . . în românește de Cornelia Ștefănescu • 275
GEORGES POULET: Spațiul proustian, fragmente, în românește de Virgil Tănase • 283
JEAN-FRANÇOIS REVEL: Proust și viața, fragmente, în românește de Florica Eugenia Condurachi • 291
JOSEPH CONRAD: Proust creator, • 302
GEORGE D. PAINTER: Cînd cele două părți se întîlnesc, în românește de C.S. • 303
E. WARRINGTON-SMYTH: O critică a lui Painter, în românește de Horia Florian Popescu • 314
CORNELIA ȘTEFĂNESCU: Proust și curiozitatea tehnologică • 316
ADRIANA MITESCU: Contre Proust • 321
F. BĂILEȘTEANU: Între documente și spectacol • 326
I. IGIROȘIANU: Pelerinaj la Combray. 331

ARTE

N. CARANDINO: Turnee străine în România • 339

https://biblioteca-digitala.ro

LITERATURA ȘI EVENIMENTUL

https://biblioteca-digitala.ro

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

FAPT ISTORIC
FAPT LITERAR

« Lumea este atît de mare, atît de bogată, și viața oferă un spectacol atît de variat încît subiectele de poezie nu vor lipsi niciodată. Dar e necesar ca aceasta să fie, întotdeauna, poezie de circumstanță, altfel spus ca realitatea să-i furnizeze ocazia și materia. Un caz particular devine general și poetic prin chiar faptul că este tratat de către un poet. Poeziile mele sînt toate poezii de circumstanță, ele se inspiră din realitate, pe ea se întemeiază și se sprijină. N-am ce face cu poezii care nu se sprijină pe nimic ». Aceste cuvinte ale lui Goethe, relatate de Eckermann, divulgă vanitatea încercărilor estetizante ale unei părți a criticii literare moderne de a separa, în mod radical, *eul real* (social-psihologic) de *eul poetic* al unui scriitor. Ideia unei opere literare monadice, complet ruptă de real, fruct al unei dialectici exclusiv interioare, structură autonomă și suficientă sieși, pornește dintr-o alergie față de istorie și istorism, și ignorează în mod nepermis datele reale care conlucrează la generarea unei opere de artă. Aceasta nu poate fi decît parte a unui întreg, element semnificativ al unei vaste suprastructuri ideologico-spirituale care i-a prilejuit apariția, prin simplul fapt că este creația a unui individ uman asupra căruia timpul și societatea în care a trăit și-au lăsat amprenta, secretă poate, dar de neînlăturat. Orice graniță absolută între — de o parte — biografia personală a autorului, experiența sa concretă de viață, evenimentele la care a participat direct sau indirect, și care i-au determinat, într-o măsură sau alta, viața, și — de altă parte — biografia sa spirituală, adică istoria operelor sale desprinse din contextul concret social-politic, constituie o separație arbitrară : viața și opera unui artist se află într-un permanent proces de întrepătrundere reciprocă, de osmoză spirituală.

Gundolf a arătat convingător că aventurile sentimentale ale lui Goethe de-a lungul bogatei sale vieți, petrecute în medii sociale diferite, cu persoane diferite și la vîrste diferite, se reflectă fidel în modalitățile diverse ale liricii sale erotice : poezie salonardă, de o anume frivolitate, scrisă pentru Lili Schönemann; lirică de patetic elan romantic, dedicată Charlottei Buff; poezie de elevație a simțirii, inspirată de amorul platonic pentru Charlotte von Stein; lirica de pregnante efecte senzuale și plastice, din « Elegiile romane », concepută sub influența Italiei și a sculpturalei Christiane Vulpius (care avea să-i devină soție); în fine, poezia de inspirație orientală din «West-Östlicher Divan », contemporană cu dragostea sa pentru Marianne von Willemer. Bineînțeles, o asemenea evoluție a sentimentelor și a modalităților de expresie poetică nu se desfășoară linear și ireversibil : în 1824, la 75 de ani, Goethe încearcă o pasiune nefericită pentru tînăra Ulrike von Levetzov, fapt care readuce pe lira sa accentele din tinerețe, din perioada lui « Werther » (1774). O similară observație se

https://biblioteca-digitala.ro

poate face asupra lui Hugo : timbrul revoluţionar hugolian, al poeziilor din tinereţe, sună altfel decît accentele lirice ale exilatului de la Gurnesey, şi cu totul altfel decît lamentaţiile bunicului care-a pierdut-o pe Léopoldine, nepoata sa.

Uneori, opera însăşi, înscrisă pe traiectoria destinului ei aventuros, aruncă reflexe determinante asupra vieţii autorului. Decepţia pe care a cunoscut-o Racine, o dată cu eşecul « Fedrei », otrăvită şi mai mult de triumful mediocrului Pradon, l-a îndepărtat de teatru, apropiindu-l de jansenişti. Cînd va reveni, locul pieselor împrumutate din repertoriul elin îl vor ocupa tragediile în care se manifestă influenţa de la Port-Royal, « Athalie » şi « Esther». Biografia unui autor nu este un spaţiu vid şi ostil operei, în care aceasta s-ar instala ca o seră ferită de intemperiile vieţii, avînd un sol şi un climat aparte, artificiale, ci formează chiar solul care hrăneşte şi climatul care favorizează cel mai bine ecloziunea operei. Condiţiile vieţii materiale au, uneori, chiar un rol determinant asupra modalităţilor artistice : prolixitatea prozei balzaciene se datoreşte, în bună măsură, şi faptului că autorul lucra sub presiunea comenzilor editoriale, servitute la care l-au obligat somaţiile creditorilor săi. « Dacă aş avea şi eu situaţia materială a lui Goncearov sau Tolstoi ! », exclama Dostoievski, constrîns — şi el— să adopte o tehnică foiletonistică pentru a putea să răspundă nevoilor imediate ale vieţii.

Dacă adoptăm termenul de eveniment pentru a designa o anumită conjunctură în care se află sau faţă de care ia poziţie un scriitor, putem spune că aceste evenimente sînt de două feluri : trăite şi asumate, şi implică două atitudini diverse faţă de ele, atitudini vizibile în opera însăşi.

Evenimentul trăit este faptul biografic prin excelenţă : situaţia concretă în care se află omul, faţă de care reacţionează în felul său personal, care lasă adesea urme adînci asupra configuraţiei operei, deoarece se constituie în experienţă structuratoare a personalităţii. Relaţia artistului cu evenimentul trăit poate fi *imediată:* este relaţia, tipică pentru omul îndrăgostit, a lui Dante cu evenimentul morţii lui Folco di Ricovero Portinari, tatăl Beatricei; din ea s-a născut celebrul sonet 23 (LXX) : *De-unde veniţi aşa îngîndurate ;* sau al lui Eminescu care scrie poezia « Pe lîngă plopii fără soţ » pentru Cleopatra Poenaru. De obicei, reacţia faţă de asemenea evenimente se concretizează în poezii scurte, exprimînd o puternică emoţie, o *stare* de spirit, de care poetul simte nevoia de a se descătuşa : opera realizează un fel de *catharsis*, şi va păstra — pentru posteritate— ceva din caracterul direct al documentului sufletesc sau social-politic. « Balada temniţei din Reading », scrisă în închisoare, a uşurat fără îndoială detenţiunea lui Wilde. În acelaşi timp, relaţia imediată cu evenimentul impune, aproape cu necesitate, forma şi modalitatea operei literare : despărţirea de o fiinţă iubită ia, aproape întotdeauna, forma şi tonul unei elegii. Se întîmplă ca relatarea unui eveniment trăit în mod nemijlocit să nu aibă deloc o intenţie estetică : este cazul atîtor scrisori celebre, simple documente biografice, cărora posteritatea le descoperă valoarea literară intrinsecă.

Dar evenimentul trăit se poate impune şi într-un mod *mediat*. Ne referim, aici, atît la evenimentele pe care autorul — nefiind martor ocular al lor — le cunoaşte din relatări indirecte, cît — mai ales — la cele care, petrecute cu ani de zile înainte, au nevoie de o lungă perioadă de cîntărire şi selecţie pentru a deveni materia unei opere literare. Nu absenţa de la locul acţiunii, ci distanţa în timp faţă de ea instituie perspectiva care va influenţa asupra unei bune părţi a operei. În asemenea cazuri, evenimentele beneficiază de o aparentă *obiectivare*, iar opera va prezenta un mai pronunţat caracter de *reflecţie* asupra lor : nu mai este vorba de reacţii imediate în faţa faptelor brute, ci de atitudini îndelung elaborate faţă de evenimente care s-au integrat deja unei anumite serii istorice. Cu toate acestea, ele ni se prezintă ca simple elemete de construcţie ale unui edificiu născut dintr-o vehementă, imperioasă luare

https://biblioteca-digitala.ro

de poziţie subiectivă. « Divina Commedia » e — după expresia lui Lamartine — o adevărată « gazetă florentină », în sensul că o mare parte din evenimentele pe care le narează sînt întîmplări pe care Dante le-a trăit direct sau indirect, o mulţime de personaje sînt persoane cu identitate istorică, faţă de care autorul a reacţionat, la timpul cuvenit, conform temperamentului şi intereselor sale omeneşti. Ele au devenit tramă a operei la mult timp după ce s-au consumat. De aceea, ele nu au mai exercitat o influenţă directă asupra modalităţilor artistice, care au fost alese exclusiv în funcţie de intenţia estetică, de « programul » artistic conceput de marele florentin. Asemenea opere sînt, în general, vaste şi bogate, însumînd experienţa unei vieţi întregi, reflectînd complexitatea unei întregi epoci istorice, atingînd profunzimi deosebite.

Indiferent de relaţia — mediată sau imediată — pe care o mărturisesc, operele care reflectă un eveniment trăit poartă o evidentă *pecete biografică:* autorul e continuu prezent în text, chiar dacă nu sub forma unui eu liric; pulsaţia vie a operei e doar un ecou amplificat al bătăilor inimii sale . O presiune a vieţii, identificabilă în patetismul afirmaţiilor şi negaţiilor, în spontaneitatea mai pronunţată sau mai estompată dar mereu prezentă, în preponderenţa, greutatea specifică şi culoarea de document sufletesc a faptelor relatate, se face tot timpul simţită. Cititorul are sentimentul statornic de a se afla în faţa unor opere ce respiră multă sinceritate şi impun prin autenticitate : adevărul istoric însuşi trece pe planul al doilea; ceea ce ne fascinează este forţa reacţiei subiective sau a reflecţiei personale la obiect care scaldă evenimentul într-o baie de flăcări, fie că e vorba de întîlnirea dintre doi amanţi, de un măreţ spectacol al naturii sau de participarea directă la un act politic. Poeme şi poezii ca « Luceafărul » lui Eminescu, « Noi vrem pămînt » de G.Coşbuc sau « Ciclul morţii » de Camil Petrescu intră în această categorie.

Cu totul altfel se prezintă atitudinea faţă de *evenimentul asumat*, adică evenimentul istoric propriu zis pe care poetul şi-l alege ca tramă a operei sale. De data aceasta, autorul nu intră în contact cu realitatea palpabilă, concretă a faptului, ci cu *imaginea* lui, aşa cum i-au transmis-o contemporanii întîmplărilor respective — prin documente subiective sau obiective — şi Istoria însăşi. Astfel, el intră în legătură cu una din multiplele feţe ale evenimentului : cu aceea pe care o desvăluie şi o luminează în mod deosebit perspectiva adoptată asupra lui. Campania lui Napoleon în Rusia ia aspecte diferite în proza lui Tolstoi şi în poezia lui Victor Hugo, în funcţie de punctul de vedere al fiecăruia. În general însă, două sînt atitudinile fundamentale pe care un scriitor le poate adopta în faţa evenimentului istoric : una *de participare* (entuziastă sau critică) la el, printr-un efort de transpunere în situaţia istorică dată; alta de *păstrare a distanţei* (reale sau morale) ce se interpune între fapte şi scriitor. Autorul romanului « Război şi pace » — scris în 1861 — a reacţionat faţă de prezenţa lui Napoleon la Moscova cu toată vehemenţa unui suflet rusesc de la anul 1812 : devenind contemporan cu evenimentul, el şi l-a asumat din punctul de vedere al unui patriot rus, instituind permanent — în trama romanescă — argumentele unei « cauze » patriotice. În acelaşi fel a procedat Eminescu în « Scrisoarea a III-a ». Există însă şi posibilitatea de a te apropia de un eveniment istoric şi de protagoniştii săi cu un pronunţat efort de obiectivare, de-a-l prelua ca un simplu «subiect» literar : subiect interesant tocmai prin faptul că poate să ofere un aşa-zis *conflict alb*, adică indiferent pentru autorul de azi; evenimentul seduce imaginea-creatoare, în afara oricărei tentaţii ca aceasta să ia parte alături de unul sau altul dintre agenţii conflictuali. Ce-i drept, această situaţie e foarte rară, poate tocmai din cauză că scriitorii — în deosebi poeţii — nu sînt în căutare de « subiecte » indiferente, ci aderă — dimpotrivă — la realităţi care i-au impresionat puternic prin datele lor obiective. Schiller a încercat, în « Don Carlos », dar n-a reuşit să fie total nepăsător la soarta personajelor

https://biblioteca-digitala.ro

sale. În schimb, Shakespeare a ilustrat perfect o asemenea relaţie în tragedia « Iuliu Cezar »: piesa începe cu un elogiu al împăratului, pentru a se încheia — prin gura lui Marc Antoniu — cu un ditiramb la adresa lui Brutus, exponentul spiritului republican. Operele care reflectă asemenea situaţii sînt, în general, străbătute de un sentiment al *presiunii istoriei*, care forţează la anagajare. De data aceasta, procesul de creaţie porneşte de la documentele istorice existente, a căror selecţie însăşi divulgă « parti-pris »-ul ce se va evidenţia, pînă la urmă, de-a lungul operei. Intenţionalitatea lor artistică e indiscutabilă; dar accentul nu cade aici pe valoarea estetică, ci pe celelalte valori care pot să consacre o creaţie literară.

Dacă evenimentul biografic, încorporat artistic, respiră prin toţi porii autenticitatea trăirii lui mediate sau imediate, evenimentul istoric asumat conferă operelor ce-l zugrăvesc o pronunţată *pecete ideologică:* autorul recurge la trama unor evenimente din trecut pentru a exprima, şi uneori a soluţiona pentru sine şi alţii, prin intermediul lor, o problemă ardentă a timpului său. Prezentul istoric în care se desfăşoară acţiunea este incendiat de văpaia prezentului în care trăieşte autorul. « Spiritul timpului » — noţiune atît de dragă romanticilor — adie în fiecare cuvînt rostit de eroi care nu sînt, la urma urmei, decît «vocile» puse în conflict ale unei dialectici interioare ce frămîntă personalitatea creatoare a poetului, « voci » în care se particularizează ideile directoare ale epocii sale. Este cazul atîtor poeme de inspiraţie antică ale lui Hölderlin, şi — în general — al oricărei opere ce urmăreşte actualizarea unui mit sau simbol consacrat. În piesele istorice, autorul adaugă de obicei personajelor reale un personaj fictiv, iar acesta este întotdeauna « ministrul » său, purtătorul său de cuvînt.

În măsura în care scriitorul, ca om, nu se poate auto-exila din epoca sa, nici omul, ca scriitor, nu poate evada din spaţiul culturii. Patrimoniul valorilor naţionale mai întîi, cît şi cel al valorilor universale, contribuie permanent ca între evenimentul real brut (biografic sau istoric) să fiinţeze un adevărat *filtru al culturii.* Acesta condiţionează structura operei artistice, oferind autorului o sumă de elemente absolut necesare, în lipsa cărora tentativa estetică eşuiază de cele mai multe ori. Mai întîi, cultura propune conştiinţa deplină a propriei vocaţii: prag care deschide în mod obligatoriu o perspectivă, perspectivă care face posibilă scoaterea la lumină, dezghiocarea sensurilor adînci care formează sîmburele fiecărui eveniment. În al doilea rînd, cultura presară pe drumul atît de lung, uneori, al creaţiei toate acele capcane atrăgătoare care, pînă la urmă, trebuiesc transformate în tot atîtea rampe de lansare: exemplul strivitor şi totodată stimulant al înaintaşilor, tiparul gata-făcut al unor procedeie de breaslă experimentate care îmbie la lene spirituală, formule literare care nu şi-au divulgat încă manierismul şi maniere care n-au fost încă epuizate, rigori care învinse deschid adevărata cale spre libertate şi îndrăzneli care nu sînt decît măşti ale unui nou conformism. În fine, pe acest parcurs, cultura verifică personalitatea creatoare — ca dialog neistovit între imitaţie şi originalitate — care luptă cu evenimentul pentru a-l transfigura. Opera de artă este o sinteză creatoare: prin ea, timpul în care a trăit autorul, timpul său concret şi fulgurant, cu toate slăbiciunile, eşecurile şi victoriile sale, participă la eternitate. Pentru aceasta, trebuie ca evenimentul biografic sau istoric, trăit sau asumat, să se ridice din planul existenţei sale reale pentru a se înscrie în planul ficţiunilor semnificative: devorat de flăcări pînă-n ultima sa fibră, devenit un pumn de cenuşă pe o fragilă foaie de hîrtie, el nu mai este nici viaţă, nici istorie — el devine Legendă. Asemenea Fenixului, mistuit în planul realităţii, el trebuie să învie în sfera limbajului: faptul istoric s-a metamorfozat în fapt literar, într-o imensă figură de stil. Cum este posibilă această miraculoasă transfigurare?

Deşi întrebarea depăşeşte discuţia pe care ne-am propus-o, să poposim o clipă asupra ei. Primul prag pe care-l depăşeşte adevăratul scriitor e acela al viziunii repor-

https://biblioteca-digitala.ro

tericeşti asupra evenimentelor: se ştie că faptele nu sînt, în realitate, ceea ce au fost, ci ceea ce ar putea să fie. Reporterul nici nu bănuieşte că evenimentul este un simptom al posibilului, şi de aceea se cantonează în materialitatea lui brută pe care o « fotografiază ». Dar o asemenea atitudine nu poate întreţine decît o grafomanie a documentarului, nicidecum o literatură profundă pe marginea prezentului sau a trecutului. În general, scriitorul superficial uită că *figura* unui eveniment, ca şi figura universului însuşi, e o creaţie a spiritului uman, o viziune unitară aplicată asupra lucrurilor, o ordine instituită în materia amorfă a unui haos de întîmplări. Nenumărate pagini de reportaj descriind « evenimentul » zilnic şi banal al înserării nu pot echivala o strofă a lui Bacovia din « Amurg violet ». Evenimentul este, prin definiţie, trecător: el nu poate dura decît prin tîlcurile sale cele mai adînci, acelea care înscriu punctul lui minuscul în continuitatea unei linii care duce undeva. În al doilea rînd, evenimentul nu poate fi — aşa cum spune Goethe, — decît un punct de plecare: « Realitatea trebuie să furnizeze motivul, punctul de plecare, nucleul propriu zis; dar e rolul poetului să formeze din acesta un întreg care să fie frumos, însufleţit ».

Dacă orice eveniment implică o « situaţie care se rezolvă », atunci — după expresia aceluiaşi Goethe — poetul, pentru a-l zugrăvi într-o operă valabilă artisticeşte, trebuie să aibă un pronunţat « sentiment al situaţiilor »: *acest sentiment*, nu situaţia însăşi, constituie materia spirituală, carnea verbală a unui fapt literar. Căci acest sentiment nu decupează o situaţie dată, ci descifrează o nouă posibilitate a ei, anticipează şi dezvăluie o semnificaţie inedită. Structura expresiei verbale avînd ca punct de plecare un anume eveniment conţine în sine, potenţial, suma tîlcurilor pe care acesta le proliferează ca-ntr-o risipă de seminţe cu aripi. Ceea ce numim transfigurare artistică nu consemnează decît capacitatea poetului adevărat de a isca în cititor, prin intermediul unei ingenioase « maşini de cuvinte » (P.Valéry) o stare *sui generis*, de subtilă muzicalizare a lucrurilor, în care stofa realului ne comunică adînca şi secreta sa crepitaţie. Iar această voce a vieţii şi a istoriei, surdă sau răsunătoare, şoptită sau răspicată, insinuantă sau răscolitoare, prin care evenimentele lumii noastre îşi rostesc adevăratul lor nume în faţa tribunalului timpului are timbrul specific şi intonaţia personală a marilor poeţi.

https://biblioteca-digitala.ro

ROMUL MUNTEANU

EVENIMENT BIOGRAFIE CREAȚIE

Din timpurile cele mai îndepărtate și pînă astăzi, creația literară a fost impulsionată și, uneori, orientată în anumite direcții, în urma declanșării unor evenimente istorice sau strict biografice, care au avut un evident ecou în conștiința scriitorilor.

Așa a luat ființă pe diferite meridiane ale globului o imensă *literatură evenimențială*, o literatură a marilor și micilor circumstanțe istorice, ca și poezia ocazională de care Goethe vorbea cu mult entuziasm. Dar, sensul pe care poetul german îl dădea conceptului de poezie ocazională nu este de natură să genereze nici un fel de confuzii. Literatura de acest gen nu poate fi confundată cu imnurile aulice superficiale ale unor poeți de curte, nici cu reacția formală la anumite fapte, nefiltrate prin zonele cele mai adînci ale unei autentice conștiințe civice. Literatura patriotardă a unor mediocri poeți din trecut este ilustrativă în acest sens. Versurile ocazionale ale lui Voltaire, destinate unor doamne din înalta societate nu au putut fi nici ele salvate de geniul și verva marelui scriitor francez.

Raportul dintre *creator* și *eveniment* presupune o imensă tensiune interioară, fie că este vorba de o opțiune pentru sensurile acestuia, fie că este vorba de un act de respingere. Atunci cînd evenimentul este îndepărtat, el poate căpăta în conștiința scriitorului aura unui mit cu profunde semnificații. Noi nu știm practic foarte multe lucruri despre căderea Troiei, iar unii istorici înclină să creadă că războaiele grecilor prilejuite de conflictele cu cetatea adversă nici nu au avut loc. Dar, Homer, cu geniul său, le-a conferit valoarea unor evenimente mitice, intrate în muzeul imaginar al culturii universale.

Cruciadele și luptele spaniolilor cu maurii au generat de asemenea o imensă literatură epică de valoare universală, poemele lui Ariosto și Tasso, cîntecul Cidului, ca și alte cîntece de gestă, fiind mărturia evidentă a modului în care scriitorii din diverse epoci au transformat *evenimentul istoric* într-un *eveniment literar*.

Bineînțeles că atitudinea creatorilor față de un eveniment care capătă o semnificație mitică majoră, poate fi foarte diferită, varietatea comportamentului față de un fapt istoric real fiind determinată de concepția literară și filozofică a acestora. Sensurile pe care le-a căpătat procesul și condamnarea la moarte a Ioanei d'Arc în creația literară sînt elocvente. Dacă Shakespeare și Voltaire o denigrează în numele unei anumite filozofii sau mentalități, Schiller convertește actele eroinei franceze într-un fermecător mit de coloratură romantică, iar alți scriitori de mai tîrziu, ca Anouilh,

https://biblioteca-digitala.ro

B. Shaw şi Brecht, demitizînd evenimentul, păstrează semnificaţiile istorice naţionale şi sociale cele mai profunde.

Dar, atitudinea aceasta de *opţiune* pentru un eveniment sau de *neaderare*, capătă o expresie şi mai pregnantă, în etapa unor mari confruntări istorice, cînd destinul unor popoare sau al lumii întregi este angajat de declanşarea şi consecinţele acestuia. Din această perspectivă trebuie privit ecoul pe care l-au avut în creaţia literară revoluţiile burgheze din veacul trecut, Comuna din Paris, Marea Revoluţie din Octombrie ca şi alte mişcări revoluţionare din epoca noastră.

Versurile lui Lamartine, Hugo şi Heine, întreaga literatură generată de revoluţia de la 1848 în ţara noastră, Poemul lui Octombrie de Maiakovski, reprezintă doar o infimă parte din literatura generată de marile evenimente revoluţionare, care au avut o largă audienţă pe toate meridianele globului. Trebuie să precizăm cu acest prilej că marile evenimente din istoria patriei noastre, ca şi acelea cu o rezonanţă mai largă, au găsit întotdeauna un profund ecou în creaţia literară românească. Dacă cronicarii au consemnat cu fidelitate evenimente vechi şi contemporane lor, faptul este firesc, fiind determinat de natura specifică a operelor lor. Dar, de la Bolintineanu, Alecsandri, Eminescu şi Coşbuc pînă la Arghezi, Stancu, Beniuc, Jebeleanu şi Nichita Stănescu, poezia a rămas seismograful cel mai sensibil pe care s-au imprimat pentru eternitate evenimentele care au angajat destinul întregului nostru popor.

Faptul acesta impune să ne îndrumăm atenţia spre biografia intelectuală a scriitorului, spre sondarea conştiinţei sale civice în confruntarea cu marile evenimente. Există oameni de litere care, mai ales în perioada de aparentă acalmie, pledează pentru dezangajarea literaturii, pentru orientarea ei spre explorarea *micului fapt cotidian*. Retragerea romanului din fluxul marilor evenimente este astfel susţinută atît de Natalie Sarrauthe, cît şi de A. Robbe-Grillet. Iar cînd acesta din urmă încearcă să se apropie de formula romanului unui eveniment semnificativ, în *Proiectul unei revoluţii la New York*, totul se converteşte într-o ridiculă caricatură.

Există de asemenea unii critici contemporani care în mod programatic renunţă să examineze creaţia literară prin raportarea la marile evenimente care au putut să o influenţeze. Critica tematică, cultivată de J. P. Weber, ca şi psihocritica, promovată de Ch. Mauron, reprezintă o evidentă orientare spre detectarea faptului mărunt, a evenimentului banal, cu o funcţie traumatizantă, produs în anii copilăriei, dar prelungit prin ecoul său inconştient în întreaga creaţie a unor oameni de litere. Interesul exclusiv al unor asemenea critici pentru evenimentul infantil a făcut ca să descifreze în operele scriitorilor doar prezenţa unor teme minore ca *pasărea moartă* sau *orologiul*, determinate de căderea unui poet într-un bazin cu apă în anii copilăriei, sau de existenţa unui anumit ceas în casa părintească. Modul acesta de interpretare a evenimentului şi a ecoului său în operă printr-o biografie obsesională încărcată, duce la o evidentă sărăcire a sensului acesteia şi la eludarea temelor sale majore.

Noi nu excludem prezenţa sau ecoul unor evenimente strict biografice în creaţia literară. Se ştie doar că, dacă Flaubert nu ar fi luat act de povestea tragică a lui

https://biblioteca-digitala.ro

Delphine Delammarre în momentul în care se părea că eşuase cu *Tentaţia Sfîntului Anton*, nu ar fi scris *Madame Bovary*. Este de asemenea cunoscut faptul că Stendhal pleacă în *Roşu şi Negru* de la un caz real, care l-a impresionat în mod profund, iar Goethe aduce în *Werther* bogate implicaţii autobiografice. Este de asemenea limpede faptul că sentimentul pe care Baudelaire l-a avut pentru mama sa a găsit un ecou incontestabil în unele poezii ale sale. Se ştie, în acelaşi timp, că în 1815 se găseau la Bruxelles trei oameni foarte diferiţi, Hugo, Tolstoi şi Prudhon. Dar, studierea bătăliei de la Waterloo pe fondul unei biografii intelectuale diferite a dus de asemenea la rezultate deosebite. Nu putem să trecem cu vederea constatarea că preocuparea pentru eveniment, întîlnită la unii scriitori influenţaţi de fenomenologie şi existenţialism, a dus într-o anumită etapă la o preocupare excesivă pentru ceea ce filozofia existenţialistă numea *situaţie-limită*, metafizica evenimentului fiind astfel pregnantă.

Dar, suferinţele produse de cel de-al doilea război mondial, lagărele de concentrare şi tot cortegiul de crime care a urmat, i-a determinat chiar pe scriitorii care erau exponenţii acestei filozofii să se apropie de evenimentele reale, considerate drept *situaţii-limită*. Unele romane scrise de Malraux, Sartre şi Camus, ca şi unele piese de teatru ale lui Sartre sînt ilustrative în acest sens.

Literatura marilor evenimente, realizată pe parcursul timpului, este o literatură a unor *conştiinte angajate*. Scriitori foarte diferiţi care au reprezentat în romanele lor ororile ultimului război, ca Böll, Malaparte, Mailer, ca şi aceia care au reprezentat tragedia *universului concentraţionar* ca Erich Maria Remarque, au realizat acest act de angajare faţă de popoarele lor şi faţă de umanitate.

Epoca în care trăim este şi ea brăzdată de evenimente atît de tragice, încît faptul cotidian din Biafra sau Vietnam a devenit mai puternic şi mai impresionant decît orice literatură de ficţiune.

Literatura mare a epocii noastre este şi ea o mărturie a marilor evenimente, iar scriitorii contemporani devin adevăraţi cetăţeni ai lumii prin această deschidere spre înţelegerea sensurilor marilor evenimente actuale.

https://biblioteca-digitala.ro

VIRGIL NEMOIANU

SPONTANEITATE ŞI EVENIMENT

În lumea atît de heteroclită a opoziţiei americane, studentul a ajuns să ocupe un rol surprinzător de important; într-adevăr, într-o seamă de acţiuni politice pe teme cum ar fi Vietnamul, pacea şi altele, tocmai studenţii sînt cei care au exercitat presiunile cele mai energice şi mai inspirate. Există o seamă de explicaţii pentru aceasta, cea mai importantă fiind însăşi scindarea valorilor, operată abil de păturile conducătoare, care duce la o relativă inerţie a situaţiei sociale din America.

Diverse categorii sociale au dobîndit, mai ales în ultimul deceniu, o conştiinţă politică şi ideologică remarcabil de înaintată, o mare sensibilitate faţă de toate racilele societăţii americane, o ură implacabilă împotriva capitalismului în interior şi a imperialismului în exterior. Vocea lor se face auzită cu putere oricînd se petrec evenimente nefaste în lume. Pe de altă parte, absenţa unui liant de natură obiectiv-economică împinge prea adesea pe purtătorii de cuvînt ai acestor grupuri înspre concepţii utopice şi anarhice în chestiuni social-economice, înspre un paseism sau « păşunism » a căror naivitate pare de neiertat. Şi mai frapantă este alinierea multor tineri şi intelectuali la concepţii etice vădit decadente în chestiuni cum ar fi criminalitatea, drogurile, moralitatea sexuală. Rigoarea şi avîntul, substanţa şi inspiraţia, fermitatea şi fantezia se află într-un conflict dureros şi pernicios.

Viaţa intelectuală americană nu poate fi înţeleasă fără raportare la acest fundal (derutant la prima vedere), alcătuit din ritmurile şi structurile specifice unei mişcări sociale cu puţine paralele în alte părţi ale lumii, unei mişcări izvorîte din condiţii specifice. Astfel, însăşi fărîmiţarea mişcării de protest duce la o intensitate a trăirilor, la efortul de a prezenta concentrat, convingător şi cu putere de generalizare punctul de vedere al unui anume grup. Poate că de aici provine şi succesul lui Marcuse: pentru că a ştiut ca puţini alţii să exprime o viziune ideologică limitată de eclectismul său iremediabil. Virtutea centrală în jurul căreia se încearcă definirea unui grup social al intelectualilor şi tineretului este spontaneitatea, punctul central în jurul căruia ar urma să se constituie un nou univers social întîi pe planul viziunii, apoi pe planul realizării. Este inutil să intrăm în polemică cu un punct de vedere ale cărui slăbiciuni sînt atît de evidente. Spontaneitatea nu poate fi, în orice întreprindere umană, decît punct de plecare sau auxiliar de parcurs. Negarea durabilităţii şi a regularităţii nu poate constitui (contradicţie *in adjecto*) fundamentul unei durabilităţi sau regularităţi.

https://biblioteca-digitala.ro

O imposibilitate în plan real nu este neapărat și o imposibilitate în plan estetic, şi o literatură care vrea să folosească mai insistent spontaneitatea nu e ceva neobişnuit. Întrebuinţarea cea mai frecventă a spontaneităţii în literatura americană de azi diferă însă considerabil de cea a suprarealiștilor sau doar de cea a romanticilor. Mai curînd am putea vorbi de o spontaneitate reportericesc publicistică. Un exemplar tipic al unei astfel de scriituri îl oferă Norman Mailer, care este trecut treptat de la romanul deplin organizat la reportajul literar de calitate (despre expediţiile lunare, campionatul mondial de box, mişcarea pentru drepturi feminine). Punctul de tranziţie l-a constituit *Armies of the Night* (Armiile nopţii) subintitulat « Romanul ca istorie. Istoria ca roman ». Acolo evenimentul istoric, materialul obiectiv existent şi îndeobşte « utilizat » de autor se constituie el însuşi în contradicţie epică. Autorul devine conştiinţa însoţitoare a *Evenimentului* — rolul său este cel de bufon și « raisonneur »; el creează adîncime scenică, relativizează, compară, dar nu poate propriu zis mula faptele pe care le relatează. Spontaneitatea provine aici din faptul că iniţiativa o are *Evenimentul*, nu autorul, dar şi din faptul că autorul, eliberat de povara inventării faptelor, are un plus de libertate de iniţiativă ca personaj, ca însoţitor autonom al acţiunii.

Din păcate, mai există un unghi sub care se pot privi lucrurile. Autonomia *Evenimentului* nu este oare condiţionată de irelevanţa sa? Mailer vorbeşte despre o manifestaţie din 1966, « marşul asupra Pentagonului », îndreptată împotriva războiului din Vietnam, eveniment de incontestabilă generozitate și indignare progresistă; de fapt însă un eveniment limitat în sine și fără rezultate imediate asupra războiului Se poate deci ridica întrebarea dacă emanciparea aceasta a *Evenimentului* în scriitura lui Mailer nu depinde la rîndul ei de o selecţie prealabilă şi de criteriile acestei selecţii. Un *Eveniment* ar deveni valorificabil esteticeşte abia atunci cînd ar purta în sine o anume structură — elementul de spontaneitate apărînd mult ştirbit, redus în fapt numai la mecanism, pe cînd sensul și limitele ar fi determinate de autor. Un atare eveniment-obiect este însă extrem de periculos, căci rămîne estetizant în adîncul său, mimînd ancorarea în evenimenţial şi manipulînd faptele. Mai mult, o astfel de abordare ar cere în mod inevitabil un anumit tip de eveniment — cel circumscris, cel încheiat cu înfrîngerea şi astfel ar anula cu desăvîrşire spontaneitatea realistă şi sensurile militante dobîndite într-o primă fază.

O astfel de privire este însă, la rîndul ei relativă. Lucrul îl dovedeşte cartea lui James Kunen, *The Strawbery Statement* (Declaraţia despre zmeură). Student tînăr, de 19 ani, Kunen a asistat la o puternică manifestare în cadrul Universităţii Columbia — greva studenţească ce a paralizat timp de mai multe săptămîni activitatea universităţii. Cauza grevei era dublă — pe de o parte protestul împotriva participării universităţii la cercetări în domeniul industriei de armament, pe de altă parte intenţia universităţii de a elimina pe locuitorii de culoare ai unui cartier învecinat din locuinţele lor, în scopul construirii unui complex sportiv. Cartea este construită într-o manieră sincopată, din fragmente, inscripţii de jurnal, note, influenţată incontestabil de Vonnegut. Nu-i lipsesc autorului nici teribilismul, nici naivităţile. (Într-un soi de declaraţie programatică, pe la începutul cărţii, el spune: « Nu-mi place Texasul, nu-mi plac oamenii care merg la grădina zoologică şi se cred isteţi, nu-mi place Ministerul Apărării, nu-mi place denumirea de « Ministerul Apărării », musca ce zboară în jurul meu în timp ce scriu cele de faţă, tarifele vamale protectoare, viscole mici care se transformă în lapoviţă, zilele scurte de iarnă, meciurile cu multe prelungiri; să le spui la oameni consumatori, ciocane pneumatice care îmi huruie sub geam, soldaţii de plumb. De asemeni rasismul, sărăcia , războiul. Încerc să fac cîte ceva împotriva celor trei din urmă ».) Dar nu nivelul artistic destul de modest al cărţii este cel care ne preocupă acum, ci o

https://biblioteca-digitala.ro

problemă de conţinut — raportul triunghiular autor-naraţiune-eveniment, întrucît cartea lui Kunen pare să indice o cale de ieşire din dilema lui Mailer. Kunen prezintă o dublă spontaneitate — pe de o parte cea a evenimentului, independent de autor, pe de altă parte însă şi cea a autorului. Într-adevăr am văzut că Mailer era un bufon-raisonneur, cu alte cuvinte o conştiinţă clară, definită, care poate comenta evenimentul tocmai pentru că este atît autonomă, cît şi constituită. La Kunen, pe de altă parte, evenimentul este independent de autor, dar *autorul nu este independent de eveniment*. Aceasta nu numai pentru că e angajat în el (şi Mailer era), ci pentru că evenimentul transformă conştiinţa comentatoare. Dacă evenimentul este în constituire, atunci şi omul (autor şi personaj în acelaşi timp) este în constituire.

În aceste condiţii, chiar dacă obiecţiile noastre cele mai serioase privind manipularea spontaneităţii evenimentului de către autor ar rămîne în picioare, ele ar fi relativizate la rîndul lor de transformarea autorului însuşi. Cu alte cuvinte, chiar dacă evenimentul ar fi într-adevăr circumscris şi limitat prin selecţie (« irelevant ») — deci finit şi încheiat cu o înfrîngere, el a acţionat asupra conştiinţei comentatorului, transformînd-o. Spontaneitatea deschisă a acesteia din urmă se opune « spontaneităţii închise » a evenimentului manipulat, şi duce, în final, la o amplă (şi în fond optimistă) deschidere spre viitor. Fireşte, condiţia pare a fi pînă la urmă tot un soi de revenire la pluri-dimensionalitate, o renunţare la ficţiunea reflectării pure, sau, mai bine zis, o integrare a reflectării pure într-un ansamblu mai larg. Iată că numai multiplicarea spontaneităţilor creează o durabilitate, infirmînd cel puţin parţial punctul de plecare al unei întregi şcoli de gîndire. Astfel încît cartea care începe cu un joc, cu pretenţia unei totale indiferenţe se încheie cu o declaraţie matură, sinceră, gravă: « Întrucît întîia republică a Statelor Unite are 192 de ani iar eu numai 19, îi voi mai acorda încă o şansă. . . Ne trebuie şcoli bune şi case în care oamenii să poată locui şi asta se poate realiza şi vom obliga ţara să o facă. Nu o să mă las pînă nu o să se schimbe lucrurile. Schimbaţi-le voi sau o să le schimbăm noi. E tot una. Numai că nu veţi avea multă vreme această opţiune. Bineînţeles, nu vreau să lupt în Vietnam. Dar totodată nu vreau să lupt nici împotriva recrutării sau a legii, sau mai ştiu eu ce. Sînt un civil de 19 ani, şi sînt sătul să tot lupt. Într-o bună zi s-ar putea să lupt serios şi cu deplină conştiinţă pentru ca să se pună capăt odată pentru totdeauna nevoii de a lupta ».

https://biblioteca-digitala.ro

GEO ŞERBAN

EXPANSIUNEA EVENIMENTULUI ŞI SOLUŢIILE ARTEI MODERNE

Lumea contemporană trăieşte sub imperiul Evenimentului. Asaltul unor fapte de ordin economic, social, politic, ştiinţific, sportiv, are urmări modelatoare în psihologia şi mentalitatea fiecăruia, — şi nu doar spre a le mai impune încă odată atenţiei este aşteptată intervenţia artei. Destinul ei formativ este să convertească « şocul », presiunea actualităţii într-un impuls de escaladare a efemerului, într-o încordare a voinţei de a acţiona pentru integrarea armonică în realitate a personalităţii umane, ameninţată cu dezagregarea, diminuată, frustrată în atîtea rînduri de posibilitatea afirmării, tocmai din cauza ritmului agresiv, halucinant al multiplelor evenimente.

Expansiunea evenimentului, înlesnită de mijloacele moderne de comunicaţie, influenţează raportul specific dintre realitatea istorică şi artă ca parte integrantă a ei, aşează într-o nouă ecuaţie imaginaţia şi concretul, cu o pondere sporită a acestuia din urmă. Despre Balzac se putea spune că « concurează » starea civilă întrucît pe vremea sa destui cititori înregistrau « dramele » banului, bunăoară, abia după ce luau act de existenţa lui Gobseck şi a lui Cesar Birotteau şi apoi, cînd li se întîmpla să întîlnească în cale « evenimente » asemănătoare, erau tentaţi, fireşte, să considere că viaţa îl copia pe scriitor. Ce imaginaţie nu riscă însă astăzi, să pară precară, pauperă, confruntată cu ceea ce zilnic camera de televiziune surprinde « în direct » oriunde pe suprafaţa pămîntului şi mai departe, în spaţiul cosmic. După expresia lui Mac Luhan, planeta noastră a devenit un « sat » unde totul se ştie şi se cunoaşte aproape instantaneu, documentat, cu sentimentul grandios şi împovărător totodată al prezenţei la faţa locului în orice moment.

https://biblioteca-digitala.ro

Împrejurarea vine să agraveze, odată mai mult, îndoielile existente cu privire la coeficientul de autenticitate al experienței transmise pe calea ficțiunii artistice, cu atît mai suspectată de inadecvare cu cît evenimentele, propulsate de « explozia » informațională, se precipită în conștiința omenirii și-i decid configurația, destinul. Neîncrederea vizează fragilitatea fabulației în condițiile unei supersensibilizări acute, sterilitatea contemplației constrînsă la abstragere și rătăcire printre fantoșe, stranii într-un univers dominant tehnologic. Remediul va fi căutat în acord cu optica de « participant » a insului asediat din toate părțile de știri și imagini care îl angajează implacabil și definitoriu într-o existență colectivă neînchipuit de tumultoasă, aflată permanent în raza controlului său. Asupra fanteziei capătă un ascendent din ce în ce mai obsedant percepția nemijlocită, de unde înclinarea comună a unor producători și consumatori de artă către *document*, ca o precauție împotriva evaziunii și divagației nebuloase. În film imixtiunile de « ciné-verité » și fronda materiei crude din « free-cinema », pe scenă teatrul denumit chiar « documentar » experimentat de Peter Weiss și ceilalți, hiperfigurativul pragmatic în pictura recentă, în literatură romanul « non-fictiv » în genul « Cu sînge rece » al lui Truman Capote pun deliberat imaginația în « criză » și îi substituie reconstituirea cu probe, ancheta pe teren.

Însă «reconstituirea», «ancheta » în sine asigură, cel mult, fidelitatea cadrului. Descriptivismul naturalist le-a uzat copios fără să depășească copierea de *cazuri*. Conservarea strictă a faptului brut duce la cronică, la fragmentarism empiric, irelevant și implicit la tezism. O observație prevenitoare făcea Sartre pe marginea reprezentării « Procesului Oppenheimer » în viziunea scenică riguros « documentară » a lui Jean Villar care sfîrșea prin a dizolva evenimentul în imaginar, răpindu-i tocmai forța de convingere, credibilitatea, în ciuda asimilării pînă și a celei mai mărunte replici cu « extrase » reproduse aidoma din dosarul instrucției. Dar reproducerea neputînd fi niciodată integrală, se recurge la părți izolate, investite cu expresivitate simbolică, fantezistă, ipotetică, văduvită păgubitor de tensiunea realului.

Este vorba de tensiunea care decurge — indiferent dacă se practică expunerea rece, seacă, tehnica « procesului-verbal » sau, dimpotrivă, pledoaria patetică, lirismul afișat — din dezvăluirea *contextului*, a relațiilor dialectice de acceptare și respingere, de înaintare și retragere, de biruinți și de înfrîngeri, în măsură să traducă culoarea particulară, irepetabilă a oricărui eveniment, pulsînd revelator peste marginile înguste, parțiale și, fatal, provizorii ale documentului. Procedura de

https://biblioteca-digitala.ro

grefier a lui Jean Villar, ca să nu ne îndepărtăm prea mult, nu l-a ferit nici măcar de acuzația denaturării, cauzată de unilateralitate. Într-un comentariu din revista « Les Temps Modernes » (ian/1965) i s-a obiectat schematizarea falsificatoare a personajului real, idealizat exterior și sărăcit în același timp lăuntric, printr-o supunere sectară față de actele procesului, necorelate cu atitudinile, cu comportările savantului-inculpat în celelalte împrejurări, de natură să confere densitate, o vibrație existențială, semnificații mai mult decît conjuncturale faptului de a fi tîrît în boxa acuzării și de a sluji la justificarea « vînătoarei de vrăjitoare » ca o piesă inertă a politicei represive, anti-democratice. Anumite similitudini de fapte îngăduie comparația cu filmul *Z* al lui Costas Gavras. Episoade întregi din film, manifestații reprimate sîngeros, provocări polițienești, brutalitatea coborîtă în stradă ca instrument al puterii abuzive și controlului opiniilor adverse, par decupate din jurnale de actualități. Totuși, nu « restituirea » documentară captează, iar cele cîteva detalii menite să localizeze întîmplările scapă aproape nebăgate în seamă. Spectatorul urmărește desfășurarea dramatică a filmului cu respirația tăiată, indiferent la posibilitatea de a identifica sau nu evenimentele ca atare (de atîtea ori străine mediului său de viață) în primul rînd pentru că în el se declanșează confruntarea avînturilor și prăbușirilor, speranțelor și dezamăgirilor, idealului și minciunii de fiecare zi prin care, desigur, se recunoaște om al acestei epoci sfîșiate de contraste, angrenat în același efort de a-i depăși contradicțiile cumplite, printr-o obligatorie, lucidă asumare. Înaintea asemănării fotografice, trece efectul de *situare* foarte precisă, palpabilă, a spectatorului însuși, scos din rutina înregistrării unor secvențe exacte reporterícește, adesea senzațional-tulburătoare, dar exterioare totuși, întrucît nu-l pun în cauză cum singură imaginea artistică, revelatoare de structuri, îl implică și-l determină să se definească. Se produce astfel translația de la stadiul general al *informării* pure (grație mijloacelor *mass-media*, astăzi de proporții fabuloase) la actul particular al *formării* organice sub impulsul investigației artistice, cristalizatoare și catalizatoare a semnificațiilor depozitate latent, amorf pe măsura scurgerii evenimentelor acumulate în albia vremii. Intemeiate pe captare de evenimente la sursă, romanele lui Malraux despre revoluția chineză *(Condiția umană)*, despre războiul civil din Spania *(Speranța)* desfid fără ambiguitate paralizia «documentaristă», fatalitatea « redării », a ilustrativismului de tipul înregistrării magnetofonice. Mult după ce interesul lor « informativ » s-a atenuat, ele continuă să formeze conștiințe, să consolideze caractere în spiritul înfruntării deschise a lașității, oportunismului, cruzimii

https://biblioteca-digitala.ro

şi tuturor celorlalte tare generate de antagonisme de tot felul, pătînd încă, umilind nobila « condiţie umană ».

În asemenea conjunctură, deşi artistul încetează de a se mai bănui a-tot-ştiutor, învestit cu har miraculos de a plăsmui viaţa, funcţia lui, departe de a cădea în discredit sau desuetudine (cum s-au permiat unele dintre mijloacele precursorilor săi), creşte în gravitate şi amplitudine pe dimensiunea emancipării spiritului, sensibilităţii şi puterii de percepţie direct proporţională cu densitatea evenimentelor de pe glob la ora actuală. Se dovedeşte inoperantă reproducerea mimetică, improvizaţia impresionistă se înfundă repede în frivolitate, cel puţin bizară dacă nu iresponsabilă, în timp ce eforturile se mobilizează cu multă ardoare şi tenacitate lucidă pentru a satisface dubla condiţie a artei ca factor receptor şi stimulator în procesul necontenit al creaţiei lumii. Cînd Proust asimila intuitiv adevărata viaţă cu literatura era mai puţin paradoxal decît Oscar Wilde, obsedat că-l imită natura; el de fapt nu concepea dizolvarea realului, substituirea lui printr-un hibrid aproximativ similar, ci intensificarea, concentrarea şi extensia vieţii prin intermediul literaturii în sensul unor raporturi împinse pînă la identificare. Un poet, Pierre Reverdy, a tălmăcit mai succint obsesia artistului modern preocupat să ridice « realul » la potenţial de « realitate ». Pe căi întortocheate sau drepte, mai absconse sau mai transparente, cu mijloace clasice figurative sau acuzat abstracţioniste, fertilitatea soluţiilor adoptate sau în curs de căutare trece dincolo de sfera experimentelor formale, a dilemelor de viziune, pentru a angaja însuşi locul artei şi artistului în frămîntările contemporane. Zadarnică este, de pildă, voinţa sinceră de racordare la ultimele descoperiri ale ştiinţei, afişată ostentativ de adepţii « realismului obiectual » (în roman, în film, ca şi în pictură) dacă, prin refuzul psihologiei şi suprimarea unghiului de vedere activ, încurajează pulverizarea senzaţiilor, confuzia planurilor, incoerenţa vecină cu eşecul comunicării. Mai curînd decît o caracteristică a zonei explorate, incoerenţa se trădează, la examenul critic cît de sumar, a aparţine înţelegerii sau în orice caz imaginii confecţionate, incapabile să se structureze în vederea unei semnificaţii oarecare. Dacă se are în gînd motivul invocat de « noul roman » şi anume oroarea faţă de subiectivismul falsificator, se va observa îndată că o repulsie identică a putut să se sublimeze în « distanţarea » brechtiană cu urmări infinit mai eficiente. Impotriva genului sentimental, depăşit, al «teatrului dramatic», Brecht a fundamentat «teatrul epic», conceput în acord cu reacţiile şi exigenţele unei societăţi ce trebuie să se transforme şi pentru asta să înlăture toate mistificările. Colosala sa ambiţie era de a păşi

https://biblioteca-digitala.ro

mai departe de aducerea istoriei imediate pe scenă, propulsînd scena, cu sală cu tot, în plină Istorie, lucru pus în evidenţă cu fineţe de exegetul său Bernard Dort şi care îi prilejuia teoreticianului Louis Althusser, să distingă între teatrul « idealist » (de fapt subiectivist tendenţios) şi teatrul « materialist », ale cărui concluzii decurg stringent din desfăşurarea lăuntrică şi sînt, practic, « opera » spectatorului determinat să fuzioneze de la nivelul problemelor lui, ale locului şi timpului său. Tabloul încercărilor de a soluţiona dilemele artei, expulzată violent din făgaşurile tradiţionale de cursul agitat al evenimentelor, se îmbogăţeşte chiar sub privirile noastre, făcînd inoportună calificarea, ierarhizarea rezultatelor pe scara valorilor estetice. Chiar sub beneficiul de inventar, drept simptome doar, nu întîrzie să dolarizeze atenţia, gesturi de pliere a inspiraţiei direct pe magma fierbinte a evenimentului. « Secolul 20 » a publicat în numărul său jubiliar întinse extrase din poemul lui Evtuşenko « În numele Statuii Libertăţii », conceput ca un colaj, ingenios, de tăieturi din presă, naraţiune necanonică şi evocare lirică, totul într-o ţesătură de elemente foarte familiare nouă tuturor, ţinuţi la curent pe diverse canale despre asasinarea fraţilor Kennedy şi întreg şirul de violenţe adiacente. Tot în « Secolul 20 » s-au tipărit pagini din proza fulminantă a lui Norman Mailer (« Armatele nopţii »), gen de implicare a naratorului însuşi în trama relatării unei demonstraţii autentice, printr-o atitudine numită de americani « self-engagement », ducînd la eliminarea barierelor dintre ficţiune şi întîmplarea propriu-zisă. Ar putea fi invocat riscul anulării uneia prin alta (nici reportaj, nici transfigurare), dar tot atît de bine ar putea fi şi semnul unei eventuale, rodnice, reconcilieri în sensul eliberării inspiraţiei de « complexul » evenimentelor în ebuliţie accelerată, într-o metamorfoză radicală de care creaţia trebuie, este în interesul audienţei sale să beneficieze cu îndrăzneală.

Condiţiile audienţei dau ele înşile de gîndit. Secolul XX se leapădă de « iluziile » animiste, antropocentriste; valori crezute sacre, înrădăcinate prin afect sînt rulnate în numele obiectivităţii ştiinţifice a legilor ei indiferente, insensibile. Avîntul cunoaşterii se arată suficient de insistent contracarat de regresul moral. Într-o parte a lumii, societatea de consum atinge parametrii economici apreciabili, dar concomitent declanşează forme de îngrijorător dezechilibru psihologic-mental, de depreciere a generozităţii idealiste şi de abandonare a frumosului. Uneori chiar cuceririle tehnice, care stau la baza atîtor evenimente hotărîtoare în evoluţia social-politică, îmbracă înfăţişare de forţe telurice, dezlănţuite ca să pună în cumpănă fragila trestie gînditoare·

https://biblioteca-digitala.ro

Fără îndoială, echilibrul deplin al omului depinde de așezarea justă a raporturilor dintre muncă și repartiția bunurilor, în cadrul transformărilor revoluționare pentru care militează socialismul. Perspectiva revoluționară îngăduie să se obțină nu o provizorie « adaptare », ci conectarea activă la circuitul de înaltă frecvență al vieții moderne, fără negarea progresului material spectaculos, fără refugiul într-un spiritualism abstract, prin exploatarea la maxim a posibilităților tehnicei în slujba desăvîrșirii omului. Nimic nu pare în măsură a-l convinge mai direct pe acesta că ordinea triumfă asupra haosului și armonia subsistă marasmului, mai mult decît creația, — eterna, suprema speranță și mîngîiere a omenirii.

Implicațiilor teoretice ale raportului Literatură-Eveniment, în aria vastă a culturii contemporane, li se va consacra o dezbatere perseverentă în numerele următoare ale revistei noastre.

https://biblioteca-digitala.ro

«secunde
mai lungi
decît viața»

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ARTUR LUNDKVIST

AGADIR

Au fost mai multe semne, dar noi eram orbi ca toţi ceilalţi.
Văzduhul era de un albastru mult prea crud, un cer de eter şi oţel
soarele un cuptor deschis şi ziua o piatră albă linsă de limbi violete
şi dintr-odată s-au ivit norii, plutind ca o funingine joasă peste mare,
sufocant, fără să verse ploaie.
Larve mici şi albe răsăreau din lemnul copacului şi urzeau o ţesătură brună printre frunze
din zbîrciturile pămîntului se ridicaseră bondarii, şi erau lăcuiţi în albastru sau stropiţi cu pulbere de aur
n-au găsit ce căutau şi din nou s-au făcut nevăzuţi.
Furnici mari se adunau
să-şi lepede aripile împreună (şi aripile păreau de sticlă)
o aşchie de lemn s-a ascuns sub unghie, s-a inflamat un abces de parcă ar fi încercat să coacă,
cristalele storceau stropi de sudoare, un ecou s-a răsucit, incapabil să răspundă, şi chiar brichetele se arătau îndărătnice.
Din văzduhul găunos se cerneau excremente de pasăre, ameţitor de albe, căutau un ochi deschis spre a-l orbi.
A început să umble un helicopter, în fiecare zi,
o treierătoare hodorogită a văzduhului, înşurubată în spaţiu cu zbîrnîit de tinichea
înşurubată peste colinele ca nişte animale cioplite în calcar
bîzîit de libelulă printre conductele aerului, în pînza lor de păianjen metalică,
se scufunda printre coroane de eucalipţi şi amuţea, maşină moartă la sol.

---

* Fragmente

https://biblioteca-digitala.ro

Între timp apăreau lăcustele pustiei, mai mari şi mai roşii decît crabii, fîlfîiau cu nimburi de celofan, ţîşneau şi cădeau ca nişte jucării mecanice,
se avîntau în ultime spasme extatice, pete negre în bătaia luminii, înainte de a sfîrşi în ţărînă,
scîrţîiau sub tălpi, dezvelind măruntaie negre şi umede în mici băltoace verzi coclite ca supa de mazăre.
Pisicile se jucau, aţîţate, cu lăcustele,
le doborau din salturi iuţi,
se retrăgeau înfricoşate de maşinăriile convulsive,
sau împroşcau bale cu fiere.
Cînd priveai în sus, aerul părea străpuns de asteriscuri subţiri.
Marea năvălea nărăvaşă, neabătută, asupra înotătorilor, îi împrejmuia cu pereţi de valuri
furioasă? sau indiferentă?
Marea se azvîrlea fără încetare
şi mereu se sugea, nu-şi mai încăpea în ea, încătuşată în adîncuri
şi chiar peste noapte refuza odihna, poate că se credea mai puternică pe întuneric
îşi rostogolea tunetul pentru cei adormiţi şi pentru cei trejl
Marea, monstru, balaur veşnic, tumbă de dragon, ghiară înfiptă în stîncă şi bici zgomotos de apă, parapet de piatră prăbuşit!
Zi de zi se îmbinau trupurile de sare, se colorau, şi în ierburile arse de saramura mării se holbau ochii de piatră ai melcilor.
Într-o dimineaţă marea era neagră
ca un ogor proaspăt arat
ca o spărtură de asfalt,
. se tăvălea grea, uleioasă, vălătuci de catran sub crusta argintie de salivă.
Prundul mării îşi ridica obrazul nămolos (şi în noroi pătrundeau schije de stele)
flota de pescuit purta năvoade pleznind de povara sardelelor moarte de pe acum
(şi peşti răzleţi ai adîncului, cu ochi bulbucaţi şi sîngerii
În hala de peşte mîini răbdătoare confecţionau roţi din trupuri de argint solzoase,
feţele nerase scîrţîiau sub unghii şi tălpile de cauciuc sugeau săruturi din pardoseaua de ciment
cifrele strigate mai atîrnau încă de tavan, ca nişte cîrlige.
Spre seară, marea (cumplit de darnică) a adus o balenă moartă,
sîngerînd încă din plin, într-o şuie legănare de barcă avariată, brună, cu creasta înotătoarei codale povîrnită, într-un cîmp ca de roşii maci.
Şi păsările oceanului vociferau împrejur excitate.
Primul avertisment a avut tăria unui scîncet de prunc,
un tremur stins,
ca atunci cînd un automobil trece prin apropiere, sau un arbore se înfioară la o adiere,
numai cîinii au scheunat puţin, sau mîrîit, tulburaţi
în memoria lor străbună. Şi un ziar desfăcut
s-a scuturat, un scurt dans al paharelor pe tavă, apa a tresărit deodată în căni, în cadă:
obişnuiţii barului au făcut haz, arogant de siguri:
— Şi totuşi se mişcă! rostiră cei mai spirituali (cîţiva poate deadreptul în original)
Da bătrîna planetă, cumsecade, mai era încă în stare să se mişte, să dea semne de viaţă,
nimic mai reconfortant
ei aveau totul de partea lor, bineînţeles, ordinea de neclintit pe care omul a impus-o naturii, la adăpostul tehnicii lor, al ştiinţei lor, apăraţi de confortul lor

https://biblioteca-digitala.ro

ei erau cei puternici (Nenorocirea putea să-şi croiască
drum pe oriunde
dar nu acolo unde se aflau chiar ei!)
Era la amiază, la douăsprezece, cînd siguranţa omului nu-şi mai încăpea în piele.
Bălăriile ţărmului, care, ţineau loc de iarbă,
asudau cu miros greu, semănau cu nişte grilaje de fier îngrijit finisate, vopsite în verde
fiecare frunză ca un lob al urechii umflat, fiecare floare ca o pîlnie lucioasă
din fibre de oţel, galbenă-bronz sau violet-purpurie
și fiecare palmier de-a lungul cheiului — un ananas gigant
cu solzi uriaşi, rotofei ca nişte copilaşi, şi totuşi (aşa
se părea) osificaţi dincolo de orice creştere.
În loc de pîrîu o rîpă, un domeniu al craniilor, pietre albe ca nişte ouă
era prea secetă acolo chiar şi pentru scorpioni
şi la margine nămeţi de gunoaie: oase de peşte ca nişte piepteni rari, capote de automobil uzate ca femeile nomade, sticle cu crustă roşcată pe fund
umblau pisicile pe acolo, zbîrlite sau deşălate, și chiar cu trupurile sfîrtecate de ghiara tetanosului
ochii se aprindeau de ruşinea înjosirii.
Crîngul de eucalipţi, jupuit, golaş, era coclaur pentru cîini şi cărucioare de copil
trunchii pătaţi de urină străjuiau muşuroaiele de excremente, albite calcaros.
Înspre golf se zărea o clădire cu coloane, cu scări de metal verticale şi pereţii de sticlă întinşi ca velele,
o clădire în voia arşiţei şi a tăcerii
a cărei menire rămînea necunoscută.
O nedomolită forfotă pe şoseaua de faleză, sub soarele înalt al amiezei (sau cu soarele dintr-o parte)
autobuze mici şi brune sorbeau sau scuipau ciorchini de oameni, moşnegi în zdrenţe vorbeau ca nişte profeţi
şi după gesturi păreau că taie capete şi scot ochi.
Femeile erau lungi ca umbrele în asfinţit, somnambule parcă, în veşmintele lor drepte
modelate de piepţii ascuţiţi,
de sub văl, ochi negri ca bezna adîncurilor şi adesea un licăr alb ca o muchie de unghie tăiată.
Şi în fiecare zi treceau doi soldaţi, cu un berbec, aproape ţopăind, cu testiculele vineţii legănîndu-se între coapse.
şi coarnele — melci în jurul urechilor, ca nişte cozi de fetişcană răsucite.
Berbecul era mascotă si simbol, camarad de bărbăţie şi momeala, pe care un soldat o ţinea sub braţ într-o bucată de ziar
era un crîmpei de verde proaspăt.

●

Fabrici de conserve de peşte cu sutele, ca nişte cupole afumate de catedrală, din fier și beton,
şi înăuntru luceau maşinile şi sardelele,
şiruri de femei tuciurii curăţau sardele
le îndesau în cutii de metal — nutreţ pentru maşini,
pentru maşinile care le îmbibau cu ulei de măsline sau bulion, şi le închideau etanş,
chinuitoare aşteptarea pînă la fluierul sirenei,

https://biblioteca-digitala.ro

cînd pieptul doldora de lapte avea să se deşerte.
Pe cîmp se îngrămădeau barăci din tablă, şipci şi pînză de cort,
ţarcurile vieţii de familie, un adăpost sumar, cît timp se hrăneau şi procreau, se năşteau şi mureau
(oameni coborîţi din munte şi îngrămădiţi ca o colonie de păduchi de mare pe o stîncă)
Femei şi copii mişunau în preajma cişmelei,
unde apa curgea de dimineaţa pînă seara,
şi un soldat şchiop păstra ordinea înarmat cu o bucată de sîrmă ghimpată
un băieţandru, ţinea un peşte într-o pungă de plastic cu apă
ridicat spre soare, peştele a devenit transparent şi atunci i s-a văzut sîngele
ca nişte dungi de cerneală roşie.
Cîteva clădiri înalte şi albe erau hoteluri pentru vilegiaturişti
oameni albi ca brînza sau roşii ca racii
zăceau toată ziua la soare sau la volan
(străini şi cinici, le lipsea oare vreun capriciu sau vreun viciu?)
domni singuri stăteau pe bancă cu faţa spre mare, şi prichindeii cafenii se cocoţau nestînjeniţi, alături,
îi trăgeau de pantaloni, îşi sugeau degetele,
femei care făceau din noapte zi aveau feţe insolate, buhăite,
şi încercau să-şi mişte şoldurile de parcă
ar fi lunecat tot timpul pe o bucată de săpun,
amăgindu-se cu cochetăria vîrstei mijlocii
(şi se lăsau îmbrăţişate de bărbaţi
necunoscuţi pe bănci lăturalnice):
beţivi în libertate care se bucurau de prilejul cel rar, culegeau trandafirul aventurii dincolo de iarna ţării lor înzăpezite.
(Bucuria pioşilor era să se strecoare
sau să stea pe vine în declinul amurgului ca şi cum
şi-ar fi scurs sudoarea în marea din ce în ce mai vînătă,
pînă cînd se ridicau deodată cu toţii, se întorceau spre răsărit prăbuşindu-se în rugăciune,
atingeau pămîntul cu frunţile).
Poliţistul, în civil, gazdă curtenitoare,
duşumeaua la nivelul solului, dar arşiţa oprită-n prag.
Cu încălţămintea colbuită am călcat pe cuvertura de satin care ţinea loc de covor
gazda chiar a rămas în ciorapi
şi şi-a chircit degetele pentru a ascunde găurile,
tînăra soţie, şi sor-sa pe urmă, urîndu-ne bineţe cu sfială, cu vălul scos
amfitrioana era în veşmînt lung de mireasă, din mătase albă,
roşii amîndouă pe mîini şi pe tălpi, de henna, *ca sîngele închegat.*
Degetele s-au cufundat în craţiță şi apoi abia clătite în baia de raze răsfrînte într-un ibric de argint:
migdale în ulei încins, cu ouă răscoapte şi bucăţi de turtă.
Pe perete o fotografie a tatălui, cu burnus alb — profetul şade sub un copac:
analfabet şi plugar. Şi nici fiul (poliţistul) la rîndu-i nu ştia să citească în limba de baştină (care se scrie cu semne de felul celor chinezeşti), dar era iniţiat în cele două graiuri ale infractorilor.
Unghiile femeilor loveau ritmic paharul
se cînta un cîntec trist, de la munte, legănat ca mersul cămilei.
Sora nemăritată ne-a sărutat palmele la plecare.

https://biblioteca-digitala.ro

La miazănoapte se ridicau colinele, care aveau pretenţia să se cheme munţi.
Şi acolo sus străjuia moscheia, bătrîna fortificaţie, albă ca creta, ghemuită la poalele văzduhului,
minaretul se profila ca un far, cu spînzurătoarea de lemn alături
(seara, lîngă rîpă, se aprindea un ciorchine de lampioane, ca o luntre luminată plutind în spaţiu:
o cafenea maură care ademenea vilegiaturiştii şi reper pentru avioane totodată.
Moscheia era locul potrivit pentru a privi asfinţitul, marea încremenea dedesubt ca o gigantică frunză de metal,
şi soarele se scufunda în dunga apei mai iute ca o barcă rănită,
în timp ce cucernicii, jos, pe pămînt, îşi strigau melodia tremurată şi prelungă a rugăciunii.
Într-o dugheană se vindeau scorpioni de metal, cel mai agreat suvenir,
cafeneaua avea uşi în formă de gaura cheii şi o pisică cu fundă roşie la gît,
înăuntru creşteau cîţiva arbori, fremătînd la adieri, ca într-un peisaj deschis,
şi în nisipul adunat de vînturi zăceau tunuri negre şi buhăite de vîrstă,
care se zgîiau cu un singur ochi peste mare.
În fiecare seară ne uitam de pe terasă cum aeroplanele soseau dinspre ocean şi se roteau deasupra terenului,
căutau momentul aterizării, se repezeau spre pista încadrată de reflectoare,
slugarnic îşi aşteptau rîndul la sol, de fiecare dată, şi mereu refuzate, li se amîna primirea,
se căzneau să se ridice din nou, să cîrmească înspre mare cîştigînd astfel timp pentru o nouă tentativă.
Dezamăgit, urla cu toate motoarele, clipea dintr-un ochi verde sau unul purpuriu,
ţîşnea şi se scufunda ca steaua căzătoare deasupra oceanului, îşi desena curbele
şi părea că se răsuceşte în pas cu aştrii de seară, cu Sirius cel roşu-pal
înainte de a se întoarce să-şi croiască drum din nou spre sol, plin de nădejde.
S-ar fi părut că n-o să mai atingă pămîntul niciodată, torturat de un zbucium veşnic
aerodromul era ca o mamă haină care-şi alunga proprii copii în beznă, de fiecare dată,
noi suferam împreună cu ele, şi aşteptam să le auzim gemînd ca animalele sau lamentîndu-se ca o navă exasperată de pustietatea apei,
dar mereu numai clipitul nevolnic al semnalizatoarelor
în fiecare seară aceeaşi tînjeală agonică, pînă cînd li se îngăduia în cele din urmă odihna,
şi o ultimă navigaţie în culoarul de reflectoare al pistei.
A doua ameninţare a fost mai aspră, piciul devenise un uriaş adolescent.
Din nou o zi fierbinte, incandescentă, o caniculă de deşert, treizecişicinci de grade la douăzecişinouă ale lui februarie,
zi de an bisect, ziua rămăşiţă, ziua celor rămaşi, ziua vechilor faceţii
şi ramadanul, luna de post, vestită cu chimvale stridente.
În miezul zilei, la douăsprezece fără zece, atunci a fost cînd s-a zburlit ţărîna
a tremurat bolnăvicios de adînc
cinci secunde, pe cînd toţi şi-au ţinut răsuflarea
şi se simţeau navigînd, îmbarcaţi pe pămînt ca pe bordul unei nave
casele s-au zdruncinat ca nişte corăbii ciocnite,
dansul paharelor pe masă şi apoi au căzut pe podea, geamurile s-au crăpat, tencuiala s-a scuturat ca o ploaie.
Şi apoi linişte, feţe de ceară, ochi încremeniţi unii într-alţii,

https://biblioteca-digitala.ro

mulţi s-au repezit afară, s-au uitat în văzduh, care n-avea nimic de a face cu cele întîmplate,

neliniştiţi, alarmaţi,

pînă cînd siguranţa s-a făcut din nou stăpînă, şi vocile şi rîsetele erau mai zgomotoase chiar ca înainte:

nu se putea întîmpla nimic, n-aveam de ce ne teme,

şi ziua era minunată, o sărbătoare a luminii, şi pe pămînt nici o primejdie!

În aşteptare (dar cine aştepta pe cine?), în aşteptarea scrisorilor pentru porumbei şi a privirilor pentru trandafiri,

în aşteptarea conexiunilor destrămate, în aşteptarea unui adăpost al fumătorilor şi a bucuriei animalelor

în aşteptarea, în aşteptarea repetărilor neproduse şi a cuvintelor ca nişte caravane de furnici spre file de caiete

în aşteptarea (dar cine pe cine aştepta?) avalanşei care avea să pustiiască fumoarul

în aşteptarea şoaptei dinspre crîngul de pini al lunii,

o, şoapta dinspre crîngul de pini al lunii!

în aşteptare, în aşteptare, de ce în aşteptarea aceea care nu promitea nimic, de ce aşteptarea aceea care era deja prea plină de ea însăşi şi nepregătită pentru orice altceva?

în aşteptarea unei mişcări a cărei direcţie
n-o ştia încă nimeni.

●

Întîlnirea aşteptată
reţea de linii verticale şi orizontale (ca într-un invizibil scaun împletit)
mase în balans, falii care stăteau pregătite,
aştri în echilibru indiferent, luna nouă la locul ei în nordvest
prăpastia Atlanticului căscată, continentul care s-a scufundat
cu creste de munţi şi vulcani, pămînt căptuşit cu jăratec,
străvechi guri de foc înăbuşite în cenuşă şi nisip,
aurul ca un filon de seminţe rătăcite,
pietrificate plăcinte de miere,
schelete de cîini în noroi azuriu,
meduza smălţuită — podoabă-n carnea pietrei,
iarba răsfirată în strînsoarea blocului sticlos,
granit scurs prin urechi şi gîtlejuri, le feu central, *creieri*
în clocot
incandescenţă dementă în bezna pietrei,
rocile adîncului la pîndă, mai sensibile ca acele busolei,
pregătite de milenii
pentru clipa marilor convulsii.

●

O marocancă în haine sărăcăcioase trecu pe stradă, şi ne uitam la pasul şovăielnic al picioarelor firave ca două beţe.

Dintr-o curte s-a năpustit un ciobănesc de culoarea şofranului

şi a-nceput să-i dea tîrcoale, în timp ce femeia se-nvîrtea ca să-l aibă tot timpul în faţă,

pînă cînd a surprins-o întoarsă şi şi-a înfipt colţii în gambă

amîndoi neclintiţi pentru o clipă, încremeniţi ca într-un grup statuar: Cîinele muşcă femeia.

Apoi dulăul s-a desprins, şi a dispărut, cu remuşcări, probabil,

https://biblioteca-digitala.ro

și femeia țopăia cu bocete ascuțite; o pereche de francuji în cămăși
au ieșit din curte și au strigat la ea, o alungau cu gesturi largi
și în timp ce sîngele se prelingea, roșu aprins pe pielea întunecată
femeia a izbucnit într-o arhaică lamentație, despre năpasta care a pîndit-o acolo, pe stradă, și despre soarta nefericită pe care nimeni n-o poate abate
soarta care era a tuturor, impersonală și de-a pururi neînduplecată.
Francujii au strîns din umeri, femeia a tăcut dintr-odată și s-a depărtat clătinîndu-se,
cîinele, care jucase rolul destinului, nu se mai zărea nicăieri.
Seara era luminoasă și părea loială,
secera lunii, în vîrstă de trei zile, cobora în nordvest
de mult nu mai fusese marea atît de liniștită, arșița se domolise
aeroplanele încetaseră să mai scormonească văzduhul și gustau din odihna nopții
grupuri răzlețe se întorceau de la spectacolul de cinema,
punctele de jăratec ale țigărilor clipeau din balcoane
sub un palmier din marginea șoselei un marocan își îndeplinea rugăciunea tardivă, cu nevastă-sa
el o luase mai înainte, și femeia îi urma mișcările ca o umbră întîrziată.
Am tras jaluzeaua metalică dinspre terasă, pînă la vreun metru de podea
și am întins draperia galbenă, grea: cînd am stins, în cameră era aproape beznă,
numai un slab reflex al imaginii mele în oglinda garderobului
după zguduitura de peste zi, neliniștea se mișca undeva, înăuntrul meu, ca un efect întîrziat,
ca o întrebare rămasă fără răspuns, ca un avertisment neglijat
dar am adormit pe partea dreaptă și neliniștea s-a tocit.
M-am auzit strigînd în somn (n-am să știu niciodată ce am strigat,
niciodată n-am să știu dacă îmi va fi spus ceva care să nu știu)
în aceeași clipă în care am țîșnit din pat (sau instinctiv m-am lăsat să cad)
și m-am strecurat într-un ungher, pe cînd cutremurul creștea, de nestăvilit,
și izbiturile se întețeau, mai violente,
păreau că se năpustesc în același timp din toate colțurile,
un freamăt din rărunchii pămîntului,
un dans năvalnic, fără zăgaz,
un tunet pustiitor din adîncuri,
scrîșnet de pereți, ruptură, ciocnire.
Și nu era vreme pentru emoții și gînduri, ci numai o așteptare, ca suprafața unei oglinzi într-o ploaie de pietre
și gîndul că presimțirea se adeverea, sosise ceea ce se pregătea de mult, era acum, era hotărît,
și în desfășurare, dar ca și cum ceva se și scursese, se și împlinise,
totul părea să se potrivească — o poliță însumată și achitată dintr-odată
nici o surpriză, nici o eroare, totul era așa cum trebuia să fie
un cerc închis.
Secundele acelea, mai lungi decît o viață, secunde care
închideau nașterea și moartea deopotrivă,
care încercau să-ți dezvăluie ție însuți cine erai, să-ți arate propriul chip
un chip pe care nimeni nu-l poate privi, taina pe care nimeni n-o poate stăpîni, întrezărită și din nou pierdută
clipa oglinzii încovoiate, care se oglindea în sine
și cu iuțeala luminii te purta prin imagine, după imagine, după imagine, la nesfîrșit

https://biblioteca-digitala.ro

imaginea care era mişcare şi încremenire,
fără capăt, fără fund,
începînd şi sfîrşind, şi din nou începînd în sine însăşi,
izvor închis în propriu-i circuit:
şi tu nu erai nimic, numai un hotar ca un fir de păr între un timp şi alt timp
viaţa ta nu însemna nimic, într-o înlănţuire fără sfîrşit,
totul se găsea peste tot, şovăind între posibilitate şi realizare,
totul neînţeles de simplu, înainte ca clipa ta să tremure şi să cadă
ca oceanul comprimat într-un strop care cădea
din ce în ce mai departe.

Cît a durat?
zece secunde
mai mult? mai puţin?
sau nici o clipă, timpul care a încetat, sau şi-a pierdut pasul bine stabilit
poate un bulgăre întunecat de timp condensat, încărcat
cu hotărîri fulgerătoare:
şi lumea din nou în repaus, liniştită,
conştiinţa s-a alipit din nou trupului,
m-am regăsit trăind
(sau era doar o închipuire în clipele morţii?)
şi am bîjbîit după comutator, ca adesea în vis, fără să pot sparge întunericul
mi s-a părut că strig în beznă, şi primesc răspuns, ca o dovadă că încă mai trăiesc
am orbecăit prin moloz, spre terasă,
draperia, jaluzeaua metalică!
şi afară, pe terasă,
lumea mai exista,
o bucată de clădire mai există,
noi stăteam acolo, în picioarele goale
printre nămeţi de moloz,
în liniştea morţii, în întuneric,
supraveghiaţi de stele rare.
Coloane zdrobite, ţevi frînte din care ţîşnea apa,
pereţi despărţitori boţiţi ca hîrtia, un licăr de cioburi,
strada întunecată dedesubt, un hău,
nici o lumină, nicăieri, nici un zgomot
oraş mort, de se părea că am fi fost singurii supravieţuitori,
o întunecime de negură groasă, suitoare, dar nu umedă ci uscată
un nor de praf ridicat din pămîntul crăpat, din
surpătura caselor
un praf sufocant de uscat, care ne umplea gîtlejurile şi plămînii
ne năclăia gurile.
Aşteptarea în odăile pustii, o lume moartă, şi nu era sigur
dacă mai trăia cineva
şi totuşi s-a scurs timp, secunde, minute,
într-o aşteptare paralizată:
aşteptarea convulsiilor, care trebuiau să se reîntoarcă
să pună capăt aşteptării,
să (spulbere) de tot cadavrul acestei lumi
în orice clipă, în orice clipă, în orice . . . .
dar clipele se adăugau, timpul se scurgea,
şi deodată am simţit răcoarea nopţii ca un fior, ca o zvîcnire de viaţă.

https://biblioteca-digitala.ro

•

Şi astfel primele lumini bijbiind în bezna prăfoasă,
şovăielnice, pîlpîitoare,
lumini neputincioase, aprinse de orbi pentru orbi, izbucnind şi
şi pierind,
pluteau pete estompate de lumină, lanterne de mînă agitate prin aer, un far de bicicletă în mişcare
unul de automobil, ceva mai departe.
Şi acum începeau să răzbată strigăte din stradă,
strigăte buimace, dezarticulate, ca primele tentative de vorbire
după o lungă muţenie
strigăte fără replică, strigăte într-o groapă fără ecou
şi chiar atunci s-a aprins în spatele nostru o lumină,
la o fereastră, casa dădea primul semn de viaţă,
a dispărut şi a revenit, era aproape, şi ţi se părea că poţi
întinde mîna după ea
ne-am croit drum prin moloz, spre lumină, spre semnalul vieţii
într-o cameră unde pe masă ardea o lumînare de stearină
şi o pereche vîrstnică se îmbrăca,
bărbatul s-a zgîit la noi ca la strigoi, şi a zbierat într-o
germană horhăită? Was wollen Sie?
dar am pătruns prin odaie, afară, în coridor, din nou într-un întuneric deplin,
dărîmături, moloz, cioburi de sticlă scrîşnind sub tălpi,
cineva se văita, voci care chemau, nu era nici o ieşire
doar printr-o uşă deschisă am dat într-o altă cameră
unde o femeie tînără stătea rătăcită printre dărîmături şi aprindea chibrit după chibrit.
Am condus-o afară, pe terasă, şi cu chibriturile împrumutate ne-am făcut drum spre camera noastră
unde garderobul zăcea într-o rînă
şi elementele caloriferului smulse, într-o băltoacă,
podeaua şi patul aşternute cu straturi de tencuială şi mortar
ceasornicele noastre sticleau în praf, dar nu se opriseră totuşi
ne-am găsit papucii înăspriţi de tencuială, am apucat nişte haine
şi ne-am repezit din nou pe terasă
înapoi spre cealaltă cameră,
o altă femeie tînără, moartă sau poate fără cunoştinţă,
la lumina chibritului am privit-o
frîntă pe pat, în rochie de seară şi pantofi argintii
se pregătea tocmai pentru deliciile nopţii
dar nu mai ajunsese afară,
nevătămată dar cuprinsă de panică
se încleştase de pat şi nu mai vroia să se desprindă
striga pe rînd după apă şi lumină, nu pricepea cum de puteau să-i lipsească cele mai simple lucruri: apa şi lumina
dar cînd echipa de salvare a răzbit pînă acolo, şi au luminat-o cu lanternele:
a urlat isteric acuzînd violul, violul!
şi au trebuit s-o care zvîrcolindu-se într-o pătură.
Şi în sfîrşit afară, pe pămînt, pe şoseaua asfaltată de-a curmezişul colinei
solul incert, gata să se clatine, să se caşte din nou
numai un răgaz de respiraţie, o posibilitate, un « poate »

https://biblioteca-digitala.ro

în timp ce minutele continuau să se perinde şi noaptea era pe sfîrşite.

Unde era hotelul, blocul îndrăzneţ din creştetul colinei?

aiurea? dispărut fără urmă? ca înghiţit de pămînt, numai un loc gol pe fondul înstelat, acolo unde ar fi trebuit să fie casa

şi nici un zgomot din partea aia.

Automobilele se tîrau printre pietrele răvăşite, care zăceau ca nişte cranii albe în lumina reflectoarelor.

Crăpăturile asfaltului păreau ramificaţii de nervi zdrenţuiţi

pe marginea drumului zăceau femei ţinînd în braţe copii tăcuţi ca moartea

siluete somnambule se rostogoleau pe coama colinei,

pe jumătate despuiate, de un alb prăfos, şi sîngele se prelingea în şuviţe întunecate

năpăstuiţi, fără vaiete, fără să priceapă întîmplările, privind ţintă înainte, fără să vadă nimic,

ca pe drumul judecăţii de apoi.

●

Era veteranul seismelor,

stătea acolo ca o sculptură în lemn, într-un halat de baie elegant ajustat, pipa ieşea din figura prelungă.

şi a confirmat, dar tot în franţuzeşte, răspundea la engleză cu franceza

de parcă graiul de căpătîi, limba maternă, se scufundase adînc, şi la suprafaţă mai pluteau anapoda doar fărîme, rămăşiţe din limba pe care o folosise cel mai recent.

Spunea că era cel de al patrulea cutremur mai important pe care-l văzuse.

cele trei de dinainte se împărţeau între Turcia, Japonia şi Noua Zeelandă

ca şi cum cutremurul îl urmărise în jurul pămîntului, şi îl regăsise aici

şi-a curăţit pipa de cîteva ori, fără nici o scrijelitură:

— But it begins to be a little boring, spuse, nimerind dintr-odată din nou peste limba de baştină.

Şi doar mai tîrziu a început să tremure, cînd ne-am aşezat jos, pe ţărm, zgribuliţi spate-n spate, ca să ne încălzim.

Spinarea mea a simţit o alta, tremurînd persistent, ca o frunză în vînt, şi era spinarea lui, a veteranului.

Şi a mai făcut o tardivă încercare de a-şi aprinde pipa, dar mîinile îi tremurau, şi chibriturile se stingeau imediat

şocul s-a abătut asupra lui cu oarecare întîrziere, răzbătînd prin straturile adăugate ale mutilării,

omul cutremurelor.

Pe şoseaua de coastă, blocurile zăceau surpate în mormane de moloz încă fumegînd,

o privelişte de neînţeles, oameni morţi sau îngropaţi de vii,

în linişte, într-o incredibilă linişte şi nemişcare.

Numai un automobil avariat se văita fără încetare dintre ruine,

pînă cînd a intervenit cineva, l-a potolit. Multe automobile avuseseră parte de soarta oamenilor, stăteau îngropate pe jumătate sub cadavrele fostelor case,

scoteau botul dintre dărîmături ca mădularele unor fiinţe pînă mai de curînd vii,

în timp ce alte automobile orbecăiau bijbîind drumul, rătăcind de colo-colo

fără ţintă, hazardate într-o lume care se năruia, printre cioburi de sticlă care sclipeau în faţa lor ca o rouă de diamante,

cioburi de sticlă peste tot, de parcă plouase din văzduh în ropote

https://biblioteca-digitala.ro

cioburi care scrîşniseră întîi sub roţile maşinilor, şi scîrţîiau apoi, din ce în ce mai fragile
cu zgomot de vioară zgîriată, sau o alunecare pe o suprafaţă de mătase aspră.
Şi unele automobile scăpau afară din şosea, se propteau brusc lîngă un pom sau la muchia şanţului,
unde se predau, cu portierele larg deschise,
fără stăpîn, fără ajutor.
Oameni năuci se adunau, se strîngeau pe şoseaua falezei,
se agăţau unii de alţii, într-o îngrămădire de suflete
care se aşternea tăcută, mută pe pămînt, sub palmieri, la capătul digului
se rugau de pămîntul gol, cu toată nădejdea,
sub cerul liber, şi omul era mîngîierea omului, instinctul de turmă redeşteptat.
Şi dacă unora le pleca gîndul spre mare, nu era pentru că gemea întărîtată ca altădată,
ci pentru că tăcea, astîmpărată, amuţită, ca oamenii, ca o retragere în aşteptare cu răsuflarea ţinută.

şi dacă unii se întrebau, de marea s-ar răsuci brusc, s-ar desface într-un val care să mături totul,
răspunsul nu venea de nicăieri, ci numai aşteptare, veghe.

Nu se putea fugi pe nicăieri, printre creste şi povîrnişuri unde zidurile şi solul se puteau surpa în orice clipă, şi bolovanii să pornească la vale

nu rămînea decît aşteptarea, în acea comunitate omenească, dincolo de limbă şi de rasă, în aşteptare mută,

îngrămădiţi acolo în întuneric, sub privirea stelelor, aşteptînd să se scurgă noaptea
căutînd împreună căldura omenească în răceala mării
aproape toţi dezbrăcaţi pe jumătate, în cămăşi de noapte, şi pături răzleţe, de împărţit între mai mulţi,
tremurînd împreună ca un singur trup.
O noapte arhaică, în aşteptarea fără capăt a zorilor,
în aşteptarea luminii, a soarelui, a ordinii pămînteşti,

noaptea era haos, întunericul vecinul morţii, o prăpastie preistorică în care clocea catastrofa,

ne-am trezit deodată în afara lumii prezente, alungaţi din propriul nostru timp,
răzleţi, părăsiţi pe o fîşie de ţărm, în beznă,
dintr-odată cu cîteva mii de ani îndărăt,
în vremuri biblice, sau mai înainte,
avion, radio, lumină electrică, pur şi simplu închipuiri pentru un viitor depărtat, spulberat.

Cît de uşoară putea fi regresiunea în pîcla vremurilor de început, în întunericul nevolnic, în frica de puterea naturii!

şi construcţia firavă a acestei lumi omeneşti, cît de uşor s-a surpat şi ne-a năpădit cu ruine!

gust de praf în gură, cu amărăciune străveche,
sticlă măcinată pe drum, în pulbere gheţoasă,
pietre care încetaseră să se mai sprijine pe pietre,
fierul care se îndoise ca o vegetaţie neagră.
apa care scăpase din conducte şi dispărea în pămînt!
Dar numai de s-ar face din nou ziuă, şi atunci lumea ar reînvia, şi timpul şi-ar recăpăta vigoarea.

https://biblioteca-digitala.ro

•

Şi atunci s-a scuturat din nou ţărina, pămîntul s-a înfiorat adînc
cîinii au răspuns din toate părţile, cu urlete prelungi, şi din mulţimea de oameni s-a ridicat o lamentaţie înnăbuşită
unii şi-au ţinut răsuflarea
alţii, care şedeau în capul oaselor, s-au trîntit, s-au lipit de pămînt.
Şi unii care zăceau întinşi au ţîşnit în picioare.
Da, totul depindea de bunul plac al ţărînei, de indiferenţa sau mînia ei:
se va scutura, se va smuci, ca într-un vis urît, într-un tainic coşmar?
sau se va dărui din nou liniştii, se va cufunda din nou în uitare?
era bătrînă sau tînără? era tîrziu sau devreme? un sfîrşit sau încă un început?
În port a izbucnit un incendiu, şi ardea violent, luminîndu-şi propriul fum învălătucit prin aer
în răstimpuri, masa de oameni se ivea în conul tremurător de lumină al unui far de automobil
şiruri strînse de feţe cu ochii aţintiţi ca la cinematograf într-o aşteptare înfrigurată, în mijlocul întîmplărilor,
răniţii îşi lăsau sîngele pe pămînt şi gemeau încetişor, alţii vomitau în tăcere, acolo unde zăceau,
autobuzele s-au pornit să mişune, să ridice răniţi, din grupul întunecat
cu licăriri fulgerătoare de sînge purpuriu, care părea ciudat de străin.
Voci joase în întuneric, vocile speranţelor aproape la fel de puternice ca ale îndoielii

— Acum lumea întreagă ştie ce s-a întîmplat, peste tot se gîndesc la noi, în clipa asta
acolo unde e noapte şi acolo unde e zi, toţi iau parte la soarta noastră
— Dar dacă nu ajunge nici un mesaj, dacă sîntem prizonieri în noapte, rupţi de lume?
— Mesajele se răspîndesc pe mii de drumuri, şi oricum, de aici pleacă automobile, care precis au şi ajuns în zona de siguranţă
— Dar dacă drumurile sînt astupate sau s-au surpat, şi nimeni nu poate răzbate?
— Avioanele vor fi aici în orice clipă, în curînd vor umple văzduhul
— Dar nu pot să aterizeze pe întuneric, n-au lumină de nicăieri şi vor trebui să aştepte ivirea zorilor

— De îndată ce se luminează, dacă nu cumva mai devreme, soseşte ajutorul din toate părţile, prin aer, pe şosele, pe mare,
vor veni medici şi infirmiere, cu provizii, cu maşini de răscolit molozul
şi vom fi luaţi de aici imediat, dar numai să se facă ziuă.
— Pentru mulţi, pentru foarte mulţi nu se va mai lumina niciodată, aceia se odihnesc în noaptea morţilor, opriţi în tenebrele catastrofei

şi toţi dezrădăcinaţii şi orfanii, unde vor găsi o existenţă pe care a înghiţit-o pămîntul?

şi cei zguduiţi de spaimă, cum vor putea uita că ţărîna i-a trădat, unde vor găsi case, ziduri în care să se mai încreadă?

Unii începuseră să rupă crengi de palmier, să le întindă pe pămînt, în chip de pleduri

curînd s-a stîrnit un zvon: Frunzele de palmier ţin cald!
Gîndiţi-vă numai ce cald ţin frunzele de palmier!

şi mulţi încercau să rupă crăcile vîrtoase de palmier, toţi vroiau să şadă pe frunzele aspre, în formă de spadă

https://biblioteca-digitala.ro

şi poate nu atît pentru căldură, cît pentru a se lipi de ceva, aşa cum se agaţă un înecat de un fir de pai.

În acelaşi timp speranţa creştea, pe măsură ce ultima zguduitură rămînea tot mai în urmă,

timpul îşi aşternea orele şi minutele sale, ca un praf moale

peste suprafeţele sparte ale spaimei

vocile se înmulţeau şi se întăreau, cineva chiar a rîs

mulţi se mişcau neliniştiţi, fremătau pe loc sau se învîrteau la întîmplare

de nerăbdare sau din cauza frigului

unii trăgeau de pături în somn, alţii cereau coniac să-şi potolească frisoanele

şi mai erau alţii care se îndreptau spre automobile, se înghesuiau înăuntru cu portierele închise,

o parte se topiseră în întuneric, dincolo de străzi, printre ruine, căci speranţa se înfiripa din nou:

toţi încercau să dea pinteni nopţii, să gonească noaptea pentru întîlnirea cu zorile.

Lumina zorilor a spart zăgazul nopţii şi a început să inunde văzduhul şi colinele, ca o apă tulbure

stelele scăpătau ca un pumn de seminţe risipite

şi apa cea palidă scălda feţele, le purta cu ea ca un şuvoi întunecat,

le făcea să semene cu miezul albicios al unui fruct descojit,

figuri dezgolite şi stoarse de truda aşteptării, care nu cunoscuseră împrospătarea somnului

şi în acelaşi timp ca nişte măşti,

cutate adînc şi întunecat sub părul ţeapăn, înăsprit.

Ochii se răsuceau spre lumină şi ocoleau ochii altora, absenţi şi rătăciţi,

nimeni nu mai recunoştea pe nimeni, noaptea, care-i strînsese laolaltă, îşi slăbea încătuşarea, cetele se dizlocau ca o substanţă la punctul de fierbere,

oamenii se risipeau, traşi în direcţii diferite de firele luminii

din ce în ce mai mulţi îşi reaminteau numele şi se regăseau printre vieţuitori, printre supravieţuitori

aşteptarea nopţii se desprindea ca o coajă care-i lăsa descoperiţi

din ce în ce mai mulţi îşi găseau mîhnirile, poverile, le ridicau pe umeri, începeau să le care,

lumina zilei hrănea speranţele, mai sfîşietoare, mai dureros sfîşietoare decît îndoiala înţepenită a nopţii.

soarele aprindea crestele colinelor cu străluciri de oglindă, şi se iscau raze orizontale

abătute ca o ploaie de săgeţi peste ruine şi coroane de arbori.

Soarele stătea stacojiu, ca un focar încremenit peste oraşul răvăşit,

cîţiva norişori s-au împurpurat şi s-au topit, aproape de pămînt sclipea o pînză de păianjen proaspăt ţesută, delicată, nevătămată de prăpăd

incendiul nopţii pălea şi se chircea, şi la lumina zilei faţa-i era murdară

în timp ce fumul îşi aduna întreg trupul în aer, s-a umflat pînă a crăpat şi a început să se destrame

căldura soarelui era pătrunzătoare ca un foc aprins în apropiere

florile stăteau inconştiente, marea retrasă şi ademenitoare, pieptul i se unduia blînd

îmbiind la călătorii lipsite de primejdii

unii se uitau în văzduh după păsări, dar păsările erau departe în dimineaţa aceea, chemate parcă de un glas de dincolo de mare

https://biblioteca-digitala.ro

unii voiau poate să fi fost păsări, în loc de oameni, supravieţuitori, dintr-o pornire pe care n-o mai înţelegeau
poate că voiau să fi fost chiar şi peşti ai oceanului,
dar marea nu le oferea nici atenţie nici refugiu.
Şi am ieşit să privim dezastrul:
peste tot amprenta digitală a morţii, desfriul demenţei.
Pereţi de piatră azvîrliţi peste drum, ca un rîs batjocoritor încă stăruind în urechi
tufe de bogainvilla *aplecate peste casele prăbuşite, ca nişte triumfătoare limbi de foc.*
Scări smulse, ca nişte grămezi de pietre funerare, sau încovoiate de roata dinţată a concasorului
stîlpi de telegraf prăbuşiţi între propriile fire ca nişte leşuri de insecte
clădiri masive devenite movile sepulcrale fără intrare, cu firmele rămase la vedere, intacte
ochiul pradă unui şoc neîntrerupt, pe cînd sufletul se înfăşura în sine din ce în ce mai strîns, ca sîrma pe bobină.
Echipele înarmate cu tîrnăcoape erau nevolnice ca nişte păsări în mijlocul unui morman de ruine,
alpinişti năuci, ciulind urechea după vieţi la fel de mute ca moartea,
oamenii umblau singuratici, fiecare cu sine însuşi, înconjurat de morţii şi durerea lui
toţi îşi erau străini, privirile nu mai erau în stare să se întîlnească
în acel cimitir comun de speranţe al dimineţii.
Naufragiu, nu pe mare ci pe pămînt,
pămîntul ţeapăn se stîrnise ca marea
casele fuseseră avariate ca nişte nave, îmbrîncite în valuri de piatră.
Talborj, oraşul alb, tîrguşorul înghesuit al marocanilor
era o singură ruină, de parcă măcinat într-o moară gigantică
praful se aşeza acolo ca făina, peste tot, şi naufragiaţii se foiau împrejur
ca nişte mumii sculate dintr-un colb milenar, pe care-l stîrneau în norişorii albi la orice mişcare
dar praful purta pete ruginii de sînge, îmbibat cu tuşul roşu în albul hîrtiei.
Şi morţii zăceau acolo ca scoşi dintr-o groapă cu var
părul părea sculptat în piatră albă, peste masca de gips a feţelor,
cîinii mişunau ca nişte strigoi albi, sfioşi
albi, şobolanii defilau fără ruşine la lumina zilei
arborii înălbiţi păreau morţi, aburind prăfos la adieri
apa curgea sub o crustă de alb prea dură ca să poată fi spartă
copiii care plîngeau în surdină îşi săpau cearcăne din ce în ce mai întunecate cu dosul palmei
în albeaţa feţei.
Pămîntul avea o inimă, dar bătea doar o dată la o sută de ani
sîngele a înlemnit în trupuri, a ascultat în zadar, şi a încremenit
stelele şi copiii încă nenăscuţi au naufragiat în smoala glacială a sîngelui
s-a iscat un potop de piatră, de jos, din toate părţile deodată
uşile au devenit bucăţi de perete,
şi pereţii s-au desfăcut ca nişte uşi
lumina s-a retras fără ca mai întîi să roşească, sau să-şi ceară scuze
paturile şi-au încetat peregrinarea, visul a murit şi s-a pietrificat
ieşirea din tunel s-a năruit şi acolo nu mai veghea nici un fir de păr,

https://biblioteca-digitala.ro

chiar și mormintele erau agitate
se chirceau ca niște cabine de galeră
amenințau să-și expulzeze trupurile în orice clipă
tectonica, se strîmbase, verticalul și orizontalul se intretăiau in unghi ascuțit
luna în al doilea pătrar mai stăruia încă într-o oglindă uimită, și împungea lumina zilei
apa cădea diagonal prin aer, și mii de picioare țîșneau ca niște rădăcini bizare de arbori de sub așternuturi și petece de stofă,
acolo unde ziua cotrobăia prin ruine și cadavre.
Scaunele devenite lemn de foc, lame de joagăr nechezau
fîntînile sugrumate sau secate
apa freatică își ținea respirația,
terasele se lăsaseră într-o rînă
porțelanul scînteia astral și se stingea
bucătăriile își dezgoleau măruntaiele
pleoapele păpușilor căzuseră
unghiile scormoneau din ce în ce mai adînc,
seturi întregi de pălării, vîrîte una-ntr-alta,
oficiile bancare îngenuncheaseră și-și lepădau casele de bani
oficiile poștale își înghițiseră corespondența, sau o vomitaseră
orologiile se opriseră în mijlocul unui pas
frigiderele plîngeau nemîngîiate
focul prindea și pierdea ocaziile,
cuiele cădeau ca niște măsele putrede
carpetele roșii de pe trepte, ițite ca niște limbi
ciorapi de mătase scoși de curînd, n-aveau să-și mai găsească niciodată picioarele stăpîne
afișele sfîșiate între zîmbet și groază
bucăți de îmbrăcăminte, plesnită sau destrămată
straturi de mușchi desprinse ca tencuiala, pensetele se mușcau între ele,
schele de bina rămase stinghere, ca niște spînzurători sau ghilotine
trandafirii cătau în sus de sub pietrele mortuare
cărțile de vizită se împrăștiaseră zadarnic păsărilor, dulapurilor proptite ca sentinelele,
mașinării masive zăceau ca niște animale moarte în propriile viziuni,
cisternele din baruri plesniseră, izbite una-ntr-alta, ciocnind pentru libertate sau moarte
au țîșnit zece mii de citronade, și penele s-au zburlit pe toate orătăniile ogrăzii.
începeau să sosească mașinile, excavatoarele, sfredele,
și experții, mîntuitori de vieți, soldați,
ca să preia orașul, să se lupte cu moartea și cu ruinele
sentinele cu carabine pregătite, bucătării de campanie cu supă și pîine, cutii cu medicamente desfăcute
tărgi, pentru a căra morții, și a-i alinia la marginea drumului
cadavre spre inspecție și identificare, cu figuri destinse sau schimonosite, sau fără nici un fel de figură
așteptînd intrarea în groapa comună și varul, iar bărzăunii albăstrui și șobolanii se și strînseseră.
Și tot acolo se aflau îndărătnicii, care nu renunțaseră, atacau ruinele cu mîna goală,
și cei recuperați, fumîndu-și prima țigară pe marginea gropii de unde se iviseră
și flămînzii, care refuzau să îmbuce înainte de înserat, că doar erau în ramadanul lunii de post

https://biblioteca-digitala.ro

și fata care nu și-a putut împiedica frățiorul să-i mănînce din braț
și bărbatul care a apucat părul nevestei și a rămas cu capul retezat în mînă
și cel care și-a tăiat piciorul cu un bonfaer, și l-a părăsit acolo, între blocurile de piatră
și copilul care a zîmbit din nou
deodată — o imagine insuportabil de senină.
Nu, dumnezeu nu era nicăieri
ne-am prăbușit în gol, în camerele pustii, care se pregăteau să ne devină morminte
și nici o urmă de aripă purtătoare, nici măcar de flacără ridicată
numai întunericul așteptînd în veșnicie, fără să știe de așteptarea sa.
Moartea fulgerătoare n-a însemnat ceva anume, n-a fost nimic mai mult decît o picătură din văzduh, nimic mai mult decît o frunză desprinsă, scuturată dintr-un arbore încă verde,
numai un frison și un ropot, aproape nimic, nici un gînd, sau intenție, numai o întîmplare oarbă, care nu cerea nici protecție nici explicații
viața omenească pe fața pămîntului, nebăgată în seamă, era ca mușchiul sau ca loessul
soclul de piatră s-a mișcat, și a scuturat o fîșie de mușchi sau de loess,
viața omenească, întîmplătoare ca orice altă viață, depinzînd de accidente, care s-a ivit și poate și-a păstrat un timp întîietatea printre indiferență și uitare
n-a fost vorba de nimic bun, și de nimic rău, ci numai un eveniment fără noimă în somnul omenirii
și bine ar fi fost ca nimic să nu tulbure încremenirea și uitarea —
Ne credem treji, dar nu vedem la un pas în fața noastră prin pîcla realității
sîntem somnambuli, cît pe ce să ne trezim în clipa morții, tocmai cînd ne azvîrlim în întuneric, care nu se deosebește de lumină
pe cînd pojghița de oglindă a conștiinței se crapă și vidul se reduce la vid.

. . . .

. . . .

— Izbăvește-mă de moartea vie
izbăvește-mă de viața în moarte
izbăvește-mă de viață și de moarte!
Acest cavou e mai cumplit ca nebunia
deasupra mea piatră, și piatră în jur, o piramidă de piatră răvășită
și aerul nu i-ar ajunge nici unui trandafir să respire
sufocă-mă, acum, ca un guturai, ca labele unui ucigaș!
îneacă-mă, țintuiește-mă de lespezi!
numai scapă-mă de așteptarea asta
în nimic, de tînjeala după altar,
smulge-mi inima ca ofrandă, spintec-o cu un cuțit de piatră!
mai bine lupta cu moartea decît temnița asta, mai bine baionete și grenade!
Am auzit un pian, zvîcnind și picurînd, o panglică de muzică sfîșiată și arsă.
O, gîtlejul meu de lemn, gura mea de piatră!
de ce nu se oprește inima, de ce n-o pot sili să se oprească?
Prizonier în propriul meu trup, fără să pot fugi din el.
spaima de a trăi ca în miezul unei pietre, întemnițat în piatră
există un spațiu deschis, și marea, dar niciodată, niciodată,
moartea vie, care nu se poate gîndi, nu se poate îndura, cu neputință de înțeles vreodată
Gîndule, fă-te diamant și taie bezna!
fă-te flacără de oxigen și străpunge piatra!
niciodată, niciodată, izbăvește-ne, izbăvește

https://biblioteca-digitala.ro

— Cuvintele s-au spulberat şi ele, toate cuvintele zăceau chisălite, fărîmiţate
în zadar căutăm cîteva încă nevătămate, de vreun folos
căci dădeam doar peste cioburi de imagini
imagini schiloade ca într-o oglindă crăpată
priveşte care pluteau împrejur, ostroave risipite într-un alb ca laptele, dar mai vîscos
aproape ca marmora muiată, într-o navigaţie lenevoasă, poate,
copacii pluteau împrejur dezrădăcinaţi, se balansau tacticos
oamenii pluteau ca nişte resturi de lemn în derivă, întregi şi aparent teferi, cei mai mulţi, alţii pe jumătate, sau mai puţin
pluteau în albul înconjurător cu ochii holbaţi şi părul zburlit
totul curat şi aspectuos, ca un prăpăd între statui
tăblii de masă brune se răsuceau alene, deveneau o gaură neagră de întuneric şi apoi diametrul se strîmta
caii pluteau pe spate şi forfecau cu picioarele în gol
şi atîtea lucruri care se perindau, sandale, două cîte două, împerechiate parcă laolaltă de picioare nevăzute
o cafenea înţesată cu oameni care se aplecau peste o prăpastie,
un foc arzînd în gol, un automobil deschis, cu fetişcane înăuntru
totuna dacă închideam ochii sau îi ţineam deschişi, imaginile erau înăuntru
creierul mi-era gol de cuvinte,
alb şi sec
după zguduire — numai imagini plutitoare.
Moartea, pîndind fără odihnă, se mişcase,
moartea, care pîndeşte neîntrerupt, întinsese o mînă, dăduse un bobirnac ţărmului
ar fi putut să mai aştepte o mie de ani
într-o clipă se scurseseră milenii, dar stelele nu căzuseră, pămîntul nu se despicase pentru a sorbi marea
(şi oare cît i-ar fi trebuit apei să răzbească focul
o, nimicirea apei!)
şi păsările, înaripatele, rămăseseră neatinse, nu se prăbuşiseră o dată cu zidurile
erau sus, şi au zburat cînd s-au cutremurat copacii
dar vieţuitoarele ţărînei? cîte dintre ele au fost oare destul de mici să se furişeze printre fălcile morţii?
amar de acelea care aveau dinţi! şobolani, cîrtiţe, viermi, au ieşit izgoniţi şi nănăpăstuiţi
dar cîţi semeni nu-şi lăsaseră în urmă, pieriţi în humă?
(Ar putea oare un val să împietrească peştii într-o strînsoare?)
ar fi în stare un vînt de cremene să smulgă aripile zburătoarelor în văzduh şi să le prăvălească pe pămînt?)
A trecut poştalionul morţii, greu ca piatra, şi a luat cu sine zeci de mii
o rupere fulgerătoare, o fisură în care viaţa s-a scurs ca apa şi s-a mistuit aproape fără zgomot.
O pereche tînără de nemţi se arătau obişnuiţi cu catastrofele
dimineaţa au intrat în hotel, şi-au luat camera în primire, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic
s-au instalat pe balcon, la plajă, fumau, citeau magazine săptămînale
făceau semne binevoitoare către cei de jos, pribegi şi buimaci, lîngă şoseaua de coastă
(femeia părea că şterge lucrurile de praf, scutura metodic hainele pe balcon)
Au dispărut de abia cînd maşinile cu megafoane s-au ivit pe străzi anunţînd evacuarea generală

https://biblioteca-digitala.ro

avertizînd de un nou cutremur, aşteptat în jur de ora douăsprezece (punctul magic al revenirii!)
S-o pornit apoi marele exod, cete şi şiruri de oameni, încărcaţi cu obiecte sau cu miinile goale
grăbiţi, ca spre o ţintă, sau nevolnici, tîrîţi de puhoi
şi inimile încleştate mai strîns decît mîinile, ochii goliţi de priviri
la drum spre sud, către platourile deschise, cu soarele muşcînd fierbinte din faţă
fugari, străini, fără nimic la care să se întoarcă,
nu se uitau în jur şi, realitatea lor rămăsese în urmă, între ruine.
Acum oraşul morţii avea să rămînă din ce în ce mai în urma popasurilor lor, ruinat, pulverizat, alb ca o stafie
duhoarea morţii avea să străpungă totul, mirosul greţos al putrefacţiei, învăluind molozul ca un fum invizibil
şobolanii şi muştele, viermii şi toate tîrîtoarele aveau să se adune acolo fără întîrziere
o forfotă de puhoaie foşgăitoare
păsările gustătoare de stîrvuri aveau să sosească de nicăieri, negre, într-o dîră de praf stîrnit, aşteptîndu-şi clipa
cît de curînd pisicile şi cîinii aveau să înnebunească de foame şi prigoană, să devină mîncătoare de cadavre
aveau să fie împuşcate şi să zacă lungite în ţărînă, şi blănile lor îşi pierduseră luciul de mult
echipele de salvare aveau să circule cu măşti de protecţie, ca nişte fiinţe de pe altă planetă
scormonind încă după viaţa ascunsă, pitită în oraşul morţii:
pentru că se mai putea găsi, în momentul extrem al balanţei, un sertar al posibilităţilor
unde vieţile se păstrau ca izurile îmbibate în porii vaselor de pămînt
vieţile, pe cît de fragile pe atît de îndărătnice
şi aveau să iscodească cu încăpăţînare liniştea ursuză a pietrelor, pînă cînd se stingea ultima pîlpîire a nădejdii
să asculte piatra cu urechea
încercînd să prindă un zgomot răzbind prin fisuri.
Ce ştiam noi despre rădăcinile care-şi înnodaseră trupul în moarte?
ce ştiam noi despre cîrtiţele sufocate-n galerii?
ce ştiam noi despre capul zdruncinat al asinului?
ce ştiam noi despre spărturile unde lumina se-nchega ca sticla?
ce ştiam noi despre mîinile a căror strînsoare n-avea să se desfacă decît sub măcinarea apei şi a ţărînei?
ce altceva eram decît figurine de lut care scăpasem de întîlnirea noastră cu clipa adevărului?
Dar ruinele mute aveau să se desţelenească, şi să înceapă şoaptele
pietrele aveau să poarte mărturie pentru vremurile viitoare
corbii aveau să repatrieze mîhnirea, înapoi, în munţi
dinspre ocean aveau să sosească pescăruşii, purtători ai speranţei
macii sălbatici aveau să răsară cu urme de sînge şi smalţ calcinat
mărăcinele, şi cîntătoarele înaripate care-şi căutaseră adăpostul în mărăcini
şi mărăcinele avea să fie vizitat de foc, şi focul avea să fie vizitat de ploaie
şi o turturea albă avea poate să apară din nou la fereastră, cu un avertisment
sau pentru a vesti bucuria vieţii, pacea pămîntului.

. . . .

În româneşte de MIRCEA BUCURESCU

https://biblioteca-digitala.ro

EGON ERWIN KISCH

UN VULCAN ERUPE

Stau pe scara unui automobil, ca să schițez ceea ce se desfășoară în fața mea. Modelul îmi luminează hîrtia cu sfidare evidentă. Pentru acest model nu există nici o noțiune. Nu-i o ființă, și totuși, trăiește într-o necontenită mișcare. Este un obiect geologic sau mineralogic, în orișice caz anorganic, și cu toate acestea se zbuciumă, pufăie, bubuie și aruncă pe hîrtiile mele pietre și dispreț.

Am venit în după amiaza zilei prezente spre această creatură, care în urmă cu două săptămîni începuse să se nască din pîntecul pămîntului-mamă, cu partea desprinsă a trupului întinzîndu-se înalt, mai înalt, din ce în ce mai înalt, o sută, două sute de metri. Noul-născut țipa înspre tării, buricul îi era aprins, țîșnea sînge și fiere, infestase întreaga atmosferă vărsînd din el o uriașă cantitate de murdărie.

Această murdărie zace în jurul muntelui din față, aidoma unei pietre de moară sau a unei margini de sombrero. Materialul e lavă întărită. Bucățile sale mari, adînc zimțate, se înghesuie una în alta, de parcă fuseseră întrețesute și netezite pentru un sombrero supradimensional sau cizelate pentru piatra de moară a morii lui Dumnezeu. Groasă e materia marginei de sombrero, groasă e piatra de moară, groasă de doisprezece metri.

Mă apropiasem de acest zid de lavă înalt de doisprezece metri, dar nu l-am putut atinge, mă apucase cu văpaia lui. Am ocolit astfel văpaia, în cerc de kilometri. Zăngănea în ziduri, zornăia precum lanțurile de fier, unul sau altul din zidurile de piatră se desprindea prăbușindu-se. Cercul lavei se lărgea ca un tot și numai treptat; val înalt, marginea înainta zece metri pe zi, rămînînd mereu vertical. Ceea ce îi stă în cale e luat, copaci înalți dispar fără urmă.

Mi-am imaginat lava drept o fluiditate compactă, ceva sticlos, un torent. Cea de aici era însă pietriș greoi, zimțat, de culoare cenușiu-întunecată. Nici pe departe nu

https://biblioteca-digitala.ro

se înrudeşte cu obsidianul, care pelerinului prin zonele Mexicului îi scînteiază în ochi ca o sumbră piatră semi-preţioasă; din obsidianul lavei răcite indienii făureau arme şi unelte, idoli şi podoabe; din părţile componente ale acestui zid nu se poate face nimic. Sînt pietre azvîrlite din pîntecul veşnic îmbeznat al pămîntului, spre veşnica lumină a soarelui. Au căzut ţepene, aspre, lîngă craterul din care veniseră. Dar numai după cîteva secunde, cu izbucnirea următoare, aşezaseră alţi emigranţi. Voiau, pe cît era cu putinţă, să rămînă în apropierea patriei şi dădeau la o parte p·imii-veniţi. Se îndepărtau în cerc concentric, pas cu pas, zece metri în douăzeci şi patru de ore.

Cuprinderea din jurul vulcanului şi cercului său de lavă este o întindere netedă, porumbişte şi imaş, ici-colo dintr-o colină cu brazi, al căror picior dinspre partea vulcanului stă înfundat în blocuri de lavă pînă la doisprezece metri.

Am încercat să mă caţăr pe cealaltă parte a unei asemenea coline. Panta nu a fost mare, dar clina era acoperită de cenuşă prăfoasă, aşa că mă scufundasem pînă la genunchi. Mă desprindeam scormonind uşor şi mă tîram mai departe pe burtă, crengi de copaci pe jumătate doborîţi întinzîndu-mi o mînă de ajutor.

Din înălţime puteam privi cîmpul de lavă. Bloc lîngă bloc, cenuşiu şi fumegînd, se mişca cu o încetineală lugubră, un ocean de bazalt topit, o sahară de zgură pe jumătate încremenită. Nimic, nimic, nimic omenesc, nici o legătură cu vreo fiinţă. Despre celelalte deşerturi, despre celelalte mări, care pînă acum au fost patria acestui pietriş, nestrăbătut de vreo caravană sau de vreo corabie, despre acea lume de sub crusta pămîntului vorbesc doar teoriile şi ipotezele.

Pe vîrful colinei mele stăteam la înălţimea craterului, faţă în faţă cu craterul. Strălucea într-o lumină suprapămîntească (sau mai degrabă: subpămîntească). Multe s-au întîmplat în el, mi se părea totuşi că privesc în raza orbitoare a unei nopţi negre, într-atît de puţine lucruri vedeam. Chiar dacă spun că craterul şade culcat acolo sus în munţi ca o albie, afirmaţia e greşită. Deschiderea pămîntului e cu mult mai adîncă, pe porumbiştea îngropată a unui om din apropierea localităţii Paricutín.

Omul acesta, indianul Dionisio Pulido, venise aici cu patrusprezece zile în urmă, în după-amiaza zilei de 20 februarie 1943, şi văzu deodată că ogorul său se întredeschide, se înalţă, începe să fumege şi să tune, şi o luă la goană.

Din porumbiştea lui Dionisio n-a mai rămas nimic, în vecii vecilor ea nu va mai fi o porumbişte. Deoarece craterul l-a împroşcat şi continuă să împroaşte aşa că se ridică un munte în neîntreruptă creştere şi pe al cărui platou craterul acum instalat se asemuie cu o albie.

La fiecare patru sau cinci secunde albia împroaşcă spre firmament coloane de fum sau de foc. De nouă ori una după alta exploziile sînt relativ slabe, le urmează patru de grad mijlociu, apoi două puternice şi, în sfîrşit, cele mai puternice, o erupţie lugubră, fulminantă. Această succesiune e respectată, chiar dacă nu şi în intervalele sale. Uneori într-o detonaţie brutală se aude una mai slabă.

Chiar azi de dimineaţă, pe cînd veneam aici prin statul Michoacán, am văzut coloanele de fum de la o depărtare de mile. Era fără îndoială o coloană de fum oarecare. Şi după-masă, pe cînd ajunsesem la ea, părea să fie alcătuită din ceaţă şi aburi, o imensă conopidă de fum, în mijlocul căreia strălucea un cocean roşietic. Cu pogorîrea întunericului se preschimbă.

Cu pogorîrea întunericului totul deveni luminos. Se prefăcuse acum în coloană de foc. Saltă roşie, se caţără roşie în sus, dispare roşie. Flacăra care după masă de abia fusese un subcurent al fumului clocotitor, domina cu desăvîrşite iar aburul cenuşiu e doar ca o umbră lunecînd încolo şi încoace în propriul său interior.

Ţîşnirea sa se împlineşte în culori încinse, agitate şi în formă schimbătoare. O dată e un cal, care saltă din munte, se cabrează, sforăie şi se prăbuşeşte. O dată apare

https://biblioteca-digitala.ro

o statuie alegorică cu o făclie în mînă ridicată, — simbol care în clipa cosmică piere în Nimicul fără urme. O dată creşte din muntele magic un palmier cu trunchi vînjos şi auriu, cu crengi aurii şi fructe aurii; ah, trunchiul se ţăndăruieşte, crengile se frîng iar nucile de cocos cad pe pămînt, înainte ca să culeg din ele. O dată coloana de foc pare a fi o coloană adevărată, o coloană barocă cu umflături şi încolăciri exuberante ce sînt ca nişte sîni, coapse şi cupe, se buclează pînă la cer, şi după ce şi-au atins ţelul plezneasc. O dată e un foc de artificii cu rachete susurînd drept în sus şi pleznind în chip de ploi scînteietoare, un foc de artificii cum nici nu visase primul stăpîn al Versailles-ului.

Din crater se gîfîie fără întrerupere, în smucituri de locomotivă, o baterie de tunuri trage neîntrerupt, chiar şi în momentele în care erupţia e în plină desfăşurare, se sleieşte şi se stinge. Cînd bubuie o bătălie navală, cînd substanţele chimice explodează, cînd un oraş bombardat se preface într-o mare de flăcări, cînd adie flăcările din furnale — cunosc pricina. Dar aici? De ce abureşte şi tună, de ce la început stînca şi focul şi cenuşa sînt aruncate spre cer şi apoi spre pămînt, cine şi ce zămisleşte în această prăpastie, cît va dura, încă o zi sau un mileniu?

Nu ar fi fost oare mai comod pentru lumea subterană în fierbere să fi izbucnit prin hăurile fără fund ale împrejurimilor — « barrancas » — ori prin canalele şi pîlniile vulcanilor deja existenţi? De ce a fost ales tocmai acest liniştit Paricutín aşternut cu ogorul indianului Dionisio Pulido?

După amiază am văzut cum zburau din crater pietre ce se desprindeau necontenit din coloana de fum, ricoşînd în toate direcţiile. O dată cu amurgul devin blocuri de foc. Se călătoresc spre constelaţia lui Orion şi o clipă par să-i aparţină. De îndată ce clipa a trecut, strălucesc de pe munte în jos aidoma unor stele căzătoare. Numeroase stele-pietre recad în crater, altele se opresc pe vîrful de popic al muntelui şi apoi o iau la vale. De parcă baza acestui popic ar fi împărţită în 360 de grade, de la vîrf rostogolindu-se spre fiecare o rază de aur, treisute şasezeci de lavine de aur lichid. Muntele se face transparent.

Nu mai aud canonada, nu mai simt miros de ars, nu mai simt văpaia. Privesc numai şi mă văd implicat în viziune.

În timpul zilei marginea lavei este un perete de zgură de bazalt cenuşiu-întunecat şi albastru-întunecat. În timpul nopţii însă blocurile sînt cuprinse de flăcări. Aş fi putut jura că am avut în faţa ochilor Grande Corinche: viu luminat, cazinoul de la Jetée lunecă în mare; drepte, dispuse uniform, ard felinarele de pe Promenade des Anglais, apoi lanţurile de lumini se ondulează în sus şi în jos şi se varsă în cupola iluminată a catedralei jocurilor de noroc din Monte Carlo. Între ele, sub boltiri de reclame luminoase, baruri, pavilioane şi magazine de bijuterii şi tot ce poate fi închipuit ca strălucire. Strălucirea luminează hîrtia pe care scriu.

În urmă cu patrusprezece zile pe podiumul acestei scamatorii exista încă viaţă reală. Dar a dispărut pentru vecii vecilor, a dispărut iarba cu insectele şi viermii, a dispărut porumbiştea cu popîndăii şi cîrtiţele, au dispărut copacii cu păsările fluturii, a dispărut pajiştea cu vacile şi măgarii. În împrejurimi însă, chiar în vecinătatea imediată a acestei dezlănţuiri, viaţa îşi continuă cursul.

Păsări zboară în preajmă, deşi pentru ele ar fi o nimica toată să se ridice de pe o sferă netulburată de tunete şi fulgere. Aceste păsări bogat colorate zboară în adîncime, aproape de pămîntul acoperit de cenuşă, pe lîngă genunchii mei, îşi caută pesemne cuibul şi familia şi nu se simt în largul lor într-o regiune cu desăvîrşire schimbată.

Aici pădurea se înfăţişează rară. La o înălţime de om, copacului îi este tăiată o bucată de coajă din care se cască lemnul golaş, şi în clipa în care de pe vulcan cad

https://biblioteca-digitala.ro

reflexe, pe acest chip galben apar grimase. E lugubru să fie expus intermitentelor schimonoseli, cu toate că eşti încredinţat că sînt doar tăieturi în trunchiurile din care răşina curge în vasele aşezate dedesubt.

Nu cunosc psihologia vulcanilor. O fi cumva tocmai vulcanul din faţă dezamăgit din pricină că a devenit obiect al curiozităţii, al cîştigului de bani? De cînd sînt vulcani pe lume, nici unuia nu i s-a întîmplat ceva asemănător. I se aşeză un microfon în faţa nasului, solicitat să gîfîie, să tuşească sau să tune în el pentru ascultătorii de radio de pe continente. I se aşează în faţa nasului un aparat fotografic, şi fiecare aspect, fie că se înfăţişează din profil sau din faţă, e oferit abonaţilor de magazine ilustrate din lume. I se vîră în faţa nasului un aparat de filmat, şi cum îşi drege glasul şi mişcă din curajoasa lui străpungere a scoarţei pămînteşti, îşi drege glasul, scuipă şi se mişcă pentru întregul public cinematografic.

În afară de asta, ştiinţa i se aşează pe pieliţă, îl scrutează, îl ascultă, îi simte pulsul şi îi măsoară temperatura. De cîte ori vomită, de cîte ori are scaun, abia trecute, şi iată-le înscrise în scale şi tabele — cît de firesc s-a petrecut totul în pîntecul pămîntului!

Pe colina pe care mă caţăr scufundat pînă la genunchi, învăţaţii şi-au aşezat corturile. Pe doi dintre studenţi îi cunosc, « Din Harz pînă-n Helada numai veri », cum constatase vărul Mefistofel.

Aceştia îmi povestesc de baby-ul vulcanic. E stabilită pînă şi adîncimea de unde provine, fără sondă: 32 kilometri. Ei o ştiu pentru că tot materialul ieşit la suprafaţă aparţine pliocenului, cel mai tînăr strat terţiar existent în acea adîncime. Clima de acolo de dedesubt e estimată la 1100 de grade, deoarece numai la această temperatură bazaltul se topeşte în zgura ce zace acum la picioarele noastre. Ruinele de lavă de la poalele muntelui acoperă doi kilometri pătraţi de teren şi se mişcă zilnic zece metri în lăţime şi nouăzeci de centimetri în înălţime. În compoziţia blocurilor e stabilită o prezenţă a fierului de cinci-şase la sută. În ceea ce priveşte vîrful bont al muntelui, chiar din clipa naşterii, el se dezvoltă de-a dreptul măreţ. De ieri a crescut aproximativ patru metri şi jumătate, în prezent măsoară deja două sute douăzeci de metri. Baza lui este un cerc aproape geometric cu un diametru de cinci sute de metri, iar dinăuntrul vîrfului platoului are o sută cincizeci de metri. Pantele se înclină în unghi de treizeci şi cinci de grade.

« Şi steagul, camarazi? »

« Fumarola? Ea nu-i întotdeauna egal de înaltă, dar în medie are o mie de metri. Pînă la cel mult şase sute de metri smulge cu sine pietrişul erupţiei şi cenuşă. Cel mai mare bloc are patru metri cubi ».

Mi se povesteşte apoi că e vorba de un vulcan autentic, lucru asupra căruia nu m-am îndoit nici o clipă. Nu pot crede că este o simplă extruzie, o cabrare a terenului, aşa cum se întîmplă cu ocazia mişcărilor tectonice, în regiunile vulcanice putînd să azvîrle în sus şi foc şi fum şi piatră. Este primul vulcan apărut în Mexic de cînd s-a născut Jorullo.

Faţă de noul frăţior, Jorullo se află la o distanţă de două ore cu automobilul. Jorullo a văzut lumina zilei de 28 septembrie 1759, şi unul din motivele călătoriei lui Humboldt în Mexic a fost dorinţa vie de a se privi faţă în faţă cu acest cel mai tînăr dintre munţi. Îl văzuse pe vremea cînd vulcanul avea patruzeci şi patru de ani. În perioada aceea Jorullo nu se lenevise încă, lava era încă atît de fierbinte, încît Humboldt şi-a putut aprinde ţigara la un con de pămînt vulcanic, hornitos. Prin părţile locului mai trăiau martori oculari, care i-au livrat material pentru descrierea naşterii vulcanului. I-ar fi plăcut să asiste la acest eveniment, asemenea lui Pliniu la izbucnirea Vezuviului, cu ocazia dispariţiei Pompeiului.

https://biblioteca-digitala.ro

A sta astăzi aici, i-ar fi oferit lui Humboldt satisfacţia confirmării teoriei despre existenţa unui lanţ de vulcani. Conform acestei teorii, adînc înlăuntrul pămîntului, între latitudinea nordică 18, 59 şi 19, 12 se cască o crăpătură ce se prelungeşte de-a lungul a nouă sute de kilometri de la est spre vest şi prin care, în diferite timpuri, focul vulcanic a răbufnit de la ţărmul golfului mexican pînă la Mările sudice. Foarte aproape de linia de demarcaţie Humboldt, latitudinrea nordică 19, 21 (şi 102,19 longitudine vestică), s-a ivit acum vulcanul din Paricutín.

Noua zămislire va intra în geografie şi în vulcanologie în chip de « Vulcan din Paricutín » deoarece Paricutín e numele satului în care acesta şi-a ales locul naşterii şi sălaşul definitiv. Numără 185 de locuitori, cu toţii din seminţia tarascos. Unul dintre aceştia este Dionisio Pulido, cel care şi-a văzut bătrînul, răbdătorul pămînt înălţîndu-se atît de neaşteptat, convins totuşi că se prăbuşise la punctul zero al valorii.

« Două fanegas de porumb sînt pierdute », se plînge şi-mi istoriseşte cum s-a săvîrşit sub ochii lui începutul sfîrşitului. Izbuti să se salveze, cei doi catîri îi alergau din urmă, dar ceea ce cultivase cu atîta trudă şi era tocmai pe cale de a culege, cele două fanegas, aşadar o sută unsprezece litre de porumb, zace acum pentru totdeauna în măruntaiele muntelui.

« Din clipa aceea n-am înghiţit o îmbucătură », jură el, şi oricît de incredibil ar suna, trebuie să-l cred. Doar se jură pe icoana făcătoare de minuni din Parangaricútiro pe care o simte atît de aproape încît ea l-ar putea auzi de îndată, fiind şi în acelaşi timp la faţa locului spre a-l pedepsi pentru minciună. Dar jure Dionisio Pulido şi de zece ori că din acea clipă vulcanică nu a băut nicidecum şi tot nu o să-l cred ; duhneşte atît de evident a rachiu de trestie-de-zahăr, bine cunoscut prin părţile locului.

« Două fanegas de porumb pierdute, şi pămîntul meu distrus pe vecie ».

« În schimb sînteţi posesorul unui vulcan ».

« O, señor, la ce ne-ar folos un vulcan? »

I-aş putea răspunde că un vulcan nu este cu totul lipsit de valoare. În urmă cu decenii republica mexicană dăruise unui general Popocatepetl-ul, un vulcan în chip de decoraţie ! După moartea generalului, Popocatepetl a fost oferit la licitaţie publică pentru suma de douăzeci şi cinci de milioane de pesos. Rockefeller intenţionase să-l cumpere pentru exploatarea straturilor de sulf, dar nu-l obţinu.

Dionisio Pulido ar putea să-şi vîndă vulcanul moştenitorilor lui Rockefeller, în cazul că aceştia l-ar dori. E de presupus că nu va avea bani nici atunci, cel mult cîteva sticle de rachiu de trestie-de-zahăr. Oricum, nu are nici un profit în urma faptului că ogorul său începe să devină obiectul industriei străine.

În Uruapan, cel mai mare oraş din apropiere, în domeniul automobilelor de închiriat, domneşte o adevărată conjunctură economică. Proprietarii de camioane abandonează livrările şi se pun în slujba turiştilor porniţi spre vulcan ; preţul călătoriei creşte mai repede decît vulcanul. Depărtarea dintre Uruapan şi Paricutín este de aproximativ 26 de kilometri, calea, fără drum obişnuit, duce prin pădurea de terebint, călătoria durează şase ore şi jumătate şi se soseşte într-o stare de sleire totală.

Pe terenul din faţa vulcanului au fost ridicate tarabe din uluci şi din felurite uscături, acolo se toarnă coca-cola şi se vinde *tacos* şi pîine de fructe *ate*, o specialitate a statului Michoacán. Vînzătorii sînt locuitori ai tîrgului San Juan de Parangaricútiro. Nu ajung nepregătiţi în industria negoţului. Parangaricútiro este un loc de pelerinaj, în fiecare an, la 18 septembrie sute de credincioşi vin în pelerinaj la sărbătorirea lui Cristo Milagro. În consecinţă, întreaga populaţie e compusă din catolici credincioşi ;

https://biblioteca-digitala.ro

în ceea ce privește relațiile politice, ea aparține de sinarquistas, de fasciști, care desfășoară o agitație propagandistică costisitoare. De altfel, asta nu împiedică populația ca să fie adepta înflăcărată a unui democrat, a președintelui anterior Lázaro Cardenas. Cardenas le-a dat pămînt, iar fasciștii le făgăduiesc și mai mult.

« Sîntem săraci », spun ei, « trăim din ceea ce cultivăm noi înșine. Bani peșin nu cîștigăm decît în septembrie, la pelerinaj ».

Sînt evlavioși, dezlănțuirea vulcanului o consideră drept o pedeapsă a lui Dumnezeu. O dezmățată păcătuise cu bărbați însurați de prin părțile locului. Cînd a început erupția, locuitorii au fugit, numai un pumn de bărbați a rămas ca să-l păzească pe Cristo Milagro. După trei zile refugiații s-au întors la vetrele lor și și-au instalat bărăcile aici, deasupra. Femeile se ocupă cu negoțul iar bărbații însoțesc turiștii pe colină, în jurul vulcanului, pentru asta primesc răsplata cuvenită ghizilor. Cu drugi ridică treptele de lavă din meterez, urinează pe ele ca să se stingă jeregaiul și vînd apoi vizitatorilor pietrele răcite în acest chip. Afacerea este cu mult mai înfloritoare decît în ziua pelerinajului.

« Nu-i rea o asemenea pedeapsă a lui Dumnezeu », îi aud spunînd.

Rîd încurcați, ceea ce, evident, înseamnă o confirmare, dar una ce nu poate fi dovedită.

În românește de PETRE STOICA

https://biblioteca-digitala.ro

POEME

MIHAIL SVETLOV

GRANADA

La pas, în buiestru,
În lupte fierbinți,
Mergeam înainte
Cu « Iablociko »-n dinți.
Ah, cîntecul stepei:
Și astăzi e viu,
Topit în al ierbii
Covor smărăldiu.

Dar altfel de cîntec,
Străin, depărtat,
Purta la oblîncu-i
Un tînăr soldat.
Cu ochii pe stepa
Străbună, cînta:
« Granada, Granada
E dragostea mea ! »

https://biblioteca-digitala.ro

Prietenul nostru-l
Ştia pe de rost . . .
Ce doruri în pieptu-i
Şi-aveau adăpost ?
Alexàndrovsk şi Hàrkov,
Răspundeţi de vreţi:
De mult vă muncesc
Andaluze tristeţi ?

Răspunde-mi, Ucraină:
Nu-n solul tău gras
Şi-ascunse lăţoasa
Căciulă Taràs ?
Şi-atuncea de ce cînţi,
Prietene-aşa:
« Granada, Granada
E dragostea mea » ?

Rămase pe gînduri
Hoholul bălai:
— Frăţie ! Granada
Din carte-o luai !
E-o plasă în Spania
Şi-i zice aşa —
Alt nume mai mîndru
Nici nu poţi afla !

Plecat-am la luptă,
Făcui legămînt,
Să aibă-n Granada
Ţăranii pămînt.
Cu bine, măicuţă !
Curînd ne-om vedea !
Granada, Granada
E dragostea mea !

. . . Zoream să ajungem
A şti cu temei
Gramatica luptei
Cu legile ei.
Treceau răsărituri
Şi-amurguri pe rînd,

https://biblioteca-digitala.ro

Iar caii, de trudă-i
Vedeam tremurînd.

Şi cîntecul nostru-l
Cîntam deseori
Cu-arcuşul durerii
Pe-ale vremii viori . . .
Ci unde e glasul
Ce-ades ne-nsoţea:
« Granada, Granada
E dragostea mea » ?

Un glonte-l atinse
În piept pe hohol
Şi şeaua rămase
Cu locul lui gol.
Şi luna-nclinată
Spre el auzea
O şoaptă pe recile
Buze: « Grana . . . »

Spre alte meleaguri,
Prin vămi albăstrui
Plecat e flăcăul
Cu cîntecul lui.
Pe stepă, de-atunci
Îmi lipseşte ceva:
« Granada, Granada
E dragostea mea » !

Şi nimic nu ştiù
Escadronul în mers.
Şi « Iablociko »-ajunse
La ultimul vers.
Doar norii subţiri,
Răsăriţi din senin,
Din geana-nserării
Lăcrimară puţin . . .

Şi viaţa aduse
Alt cîntec şi rost.
Să nu duceţi dorul,
Băieţi, la ce-a fost.

https://biblioteca-digitala.ro

Căci n-avem, căci n-avem
De ce ne-ntrista . . .
Granada, Granada
E dragostea mea !

1926

În româneşte de IOANICHIE OLTEANU

LEONID MARTÎNOV

ANII DOUĂZECI

Mi-aduc aminte
De anii douăzeci —
De aparatele lor telefonice,
De telegramele lor cifrate,
De sîrmele ghimpate.

Mi-aduc aminte
De ascensoarele încremenite
În clădirile de neîncălzit
Şi de literele palide
Din ediţii purpurii.

Mi-aduc aminte
Şi de aceste gazete,
Mi-aduc aminte şi de aceste afişe,
Mi-aduc aminte şi de aceste zori,
Mi-aduc aminte şi de aceste amurguri.

Mi-aduc aminte
De zidul chinezesc
Şi de teatrul constructiviştilor,
De tulbureala iazurilor Patriarhale,
De limpezimea tovarăşilor mai vîrstnici.

Mi-aduc aminte
De aripile de placaj ale aeroplanelor
Şi de coifurile bogatîrilor.
Mi-aduc aminte şi de filmele mute
Care totuşi nu erau mute.

În româneşte de DANIEL POPA

https://biblioteca-digitala.ro

ATACUL DE PE RIN — 1944

În zvîrcoliri de muşte date cu flit, din jetul de aer încins
al elicei
Alunecăm în jos, către tunuri;
« Nu! » — spuseră acoperişurile brusc întîlnite în drum.
Am tras aer în piept, ne-am ţinut răsuflarea,
Plutind apoi mai departe în jos, către negrul destin.

Pe brînci ne tîrîm către uşa Douglasului; chinuitoare clipă
roşie, chinuitoare clipă verde — apoi
Prin podeaua monstruoasei colivii,
În Noaptea lui Guy Fawkes [1]*(doar că era zi de-astă dată),*
Urmă căderea, căderea către răbojul de răni şi scrîşniri
Ale Gloriei.

Pentru fîşia de pădure — adăpostul placentelor de paraşute,
A încercat iar să se-nalţe din haos
Şi să ardă lumii o nouă chelfăneală;
Dar degetele-i erau de cauciuc şi se prăbuşi în cele din urmă
Ea, Germania, das Vaterland.

În arbori erau prinse deja paraşute.
Băieţii din batalion care căzuseră prea tîrziu sau deviaseră
în zbor. . .
Roşi de harnaşament, îngrămădiţi, imobili ca gogoşile
de viermi de mătase. . .
Era atît de uşor şi de simplu să mori
Pe fundalul alb al zăpezii. . .

Dar, în afara cîtorva bolboroseli într-o limbă străină,
totul era mort.
Avuseseră grijă de asta primele păsări de foc[1]*. . .*
Curînd, la o veche fermă aveam întîlnire noi, paraşutiştii
căzuţi.

---

* GEOFFREY HOLLOWAY a participat activ la atacul pe pe Rin, fiind paraşutist în Escadrila a 6 a aviaţiei britanice,

[1] Guy Fawkes (1570 — 1606) — ofiţer catolic englez, unul dintre şefii celebrei conspiranţii a « prafului de puşcă », complot al catolicilor organizat pentru a arunca în aer clădirea Parlamentului. Arestat noaptea, în momentul în care se pregătea să dea foc muniţiilor, torturat şi apoi condamnat la moarte.

https://biblioteca-digitala.ro

Războiul îşi strîngea odgoanele mai tare
Se numărau prizonieri, încolonaţi, muţi.

A doua zi stăteam din nou la taifas, povestindu-ne diverse
istorii.
Făceam rost de piei tăbăcite, plecam în « recunoaştere » după
mătăsuri (sau ceva pantalonaşi pentru
iubite, neveste. . .)
Sau după vreun plic verde.
Speculaţii despre plecare, poate
Japonia. . .

Oh, şi apropo, un « 88 », o carabină:
Hm, nimic special
Doar curiozitatea soldatului profesionist pentru raniţa
duşmanului:
O pereche de nădragi cenuşii de « ersatz » [1],
Cu o banderolă cafenie înăuntru: « non-ersatz ».

GEORGE MACBETH

SUBMARINUL

„11,55 p.m. De la 750 m. se lansează o torpilă către un vas mare de tranport de 6000 de tone. Trincheta lovită. Explozie. Imediat o nouă explozie, urmată de o coloană înaltă de flăcări de la proră pînă la pasarelă. Fumul se ridică la 200 m. Se pare că prora e distrusă. Vasul continuă să ardă cu flacără verde. . ."

Din jurnalul de bord a lui U 99
octombrie 1940

Semnalul e dat; ne desprindem
De mal; în învolburata beznă rece
Se iveşte botul rechinului de oţel.

---

1 « Ersatz » termen care desemnează, în jargonul militar britanic, un ofiţer german în rezervă.
2 *GEORGE MACBETH* — publică foarte des, mai ales în paginile reputatei reviste de literatură « London Magazine » editată de Alan Ross. Titlul original al acestui lung poem epic inspirat dintr-un jurnal de bord german, este « Under the Sea » (Sub mare), ceea ce ar putea fi considerat un calc lingvistic după « Untersee » (abr. *U*), celebrul submarin german folosit de hitlerişti în cel de al doilea război mondial.
Poemul este o imaginară continuare a jurnalului de bord ţinut de căpitanul submarinului U 99, din care un scurt fragment este folosit sa motto.

https://biblioteca-digitala.ro

Alunecă, apoi se scufundă,
Prin porţi de ecluză,
Carena cu aripi întinse de vultur,
Lată ca un hambar olandez.
Atenţie, foc în vîntul de noapte,
Desfăşurăm un drapel pe trunchiul
Subţire, înalt, de catarg.
Din tăcerea de vată,
Se-nalţă o trombă de aer.
Din nou, foc!
Corabia, la mijloc, e căldare de foc,
Disc de soare.
Oţel în dureri,
Sfîrtecat pe vecie; a-l susţine,
Nu mai putea.
Nici un nit.
Reflexe orbitoare în ochiul de geam.
Viziune depărtată, dezintegrare.
Viermi orbi, bîjbîiam pe-ntuneric cu toţii
Acum.
Aceasta

E zona de maxim pericol.
Înaintare lentă, ştiind că sîntem vînaţi
Cu arcuri de unde sonore, pulsînd în cleiul sărat
De la mare-adîncime.
Ne furişăm prin cordonul de-oţel.
Altminteri, atinsă, carena răsună
Şi trupurile noastre devin
Carne de tun.
Două noduri pe oră, sub apă;
Ei, deasupra, fierăstruiesc suprafaţa,
Zgomotoşi,dar
Nevăzuţi.
Nimic nu simţeam, la viteza aceea,
Sub mare.
Apoi tensiunea slăbi.
La

Ceasul acesta e veşnic reflux,
E timpul meditaţiei la trecutul înecat
În proprii-ţi ochi.
Pentru noi n-aveau mai multă semnificaţie
Decît filmele de la cazarmă: simple deconectante.
Mi-am trimis gîndul în urmă,
La clipa desprinderii de mal.
Pe chei, în ploaie,
O mulţime cenuşie îşi urmărea vaca-de mare balansată
În valurile de tangaj, izbind digul.
Bărbaţi

În haine de piele şi mănuşi îmblănite, fete cu părul
Pe spate, puţinii civili

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru care luptam.
Şi, de jur-împrejur, duri şi dibaci,
Inflexibili în negru, cu braţul pe armă
Soldaţi de mîna întîi.
La semn
Fanfara nevăzută, de dincolo de mulţimea de capete,
Intonă
În alămuri, un wagnerian cîntec de zori,
Incendiar în vîntul de Brest.
Pe puntea alunecoasă, atenţi, îmbrăcaţi
În uniforme frumoase, îl ascultam
Înfioraţi.
Eu
Am scuipat în mare.
Nava se smuci, şi vîntul
Ne lovi cu toată puterea.
Pornirăm deci în larg
Pe vreme de iad, încărcaţi de speranţe fragile,
De moarte şi glorie.
Era la-nceput de april, şi
Berbecele îşi apropia coarnele-i strînse.
Atunci, ca şi-acum,
Era masacru de vînt şi de ploaie.
De-am fi crezut în astfel de auguri,
Am fi murit.
Viaţa încă apărată de farmece bune
Ne-o credeam, în dimineaţa aceea.

II

Apoi
Ne-au reperat, ne-au ţintit.
Iataganul începe să taie
Pe rînd, fîşiile de apă din jur.
Dacă
Făceam o mişcare în raza lor de acţiune,
Eram prinşi,
Am blestemat
Clipa de şansă pe care le-o dăduse
Direcţia noastră, detectînd sunetul.
Am transmis
Semnale: oprim motorul, rămînem nemişcaţi.
Sub valuri,
Totul blocat; într-o tăcere de moarte
Ne ţintuim, îngheţaţi, imobili
În iarna aşteptării unui pericol cunoscut,
În orbită de gheare
Şi risc.
Sudoarea-mi tăia şanţuri pe frunte.
Deodată, unui marinar îi căzu
Un bidon de ulei.
Zuruitul de lanţuri, infernul sonor

https://biblioteca-digitala.ro

Aleargă prin fiece gîtlej, înghite sîngele întîlnit în artere.
Se cuibăreşte între coaste, ne cuprinde un tremur.
Instaurăm iar disciplina de gheaţă.
Vasul nostru — stalagmită de foc,
Ştiucă la pîndă.
Ne frigeam cu toţii pe acelaşi
grătar de fragile lumini.

Apoi, o zvîrcolire contorsionată:
Eliberarea.
Smuls din nemişcare, vasul se leagănă
În hamacul talazurilor ţesute în jur.
Îşi rataseră ţinta, izbind cu foc rece
Alături.
Ne răsucim.
Motoarele mari în mişcare, oţelul rapid lunecînd,
Căutăm o nouă rază de lumină, o nouă gazdă
În care să poţi să te-ncrezi,
pe jumătate s-o vezi,
Măcar.

Plonjăm
În salturi de peşte, dincolo de capcană,
către alte linii de luptă,
Credincioşi misiunii.

III

Şi, ca peştii
Ameninţaţi, înaintăm mai departe.
Suspendaţi în apă, prindem
Lungul mesaj, sosit pe unde lente de radio.
Cuvinte incandescente, ascunse-n ghiulele,
Minate pe viaţă, amarnic-ucigaşe,
Ne intrau în urechi.
Mie, căpitanului, ele-mi
Aduceau ordine, ştiri despre ultima balanţă a războiului
Şi locul viitoarelor noastre misiuni.

Ascultam, acţionam şi luni de secole
Gîtuiam orice şarpe de teamă.
Numele noastre
Erau încă departe de lista ucişilor.
Aceea fu iarna mîndriei noastre,
Sezon bogat de vînătoare.
Flota lor elegantă,
Fugind de al morţii destin,
Plutea departe, pe mări.
Una
După alta nave paşnice, inofensive
Înaintau anevoie în marea de vată.
Duceau baloturi de marfă, cilindri de ulei.
Escortele
Nu pregetau însă.

https://biblioteca-digitala.ro

Eterul
Pîrîitor, le-nghesuia în urechi falsele noastre mesaje.
Alerte, active, toate
Dezbăteau, ore-n şir, marea problemă:
Eram oare balene sau schelete de corăbii scufundate?
Se trezeau, pe marea-n bulbuci,
În explozia focului alb.
Navigau cu luminile-aprinse
Printre clare semnale.
La intervale fixe
Patrulau distrugătoarele noastre, pe ruta ştiută.
Ne puteam bizui pe braţele lor ucigaşe;
După ce atîtea s-au scufundat
Fără întoarcere, le-au trebuit săptămîni ca să înveţe
Să-şi stingă lucirile.
Ne-am îndreptat « corăbioarele »
Către Capul Cod şi Florida.
S-au schimbat apoi sorţii
Pe la constelaţia Fecioarei.
Gloria
Noastră murise.
Aruncat în noua beznă de noapte
Urmăream licărul strîns al inelului lunii.

IV

La început, au fost
Semnale obişnuite.
Mereu suspendaţi în nordicul cer condorii noştri
Semnalizau soarta deasupra fiecărei nave detectate.
Ucideau lejer,
Ca de obicei.
Am ochit, am tras,
Am ratat,
Castorul rănit învăţase să-şi schimbe direcţia.
O nouă încleştare.
Trebuia să ţintim iar, să facem noi calcule.
Îmi amintesc
O jumătate de oră pierdută
În matematici pure, aliniind, realiniind, recalculînd.
Apoi, deodat'
În capul plin de ace, încolţi
Frica.
La primul atac, nava lovită în stînga,
Zguduită puternic.
Fugare clipiri de lumini.
Axul-propulsor
Uruie ca bormaşina
Într-o măsea stricată.
Aduse parcă de vînt, apărură
Patru corvete, suspendate ca o cunună a morţii,
Ca un laţ deasupra gîtului.

https://biblioteca-digitala.ro

Ne lăsăm la voia întîmplării
Ne găsim o nouă poziţie,
Le distragem atenţia.
În acele zori triste
Nu scufundasem nici o navă duşmană.
Începu
Fuga, hăituiala fără sfîrşit, vînătoarea.
Cu luni înainte
N-aveam timp de nimic, trudeam din greu
Pe liniile comerciale, civile.
Vampiri de balene,
Ne scufundam şi le sugeam untura.
Sub farul de soare
Al navei-mamă, într-un veşnic început de călătorie,
Învăţasem sensul profund
Al muncii şi vieţii.

Sosise acum vremea meditaţiei.
Pe căile mării, gîndul şi-a început
Metamorfoza.

O teamă morbidă
Cu încordate simţuri, începea să mă-nfăşoare
Cu totul.

Deveneam
Un simplu obiect, de parcă sîngele meu
Se transformase în apă de mare.

Monştrii vegheau.
În cabina strîmtă
Iluminată albastru de becul alarmei, zăceam
Ascultînd monotonul declic al busolei giroscopice.

În unele nopţi
Totul îmi părea semn prevestitor de rău.
De parcă dezastrul
S-ar fi putut descompune
În deghizate aluzii, ecouri, săgeţi.
Simţeam gîfîitul motoarelor
În fuga lor
Submarină.

În somn,
Mă prăbuşeam într-un vis.
Înotam, odată,
Într-un golf lîngă Lorient, cu un cuţit de vînătoare
Ascuns.
Apoi l-am tras, împlîntîndu-l
O dată, şi-ncă o dată într-un morman vîscos
De arici şi meduze.
Fără sens
Era totul, un acces de mînie

https://biblioteca-digitala.ro

Fără adresă

Şi iar îmi tîram trupul
Într-un coşmar nou:
Capcane în gheaţă îmi întindea
Monstrul cel alb. Să fi fost o balenă?
Noapte de noapte,
Sub crudul cer arctic, departe, lovit de cristale de gheaţă
Urmăream acelaşi monstru marin.
Se ivea mereu departe, departe, în zare,
Trupul uriaş învăluit în picle.
Îi ştiam cicatricile-adînci, de la luptele lui subacvatice.
Nopţi în şir,
Neîncetat, mă-ndreptam spre Nordul ceţos
Ştiindu-l acolo. Şi trăiam,
În fiece noapte, acelaşi deznodămînt:
De cum mă apropiam,
Marea se-învolbura,
Munte obscen, de gelatină, monstrul
Se transforma într-un şarpe, încolăcindu-se
În jurul turnului de comandă
Pînă ce mă trezeam
Urlînd, stors de vlagă.

V

Apoi a sosit timpul.
Cinci săptămîni navigasem
Fără nici o pradă.
Ore-n şir, în găunoasa cutie de radio
Urlau ordine: «Sînge!»
N-aveam de ales, trebuia
Să ne tîrîm, să aducem prăzi noi.
M-am supus deci ordinului,
Riscînd ultima carte.
Pentru ultima pradă
Ne-am înălţat pe lame de lună plină
Şi mi-am trimis la vînat
Ultimii patru rechini. Patru focuri,
Cu mîini tremurînde, patru. Eşecuri.
Patru siluete se pierd în orizont
Tîrînd după ele Victorii. Ţintă ratată.
De-atîtea ori, cu un foc
Trimisesem corăbii în adînc.
Trădători acum,
Bolnavi de cancerul nevăzut din eter,
S-au rătăcit cei patru rechini.
Ne scufundăm iar,
Vipere fără venin.

https://biblioteca-digitala.ro

Ne simţim mai în siguranţă
În abisul acvatic.
Dar era în zadar de-astă dată.
În tot mai strînse inele
Sîntem detectaţi,
Fixaţi ca insecta-n ierbar.
Ciocanele tunurilor răsună mereu mai aproape.
Şocul:
Am fost
Loviţi.

Tromba de aer scrîşnind,
Pecetea bătăliei ce părăseşte corabia damnată.
Se sfîrşise, deci, totul.
Am privit
Feţele împietrite ale oamenilor
Gata de moarte, ştiindu-şi sfîrşitul aproape.
Echipajul meu.

Mi-l amintii pe Prien,
Topit în focul cel verde.
Şi
Pe ceilalţi, Schepke, Mohr,
Gîtuiţi în dura încleştare cu moartea.
Toţi
Marinari încercaţi pe fostele căi ale vieţii,
Pe drumurile Mării Nordului.
Erau, ca întregul meu echipaj,
Foarte siguri de ei, în violenţă.
Acum trebuia să decid eu
Pentru cei de sub mare.
Mi-am transmis

Semnalul de ordin. Ne-am înălţat
Din adîncuri către spuma bolnavă.
Prin oglinzile negre ale ochilor
Vedeam doar un singur lucru: gulerul alb de civil, viitoarea mea slujbă.

Nava, albă vulpe,
Neobişnuită să se predea, îşi scuipa dinţii
În marea clocotitoare;
Încerca, în obidă, să se depărteze de ghemul uriaş al frînghiilor ceruite
Ce voiau s-o acosteze.
Ruşinoasă i se părea
Atingerea.
Am urcat
Treptele unsuroase din turnul de comandă
Ieşind la lumină pe puntea devenită acum
Eşafod al morţii.
Obuzele

Nu mai aveau să şuiere, nu mai aveam să ascult
Ricoşeul lor pe luciul de marmoră.

https://biblioteca-digitala.ro

Mase
De bărbaţi înarmaţi ne aşteptau
Mîndri de captura făcută.
La parapet,
Clipele de umilinţă mi-au părut ore.
Crucişătoarele se balansau
Închizînd orizontul, măreţe,
Invincibile.
Ne aştepta moartea, singură moartea,
Ultima carte fusese jucată.
Am luat ultima decizie.
Mi-am ridicat mîna.
Jos, sub apă,
Simţeam încordarea echipajului.
Pregătiţi pentru moarte
În sumbrul anonimat al istoriei,
La capitolul: « eroism inutil ».
Am ales eu
În locul lor.
Înşiruiţi, muţi,
Cu mîinile încrucişate pe cap, privirea plecată,
S-au ivit unul cîte unul.
Trădarea mea
Însemna să-i predau vieţii.
Mohorîţi,
Suflete înmormîntate în sicriul fostei violenţe,
Soldaţii mei au coborît în bărci
Şi-au continuat
Să trăiască.

În româneşte de GEORGETA CIOCÎLTEA.

ROBERT BLY

POEM ÎMPOTRIVA CELOR BOGAŢI

În fiecare zi ce o trăiesc şi cînd răsare marea de
lumină parcă zăresc
Lacrima-n miezul pietrei
ca şi cum mi-ar fi pironită privirea sub pămînt.
Omul bogat sub pălăria-i roşie
Nu poate să audă
plînsetele mulţimilor de crini
sau lacrimile-ntunecate din grînare
Zilnic pe cînd răsare marea de lumină
Aud foşnetul trist al sumbrelor armate
în care plîng cu toţii şi jalnice
rugile pietrelor;
Pietrele se apleacă, pe cînd trec armatele tristeţii.

https://biblioteca-digitala.ro

CEI ÎNGHIŢIŢI DE AMERICA

Strigătul celor înghiţiţi de America,
Palizi şi blînzi, alţii sînt păstraţi să fie înghiţiţi mai tîrziu

Şi Jefferson care
A văzut speranţa în specii noi de-ovăz

Casele pustii înaintează
Cu părul crescut lung printre degetele de la picioare
Picioarele se scoală noaptea
Şi aleargă singure pe drumuri albe şi lungi

Digurile se revarsă şi vor să plece să stea singure-n deşert

Miniştri sar cu capul înainte spre pămînt
Carnea lividă
Răspîndindu-se vinovată în noi literaturi

De aceea poemele acestea sînt atît de triste
O moarte lungă bîntuie-n cîmpii

Mulţimea se scufundă
Pe faţa copiilor lumina se stinge la 6 sau 7 ani

Lumea o să se destrame curînd într-o colonie îngustă de salvaţi.

LYAN ANDREWS

LUMEA FĂRĂ ARME

lui Martin Luther King
un porumbel
un soare şofraniu
& — o creangă verde
        hîrtie de culoarea smîntînii
                atîta tot.
                dar pîn-la urmă nu-i destul
un gust de păcură
aer îmbîcsit
nori ameninţători din Nord
                cu arma atîrnîndă un şerif

https://biblioteca-digitala.ro

în seara colorată
luminări
apă într-un jghiab de piatră
Ion Botezătorul
ţinîndu-şi capul retezat
în mîinile împreunate
plouă la Memphis
Parisul se dezvăluie
ca floarea japoneză
scufundată
pelerini mestecînd gumă
marele Trandafir al lămuririi
trăncăneşte
pe vechea stîncă
« am mai ucis pe unul din sărmanii negrii»
raze de soare cad pe stînca veche
cafenele
ticsite cu trîntori sclipitori
Ura o poţi uita atît de lesne
Broaşte chircite
cărţi de joc slinoase
un aer îmbîcsit albastru
eu sînt ucigaşul de negri
slujbaşi ţepeni
răvăşesc împrejurimile
rozete mîndre înroşite-n sînge
« aceşti negri blestemaţi »
urechile mele
înfundate cu Bach
gîndul meu
un morman de gunoi cu imaginile
unui bîlci de poezie părăginit
un rîu al lenei sub un soare leneş
Spune-mi poezia
ce pot s-o arăt copilului negru
ale cărui măruntaie
înfloresc
sub strălucirea
unui glonţ 38
opaci & albi
ochii porumbelului orbi
sub raza blîndă-a soarelui străin
aud cismele strivind
muzica
florile
chipurile
sărmane trupuri prăbuşite sîngerînd
într-o zi de Aprilie la Paris
cînd reînvăţ ce simţi
să fii American

În româneşte de IRINA DRAGU şi D. MARIAN

https://biblioteca-digitala.ro

viața
imediată

https://biblioteca-digitala.ro

simboluri ale revoluției

CAMILO TORRES ȘI ERNESTO CHE GUEVARA

https://biblioteca-digitala.ro

Ce crezi tu, om din popor?

Cînd există mulți oameni lipsiți de onoare, există întotdeauna alții care adună în ei onoarea multor oameni Sînt cei care se ridică cu putere înspăimîntătoare împotriva celor ce răpesc libertatea popoarelor, care este onoarea lor.

JOSÉ MARTI

Ce crezi tu, om din popor?

Într-o zi o să te hotărăști:

Să fii alături de cei care te exploatează sau împotriva exploatatorilor?

Alături de cei care luptă pentru bine, sau cu dușmanii celor care se jertfesc pentru tine?

Cu cei care te îndoctrinează ca să fii în continuare sclav, sau de partea celor care te învață să încetezi de a mai fi paria?

Ești și tu parte dintr-un destin istoric: temelia unei patrii noi. Nu se vorbește oare în toate sectoarele vieții din Columbia despre necesitatea stringentă de transformări?

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă poporul reprezintă elementul esenţial în dinamica unei democraţii, va deslănţui lupta. Tu aparţii acestui popor: dezlănţuie lupta. Dar nu în favoarea celor care te frustrează, care te încătuşează, care împiedică înaintarea ta către dreptate şi libertate.

Ce-i cu tine?

Ai nevoie de pămînt, şi mulţi ţărani nu au pămînt.

Plăteşti impozite şi în mediul rural se menţine analfabetismul.

Cauţi de lucru: va trebui să te înghesui înfometat în cocioabele marelui oraş.

Ai cerut pacea şi ţi s-a dat în schimb violenţă.

Ţi s-au promis minuni, dar numele tău nu înseamnă decît un bilet în plus la loteria locurilor de muncă.

Mulţi funcţionari te tratează ca pe un nemernic, cînd apelezi la serviciile publice.

Doreşti o dreptate egală pentru toţi, şi ţie nu ţi se face dreptate.

Pentru că eşti o fiinţă umană, şi ai dreptul să ceri.

Cere-i preotului să stea alături de popor şi nu împotriva poporului, fiindcă este persoana care se bucură de cea mai mare influenţă în cadrul comunităţii: cei săraci aşteaptă de la el să-şi dea seama de situaţia poporului. Trebuie s-o simtă, s-o trăiască şi să nu tolereze sistemul care generează această stare de lucruri.

Cere autorităţilor să-ţi apere drepturile.

Cere funcţionarilor să-şi facă datoria, fără să trebuiască să le dai bacşiş.

Cere doctorilor şi avocaţilor să nu încaseze de la tine decît strictul necesar, ca să nu te lase în mizerie cu onorariile lor nemiloase.

Denunţă pe judecătorii şi consilierii juridici care în problemele legate de tribunal te ruinează cu mese şi beţii, obligîndu-te să te umpli de datorii ca să plăteşti preţul conştiinţei lor vîndute.

SÎNT REVOLUŢIONAR

.... Sînt revoluţionar, în calitate de columbian, sociolog, creştin şi preot:

Ca cetăţean columbian, deoarece nu pot sta departe de luptele poporului meu.

Ca sociolog deoarece, mulţumită cunoaşterii ştiinţifice de care dispun asupra realităţii, am ajuns la convingerea că soluţiile tehnice şi eficiente nu se pot realiza fără o revoluţie.

În calitate de creştin, deoarece esenţa creştinismului este iubirea aproapelui şi deoarece numai pe calea revoluţiei se poate dobîndi binele majorităţii.

https://biblioteca-digitala.ro

EL PADRE CAMILO TORRES

https://biblioteca-digitala.ro

Ca preot, deoarece să te dăruieşti aproapelui tău, aşa cum cere revoluţia, este o cerinţă indispensabilă a carităţii frăţeşti.

Mi s-a spus de multe ori că predic revoluţia violentă; şi nu este lipsit de interes motivul pentru care clasa conducătoare mă face să apar ca un apărător al revoluţiei violente. Revendicările mele se reduc la dreptul majorităţii de a-şi exercita puterea şi de a înclina balanţa hotărîrilor guvernamentale în favoarea majorităţii şi nu a minorităţii. După cum ştim cu toţii, nu este uşor, şi eu am spus că trebuie să ne pregătim pentru cazul în care minorităţile se vor opune prin violenţă la exercitarea puterii de către clasele majoritare. Cu toate acestea, vă cad sub ochi cele publicate în presă, inclusiv reacţiile ierarhiei ecleziastice, care m-a condamnat deoarece, chipurile, aş propovădui revoluţia violentă. Ce se întîmplă atunci cu clasa conducătoare?

Ştie că de ea depinde dacă revoluţia va fi paşnică sau violentă. Hotărîrea nu stă în mîinile clasei populare, ci în cele ale clasei conducătoare. Şi deoarece clasa populară începe să se organizeze curajos, cu disciplină, cu hotărîre, şi deoarece nu ne organizăm pentru alegeri, clasa conducătoare se grăbeşte să proclame că ne organizăm pentru revoluţia violentă.

Este un indiciu al faptului că această clasă conducătoare minoritară are intenţia să dezlănţuie violenţa împotriva clasei majoritare, să se opună prin violenţă reformelor îndreptăţite pe care le cere clasa populară majoritară.

Dar violenţa se practică cu arma, cu grenade, cu tancuri, cu o cantitate de mijloace costisitoare de care nu dispun clasele populare: de aceea, cei care hotărăsc asupra violenţei sînt cei care pot să-i suporte costul. Un ţăran nu va vinde vaca care dă laptele pentru fiii săi pentru a-şi cumpăra mitralieră, decît în cazul extrem în care viaţa fiilor săi ar fi ameninţată de o altă mitralieră. În aşa fel încît, dacă ţăranul se înarmează, de ce o face? De cine o să se apere?

Acum ne organizăm în jurul unor idei comune. Formăm o mare mişcare populară, ne îndreptăm spre cucerirea puterii, iar clasa conducătoare îşi sfîşie veşmintele precum fariseii; deoarece este ipocrită, deoarece după ce a exercitat violenţa nu are nici un drept să scuze clasele majoritare că doresc să folosească violenţa şi cu atît mai mult cu cît clasele majoritare au suferit urmările acestei violenţe timp de 16 ani şi doresc din toată inima să le înlăture.

Atunci trebuie să dezvăluim aceste lucruri în faţa columbienilor şi să le arătăm de ce trebuie să fim hotărîţi să luptăm pînă la ultimele consecinţe, să nu dăm nici un pas înapoi; deoarece duşmanul, după cum s-a manifestat, este hotărît la orice, şi dacă noi nu vom fi hotărîţi la orice ne vom situa pe un plan de inferioritate; de aceea vom merge către cucerirea puterii. Clasa minoritară nu ne permite să preluăm puterea — lucru fundamental antidemocratic, deoarece, dacă vom constitui o majoritate, dacă sîntem o majoritate şi credem în democraţie, merităm puterea — iar dacă va ajunge să profaneze democraţia columbiană prin exercitarea violenţei trebuie să ştie că noi sîntem gata să răspundem forţei cu forţă.

https://biblioteca-digitala.ro

NU PATRONĂM CRIMA

A fi revoluţionar înseamnă a fi conştient de faptul că în Columbia nu se capătă de mîncare, nu se poate îmbrăca, nu are drept la locuinţă tocmai majoritatea. E o consecinţă a faptului că cei care se află la putere constituie o minoritate economică care deţine puterea politică, culturală, militară şi ecleziastică.

Înseamnă a lupta împotriva structurilor asupritoare.

Înseamnă a obţine educaţie pentru copii şi acces la cultură pentru cei care nu au posibilităţi economice.

Înseamnă a nu te împăca cu mizeria.

Înseamnă a recunoaşte tuturor oamenilor drepturile care le revin.

Înseamnă a nu patrona crima.

Înseamnă a apăra pe orice cetăţean de încălcări şi de nedreptate, indiferent de credinţa sau de opiniile sale.

Înseamnă a promova unitatea tuturor sectoarelor infrastructurii.

Înseamnă a nu lăsa ca această unitate să fie sfărîmată de către exploatatori.

Înseamnă a respinge orice represiune nedreaptă şi orice tiranie.

Înseamnă a înlocui organismele importante prin organisme populare, eficiente în sensul binelui comunităţii.

Înseamnă a sprijini pe cei care luptă în mod cinstit în favoarea poporului.

Înseamnă a nu te vinde în schimbul recompenselor, gratificaţiilor, promisiunilor şi sinecurelor.

Înseamnă a îndeplini ordinele primite.

Înseamnă a lupta pentru o justiţie socială efectivă.

Înseamnă a realiza o democraţie autentică care să nu fie dominată de grupuri de presiune, înţelegînd prin aceasta un ansamblu minoritar de indivizi care dispun de toate influenţele pentru a adopta hotărîri la nivelul puterii.

Înseamnă a lupta împotriva foametei. Nu este vorba de a ne pierde în discuţii asupra faptului dacă sufletul este muritor sau nemuritor. Singurul lucru pe care îl ştim este că foamea duce la moarte.

Pămîntul este împărţit în două mari grupuri: al celor care nu mănîncă, şi al celor care mănîncă, dar nu pot dormi, temîndu-se de revolta celor flămînzi.

O LUPTĂ ÎN CARE TREBUIE SĂ-ŢI DAI CHIAR VIAŢA

Lupta noastră este o luptă în care trebuie să-ţi dai chiar şi viaţa. Este vorba de transformarea sistemului pornind de la bază, şi de a face ca păturile populare să nu mai fie înşelate cu mitul alegerilor atîta timp cît oligarhia nu are posibilitatea

https://biblioteca-digitala.ro

de a prezenta un program de schimbări fundamentale. Este necesar ca minorității privilegiate să-i fie luată puterea pentru a fi predată majorității sărace. Acest lucru dacă se produce rapid, este esențial pentru revoluție. Revoluția poate fi pașnică dacă minoritatea nu opune rezistență violentă. Oligarhia este aceea care trebuie să hotărască cum va ceda puterea. Dacă o va ceda în mod pașnic, clasa populară o va prelua în mod pașnic. Dar dacă nu va voi s-o cedeze decît cu forța, atunci clasa populară o va prelua cu forța.

Poporul nu mai crede în alegeri.

Poporul este conștient de faptul că au fost epuizate căile legale. Poporul știe că nu i-a mai rămas decît calea armată. Poporul este disperat și hotărît să-și pună viața în joc pentru ca generațiile viitoare de columbieni să nu mai fie formate din sclavi.

https://biblioteca-digitala.ro

m ă r t u r i i despre CAMILO TORRES

GERMAN GUZMAN CAMPOS Fără îndoială, Camilo se gîndea la o Columbie nouă; la o armată de oameni coborînd din munți, animați de o dorință violentă de dreptate; mase într-un flux crescînd, unindu-și glasul cu strigătul său; la o schimbare de structuri pentru a instaura o ordine nouă; la înaintarea poporului pe căile libertății.

Columbia cea mult iubită, țară a contrastelor, cu zăpezi de o albeață imaculată și cu explozii de flori perene; mistică pe platourile andine, transformată în cîntec în sufletul cîntăreților din Tierra Caliente. Columbia avionului și catîrilor și a triburilor nomade. Reconfortantă prin încîntătoarea tonalitate regională cu care se vorbește limba comună; cultă și instruită în păturile înalte; încă analfabetă într-un larg procentaj al claselor sărace; eroică în truda zilnică a țăranilor cu spatele săgetat de soarele tropicelor. Columbia cu demografia ei care explodează în pîntece, care se îndoaie sub povara așteptatului fruct al vieții, chiar dacă există copii care nu văd lumina zilei din cauza foametei care a marcat pîntecele mamei. Columbia pe al cărui pămînt calcă cu aceeași siguranță picioarele unei fete tinere și copitele în galop ale centaurilor războiului de eliberare.

Columbia subdezvoltării, dar în căutare de potențiale opulente; cu excedent de populație care se înghesuie în mahalalele mărginașe și cu orașe unde industria se accelerează în ritm violent; care muncește ziua și noaptea cu o hărnicie mai presus de orice îndoială, cu 800.000 de familii rurale care se îndreaptă spre marile centre, în căutarea unui El Dorado încă îndepărtat; cu un guvern angajat într-o transformare pașnică pe căi democratice, confruntat cu presiuni economice internaționale și cu dificile angajamente naționale; cu un pumn de cavaleri rătăcitori care visează din junglă la o transformare totală, numiți criminali de către alții, cavaleri rătăcitori care se numesc pe sine guerilleros, nume care pentru ei este sinonim cu făuritorii unei noi ere istorice.

https://biblioteca-digitala.ro

În acest cadru apare Camilo Torres, profesorul cu gesturi liniştite, care se consacră la început unor interpretări subtile în cabinetul său de studiu, asfixiat de mormane de cărţi, a căror diversitate indică faptul că aparţin unui om cu o cultură remarcabilă; cavaleresc în felul său de a fi, interlocutor agreabil cînd îşi pune în joc marea sa agilitate mentală, care devine subtilă şi gravă în intervenţiile sale de om de ştiinţă, seminare sau mese rotunde, sau în cadrul unor conferinţe cu conţinut social sau politic. Tînărul din înalta societate, educat în Europa, care trecea cu iuţeală pe motocicleta sau în automobilul său, grăbindu-se să ajungă acolo unde era chemat; preotul ale cărui mîini albe se iluminau cu sclipirea aurită a pocalelor. Camilo Torres Restrepo nu este numai profesorul, vorbitorul din cercurile intelectuale, cavalerul saloanelor distinse şi preotul în exerciţiul funcţiunii, ci şi partizanul pierdut în junglă, lipsit de orice confort, fără lumină electrică, fără ziare, fără un dialog cu dense calităţi culturale, luptînd cu ţînţarii a căror înţepătură lasă răni dureroase.

O dată ajuns în junglă, lui Camilo nu-i revenea altă misiune decît cea de a călăuzi gîndirea micilor grupuri care soseau, departe de primele linii ale luptei, şi cu toate prevederile necesare ca să-şi păstreze viaţa. Intrarea lui directă în luptă trebuia evitată prin toate mijloacele.

De ce totuşi a intrat?

Potrivit versiunilor demne de crezare, a sosit la grupul înarmat şi a cerut să fie supus la antrenament, la fel ca şi orice alt partizan. El însuşi îşi spăla rufele, gătea pentru tovarăşii săi, făcea de gardă, primea instrucţie militară, învăţa să folosească armele şi să contribuie la activitatea politică. În foarte scurt timp a ajuns să cîştige funcţii. Nimeni nu l-a putut convinge să nu ia parte la acţiunea care l-a costat viaţa. A vrut să-şi cîştige de la inamic armele. Tuturor argumentelor care i-au fost expuse le-a răspuns:

« Credeţi că am venit aici ca să fiu tratat ca un nevolnic? Sau că nu sînt capabil să lupt? Sau că am mai puţin curaj decît voi? Mă credeţi mai puţin bărbat decît voi? Ori mă trataţi ca pe un guerrillero, ori nu aici îmi este locul. Trebuie să înfrunt aceleaşi riscuri ca şi voi. »

Cînd tovarăşii săi au insistat că nu trebuia să meargă cu ei, s-a înfuriat şi a prezentat următoarea soluţie: « Ori mă lăsaţi să lupt, ori mă împuşcaţi ».

Călcînd ordinele şefilor săi, a luat parte la ambuscadă. Era prima dată cînd lua parte la o acţiune de luptă.

Cum se explică aceasta? Puterea de convingere de care dispunea Camilo s-a impus de astă dată. L-au pierdut imensul său ascendent asupra tovarăşilor săi, curajul său, concepţia sa integră asupra prieteniei, convingerea în angajarea sa şi cinstea în întîlnirea cu moartea.

Stătea între stînci ştiind că în orice moment poate izbucni surprinzătoarea rafală a focurilor de armă.

Şi a rămas în munţi, cu faţa spre cer, spre Columbia, spre această Americă indiană şi mulatră. Faţă în faţă cu conştiinţa oamenilor liberi.

Nu contează împrejurările, forma, amănuntul, elementul accidental. La fiinţe cum a fost Camilo Torres însemnătatea destinului său începe prin moarte.

Era în ziua de marţi 15 februarie 1966, către orele zece şi jumătate dimineaţa.

Pentru unii ar putea apărea ca martirul proteic, eroic, inimitabil, unic, intangibil, situat dincolo de orice încercare de analiză; pentru alţii nu ar fi decît cel care s-a înşelat dureros şi regretabil, un nebun neînfrînat, un revoltat fără cauză, frustratul al cărui nume trebuie rostit cu jumătate de glas, elementul antisocial care a degenerat în arhetipul malţios al delicventului de drept comun.

https://biblioteca-digitala.ro

Se poate cădea, de asemenea, şi în greşeala de a-l face pe Camilo să spună lucruri pe care nu le-a spus şi nici nu le-a gîndit vreodată; sau a-l face să exprime lucruri pe care le-a gîndit, dar nu în forma în care sînt spuse.

Sînt destui cei care îl consideră numai în limitele unei parabole simpliste, tratîndu-l cu regret, cu milă plîngăreaţă, cu efuziuni, ca pe un încăpăţînat naiv al cărui sacrificiu ar trebui diluat pînă la evaporarea într-o atmosferă în care abia mai pluteşte, imprecisă, amintirea sa.

Camilo are un moştenitor unic în dimensinea timpului şi a istoriei: poporul. Acesta îl va menţine autentic.

El aparţine poporului sărac, ţăranilor şi muncitorilor din America, deoarece el este răspunsul la vaerul care vine din junglă, la foame, la lipsa de adăpost, la endemia seculară. Glas al clasei exploatate, al gliei, al omului necunoscut, anonim, destinat să fie o arteră fîşiată, sînge care acuză, autodistrugere tăcută, cadavru profanat, trup neîngropat, cadavru azvîrlit la margine de drum, revoltă, puşcă, torţă a libertăţii, strigăt.

Strigăt de speranţă, în flacări şi drapele; de încredere într-un destin de nepătruns.

Camilo a ridicat cerinţe pe care oamenii le simţeau în adîncul sufletului. Pe baza acestui fapt, se poate afirma că el i-a apropiat pe toţi de revoluţie.

A trezit împotrivirea şi a lovit în conformism.

De aceea, unii îl urmează şi alţii îl blestemă.

Dar mai este ceva: el reprezintă o sinteză. În el se adună moştenirea celor jertfiţi pentru adevărata libertate a Indoamericii şi a celor care au crezut cinstit în necesitatea unei transformări revoluţionare. De aceea, se poate spune că în el se concretizează năzuinţa celor căzuţi în luptă cu convingerea că sistemul politic împotriva căruia s-au revoltat era nedrept, crud, monstruos, feroce, inadmisibil şi intolerabil.

A visat, a vibrat, s-a revoltat, a luptat, a căzut cu măreţia celui care nu-şi trădează niciodată idealurile. Faptul de a fi fost consecvent cu acestea i-a hotărît moartea. Şi-a riscat viaţa pentru că s-a dăruit pe deplin.

În orice clipă a păstrat faţă de popor o atitudine de angajament vital, ca preot, creştin şi revoluţionar.

Ca să-şi îndeplinească datoria faţă de cei deposedaţi nu-i rămînea decît viaţa, pe care şi-a jertfit-o fără precupeţire şi fără răsplată.

De aceea, poporul îl va apăra împotriva oricărei posibile exploatări în scopuri oportuniste.

O dată cu moartea lui Camilo, ceva nou începe. Jertfa sa hrăneşte speranţa în viitorul omului nou din America.

Deoarece Camilo este spirit, viaţă, vibraţie, cinste, sfidare, lecţie, prezenţă, acuzare, marş şi destin.

E predestinat să fie mare profet al unei lumi care se naşte.

Simbol al marilor speranţe, al celor care vor să trăiască liberi în America.

Speranţă care creşte şi se traduce prin a trăi, a gîndi şi a acţiona pentru eliberare.

Chezăşie a autenticităţii pe care o cere America fără imixtiuni străine şi fără mistificări. Deoarece revoluţia acestui continent sau aparţine Americii, sau nu înseamnă nimic.

Nimeni nu o va duce la izbîndă dacă nu-i va stabili dimensiunile în funcţie de cei dezmoşteniţi.

În aceasta rezidă simbolismul dinamic al lui Camilo.

Simbol înainte de a fi mit. Realitatea înainte de a fi legendă.

https://biblioteca-digitala.ro

HILDEGARD GOSS-MAYR Cu toții ați auzit vorbindu-se de un tînăr preot columbian: Camilo Torres, duhovnicul studenților din Bogotá, adevărat conducător al acestor tineri treziți la realitate, înaintați. Camilo Torres a fost unul dintre clericii cum puțini am cunoscut în America latină. Pe de o parte era liderul inspirator al intelectualității, pe de altă parte iubea poporul; știa ce înseamnă suferința, se afla aproape de cei ce sufereau, a văzut de aproape mizeria; a văzut copii murind în brațele mamelor, copii pe care-i cunoștea și-i iubea, astfel încît, zguduit de toate acestea, a spus: trebuie acționat.

Îmi amintesc de o seară petrecută cu Camilo discutînd. Discutam mai ales despre mijloacele prin care se poate lupta împotriva acestor nedreptăți. Camilo Torres ne-a spus: «Provin dintr-o familie privilegiată din țara noastră. I-am simțit fariseismul, un păcat atît de mare, încît nici ei nu și-au dat seama de el. Dacă vrem să facem revoluție, această transformare radicală, trebuie să vedem clar nedreptățile care există, trebuie să devenim atît de puternici, încît să cîștigăm conștiința dușmanilor și să le transformăm modul de gîndire.»

GONZALO ALFONSO PINEDA Generațiile latino-americane de astăzi văd în Camilo Torres, așa cum au văzut în Che Guevarra și Fidel Castro, unul dintre exponenții cei mai de seamă ai revoluției.

Viața lui Camilo Torres a fost curmată cînd personalitatea sa abia începuse să se contureze, personalitatea sa cu puteri incalculabile, izvorînd din acel trup înalt și suplu, în vîrstă de 36 de ani, și care, fără să fi fost extraordinară, împrăștia asupra celor din jur o vrajă de necontestat. . .

A apărut ca un fulger pe cerul patriei sale, Columbia, țară în care, ca în atîtea alte țări din America latină, « teoretic » există conceptele despre fraternitate, libertate și demnitate, dar care în fapt sînt estompate de diferitele « constituții pe hîrtie », după cum el însuși le numea. Apariția sa în scenă a fost un trăsnet. Rezultatul îndrăznelii sale ne este cunoscut. Camilo și-a dăruit viața pentru atingerea unui ideal, înalt, uman, creștinesc și sacerdotal. Sacrificiul său a rămas adînc săpat într-un pămînt fertil și sensibil, care acum culege cu generozitate rodul semințet semănate de el, el care întrezărise un viitor mai bun pentru generațiile columbiene și latino-americane viitoare. Prin această realitate demascată de Camilo Torres nu vor mai merge orbește, ci vor păși pe un drum sigur, cu ochii omului realist care cunoaște prea bine prețul unei cuceriri și al libertății. . .

Influența sa primenește cu forță dinamizatoare prezentul tînărului continent și, după părerea noastră, a vorbi despre el nu înseamnă altceva decît a releva un sentiment în stare latentă la unii, conștient la alții, la cei care în lupta lor de astăzi aruncă vechile concepții, proiectînd pe ecranul propriului lor viitor, viitorul popoarelor care trec printr-o violentă criză de ridicare a conștiinței. Trebuie ca în spatele unei simple figuri de preot să știm să descifrăm traumatismul care zguduie aceste popoare și febra pe care acesta a provocat-o.

Riscul de a duce memoria lui Camilo Torres pînă la limitele mitului și de a-l canoniza pe altarul eroilor naționali, în scheme de altfel inaccesibile omului de rînd, poate paraliza complet o influență care altfel e sortită să dăinuie. Este adevărat că, în ceea ce-l privește pe Camilo Torres, această situație de fapt încă nu există, cu atît mai mult cu cît împotriva lui se ridică puternice curente ostile. Dar în istoria țării sale și a Americii latine nu se întîmplă pentru prima oară ca mitologia, fruct al imaturității intelectuale, să ucidă, abia născute, idei menite să producă transformări sociale radicale. . .

https://biblioteca-digitala.ro

Este de necontestat că în zorile celei de-a doua independenţe a multor ţări latino-americane, Camilo Torres se ridică ca un simbol al timpurilor. Meritul său constă tocmai în aceasta. Nu este mai puţin adevărat că a lăsat multe lacune şi că de ingentiuitatea sa au uzat mulţi, dar caracterul său profetic a scăldat în lumină un imens orizont şi a lăsat un semn nepieritor în acestă a doua jumătate a secolului XX. A apărut ca o providenţă pentru a atrage atenţia asupra unui păcat enorm şi pentru a denunţa o situaţie nedreaptă, cu care, ca oameni şi creştini, nu puteam fi de acord : « Fericiţi cei care pătimesc pentru dreptate ».

Generaţiilor de astăzi le revine sarcina de a duce până la capăt opera celui care a murit ciuruit de rafale de mitralieră.

În româneşte de NINA ECATERINA POPESCU

https://biblioteca-digitala.ro

Să împărtășești soarta...

Nu te poți mulțumi să dorești succesul celui oprimat, trebuie să-i împărtășești soarta. Să-l însoțești la moarte sau la victorie.

Vă mărturisesc că nicăieri nu m-am simțit străin, nici în Cuba, nici în alte țări latino-americane pe care le-am cutreierat. Am avut o viață destul de aventuroasă. M-am simțit guatemalez în Guatemala, peruan în Perú, așa cum mă simt cubanez în Cuba și, desigur, argentinian oriunde m-aș afla. M-am născut în Argentina, și acest lucru nu e un secret pentru nimeni. Sînt deopotrivă cubanez și argentinian și consider că patria mea este întreaga Americă latină.

Atunci cînd ar fi nevoie, aș fi în stare să-mi dau viața pentru oricare din țările Americii latine, fără să cer nimănui nimic, fără să ridic vreo pretenție, fără să împilez pe nimeni. Și în această stare sufletească nu mă aflu numai eu. Întregul popor cubanez se înfioară ori de cîte ori se comite o nedreptate, nu numai în America, ci în întreaga lume. Noi putem spune, cu vorbele poetului și revoluționarului cubanez José Martí, că orice om adevărat trebuie să simtă pe obraz palmele pe care le primește pe obraz oricare alt om.

https://biblioteca-digitala.ro

În afară de Haiti şi Santo Domingo, cunosc toate celelalte ţări latino-americane. Datorită condiţiilor în care am călătorit, mai întîi ca student, apoi ca medic, am cunoscut îndeaproape mizeria, foamea, bolile, neputinţa de a îngriji un copil din

CHE GUEVARA

lipsă de mijloace, cînd abrutizarea face ca pentru un tată pierderea unui copil să fie un accident fără importanţă, aşa cum se întîmplă de multe ori în patria noastră latino-americană. Şi am început să-mi dau seama că există lucruri la fel de importante ca visul de a deveni un cercetător celebru sau un medic de vază : dorinţa de a-i ajuta pe aceşti oameni nevoiaşi.

https://biblioteca-digitala.ro

Îmi amintesc perfect momentul cînd s-a pus pentru mine dilema: medic ori soldat al revoluţiei. Fusesem surprinşi de focul inamic. Aveam în faţa mea o trusă de medicamente şi o ladă cu cartuşe, şi cum erau foarte grele, ar fi fost imposibil să le transport pe amîndouă; am luat lada cu cartuşe şi am pornit spre cîmpul de trestie-de-zahăr, unde ne puteam adăposti. Mi-l reamintesc pe Faustino Pérez, în genunchi, trăgînd cu pistolul mitralieră. O rafală ne-a ajuns pe amîndoi. Am simţit o lovitură puternică în piept şi mi-am dat seama că am fost rănit grav. Am crezut că s-a sfîrşit cu viaţa. Căzut la pămînt, i-am spus lui Faustino: « S-a zis cu mine ». Faustino mi-a aruncat o privire şi mi-a spus că nu era nimic grav, dar în ochii lui citeam că mă socotea pierdut (. . .) Am început atunci să mă gîndesc la felul cel mai frumos de a muri. Mi-am amintit de o povestire de Jack London, în care protagonistul, sprijinit de trunchiul unui copac, se pregăteşte să-şi încheie viaţa cu demintate, ştiindu-se condamnat la moarte prin îngheţ în Alaska. Este singura imagine pe care mi-o amintesc. Cineva, în genunchi, striga că trebuie să ne predăm, şi atunci se auzi un glas (mai tîrziu am aflat că era al lui Camilo Cienfuegos) care strigă: « Aici nu se predă nimeni ». (. . .) Aşa am primit botezul focului, în ziua de 5 decembrie 1956, în apropiere de Niquero. Aşa a început călirea acelui grup de 82 de oameni, nucleul Armatei Rebele.

Noi, constructorii societăţii socialiste, sîntem mai liberi fiindcă sîntem mai multilaterali; sîntem mai multilaterali fiindcă sîntem mai liberi.

Scheletul libertăţii noastre complete este format; lipseşte substanţa proteică şi veşmîntul; le vom crea.

Libertatea noastră şi temelia ei cotidiană au culoarea sîngelui şi sînt impregante de sacrificiu.

Sacrificiul nostru este conştient; este preţul pe care-l plătim pentru libertatea de a ne construi propria existenţă. Drumul este lung şi în parte necunoscut; ne cunoaştem limitele. Vom făuri noi înşine omul secolului al XXI-lea.

Ne vom căli în acţiunile zilnice, creînd un om nou.

Omul trebuie să se transforme împreună cu progresele producţiei şi n-am putea spune că ne-am făcut datoria dacă am fi numai producători de articole, de materie primă, şi ne-am fi totodată producători de oameni.

Dacă nouă, celor care într-un mic punct de pe mapamond ne facem datoria pe care ne-o dictează conştiinţa şi punem la dispoziţia luptei acest lucru mărunt pe care îl putem dărui: viaţa noastră, sacrificiul nostru, dacă ne va suna ceasul într-una din aceste zile şi vom fi îngropaţi în acest pămînt, care a devenit al nostru, a fost udat cu sîngele nostru, să se ştie că am chibzuit îndelung semnificaţia actelor noastre şi că nu ne considerăm decît simple elemente ale marei armate a proletariatului, dar ne simţim mîndri că am învăţat din experienţa revoluţiei cubaneze şi de la conducătorul ei suprem marea lecţie care emană din atitudinea sa în această parte a lumii: « Ce contează primejdiile şi sacrificiile unui om sau ale unui popor, cînd este în joc destinul omenirii? »

În orice loc ne va surprinde moartea, va fi binevenită, dacă strigătul nostru de luptă a ajuns la urechile unor oameni receptivi, şi alte mîini se întind pentru a apuca armele noastre, şi alţi oameni se grăbesc să intoneze cîntecele durerii, în rafale de mitraliere, şi se vor auzi noi strigăte de război şi de victorie.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

◀ DRUMUL GLOANȚELOR

. . . În America, drumul spre eliberarea popoarelor, care este drumul socialismului, se va parcurge cu arma în mînă în aproape toate țările.

◀◀ UN SINGUR GLAS
ȘI UN MILION DE TĂCERI

Și cînd se vorbește de internaționalism proletar, și cînd se caută un exemplu de internaționalism proletar, acest exemplu, mai presus de oricare altul, este exemplul lui Che!

https://biblioteca-digitala.ro

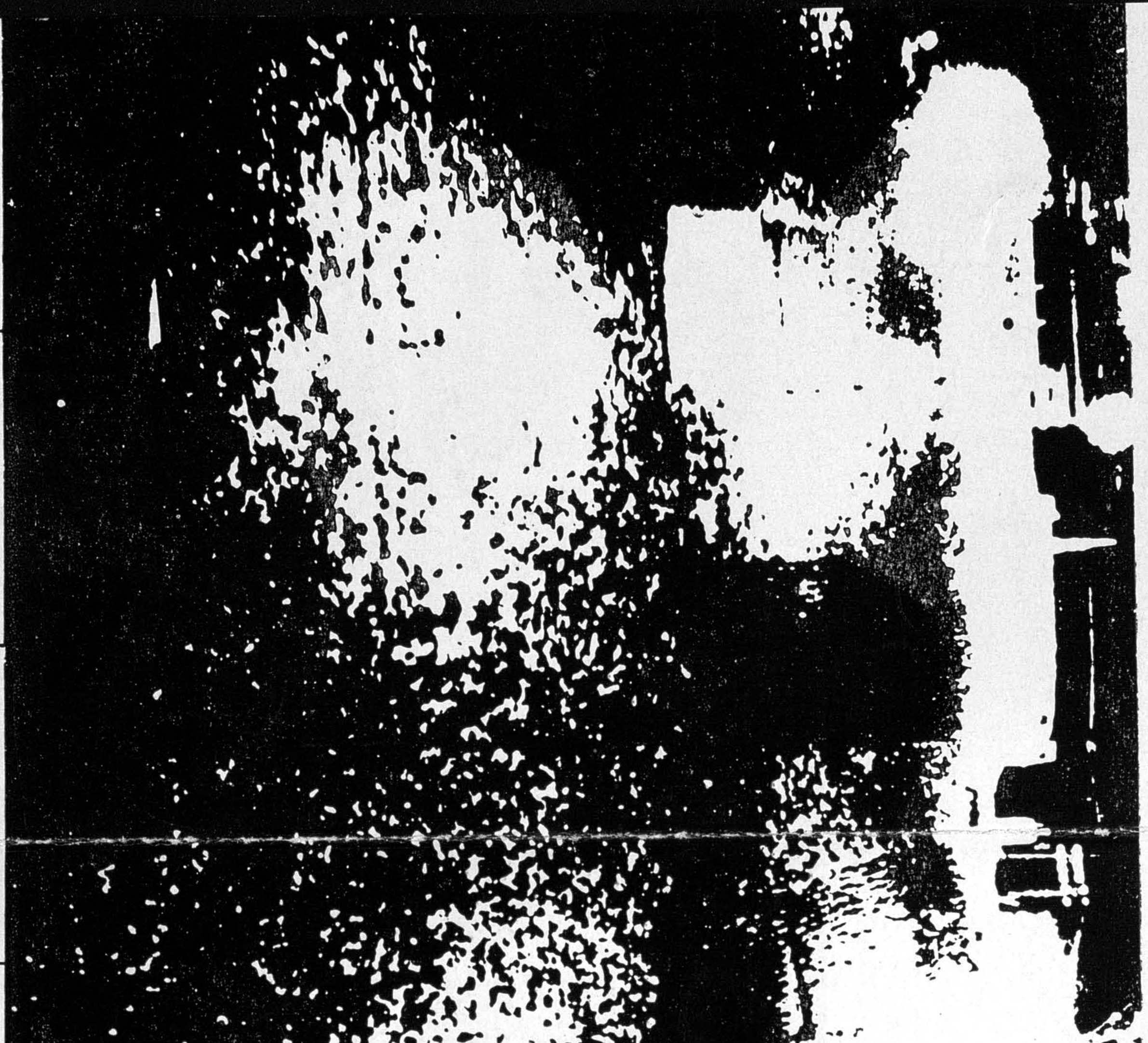

▲
«Un milion de tăceri» în Piața Revoluției din Havana
(Imagine de la mitingul de doliu pentru Che Guevara)

https://biblioteca-digitala.ro

Daţi-mi voie să spun, cu riscul de a părea ridicol, că adevăratul revoluţionar este stăpînit de puternice sentimente de iubire. Este imposibil să concepem un revoluţionar autentic fără această calitate. Poate că aceasta este una din marile drame ale conducătorului: el trebuie să unească un spirit pasionat cu o minte rece şi să ia hotărîri dureroase fără şovăire. Revoluţionarii noştri de avangardă trebuie să cultive această iubire pentru toate popoarele, pentru cauzele cele mai sacre (. . .) În aceste condiţii, trebuie să ai o mare doză de omenie, o mare doză de simţ al dreptăţii şi al adevărului, pentru a nu cădea în exagerări dogmatice, în scolasticism rece, în izolare de mase. În fiecare zi trebuie să luptăm ca această iubire pentru omenirea întreagă să se transforme în fapte concrete, în acte care să slujească drept exemplu mobilizator.

octombrie 1965, Havana

Fidel,

Îmi amintesc în ceasul acesta de multe lucruri, de clipele cînd te-am cunoscut, în casa Mariei Antonia, cînd mi-ai propus să vin cu tine, de întreaga tensiune a pregătirilor.

Într-o bună zi s-a pus următoarea problemă: cine trebuia anunţat în caz de moarte, şi atunci posibilitatea reală a morţii ne-a impresionat profund. Mai tîrziu ne-am convins că era adevărat: într-o revoluţie, dacă este o revoluţie adevărată, ori biruieşti, ori mori. Mulţi tovarăşi au rămas de-a lungul drumului care a dus la victorie.

Astăzi totul are un ton mai puţin dramatic, fiindcă sîntem mai maturi, dar faptul se repetă. Simt că mi-am îndeplinit partea de datorie care mă lega de revoluţia cubaneză pe teritoriul ei, şi mă despart de tine, de toţi tovarăşii noştrii de luptă, de poporul tău, care a devenit şi al meu.

Renunţ oficial la funcţiile mele în conducerea partidului, la postul meu de ministru, la gradul de comandant, la condiţia mea de cubanez. Legal nimic nu mă mai leagă de Cuba, în afară de legăturile de altă natură, legături care nu se pot desface aşa cum se desface o numire.

Am trăit clipe minunate şi alături de tine am simţit mîndria de a fi cubanez în acele zile luminoase şi triste ale crizei din Marea Caraibilor.

Rareori a strălucit un om de stat aşa cum ai strălucit tu în acele zile, şi mă mîndresc că te-am urmat fără şovăială, că m-am identificat cu felul tău de a gîndi şi de a vedea primejdiile şi principiile. Alte colţuri de lume aşteaptă concursul modestelor mele forţe. Eu pot face ceea ce ţie îţi interzice răspunderea pe care o ai faţă de Cuba. A sosit ceasul despărţirii.

Să se ştie că o fac cu un amestec de bucurie şi durere: las aici tot ce este mai pur în speranţele mele de constructor şi pe cele mai dragi dintre fiinţele dragi, şi las un popor care m-a tratat ca pe un fiu al său; parte din sufletul meu rămîne aici. Pe noile cîmpuri de luptă voi duce credinţa pe care am căpătat-o aici, spiritul revoluţionar al poporului meu, senzaţia că îmi îndeplinesc cea mai sacră îndatorire, aceea de a lupta împotriva imperialismului, oriunde m-aş afla. Asta mă reconfortează şi-mi vindecă orice rană.

Repet că pentru mine Cuba este liberă de orice răspundere, în afara de răspunderea care emană din exemplul ei. Dacă-mi va suna ceasul sub alt cer, ultimul meu gînd se va îndrepta spre acest popor şi în primul rînd spre tine. Îţi mulţumesc pentru sfaturile tale şi pentru exemplul tău şi voi încerca să le fiu credincios pînă la ultimele consecinţe ale actelor mele. M-am identificat întotdeauna cu politica externă a

https://biblioteca-digitala.ro

revoluţiei noastre şi continui să o fac. Oriunde m-aş afla, voi simţi răspunderea de a fi revoluţionar cubanez şi voi acţiona ca atare. Nu las copiilor şi soţiei bunuri materiale şi nu-mi fac griji din pricina asta: mă bucur că este aşa. Nu cer nimic deosebit pentru ei; ştiu că statul le va da tot ce au nevoie pentru a trăi şi a învăţa.

Aş avea multe să-ţi spun, ţie şi poporului nostru, dar simt că prin cuvinte nu pot exprima ceea ce aş vrea să spun.

Pînă la victorie, totdeauna. Patria sau moartea!

Te îmbrăţişează cu fervoare revoluţionară

Che

mai 1967

Dragi părinţi,

Simt din nou în pinteni coastele Rocinantei; ies din nou la drum cu scutul în mînă.

Acum vreo zece ani v-am mai scris o scrisoare de despărţire.

După cîte îmi amintesc, mă plîngeam de faptul că nu sînt un soldat mai bun şi un medic mai bun; ca medic nu mă interesează cum sînt, soldat ştiu că nu sînt prea rău.

Nimic nu s-a schimbat în esenţă, în afară de faptul că sînt mult mai conştient, marxismul a prins rădăcini şi s-a purificat. Cred în lupta armată ca singura soluţie pentru popoarele care luptă să-şi cucerească libertatea şi sînt consecvent cu credinţele mele. Mulţi mă vor numi aventurier, şi chiar sînt. Numai că de un tip diferit: sînt dintre aceia care-şi pun în joc pielea pentru a demonstra adevărul credinţei lor.

S-ar putea ca această luptă să fie cea de pe urmă. Nu caut moartea, dar ea există în calculul logic al probabilităţilor. Dacă este aşa, primiţi ultima mea îmbrăţişare.

V-am iubit mult, numai că n-am ştiut să-mi exprim sentimentele; sînt extrem de rigid în acţiunile mele şi cred că uneori nu m-aţi înţeles. Pe de altă parte, nu era uşor, credeţi-mă. Acum, o voinţă pe care mi-am educat-o cu o delectare de artist, trebuie să susţină nişte picioare şovăitoare şi nişte plămîni obosiţi. O voi face.

Amintiţi-vă din cînd în cînd de acest mic condottiere al secolului al XX-lea.

Sărutări pentru Celia, Roberto, Juan Martin, Pototin, Beatriz şi toţi ceilalţi.

Vă îmbrăţişează călduros, fiul vostru risipitor şi recalcitrant

Ernesto

Madrid, ianuarie 1968

Dragii mei copii Hildita, Alcidita, Camilo, Celia şi Ernesto,

Dacă vreodată va trebui să citiţi această scrisoare, să ştiţi că eu nu voi putea reveni printre voi.

Aproape că nu vă veţi mai aminti de mine, iar cei mai mici nu-şi vor aminti de loc.

Tatăl vostru a fost un om care acţionează aşa cum gîndeşte şi fără îndoială că a fost loial convingerilor sale.

Să creşteţi buni revoluţionari. Să învăţaţi bine, pentru a stăpîni tehnica, care permite să stăpîneşti natura. Amintiţi-vă că revoluţia este lucrul cel mai important şi că fiecare dintre noi nu valorează nimic singur.

Mai presus de orice, fiţi totdeauna sensibili la orice nedreptate care se comite în orice parte a lumii. Aceasta este calitatea cea mai de preţ a unui revoluţionar. Sper să vă mai văd, copiii mei. Tatăl vostru vă sărută şi vă îmbrăţişează cu dragoste.

https://biblioteca-digitala.ro

mărturii despre CHE GUEVARA

FIDEL CASTRO Che întrunea, în personalitatea sa extraordinară, virtuți care apar rareori împreună. S-a remarcat ca un neîntrecut om de acțiune, dar Che nu a fost numai un neîntrecut om de acțiune: Che a fost și un gînditor profund, un om cu o inteligență de vizionar și cu o cultură vastă. Che întrunea în chip miraculos calitățile omului de acțiune și ale intelectualului.

Cînd se vorbește de internaționalism proletar și se caută un exemplu, acest exemplu, mai presus decît oricare altul, este exemplul lui Che. În mintea și în inima lui dispăruseră prejudecățile, șovinismul, egoismul, și era gata oricînd să-și verse sîngele pentru cauza oricărui popor, pentru fericirea oricărui popor, în mod spontan și fără a se codi nici o clipă.

SAMUEL FEIJOO Pe culmile Anzilor, acolo unde era nevoie, fratele nostru cel puternic s-a dus cu ai săi, apărătorii omului lovit și însîngerat al Americii.

Întreg, dăruit, el, care nu voia nimic pentru sine în afară de dăruire, mergea printre cei loviți, care se ridicau acum pentru prima dată. Mergea prin Anzii Americii, într-un marș dîrz și impetuos.

O cină săracă, un pat de campanie îi ajungeau. Cînd îmbuibații lumii oftau după plăceri, mese somptuoase, lux, glorii false, el, scîrbit și plin de fervoare, se hrănea cu datoria care te susține întotdeauna. Plăcerile lui: iubirea pentru sclavii nenumărați; luxul lui: coliba de frunze de palmier, singura casă cinstită; gloria lui: nevoia viteazului de a se dărui. Gloria lui o purta în sînge, sîngele popoarelor lovite.

https://biblioteca-digitala.ro

Acum, pămîntul Americii împilate îl acoperă. Oamenii puri ai acestui pămînt îl poartă cu ei. Şi el merge cu ei. Şi popoarele vor creşte şi vor smulge libertatea din mîinile călăilor, şi el va merge cu ei şi va obţine victoria şi se va bucura de victorie, fiindcă merge cu popoarele lui victorioase.

DALMIRO SAENZ Aici zace Ernesto Guevara, îngropat într-un mormînt de pămînt și teamă și acoperit cu noaptea fără cer a pădurii tropicale.

A trăit pe acest mormînt în formă de hartă crăpată de hotarele ţărilor şi călcată de tălpile desculțe ale acestor oameni cu adevărul în ochi și cu murdare aureole de sfinți, ca niște lanțuri de sărăcie pe pielea gleznelor.

A fost un erou şi un artist, fiindcă artist este cel care supravieţuieşte operei, și opera eroului este acest ultim gest al vieţii sale în care îşi dă viaţa pentru a-şi omorî moartea.

Ideea se transformă în ideal, şi idealul depăşeşte atunci logica rece a inteligenţei, pentru a ocupa spațiul misterios al esteticii; aici idealul îl apără, eroismul și arta se contopesc.

A fost un umanist al armelor, fiindcă pentru el armele n-au fost decît prelungirea acestui gest pe care acum America îl culege, așa cum ridici o pușcă de pe cîmpul de luptă, o pușcă ce dă formă de pumn mîinii care o ridică.

EZEQUIEL MARTINEZ ESTRADA L-am ascultat cu mult interes, aproape cu sfințenie și mărturisesc că i-am admirat atitudinea de tribun al mulțimii, doct și circumspect ca un patrician. Cuvîntul se potriveşte perfect cu persoana sa : din ceea ce spune îți dai seama imediat cine este. Sub aspect exterior, figura sa este a unui personaj biblic care poartă uniformă în loc de tunică; părul și barba netunse încadrează o față de adolescent obosit; are umerii înalţi și torsul svelt; nu este extrem de robust, și totuși e rezistent și posesor al unei forțe comunicative, cu o mare influență asupra celorlalți. Guevara e un simbol. Personalitatea și viața sa sînt simbolice. Reprezintă pe omul eliberat și pe omul eliberator totodată. Ne învață că înainte de toate trebuie să ne eliberăm de noi înșine și să slujim un ideal, nu o dogmă. Astfel de oameni (și mi s-a spus că în focul războiului s-au născut mulți asemenea lui) readuc istoria industrială la vremurile istoriei umane. De la noțiunea de război între națiuni venale care apără interese mercantile pășim în mitologie, la războiul dintre îngeri și demoni, dintre lumină și întuneric.

Acest argentinian, care este un latino-american complet, a întîlnit departe de patria lui, ca Iona, patria în care să-și îndeplinească o înaltă datorie de umanism. Ne-a vorbit de vocație ca de un impuls de eliberare în căutarea lui însuși, fără să dea vocației, așa cum îi dau eu, sensul de destin. Profesia sa este să redea sănătatea și să apere viața celorlalți. Și aceasta nu era pentru el numai o profesie, ci un destin, proiectat în dimensiuni continentale. O știință terapeutică personală s-a transformat într-o putere tămăduitoare mondială. La fel ca Albert Schweitzer.

https://biblioteca-digitala.ro

ANDRE GORZ Tovarăşe, îţi scriu de pe un continent îndepărtat, unde oamenii nu sînt fericiţi. Sîntem siliţi să muncim fără să ştim de ce şi pentru ce, să fabricăm lucruri ce se măsoară doar în bani şi confortabilitate, să pierdem opt, nouă ore pe zi pentru un salariu care nu va compensa niciodată, oricît ar fi de mare, monotonia ocupaţiilor noastre lipsite de sens. Sîntem siliţi să nu putem da, timp de şaptesprezece ore pe zi, ceea ce e mai bun în noi în schimbul simplei bucurii de a cunoaşte limitele puterilor noastre în lupta comună împotriva a tot ce degradează pe om, şi să citim, în privirea tovarăşilor noştri şi în sensul pe care împreună îl imprimăm materiei, că iubim la fel, fiecare pentru toţi ceilalţi, această lume pe care o avem de făcut.

Îţi scriu de pe un continent îndepărtat, tovarăşe, ca să-ţi spun că te invidiem. Ne-ai confirmat ceea ce ştiam fără a cunoaşte: că unica patrie a revoluţionarilor e revoluţia, că dragostea de libertate trece prin ura neiertătoare împotriva celor care o confundă cu proprietatea lor; că socialismul este negarea banului, a relaţiilor mercantile, a diviziunii muncii pe verticală; că omul este o posibilitate şi că el polarizează istoria din clipa în care triumfă, chiar dacă numai pentru o clipă şi pierzîndu-şi în ea viaţa, asupra forţelor neomenescului care domină încă, plin de putere, lumea.

Îţi scriu de pe un continent îndepărtat, tovarăşe, ca să-ţi spun că din clipa în care un om ca tine îndrăzneşte să apară, el descoperă, revelează tuturor celorlalţi că nu e unul singur ci o sută, o mie, idee invadatoare şi de nebiruit. Eu, care nu sînt creştin, îţi spun că asasinii tăi suferă de aceleaşi iluzii ca şi romanii acum o mie nouă sute treizeci de ani, cînd au executat, alături de doi bandiţi, un agitator evreu care nu avea de partea lui mai mult de doisprezece oameni: dar ideile lui au triumfat în cele din urmă asupra imperiului care, atunci, domina lumea. Acelaşi lucru se va întîmpla cu tine, tovarăşe, fiindcă aşa trebuie să se întîmple. Dar îmi pare rău că nu poţi vedea ziua aceea şi îmi pare rău nu pentru tine, care nu te sinchiseai prea mult de viaţă şi te socoteai substituibil, ci pentru noi toţi care rămînem şi cărora le revine înspăimîntătorul şi împovărătorul privilegiu: acela de a-ţi supravieţui.

CLAUDE JULIEN De la preotul Camilo Torres pînă la comandantul Che Guevara, acelaşi lanţ îi uneşte în moarte pe oamenii angajaţi într-una şi aceiaşi luptă care îi transcende şi continuă dincolo de ei. Acum douăzeci şi cinci de ani, în timpul luptei poporului francez împotriva ocupantului nazist, aceeaşi sete de libertate şi dreptate îi unea, dincolo de convingerile divergente, pe marxişti şi creştini. Şi Aragon punea alături pentru eternitate în acelaşi unic poem pe:

celui qui croyait au ciel,
celui qui n'y croyait pas. [1]

Şi unul şi celălalt ştiau că spiritualitatea cea mai exigentă, ideologia cea mai seducătoare nu au alt înţeles dacă se află în serviciul unui ideal care le transcende şi pe una şi pe cealaltă: credinţa oamenilor liberi şi înfrăţiţi într-o lume mai dreaptă şi mai adevărată. (...)

---

[1] cel care credea în cer
cel care nu credea

https://biblioteca-digitala.ro

Mesajul sîngelui lor vărsat este destinat oamenilor care, fără a fi prizonieri ai vreunui sistem intelectual, sînt destul de liberi pentru a-și da viața de bună voie.

Nu există înlocuitor pentru Che, așa cum nimeni n-a fost în stare să-l înlocuiască pe Jean Moulin, organizator al Rezistenței franceze, prins și torturat de Gestapo. Fiindcă doar mașinile și roboții pot fi înlocuiți: oamenii liberi nu. Dar exemplul lui este contagios, și pe mormîntul lui se ridică alți oameni liberi, oameni care știu că libertatea lor nu le lasă altă alternativă decît aceea de a-și risca de bună voie viața ca să aducă fraților lor acea libertate care nu există în afară de luptă.

Nu se aduc omagii ființelor de tipul comandantului Guevara. Nu putem face altceva decît să medităm asupra vieții lor și să tragem învățătură din moartea lor. Lupta dusă de fiecare la locul său, cu mijloacele proprii, se hrănește dintr-o hotărîre mai pură.

ANNE PHILIPE A murit Che. Era omul care trebuia distrus, inamicul numărul unu, fiindcă simboliza lupta omului singur, cu mîinile goale, contra forțelor organizate și oarbe ale civilizațiilor atomice.

Azi, în lume, fiecare om nevolnic, părăsit de toți, incult, ar trebui să plîngă, căci eroul care a murit lupta pentru el, pentru ca să-i facă un viitor mai bun, să-i dea un loc sub soare, să cucerească pentru el libertatea.

Che era un om foarte bun și a fost nevoit să omoare, era prietenos, dar a trebuit să cunoască singurătatea, și, fără îndoială, trădarea. Sfinții secolului XX sînt, cred, acești luptători puri și pasionați care-și sacrifică viața și moartea ca să suprime oprimarea, mizeria și ignoranța.

Viața și moartea lui Che sînt exemplare. Rigoarea lui morală cerea gîndirii și actelor lui să se pună mereu perfect de acord: a murit luptînd, așa cum a trăit. Era întruchiparea bărbăției însăși; vor apărea și alte asemenea întruchipări dar, pentru mine, care l-am cunoscut, cea a lui Che va continua să fie, cred, cea mai frumoasă. Să nu uităm niciodată că dragostea sa pentru oameni și înalta idee pe care o avea despre regnul uman l-au purtat în fruntea luptei.

MANUEL ROJAS Sună, răsună glasul patetic al lui Fernández Retamar. În avionul care ne-a dus din Mexic la Havana în luna martie a acestui an 1968, cînta:

Aici va rămîne-acea clară
Și blîndă a ta transparentă,
În veci singulară prezență
A ta, comandant Che Guevara

Nu știam ale cui erau aceste versuri, nici muzica, cu toate că ambele trădau, prin grație și duioșie, originea lor cubană. În nici o altă țară nu s-ar fi putut compune sau cînta acest catren așa ca în Cuba, unde acea prezență de blîndă transparență trăiește cu o putere extraordinară.

https://biblioteca-digitala.ro

S-a petrecut în martie. Sîntem în octombrie. Și nu e numai Cuba. Această prezență, claritate, transparență, pe care o cînta poetul cuban s-a întins peste toată America. Murdara mînă militară care l-a omorît, care l-a asasinat pe omul acesta în Vallegrande, n-a știut cît de mult contribuia ca această prezență, claritate și transparență să se întindă peste toată lumea. Gorilele din America, supradezvoltații și subdezvoltații vor dispărea în obscuritate, cufundați în propriile lor dejecții și în cele ale stăpînilor lor, se vor îndepărta, umbre opace și murdare.

Ernesto Che Guevara, luptătorul neînfricat, cum l-a numit fratele său Fidel, se va face din zi în zi tot mai luminos, mai transparent, mai blînd, în inimile noastre și pe pămîntul Americii.

Pentru toți și pentru totdeauna aș vrea acum să cînt, cu glasul meu răgușit, în memoria lui, cîntecul pe care l-am învățat de la Fernández Retamar: dar nu pot. Nimeni nu poate să cînte plîngînd, oricît de puternică ar fi claritatea. Și nu știu dacă am să pot s-o fac cîndva.

LUIS CARDOZA Y ARAGON Che este conștiința vieții noastre contemporane. Conștiință lucidă, nepieritoare. Nu e o statuie: e o ființă vie după moarte. Ca eliberator și precursor, ca forță, ca prilej de meditație, Che crește mereu. Viziunea lui n-a fost frîntă pentru eternitate. Împrejurările se dezvoltă în sensul pe care el l-a dorit integral. În contextul unei asemenea realități trebuie privit. Moartea lui este doar un episod care i-a închis viața prodigioasă ca să i-o deschidă în prezent și în viitor, ca moartea lui Hidalgo y Morelos, Martí și Maceo. America luptă mai departe.

Che și-a dat viața și pentru eliberarea opresorului: imaginea lui și numele strălucesc în uriașele manifestații care în Statele Unite se opun celor mai inumane forme ale barbariei contemporane: imperialismul nord-american, ce se străduie să distrugă speranța omenirii. Criza internă a Statelor Unite își dobîndește proporțiile nedreptății sale: nord-americanii care încarnează demnitatea poporului lor se opun genocidului și intervențiilor. Un popor care oprimă alte popoare nu poate fi liber. Lecția lui Che aparține paginilor noastre celor mai nobile.

Cînd ne vizitează arhanghelii cîteodată, nu-i recunoaștem. Le înțelegem natura abia după ce au plecat. Cît timp a fost cu noi, prezența lui a fost admirabilă, aureolată de strălucirea de erou. Dar n-am crezut că acel tînăr minunat — tunet și fulger — va trece cu agilitate din viață în legendă și iar în viață. Che este visul tineretului american. Adevărul cel mai profund al acestui tineret. E încărcat de destin, încărcat de istorie. Gîndire, puritate, acțiune și voință suverană. Existența lui de geniu intreprid ne apare astăzi supremă. Nu o risipește legenda: omul acesta e o realitate a luptei zilelor noastre. Nu se evaporă ca un iluminat care și-a bîlbîit doar măreția: a trăit cabalistic, și cabalistic a renăscut. Dăruirea sa totală de sine alungă întunericul din lumea noastră, luminînd-o cu o lumină epopeică. Ca nici o altă figură contemporană, Che a captivat imaginația Americii. Gîndea ceea ce făcea, făcea ceea ce gîndea. Și mai există și cele o mie de pagini ale lui Che debordînd de idei și emoții. Îl simt îmbibat de conștiință: știa bine ceea ce făcea. Caut să nu-l idealizez. Caut să-l văd exact așa cum a fost. Cum este. Din cauza diafanei lui vieți, mă pierd în cuvinte ca să-i fixez profilul. Un mare poet: a știut să se exprime perfect. Un om, un vultur ce se prăvale — un Cuahtémoc — a fost Comandantul Ernesto Guevara.

https://biblioteca-digitala.ro

ANGEL RAMA Acum i se vor ridica, cum e firesc, monumente, şi în bronz, şi în marmoră, şi în piatră, cu gestul stereotip al eroului, va trăi în ochii copiilor şi ai oamenilor viitorului ca o lecţie, pînă ce se va transforma într-un aspect caracteristic al oraşului, integrat în viaţa noastră de fiecare zi. Dar pentru noi a fost un om, doar un om, despre care putem spune: « A trăit printre noi ». A fost un om: a fost medic, l-am auzit vorbind, rîzînd, făcînd glume, l-am văzut sufocat de astmă, înfuriindu-se; era un om *cu picioarele şovăitoare şi plămînii obosiţi*, cum spunea în scrisoarea de despărţire adresată părinţilor lui, şi îndată mă gîndesc la mica uniformă a lui Bolívar păstrată în casa-muzeu din Bogotá şi mă gîndesc la pipernicitul Martí, căzut la Dos Ríos, şi îmi apare limpede că el face parte din această stirpe de mari oameni ai Americii *Noastre*, din stirpea de oameni simpli care şi-au şlefuit voinţa *cu delectare de artist* şi au purtat pe umerii lor firavi destinul milioanelor de tovarăşi ai lor.

Eroismul provoacă aceeaşi orbire şi panică ca şi sfinţenia, fiindcă e făcut din aceeaşi atroce lipsă de măsură şi generează în mulţimea care compune corul tragediei conştiinţa teribilă de a fi ea destinatara sacrificiului. Nu era nevoie ca un jurnalist să-l compare cu un « Crist răstignit », nici ca fotografiile să ne propună imagini de tipul acelora pe care arta europeană le-a cultivat timp de secole, un corp slăbănog şi pacea acestor ochi definitiv închişi, ca să simţi nu numai că a trăit printre noi, dar şi că a murit pentru noi. Ochi care nu ne întreabă nici măcar ce avem de gînd să mai facem, pentru viaţa şi moartea lui sînt o neîncetată întrebare.

Bolívar, Martí, Ernesto Che Guevara. Ceea ce se schimbă e doar stilul. Cel din urmă o spune prin însăşi porecla-i, era de-al nostru, din Río de la Plata: înfierbîntat şi glumeţ, eliptic şi pudic în sentimente şi pasiuni, neîncrezător în gestul grandilocvent, în stare să pornească pe drumul care duce la moarte cu o frază scrisă pe tăişul autoironiei, scuză pentru enorma sa aventură: *Aduceţi-vă aminte din cînd în cînd de acest condottiere al secolului XX*. În spatele acestui stil apare din nou, surprinzătoare, capacitatea de a asuma o naţiune de milioane de oameni — este unica naţiune latino-americană pe care a confirmat-o din nou — ca să dovedească oamenilor că sentimentul său de slăbiciune este aparent, că este deschisă calea spre locul unde omul va întîlni destinul său cel mai înalt, ca să şi-l facă al său şi să-l facă mai grandios. Aşa să fie.

EMILIO VEDOVA Acum trei ani am fost în Brazilia. Am văzut mizeria în care trăiesc cei din nordest, ţăranii abrutizaţi şi lipsiţi de forţa de a mai protesta ori de-a urî.

Condiţiile lor materiale nu s-au îmbunătăţit, dar de ani de zile, de la revoluţia cubană, oameni ca Che Guevara sînt cu ei, aprind o putere de rezistenţă, o conştiinţă revoluţionară decisă contra tuturor reformiştilor ipocriţi, simulacre al unei imposibile coexistenţe cu imperialismul.

Cine a trăit pe aceste pămînturi este conştient că acolo drumurile de mijloc n-au ce căuta; şi oamenii cu acţiunile lor, care, văzute de aici, din Europa, pot părea iraţionale, sînt, în schimb, unica forţă pozitivă, raţională, tocmai prin elanul extrem de totală răsturnare.

În aceste zile o întîlnire simultană: America latină, Cuba, Vietnam — Guevara!

Lecţia pe care ne-a lăsat-o: o totală coerenţă, o extremă forţă conştientă împotriva oricărui imperialism.

https://biblioteca-digitala.ro

IVNA DELLA MEA În forul meu interior, mînat de conştiinţa comunistă, n-am vrut să cred în moartea lui Che Guevara, dar apoi, mînat de aceeaşi conştiinţă comunistă, am crezut. Acum, mînat de conştiinţa revoluţionară, ştiu că e viu ca întotdeauna şi ştiu că nu-i poem, nici cîntec, şi nimic din tot ce poate aminti, comemora, plînge, retoriza, nu e demn de el. Demnă de memoria lui e doar revoluţia, acţiunea revoluţionară decisă, limpede, directă; LA FEL ŞI ÎN EUROPA. Numai astfel Europa, şi cu ea patria mea, Italia, au nevoie de Guevara. Şi Che trăieşte în sine şi în conştiinţa ei; azi e o zi de viaţă, nu de moarte.

Milano, 19 octombrie 1967

EMANUEL CARBALLO Dacă cea mai mare parte dintre intelectuali sîntem oameni dificili, faptul că unul dintre ai noştri se comportă aşa cum ne-ar place tuturor nu poate decît să ne măgulească şi, în adînc (acolo unde conştiinţa noastră nu e liniştită) devenim şi mai conştienţi de tristul rol pe care îl jucăm. Viaţa şi moartea lui Che Guevara, intelectualul complet, ne oferă ocazia de a ne spovedi pe noi înşine, şi rezultatele acestei lungi şi minuţioase confesiuni generale pot fi catastrofale ori pline de învăţăminte. Che a ştiut de la bun început să împace termenii care nouă, pînă acum, ni se par polari, de neîmpăcat: realitatea şi imaginaţia, şi a putut pune în practică imaginaţia fiindcă ştia că realitatea în orice caz este perfectabilă şi capabilă să se potrivească viselor celor mai generoase ale oamenilor. Astfel, în viaţa de fiecare zi, a fost suficient de onest pentru a nu se înşela şi a nu glumi cu încrederea pe care ceilalţi şi-au pus-o în el. În lupta armată s-a purtat ca un luptător, în război, fără cruţare, cu cuvintele, ca un scriitor umil care are încredere în funcţia artizanului şi nu în artificiu. S-a exprimat în proză, şi uneori în versuri, ghidat de urgenta necesitate de a comunica semenilor lui stricte experienţe personale. În textele lui nu-şi află loc minciuna, nici exagerarea, dorinţa de a se justifica, nici de a face să treacă obligatorii intuiţiile şi certitudinile experienţei de război. La el scrisul e ceva asemănător cu fidelitatea, cu încrederea în izbînzi şi erori a unui om care se dăruie fără grabă şi ezitări unei unice şi enorme datorii: aceea de a schimba şi a face bucăţi structurile şi anacronicele modele de comportare care întîrzie apariţia omului nou. Şi încă ceva, foarte important: n-a ştiut ce înseamnă frontiere şi limite. Din argentinian s-a făcut cubanez, din cubanez, latino-american, şi din latino-american, cetăţean al lumii; a fost în stare să străbată singur drumul care duce de la simplul luptător la marxistul creator care neagă schemele mecanice din manuale şi oportunismul revoluţiei înfăptuite, de care beneficiază doar o singură ţară. Şi lucrurile nu se opresc aici, gîndul la unicul consemn integru al zilelor noastre (datoria oricărui revoluţionar de a înfăptui revoluţia) l-a dus mai departe de proiectul teoretic, şi a plătit cu viaţa setea de libertate a popoarelor noastre. A murit acolo unde ştim cu toţii, fără lacrimi ipocrite şi fără gesturi de erou, împlinind, în primul rînd, rolul modest de luptător care nu ţine seama de ierarhie şi crede în puterea exemplului. Che a ştiut să trăiască şi să moară ca un guerillerro şi ca un intelectual, dăruindu-se cu totul unei cauze şi unui mod de a înţelege destinul popoarelor noastre.

Astfel ne-a ajutat şi prin moartea sa să ne înţelegem mai bine pe noi înşine şi să risipim îndoielile care, ca intelectuali, ne fac să nu mai avem încredere în rolul pe care îl reprezentăm într-o lume care ne acceptă, chiar dacă noi nu acceptăm compromisurile noastr şi responsabilităţile pe care trebuie să le asumăm în calitate de călăi

https://biblioteca-digitala.ro

ai ignominiei și ai hegemoniei pe care cei mai vicleni o exercită asupra celor mai slabi. După această întîmplare tragică, care ne doare pe toți așa cum te doare moartea unui frate, rezervele noastre sînt mai puțin valide și abținerea noastră mai dezastruoasă și mai condamnabilă.

RAUL ROA L-am cunoscut pe Che în timpul exilului meu în Mexic, într-o noapte în care a venit să-l vadă pe compatriotul său Ricardo Rojo. Abia sosise din Guatemala, unde folosise primele sale arme revoluționare și anti-imperialiste. Îl obseda încă amintirea persistentă a luptei neîmplinite.

Părea și era foarte tînăr. Chipul lui mi s-a imprimat pe retină : inteligență lucidă, paloare ascetică, respirația astmatică, fruntea proeminentă, părul bogat, chipul uscat, bărbia energică, gesturile calme, privirea scrutătoare, gîndirea ascuțită, vorbirea domoală, rîsul limpede şi un nimb de visuri înalte aureolîndu-i fruntea.

Începuse să lucreze ca stagiar la Departamentul de Alergie al Institutului de Cardiologie. Am început să discutăm despre Argentina, Guatemala și Cuba și despre problemele lor ca probleme ale Americii latine. Che se scuturase de îngustul orizont al « naționalismelor » creole și devenise un revoluționar continental. America noastră este suprapatria comună și lupta pentru emanciparea ei de sub dominația imperialistă este una și indivizibilă. Vechiul și noul drum al lui Bolívar, al lui San Martín, al lui Martí.

Cunoașterea situației dramatice de dominație din Cuba și a strategiei revoluționare implantate de Fidel Castro o dată cu asaltul Cazărmii Moncada o datora, în bună parte, lungilor lui discuții din Guatemala cu Nico López, supraviețuitor al îndrăzneței acțiuni. Episodul eroic și hotărîrea neclintită a lui Fidel Castro de a continua lupta pînă la victorie îi cimentaseră convingerile și îi deschiseseră noi perspective. Urmează întîlnirea sa cu acesta, totala și definitiva sa încorporare în Revoluția cubană, și în analele istoriei revoluționare se înscrie un nume, pe cît de scurt pe atît de plin de rezonanțe neobișnuite: Che. În Sierra Maestra, primul avatar al biografiei sale de revoluționar fără hotare, și-a descoperit Che adevăratul său drum, cel pe care îl întrezărise confuz în timpul peregrinării sale prin America latină. Cronicar al epopeii care-l numără printre protagoniștii cei mai iluștri, Che ne dă măsura lui umană și virtutea sa războinică povestind vitejiile celorlalți, relatînd desfășurarea campaniei lui, care rivalizează în curaj și vitejie cu cele ale lui Antonio Maceo și Máximo Gómez. Paginile pe care le-a închinat invaziei simultane a coloanei sale și a celei a lui Camilo Cienfuegos se numără, prin limbajul direct, sobru și expresiv, străbătut de un discret elan poetic, printre capodoperele genului. Stilul său de neconfundat reprezintă omul.

Pe cîmpul de luptă și în teoria revoluționară, aportul lui Che este extrem de valoros prin adîncime și întindere : așteaptă, nerăbdătoare, să vadă lumina tiparului, numeroasele lui eseuri, articole și discursuri. A fost în egală măsură actor încercat și teoretician al *guerrillei*; și în același timp un gînditor profund și vital care, în limita particularităților procesului revoluționar cuban, a insuflat teoriei marxiste vigoarea tonifiantă, aplicînd concepțiile sale creatoare multiplelor și complexelor sarcini care i-au fost încredințate. Printre meritele sale extraordinare iese în relief acela de a se fi numărat printre arhitecții noii societăți socialiste și comuniste clădite de poporul cubanez, fără să-și cruțe dușmanul.

https://biblioteca-digitala.ro

Che este pentru intelectualii lumii a treia arhetipul intelectualului revoluționar și pentru toți comuniștii din lume un comunist adevărat și, în același timp, cea mai înaltă expresie, în vremurile noastre, a internaționalismului proletar. Nimic din ceea ce e uman nu i-a fost străin. Așa a ajuns să-și asume cauza revoluționară a tuturor popoarelor și să fie gata să lupte și să moară sub steaugurile ei. Scrisoarea de despărțire către Fidel și mesajul său către Conferința Tricontinentală constituie cel mai pur și mai instigator legat pentru revoluționarii de toate felurile, obligați să-și înfăptuiască revoluția ca parte indisolubilă din revoluția mondială.

ROBERTO FERNANDEZ RETAMAR N-au fost atîtea cîte aș fi vrut să fie ocaziile de a-l vedea: cîteva, pe fugă, în 1959 (odată ca să-i cer o cronică a călătoriei sale din acel an, pentru *Nueva Revista Cubana)*; alta la sfîrșitul lui 1960, împreună cu Neruda; de două sau de trei ori în 1963, o dată împreună cu Nicolás Guillén, și altele neînsemnate, la diverse reuniuni. Dar prilejul de a sta de vorbă pe îndelete și într-o oarecare măsură intim nu l-am avut decît în martie 1965. Am plecat amîndoi cu avionul din Cuba spre Praga, în ajunul spectaculoasei sale plecări din Cuba. Avionul s-a defectat pe aeroportul din Shanon, în Irlanda, și am stat cu el acolo două zile în care n-am avut altceva mai bun de făcut să vorbim și iar să vorbim.

Ceea ce m-a frapat cel mai tare în timpul acestor două zile a fost cordialitatea lui și, pot spune, chiar duioșia. La început am discutat în contradictoriu — lucru care-i plăcea în mod deosebit — dar pe urmă disputele au încetat, pur și simplu pentru că, deși știam foarte bine cît îi plăcea să fie contrazis și avusesem ocazia să îmi dau seama direct, omul acela mă fascinase, pur și simplu. Una dintre primele discuții s-a desfășurat în jurul călătoriei mele la Paris. Che se întoarcea entuziasmat din Africa și deplîngea faptul că intelectualii cubanezi nu vizitează îndeajuns acest continent. Aflînd că veneam de la Paris mi-a spus rîzînd că « e o prostituție să te duci la Paris în loc să mergi în Africa». Înflăcărat de amintirea Africii, povestea cît a fost de surprins să vadă cît de puține lucruri se știu acolo despre evenimentele de la noi și despre mărețele discursuri ale lui Fidel. Propuse să se înființeze un ziar în limbi străine, engleză, și franceză pentru început, pentru ca principiile noastre să poată fi difuzate în toate țările africane și asiatice; în același timp puteau fi imprimate și difuzate la noi principalele opere politice apărute în aceste țări.

Noaptea următoare am hotărît să ieșim de pe aeroport, pe care îl cercetasem îndeajuns, și să ne ducem în orășelul Shanon. Cred că Che, cu toate că era nerăbdător să se întoarcă, era mulțumit de acea neașteptată vacanță pe care nu și-ar fi îngăduit-o niciodată de bună voie. Cîteva ore mai devreme îmi vorbise de viața lui în ultimii ani, fără o singură zi de odihnă, cu duminicile dăruite muncii voluntare.

M-am întrebat în repetate rînduri dacă pe vremea acestei călătorii era hotărît să părăsească Cuba. Am încercat să-mi aduc aminte fiecare frază, fiecare gest, dar n-am reușit să înțeleg enigma. Sigur este faptul că o săptămînă mai tîrziu, în 15 martie 1965, hotărîrea sa era luată. Atunci nu mi-am dat seama, dar puținele lucruri spuse în ziua aceea au fost lămurite de faptele petrecute mai tîrziu. Din două motive m-am dus să-l văd: cel mai ușor de mărturisit era să-i cer înapoi antologia poeziei de limbă spaniolă a lui Onís, carte greu de procurat, pe care nu voiam s-o pierd și pe care i-o împrumutasem în timpul călătoriei.

https://biblioteca-digitala.ro

Era ocupat cînd am ajuns, dar secretarul lui, Manresa, avea cartea. Cînd mi-a dat-o, mi-a spus: « Comandantul m-a pus să-i copiez o poezie înainte de a-ţi da cartea înapoi ». « Care? » l-am întrebat. « O să-ţi spun, dar cu condiţia să păstrezi secretul ». Am promis să fiu mut ca un mormînt. Şi mi-a spus. M-a poftit să mai rămîn cu el cîteva minute. Pe urmă uşa s-a deschis şi au ieşit Regino Boti şi Che. Ne-am salutat, şi Boti a spus cu surîsul lui deschis: « Mă duc. Vă las între poeţi. » Şi Che: « Nu, între filozofi ». Apoi, timp de cîteva minute, rămas în picioare, fără să ne spunem aproape nimic. Acum, cînd scriu, mă gîndesc că eram ca nişte călători de pe un vapor care au tot schimbat cărţi de vizită, fotografii, şi-au depănat amintiri şi intimităţi, pentru ca, odată ajunşi pe uscat, să se despartă cu un surîs simandicos. Tot timpul călătoriei fusesem amîndoi nepieptănaţi şi neîngrijiţi. Eu eram şi acum la fel. Che era elegant şi pus la punct. În lipsă de un subiect deosebit de conversaţie, am început aşa: « Văd că v-aţi pieptănat. Eu sînt tot ciufulit şi fără slujbă ». Iar el: « Şi eu sînt de prisos aici, la Minister. » Obişnuit să-l văd trecînd de la o sarcină revoluţionară la alta, n-am dat importanţă acestor cuvinte. La urma urmei, erau mulţi cei care credau că Ministerul e prea puţin pentru el. A mai spus cîteva fraze fără importanţă, sau pe care atunci nu le-am înţeles. Apoi am tăcut din nou cu toţii. Nu era momentul cel mai potrivit ca să-i vorbesc de ale mele. Ne-am luat rămas bun. Am mai stat puţin de vorbă cu Manresa, şi la plecare l-am văzut pe Che din spate, mergînd încet, grav, pe unul din coridoarele Ministerului. Nu puteam şti atunci că era ultima oară cînd îl vedeam.

În ascensor, m-am întrebat, fără să-mi pot răspunde, de ce îi ceruse lui Manresa să-i copieze poezia şi de ce nu mi-a spus nimic. Era vorba de « Farewell » a lui Neruda.

EDMUNDO DESNOES A fost, cu secole în urmă, un om care ne-a visat. Cu toate că e imposibil de delimitat locul unde se termină fiecare eu şi începe celălalt, spun mai mult: a trăit bolnav pentru noi, ceilalţi. Ernesto Guevara Lynch de la Serna suferea de astm, boală dispărută de un secol, o dată cu ultima primejdie de război. Era neliniştitor de greu să respiri pe Pămînt. Fusese descoperită, cu mult înainte, cauza cea mai ascunsă: ea îi tortura întotdeauna pe oamenii care, pe lîngă o anumită slăbiciune a plămînilor, nu se puteau adapta să trăiască într-o lume dezechilibrată . . . Să respire, lucru atît de inocent şi firesc din clipa în care deschidem ochii, devenea pentru ei o sarcină înspăimîntătoare şi deliberată. Şi Che — aşa i se spunea, şi era ca un semn care astăzi ni se potriveşte fiecăruia dintre noi — n-a considerat niciodată drept inalterabilă acea ordine atroce pe care am apucat-o cu toţii. A trăit pentru un singur ideal: o societate în care fiecare om, de oriunde ar fi el, să fie mereu centrul universului.

Căutîndu-i constanta vieţii, am dat peste o obsesie: noi. Toate electrografiile eseurilor şi discursurilor lui, cu care am alimentat calculatorul, vorbeau despre viitor, toate verbele erau verbe pentru « astăzi », « al nostru », « o să merite, » « pămîntul va fi dat», « cei care o să vină», «acest mîine pe care îl visaţi », « speranţa continuă », « speranţa Americii iredentiste », « generaţia noastră nu va avea ceea ce va avea generaţia următoare », « casa mea rotativă va avea două picioare, şi visele nu vor avea frontiere ».

Toate operele sale erau punţi întinse de pe malul acela însîngerat al secolului douăzeci: « Trebuie să creăm omul secolului douăzeci şi unu, chiar dacă asta este

https://biblioteca-digitala.ro

încă o aspirație subiectivă și nesistematizată. » (Evenimentul nu s-a produs decît trei secole mai tîrziu; dacă nu l-ar fi asasinat o armată de bestii la treizeci și nouă de ani, poate că n-ar fi durat atîta.)

Nu și-a făcut iluzii niciodată. Știa bine ce înseamnă schimbarea structurilor. Pacea, organizarea umanizată, dreptatea sînt de multe ori produsul violenței și urii. Să luăm la întîmplare una din dorințele lui: « Astfel, la un moment dat, într-o zi oarecare din anii care vor veni, după ce vom fi trecut prin multe sacrificii, după ce ne vom fi văzut la doi pași de înfîrngere, poate după ce vom fi văzut cum fabricile noastre au fost distruse și după ce le vom fi construit din nou, după ce vom fi asistat la uciderea multora dintre noi, după toate astea, într-o zi oarecare, aproape fără să ne dăm seama, vom fi creat, împreună cu celelalte popoare ale lumii, societatea comunistă, idealul nostru. » A spus-o în ziua de 21 iulie 1962, acum mai bine de 500 de ani. Și așa s-a întîmplat.

Era o viziune desăvîrșită, implacabilă. Cel mai obscur și mizerabil indigen visa aceeași soartă ca și fiica sa micuță de zece ani: « Adu-ți aminte că mai sînt încă mulți ani de luptă și că și atunci cînd vei fi femeie vei mai avea de luptat », i-a spus într-o stranie felicitare pentru ziua de naștere, pe cînd era înconjurat de flăcări.

A fost frămîntat de pasiuni contrarii (aparent contrarii pentru ceilalți) cu o înțelepciune și o surprinzătoare cunoaștere a mecanismelor psiho-sociale pe atunci necunoscute. « Lasă-mă să-ți spun, cu riscul de a fi ridicol, că adevăratul revoluționar este mînat de adînci sentimente de dragoste. ». Și cu aceeași convingere propaga ura ca factor al luptei; ura neîmpăcată pentru dușman, care-l împinge pe om dincolo de limitele naturale și-l transformă într-o efectivă, violentă, selectivă și rece mașină de omorît. Ajunge să-și propună: omul poate totul. Dar astăzi, într-o lume de sinteze, de diviziune, sumă și multiplicare de obiecte în spațiu de constantă fuziune între termeni opuși, ideile lui, de departe, ne surprind ca precursoare și astăzi acțiunea lui ne orbește. Încerc senzația puternică a unui vis asemănător care invadează toate extinderile electronice ale corpului meu. Tonul monton și autoritar al vocii; scrisul încurcat și concis; uniforma verde de campanie neîntreruptă; părul lung, moale și des; pe urmă craniul chel, îmbătrînit de a-și fi rîs de dușman — toate imaginile lui mă înconjoară în aerul pe care-l respira cu atîta dificultate.

În românește de ANDREI IONESCU

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Grafica de UMBERTO PEÑA

https://biblioteca-digitala.ro

ANDRÉ MALRAUX

MOARTEA, CARE NU-I DEPARTE

Singapore, 1965

Uite-l pe Méry.

— Vă deranjez?

— Îmi face mare plăcere să te revăd. Scrii din nou, după cîte mi-a spus prietenul nostru?

Lunga siluetă îndoită se distinge în contra luminii, cu toată penumbra. Sînt silit să-mi închipui fața de pirat devastată, pe care n-am uitat-o. Ține de mînă un copil de cinci sau șase ani, șuviță neagră pe frunte, și mult mai clar decît el în lumina orientată spre sol.

— Mă prefac . . . Știți, acum că am pășit pe locul morții . . .

Termenul pe care-l folosește (« mouroir » pentru : locul morții) e breton, cred ; Méry nu e breton. Va muri înainte de sfîrșitul lunii, mi-a spus Clappique. Dar tonul vocii lui nu face aluzie la vreo amenințare ; mai degrabă, la o viață care nu mai are sens.

— Am trăit destul de multă vreme în budism ca să mă fi împăcat cu moartea. Am trecut prin două civilizații asiatice . . .

Era singurul înalt funcționar francez care, cu ajutorul congaisului, vorbea bine anamita și cambodgiana.

— . . . și ele sînt pe ducă. Pnom Penh așa cum l-ați cunoscut, Francezii în pînză albă și franțuzoaicele în muselină imprimată . . . prin grădina din Pnom, cu orchestra cambodgiană cîntînd Verdi . . . Dar timpul care a fost al vieții mele, timpul « colonizării », îl simt ca pe niște . . travestiuri, ca pe niște măști . . . Fiindcă o să piară odată cu mine? Nu-i destul . . . Am nevoie să-l regăsesc, pentru cine? căci ce scriu nu mai are prea mare importanță . . .

— Hîrtiuțele noastre, zise melancolic Clappique, a cărui voce părea că vine din pămînt. Chiar așezat, nu atinge desigur umărul lui Méry.

— Am uneori nevoie să regăsesc ceea ce *am văzut eu*. Ție, Clappique, îți plac Mayrena, căștile coloniale, bulevardul Charner pustiu la ora prînzului . . .

— Era construit? Palatul guvernamental, nu-mi vine a crede ! Intră în pămînt, Méry !

---

* Aceste pagini fac parte dintr-o completare inedită la capitolul « Singapore » din *Antimemorii* în curs de reeditare. Din prima ediție cîteva fragmente au apărut în *Secolul* 20 nr. 4/1968.

https://biblioteca-digitala.ro

— A fost Indochina: puterea, a francezilor, comerțul, al chinezilor, administrația, a Indienilor din Pondichéry sau a antilezilor, cămătăria a șetilor, trăgătorii negri. Pe urmă, războiul din 1940. Pe urmă, războiul din Indochina. Acum, americanii . . .

— Iluzii, himere ! Mofturi ! Intru în pămînt la rîndul meu, adică mă duc să mă culc. Îți las pisica Șterge-Penițe. Simt că te găsește slab. Are dreptate.

Clappique dispare în umbra patio-ului.

— Cu ajutorul documentelor, spune Méry, studiez un pic epoca în care ați sperat să legați Indochina de Franța. De ce? Iubeam Franța și Indochina, și aș fi vrut să le unesc . . .

Am fi putut reuși, ca în Senegal . . .

Și eu am crezut posibilă această unire. Ca și Méry, am sperat că francezii vor atîrna mai greu decît colonialii. Am rămas perplex cînd un funcționar francez, obez, din Cochinchina, altfel om cumsecade, mi-a spus cu satisfacție: « Aici mi-am pierdut mentalitatea de sclav ». Despre el îi vorbisem lui Gaston Palewski, înainte de a-l întîlni pe generalul de Gaulle.

— Știi bine, am spus, că pui o întrebare burlescă și fascinantă: cum de niște oameni care aveau despre individ o asemenea idee încît mulți dintre prietenii lor muriseră pentru ea, și ei înșiși, fără îndoială, ar fi murit pentru ea, au uitat de ea (și cuvîntul a uita e prea ușor !) atunci cînd s-au aflat în fața unei alte civilizații: francezii din Indochina, moștenitorii Revoluției; Englezii din Indii, moștenitorii individului, pînă la drepturile omului, americane și franceze; olandezii de pe aici, moștenitorii Calicilor Mării cu ghete pătrate. Deveniți stăpîni, iau ideologia Stăpînilor? Asta ți se pare că epuizează chestiunea?

— Să nu simplificăm. M-am gîndit mult la lucrurile astea, deși la vîrsta mea, a gîndi . . . însfîrșit, fie ! Partea romanescă a tinereții mele a murit. Dar nu în beneficiul contrariului ei. Dacă am încetat să vreau unirea Indochinei și a Franței, n-am făcut-o pentru a-l venera pe dl. Dien, nici pe prietenul dumneavoastră, președintele Kennedy. Ați scris: « M-am logodit cu Franța ». Cred că înțeleg că inamicul v-a simplificat mult lucrurile. Cu atît mai bine ! Vă invidiez, și ce să vă mai spun? Franța, aici, știți ! ... Dacă v-aș fi urmat altădată, ar fi fost cu o speranță, cu o mare speranță... Ce vreți să urmez astăzi? Generalul dv. e altceva decît adversarii săi, bineînțeles ! Dar ce importă cutare sau cutare discurs profetic într-o lume de politicieni? Sînteți destul de inteligent ca să înțelegeți că există partide pierdute. Ei bine, odată ce nu mai cred în nimic din ce a dat sens tinereții mele, și nu cred nici contrariul, sînt o partidă pierdută. Să nu mai vorbim despre asta.

Ce înseamnă: trecutul? Am fost tînăr, s-a sfîrșit. Fie. Aveam în fața mea o lume necunoscută, imprevizibilă? Da. Evenimente? Nu. Femei, lucruri pe care le-am făcut? N-am făcut mare lucru . . . Lucruri pe care le-am văzut? Da, atunci cînd au dispărut, ori atunci cînd s-au transformat mult: hotelul ăsta, de exemplu . . . În fața morții, n-am chef să mă înrolez iar. Aș prefera să nu sufăr, evident, Mai ales, nu mi se pare că trecutul meu îmi aparține. Nici prin ce ar putea să-mi placă din el, nici prin ce nu-mi place. Dumneavoastră aveți un trecut istoric . . .

— Împărtășesc sentimentul de care vorbești.

— Ia te uită ! Înfine, cînd îmi zic, ca oricine: « Am fost acolo, mi s-a întîmplat cutare lucru », îmi răspund: « Crezi? » Nu sînt despărțit de tinerețea mea prin evenimente, acelea ale istoriei sau ale neglijabilei mele vieți. Atunci, prin ce? Prin indiferența față de romanescul care îi dădea un sens. Ce a secat în mine nu e o judecată, nici o relație cu viața. Îmi vine greu să explic, și totuși . . . Ce a secat e relația mea cu tot ce nu e viața, cu tărîmul de neatins, exaltat, pe care l-am așteptat de la ea cu

https://biblioteca-digitala.ro

atîta încredere. Ați scris : oamenii nu mor decît pentru ceea ce nu există. Mi se pare că nici nu trăiesc decît pentru ceea ce nu există.

— I-ai văzut pe Americani în Cochinchina?

— Ba bine că nu !

Face un gest larg și vag în noapte.

— Și?

— Ai noștri îi detestă. De ce? Americanii n-au ce căuta acolo? Bun. Dar noi aveam ce căuta? Și expediția noastră colonială — căci, în fond, ce făceam noi altceva? Americanii din Saigon sînt șleampeți, dacă vreți, pestriți, zgomotoși și curajoși ; nici dumneavoastră nici eu nu credem însă că acei *pierrots* ai noștri îmbrăcați în haine de pînză albă bine călcate de servitorii lor indigeni justificau ocuparea Indochinei. Dar de cînd au venit americanii, chelnerii vietnamezi, pe care îi știam că latră, au amuțit. Americanii duc cu seriozitate un război în care nu mai cred : chiar și un G. I. idiot pricepe că nu cîștigi un război prin încăierări în cîmpia de Stuf sau pe cîțiva pitoni. Se uită cum trec superfortărețele lor și sînt uimiți că puterea care a distrus Germania hitleristă nu le permite să învingă o armată de desculți, pe care n-o întîlnesc niciodată. Mai curios e însă ceea ce se întîmplă cu noi. Războiul nostru, nu chiar așa de vechi ! a devenit un fel de război civil. Dacă ai acte franțuzești, vietnamezii te lasă să treci. De altfel, ostilitatea concetățenilor noștri față de americani a început să slăbească, de cînd nu mai cred că americanii au să cîștige un război pe care noi l-am pierdut . . .

Reiau :

— Îți amintești de conversația lui Ho Și Min cu Keijoshi Komatzu, acum patruzeci de ani?

— Nu. Komatzu, e un nume japonez. Ăia, să crape !

A cunoscut oare Méry lagărele japoneze? Pe strada Morții, m-am gîndit la cimitirele noastre bretone năpădite de flori albastre la poalele clopotniței ferestruite. Pentru Méry, Japonia înseamnă temniceri (dar ce erau francezii de la lagărele de internare pentru prietenii mei spanioli?). Pentru mine, înseamnă Nara, civilizația fără îndoială cea mai rafinată din lume ; picturile lui Takanobu, grădina de nisip de la cele Șapte-Pietre, o singură floare ieșind dintr-o frîntură de bambus, celula unui călugăr zen. Pentru Méry, Komatzu e « un nume japonez » ; pentru mine, era traducătorul și prietenul meu, samurai fără iluzii, mort în sihăstria lui dintre coline, la intrarea căreia pictase două caractere chinezești : *spălați-vă sufletele* . . . Pentru amiralul d'Argenlieu, Ho Și Min era « patriarhul farsor » ; pentru generalul Leclerc, omul cu care trebuia să trateze Franța. Amiralul și generalul au murit. L-am primit la Fontainebleau, pe președintele Lübke. Niciodată nu mai venise un președinte neamț în Franța de la război încoace. Trecea drept amator de muzică ; în timpul mesei, Rampal cu ai lui cîntaseră în tribuna regală, și cerusem ca ultima bucată să fie de muzică germană. Bucata odată terminată, președintele ridică un toast amical. Ce m-a apucat? Ar fi trebuit să răspund că democrațiile, etc. « Domnule președinte al Republicii Germane (îngrijorare în asistență : de ce « germane »?), mi s-a întîmplat să fiu îngrijit într-un spital german în care se găseau și mulți soldați de-ai dumneavoastră. Într-o zi, tăcerea a acoperit toată rumoarea noastră de răniți : la radio începea să se transmită *Simfonia a IX-a*. Iată de ce, în această sală a regilor în care abia a încetat muzica lui Bach, și în care Francisc I l-a întîmpinat pe împăratul Carol Quintul, înalț paharul în cinstea geniului german. . . » Toată lumea încîntată — chef și clopote !

https://biblioteca-digitala.ro

ar zice Clappique —, şi timp de cîteva minute (o, cîteva secunde !) Verdun s-a şters într-o surpriză aprobatoare.

Aduse de un vînt molatec, mirosurile nocturne din Singapore inundă patio-ul: automobile, piper şi opium din China veche, poate păduri. Doamna Lübke îmi povestea, în timp ce Rampal cînta Bach, că, tînără militantă socialistă, se aflase în Borinage împreună cu Doamna Vandervelde; aceasta o întrebase pe nevasta unui miner: « Ce crezi de regina Astrid? — Să ştiţi că-i simpatică ! da'cam parvenită. » Ceea ce vroia să spună, bănuiesc, că dorea să cucerească — ori să facă iubită regalitatea. Mă gîndesc la Vandervelde.

Semăna cu Mazarin, şi era, după moartea lui Jaurès, cel mai mare orator socialist. « Ştii, mi-a spus, oamenii sînt nişte animale tare ciudate. Eram preşedinte al Camerei. Se stîrneşte furia, pupitrele pocnesc, îi implor pe deputaţi să facă linişte — degeaba. Impun o suspendare a şedinţei. La reluare, declar că înainte de a continua discuţia Camera trebuie să voteze legea asupra porumbeilor călători. Deputaţii erau aproape toţi columbofili. Legea fiind votată în unanimitate, nu s-au mai bătut . . . » Îi istorisesc lui Méry povestea cu porumbeii, ca răspuns la interjecţia lui relativă la Japonia.

— . . . Clappique vorbeşte de un romanesc istoric; am cunoscut odinioară un romanesc . . . geografic, dacă vreţi. Cînd îţi trebuiau douăzeci şi şapte de zile ca să ajungi la Saigon, şi cincizeci şi două ca să te duci de la Saigon la Luang-Prabang.

— Cînd l-am văzut prima oară pe Valéry, mi-a spus: « De ce naiba te interesează China »?

— A scris că peisajele sînt peste tot aceleaşi, ceea ce mi se pare fals, dacă există case; şi că oamenii sînt aceeaşi pretutindeni.

— De acord de data asta cu Claudel, care avea avantajul că văzuse cîteva continente . . .

Acum sîntem singuri în patio.

— Ştiţi doar, îmi spune Méry, că în asemenea cazuri, pretutindeni înseamnă şi întotdeauna. Geografia şi istoria se îmbrăţişează. Tot dragostea maternă? Tot adulterul? Fie ! dar nu aceleaşi. Tot moartea? Fie. Dar aceeaşi pretutindeni? Să fim serioşi ! Vii de pe strada ei, mi-a spus Clappique. Ea nu prea seamănă cu cimitirele noastre bretone. Nu cred bineînţeles că toate formele de viaţă ar trebui să semene între ele ! Dar deosebirea între un anamit, un cambodgian şi un francez, între un bărbat şi o femeie, şi mai întîi de toate între mine şi mine, îndată ce intră în joc trecutul, mă tulbură la fel ca viaţa însăşi.

— Am trăit eu însumi cu putere sentimentul de care vorbeşti, am zis. Poate că el m-a trimis la început în Asia: lumea cealaltă . . . Timp de patruzeci de ani, n-am încercat să creez niciun adevărat personaj de femeie, de copil . . . Ajung la vîrsta la care apar Memoriile oamenilor pe care i-am cunoscut. Şi sînt, ca şi dumneata, surprins văzînd aceste vieţi . . . magnetizate de scopuri atît de diferite: acţiunea, arta, femeile, ambiţia, credinţa . . .

— Simt toate astea ca şi dumneavoastră, vai, sau nu vai. Există, într-adevăr, scopurile. Dar e şi altceva. Viaţa în timp? Goethe mi se pare considerabil încă. *Wilhelm Meister* mi se pare acum episodic: nu pot să-mi socotesc viaţa ca pe o continuitate, înţelegeţi ce vreau să spun, o continuitate în care . . . Nu găsesc cuvîntul . . .

— Accidentul devine experienţă?

— Da. Continuitatea vieţilor tradiţionale, a vieţilor care s-au încheiat într-un pat de familie, ! . . . Dar însfîrşit; nu mi-am condus viaţa nici mai rău nici mai bine ca altul; oridecîteori însă am dat de un domeniu mai profund, n-am dominat nimic. Înţeleg foarte bine concepţia goetheeană despre viaţa noastră. O înţeleg cu atît mai bine cu cît este, în fond, o concepţie de naturalist: acţionăm asupra evenimentelor

https://biblioteca-digitala.ro

care, la rîndul lor, acționează asupra noastră. Dar înfine, mi-aduc aminte fără prea mare greutate că am fost un adolescent nesuferit: vanitos, turbat de ambiție, idiot cu fetele, și cîte și mai cîte. Dacă am devenit relativ generos (primesc încă scrisori de la succesorii mei din Vietnam) și indiferent la ambiție, la bani, la toate astea, nu mi se pare că lucrul s-a întîmplat prin urcarea unei scări, nici printr-un ping-pong între mine și evenimente. Teoriile psihanalitice pun problema mai dramatic dacă vreți . . .

— Pentru că sînt teorii ale destinului . . .

— Dar nu mă mai conving. Nu mi se pare că, în ceea ce privește esențialul, sînt supus unui destin. (În unele cazuri, da: dar nu în ansamblu). Și, iarăși, în ceea ce privește esențialul, n-am fost « format » de către viață. Nu. E posibil ca anumite date, foarte puțin studiate, să acționeze asupra spiritului nostru în aceeași măsură ca și asupra corpului nostru: vîrsta, de exemplu, care nu-i o decădere, așa cum se crede de atîta vreme, ci o indiferență, cu tot ceea ce ne impune indiferența . . .

— L-am întrebat pe Alain, imobilizat de artrită în fundul căruciorului, ce înseamnă vîrsta, după părerea lui. S-a înfuriat. Totuși, cred că ai dreptate. Deși a face să intervină vîrsta mi se pare o raționalizare, și nu-mi place. Întrebarea este: cum devenim ce sîntem? E fără îndoială problema psihologică capitală a epocii noastre. Rivală cu problema dragostei. Dar jumătate din literatura mondială se ocupă de dragoste, în timp ce lucrul de care vorbești e abia studiat, cum bine ai spus-o. Poate fiindcă dragostea te ajută să trăiești, în vreme ce a înțelege cum ne-am format nu ne-ar ajuta desigur nici măcar să murim . . .

— . . . Aș vrea să scriu o carte de Memorii niciodată scrisă de budiști: vreo zece capitole în care aș fi mereu străin de personajul meu din capitolul precedent. Conștiința fundamentală a minții noastre nu este oare aceea a trupului nostru?

— Care se schimbă teribil! Și conștiința morții . . .

Era să zic: e poate a morții trupului, căci fiecare om se simte nemuritor; îmi aduc deodată aminte despre ce mi-a spus Clappique, că Méry nu mai are nici o lună de trăit, și cotesc:

— Budismul e fără îndoială cea mai puternică implicare a individului. Dar întrebarea pe care ți-o pui este cu totul occidentală: Buda ți-ar răspunde că nu se pune. A și răspuns dealtfel. O religie atee, e ceva.

— Nu sînt budist, dar sînt impregnat de budism. E un fapt banal: în Normandia mea, mulți oameni care nu practică religia, și nici măcar nu cred, sînt impregnați de creștinism . . .

— Gide, alt normand, ți-ar fi citit cartea cu pasiune și, fără îndoială, cu furie! Dar ai dreptate să sugerezi că orice individualism presupune constanța unei particularități esențiale . . . În domeniul ăsta, gîndirea budistă n-a ajuns încă în Europa . . .

— N-am să scriu niciodată o asemenea carte, o știți prea bine, dar cînd mă gîndesc la mine însumi: copilul, adolescentul cu glugă, omul din Indochina, și, astăzi, din Singapore, în pragul morții, mă surprind într-un mod atît de adînc, de fundamental, — și de van! — încît îl împărtășesc cu cîinii fără morminte. Văzută de aici, concepția creștină a formării ființei umane e aproape de neînțeles. De altminteri, există ea oare? Creștinismul nu consideră mult mai important ceea ce am devenit decît ceea ce eram.

— Altădată considera. În epocile de credință, ar fi spus: ființa omenească se formează în lupta împotriva răului, cu ajutorul harului și prin intermediul rugăciunii.

— E departe de noi.

— Da. Dar și concepția dumitale despre adolescență este a unei adolescențe la pîndă. Ceea ce eu nu contest, dar ce n-ar fi acceptat sfîntul Bernard . . . Pentru

https://biblioteca-digitala.ro

el, trenul era pe şine . . . Dar problema dumitale rămîne în picioare. Înainte de a se împlini cinci ani, drama tineretului, aşa cum o vedem în Olanda, în California, în Japonia, se va fi răspîndit în majoritatea universităţilor; şi este evident reversul aceleeaşi medalii. În fond, ceea ce vrei, este să concepi cum omul devine Omul pe care-l poartă în el, şi nu mormolocul agresiv şi întîrziat pe care-l poartă de asemenea în el?

— Pe drept ori pe nedrept, aş vrea să înţeleg, înainte de a muri, ce a fost viaţa mea. Un şir de întîmplări, nu. O constanţă? Pentru altul, poate. Dar pentru mine? Prin ce sînt adolescentul cu glugă dacă nu aleg să fiu acela? Şi care e relaţia mea cu el? Aţi scris că nu sînteţi solidar cu tinereţea dumneavoastră. Şi eu, cu ce sînt solidar? Cu plimbările mele pe strada Morţii, înainte ca ea sau eu să dispărem? Aţi mai scris: natura memoriei îi determină pe oameni: cei cărora le aduce amintiri fericite şi cei cărora le impune amintiri amare sînt aproape la fel de diferiţi între ei ca femeile şi bărbaţii. Nu?

— Aproape.

— Aceia dintre noi care au îngeri şi aceia care au diavoli, dacă vreţi. Eu unul am mai mult diavoli. Dar nu trăieşti fără consecinţe cincizeci de ani pe aici. Prietenii mei, sau ceea ce le ţine locul acum, spun că se simt mereu asemenea cu ei înşişi, şi că viaţa celorlalţi le apare ca un vis. Fie. Dar şi eu îmi apar mie ca un vis. Textele originale ale budismului nu spun, ca textul grecesc: «Nu te scalzi de două ori în acelaşi fluviu ». Nu e vorba nici să te scalzi, nici să te uiţi cum curge apa: sîntem *în* fluviu.

— Opera unui mare artist pune neîndoios o problemă oarecum asemănătoare, de îndată ce ai înţeles că arta nu imită niciodată viaţa. Tînărul Rembrandt la douăzeci de ani nu ştie de tablourile pe care le va picta la şaizeci, după cum adolescentul nu ştie nimic despre bărbatul în care se va preschimba . . . La rigoare însă arta şterge şi reface, viaţa nu.

Privesc valurile ridicate de vîntul cald în micul bazin din patio.

— Îţi aminteşti, spun, despre cel mai izbitor simbol al hinduismului: fiecare val răsfrînge luna după forma lui de val, după cum fiecare om răsfrînge Fiinţa . . .

Dă din umeri în noapte, nu din dispreţ ci din oboseală, şi, după sunetul vocii, ghicesc că surîde.

— Am chef să-i spun morţii, care nu-i departe: Ce noroc are omenirea, că nu mai pricepe nimic din nimic . . .

Moartea care nu-i departe . . . Ştie el că-i stă alături, sau rosteşte f aza aşa cum aş rosti-o eu? Ascult această umbră în noapte . . . Pisica se mişcă. « Du-te şi te joacă » îi spune Méry copilului, care piere în umbră cu pisica neagră.

Tonul lui trist se schimbă brusc: vrea să întoarcă înapoi conversaţia:

— Epoca noastră vrea să ne facă să credem că nu cunoaşte moartea. De fapt, se joacă de-a v-aţi ascunselea.

— Roma pare a fi neglijat realmente moartea, cu toate că, precum ai zis, nu şi-a ales-o niciodată.

— E o singură întrebare serioasă, nu cincizeci: « Care e sensul vieţii noastre? » Mă descurc în aşa fel ca să nu mi-o pun. Altădată, aş fi făcut pe seducătorul . . . Astăzi, vorbesc, vorbesc . . . Am multe amintiri dintr-o lume dispărută. Şi mă întorc, cu ajutorul whisky-ului şi al somniferelor, ca să-mi găsesc provizoriu somnul. Poemele te ajută să dormi, aţi observat? Se recită singure:

Ouvre ton lit désert comme un sépulcre, et dors
Du sommeil des vaincus et du sommeil des morts.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă aş fi un învingător, care ar fi diferenţa? N-aş găsi acelaşi « Ce importă? » la intrarea căsuţei lui Lawrence, ca bufniţele ţintuite la intrarea hambarelor? Poate că n-am dreptate, dar prin raport cu cine?

— Fireşte, viaţa pare absurdă. Dar de ce curajul (oare numai curajul? . . .) cîntăreşte la fel de greu ca şi absurditatea? De ce sacrificiul are atîta importanţă? De ce putem spune, ceea ce eu spun demult, că într-o lume în care nimic nu poate răscumpăra supliciul unui copil nevinovat — ştii că citez din Dostoievski — oricare act tragic de eroism ori de dragoste e rival cu supliciul copilului nevinovat? Dar uite: tocmai îmi notez nişte amintiri, ori chestii de astea. După ce am fost prins de tancurile nemţeşti, zăceam întins pe podeaua unui birou de hotel, în timp ce mă interogau; patroana, o femeie cu părul alb, apare printre voci germane care zbierau: « Ai aşa, ai pe dincolo? » şi cărora le răspundea cît o ţinea gura: « Nu. » Purtînd o tavă cu o ceaşcă de ciocolată fumegîndă, îngenunchează pe jos, în sîngele meu (nu-i uşor să îngenunchezi ţinînd o tavă), spune liniştită celor care mă interogau: « E pentru ofiţerul francez prizonier », şi pleacă. M-am gîndit atunci că dacă mă împuşcă peste cîteva ore (era în zori) nu mai are nici o importanţă.

— Nu e vorba pur şi simplu de o emoţie?

— În parte .Cînd am eliberat femeile din lagărele de exterminare, în ce hal ! am găsit, alături de combatanţi, femei deseori bătrîne, care erau acolo pentru că un nepot, un fiu le ceruse să ia la ele acasă un post emiţător. Începînd din '44, ştiau ce riscă. Dar pentru ele nu se punea problema să refuze. Nu cunoscuseră nici măcar agresivitatea liniştită a patroanei cu tava şi cu ceaşca de ciocolată. Nimic. Era aşa. Şi descopeream că ne luptasem ca să le eliberăm pe aceste femei — sau cel puţin pe cele care supravieţuiseră . . . Asta nu prea are sens în faţa nebuloaselor spirale, şi totuşi . . .

— Ba da. Vă înţeleg. Intelectual vorbind, n-am nimic de zis. Nici dumneavoastră; vă înţeleg însă. Şi mi se pare că e aici un sentiment mai adînc decît sentimentul creştinesc. Cu toate că . . . Un Roman l-ar fi putut avea?

— « Trecătorule, du-te şi spune în Lacedemonia că aceia care au căzut aici au murit după legea ei ». Termopile înseamnă şi o bătrînă cu o tavă, şi nu crezi că vorbim de legea nescrisă despre care vorbeşte Antigona — şi care transcende poate civilizaţiile?

— Fie .De o parte, e tot ceea ce timpul ia cu el, sentimentul nostru de a fi nişte făpturi, dacă vreţi. De alta, femeia care ştie că ciocolata ei poate s-o ducă la Ravensbrück. Aveţi dreptate. Dar sînt mult mai sensibil ca odinioară la ceea ce piere, la ceea ce se şterge inevitabil. Simt din ce în ce mai mult ca pe nişte nori marile patimi colective. Pe bătrîna hotelieră, nu.

— Deseori din cauza fluturilor, străbat trecătoarea şi mă duc în pădure. Animalele, ştiţi, nu le vezi niciodată . . . Sînt singur în faţa plantelor. Asta numesc eu natură; mai degrabă decît viaţa animală, mai degrabă decît viaţa pietrelor care-mi dă sentimentul morţii, mai degrabă decît cerul plin de stele de care puţin îmi pasă. Plantele au o viaţă, ca mine. Mai lentă? Un platan nu trăieşte totuşi decît trei sau patru sute de ani . . . Ştiţi că în jumătate din Asia, în ciuda solurilor şi a climaturilor atît de diferite, sînt ani prielnici bambuşilor, şi ani răi? Natura se acordă cu noi, mai întîi prin anotimpuri. Aparţine însă propriei ei lumi, o lume care mă înconjoară şi pentru care nu exist. Exprim prost ce vreau să spun, dar mă înţelegeţi. De ce nu m-am făcut botanist? Nu ştiu. Plantele mă interesează mai mult decît cîinii şi pisicile. Insectele m-ar fi pasionat: formele lor atît de fantastice, viaţa sub pămînt, sub scoarţa copacilor, în muşchiul verde . . .

Îmi amintesc de fluturele pe care mi-l închipuiam pe nasul reginei din Saba.

https://biblioteca-digitala.ro

— Şi pe urmă de prea multe insecte mi-era scîrbă. Fluturii sînt aproape toţi frumoşi. Şi mania de colecţionar a început să funcţioneze. Cunoaşteţi povestea consilierului aulic şterpelind o insectă rară unui colecţionar modest, care îşi dă seama de furt imediat după plecarea musafirului său, şi aleargă după el pe scară: oare o să i se răspundă arogant că ar trebui să se ducă să se caute? Consilierul aulic îşi prinsese imprudent insecta pe pălărie . . . Eu unul, la început, nu eram maniac. N-am studiat deloc lepidopterele pentru ele însele: astăzi, nu poţi studia toată natura, trebuie deci să alegi portiţa prin care să intri. Strămoşii fluturilor au 260 de milioane de ani ; viaţa medie a unui fluture nu atinge două luni. Au urmărit plantele cu flori, bun ! Cea mai mare parte sînt sedentari. Dar există mari specii migratoare (am face mai bine să le spunem călătoare, odată ce nu se mai întorc în punctul de pornire) care acoperă dintr-odată vapoarele, ori se aşează pe ocean. Napoleon se plîngea de sfincşi la Sfînta Elena. Sînt fluturi de la Ecuator la capul Nord . . .

Văzusem ridicîndu-se în zbor mici fluturi pe un fundal de iceberguri, din hangarul aproape distrus în care Nobile, la Spitzberg, îşi protejase dirijabilul.

Îi găseşti pînă aproape de vîrful Himalaia. Nu văd decît la un metru, îşi descoperă femelele pentru că emit un parfum. Nu au decît arme defensive ; mai întîi, evident, mimetismul. Aici, kallima e mai uimitor decît cameleonul ; omizile de *Hypsa monicha* se adună ca nişte creste de pepeni pentru a forma false golfuri cărnoase. Fluturii veninoşi devin strălucitori îndată ce se apropie o pasăre. Apărarea lor stă în a-i spune: « Să nu te-nşeli, proasto ! » Îşi aprind farurile, dacă vreţi. Există fluturi fantezişti, cenuşerul (un fluture din viermele de mătase), care vin să moară ciocnindu-se de vitrinele de pe Champs-Elysées, niciodată de vreo lampă electrică ; aici, fluturii care adoră tutunul şi zboară în jurul ţigării dumneavoastră dacă vă plimbaţi prin noapte, căci nu suportă electricitatea. Şi, evident, marea problemă: instinctul. Ştiţi că omizile procesionare merg una cîte una, apoi două cîte două, apoi trei cîte trei. Le capturaţi călăuza: o altă omidă îi ia locul şi procesiunea porneşte din nou. E ceva hipnotizant, inepuizabil, în studiul răbdător al oricărei vieţi care nu-i a noastră. De ce se comportă fluturii aşa cum o fac, cum de insectele aici aurii devin albe în deşertul Gobi, cum devin călugăriţele, cafenii în Africa, verzi împrejurul Mediteranei? Aici, calao se nutreşte cu fructe de strychnos, arborele de stricnină. Sîmburii sînt una din cele mai tari otrăvuri care există. Pasărea ia carnea fructului, niciodată sîmburele. Adaptarea e mult mai misterioasă decît supravieţuirea celor mai apţi ; atunci, cărui lucru i se supune această natură asemănătoare unui gigantic cameleon? Cunoaşteţi marea pădure: e imposibil ca oamenii să fi supravieţuit empiric, constatînd că pot mînca dintr-una, şi că mor mîncînd dintr-alta. Erau înconjuraţi de otrăvuri. Trebuie să fi funcţionat un instinct.

— În fiecare zi citesc ziarul. Oraşul şi chiar vechile *Straits Settlements* nu pot să joace un rol mare ; aşa că găsesc ştiri din Birmania, din Tailanda, din Sumatra, din Borneo, din Iava, şi chiar din ţări mai îndepărtate, chinezii şi indienii fiind numeroşi pe aici. Ştirile sînt deseori ştiri de război. Pe cînd citesc titlurile, am în minte colecţia mea de lepidoptere. Bineînţeles, tot fluturii din Malaezia, Birmania, Tailanda, Sumatra, Borneo, Iava ; locurile din gazetă. Cealaltă lume dacă vreţi ; mai degrabă, celălalt sens al lumii. Încerc un sentiment înrudit cînd mă gîndesc la femei, în timp de război. La toţi oamenii care se luptă de atîta vreme, şi la toate femeile care, de atîta vreme, continuă viaţa femeilor. Fluturii însă mă impresionează mult mai mult, evident. Îşi au insulele lor aşa cum avem noi naţiunile. O viaţă care nu-i a noastră, dar care e tot viaţă, şi care face dintr-a noastră un fel de hazard. În faţa Asiei, mă simt straniu ; în faţa fluturilor, omenirea mi se pare stranie: o aventură, ar zice Clappique. Mă înţelegeţi?

https://biblioteca-digitala.ro

Mă gîndesc mai ales la fraza: va muri înainte de sfîrşitul lunii. Pisica se întoarce, urmată de copil, sare pe masă. Răspund:

— E un sentiment pe care l-am avut cîteodată, nu în fața animalelor, ci în prezența morții; mai exact, atunci cînd amenințarea cu moartea trecea. După ce avionul meu traversase un ciclon, şi cîteodată în timpul războiului. Nu după ce am fost rănit. Nu după simulacrul de execuție de la Gramat (Nemții mă lipiseră de zid). Cred totuşi că sentimentul meu e deosebit de al dumitale. Ce mi se pare mie cel mai important este: ce sens are viața? Deci, un sentiment profund legat de conştiință. În anume limite, căci orice metafizică vrea să ajungă la totalitate. Să zicem că problema mea e aceea a lumii, incluzînd şi Ființa, iar a dumitale, problema vieții? Există un text sacru în India în care marii fluturi, după bătălie, vin să se aşeze pe războinicii morți şi pe învingătorii adormiți . . .

Nu prea departe, latră un cîine. N-am auzit lătrînd nici un cîine de cînd am părăsit India. Pe stradă, n-am văzut nici un animal. Alți cîini îi răspund. Aerul nopții saturat de apă, şi vag înmiresmat, devine palpabil ca ceața.

— Pe războinicii morți şi pe învingătorii adormiți . . . repetă Méry ca un ecou. Unchiul Ho sigur nu cunoaşte textul ăsta, dar i-a răspuns: « Dacă prizonierii nu se trezesc, cine i-ar putea deosebi pe buni de răi? » Somnul nu e viață, dar — ia te uită, cîinii tac? — mi se pare că numesc natură viața care ar continua chiar dacă toți oamenii ar pieri.

Nu mai trăiesc decît sclipirile lunii pe micul bazin...

În româneşte de LILIANA ȚOPA

https://biblioteca-digitala.ro

SIMONE DE BEAUVOIR

MARŞUL CEL LUNG

Vizitatorii împrăştiaţi în mod obişnuit din nordul pînă în sudul Chinei se regăsesc cu toţii la Pekin pentru sărbătorile lui 1 octombrie. Am revenit şi eu acolo, la sfîrşitul lui septembrie, după un voiaj în Manciuria. Fizionomia oraşului s-a schimbat. Noua aripă a hotelului era terminată, schelele dispăruseră. În holul vechii clădiri s-a deschis un stand unde se vînd umbrele, mătăsuri brodate, obiecte lăcuite, porţelanuri, tot felul de bibelouri. Faţada hotelului, cele ale edificiilor publice, sînt decorate cu flamuri roşu şi aur, şi cu mari lanterne roşii, bucălate ca nişte dovleci; drapele roşii fîlfîie deasupra acoperişurilor. Din toate timpurile oraşelor chinezeşti le-a plăcut să-şi înviorеze griurile cu podoabe roşu-aprins. Roşul este astăzi culoarea regimului, dar el a fost întotdeauna culoarea fericirii. Străzile — care-mi deveniseră încetul cu încetul atît de familiare încît sfîrşeam prin a nu le mai vedea — îmi stîrnesc din nou mirarea; ele au căpătat, chiar pentru privirea Chinezilor înşişi, un caracter exotic; te întorci ca să priveşti trecînd Tibetani în lungi vestminte galbene, un inel de aramă suspendat de o ureche, Mongoli, a căror tunici sînt strînse la talie cu centuri vii, Musulmani, pe cap cu tichii albe, şi munteni din Sikiang cu mari pălării cu corn şi tivite cu blană. Sîntem aproximativ 1.700 delegaţi străini. În timpul zilelor dinainte şi după 1 octombrie călătorii nu încetează să se ducă şi să vină. Dintr-un număr din *New Day Release*, luat la întîmplare, subliniez următoarele manşete: *Ciu En-lai primeşte delegaţii japonezi — Este sărbătorită trupa Kabuki — Interviu al ministrului indian al Higienei — Presa comentează călduros vizita lui Nenni — Delegaţia budistă birmană adoră dintele lui Budha — Delegaţia femeilor italiene părăseşte China — Sosirea delegaţiei de surdo-muţi iugoslavi*. Cosmopolitismul acesta are un caracter destul de particular. Între fiinţele pe care hazardul peripeţiilor lor personale le face să stea cot la cot în holul unui mare hotel new yorkez, nu există nimic comun, decît pămîntul pe care-l calcă în picioare. Aici, cînd mă întîlnesc cu un Spaniol, un Portughez, un Ceh sau un Sud-African, am imediat sentimentul unei complicităţi; ştiu că în pofida diferitelor limbajuri cuvintele

* **La Longue Marche. Essai sur la Chine. Ed. Gallimard, 1957. Fragmente.**

https://biblioteca-digitala.ro

au pentru noi toţi acelaşi sens. Pare firesc să abordezi fără ceremonie. Eu care încep să fiu o « veche », dau bucuros lămuriri noilor sosiţi. Ca şi mie, le vine oarecum greu să aterizeze în realitate. Înainte de a pune piciorul în aerodromul din Pekin, visezi. Escaladam platourile Tibetului, istoricul german exploata pe îndelete grotele din Tuen Huang, pictorul italian se instala pentru o lună într-un sat din sud şi picta; alţii dormeau sub iurtele mongole. Brusc, respiri cu adevărat mireasma înţepătoare a pămîntului chinez; simţi în jurul tău forfota a sute de milioane de oameni, şi China se-ntinde din nord spre sud, din est către vest, pe mii de li. Te întrebi cu puţină nelinişte despre graniţele posibilului şi imposibilului. Nu am fost la Lhasa, nu mă voi duce. Jurnaliştii plecaţi acum două luni în Tibet pe drumul cel nou, călătorind în camion şi cu catîrul, nu se vor reîntoarce mai înainte de mijlocul lui noiembrie. Pentru a ajunge la grotele din Tuen Huang, trebuie, începînd din Lang-Chu, să călătoreşti mai multe zile în caravană: istoricul va trebui să se mulţumească să le vadă în reproduceri. În schimb, Canton este uşor accesibil. . .

Tot schimbînd lămuriri, observ reacţiile diverşilor vizitatori. Am înţeles că în China, mai mult decît oriunde în altă parte, trebuie evitată o eroare: aceea de a judeca lucrurile ca şi cum ele ar fi fost oprite pe loc. În ţara aceasta care nu încetează de a se mişca, prezentul îşi trage înţelesul din trecutul pe care-l depăşeşte, din viitorul pe care-l anunţă(. . .) Momentul acesta al istoriei chineze este emoţionant tocmai prin caracterul încă nefinisat al victoriilor obţinute, prin mărimea obstacolelor de învins şi durata luptei întreprinse.

29 *septembrie*. În seara aceasta, Ciu En-lai dă un banchet în onoarea corpului diplomatic şi a delegaţilor străini; sînt 2.200 comeseni. Majoritatea dintre ei se strîng în imensa sală de festivităţi amenajată în cursul acestor ultime luni în aripa nouă a hotelului din Pekin. Ceilalţi se împrăştie în holuri şi în încăperile înconjurătoare: întreg parterul este invadat.

Între poarta principală a sălii de festivităţi şi micul teatru care-i ocupă partea din fund este întinsă o masă lungă de o sută de tacîmuri; la dreapta şi la stînga, sînt o sută de mese rotunde, de cîte două tacîmuri fiecare. Am avut tot timpul să examinez minuţios decorul: cincizeci de coloane, douăzeci şi cinci pline, douăzeci şi cinci pe jumătate încastrate în zid, cu un diamentru de aproximativ cincizeci de centimetri, şi zugrăvite în roşu, susţin grinzi colorate în verde, albastru, aur, roşu; eclerajul este asigurat de trei lustre, fiecare cu cîte douăzeci şi cinci de globuri electrice, şi de globuri izolate: în total trei sute de globuri. Plafonul e la o înălţime în jurul a cincisprezece metri de sol; în jurul pereţilor se-ntinde un balcon, drapat cu stofe gri. Cortina roşie a micului teatru este lăsată jos.

Masa e încărcată cu hrană rece. De-o parte şi de alta a uşii de la intrare este instalată o orchestră: cîntă pe rînd, una muzică chinezească, cealaltă muzică occidentală. La orele şapte, intonează imnul naţional: Ciu En-lai se aşează la un capăt al mesei, aproape de scenă; la celălalt capăt, ia loc unul dintre mareşali, îmbrăcat într-o uniformă strălucitoare nouă, albastru viu şi aur. Chelnerii încep să ne toarne în pahare vin de orez, vin de viţă de vie sălbatecă, limonadă, bere, vin spumos, în timp ce Ciu En-lai pronunţă sub focul aparatelor de proiecţie, un discurs în care ne mulţumeşte pentru vizita noastră în China: încheie ţinînd un toast pentru prietenia dintre popoare şi pentru pace. Se aşează, se ridică din nou, ţine toast după toast, în onoarea fiecărui grup de invitaţi, şi în final, în onoarea tuturor; de fiecare dată proiectoarele se aprind şi-l luminează violent. Ambasadorul Birmaniei pronunţă la rîndul său o scurtă cuvîntare în numele corpului diplomatic.(. . .)

Aceasta nu durează mult: Chinezii au simţul măsurii şi am mai spus că ei detestă să întîrzie la masă. Odată masa gata, tineretul dansează în holul vecin; există soldaţi

https://biblioteca-digitala.ro

albanezi și polonezi în uniformă, și delegați ai minorităților naționale în veșmintele lor tradiționale. Ieșim, și simt că inima îmi zvîcnește: Pekinul este iluminat! Lampioane desenează crestele și cornișele acoperișurilor, subliniază fațadele: siluetele monumentelor publice și ale porților fortificate se ridică, sclipitoare și plate sub cerul întunecat; absența aceasta a reliefului, desenul acesta exact dau impresia unui decor factice: credeai că vezi strălucind nu un oraș adevărat, ci pavilioanele vreunei mari expoziții. Totuși, Pekinul este cît se poate de real; podoabele sale efemere creează un fel de miraj invers.

Pe bulevardul care seara este în mod obișnuit gol, — o mulțime de oameni, mii de gură-cască se plimbă hoinărind, negustorii și-au instalat tarabe lîngă zidul roșu al palatului, sau pe marginea trotuarului; vînd ceai în clocot, cîrnați calzi, fructe, și unii dintre ei au improvizat chiar restaurante: le-a fost de-ajuns o masă, o bancă, și pe un cărucior o bucătărie portativă. Unii mănîncă; alții privesc, așteaptă. Difuzoare, atașate lampioanelor de pe bulevard, emit muzică militară, cîntece populare, discursuri, sloganuri. Mongoli, Miao, Tibetani, Uiguri în mare ținută, pionieri cu cămașă albă, cu cravate roșii sînt grupați, nemișcați pe marginea șoselii, sau mergînd în pas; pe jos stau așezați muzicieni, cu o mică tobă chinezească așezată pe genunchi: în noaptea aceasta va avea loc repetiția generală a defilării. Mîine, va fi zi de sărbătoare pentru toată lumea. Trecem prin fața T'ien An Men-ului a cărui celebru contur strălucește: mari lanterne roșii decorează fațada.

Micile străzi din vecinătate gem de lume; copii și adulți țin în mînă buchete de flori artificiale; s-au dus să le caute în centrele de care depind, ateliere, birouri sau școli. Pentru prima dată mă-ncrucișez cu oameni pe care-i încadrează agenți de poliție: n-au cătușe la mîini și nimeni n-are indiscreția să-i privească trecînd, sînt trei: poate bețivi, sau hoți de buzunare. Peste tot se mănîncă, se bea. Pe străzi retrase, zăresc diverse care de carnaval: uneori doar cîte un soclu pătrat, împodobit cu draperii; alteori statui, decoruri, tablouri vivante. La întoarcerea în hotel, m-așez pe balcon: sub clarul de lună, întreg orașul strălucește, în mod amăgitor fals. Deodată, apare o mare statuie de-un alb crud, în picioare pe un soclu roșu: carul pare să alunece singur. Trec oameni, purtînd panouri cu portretele lui Marx și Mao Tzedun; iată un dragon, lung mai bine de o sută de metri, și care poartă un șir de tineri, pe jumătate ascunși sub carapace. Fragmentele acestea dezordonate de sărbătoare sînt de-un efect ciudat. Mă duc totuși să mă culc. Dar către orele 2 și jumătate mă trezesc brusc, nu numai din curiozitate dar și din pricina zgomotului: difuzoarele continuă să cînte. Acum se face aproape frig; bulevardul e plin de cămăși albe și de steaguri roșii: tineri în careuri strînse poartă sus steagurile; alții sînt pe jumătate culcați pe jos în fața hotelului și drapelele stau întinse lîngă ei. Repetiția se va prelungi tîrziu în noapte, dar mîine toată lumea va dormi pe săturate, pentru a primi, bine dispusă, marea zi ce se apropie.

30 *septembrie*. În dimineața aceasta, Pekinul dormitează. Nimeni nu lucrează: nici un program. Sub un cer ușor acoperit, mergem să ne plimbăm, singuri, într-un colț al Pekinului pe care-l îndrăgim mai mult decît pe altele, în spatele palatului imperial; în locul acesta, zidul palatului este negru, flancat de două turnuri de pază cu acoperișurile aurite, și se oglindește în apele unui canal; mari floarea-soarelui își ridică pe jumătate capul lor negru și aur. Zidul o cotește în unghi drept, canalul la fel; pe malul celălalt, e împrejmuit cu căsuțe joase, care întorc către el pereți orbi, acoperiți cu o tencuială negricioasă și scorojită; firul ăsta lung de apă în care se reflectă sumbrul zid de apărare și spatele unei ulițe sărmane, are un farmec dezolat.

https://biblioteca-digitala.ro

Hotelul din Pekin este alandala; holul e plin cu minuscule dansatoare birmaneze, cu Hinduşi, cu Mongoli. Delegaţii asiatici sînt mult mai numeroşi decît cei occidentali: sînt echipe sportive, asociaţii religioase, şi mai ales grupuri culturale şi ansambluri artistice. În timpul şederii mele la Pekin au avut loc o expoziţie de artă indiană, un festival al filmului indian; am asistat la dansuri indoneziene şi birmaneze, la balete date de Viet Minh, şi trupa Kabuki se pregăteşte să dea o serie de reprezentaţii. Către popoarele Asiei Ciu En-lai a lansat în mod special apelul: « Veniţi să vedeţi », conform înaltei idei pe care China şi-o face despre misiunea sa pe continent.

În seara aceasta, Ciu En-lai dă un banchet în onoarea armatei de eliberare şi a delegaţilor minorităţilor naţionale: sînt trei mii de convivi. Nici nu mai poate fi vorba să luăm masa aici şi emigrăm la hotelul Sin Kiao care era, înainte ca aripa nouă a hotelului nostru să fie gata, cel mai mare hotel din oraş. Chinezii erau atît de mîndri de el încît anul trecut încă îi aduceau aici pe străini să-l viziteze. Sala de mîncare e plină ochi. Hoinărim pe străzi cu prieteni şi ne urcăm pe terasa hotelului nostru ca să vedem iluminaţiile Pekinului. Noaptea e clară. Şi ne spunem şi noi ceea ce toată lumea îşi spune în seara asta la Pekin: De-ar fi timp frumos mîine!

1 *octombrie*. Nu e o vreme foarte frumoasă. Brusc, în timpul nopţii, termometrul a scăzut cu zece grade, şi cerul s-a acoperit. Îmi arunc pe umeri mantoul şi-mi pun la el insigna pe care Tsai mi-a înmînat-o ieri cu solemnitate; este o broşă roşie, cu armele Republicii chineze, la care e fixată o pamblică roşie imprimată cu caractere negre; ea îmi va permite să intru în tribunele care se sprijină de peretele T'ien An Men-ului.

Plecăm de la hotel încă de la ora 9, cu maşina, cu toate că T'ien An Men este atît de aproape: ne ducem acolo pe un drum ocolit, bulevardul fiind interzis maşinilor; înconjurăm palatul imperial; în străzile micuţe, zărim care, purtînd machete de maşini, statui, panouri; sînt deasemenea grupuri de oameni în aşteptare: ne aflăm în culisele acestui mare teatru pe care-l constituie azi centrul Pekinului. Intrăm în Oraşul interzis prin poarta nord, şi traversăm parcul dintr-o parte în alta. Serviciul de ordine ne dirijează către tribuna din stînga. Sub gradene sînt amenajate mici saloane unde se serveşte ceai, limonadă, sandviciuri: poţi coborî aici în timpul defilării ca să fumezi, să bei, să te odihneşti. Guvernul nu-şi rezervă solicitudinea invitaţilor săi: pe tot parcursul traseului defilării, au fost instalate conducte cu apă potabilă şi cu robinete pentru ca spectatorii să poată să-şi potolească setea în timpul acestor lungi ore.

Luăm loc, în primul rînd, pentru că am sosit devreme şi tribuna e încă pe jumătate goală. În spatele nostru, puţin mai la dreapta, pavilionul, ridicat pe terasă, ne domină; portretul lui Mao Tzedun este ridicat exact deasupra bolţii de la intrare. Pe pereţii roşii se etalează în caractere chineze enorme sloganurile: « Trăiască Republica Chineză — Trăiască unirea între toate popoarele — Trăiască marxism-leninismul — Trăiască pacea ». La picioarele noastre, bulevardul e gol: dar dincolo, în imensa piaţă roşie, este o desfăşurare de soldaţi încinşi în uniformele lor bej, marinari, pionieri în cămăşi albe care ţin în mînă mănunchiuri de ramuri şi de flori artificiale, roşii şi roz. Drapele roşii, altele în culori acide sau tandre, fluturi deasupra acestei grădini de flori. În primele rînduri, de-a lungul bulevardului, este instalată muzica militară. E frig de-a binelea, şi ca să se încălzească, soldaţii sar pe loc în grupe bine rînduite: s-ar fi spus de departe o paradă de mici soldaţi de lemn. Armonioasa compoziţie a cămăşilor albe cu brunul uniformelor, cu bogate-

https://biblioteca-digitala.ro

le nuanțe ale stindardelor și ale buchetelor, dovedește că într-adevăr Chinezii sînt admirabili regizori.

Tribuna se umple; sînt douăsprezece mii de persoane pe întregul gradenelor ce înconjoară piața; regăsim amici, și facem noi cunoștințe: iată-l pe Nenni, sosit de trei zile la Pekin, și pe fizicianul polonez Infeld care a fost colaboratorul lui Einstein, și istoricul german Mathias, care a debarcat ieri seară cu o delegație de femei franceze. Se schimbă impresii. « Chinezii sînt singurul popor din lume care ignoră absolut cinismul », spune Infeld care ține cu plăcere în rezervă apropouri de o picantă sinceritate. (. . .)

Cîteva avioane cu reacție străbat văzduhul cu un zgomot puternic și imediat după aceea începe defilarea civililor. La început înaintează o formație de gărzi de onoare, aparținînd diverselor minorități; poartă imense banderole roșii pe care se detașează în litere de aur lozincile: « Trăiască primul plan cincinal — Să eliberăm Taivanul — Trăiască Pacea ». Vin apoi panourile(. . .) Lozinci și portrete vor reapare de mai multe ori în timpul acestor patru ore. Deodată, vine către noi o imensă grădină: mii de copii agită deasupra capetelor lor buchete de culoarea măceșului înflorit; ei ajung în fața T'ien An Men-ului, și brusc dau drumul unor nori de porumbei ce par a ieși din pălăria unui prestidigitator; ei zboară ca vîntul; ciorchini de baloane multicolore se-nalță deasupra mulțimii, purtînd cu ele buchete, drapele, stindarde roșii pe care se desfășoară lozincile: Plan cincinal — Taivan — Pace. Cerul se transformă într-un mare cîmp de expoziție.

Copiii sînt urmați de cincisprezece sute de activiști care tocmai sînt pe punctul de a-și încheia lucrările unui congres. Începe apoi grosul defilării: în rînduri de optzeci de persoane, împărțite fiecare în șase sau șapte grupe, și ocupînd toată lărgimea magistralei, se scurge timp de trei ore un val neîntrerupt de oameni îmbrăcați în cotonadă albastru întunecat: muncitorii, funcționarii, studenții, meseriașii, negustorii din Pekin și țăranii din împrejurimi. Poartă buchete, drapelele confreriei, steaguri, ramuri de măslin, porumbei, de hîrtie pictată sau din lemn decupat; ei înconjoară carele motorizate pe care le văzusem pe ulițe, și care sînt acum în întregime echipate; fiecare grup prezintă un simbol al muncii sale: machete de locomotive, de cazan cu mașină cu aburi, macheta unei secerătoare-legătoare, a unui furnal, a unei turbine de 6.000 kw., a unui snop de grîu, a unui coș cu fructe, a unui cupon de cotonadă. Pe panouri sînt inscriși indicii de producție și de creștere a producției. Toți manifestanții au un aer radios. Cînd ajung în fața tribunei oficiale, se opresc, sar și tropăie pe loc agitîndu-și buchetele și rîzînd din toată inima. « Poți să-ți imaginezi că lucrul ăsta nu e spontan? » îmi spune Rewi Alley. Nu. Nu poți. Bucuria ce iluminează aceste cinci sute de mii de obrazuri este o evidență orbitoare. Sînt frapată de caraterul atît de personal, atît de direct al raportului lor cu Mao Tzedun. Nimic din ceea ce se numește « isterie colectivă » sau « mistică a conducătorului ». În primul rînd niciunul din acești oameni n-a fost înghițit de mulțime: sînt acolo cinci sute de mii de indivizi, afirmîndu-se fiecare pe contul său; și apoi ceea ce se citește în ochii lor nu este nici servilism, nici fascinație ci foarte precis afecțiune. Pentru o clipă, acest muncitor, acest meseriaș îl întîlnește pe Mao într-un *tête-à-tête* familiar, și agitîndu-și buchetul, surîzîndu-i, îi spune mulțumesc ca de la om la om.

(. . .) Defilarea continuă. În timp ce o privim ne observăm și noi unii pe alții. Polonezi, Francezi, Italieni, avem cu toții spiritul gata la ironie și sîntem hotărîți să nu ne lăsăm înșelați; fiecare se întreabă dacă el e singurul care se simte emoționat de veselia serioasă a acestei mulțimi în marș. Ne simțim ușurați auzindu-l pe Infeld murmurînd: « Cînd vezi așa ceva, nu mai îți vine să fii cinic ». Și ne este atunci chiar un pic rușine: pentru ce aceste false pudori, aceste consemne de scepticism? La rîndul său, Nenni exprimă remușcarea noastră comună cînd spune cu un fel de

https://biblioteca-digitala.ro

nostalgie: « Imposibil să-ţi imaginezi un lucru asemănător la Roma sau la Paris: ne lipseşte prea mult prospeţimea sufletească. » Da. Acesta este poate lucrul cel mai emoţionant în China: prospeţimea aceasta care în unele clipe dă vieţii omeneşti luminozitatea unui cer bine spălat.

Elevii şcolii aeronautice dau drumul unor planoare şi unor mici avioane cu motor care zboară ca săgeata şi coboară în spirale către acoperişul aurit al T'ien An Men-ului sau către mulţime; unele din ele se înalţă foarte sus, nu reuşeşti să le urmăreşti cu privirea. În urmă vin lucrătorii în domeniul culturii: opt mii actori şi dansatori. Este punctul culminant al spectacolului: iată « teatrul de estradă » pe care-l visau suprarealiştii. Mai întîi, purtate de care, ale căror roţi şi conducători sînt invizibili, tablouri vivante evocînd piesele ce se joacă în momentul acesta la Pekin: recunoaştem scene din « Cîntecul stepei », din « De-a lungul cîmpiilor şi munţilor ». Apoi duzini de artişti deghizaţi în lei, în maimuţe, în războinici de operă sar, dansează, se luptă după tradiţiile clasice; imenşi dragoni înoată prin valuri albastre: stofe agitate de maşinişti invizibili figurează ondulările mării; dragonii îşi întind pe cîteva sute de metri corpul lor sinuos; e un balet uriaş şi minunat reglat. Jonglerii trec jonglînd, piramide omeneşti înaintează, în echilibru pe biciclete sau pe o unică roată, acrobaţii se rotesc şi fac salturi. Defilarea se încheie cu asociaţii sportive: tinere femei sar la unison în cercuri, bărbaţii ridică ritmic haltere; fiecare grup execută un număr diferit. S-au scurs patru ore; am stat cu toţii în picioare; şi n-am simţit cum trece timpul, nici oboseala, atît era de fascinantă această defilare care începea printr-o paradă militară şi se termina printr-un circ.

Acum soldaţii şi pionierii adunaţi în piaţa roşie aleargă către T'ien An Men fluturînd drapele şi flori, ei umplu toată magistrala. Mao Tzedun merge lent către un colţ al terasei, apoi către celălalt, salutînd invitaţii străini şi agitîndu-şi cascheta. E ora două după amiază şi mulţimea începe să se împrăştie.

În timpul zilei cerul s-a limpezit; la orele 7 şi jumătate seara, o seară răcoroasă dar clară, urcăm treptele ce conduc la terasa T'ien An Men-ului: o sută de delegaţi au fost invitaţi să vină să vadă de acolo focurile de artificii. Ne apropiem de balustradă. Sînt patru sute de mii de persoane strînse în piaţă şi pe magistrală: « Un caviar », spune Sartre văzînd toate aceste capete negre presate unele de celelalte. Altele încă s-au răspîndit prin parcuri. În mijlocul mulţimii sînt plantate nenumărate steaguri: împrejur se formează cercuri unde oamenii dansează; rămîn în general grupaţi pe şcoli, pe uzine, pe ateliere, dar unii trec de la un cerc la altul. Dansează în cerc, farandole, un fel de foxtrot lent şi de asemenea yangko naţional care seamănă puţin cu bourré-ul; alţii se joacă de-a baba oarba; actorii şi-au îmbrăcat costumele lor de teatru şi se amuză jucînd pantomime. Pekinul străluceşte cu toate luminile sale: miile de lampioane scînteiază, lampadarele iluminează magistrala. Ne aşezăm la nişte mescioare acoperite cu ceşti cu ceai, cu ţigări, cu fructe, cu bomboane; în timp ce eu conversez cu Mao Tuen şi cu soţia sa, Ciu En-lai trece printre invitaţi strîngînd mîinile cu o dezinvoltură binevoitoare; apoi, fără pompă, fără escortă, Mao Tzedun la rîndul său se plimbă de la masă la masă. Ceea ce este simpatic, la toţi conducătorii chinezi, este că niciunul dintre ei nu joacă rolul unui personaj; se-mbracă ca toată lumea, şi chipurile lor nu sînt deformate de ticuri de clasă, nici de cele pe care le aduce atît de adesea exercitarea puterii sau grija de a impune: prin nimic; sînt chipuri ca ale tuturor celorlalţi şi foarte umane. Este pentru prima oară cînd văd oameni învestiţi cu funcţiuni oficiale pe care nu-i separă nici o distanţă de restul lumii. Simplitatea aceasta perfectă nu este demagogie; Americanii[1] Truman, Eisenhower de pildă, sînt demagogi: ei mimează,

[1] Roosvelt, cred, făcea excepţie, şi poate încă unul sau doi; dar cazul este rar. (N.a.)

https://biblioteca-digitala.ro

mai mult sau mai puţin fericit, cordialitatea, bonomia. Mao Tzedun, Ciu En-lai nu fac teatru. Ei au acest inimitabil firesc ce nu poate fi întîlnit decît la Chinezi — ce vine poate din adîncile lor rădăcini ţărăneşti — şi senina modestie a oamenilor prea angajaţi în lume ca să se mai ocupe de înfăţişarea lor. Cu toate acestea nu poţi să te înşeli: puternic sau subtil, chipul lor manifestă o personalitate ieşită din comun. Nu numai că ei seduc, ei inspiră un sentiment destul de rar: respect.

Focurile de artificii izbucnesc. Sînt, cred, Chinezii cei ce le-au inventat; de secole, în China, se trage cu petarde, sub toate pretextele, în special în faţa altarelor sau deasupra mormintelor strămoşilor. Nu e de mirare că această serbare nocturnă întrece de departe toate 14 Iulie ale noastre. Nenumăraţi sori iluminînd cele patru colţuri ale cerului, cascade de foc, vîrtejuri în care se zămislesc efemere galaxii, toţi ochii privesc larg deschişi. Rachete dau drumul paraşutelor ce plimbă în spaţiu stele, baloane, ciorchini de lumină în tonuri minunate. Proiectoare mătură cerul de dîrele de lumină albastre, galbene, violete: un balet al culorilor pure.

După ce am obosit privind, mergem şi ne aşezăm înăuntrul pavilionului. Este decorat în întregime cu flori: un loc de odihnă. Sînt şi acolo mese, cu ceai, şi delegaţi din toate ţările discută între ei. Coborîm în stradă, ne croim drum prin mulţime. N-am văzut niciodată o mulţime atît de decentă. Mai întîi, nimeni nu bea: în Franţa, în Italia, nu e de imaginat un bal public fără o cîrciumă pe-aproape; aici, cînd oamenii sînt obosiţi de dans, se lasă pe vine pe marginea cercului şi-i privesc pe alţii. Şi apoi s-ar fi spus că pentru aceşti tineri sexualitatea nu există. Dansatorii stau la cel puţin şaizeci de centimetri departe unul de celălalt. Şi fete şi băieţi dansează indiferent între ei cu băieţi sau cu fete: în niciun caz perechile nu sînt echivoce. Nici ţipete, nici rîsete zgomotoase, nici dezordine, ci peste tot surîsuri largi. Vor să danseze pînă dimineaţa.

În săptămîna ce urmează lui 1 octombrie, delegaţii străini sînt invitaţi aproape în fiecare seară la serbări... L-am văzut pe celebrul Mei Lan-fang într-un rol de tînără fată: asta mi-a amintit acele exibiţii un pic mai speciale pe care le prezintă, de exemplu, Caruselul. Am asistat la «premiera» teatrului japonez la care era reunit întreg Pekinul: femeile schimbaseră vesta şi pantalonul cu rochii de tip occidental; bărbaţii purtau costume de pînză.

Încep să mă obişnuiesc cu obiceiurile şi modul de-a fi ale Chinezilor. Am fost dezorientată la început pentru că mi se păreau mult mai naturali şi totodată mult mai afectaţi decît Occidentalii. Încetul cu încetul i-am înţeles; sînt de-o mare simplitate în ceea ce-i priveşte: cu trupul lor, cu nevoile lor; şi de-o extremă rezervă în tot ceea ce priveşte comunicarea cu ceilalţi. Doamna Ceng m-a fermecat imediat prin firescul ei. «Mi-e somn», i-a spus o dată lui An-cian la sfîrşitul unui dejun oficial. Şi lăsîndu-ne să ne bem ceaiul cu oaspeţii, s-a întins liniştită pe o canapea şi a dormit un sfert de oră. Tsai mi-a mărturisit că nu se simte în largul său, în Occident. «În Cehoslovacia, în Franţa, eşti obligat tot timpul să fii stingherit. De pildă, în China, nu e nepoliticos să faci zgomot mîncînd supă sau bînd ceai: la Praga, la Paris, este nepoliticos. Cînd călătoresc cu prieteni, ne observăm unii pe alţii, şi ne e tot timpul teamă să nu greşim.» Îndeosebi, Chinezii au avut tot timpul obiceiul de a scuipa, şi ei găseau normal s-o facă în public, chiar în timpul unei conversaţii ceva mai ceremonioase: la fel de normal cum e la noi să-ţi sufli nasul. Dacă aş fi vrut să aduc din Pekin obiecte cu adevărat tipice, aş fi ales o scuipătoare şi un termos; sînt primele lucruri ce se văd cînd intri într-un magazin: rafturi încărcate cu aceste două ustensile, ambele pictate cu flori, cu păsări. Găseşti scuipătoare în apartamente, birouri, trenuri, parcuri, peste tot. Cît despre termos, îl găseşti în toate casele, dughenele, administraţiile; nu e oră la care chinezii să nu bea ceai. În sălile de aşteptare din gări, în foaierele teatrelor, sînt amenajate

https://biblioteca-digitala.ro

« posturi de ceai » : acestea sînt mari rezervoare la care e suficient să întorci robinetul. Să elimini ce-ai băut nu le pare chinezilor mai ruşinos decît să bei; nu vei găsi la Pekin femei care să caute sclifosindu-se, cu un aer de scuză, toaleta. Trupul este acolo acceptat cu linişte, exceptînd în ceea ce priveşte funcţiile sale sexuale unde există serioase tabuuri. Chinezii posedă o simplitate cîtuşi de puţin atinsă de vulgaritate, fapt ce se datorează, probabil, profundelor lor rădăcini ţărăneşti.

Artificiul intervine dimpotrivă în raporturile cu ceilalţi. Gentileţea Chinezilor este adîncă, prevenirile lor delicate; şi astăzi îşi exteriorizează cu plăcere cordialitatea faţă de cei ce le fac o vizită, prin aplauze şi, între femei, îmbrăţişări. Dar intimitatea e dificilă. Cea pe care am avut-o cu Doamna Ceng mi se pare cu totul excepţională. O îndelungă tradiţie i-a învăţat pe Chinezi să-şi disimuleze sentimentele, să nu-şi exprime convingerile, să evite chestiunile personale şi confidenţele. Prietenul nostru sud-african întrebîndu-l pe delegatul care-l primea la Nankin : « Sînteţi căsătorit ? Aveţi copii ? » interpretul surîse şi refuză să traducă întrebarea. « Este indiscret », explică el. Un Francez, de vreo cincizeci de ani, întrebă pe tînăra sa interpretă : « Sînteţi căsătorită ? » Ea răspunse cu un aer semeţ : « Ce-aţi spune dacă v-aş pune şi eu aceeaşi întrebare ? — Aş spune că sînt căsătorit şi că am doi copii », spuse el rîzînd. Tînăra fată ezită, se îmblînzi. « Am un logodnic în Sud. » Tsai, după două sau trei săptămîni, a început să-mi vorbească cît se poate de liber; dar la început era de-o mare rezervă. Cînd am dejunat la Ting Ling, am remarcat pe masa sa de lucru nişte pensule; am întrebat-o dacă picta : a surîs fără să-mi răspundă. Cei din Nord sînt şi mai gravi; la Mukden, contrastul era frapant între, pe de o parte Doamna Ceng şi Tsai, care amîndouă sînt din Sud, amîndouă micuţe şi vii, şi Manciurienii voinici cu chipul imobil. La sfîrşitul dineului, în momentul ultimului toast, scriitorul care toată ziua ne întovărăşise în tăcere ne-a spus surîzînd : « Am un mare defect : nu ştiu să exteriorizez sentimentele pe care le port în inimă. » Tsai, după ce a tradus această scurtă autocritică, l-a aprobat : « Da, zise el, se spune adesea că noi Chinezii sîntem asemenea unor sticle de termos : exteriorul e rece, dar interiorul e cald ». Fapt este că, în locul spontaneităţii, unii Chinezi au o gentileţe atît de delicată încît ea reuşea să creeze între necunoscuţii care eram unii pentru alţii un adevărat raport uman.

În româneşte de R. S.

https://biblioteca-digitala.ro

DAVIDE LAJOLO

CONTINGENTUL 1912

DE ACEEA AM ÎNVINS

Dar acum zorii eliberării sînt aproape. Chiar dacă forțele germane devin mai cumplite în represiuni și fasciștii tot mai violenți, partizanii sînt urmați de întregul popor . . .

În sfîrșit noi partizanii hotărîm acum asupra cuceririi garnizoanelor și orașelor, nu inamicul. Și există în toți certitudinea că inamicul nu se va putea întoarce acolo de unde îl vom izgoni.

Sîntem în aprilie. Pajiștile sînt pline de margarete, garnizoanele de partizani.

Oamenii au chipul vesel, nemții o încasează pe toate fronturile.

Înainte de a coborî spre Nizza și a risca viața unora dintre băieții mei (Nizza e în cîmpie și e foarte greu să fie luată prin surprindere) încerc să organizez o lovitură dinăuntru.

Am doi băieți viteji care sînt hotărîți să-și riște pielea: Pancio și Parodi. Trebuie să reușească să arunce în aer cazarma și postul de gardă de la centrala telefonică. Planul e pregătit în amănunt. Explozivul a și fost dus în oraș. Secția de pionieri a lui Piero l-a preparat cu toate precauțiile și toate garanțiile.

La noapte trebuie să se dea lovitura și eu pregătesc între timp încercuirea orașului, astfel încît în momentul exploziei să putem coborî în masă spre Nizza și să decidem repede soarta bătăliei.

Dar un spion (ce mulți delatori în războaiele civile !) provoacă arestarea lui Parodi și a lui Pancio și totul cade baltă.

Toată acțiunea noastră trebuie să fie modificată. Pe de altă parte planul general ne obligă să facem să cadă în acea limită de timp garnizoana din Nizza.

Sîntem în 21 aprilie. Primăvara a răspîndit în aer o sete de victorie. Pe chipul partizanilor mei e prospețimea florilor de piersic. Pămîntul e înverzit și plantele se hrănesc cu soare.

*** Comandant de unități partizane în rezistența armată a poporului italian, de la 8 septembrie 1943 și pînă la Eliberare, gazetar și militant comunist, biograful lui Cesare Pavese din *Il vizio assurdo*, Davide Lajolo (Ulysse) creionează în însemnările sale de front « Contigentul 1912 » *(Classe 1912)* profiluri politice și umane ale combatanților, surprinse în momente-cheie ale acțiunii și vieții lor.**

Fragmentul ales propune o reîntîlnire cu spațiile piemonteze, cadru al romanului pavesian «Casa de pe colină ».

https://biblioteca-digitala.ro

La noapte vom coborî spre Nizza în sute de coloane şi vom izbuti cu siguranţă să spargem frontul. Anumite succese se anunţă în interior, şi pentru a le obţine, trebuie sensibilitatea de a exploata momentul psihologic cel mai potrivit.

Ultimul raport din Nizza ne informează că inamicul, după arestarea lui Pancio şi a lui Parodi, ştie exact despre marele atac care trebuie dezlănţuit contra garnizoanei din Nizza şi a celei din Canelli. A fost informat prin radio comandantul unităţii « San Marco » din Alessandria, de care depind garnizoanele din Nizza şi Canelli, şi după răspuns se pare că nazifasciştii fac pregătiri pentru a scăpa la noapte. Dar lucrul nu e încă sigur; deocamdată se ştie că posturile de gardă au fost oricum întărite cu unităţi de asalt şi cu elemente din brigăzile negre trimise la faţa locului în timpul zilei. Eu şi Emilio ne inspectăm partizanii de-a lungul întregii coloane. E vorba acum de cinci sau şase mii de oameni chiar dacă înarmaţi potrivit.

Vîrfurile înaintate au ocupat poziţia chiar pe ultimele coline care domină oraşul. Brigada « Galera » şi-a aşezat « Carolina » sa cea grea, astfel încît să poată bate cazarma şi împrejurimile ei.

Gianni, cu băieţii din brigada 98 încolonaţi pe strada care duce spre Nizza, a împins o patrulă în oraş în încercarea de a afla cu mai multă precizie ce se întîmplă.

La noapte nu se doarme. Pe coline, luna învăluie cu vraja ei această noapte de bătălie.

Au ajuns la cealaltă parte şi independenţii, şi Roberto şi Ernestino cu toţi partizanii care de luni şi luni luptă în această zonă, şi sînt acum gata să dea bătălia definitivă pentru a elibera o dată pentru totdeauna acel oraş în jurul căruia am susţinut cele trei lupte, poate cele mai mari şi mai decisive din tot războiul de partizani.

Nizza răsare în noapte. Luna îi luminează toate casele, îi pecetlueşte toate posturile de gardă care trebuie cucerite, cazarma, redutele care barează străzile. Partizanii spun:

— Mîine vom prînzi la «San Marco». O dată vrem să mîncăm la «San Marco», după atîta foame şi după ce am mîncat de atîtea ori în gropi şi în staule.

Ora X se apropie. Sînt toţi la posturile lor. Cu un radio de cîmp stabilesc ultimele înţelegeri cu Rocca care ia cu asalt Canelli, şi cu Balbo şi Mauri care sînt rezerve. Noaptea aproape a trecut. E patru, peste o jumătate de oră trebuie să deschidem focul şi să înaintăm asupra oraşului.

Şi în minutul precis, brigăzile pornesc, mitralierele încep să cînte. Inamicul răspunde, dar destul de slab, de pe colină se aud autocarele huruind în oraş. Pleacă oare? Patrulele noastre au intrat acum în oraş şi se bat pe străzi. Peste o oră oraşul e în mîna noastră. Mulţi prizonieri inamici au fost capturaţi, dar grosul forţelor au reuşit, precedat de un grup de autoblindate, să plece spre Acqui.

Dar la jumătatea drumului brigada 98 aşteaptă. Detaşamentul de la Cortiglione şi cîteva grupuri din brigada 100 cu comandantul Sole vin în ajutor.

La trecerea coloanei armele aţintite deschid focul şi din autocare se înalţă un singur strigăt şi gemete. Autocarele, în fugă nebună, înprăştiindu-se pe străzi, se opresc. Doar autoblindatele izbutesc să rupă cercul şi să ajungă la Acqui.

Nizza e în sărbătoare: pe străzi, de la ferestre, oamenii salută cu o aşteptare şi o bucurie în ochi care umplu inimile. Ne aruncă flori şi aplaudă.

Dar de pe colină o ştire tristă. O maşină a noastră ajungînd pînă acolo sus a descoperit ultimul măcel al barbarilor.

Pancio şi Parodi, cei doi partizani care fuseseră făcuţi prizonieri, au fost torturaţi şi masacraţi, apoi aruncaţi într-un şanţ la marginea colinei.

Pe chipul desfigurat, macabrele semne de ură, trupul pe jumătate gol, plin de sînge şi de vînătăi din cauza loviturilor îndurate.

https://biblioteca-digitala.ro

Tatăl lui Pancio, la vederea fiului, scoate un strigăt răgușit, apoi durerea îl sugrumă și-l împietrește. E cel de-al doilea fiu căzut pentru cauza libertății.

Primele contacte cu orașul eliberat, regăsirea pe străzile lui, după atîta viață rătăcitoare, fără teama de împușcături pe la spate, ne dau un freamăt lăuntric de viață. Rămînem vrăjiți în fața caselor, a prăvăliilor, a oamenilor îmbrăcați normal. Ca și cum am regăsi o lume nouă în care nu ne mai gîndeam că ne putem întoarce, ca și cum acele străzi însorite și vii ne-ar fi fost închise pentru totdeauna.

Viața de lupi se termina, războiul cumplit, războiul civil se apropia de sfîrșit; domina mai ales simțămîntul pe care îl am în contact cu toți oamenii care trăiau împreună cu noi bucuria clipei acelor, ce în sfîrșit după atîtea nenorociri, descoperiseră calea cea dreaptă.

Un simplu sentiment omenesc pentru o libertate ne refăcuse lăuntric și ne dăduse forța de a recrea în noi înșine o nouă armonie, și de a vedea în afara noastră un popor care avea nevoie să mergem în întîmpinarea lui cu inima curată. Și era soare și împrejur erau colinele luminate, toate colinele străbătute de atîtea ori pe vînt, pe zăpadă, cu inima la gură și cu groaza ciocănindu-ne tîmplele. Acum, înverzite, se bucurau și ele și ne aminteau, potecă cu potecă, pașii noștri și printre rîndurile și rîndurile de copaci revedeam încă în închipuirea noastră aprinsă, cursele de noapte și ascunzătorile de unde ținteam cu arma inamicul de pe stradă, strada împodobită acum sărbătorește de cireșii în floare.

Și Canelli a căzut sub asaltul lui Rocca. Cînd în noapte ne ducem să vizităm detașamentele care au terminat însfîrșit cu trupele de asalt ale sîngerosului căpitan Paradisi, oamenii au și adormit și au rămas treji numai partizanii de gardă în posturi. Satul e pustiu și are aerul unui oraș din prima linie abia ocupat.

Fortificațiile posturilor de gardă au fost dărîmate și materialul împrăștiat pe străzi, și în toate colțurile se îngrămădesc resturi de uniforme, gamele, mașini.

Unele case poartă urmele loviturilor de mortiere. Îl găsim pe Rocca, însfîrșit într-un pat adevărat, și ni se pare că nu-l recunoaștem, ni se pare cu neputință ca Rocca să știe să stea și într-un pat. E și el fericit ca niciodată de a fi intrat primul în satul lui aducîndu-i eliberarea.

A doua zi zvonurile care vin din oraș sînt contradictorii. Unii afirmă că inamicul va reîncerca să ocupe Nizza și Canelli, alții că se pregătește să părăsească și centrele mai mari. Studiem care pot să fie căile de retragere și de-a lungul acestor căi ne încolonăm detașamentele. Vine astfel noaptea de 25. O patrulă care a intrat în Asti vine cu o pradă senzațională. A adus arme, alimente, și s-a înțeles cu unitățile de pompieri să aibă toate mașinile la dispoziție, dacă la noapte sau dimineața va trebui să fie trecut rîul Tanaro și asediat Asti.

Pe urmă, după cele ce ne referă martori oculari despre situația inamicului, hotărîm să atacăm Asti noaptea.

Și divizia « Giustizia e Libertà » și independenții sînt de acord cu noi și de la zece pînă la miezul nopții toate forțele coboară pentru a se rîndui ca o aureolă în jurul orașului. (. . .)

Către ultimele ore ale nopții primele patrule intră în oraș. (. . .) Îndelungatul asediu, lunga așteptare a luat sfîrșit.

Și primirea pe care ne-o rezervă toată populația din Asti, de la episcop pînă la cea din urmă gospodină, ne arată că acest popor a așteptat, a suferit într-adevăr pentru această oră. Simțim că lupta armată pe care noi am dus-o cîștigase sufletul maselor populare. Cu adevărat sîntem fiii lor, fiii cei mai buni, acest oraș palpită azi cu inima deschisă pe toate străzile, afecțiunea și emoția se citesc pe toate chipurile; nu există balcon, nu există fereastră unde să nu fluture un drapel al libertății.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar acum însemnările sînt dificile. Simt o bucurie imensă care oprește mîna, e prea mult entuziasm pentru a putea descifra aceste zile.

Terminate sacrificiile, terminată lupta, mîna se oprește. Aceste însemnări ale mele au vrut să fie sincere, chiar dacă inima mi le dicta adesea prea tulburate. Acum faptele întrec cuvintele. (. . .)

Rezistența inamică se prăbușește în toate zonele. În timp ce forțele aliate înaintează dincolo de Bologna, partizanii bat pe inamic și-l gonesc din toate orașele Italiei de Nord. Contribuția de sînge la eliberare e însemnată în cifre pe care Italia le va încredința istoriei.

Barbato, întreprinzătorul Barbato, organizatorul neobosit de unități partizane, sufletul vieții partizane din regiunea Asti, a adus toate unitățile din zona lui spre Torino și cucerește orașul cu o îndrăzneală și o iscusință într-adevăr exemplare, printr-o manevră combinată cu toate forțele partizane din Piemont.

Moscatelli s-a îndreptat în schimb spre Milano cu formațiunile partizane lombarde. Astfel inamicul e bătut, scos din bîrlog, distrus pretutindeni. Aliații vor găsi în Italia de Nord cale liberă; acești tineri partizani au spălat rușinea fascistă, au salvat în fața ochilor uimiți ai lumii onoarea Italiei.

Războiul de partizani s-a terminat cu ultimele împușcături pe acoperișurile din Torino pentru a scoate din bîrlog pe țintașii fasciști care stăteau ascunși pe după coșuri și încercau să ne tragă ultimele lovituri în spate.

Ne-am întîlnit cu clasa muncitoare, cu armata puternică de la Fiat. Nu eram singurii care ne băteam pentru țara noastră. De aceea am învins.

În românește de St. D.

https://biblioteca-digitala.ro

RAIMONDO LURAGHI

ORA CEA MARE A SOSIT

Nu e exagerat să spunem că în noaptea spre 18 nimeni nu dormi, la Torino. Pretutindeni grupuri de muncitori apărate de echipe înarmate de *sapişti* [1] acopereau zidurile cu manifeste şi inscripţii îndemnînd la grevă ; grupuri de *gapişti* [2] şi chiar coloane de partizani, sosite în viteză de prin văi, atacau posturile de gardă şi cazărmile cu arme grele şi uşoare : forţele locale nu izbutiră evident să respingă atacurile, pentru că în inima nopţii se dădu alarma trupelor fasciste încartiruite în cazarma Cavalli, care porniră în cea mai mare grabă. Noaptea fu zguduită fără încetare de împuşcături şi explozii. În zori forţele nazifasciste, în loc să se gîndească să reprime greva, considerară mai prudent să se închidă în cazărmi în stare de alarmă.

Zeci de mii de manifeste, somau :

> FASCIŞTI ! Nu trageţi în muncitorii înfometaţi ! Amintiţi-vă că sînteţi pierduţi ! Nu executaţi ordinele criminalilor care vor să vă ducă la moarte ! Nu vă agravaţi situaţia. Sîntem în ultima secundă. PREDAŢI-VĂ dacă vreţi să vă salvaţi viaţa. PREDAŢI-VĂ SAU VEŢI MURI !

Pînă la primele ore ale dimineţii, dacă vreo îndoială stăruise în suflete, se împrăştiase. Nu numai că fabricile încetaseră peste tot lucrul ; dar din fabrici muncitorii se revărsau cu zecile de mii, invadînd străzile, unindu-se în cortegii, îndreptîndu-se împreună spre localităţile indicate de CA [3] unde aveau să se ţină adunările antifasciste. Într-o casă de pe corso, Brescia, CAP [4] era în şedinţă permanentă, ţinînd firele grandioasei mişcări ; gărzile financiare în uniformă, care puteau circula într-o anumită libertate fără a fi stînjenite de patrulele nazifasciste ţineau loc de ştafete şi din minut în minut aduceau ştirile asupra mersului luptei, şi plecau din nou cu dispoziţiile date.

Din toate sectoarele ştirile erau excelente. Greva era totală ; fabricile mari şi mici erau oprite, oprite atelierele meseriaşilor ; închise magazinele, închise şcolile ;

---

[1] Membri ai SAP (Squadre di Azione Patriotica) echipe de acţiune patriotică constituite din iniţiativă comunistă.
[2] Membri GAP (Gruppi di Azione Patriotica), organizaţie iniţiată de partidul comunist.
[3] Comitato di agitazione, organism clandestin reprezentînd masele muncitoare.
[4] Comitato di agitazione provinciale.

https://biblioteca-digitala.ro

oprite complet tramvaiele. În cartiere gardienii se solidarizau cu greviştii; autorităţile suspendaseră complet audienţele; pieţele din Porta Palazzo suspendaseră vînzările la ora 10; trenurile erau complet oprite; serviciul poştal şi telegrafic întrerupt, telefoanele nu mai răspundeau. Niciodată, nici chiar în 1919, bătrînii muncitori nu-şi aduceau aminte de o asemenea manifestaţie; toate categoriile intraseră în luptă: timpurile în care proletariatul torinez se bătuse izolat, în faţa indiferenţei sau chiar a ostilităţii altor straturi sociale, păreau, în acel 18 aprilie, îngropate pentru totdeauna.

Reacţia nazifascistă era haotică, turbată şi neputincioasă. Care armate blocară fabrica Grandi Motori şi Turnătoriile de fontă; muncitorii rămaseră în grevă înăuntrul fabricilor. Camioane pline de miliţieni ai Brigăzii negre făcură incursiuni în faţa uzinei. Încet, fără a reuşi să împiedice ieşirea muncitorilor; alte coloane de care armate blocară ieşirile de la Mirafiori: muncitorii erau hotărîţi, dar datorită ezitărilor unor conducători clandestini de fabrică, comunişti şi socialişti, nu părăsiră locul, şi greva fu continuată în interiorul întreprinderii. Fără aceste slăbiciuni blocada fascistă ar fi fost fără îndoială spartă şi la Mirafiori şi la Grandi Motori.

În rest, grupurile de care armate şi de autocare pe care nazifasciştii le făcură să alerge ici şi colo prin oraş trăgînd, nu izbutiră să spargă greva. Încă din timpul dimineţii, la Borgo San Paulo, la Borgo Vittorio, la Barriera di Nizza, cortegii de zeci de mii de muncitori invadaseră străzile cîntînd imnuri proletare şi patriotice; numeroase pancarte purtau inscripţii antifasciste şi grupuri de sapişti înarmaţi vegheau pentru a împiedica atacurile fasciste. Adunări se ţinură pe corso Mortara, corso Novata, corso Ciriè. Aproape peste tot vorbiră populaţiei tineri din Frontul tineretului sau tineri comunişti. Pe corso Ciriè, aproape de corso Principe Oddone, nu se putea începe adunarea: treceau mereu tramvaie în care vatmanii erau ţinuţi sub ameninţarea armelor de miliţieni fascişti. Muncitorii se îngrămădiră cu miile,

---

Combatant în Rezistenţă, căreia i-a cercetat în deosebi formele dinamice în lucrarea « Il movimento operaio torinese durante la Rezistenza », profesorul Raimondo Luraghi de la Universitatea din Genova şi-a extins succesiv aria preocupărilor ştiinţifice la cercetarea mişcării risorgimentale, consacrîndu-i volumul « Pensiero e azione economica del conte di Cavour » şi a mişcărilor de eliberare naţională extraeuropene în « Ascesa e tramanto del colonialismo », operă recent apărută şi în România sub titlul: « Europenii caută Eldorado ». În 1966, profesorul Luraghi a publicat la Einaudi o monumentală istorie a războiului de secesiune, « Storia della guerra civile americana ».

https://biblioteca-digitala.ro

scoaseră troleele vagoanelor. Fasciştii înarmaţi dispărură fără a îndrăzni să reacţioneze . . .

Douăsprezece adunări se ţinură în Borgo San Paolo, parte în faţa fabricilor, parte în piaţa Sabotino, în prezenţa a mii de persoane. Pe via San Paolo doi muncitori fură arestaţi de miliţieni fascişti ; sute de femei din cartier se strînseră ameninţătoare în jurul fasciştilor. Arestaţii fură eliberaţi. Alte împuşcături fasciste imediat după scurta adunare în piaţa Carducci ; sapiştii intervin aruncînd grenade. Fasciştii se retrag abandonînd ostatecii capturaţi. Apoi trag pe via Genova în grupuri mici de muncitori neînarmaţi ; un muncitor de la Lingotto cade rănit.

În primele ore ale după amiezii succesul grevei era deplin şi definitiv. Nazifasciştii abandonaseră greviştilor pentru totdeauna străzile şi pieţele. Dimineaţa unităţile partizane din Zona VIII, conduse de comandantul *Barbato* [1], atacaseră în forţă şi cuceriseră Chieri, zdrobind garnizoana Brigăzii negre. În piaţa din Chieri, înconjurat de partizani înarmaţi, *Barbato* vorbise mulţimii care aplauda.

După amiază Torino avea o înfăţişare veselă, sărbătorească, deşi mizeriile războiului erau prezente în ochii şi în sufletele tuturor. Grupuri comentau reuşita grevei, înfrîngerea nazifasciştilor (. . .)

După amiază unităţi ale Brigăzii negre intrară în depouri, luînd cîteva vagoane de tramvai, ieşiră prin oraş încercînd să reia o oarecare activitate. Puţini cetăţeni se urcară în asemenea vagoane; cîteva lansate în viteză nebună prin oraş de indivizi incapabili să le manevreze, şi poate în stare de ebrietate, deraiară la macaze avariindu-se şi provocînd morţi şi răniţi (. . .)

---

1 Pompeo Colajanni, comandant de partizani, autor al unor pagini documentare apărute sub titlul *La liberazione di Torino*.

Explorînd un număr considerabil de documente din arhive publice şi particulare şi culegînd impresionante mărturii directe ale participanţilor la mişcarea insurecţională torineză a anilor 1943—1945 *pînă la eliberarea Italiei, stadiu şi moment crucial al unei lupte cu strălucite tradiţii în istoria proletariatului italian, Raimondo Luraghi ne-a dat în «Mişcarea muncitorească la Torino în timpul Rezistenţei», din care redăm un fragment ilustrativ din capitolul final « Către insurecţie », un model de studiu de istorie muncitorească.*

ŞT. D.

https://biblioteca-digitala.ro

În aceeaşi după amiază « Il Grido di Spartaco » ieşea în ediţie specială sub titlul pe toată pagina: *Torino invincibil manifestează contra foamei şi a teroarei*, şi era difuzat în mii de exemplare. În dimineaţa de 19 aprilie CAP lansa torinezilor un manifest. (. . .)

În acelaşi timp, Triumviratul insurecţional al Partidului Comunist trimetea tuturor comitetelor sale de sector şi de celulă o dispoziţie: « Partidul nu trebuie să se demobilizeze ! » Era vorba de o severă critică a tuturor atitudinilor oportuniste şi timorate care apăruseră în partid în ajunul grevei, şi pe care greva însăşi le dovedise greşite. Mai erau cîteva zile pînă la insurecţie, voinţa de luptă a maselor atingea diapazonul, şi unii conducători muncitori se lăsaseră depăşiţi de sprintenul pas revoluţionar al proletariatului. Scrisoarea critica toate aceste slăbiciuni şi invita la mişcare, din acel moment, în pas cu combativitatea muncitorilor, fără încetinire, pînă la insurecţie.

Cu toate acestea nazifasciştii, neputincioşi împotriva rîndurilor unitare ale întregii populaţii, au vrut să se răzbune printr-o crimă pe cît de sălbatecă pe atît de inutilă. Antonio Banfo, muncitor de la Fiat — Grandi Motori, cunoscut antifascist, fusese ridicat în toiul nopţii de acasă de un grup de miliţieni ai Brigăzii negre, împreună cu ginerele său Raimondo Melis, şi amîndoi fuseseră împuşcaţi pe stradă. Banfo fusese de mai multe ori solicitat de Partidul Comunist să nu doarmă acasă. Fiind cunoscut ca antifascist, nu voise totuşi să urmeze sfatul, nu din lipsă de energie, ci poate pentru că nu bănuise că inamicul era în stare să-l lovească cu sînge rece. Primejdioasă naivitate ! Sîngele lui Antonio Banfo demonstra celor ce nu vroiau să vadă ce înseamnă tirania nazifascistă.

Asasinarea lui Banfo stîrni în întregul Torino o indignare fără margini; Grandi Motori intră imediat în grevă, urmată de alte fabrici. În faţa condamnării din partea populaţiei, fasciştii recurseră la expediente mizerabile: miliţieni înarmaţi fură trimişi în casa vecinilor lui Banfo pentru a încerca să-i facă să spună că bietul muncitor şi ginerele său fuseseră ucişi . . . . de partizani; comandantul principal al GNR [1] încercă să acrediteze personal această legendă, dar cu foarte slab succes. « Nu se poate stinge vocea lui Antonio Banfo; e vocea oraşului Torino », replică, plină de mîndrie, presa clandestină.

Dar acum erau ultimele zbateri. Sfîrşitul tiraniei care durase douăzeci de ani, sfîrşitul tragicului şi sîngerosului ei crepuscul, care durase douăzeci de luni, sosise. La 20 aprilie Grandi Motori era încă în grevă pentru asasinarea lui Antonio Banfo: după patru zile, la 24 aprilie 1945, reprezentanţii PCI şi PSIUP informau CLN [2] regional că în aceeaşi zi Consiliul de înţelegere social-comunist proclamase greva generală insurecţională. (. . .)

În timp ce ora cea mare bătea pentru istoria Italiei, toate partidele din CLN îi recunoşteau clasei muncitoare, care cu atîtea jertfe şi atîta sînge îşi cucerise locul de avangardă în bătălia antifascistă, dreptul la un nou mîine, un mîine în care clasele muncitoare să nu fie îndepărtate de la conducerea statului, ci să devină ferment şi temelie (. . .).

Aceste ţeluri ale partidelor care conduseseră bătălia de două zeci de ani pentru doborîrea fascismului, pentru independenţa naţională, pentru libertate şi restituirea unei guvernări democrate a Italiei, erau rezumate în mod ideal în moţiunea pe care, cu mai bine de un an înainte, în ianuarie 1944, o aprobase în unanimitatea tuturor curentelor CLN din Italia de Nord:

---

1 Garda Naţională Republicană
2 CLN — Comitetul de eliberare naţională.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu va fi loc la noi mîine pentru un regim de reacţiune mascată şi nici pentru o democraţie şchioapă. Noul sistem politic, social şi economic, nu va putea fi decît democraţia sinceră. În guvernul de mîine, şi aceasta e absolut sigur, muncitorii, ţăranii, meseriaşii, toate clasele populare, vor avea ponderea determinantă, şi un loc adecvat acestei ponderi vor avea partidele care le reprezintă.

Cu acest îndemn, în seara de 25 aprilie 1945 muncitorii din Torino începeau bătălia insurecţională (. . .)

« Ora cea mare a sosit — Bătălia oraşului Torino a început » anunţa în dimineaţa de 26 aprilie ediţia specială a ziarului « Il Grido di Spartaco » ; încă din seara de 25 aprilie muncitorii opriseră lucrul în fabrici, baraseră porţile, se îngrijiseră să le pună în stare de apărare. Trebuia ca nemţii să fie primiţi cu lovituri de armă de foc dacă s-ar fi apropiat pentru a transporta sau a distruge instalaţiile. La unu noaptea, între 25 şi 26, avea să se dezlănţuie atacul unităţilor partizane care se revărsau asupra oraşului.

Dramatice pagini ale comandantului *Barbato* povestesc cum, prin intervenţia misiunii de legătură aliată (nu se dorea ca oraşele italiene să fie eliberate de patrioţi, înainte de sosirea unităţilor anglo-americane) atacul partizanilor a fost suspendat, şi în dimineaţa şi parte din după amiaza de 26, muncitorii s-au pomenit înfruntînd, singuri, aproape dezarmaţi, furiosul contraatac al forţelor nazifasciste, care-şi reveniseră din surpriză.

Acum sarcina imperioasă a muncitorilor, conduşi de cei încadraţi în SAP de fabrică, era să împiedice ca fabricile să cadă din nou în mînă germană, să împiedice ca ele să fie distruse înainte de sosirea partizanilor . . . Şi nu numai fabricile erau în joc, dar şi podurile peste Pad şi Dora, centralele electrice, telefonice, telegrafice ; instalaţiile feroviare ; apeductul, radiodifuziunea . . . De luni de zile se lucra cu stăruinţă pentru a zădărnici planurile de distrugere ale inamicului ; şi toată această muncă nu se putea pierde acum în spaţiul cîtorva ore.

De mult se ştie că nemţii, înainte de a se retrage, vroiau să aplice cel mai vast program de distrugeri posibil : « toate podurile de o anumită importanţă, cele mai însemnate instalaţii industriale, totalitatea instalaţiilor feroviare, serviciile publice ale oraşului Torino ; un total de nouăzeci de centrale electrice . . . » (. . .)

Era vorba acum de a apăra fabricile cu arma în mînă. Încă în noaptea dintre 25 şi 26 ciocniri sîngeroase între patrule nazifasciste şi unităţi gapiste şi sapiste avuseseră loc peste tot; aceasta determină inamicul ca în dimineaţa de 26 să nu mai circule decît în coloane motoblindate. Atacul fabricilor, însă, se produse : se produse grăbit, haotic, pentru că evident, înaltele comandamente germane şi fasciste nu se aşteptau la insurecţie în timp ce aliaţii erau încă dincolo de Piacenza ; şi aceasta înlesni misiunea apărătorilor. Totuşi nemţii atacară fabricile cu extremă violenţă, în unele puncte chiar şi cu tunul. Lupte dure se dădură la Spa, la Lancia, la Grandi Motori, la Elli-

https://biblioteca-digitala.ro

Zerboni, la Nebiolo, la Mirafiori, la Ferriere, unde căzu, în fruntea oamenilor săi, muncitorul Ilio Baroni, comandant al Brigăzii a VII-a SAP; alţi muncitori cad . . . La Lancia gapiştii gonesc cu grenade carele armate germane; pretutindeni bubuie tunul, pretutindeni oamenii se bat cu energie disperată. În jurul Gării Dora sapiştii atacaţi din toate părţile nu mai pot rezista; soseşte un alt camion de sapişti de la Ferriere, respinge inamicul, dar apoi e înconjurat; comandantul e rănit. Sosesc alte întăriri, angajează lupte, sparg cercul.

La Porta Nuova nemţii atacă cu opt care armate. Feroviarii din Brigada SAP « Lino Rissone » primesc lupta, izgonesc inamicul. La substaţia Stura nemţii, cu preţul unor mari pierderi, reuşesc să-i respingă pe sapişti. Aceştia fac o sforţare supremă, contraatacă, reiau substaţia înainte ca inamicul să izbutească s-o arunce în aer . . . După puţin timp primele coloane partizane ale Brigăzii a XIX Garibaldi ajung în zonă; îi resping definitiv pe nemţi; seara unităţi ale Brigăzii XVII Garibaldi sînt la Grandi Motori, unităţi ale Brigăzii IV Garibaldi la Uzina de gaz. Ziua teribilă a trecut: la orele 18 unităţile partizane, depăşind orice echivoc, au iniţiat atacul. Dar muncitorii au salvat fabricile: în niciuna din ele inamicul n-a reuşit să pătrundă. « Miraculoasa salvare », a definit-o un istoric ilustru [1]: şi nu e nimic exagerat sau retoric în expresie.

În ziua de 27 partizanii erau în oraş; muncitorii care apăraseră fabricile nu se mulţumiră să rămînă să le întărească: ieşiră din ele, participară cot la cot cu partizanii, cu independenţii, cu *gielliştii* [2], cu combatanţii brigăzilor Matteotti la contraatac, la noua şi mai sîngeroasa bătălie pentru zdrobirea inamicului. Lupta atinse momentul culminant în ziua de 27; şi în timp ce unul cîte unul blindatele inamice erau capturate sau distruse, cădeau sinistrele bastioane ale tiraniei: via Asti, Albergo Nazionale, cazarma Valdocco . . . Nu ne vom întreţine, am precizat-o, asupra dezvoltărilor bătăliei insurecţionale; asupra propunerilor de tratative din partea comandamentului german, mereu respinse de CLN; asupra renunţării inamicului, care dispunea de 35000 de oameni înarmaţi pînă în dinţi, în afara oraşului, de a-l ataca; asupra dezastruoasei retrageri fasciste din noaptea spre 28 . . .

În dimineaţa de 28 aprilie doar cîteva împuşcături izolate ici colo, contra vreunui trăgător; apăreau primele ziare în sfîrşit neclandestine; circulau primele tramvaie: şi soarele răsărea asupra unui Torino ruinat, rănit pînă în adîncul cărnii, sfîşiat, însîngerat, dar liber. Bătrînii muncitori care văzuseră cu spaima în inimi întunecatul apus din anii 1922—25, vedeau acum lumina unor zori noi, sfîrşitul nopţii celei lungi. Cercul se închisese. Iar miile şi miile de răni, mizeria, morţile, doliul, sîngele şi lacrimile, ruinele, erau acolo, pentru a mărturisi preţul cu care răscumpărase un popor libertatea pe care o lăsase într-o zi să-i fie smulsă; şi dincolo de bucuria victoriei, dincolo de lumina ei, ele apăreau sumbre şi sinistre, mărturie şi avertisment pentru oamenii şi generaţiile care aveau să vină după aceea.

Din volumul « MOVIMENTO OPERAIO TORINESE DURANTE LA RESISTENZA»

În româneşte de ŞTEFAN DELUREANU

[1] Piero Pieri
[2] Membrii grupării « Giustizia e Liberta ».

https://biblioteca-digitala.ro

COMITETUL SECRET DE AGITAȚIE DIN PIEMONT, LOMBARDIA ȘI LIGURIA

Muncitori și muncitoare, tehnicieni și funcționari ! Ora acțiunii a sosit: de mîine: GREVA GENERALĂ ÎN TOATE FABRICILE din Piemont, Lombardia și Liguria. Muncitori și muncitoare, tehnicieni și funcționari ! Opriți mașinile și închideți registrele. Rămîneți însă la locurile voastre de muncă, uniți și disciplinați la ordinele comandamentelor voastre secrete (ale comitetelor voastre) de agitație, gata să respingeți orice violență din partea oricui ar veni. Trimiteți la patroni delegații de muncitori și muncitoare și de tehnicieni și funcționari, însărcinați-le să pretindă revendicările voastre amănunțite.

a) pentru o creștere efectivă a salariilor, proporțională cu creșterea costului vieții, cu deosebită atenție pentru salariile cele mai mici.

b) o creștere efectivă a rațiilor alimentare pentru toți, cu atenție deosebită pentru grăsimi, lapte, zahăr, pentru copiii noștri.

c) plata efectivă a gratificațiilor promise în decembrie și respectarea tuturor promisiunilor făcute.

Cereți să înceteze violențele naziste și fasciste contra muncitorilor și membrilor de familie ale patrioților, contra celor arestați. Cereți eliberarea tuturor deținuților politici.

Cereți să nu se mai producă pentru războiul nazifascist, ci pentru nevoile poporului nostru. Se vor evita astfel bombardamentele aeriene.

Manifestați ferm hotărîrea voastră de a nu permite transportarea industriilor noastre în Germania.

Nici un om, nici o mașină în Germania.

FEROVIARI ! Uniți-vă în luptă cu muncitorii, formulați revendicările voastre. Faceți grevă. Întrerupeți transporturile inamice, ajutați opera de sabotaj a patrioților.

PATRIOȚI ! Ajutați proletarii în grevă, atacați cu îndrăzneală îndoită pe fasciști și naziști, mai ales imobilizați tramvaie, căi ferate și orice fel de transporturi.

GOSPODINE ! Întăriți bătălia bărbaților voștri. Ei luptă pentru mai multă pîine. Coborîți în piață cu copiii voștri și cereți alimente, grăsimi, lapte, zahăr, îmbrăcăminte.

MUNCITORI ! ITALIENI ! Nimeni să nu dezerteze din această mare bătălie pentru pîinea și libertatea muncitorilor, pentru pîinea patriei noastre. Fiecare să ajute cum poate și cît poate. Nu vă lăsați înduplecați nici de momeli, nici de amenințări. Știți cît valorează promisiunile nazifasciste, dușmanii noștri sînt cruzi fiindcă le e teamă. Bătuți pe cîmpurile de luptă din Rusia și din Italia, pe cale să abandoneze Roma, vor trebui să cedeze în fața unității și combativității noastre. Nici o defecțiune, nici o slăbiciune și victoria va fi a noastră ! Proletariatul italian va putea să adaoge gloriei proprii încă o contribuție puternică adusă de el eliberării sale și a Italiei de naziștii și fasciștii detestați.

MUNCITORI, MUNCITOARE, TEHNICIENI, FUNCȚIONARI !

În iminența marii greve revendicativ-politice nazifasciștii au declarat inchiderea fabricilor în tot Piemontul.

Lipsa de energie hidroelectrică e un pretext. Închiderea fabricilor e o manevră. Se tem de acțiunea de avangardă a muncitorilor torinezi și ar vrea să-i izoleze de acțiunea clasei muncitoare din Italia de Nord.

https://biblioteca-digitala.ro

Manevra nu va reuşi. Închiderii fabricilor muncitorii torinezi îi răspund prin grevă. Ei sînt pe acelaşi front de bătaie cu muncitorii din Milano, din Genova şi din principalele centre industriale italiene care de azi 1 matrie [1] au intrat în agitaţie.

Prin închiderea industriilor piemonteze inamicul şi-a dovedit propria-i slăbiciune întrucît a fost constrîns să oprească producţia de război de care are atîta nevoie. Aceasta e o primă victorie.

MUNCITORI DIN TORINO !

Strîngeţi rîndurile în jurul comitetelor voastre de agitaţie, faceţi grevă, manifestaţi uniţi contra încercării de înfometare a nazifasciştilor şi complicilor lor, magnaţii industriei; cereţi plata integrală a zilelor de « vacanţă », inclusiv acordul şi îndemnizaţia.

Strigaţi: deajuns cu persecuţiile, arestările, torturile, împuşcarea patrioţilor de către infama gardă republicană. Cereţi eliberarea tovarăşilor voştri arestaţi.

Strigaţi deajuns negustorilor de sclavi care deportează în Germania pe tinerii noştri fii şi muncitorii de avangardă.

Strigaţi: deajuns cu infamele legi fasciste care condamnă la moarte pe tinerii italieni care refuză să devină carne de tun pentru generalii lui Hitler.

Strigaţi: deajuns cu producţia de război care provoacă bombardamentele aeriene; destul cu promisiunile neîndeplinite; destul cu minciunile, ameninţările, violenţele şi manevrele de înfometare.

MUNCITORI ! PARTIZANI !

Sabotaţi producţia; sabotaţi instalaţiile de energie electrică şi căile de comunicaţie. Stăviliţi violenţele naziste şi ale trădătorilor fascişti ! Răspundeţi prin lovitură la lovitură !

Moarte trădătorilor fascişti !

Trăiască greva generală: Trăiască luptătorii libertăţii !

COMITETUL DE AGITAŢIE DIN PIEMONT, LOMBARDIA ŞI LIGURIA

Torino, 1 martie 1944

---

[1] E vorba de greva generală de la Torino considerată cea mai mare mişcare de masă desfăşurată în Europa ocupată în anul 1944.

https://biblioteca-digitala.ro

SIEGFRIED LENZ

DISCUŢIE ÎN ORAŞ

Să nu crezi, că ar fi fost mai uşor, dacă te-ai fi predat — ce e de fapt uşor? Şi să nu crezi, că istoria noastră ar fi fost mai simplu de povestit, căci ar fi mereu aceeaşi istorie, aceeaşi incertitudine, aceeaşi discuţie, aceeaşi descurajare. Nici n-am putea să povestim tot atît de bine o altă istorie, să selectăm după plac, să anulăm constrîngerea, să intervertim deciziile şi evenimentele, căci noi vrem totuşi să repetăm ceva, pentru a obţine claritate, poate chiar pentru a face să se termine cu trecutul; lucrul acesta se rosteşte fără nici un efort. Trebuie să mergem pe vechea potecă greşită, parcursă odinioară, să preluăm ceea ce ni se oferă: trebuie să ne supunem, cînd povestim . . .

Nu, Daniel, trebuie să supraveghem mîna care scrie, s-o aducem îndărăt cînd alunecă în umbră, s-o îndreptăm mereu pe urma adevărată, spre ecoul prins, spre vechile imagini, cu stricteţă, aşa cum se cuvine. Pentru noi asta contează, dar mai ales contează pentru tine, deaceea nu eşti scutit de-a continua, de-a palpa evenimentele în adîncurile amintirii, de-a fi martor şi parte interesată. Şi istoria noastră îşi are propria ei justiţie tăcută şi nu realizăm nimic, dacă refuzăm mărturia; în afară de asta, nici glasul nu tace, cînd sîntem singuri. Amănuntele insistă să fie rostite, chiar şi în singurătatea minţii. Simt mereu ca un fel de planare, un fel de alunecare în jos, cînd aceste amănunte se oferă; se face simţită o greutate fără leac, de parcă aş fi legat de o ancoră ce se cufundă încet. Dar nimic nu ajută, trebuie să recunoaştem legea cum că totul merge mai departe, că aceste momente se continuă şi că noi am fost reprezentaţi în ele. Şi vei fi de acord cu mine că au existat pentru noi zile în care istoria părea să-şi fi aflat un ţel, o încheiere, o gură de vărsare, zile aşteptate cu speranţă, în care puteam să presupunem că totul se va sfîrşi, că vom obţine un sfîrşit cu o tăcere fără violenţă şi cu certitudini bune . . .

Descrie totuşi numai ce ne-au adus zilele, atunci, cînd s-a sfîrşit epoca ocupaţiei şi ne-am reluat ceea ce ni se luase; scutură-ţi odată memoria şi fă ca oraşul să se agite cam la fel cum am trăit-o în acele zile, agitaţia retragerii şi a fugii organizate.

Era cu puţin înaintea capitulării şi noi voiam să le împiedicăm retragerea, voiam să nu-i lăsăm să scape, aveam motivele noastre pentru asta: oare nu era ca şi cum evenimentele încheiau istoria noastră, o pecetluiau şi o făceau să se întemeieze doar pe sine, ca o cronică? De bună seamă că atunci mulţi dintre noi au trecut prin asta, nu din oboseală, de bună seamă însă că din speranţă.

https://biblioteca-digitala.ro

Ni s-au trimis atunci întăriri din sud, peste treizeci de oameni, care au fost puşi sub ordinele lui Daniel şi pe care el i-a repartizat diferitelor detaşamente. Şedeam lungiţi deasupra liniei ferate şi aşteptam, şedeam lungiţi deasupra şoselei de culoarea nisipului, lîngă fiord, şi aşteptam, şedeam în ascunzătorile noastre din oraş şi aşteptam şi observam sosirea curierilor, vedeam micile coloane de fum în piaţa din faţa comandaturei, acolo unde-şi ardeau actele şi arhivele, iar pe terenul de depozitare al gaterului şi la depouri vedeam coloanele de camioane aliniate, înmulţindu-se mereu, şi printre ele soldaţi care munceau, care încărcau camioanele . . . Uneori auzeam bubuiturile exploziilor îndepărtate. Era primăvară. Urmăream pregătirile febrile, dar nu precipitate, ale retragerii, ne ştiam unii pe alţii la posturile indicate şi pe Daniel îl ştiam în tabăra de lîngă Tăul mic. Ca şi odinioară nu ne chemase la el, ci se dusese el la oameni, modest şi plin de răbdare, le desemnase misiunile, fără să le motiveze, îi salutase cu capul şi trecuse la următorul, calm, firav şi cam gîrbovit, aparent fără să aibă dureri. Între timp răsunau împuşcături răzleţe, dar n-aş fi putut spune unde se trăgea: în oraş sau în amintirile mele. Oraşul însuşi se afla acolo fără mişcare şi încordat, părea să-şi ţină respiraţia şi să tragă cu urechea la zgomotele plecării pe care le iscau curierii ce-l străbăteau fără menajamente, paşii de marş, trepidaţiile produse de vehiculele blindate. Cele mai multe prăvălii erau închise, multe case aveau uşile zăvorîte. Cine se afla pe stradă, ar fi putut răspunde fără şovăire de ce. Atunci se putea întrezări un sfîrşit sau o ieşire. Poate că încă n-o desluşeam, totuşi o înţelesese bănuiala noastră şi teama noastră şi dorinţa noastră — asta se-ntîmplă.

« Acum nu pot să dorm », mi-a spus Trygve, trăgătorul cu arma cu lunetă, « cred că-în zilele următoare n-am să dau geană de geană . . . » Totdeauna, cînd mă podideşte aducerea aminte, cînd încerc să rînduiesc amintirile acelor zile, îmi vine în minte Trygve, trăgătorul cu lunetă, Trygve cu cei doi metri ai săi şi cu mustaţa cînepie, mereu dau de el, îi văd trupul cenuşiu, asudat, şi-i aud glasul spunînd: « Acum nu pot să dorm ».

Daniel ne trimisese la uzina electrică, adică: pe povîrnişul de deasupra uzinei electrice, dar Trygve s-a hotărît să rămînă în uzină; cunoştea uzina, lucrase la început ca fochist în ea, cu mult înainte de reconstruirea ei. Eram singuri şi nu-mi venea uşor să-l suport, să-i suport felul de-a vorbi măsurat, cam adormit şi puţin stropind, obiceiul de a se trage de degetele lungi şi încovoiate pînă ce trosneau. Mă îngreţoşa trupul lui asudat şi simţeam totdeauna dezgust, cînd urina cu satisfacţie pe pomi şi ofta apoi mulţumit. Uneori aveam sentimentul că se credea singur sau că insista să se comporte ca şi cum ar fi fost singur, într-un post destinat doar lui, aşa cum era obişnuit. Mai întîi mi-a lăsat în seamă să observ stările de spirit din oraş şi centrele de adunare pentru plecare. El îşi făcea veacul în hala uzinei, cu dinamurile, şi sta acolo şi atingea cu uimire şi confuzie armăturile şi conductorii strălucitori şi balustradele pasarelelor. Se aşeza pe o roabă şi-i pipăia cu grijă mînerele, de parcă s-ar fi temut să n-o zdrobească printr-o neatenţie. Atingea lanţul uns ce atîrna de la pisica macaralei şi se oprea speriat. Trygve, trăgătorul cu armă cu lunetă, şi eu ştiu bine că, oricît îmi era de nesuferit, eram cuprins de o linişte ciudată în prezenţa lui. El căuta şi atingea acolo trecutul, trecutul lui de fochist, se comporta de parcă era singur, dar ştiam bine că o singură chemare de-a mea l-ar fi adus sus pe acoperiş, lîngă izolatori. Ceva nedefinit trecea de la el la mine, mecanic, o simţeam bine.

Din timp în timp coboram ca să văd ce face; atunci se prefăcea, de fiecare dată, că nu mă observă. Purta o armă semiautomată în bandulieră de-a curmezişul spinării, muniţia împrăştiată prin buzunarele surtucului. Patul armei era brăzdat de crestături, pe care le cioplise cu cuţitul, ca pe-un răboj.

Cînd prima coloană a părăsit oraşul, am dat strigăt în sus şi iată-ne culcaţi alături pe acoperiş, observînd vehicolele care-şi urmau drumul încolo, într-o coloană de

https://biblioteca-digitala.ro

praf, nu prea repede, nu aşa ca să pară o retragere sau să semene a fugă. În frunte mergeau vehicolele blindate, iar la coadă mergeau două care blindate de recunoaştere. Firele boltite în jos ale conductei electrice divizau coloana în grupe. Dîra de praf cobora spre falezele de la ţărm şi se ducea spre largul fiordului, unde apele se decolorau. În momentul acesta nu exista nimic care să-mi dea un sentiment de mulţumire sau să-mi insufle entuziasm sau măcar să mă facă să resimt o satisfacţie; vedeam plecarea celorlaţi cu nişte ochi parcă străini . . . Şi mi-amintesc că, acolo pe acoperişul cald al uzinei electrice, privind coloana care pleca, Trygve m-a întrebat: « Tu ştii ce-o să faci după aia? »

— « După ce? » am întrebat, şi el mi-a spus: « Cînd totul se va fi sfîrşit, cînd ultimul dintre ei va fi plecat şi noi vom începe să trăim din nou ».

I-am răspuns: « Nu ştiu, Trygve, habar n-am de ce-o să m-apuc ».

— « Da' eu », a ripostat, « eu ştiu de ce-o să m-apuc: am să-mi clădesc o caşă de piatră pe o coastă orientată spre sud şi am să plantez meri, o sută sau chiar cinci sute, şi toată coasta am s-o împrejmuiesc cu un zid şi am să pun nişte tăbliţe indicatoare cum că se va trage împotriva oricui va sări zidul ».

— « Nu vrei să te-nsori? »

— « Nu », strigă trăgătorul cu armă cu lunetă, « dumnezeule, nu, n-am să mă-nsor. Am dormit o singură dată cu o femeie, anume cu verişoara mea care lucra la fabrica de chibrituri şi asta mi-a fost de-ajuns ».

— « Atunci ar trebui să încerci cu alta. »

— « Cînd totul se va sfîrşi », spuse el, « am altceva de făcut, mai important ».

— « Încă nu s-a sfîrşit totul », am ripostat, şi apoi: « Poate că odată cîndva, mai tîrziu, am să ajung şi eu ce-a fost bătrînu-meu, se prea poate ».

— « Tu ai voie, oricum, să sări peste zid », continuă el, « tu şi Daniel şi ceilalţi. Pentru voi nu sînt valabile tăbliţele avertizatoare ».

— « Asta trebuie s-o adaogi pe ele », am întors eu vorba, iar el a rînjit şi a continuat după o vreme: « Se cam pare că în curînd va începe ceva nou; trebuie să-ţi faci planuri din timp ».

Iar eu: « Nu ştiu, Trygve, dar n-am să-mi mai fac niciodată planuri, n-am să mă mai îngrijesc de nimic. Cred că nu merită ».

— « Şi din ce vrei să trăieşti », întrebă el, « din amintiri? »

— « De ce nu », i-am răspuns, iar el mi-a ripostat: « Cînd o începe cu adevărat viaţa, o să uităm repede toată vremea asta. O să conteze prea puţin pentru noi, ai să vezi. Pentru nimeni n-o să mai conteze atît, încît să poată trăi de pe urma ei ».

— « Şi Daniel »? am întrebat.

— « Lui o să-i fie mai greu decît nouă », spuse trăgătorul cu arma cu lunetă, « la el o să dureze mai mult pînă se va termina totul şi va putea s-o înceapă de la capăt ».

— « De ce »? am vrut eu să ştiu.

— « Habar n-am, » mi-a răspuns, « am doar aşa o impresie. Daniel trebuie să se întrebe mult şi prea adesea, dacă a încercat totul, poate şi altceva, ce ştiu eu. N-aş vrea să spun mai multe, nici nu mai pot să spun nimic, decide tu însuţi . . . »

Poţi să-ţi imaginezi, Daniel, cum şedeam lungiţi acolo şi vorbeam şi ne uitam după prima coloană, pe care voiam s-o lăsăm să scape, şi poţi presupune, că şi ceilalţi, din alte localităţi, vorbeau la fel şi se întrebau unii pe alţii, încetişor, prevăzători, fără a se nelinişti prea tare şi fără a lua o hotărîre fermă; căci aveau cu toţii acest lucru: presentimentul instinctiv al schimbărilor. Şi ultima schimbare se anunţase limpede, se înfăptuia vizibil în oraş, influenţa trupul, privirea, declanşa dorinţe şi acţiuni stranii. Bătrînul Holmsen povestea că în acest timp îşi făcuse catalogul cărţilor, deşi n-avusese niciodată asemenea intenţie. Dacă ar fi cu putinţă să contemplăm

https://biblioteca-digitala.ro

zilele acestea fără nici o participare personală, dintr-un loc, dintr-o altă lume, poate din Mercur, să vedem totul departe şi imobil, calm ca moartea: ce-am descoperi mai ntîi? Ce ne-ar apărea promiţător, ce ne-ar surprinde? Tăcerea? Cursa pe care am întins-o în oraş? Aşteptările noastre, discuţiile — ce oare? Sau doar felul grijuliu în care Trygve scotea fiecare cartuş în parte din buzunar, îl lustruia de mînecă şi îl apăsa cu grijă în magazia armei?

Am văzut cum îşi încărca arma, şi-mi amintesc că l-am întrebat cu acest prilej: « Ce-ai cu verişoara ta de la fabrica de chibrituri? Ce ţi-a făcut? »

— « Aa, » a spus el, « asta te frămîntă, atunci am să-ţi spun secretul: mă călca pe nervi felul ei grijuliu, bunătatea ei insuportabilă. Nu se gîndea nici o clipă la ea. De cum mă vedea, controla dacă am toţi nasturii, se uita pe unde am vreo ruptură, se frămînta în jurul meu cu atîta bunătate şi participare, iar cînd ne culcam împreună, întreba cu toată seriozitatea dacă picioarele îmi sînt calde ! N-am putut să rămîn la ea, nu mergea. »

A închis magazia armei şi a mai lustruit vreo zece cartuşe de mîneca hainei şi le-a aşezat într-un rînd, în faţa sa; apoi a ridicat ochii, a îndreptat şi privirile mele spre depourile din faţă, care aveau uşile larg deschise de se putea vedea fiordul prin ele, iar acum, printre cele două depouri scunde s-a pus în mişcare o coloană de camioane încărcate, a trecut prin zona portului, s-a îndreptat anevoie, în unghiuri ascuţite, spre şoseaua din lungul coastei, a ajuns pe ea şi a ridicat o coloană de praf în văzduh. Trygve s-a întristat, mi-a zîmbit şi a mîngîiat duios luneta armei. « În curînd, » a spus el, « în curînd se vor întoarce ».

Coloana s-a îndepărtat greoi, printre stîncile cu muchii tăioase, spre coastă, a lăsat în urmă un vuiet nedefinit şi praful care pudra falezele. Şi ne-am gîndit la Daniel, sus în tabăra de la Tăul mic, mi-am zis: « De-ar izbuti, numai de-ar izbuti ! Aşa s-au descurcat singure vreo cîteva oraşe din nord. Şi-au adus tributul lor. Asta e ultima noastră misiune. Ultima? » Şi mi-am zis: « Ce mai intrare o să fie, ce mai reîntoarcere, ce revedere, focuri se vor învîlvora în munţi, oamenii îşi vor ierta tot ce e de iertat. Îşi vor făgădui asta unul altuia, bătînd palma. Ce se va fi uzat, va fi înnoit. Viitorul va trece pe-acolo şi ne va face oferte, dacă totul va reuşi; iar numele lui va rămîne scris pe toate gardurile, pe toate zidurile, pe asfalt, pe turnul de apă, pînă cînd îl va şterge vremea, pînă-l va estompa ploaia. » Şi m-am gîndit la toate astea fără entuziasm, fără satisfacţie — cum spuneam — , vlăguit simţitor, tăcut, doar pentru mine.

Vorbeşte şi despre asta, Daniel, despre epuizarea noastră dinaintea ultimei misiuni, despre nesperata lipsă de entuziasm, despre tăcerea din oraşul care era pe punctul de a-şi dobîndi o istorie, istoria lui, pe care avea s-o povestească necontenit, cîndva, mereu nouă, mereu altfel.

Prezintă încă o dată ultimul tău plan şi repartizează detaşamentele deasupra tunelului, deasupra şoselei de pe coastă, vorbeşte despre tine pur şi simplu cu « eu » şi povesteşte: *Eu* am considerat necesar să împiedecăm mişcările de retragere spre sud şi să silim trupele de ocupaţie din oraş să se predea. Şi aminteşte că *tu* le-ai indicat lui Tobias Lund şi lui Trygve, trăgătorul cu arma cu lunetă, povîrnişul de deasupra uzinei electrice, un punct mai departe de oraş decît toate celelalte, şi asta înseamnă: mai greu reperabil, mai puţin primejduit. Dacă o fi să ne contrazicem, istoria noastră nu-şi va pierde cîtuşi de puţin autenticitatea . . . Aşa că dă-i drumul şi adu-ţi aminte de clipa eliberatoare, cînd nu se mai vedea nimic jos lîngă fiord, dar îţi puteai imagina, cînd a urmat explozia pregătită, în mijlocul acestei epuizări şi al acestei acalmii în aer, explozia pe care au declanşat-o Jörg şi Slăbănogul pentru a tăia şoseaua spre coastă. Au aprins încărcătura cînd camionul al doilea a ajuns la locul indicat, camionul s-a prăbuşit pe faleză în jos şi a ars complet, a fost proiectat în jos de stînca aceea

https://biblioteca-digitala.ro

care s-a dezagregat și care a săltat șoseaua în sus și a acoperit-o apoi cu blocuri și sfărîmături ce fumegau și cu grohotiș ce curgea la vale.

Au trebuit să se întoarcă, coloana a trebuit să facă, așa cum fusese scontat, calea-ntoarsă, căci obstacolul nu-l puteau înlătura cu lopeți și cazmale și, în plus, șoseaua suferise și ea: văzută de sus, de pe brînă, seamăna cu un braț frînt, la care capetele fracturii fuseseră doar apropiate, nu lipite. Jörg a povestit cum s-a oprit coloana, cum detașamentul de însoțire a cercetat malul și povîrnișul, cum cîțiva soldați s-au cățărat pe surpătură și, după cîteva minute, au renunțat la înlăturarea grohotișului. Din nou au cercetat coasta, desfășurați în lanț, apoi s-au hotărît să se întoarcă și încă mai știu, încă mai aud, cum au mers de-a-ndăratelea pînă la locul unde au putut să întoarcă și cum, în cele din urmă, s-au întors în oraș mergînd încet. Capcana se-nchisese.

Acoperișul era cald, cerul înnorat, sau poate nu, poate că cerul era de acel albastru tare al primăverii; trebuie să mă concentrez ca să-mi amintesc imaginea aceea, imaginea orașului nostru după ce s-a închis capcana, trebuie s-o regăsesc. Înainte de toate am nevoie de Trygve, trăgătorul cu arma cu lunetă, în primul rînd de el și de mine pe acoperișul cald al uzinei, de izolatoarele lucitoare, de firele grele și boltite în jos ale conductorilor, am nevoie apoi de orașul așezat pe tivul fiordului de parcă marea l-ar fi spălat cîndva, iar soarele l-ar fi albit în moarte pe vremea anilor liniștiți; mai departe am nevoie de umbrele joase de pe suprafața apei și de panglica șoselei de pe țărm, pe care se apropia coloana. Mai mult nu pot îndrăzni să pătrund în imaginea acelei clipe, nu știu de ce. Ședeam lungiți și așteptam, ca și alte dăți, ca totdeauna; insulele golașe din depărtare alcătuiau o încheiere a perspectivei și, pe vremea aceea, aș fi crezut, fără doar și poate, că istoria noastră ar putea fi povestită pînă la capăt . . .

Trygve pufnea ușor la fiecare respirație, își contempla degetele lungi încovoiate care îmbrățișau ușor țeava armei lui și privea din cînd în cînd în jos, spre șosea. Vuietul răsunător al motoarelor se apropia, simțeam vechea presiune în tîmple, auzeam împușcături răzlețe, chiar și eu însumi trăsesem, în visarea mea nerăbdătoare, asupra izolatoarelor, pe care le vedeam spărgîndu-se țăndări, împroșcînd în toate părțile, și auzisem aplauze, propriile mele aplauze pentru împușcătura aceea.

— Nu vrei să încarci? a întrebat Trygve, iar eu mi-am încărcat arma în timp ce el a vorbit în continuare: « Îndată începe, au observat ceva la comandatură și la depouri. O mașină se-ndreaptă spre comandatură, foarte repede. La pod e o mitralieră. Au băgat de seamă ceva, se pregătesc. »

— « O să dea oare Daniel semnalul? » am întrebat.

— « O să înceapă în oraș, Torsdag va da semnalul în oraș, » a spus el . . .

Dar de fapt unde a început cu adevărat și cum s-a întîmplat în realitate? Tu trebuie să mă completezi, ar trebui să spui că ceea ce s-a petrecut nu avea aceeași semnificație cu ceea ce așteptam noi, cu ceea ce am așteptat ca încheiere, căci un lucru e sigur: n-a avut loc o luptă obișnuită. Primele împușcături au fost trase fie la pod, fie la comandatură, dar n-am văzut pe nimeni care le-a tras și pe nici unul dintre cei cărora le erau adresate: străzile erau pustii; nici o trupă de asalt nu țîșnea, aplecată, de la o ușă de intrare la alta; mișcările caracteristice unei lupte pentru fiecare casă nu s-au ivit. Coloana nici nu ajunsese la marginea orașului, cînd în port, cred că în port, au explodat primele grenade de mînă, după care au urmat rafale de arme automate, trăgători invizibili trăgeau pare-se asupra unor ținte invizibile. Dusesem patul armei la umăr, degetul pe trăgaci și ciuleam urechea și speram să-mi apară o țintă făcînd un salt; am parcurs cu vîrful țevii întreg orașul în jos, am făcut un ocol în jurul podului și am căutat, ochind, comandatura, dar n-am descoperit nimic.

https://biblioteca-digitala.ro

Acum se auzeau împuşcături şi de la micul şantier naval al lui Peddersen, dar eu n-am văzut nimic. Şi mi-am zis: « Unde oare, unde se petrec toate astea, de ce eu nu văd nimic, de ce se ascund toţi, ieşiţi odată la iveală, deveniţi vizibili, pentru ca şi eu . . . căci sînt pregătit, aştept numai, aşadar unde sînteţi? »

Acolo se întîmpla ceva, lucrul putea fi dovedit, împuşcăturile nu erau fără motiv, dar nimic nu le corespundea vizibil: nici un trup căzînd, nici un grup fugind, nici coloane de fum şi nici morţi. Şi atunci, a început lîngă mine, deodată, să tragă şi Trygve, măsurat, în felul lui cam adormit, şi m-am speriat. Am pus arma jos, m-am rostogolit lîngă el şi am observat cum a încărcat din nou, cum a privit îndelung prin lunetă şi cum a tras cu grijă şi cum a dat din cap după aceea şi şi-a spus singur ceva ce n-am înţeles. Suna parcă a un nume şi a un număr, pe care le-a rostit unul după altul. L-am împuns cu cotul. A ridicat faţa tristă cu mustaţa cînepie, mai mult mirat decît supărat.

— « Dar unde, am zis, unde sînt? »

— « Pretutindeni, » a spus el.

— « Nu pot găsi nici unul », am continuat, am strigat probabil.

— « Pretutindeni », a repetat Trygve, « colo şi colo, oraşul e plin de ei, deschide numai ochii bine, convinge-te. »

— « Arată-mi-i o dată! am ţipat şi el a răspuns: » « Colo, colo şi colo. »

Ce decepţie, ce harababură, nu putea să fie aşa, dar aşa era: jos în oraş se îngrijeau să sfîrşească şi eu nu vedeam nimic, eram prea departe, nu puteam să particip. Prea era mare depărtarea, şi stranie. Ca într-un vis, într-un vis de bolnav, chinuitor, şedeam lipit de acoperişul cald şi aveam senzaţia că nu se pregătea sfîrşitul, ci că doar se făcea un exerciţiu, un joc, fără oameni, fără adversari definibili.

Obiectele — acestea sînt, de bună seamă, totdeauna la dispoziţie — păreau să intre în conflict, stîlpii de telegraf se ameninţau reciproc, intrările caselor se declarau duşmane, găurile cheilor deschideau focul: oare cîţi aţi putut să recunoaşteţi din cei de la Tăul mic? Doar Trygve, Trygve îşi găsea ţintele, trăgea cu economie, cam adormit şi mormăia mereu ceva ca un nume şi un număr . . . Apoi s-a întors convoiul îndărăt în oraş, încet, vuind, fără a putea fi împiedicat, şi Trygve m-a îmboldit cu cotul, mi l-a arătat, şi eu l-am văzut. Convoiul a trecut prin piaţa primăriei şi atinsese înălţimea monumentului, cînd au izbucnit flăcări din unul dintre camioane, fără ca el să se oprească deocamdată sau să iasă din coloană; mai curînd mergea împreună cu celelalte, ca o făclie grosolană care-şi prelingea vîlvătaia pe zidurile caselor, afumîndu-le. Maşinile n-au cotit spre depourile de unde porniseră; au mers în direcţia gaterului şi camionul încă se menţinea în coloană, a ajuns chiar pînă la pod şi abia după pod s-a răzleţit, a nimerit în taluz şi s-a răsturnat.

În ce trăgea Trygve? De mine nu se mai sinchisea; mut, trist, cufundat în lumea lui şi în percepţiile lui, a contribuit ca neprevăzuta răscoală să dureze. N-aş putea spune al cui era oraşul, cine-l stăpînea şi oare cine ştie dacă el ar putea-o spune . . .

Pe seară, da, în amurg, s-a schimbat ceva, cînd de la comandatură au plecat în oraş două tanchete de recunoaştere, fără zgomot, fără a risca ceva. Şi deodată, în înserare, am putut vedea, am urmărit tanchetele pe străzi, pe drumul lor incalculabil, pe care se aşternea liniştea de îndată ce-şi făceau apariţia maşinile vehicole, paznici masivi, ameninţători, da, care se îngrijeau de tăcerea fără împotrivire a turmei. Ca o turmă ciudată se-nşirau casele acolo, ochi închizîndu-se, dar gata, încă în somn, de-o muşcătură sau de-o împunsătură. Împuşcăturile au încetat. Pescăruşii căutau siguranţa apelor libere, toţi preţuiau noaptea. Aşa eram şi noi: am preţuit noaptea şi am întrerupt pur şi simplu răscoala. Trăgătorul cu lunetă de lîngă mine şi-a strîns lucrurile, adică: şi-a vîrît muniţia în buzunare, şi s-a dus jos în hala

https://biblioteca-digitala.ro

uzinei și a mîncat și apoi a mestecat tutun și a umblat peste tot și a atins mașinile lucind de ulei, ca și cum își căuta trecutul sau — poate că și asta e adevărat — viitorul. Și a găsit ceva acolo, s-a liniștit, mi-a lăsat mie primul schimb de veghe și s-a culcat pe foaia lui de cort.

— « Cu siguranță că n-am să dorm », a spus. Ședea culcat între dinamurile care zumzăiau și cred că a dormit bine . . .

Această noapte, această noapte alburie, fără stele, nedecisă și ca totdeauna fără vînt, ca totdeauna fără zgomote din depărtare; și am simțit nevoia să ies afară, pe povîrniș, pe scundul zid de beton, unde am stat și am observat fîșiuțele de lumină de la comandatură. M-am gîndit la comandant, l-am văzut în odaia lui cu pereții goi, citind, dezamăgit, și mi-am închipuit că și se gîndea la toate eventualitățile sau la un sfîrșit: « N-am fost demni, încă nu, nu puteam face altceva decît să învingem, dar încă n-am avut dîrzenia de-a stăpîni, ne-a lipsit virtutea durității extreme, ne-a lipsit suprema demnitate — așa că poate trece și asta. Victoria e pierdută, astfel că situația asta se poate sfîrși fără rușine, doar cu regrete. ». Oare asta gîndea comandantul? Mai era de fapt în oraș? . . .

Deodată a apărut o siluetă jos, pe povîrniș, un om venea pe drum în sus, monologînd morocănos; a dispărut după tufișuri, apoi a apărut iar; am reflectat, dacă să-l trezesc pe Trygve, dar am renunțat și l-am așteptat pe om în fața gardului de sîrmă împletită care împrejmuia uzina electrică. A privit în sus, m-a văzut, a făcut o remarcă disprețuitoare și a vrut să treacă pe lîngă mine ca să intre în uzină, dar l-am oprit. Am sprijinit pușca pe șold și l-am oprit.

— « Ce s-a întîmplat », a zis, « de cînd nu mai am voie să intru acolo? »

— « De azi », i-am răspuns, iar el: « Asta să mi-o dea societatea în scris, negru pe alb, încă n-am aflat nimic de vreo concediere ».

— « Lucrezi acolo înăuntru? » am întrebat.

— « De doisprezece ani », a zis, « și pînă acum nu m-a întrebat nimeni ce caut aici ».

— « Azi poți să te duci acasă », am spus eu, « azi nu e nimic de făcut ».

M-a privit foarte disprețuitor, omul acela bătrîn cu părul rar, cu fața suptă, cine știe cine era. Chiștocul unei țigări răsucite de el era lipit la colțul buzelor. Ținea șapca mototolită în mînă și șapca sticlea de parcă era udă, de parcă luase cu ea apă din rîu și băuse din ea.

— « Om puternic », îmi vorbi el deodată, « în sfîrșit am ajuns să văd și eu o dată un om puternic. Ești de-al lor, sau? »

— « De-al cui vrei să zici? » am întrebat, iar el: « De-al lui, de-al lui Daniel! »

— « Și? » l-am ispitit eu.

— « Nimic », a zis, « n-aș vrea să-mi frig buzele ».

— « Frigeți-le, hai »! i-am spus, și el iarăși: « Terminați odată și duceți-vă acasă: pesemne că nu puteți aștepta pînă se rezolvă totul de la sine. Trebuie să-i ațîțați. În ultima clipă voi trebuie să-i mai ațîțați, dar o să vă prindă mirarea dacă or să răspundă. Mai au încă destule ca să ne vină de hac, la toți: orașului, vouă și lui Daniel al vostru. »

— « Ține-ți părerea pentru dumneata », i-am răspuns.

— « Nu e numai părerea mea », a zis el, « ia interesează-te în oraș, dacă vrei să auzi cum gîndește lumea despre voi, despre încercarea voastră de a-i ațîța pe ăilalți ».

Atunci i-am spus: « Daniel știe ce face, și acu ia întinde-o! »

— « Atunci e bine », a mai zis, « dacă Daniel știe totdeauna ce face, n-avem de ce să ne temem ».

https://biblioteca-digitala.ro

— « Întinde-o », i-am spus din nou şi l-am atins cu ţeava armei şi l-am împins cu ea îndărăt.

— « La ordin, om puternic », a mai rostit apatic, cu dispreţ, şi a dispărut calm devale, printre tufe. Am mai aşteptat o vreme, credeam că se va întoarce sub un pretext oarecare, dar nu s-a mai arătat, iar eu m-am dus în hala uzinei şi l-am trezit pe Trygve.

Trăgătorul cu arma cu lunetă s-a sculat fără o vorbă, a privit îndelung ceasul de buzunar şi a preluat schimbul. Eu nu m-am culcat. Nici măcar n-am încercat să adorm. L-am însoţit pe Trygve acasă şi m-am aşezat lîngă el, pe zidul scund de beton, sub cerul tăcut. I-am povestit despre bătrînul pe care-l expediasem îndărăt; Trygve a ascultat cu o faţă inexpresivă şi n-a zis nimic; nici măcar n-a părut mirat că renunţam să dorm în orele mele libere. Am mai încercat o dată să vorbesc cu el; i-am spus: « Dacă mi se întîmplă ceva, Trygve, poţi s-o anunţi pe Petra » — la care el a dat din cap, ca şi cum ar fi ştiut asta de mult. « Iar la tine », am întrebat în continuare, « pe cine să anunţ la tine? »

— « Pe nimeni », mi-a răspuns, « n-am pe nimeni ».

Şi mi-am zis în mine: « Lasă-l, lasă-l în pace » n-am mai vorbit nimic cu el.

L-aş fi părăsit cu plăcere, şi astăzi aş vrea să scap de el, pur şi simplu să-l arunc afară din istoria noastră, ca dintr-o barcă — dar ar mai fi oare istoria noastră dacă ar lipsi Trygve, — vreau să spun: dacă ar dispărea prea curînd din ea? Există vreo istorie, despre care să putem spune că este a noastră exclusiv? Totdeauna sînt în ea exigenţe străine care trebuiesc împlinite, considerente de care trebuie să ţinem seama, obligaţii la care trebuie să reflectăm; şi cred, uneori, că nimeni nu poate povesti propria sa istorie; nici noi, Daniel, nici noi nu putem; căci nu există nici o istorie fără alţii, sau măcar fără un altul, care să asculte atent, să fie nedumerit, să tacă, să participe la ea şi, uneori, să moară.

Nu, eu trebuie să rămîn lîngă Trygve, să aştept cu el dimineaţa, să contemplu cu el mişcarea lină a valurilor de ceaţă şi plutitul bărcii lui Storberg ciungul, care a ieşit şi de data asta în larg. Pentru noi nici un cuvînt n-a generat altul, niciodată un cuvînt n-a generat altul; timpul a generat alt timp: asta este slăbiciunea istoriei, asta e posibilitatea ei. Aşadar fă să fie perceptibile vremea, dimineaţa neguroasă, apa, aerul şi — poate — păsările, toate lucrurile necesare care ne uşurează faptul de-a fi prezenţi. Cele necesare sînt, de pildă, băţul cu laţ pe care l-a inventat un om, pe nume Tellefsen sau Tellsen, care la o vîrstă înaintată se urca după păsări pe stîncile netede unde cloceau, pentru a prinde cu laţul cît mai multe din vietăţile ce se retrăgeau tot mai sus; ştii tu ce vreau să spun! Povesteşte, în orice caz, prin ce ne deosebeam în acea dimineaţă, tu şi ceilalţi care nu — sau *încă* nu — aveau cunoştinţele tale; dintre ei făceam şi noi parte.

Am mîncat şi ne-am căţărat din nou pe acoperiş şi am auzit deodată iarăşi împuşcături răzleţe. Tanchetele de recunoaştere dispăruseră din oraş; totuşi mitraliera de la pod încă mai bloca strada. Între depouri se afla un convoi de camioane încărcate, dar nu pleca. Din hogeacuri se ridica un fum galben, pătat, care părea să provină mai curînd din arderea mocnită a unor scrisori umede decît de la focul vetrelor, şi, pentru o clipă, am avut şi impresia că întreg oraşul folosea dimineaţa pentru a arde scrisorile nedorite. După cum spuneam, noi n-aveam cunoştinţele tale, nu ştiam că se şi decisese ceva; de aceea Trygve îşi încărca greoi arma şi trăgea la intervale mai mari în ţinte pe care eu nu le puteam desluşi. Eram şi eu acolo cu arma la umăr şi mă uitam jos în oraş; mă dureau ochii, mădularele îmi erau amorţite. Renunţasem să mai găsesc o ţintă, priveam la casa noastră din al cărei coş ieşea deasemeni fum . . . Şi apoi a venit clipa cînd a răsunat pînă la noi un sunet strident, aşa încît trăgătorul cu lunetă a pus arma jos şi m-a privit consternat.

https://biblioteca-digitala.ro

Sunetul s-a repetat însufleţitor şi, totodată, înfiorător, un sunet strident care putea să însemne bucurie şi demenţă; venea de jos, din oraş, din zona portului, aveai impresia că nu era produs de guri, ci de clopote nebune, dogite, ca pentru a ajunge pînă la toţi din oraş.

— « Ce-i asta? » a întrebat Trygve, « pentru dumnezeu, ce-i asta? »

Am văzut uşile izbindu-se în lături, şi ferestrele; am văzut oameni năvălind pe străzi şi în piaţă, orbi, ca din praştie; jos, acolo, s-a născut un tumult, o agitaţie, care sfărîma totul: copiii alunecau, săreau, se rostogoleau pe scări în jos; femei cu basmale, femei cu cozi bogate ridicau braţele şi se învîrteau pe loc, bărbaţii alergau pe stradă şi gesticulau şi priveau spre cer, unde nu era nimic de văzut.

— « Au înnebunit », a spus Trygve, « pur şi simplu au înnebunit ».

A plimbat arma privind îndelung prin lunetă, dar n-a tras, ci a zis: « La pod: soldaţii au aruncat mitraliera în apă. Stau făţiş lîngă parapet ». S-a înălţat o rachetă luminoasă şi împuşcături dezordonate cu pîrîit ca mazărea într-un castron de tablă. Cartuşe trasoare şuierau într-o dîră luminoasă în înaltul fiordului şi se stingeau, sus, lîngă plaiurile acoperite de zăpadă.

Sunetul strident a amuţit, totuşi prin oraş se repercuta un vuiet, un şuierat persistent ca de provă lată în bătaia vîntului.

— « S-a întîmplat ceva », a spus Trygve perspicace, şi mi-a întins arma lui cu lunetă. Am tras patul în umăr, am dus ochiul la lunetă şi am lăsat să-mi defileze prin firul în cruce tumultul bucuros, am văzut în cîmpul lunetei îmbrăţişări, gesturi dezordonate, paşi de neînţeles; şi am plimbat arma încet mai departe, am văzut o fată în faţa geamului unei vitrine ducînd mîna la decolteu şi aranjîndu-şi ceva, am observat o bătrînă cu un cărucior pe care-l trăgea un cîine, au urmat apoi doi băieţi care au dat fuga spre o casă, s-au opintit în uşă şi au scos numaidecît afară un soldat neînarmat. Am rotit arma mai departe spre micul şantier naval al lui Peddersen, am observat ceva, am vrut să identific pe cineva, nu, să-l recunosc — pe unul dintre noi care umbla drept, iscodind printre resturile de epave, cu arma în mînă — cînd deodată trăgătorul cu lunetă mi-a dat peste mînă, mi-a smuls arma, a oftat şi a tras în aer pînă s-a golit încărcătorul. M-a tras de mînă să mă scol, ne-am dat jos de pe acoperiş, am alergat pe povîrniş la vale, antrenaţi de aşteptarea noastră, de tumultul de sub noi. Primii oameni pe care i-am întîlnit ne-au strigat ceva şi ne-au smucit de mînecă, trecînd pe lîngă noi.

— « S-a terminat », a spus trăgătorul cu lunetă, « o să vezi că s-a terminat ». Am ridicat pumnii la piept, am depărtat coatele şi am început să-mi croiesc drum spre piaţa primăriei, unde erau oameni mulţi şi unde domnea liniştea, unde soldaţii depuneau armele în tăcere, aşezau în stivă carabinele şi aruncau centiroanele şi cartuşierele grămadă.

— « Da », am spus peste umăr, « ai dreptate », dar Trygve nu mai era în urma mea. În schimb acolo era Jörg, care supraveghea depunerea armelor, dădea din cap spre soldaţii ce treceau dezarmaţi pe lîngă el şi le indica locul de adunare. L-am strigat, am încercat din mijlocul mulţimii să mă fac remarcat, dar nu m-a văzut. Am privit soldaţii în faţă, i-am scrutat în adînc, am urmărit mişcările cu care depuneau armele şi echipamentele şi mi-a venit în minte ceva, imaginea m-a făcut să mă gîndesc la ceva: am fost o dată afară la farul din faţa coastei, într-o dimineaţă după două zile de furtună şi după două zile şi jumătate de întuneric, şi paznicul farului a venit cu păsări moarte şi rănite şi le-a aruncat în două grămezi. Se loviseră în zbor de lentilele farului şi unele aveau ciocurile intrate înăuntru din cauza izbiturii. Mi-am făcut loc să ies din mulţime, l-am văzut pe trăgătorul cu lunetă şi l-am pierdut iar numaidecît din ochi, m-am lăsat apoi dus de curent, în

https://biblioteca-digitala.ro

mijlocul tumultului, pe strada Regală în jos, pe lîngă închisoarea ale cărei uşi şi porţi stăteau deschise, de parcă sunetul acela strident le smulsese din zăvoare.

Nimeni nu se mai afla în ea, era părăsită; ba nu, totuşi nu: mi-aduc aminte că atunci au ieşit în goană din curtea închisorii nişte copii, o fată care avea pe ea un ham de jucărie şi un băiat care-o mîna de hăţuri: au trecut în galop, serioşi, pe poartă, mai-mai să mă răstoarne, iar eu m-am uitat surprins după ei şi m-am mirat de coapsele frumoase şi murdare ale fetiţei. Pe pavaj, la mijloc, am descoperit o urmă de sînge şi, alături, ceva gălbui, închegat. O femeie în halat de dimineaţă, cu picioarele goale, s-a repezit deodată glonţ la mine şi mi-a cerut arma.

— Dă-mi arma ta, repede », a strigat ea şi, cînd am refuzat-o mi-a zis: « Vagabondule, vagabond tîmpit », şi a dat fuga îndărăt în casă.

Oare pe voi cum v-am găsit, pe ce cale, în ce stare am izbutit să ajung la hotel? Se prea poate să-mi fi spus cineva ceva, dar poate că mă trăgea aţa într-acolo, oricum am ajuns la « Lumina polară » şi l-am găsit pe scară pe Lars care mi-a făcut semn să m-apropii şi m-a trimis înăuntru. Pesemne că mi-a trebuit foarte mult timp pentru a traversa oraşul, prin toată agitaţia, pînă am dat în cele din urmă de hotel.

Consternarea mea a fost mare cînd am intrat înăuntru; mai ţin încă minte ce consternat am fost cînd am intrat pe uşa turnantă, ale cărei canaturi în cruce fuseseră date de-o parte, şi cînd am avut senzaţia că pătrund într-o speluncă sub pămînt. Transperantele erau lăsate, toate lămpile electrice ardeau. Un nor de pîclă deasă de tutun sustrăgea mesele privirii sau cel puţin le deplasa la o depărtare de la care feţele îmi apăreau ca făcute din aluat. Am rămas în picioare printre mesele ocupate, eram împins la o parte de oameni care plecau, de alţii care veneau, şi m-am rezemat cu spatele de un pilastru şi am studiat chipurile. Primul m-a văzut Slăbănogul. Mi-a pus mîna pe umăr, s-a dat în spatele meu şi mi-a cuprins braţele; apoi m-a împins pe culoarul dintre mese pînă la fereastră sau mai precis pînă acolo unde un transperant te făcea să presupui o fereastră. La masa de la fereastră, unde şezusem cîndva cu bătrînul Holmsen, şedeau acum Daniel şi Torsdag şi doi oameni cu bocanci şi cu jachete de piele decolorate; Torsdag vorbea în şoaptă şi ceilalţi îl ascultau.

— « Uitaţi-vă pe cine vă aduc », a spus Slăbănogul, « uitaţi-vă la el ». Torsdag i-a făcut un semn Slăbănogului să dispară. Daniel s-a tras la o parte, a pus o mînă pe banchetă şi mi-a indicat locul pe care să mă aşez. Oamenii cu jachetele identice mă măsurară în tăcere prin muntele de fum; în faţa lor, pe masă, era o grămăjoară de tutun negru, din care luau toţi, neglijent, şi-şi umpleau pipele. Amîndoi purtau, la centiroanele late, revolvere militare vechi. Oamenii păreau a fi fraţi, amîndoi aveau aceeaşi dantură, în ochii ambilor se mai simţea efectul vîntului de pe înălţimile de unde veniseră. Au deschis aproape în acelaşi timp gurile şi l-au întrebat pe Torsdag: « Cine e ăsta? », şi Daniel a răspuns pentru el: « Cel mai tînăr, fiul doctorului ». Răspunsul nu i-a mulţumit, asta era limpede, dar n-au mai întrebat nimic. Nu aprobau prezenţa mea, şi asta era limpede. Toţi de la masa aceea aşteptau pe cineva, dar nu pe mine. Torsdag m-a întrebat dacă voiam să mănînc ceva, a spus: « Are ouă proaspete cu slănină ».

— « Poate mai tîrziu », am răspuns . . .

Aceasta era, aşadar, clipa care ar fi putut încheia istoria noastră, care ar fi putut-o pecetlui, o clipă care ne-a lăsat nu atît vigilenţi, cît buimăciţi, neîncrezători şi nesiguri. Afară răsunau strigăte şi fluierături, tot mai răsunau încă împuşcături izolate: bucuria îşi căuta în asta o ieşire: în plină agitaţie omul îşi făurea un plan. Daniel şedea lîngă mine, închis în sine, cu coatele pe masă, cu umerii firavi uşor aduşi în sus. Faţa lui tînără cu zîmbetul resemnat era aplecată deasupra unui pahar, pe care-l învîrtea între degete şi în care se clătina un rest de lapte bătînd în albăs-

https://biblioteca-digitala.ro

triu. Era foarte palid, părea obosit și slăbit. El n-avea nevoie de o ieșire pentru bucuria lui. Tanquist, chelnerul, a venit la masa noastră și a pus dinainte oamenilor veniți din munți o sticlă cu suc de fructe fără alcool și mi-a turnat și mie un pahar din ea. Daniel n-a băut cu noi. S-a ridicat în picioare, și-a pipăit coșul pieptului și a căzut grămadă la loc. L-am întrebat încetișor: « Cînd au abandonat lupta »?

— « Azi-noapte » a răspuns el, iar eu numaidecît:

« Noi n-am știut de loc că totul s-a terminat; Trygve și cu mine habar n-aveam ».

— « A venit așa, pe neașteptate », a spus Daniel, « au fost rezonabili ».

— « Și comandantul? » am întrebat.

— « O să-l revezi », a zis el, « chiar foarte curînd, comandantul va veni aici ».

— « Comandantul? » am mai întrebat eu.

— « Îl așteptăm să vină », repetă Daniel.

— « Și-apoi? l-am întrebat.

— « Ce apoi? » mi-a întors el întrebarea. Iar eu: « Ce-o să facem cînd o trece totul? »

— « Cînd o trece? » se miră el. « Tu crezi că o să treacă? »

Confirmă, Daniel, că așa a fost, eu n-am uitat, nu mă înșel; povestește cum ședeam acolo la masa de la fereastră, la « Noaptea polară », tu, eu și ceilalți, și adu-ți aminte, amintește-ți cuvintele tale. Hai să mai ședem odată acolo, ei și ce, ești nevoit să descrii clipa în care — numaidecît după cuvintele astea — te-ai ridicat de la masă, te-ai dus la toaletă și ai vomat. Te-am urmat și te-am văzut în genunchi în fața colacului de lemn, te-am ajutat, te-am tras dincolo, la chiuveta în care te-ai spălat anevoie. Te-am întrebat: « Ce ai? Dar ce s-a întîmplat? » și tu ai zis: « Am înghițit prea mult, puștiule ». Am vrut să mai spun ceva, dar atunci a venit Lars înăuntru și a raportat:

« A venit, e afară » . . .

Astfel l-am urmat pe Lars pînă pe scară, afară stăteau oamenii și așteptau ceva, despre care nu știau ce-ar putea fi; unii dintre ei încercuiau un automobil deschis. Ne-am oprit sus în capul scării. În mașină ședeau unofițer și un soldat. Ofițerul nu putea să coboare sau nu îndrăznea s-o facă, întrucît zidul trupurilor împrejmuia. strîns vehicolul. Noi am așteptat și apoi a strigat Lars: « Faceți loc acolo jos. Daniel trebuie să vorbească cu el ». S-au făcut că n-au înțeles, nici măcar n-au întors capul. « Lasați-l să coboare », a spus Lars amenințător, nimeni nu s-a clintit; atunci a coborît Daniel treptele și a spus încetișor: « Făceți-i loc ».

Au ascultat, s-au dat la o parte, în silă, mînioși, au lăsat drumul liber; și din mașină n-a coborît comandantul, ci aghiotantul lui. Daniel l-a lăsat să meargă înainte, l-a lăsat să ajungă la scară și la ușă, apoi l-a urmat, pășind fără să se audă și, în timp ce ofițerul îl informa despre comandant că a murit, afară, zidul trupurilor s-a strîns la loc, s-a deplasat, încăpățînat și revendicativ, spre scară și deodată unul din mijloc a strigat: « Lașul ! » și un altul a repetat — de fapt mai șovăitor, așa încît a sunat ca un ecou pe terminate — : « Lașule ! » Am ridicat privirea și m-am gîndit: « Ăsta a fost un glas, n-am putut să am păreri, un glas » și, cu siguranță, n-am mai gîndit: « Cine a fost ăsta? »

În românește de MIHAI ISBĂȘESCU

https://biblioteca-digitala.ro

WOLFGANG SCHREYER

TUNUL

În acelaşi timp, fosta « ordonanţă » a locotenentului, artileristul Werner Huse, se afla la capătul unei galerii lungi şi scunde. Îl învăluia un întuneric de smoală şi, de n-ar fi fost zgomotul răsuflării celorlalţi, ar fi putut crede că e singur. Din pereţii de pămînt, din jur, răzbătea miros de putregai şi o umezeală rece care parcă pătrundea pînă la oase.

Sta astfel culcat de peste un sfert de oră, aştepta, se gîndea. Colonelul Garin interzisese orice conversaţie. Nu-i despărţea de nemţi decît un perete subţire de cărămizi deja desprinse din tencuială.

Simţea încordarea soldatului dinaintea asaltului; era pe viaţă şi pe moarte. De fapt nu se îndoia nici o clipă de izbutirea încercării de ieşire din încercuire, care fusese pregătită mult prea bine pentru a putea eşua întrutotul. Colonelul chibzuise tentativa pînă-n cele mai mici amănunte; comparată cu felul lui de lucru, faimoasa « seriozitate » a ofiţerului german nu făcea nici cît o ceapă degerată — căci aceasta mergea pe căi bătătorite, urma metode precise, era mecanică şi săracă în fantezie. Îşi aduse aminte de Tolkemit, care n-ar fi fost niciodată în stare să planifice asemenea lucru şi îşi imagină o mulţime de alţi Tolkemiţi, care se vor zăpăci nespus cînd va începe atacul. Totuşi — pe el însuşi putea să-l nimerească un glonţ; era deajuns o rană uşoară care să-l împiedice să alerge sau mai tîrziu să înoate, şi nu avea să mai vadă niciodată nici malul celălalt al Vistulei şi nici Germania eliberată de mîine. Aceeaşi era şi situaţia lui Jürgen, care sta lungit la cîţiva metri în spatele său . . .

Oare la ce s-o fi gîndind Jürgen acum? Jürgen se frămîntă mult cu gîndurile, fireşte că şi întunericul şi tăcerea obligată îndeamnă la asta. Cîndva îi povestise că în asemenea momente îi străfulgerau prin minte nenumărate imagini din amintire; defilau înaintea lui caleidoscopic. În ce-l privea pe el personal, lucrurile nu stăteau la fel : el se gîndea doar la ceea ce avea să urmeze. La un semnal convenit, urmau să se tîrască înainte să împingă cărămizile şi să sară dincolo în pivniţă . . .

Galeria traversa pieziş pe sub una din largile străzi de la marginea de nordvest a zonei încercuite; trecea apoi pe sub o baricadă germană şi dădea în beciul unei ruine, care poate că era neocupat, dar se putea şi altfel. Aproape o săptămînă le trebuise, ca să sape acest tunel, să-l sprijine, să care pămîntul cu sacii îndărăt şi să

---

* Din volumul « OPERAŢIA THUNDERSTORM »

https://biblioteca-digitala.ro

ţină toate astea secret faţă de unităţile vecine din Armija Krajowa [1]. Sute de chintale din pămîntul ud, nisipos şi extrem de compact al Varşoviei ! O dată au trebuit să ocolească un pietroi imens. Galeria era prima etapă a căii de retragere, apoi urma beciul, iar după aceea trebuiau parcurşi pe deasupra pămîntului, luptîndu-se, cîteva mii de paşi. Drumul ducea prin miljocul cartierului guvernamental, de-a curmezişul Parcului Saxon. Acolo se afla gura de vizitare a unui mare canal de scurgere, care răspundea tocmai la Vistula. Werner îşi aminti de schimbul de cuvinte de ieri dintre Garin şi tovarăşul Artek, un muncitor de la canalizare, pe care colonelul l-a descusut pînă-n cele mai mici amănunte; Ştefan i-a tălmăcit discuţia astfel:

Garin: « Nu crezi că s-ar putea ca şi canalul ăsta să fie deasemenea închis? »

Artek (un om neobişnuit de mărunt, cu ţeasta pleşuvă): « Nu, tovarăşe colonel. Doar trece pe sub un şir de străzi pe care nemţii le au în mînă de şase săptămîni. De ce să-şi fi dat osteneala asta? »

Garin: « Ce se-ntîmplă, dacă te înşeli? »

Artek: « Există două feluri de obstacole, unele din sîrmă şi altele din dărîmături. Pe cele de sîrmă le putem tăia, dacă nu e vreo sentinelă acolo. Cu siguranţă că nu vom da peste posturi de pază germane, întrucît astea nu sînt decît în canalurile care duc în afara zonei încercuite.

Garin: « Şi . . . obstacolele din dărîmături?

Artek: « Pe-astea trebuie să le ocolim. Trebuie să ne tîrîm prin canalele transversale, care nu sînt mai înalte de trei sferturi de metru. »

Garin, îngrijorat: « Plouă de ieri neîntrerupt. Cît o fi de mare apa din ele? »

Artek: « În canalul principal o să ne-ajungă pînă la genunchi; scurgerile laterale sînt de cele mai multe ori fără apă de loc ».

Garin arătînd pe hartă: « De la gura de vizitare din Piaţa Teatrului pînă la malul Vistulei sînt o mie o sută de metri. Noi mergem în direcţia curentului apei; în trei sferturi de ceas parcurgem distanţa fără doar şi poate. »

Artek, clătinînd încurcat din cap: « Tovarăşe colonel, trebuie să vă contrazic. Acolo, jos, ritmul e altul . . . avem cu noi femei şi răniţi, poate vor fi necesare unele ocoluri . . . Eu socot aşa: avem nevoie de două ceasuri, sau de trei. Vă rog să mă iertaţi ».

Garin, mirat: « De ce să te iert? Dacă crezi, trei ore — bine, atunci trebuie să includem în plan timpul ăsta ». (Scrise ceva pe o hîrtiuţă, tăcînd între timp. Probabil că făcea calcule noi.)

În timp ce Werner îşi rememora scurta scenă — una dintre multele asemenea — , îl cuprinse un sentiment de siguranţă; în jurul său erau camarazi de nădejde. Există oare în Armija Krajova un conducător cum era colonelul Garin? Existau acolo muncitori ca Artek, care-şi cunoşteau meseria şi-şi puneau cunoştinţele în slujba luptei? Şi A.K. trebuie să fi primit, de bună seamă, în rîndurile ei nemţi trecuţi de partea astălaltă, şi trebuie s-o fi făcut din interes pentru foloasele militare; dar îi vor fi dispreţuit într-ascuns şi-i vor fi sacrificat în situaţii ca asta — de pildă pentru a acoperi retragerea. Aici însă, ei făceau parte din grupul de avangardă, care era cel mai puţin primejduit, deoarece avea să pătrundă în rîndurile unui duşman luat absolut pe neaşteptate . . . Ah, deabia mai putea să aştepte ! Un strigăt încetişor, înaintarea tîrîş fără zgomot, atacul (primul de la cucerirea blocului), calea spre libertate . . .

Cineva se vîrî lîngă el; în ciuda întunericului îşi dădu seama că era Jürgen — o simţea din anumite mici mişcări; galeria era atît de strîmtă, încît prietenul nu se

---

[1] «Armata patriei», cea mai numeroasă, dar nu şi cea mai activă grupare din mişcarea de rezistenţă poloneză.

https://biblioteca-digitala.ro

putea tîrî înainte decît pe jumătate culcat peste el. « Ştii cumva cît e ceasul? » şopti el.

Werner lipi lanterna de ceasul de la mînă, o aprinse scurt şi apoi citi după cifrele fosforescente alb-verzui: « Zece jumătate fix ! »

« Măi, de ce stăm aici încă de pe-acum? Vistula n-o putem trece înot decît la noapte . . . »

Werner tăcu fiindcă nu ştia nici el. Dacă rămîneau pînă la noapte în tunelul ăsta umed, le înţepeneau mădularele şi nu mai erau buni pentru un asalt. Garin, însă, desigur că ştia ! Werner avea atîta încredere în el, încît, atunci cînd grupul de avangardă primise ordinul să ocupe galeria, nici măcar nu se întrebase, de ce o fac; iar acum se dispreţuia întrucîtva pentru asta. I se părea atît de prusac faptul de a asculta ordinele fără să gîndească; poate că mai era în asta ceva din vechiul spirit, de care se credea scăpat pentru totdeauna.

« Ţi-e frică? » şopti el în cele din urmă şi se dispreţui şi pentru asemenea răspuns.

« Da, suflă Jürgen după o pauză, « de ce să nu recunosc? O frică afurisită . . . Eu nu sînt ca tine, Werner. Dar bizuie-te pe mine, cînd o începe totul o să-mi treacă. Doar aşteptarea asta mă înnebuneşte ».

Werner îl strînse de braţ. « Şi pe mine, măi . . . Dar asta nu înseamnă nimic. »

« Linişte ! » şuieră cineva din faţa lor.

Jürgen începu deodată să tremure — de frig sau de teamă. « Dar dacă ne-o pocni pe unul din noi . . . e de ajuns un glonţ în picior sau ceva asemănător . . . atunci sîntem, atunci sîntem . . . »

« Dacă te-o răni la picior, te iau în spinare; sau — ce ţi-ai închipuit? »

« Disciplină, camarazi », îi chemă la ordine un glas din spate şi Jürgen se trase îndărăt. Era din nou singur cu gîndurile lui, cu imaginile amintirilor, cu îndoielile şi temerile, învăluit de umezeală şi de întunericul chinuitor. De ce ne şi aflăm aici, dacă abia la noapte . . .

Cînd Ştefan intră în adăpost, colonelul sta aplecat deasupra unei hărţi; ridică ochii o clipă.

« Capitularea intră deja în vigoare », strigă Ştefan, uitînd cum trebuia să se adreseze, « trupele din A.K. au început să evacueze liniile lor ! Ce-o să se întîmple? Aţi trimis avangarda în galerie? »

« Am schimbat planul », spuse Garin, « uită-te aici pe harta mea, aş vrea să-ţi explic motivul ».

« Fasciştii pot veni dintr-un moment într-altul », răspunse Ştefan ceva mai puţin tare şi ruşinîndu-se întrucîtva de surescitarea sa.

« Nici o grijă », zîmbi colonelul, « am pus posturi afară şi într-un sfert de ceas nu va mai fi nimeni dintre noi aici.» Emana de la el un calm greu de înţeles, care i se transmise însă şi lui Ştefan. Se apropie de masă.

« Planul nostru de pînă acum, tovarăşe », spuse Garin încetişor, dar cu însufleţire, « nu era cîtuşi de puţin rău, fără îndoială. Se baza pe momentul-surpriză. Lucrul ăsta îl menţinem. În clipa depunerii armelor, cînd vigilenţa duşmanului va începe să slăbească, vom pătrunde pe sub pămînt în adîncul sistemului de poziţii ale fasciştilor şi vom produce panică. Vom face asta într-un punct, unde nu se poate aştepta duşmanul — în colţul de nord-vest al încercuirii, care este cel mai depărtat de Vistula. În aceste condiţii, grupa de luptă — cu o forţă de foc de treizeci de puşti automate — va izbuti neîndoios să răzbată pînă la gura de vizitare din PiaţaTeatrului. »

Colonelul puse degetul pe locul respectiv de pe hartă. « Dar », continuă el, « ce se va întîmpla atunci? Fasciştii vor vedea, fireşte, în ce gură de canal vom dispărea şi vor şti că acest colector principal trece pe sub Piaţa Palatului şi că ajunge la Vistula lîngă resturile podului Kierbedz. Aşa că vor porni la vînătoare, vor ridica

https://biblioteca-digitala.ro

ici-colo cîte un capac și vor arunca bombe cu gaze în canal sau vor coborî personal ca să ne taie drumul. Nu-i așa? »

Ștefan aprobă din cap, consternat; la asta nu se gîndise. « Ce putem face? » întrebă el. Garin găsise fără doar și poate o soluție, de asta era sigur.

« Următoarele: Coborîm în colector, dar n-o luăm — cum își va închipui dușmanul — spre est, către Vistula, ci spre vest, unde nu-și va închipui că sîntem și nici nu ne va căuta. Astfel ajungem mai întîi sub ruinele ghetto-ului; tovarășul Artek cunoaște exact sistemul de canalizare de-acolo — cu un an și jumătate în urmă a arătat drumul evreilor care fugeau. Apoi facem un ocol larg spre sud, pînă dăm de un colector principal, care trece pe sub Piața Trei-cruci și duce la docurile Czerniaków ».

Degetul lui Garin descrise un semicerc mare, iar Ștefan își dădu cu părerea, îngrijorat: « Un drum foarte lung, tovarășe colonel. Cei mai slabi dintre noi nu vor mai putea, atunci, să înoate ». Se gîndea la Sonia.

« Sînt șapte kilometri; vom avea nevoie de optsprezece ore. Ruta e lungă, dar în schimb sigură. În ce privește trecerea înot, fii fără grijă . . . »

Se întrerupse și ridică capul, trăgînd cu urechea. Pe scară se auzeau voci; Ștefan duse mîna la pistol. Una din sentinele băgă capul pe ușă și raportă: « O grupă de A.K. e sus și ne cere să ieșim afară și să depunem toate armele la un loc. »

« Am să mă duc eu afară și-am să vorbesc cu oamenii ăștia », spuse colonelul; îi întinse lui Ștefan un bilet scris cu creionul și-i ordonă: « Du asta telegrafistului; s-o cifreze, s-o transmită, să aștepte confirmarea și apoi să distrugă aparatul. E limpede? »

« Da ! »

« De-ndată ce acest lucru va fi îndeplinit, începe atacul nostru. »

Înainte de-a preda biletul, Ștefan citi textul de telegrafiat: « Colonelul Garin către divizia a 3-a de infanterie poloneză: întîlnirea mîine dimineață la ora cinci la vărsarea canalului de la docul Czerniaków. Solicit activitate de aviație pentru eliminarea reflectoarelor germane și bărci pentru răniți. »

Inima îi bătu bucuroasă.

Peretele subțire de cărămizi se prăbuși cu zgomot și trupa de asalt se năpusti înainte peste dărîmături și moloz. Werner privi în jur. Din gura întunecoasă a galeriei se învălmășiră camarazii, pivnița se umplu de oameni murdari, gîfîind. Nici urmă de soldați germani.

« Stai ! » strigă un glas, « stai pe loc, adunarea ! »

Nu-și putu da seama cine vorbise. Nici pe Jürgen nu-l descoperi. Îl dureau ochii. lumina tulbure, care se cernea pe fereastra pivniței, îl împungea în ei. Înghesuială și împins. Miros acru. Armele se loveau între ele, zăngănind. Afară pleoscăia ploaia.

« Acum — dați-i drumul ! » Ăsta era glasul lui Garin. Werner înțelegea foarte bine cuvintele comenzilor poloneze. Cineva sparse ușa. Se strecurară pe culoarul întunecos, urcară scări — și se pomeniră la lumină, ghemuiți îndărătul unei porți.

La dreapta, Werner zări dosul unei baricade germane; o sentinelă singuratecă, cu o manta de ploaie, cauciucată, pășea în sus și-n jos. Ploaia se întărise, răpăia în șiroaie oblice, făcînd bășici. În jurul gurilor de scurgere astupate de dărîmături și moloz se aduna apa, făcînd băltoace imense. Îi dădu prin gînd că și gura de vizitare din Piața Palatului ar putea fi acoperită de dărîmături. Sufla un vînt tăios ce încrețea suprafața băltoacelor galben-murdare, în care se reflectau — deformate de stropi și spumă — fațadele înnegrite de foc și cerul cenușiu, ca plumbul.

Werner privi spre dreapta: primii oameni din avangardă se strecurau deja în lungul zidurilor caselor în direcția colțului sudic al Parcului Saxon. Atunci începu și el să alerge — încet ca și ceilalți, pentru a-și cruța forțele, în salturi mici, arcuite.

https://biblioteca-digitala.ro

Nimeni nu-i descoperise încă pînă acum. Pleoscăind şi şuierînd, ploaia acoperea tropotele cismelor lor. Se opri o clipă şi privi îndărăt: în urma lui alerga Jürgen şi, după el, urmau alţii. Sentinela germană zăcea în mijlocul caldarîmului, ca un sac cenuşiu cauciucat. Cineva din ariergadă îi făcuse, pesemne, de petrecanie, în vreun fel oarecare, fără zgomot.

Pe lîngă ruina palatului bursei pătrunseră în Parcul Saxon. Werner îl cunoştea mai bine decît orice paznic al parcului din epoca antebelică; zile în şir îl supravegheaseră din bloc şi trăseseră în el, pînă cînd obuzele brizante ale nemţilor sfîrtecaseră turnul. Sări peste gropile individuale ale trăgătorilor şi peste tranşee, evită un lanţ de obstacole din sîrmă ghimpată. Frunzişul galben, îmbibat de apă scîrţîia sub picioarele lui. Lateral răsună prima împuşcătură. Privi în urmă, dar şirul subţire şi lung al celor din Armata Populară îl urma ca şi mai înainte. Doar ritmul se iuţise puţin. Parcurseseră acum cam jumătate din drum şi pătrundeau adînc în spatele liniilor duşmane. Werner era atent la omul din faţa lui, al cărui spate dispăru în tufişurile încîlcite. Totul va decurge bine, gîndi el; ploaia torenţială alungase poliţia şi SS-iştii în adăposturi; cînd ne vor observa, în cele din urmă, va fi prea tîrziu pentru ei!

Totuşi, ar fi preferat să-l vadă pe Jürgen mai degrabă în faţa sa, decît în spate . . . Undeva şuieră o a doua împuşcătură. Se uită din nou în urmă; îi era greu să ia seama şi la Jürgen şi, totodată, să nu piardă din ochi spatele omului din faţă.

Se apropiau de marginea de nord a parcului. În dreapta se zărea faţa din spate a Palatului Brühl prin vălul de şiroaie ale ploii; jumătate spre stînga zări două lacuri mici, tulburi, şi un pavilion de marmură sfîrtecat, — printre sălciile plîngătoare din faţă — frunze ce cădeau legănîndu-se — pomi tineri, plini de cicatrice, care se îndoiau sub rafalele cu apă ale vîntului. Din nou sări peste tranşee şi gropi, călcă greşit, alunecă, simţi mirosul ierbii ude şi al frunzelor putrezite, se ridică, goni mai departe, ajunse pe Alberta Kohl şi văzu pe partea cealaltă a străzii cu litere metalice imense, « VARIÉTÉ-CAFÉ DANCING ». Ritmul alergării se iuţi. În urma lui răsunară pocnituri de carabină. Încă două sute de paşi pînă-n Piaţa Teatrului!

Plămînii i se contractau spasmodic şi simţea svîcnituri puternice în partea din spate a capului, dar putea deja să vadă piaţa. Îl cuprinse un entuziasm sălbatic: treceau ca o furtună pe sub nasul guvernatorului nazist şi al gărzii sale personale, aproape chiar prin nările nasurilor lor — zidurile Palatului Brühl păreau atît de aproape — şi nimic nu-i putea opri! Jürgen îl ajunse din urmă, goniră mai departe cot la cot, cu puştile-automate ude în mînă. Jürgen a fost din totdeauna un bun alergător, gîndi el. Planul lui Garin, planul acesta minunat — totul merge ca pe roate . . . Ştefan şi fata lui, oare vin şi ei în urmă? Dar nu mai privi îndărăt.

Cotiră pe după faţada vestică a clădirii distruse a Operei. Peste Piaţa Teatrului se aşternuse o ploaie ca o masă cenuşie, ce aburea şi stropea. Pavajul, peste care răpăiau paşii lor, era desfăcut pînă departe—pentru a se construi baricade din el. Deodată văzură amîndoi: în faţa ruinelor Primăriei, care slujise de cartier general pentru A.K. la începutul răscoalei, se afla un tun greu antiaerian, cu ţeava îndreptată direct spre ei.

Werner nu dădu ascultare primului impuls de a se arunca pe jos şi lipi de pămînt. Recunoscuse capota de la gura ţevii şi-şi aduse aminte de regulament, cum că pe vreme de ploaie ţeava trebuie rotită cu gura cît mai jos. Îndărătul plăcii de oţel nu părea să fie nici un fel de viaţă — dar putea să se înşele; totuşi, în aceeaşi clipă mai descoperi ceva: intrarea în canal era chiar în imediata apropiere a parapetului! Pavajul fusese îndepărtat şi deasupra pămîntului brăzdat de tranşee se ridica, ud şi strălucitor, o bună parte din cilindrul de fontă al gurii de coborîre în canal. Trebuiau să ia tunul — cîtă vreme era în mîinile duşmanului putea să lovească fără nici un efort pe oricine ar fi încercat să intre în canal.

https://biblioteca-digitala.ro

Werner se repezi spre tun, ceilalţi împreună cu el; doar măruntelul Artek se opri lîngă gura de vizitare, meşterind cu ranga la capac. Se căţărară pe parapetul care era neted şi înmuiat de ploaie, săriră în interiorul poziţiei cu urlete răguşite . . . Werner căzu în genunchi şi, lîngă peretele opus, căptuşit cu scînduri, zări două sentinele, înfăşurate în foi de cort tărcate şi mustind de apă, care smulseră carabinele de pe umăr cu gesturi straniu sacadate — ca nişte marionete; ridică arma automată, apăsă pe trăgaci şi auzi o pocnitură triplă sau cvadruplă. Omul în care ochise îşi împreună tăcut mîinile deasupra stomacului, cu expresia feţei abia modificată, de parcă n-ar fi resimţit decît o uşoară apăsare, şi căzu jos mort sau muribund. Arma celuilalt căzu împroşcînd apa cu zgomot, doi membri ai Armatei Populare se aruncară asupra lui; omul strigă, voia să se predea. Werner privi, gîfîind, în jur. Cuceriseră un tun, departe în spatele duşmanului ! Răsuflarea îi era sacadată. Iscodi pe deasupra parapetului : o parte dintre camarazi, cam jumătate, ajunseseră în piaţă şi goneau cu — vizibil — ultimele forţe spre gura de vizitare al cărei capac îl arunca Artek tocmai în momentul acesta deoparte, cu un zăngănit metalic . . .

Deodată fulgeră de cealaltă parte a faţadei Operei, de pe acoperişul Palatului Brühl. O mitralieră începu să clănţăne; mătura Piaţa Teatrului de la o depărtare de două sute de metri.

« Uite », icni Jürgen, « colo-colo . . . »

Werner văzu. Şirul rar al celor din A.K., care goneau încoace, se rupse. Cel din faţă se prăbuşi din plină goană şi se rostogoli, făcînd o tumbă, într-o groapă plină de apă. Ceilalţi se aruncară la pămînt, încercînd să ajungă pînă la tranşee. Printre ei ţîşneau în sus, din mocirla băltoacelor, mici izbucniri de apă; mieunatul ascuţit al gloanţelor ricoşate vibra prin aer; auzi un ţipăt strident şi se simţi parcă gîtuit.

Acum acţionă complet automat. Smulse învelitoarea cauciucată de pe aparatul de ochire al tunului şi reglă distanţa în metri. « Treci pe scăunaş ! » îi strigă lui Jürgen, « învîrteşte pînă prinzi chestia aia în crucea de cîmpuri . . . ! » Apoi deschise smucit închizătorul. « Proiectil ! Proiectil ! » le strigă el tovarăşilor polonezi care dispărură într-un buncăr săpat lateral în pămînt şi se reîntoarseră cu braţele pline. Werner luă un proiectil galben cu tubul lung, strălucind cenuşiu, şi cu vîrful argintiu; îl cîntări în mînă. « Focos percutant », constată el satisfăcut. Picăturile se rostogoleau pe el, făcînd băşicuţe; Jürgen descoperi cîteva pete de rugină cît o monedă de un pfenig, care-l puseră pentru o clipă pe gînduri : aşa ceva nu s-ar fi pomenit la subofiţerul Türpe. Toate astea se petrecură în trei sau patru secunde. Încă mai clănţănea mitraliera germană de pe acoperişul palatului guvernatorului. Aşteaptă numai, în curînd o să amuţeşti tu . . .

« Gata ! » raportă Jürgen cu glas gîtuit, « gata, prins ţinta . . . »

Apoi vîrî proiectilul în ţeavă, închizătorul ţăcăni, trase de cordea şi ţeava se izbi înapoi cu o bubuitură asurzitoare. Deasupra Palatului Brühl se înălţă o coloană mică de fum, care se strînse repede, păli şi se îndepărtă plutind. Într-un punct se căsca acum o gaură întunecoasă, mare cît roata carului. Mitraliera amuţise, dar ceva mai într-o parte, din spatele balustradei baroce, care tivea frumosul acoperiş, răsunau pocnetele focurilor de armă.

« Jürgen, mai la dreapta . . . »

Din nou bubui tunul. Dincolo de ruinele Operei ţîşneau în toate părţile căpriorii şi ţiglele acoperişului; o parte din balustrada de piatră se nărui. Al treilea proiectil izbi ca un trăsnet, colţul drept al acoperişului se prăbuşi. Werner trăgea şi trăgea, indica tunarului ochitor corecturile de direcţie, încărca ţeava imediat după recul cu un nou proiectil, trăgea de cordea şi iar vîra altul din cele pe care i le întindeau camarazii polonezi. Lucrul ăsta îl învăţase, cunoştea aici fiecare mînuire. Ploaia, care se

https://biblioteca-digitala.ro

cernea sfîrîind pe tuburile încinse ale cartuşelor, le scălda feţele — dar ei n-o simţeau. Muniţie era din belşug şi, la distanţa asta, fiecare proiectil trebuia să nimerească în plin. Unul dintre oameni menţinea uscat obiectivul aparatului de ochire, ceilalţi cărau proiectile lîngă tun. Focul duşmanului se destrămă, muri, acoperişul palatului se învălui în fum. Un splendid ornament, care încorona fleşa aripei laterale dinspre vest, se frînse la bază, se aplecă înainte şi rămase într-o poziţie tragică . . .

Werner sări pe afet; se uita pînă departe deasupra pieţei. Aici obişnuia odinioară să se adune — după cîte îi povestise Ştefan — elita artiştilor polonezi, într-un Cafeu agreabil; azi piaţa era împrejmuită doar de ruine. Cînd venise să despresoare cartierul guvernamental, SS-ul trecuse motorizat prin Piaţa Teatrului — pustiind totul în jur. Îi veni în minte că se aflau pe artera est-vest şi că fasciştilor trebuia să le fie uşor să retragă trupe din toate părţile şi să le concentreze în acest punct central. Cu siguranţă că pretutindeni, în adăposturile subterane, sunau zeci de telefoane ! Acum conta fiecare secundă.

Ploaia începu să mai stea, vizibilitatea se îmbunătăţi rapid. Tocmai ajungea şi ariergarda în Piaţă — acolo unde era desfăcut pavajul. Avu impresia că-l recunoaşte pe Ştefan cu fata lui; sprijineau un rănit; pe jumătate îl tîrau, pe jumătate îl duceau pe sus. Lîngă gura de intrare în canal sta colonelul Garin cu uniforma leoarcă; supraveghea coborîrea care se desfăşura cu o încetineală chinuitoare. Dinspre Alberta Krola ţiuiră noi împuşcături, iar dinspre Piaţa Palatului se auzea uruit înfundat şi zornăit . . . Afurisită treabă, erau tancuri !

« Tancuri dinspre stînga . . . »

Un tun de asalt cobora dinspre Senatorska, şovăind şi fără să tragă; parcă nu-i venea comandantului să creadă că tunul de-acolo căzuse cu adevărat în mîini străine . . . deşi ţeava lui se rotea şi se îndrepta exact spre el. În clipa următoare, un pocnet tăios şi tunul de asalt era în flăcări.

« Panther »-ul care-l urma se urcă prevăzător pe trotuar — după cum observă Werner — pe la spatele predecesorului în flăcări, împinse deoparte nişte dărîmături de zid, frînse stîlpul unui felinar, se opri brusc şi se acoperi cu o ceaţă alb-cenuşie de explozie. Ceva se apropie şuierînd, Werner auzi extrem de puternica bubuitură dublă şi văzu parapetul împroşcînd în toate părţile. Schijele fluturau ţiuind, pămîntul gras şi ud se izbea bufnind în scutul de protecţie. Trase de cordea, ţeava se năpusţi îndărăt troznind, totuşi proiectilul percutant greşi ţinta sau ricoşă — departe în spatele tancului se nărui ruina unui zid; dar tancul ţîşni înainte cu motorul urlînd, se opri, roti brusc ţeava tunului din care fulgeră pentru a doua oară. . . şi iar se înfiinţă acel şuierat scurt, fierbinte, la auzul căruia ţi se întorceau maţele pe dos. . . Cineva ţipă, noroiul negru împroşcă în sus, lemnul căptuşelii parapetului plesni şi se frînse, un miros înţepător năvăli în nări şi gură. . .

Tancul porni cu toată viteza spre ei, şenilele zuruiau, mitraliera din turelă păcănea neîntrerupt. Werner vîrî un nou proiectil, închizătorul ţăcăni. Totul depindea de faptul dacă pe Jürgen îl ţineau nervii şi ochea bine. Proiectilul ieşi din ţeavă tunînd. « Panther »-ul se opri, fu scuturat de un tremur, începu să se învîrte ca un nebun, flăcări de un roşu intens răzbiră afară şi un fum negru îl învălui. Muniţia explodă pîrîind, turela fu smulsă de pe gîtul scurt. Tancul alunecă într-o adîncitură şi rămase acolo — mut şi nemişcat. Un colos de metal zdrobit.

Primul care-i zări fu Jürgen.

Se ridicase în picioare de pe longeron şi-şi ştergea sudoarea, părul şi clisa de pe faţă. Nu mai era în el nici urmă de teamă; sîngele îi pulsa prin vine fierbinte, febril. Împrejur domnea liniştea — sau doar i se părea aşa, fiindcă abia mai auzea cu urechile. Resturile tancului ardeau fără zgomot. De partea cealaltă, camarazii dispăreau nestingheriţi în gura canalului — deasemeni fără zgomot. Colonelul Garin făcea semn

https://biblioteca-digitala.ro

cu mîna și deschidea gura de parcă ar fi strigat ceva; dar, de fapt, nu striga de loc. Jürgen nu mai resimțea ca adineaori dorința infamă de-a coborî cît mai iute în canal; nu era nici o grabă. Era foarte fericit. Respinseseră toate atacurile; o liniște pașnică se așternuse peste cîmpul de bătălie ca după o mare victorie. Mîndria și satisfacția îi umflau pieptul, în clipa asta nu voia să se ascundă sub pămînt. Astfel se ridică în sus, se întinse, atinse precaut și recunoscător țeava încinsă. Ce tun minunat! Niciodată nu dispusese de un asemenea tun, în ultimele săptămîni, nici Armata Populară, nici Armiià Kraiova; și acum, cînd bătălia pentru Varșovia se terminase, le cădea unul în mînă. Ce-ar fi putut face cu el mai înainte, reflectă Jürgen ceva mai posomorît. Se răsuci și mîngîie închizătorul. Mai de mult, în poziția ocupată de 1/539 se aflau tunuri tot ca ăsta — exact la fel, patru piese. Nu se sinchisise niciodată de ele, nu le ura, dar nici nu le iubea, doar își bătea joc uneori de ele; îi fuseseră profund indiferente. Acum se mira de asta. Pe atunci ar fi trebuit să le urască exact așa cum iubea acum tunul acesta și cum nu voia să se mai despartă de el. Încă îl mai înconjura o liniște desăvîrșită, de parcă avea capul împachetat în vată. Ploaia se cernea mărunt, iar pîcla usturătoare a pulberii se risipea treptat. Din cine știe ce motiv privi însfîrșit peste parapet în direcția Bilaùska.

Și atunci îi zări.

O ceată albăstrui-cenușie de rezerviști bătrîni, fricoși și uzi leoarcă, se furișa pe după colțul Bisericii Sf. Andrei, ieșind din Bilaùska; își agitau nehotărîți puștile; cîțiva se aruncară pe jos, căutînd adăpostire; dar ofițerul lor, ale cărui gesturi îi aminteau vag de cineva, îi mîna neînduplecat înainte, cu pistolul în mînă. Purtau tunici la fel ca a lui Jürgen, le recunoscu petlițele roșii de antiaeriană. Șovăind, se tîrau mai aproape și deodată Jürgen se trezi din visare.

Strigă.

Auzi un vuiet surd în urechi.

Nimeni nu părea să-l audă, de parcă toți erau surzi.

« Vin din spate ! » răcni el și arătă în urmă spre fațada primăriei. Căută cu mîna pușca automată, se ridică în sus. . . Dacă tirul apărării nu începea imediat, erau pierduți cu toții. De fapt, grosul haitei cu efectiv cam de o companie se ținea în general încă departe, în fund; totuși un vîrf de atac, antrenat de tînărul și zveltul ofițer, se lansase în pas de asalt și ajunsese deja la treizeci de metri.

Jürgen ochi spre acest ofițer, deși nu alerga chiar în frunte. Își pierduse șapca, ținea în mîna stîngă pistolul, iar în dreapta o grenadă, cu care îmboldea necontenit în spate un rezervist de rînd și-l mîna înaintea lui. Stai tu, porcule, gîndi Jürgen. Nici acum nu simțea pic de teamă; conștiința că trecuse cu bine prin diferite primejdii și că învinsese necontenit, încă mai vibra în el. Stai tu, porcule. . . Degetul se îndoi pe trăgaci.

În momentul acesta îl recunoscu: era Hartmann. Rîdea alergînd, dinții lui albi scăpărau și păreau să spună: « Ia puneți o dată în funcțiune cutia cu amintiri — băiete, doar nu-i poți lipi o bomboană pe cămașa unui om dezbrăcat — ce, situația se răhățește, abia cînd nu mai știi cum s-o scoți la capăt ! » Aceste cuvinte triviale, atît de des auzite din gura fostului său comandant, îi fluturară prin minte. Încremeni. Degetul îi alunecă de pe trăgaci. Ofițerul acela semăna cu Hartmann, dar nu putea fi el, căci locotenentul Hartmann nu era exploatator de oameni, unul din cei care-i împing pe alții la moarte, nici măcar nu era un om curajos, ci un tip fain, pe cinste. . . rațional, deștept și simpatic. . . puteai să mergi cu el chiar și la furat cai, dacă era cazul. . .

Jürgen vede nasul vesel, ușor curbat, ochii cenușii limpezi, și cele două aripi de pe petlițele tivite cu argint. E Hartmann și nimeni altul. Petele tuberculozei îi joacă pe obraji, iar gura nu este crispată pentru rîs, ci mai curînd de furie, de efort

https://biblioteca-digitala.ro

sau de o durere nebună. Acum se oprește, se clatină puțintel și aruncă grenada. Trebuie să trag în tine, își zise Jürgen, dar n-o făcu.

Privi în sus. Grenada părea să se fi oprit în aer ca un punct întunecat, într-o poziție în care era imposibil să-i determini direcția. Dar asta nu dură decît o clipă: ea se apropia tot mai mult și mai mult — exact spre mijlocul poziției tunului și totodată Jürgen percepu un ciocănit și țăcănit ușor, înfundat, ca atunci cînd bați toba cu degetele pe tăblia mesei. Lîngă el se afla Werner; din automatul lui țîșneau precipitat tuburile cartușelor. Îndărătul gurii de fontă a intrării canalului sta în genunchi colonelul Garin — trăgea și el... Deodată grenada explodă, Jürgen simți o împunsătură în încheietura mîinii și scăpă arma jos; ea zîngăni lovindu-se de afet. Pe Hartmann nu-l mai zări; vreo cinci-șase siluete albastru-cenușii zăceau ghemuite sau întinse în fața parapetului, mici grămăjoare de postav de uniformă. Ceilalți fugiră cît îi țineau picioarele și dispărură îndărătul ruinelor primăriei.

Respinși! Dar nu de către el...

În încheietura mîinii simțea o durere sfredelitoare.

Ce se-ntîmplase cu Hartmann?

Ultimii cinci oameni se grămădeau acum în jurul gurii de intrare. Prea strînși pachet, se gîndi Werner — ce țintă bună oferă dușmanului. Mai aștept aici, încă nu mă alătur lor. Capul lui Jürgen dispăru în colacul de fontă, acum nu mai erau decît patru. Colonelul Garin îi făcu semn cu mîna. Nu-i nimic, îmi mai rămîne un sfert de minut.

Încărcă tunul pentru ultima oară, dar nu i se mai oferea nici o țintă. Deodată zări pe palatul guvernatorului un imens steag roșu închis, cu svastică. Moale și ud, se legăna alene în vînt la nivelul ferestrelor înalte de la etajul întîi. Ăla trebuie să dispară, gîndi Werner. Întoarse țeava tunului, ochi cu grijă. Înainte de a pleca de-aici — un mic salut de adio. Otreapa de-acolo, trebuie să dispară! Și să vă intre în cap, domnilor: ne vom reîntoarce!

Obuzul ieși cu un tunet, își urmă traiectoria șuierînd. Pe fațada Palatului Brühl se învolbură ceva praf, puțin deasupra balconului... Explozia nu se produse.

Dinspre gura canalului strigă colonelul Garin, care rămăsese singur... Werner se avîntă pe deasupra parapetului și coborî, tare decepționat, în gura canalului. Înainte de-a dispărea complet, ochii lui mai cătară o dată spre palat. Norul palid de praf se risipise — îndărătul lui nu se căsca nici o gaură. Explozia nu se produsese. Trăsese cu un proiectil fără focos! Steagul cu svastică încă se mai legăna în vînt rigid și îngreunat de apă, la înălțimea ferestrelor de la etajul întîi... Dar nu pentru multă vreme, nu! nu pentru multă vreme.

Se lăsă în jos pe treptele lunecoase. Deasupra lui, colonelul închise cu zgomot metalic capacul de fontă și întunericul îl învălui.

În românește de MIHAI ISBĂȘESCU

https://biblioteca-digitala.ro

teatrul
şi
neliniştea
lumii

https://biblioteca-digitala.ro

MARTIN ESSLIN

US

Un exemplu de teatru documentar

Născut în Germania, acum doi sau trei ani, curentul teatrului documentar s-a instalat la ora actuală în inima Londrei. Micul și curajosul Hampstead Theatre Club din nordul capitalei, acolo unde locuiesc intelectualii, pusese mai de mult în scenă o compilaţie de extrase din scrisorile unor soldaţi germani căzuţi la Stalingrad, sub titlul « Scrisori de pe un front răsăritean », apoi — de altfel, cu destulă întîrziere — piesa lui Heinar Kipphardt « Cazul Oppenheimer ». . . « Ancheta » lui Peter Weiss și-a făcut o scurtă apariție la Londra: Compania Royal Shakespeare a prezentat sub forma unui spectacol de lectură această transcriere aproape textuală a procesului intentat nu de mult paznicilor germani de la Auschwitz. În sfîrșit, Peter Brook a pus la bătaie talentul său formidabil și toate resursele actoricești și scenice ale aceleiași companii, într-o tentativă de dramatizare documentară consacrată războiului din Vietnam. El a intitulat-o enigmatic și subtil « US » — ceea ce poate să însemne atît « United States » cît și « Noi » (în limba engleză: *us*).

Ce este acest teatrul documentar? Înainte de toate, se impune o precizare: există cîteva tipuri de teatru documentar, foarte deosebite între ele. Primul constă în prelucrarea dramatică a unui eveniment istoric pe temeiul documentelor, dar în maniera unei piese convenționale. Din această categorie fac parte atît « Vicarul » de Hochhuth, cît și « Povestea lui Jœl Brand » de Kipphardt. . . Aceste opere rezistă sau cad în funcție de eficiența lor ca scrieri dramatice, cu toate că spectatorii tind să le conteste valoarea, dacă ei înșiși nu sînt de acord cu tendința pe care o exprimă. Acest lucru poate să ducă la controverse aprinse în jurul documentării folosite.

Există apoi o altă categorie de opere care sînt, prin ele însele, documente, cum ar fi: « Ancheta » de Peter Weiss și « Cazul Oppenheimer » de Kipphardt. În cazul lor, stenogramele au fost prescurtate, restructurate, adaptate, dar lucrarea dramatică se pretinde realitate faptică, nu ficțiune. În ce privește piesa despre Oppenheimer, s-au iscat controverse în jurul motivelor care l-au determinat pe autor să introducă unele declaraţii ce nu figurau în procesul verbal al audierilor. De fapt, întîrzierea cu care această lucrare a ajuns la Londra s-a datorat tocmai temerii, că persoane încă în viață și care ar fi urmat să fie reprezentate pe scenă, ar putea intenta acțiuni în justiție. Din acest motiv piesa nu a putut să fie reprezentată deci în cadrul unui teatru-club, cu alte cuvinte — teoretic — în cerc închis. Eficacitatea acestor piese-document depinde de dramatismul evenimentelor reale pe care le reproduc. « Oppenheimer » este efectiv o dramă.

A treia categorie diferă întru totul de primele două: ea constă dintr-o antologie de materiale documentare prezentate în forma unui montaj de elemente provenind din surse diverse. Montajul alcătuit de Martin Dubermann din materiale referitoare la situația negrilor în « White America » (America Albă) a fost unul din primele exemple pozitive de folosire a acestei tehnici, la fel ca și — în felul său — « Oh,

https://biblioteca-digitala.ro

What a Lovely War » (Vai, ce război drăgălaş) de Joan Littlewood, pentru că, în definitiv, cîntecele populare care constituiau coloana vertebrală a acestei evocări a primului război mondial erau şi ele documente istorice. Un atare montaj are un caracter creator mult mai pronunţat decît simpla reproducere a unor extrase din stenograma unor dezbateri judiciare. Punerea lui în scenă îi oferă regizorului un prilej admirabil pentru a da frîu liber fanteziei sale: el are posibilitatea să transforme antologia într-o revistă, uzînd în plin de contraste.

Este limpede că tocmai acest lucru l-a atras pe Brook, mai ales după triumful repurtat cu « Marat-Sade ». În definitiv, acea lucrare era de asemenea o încercare de a reconstitui istoria în teatru, încercare făcută, ce-i drept, de pensionarii unui ospiciu de nebuni. Nedispunînd de un manuscris de calitatea remarcabilei lucrări a lui Weiss, Peter Brook a preferat să se bizuie pe improvizaţie, construind un spectacol-document, alcătuit din extrase din ziare... De fapt, se cuvenea ca titlul să fie nu « Us » ci: « Urmărirea şi asasinarea Unchiului Sam şi a liberalului englez, interpretate de pensionarii companiei Royal Shakespeare, sub conducerea lui Peter Brook ». Este, desigur, un spectacol cît se poate de straniu, presărat cu momente scenice admirabile, cu unele cîntece sugestive (textele i se datorează lui Adrian Mitchell, traducătorul lui « Marat-Sade », iar muzica, lui Richard Peaslee, care a compus şi melodiile acestui din urmă spectacol); sînt unele momente de acţiune foarte inspirate, în special graţie neuitatei interprete a lui Charlotte Corday din spectacolul Weiss, Glenda Jackson. Dar, în ciuda tuturor acestor elemente pozitive, spectacolul în totalitatea sa este foarte discutat. De ce oare?

« US » este alcătuit din două părţi. Prima parte constă dintr-un montaj de materiale despre războiul din Vietnam, pentru care se utilizează felurite tehnici: de pildă, aceea a teatrului clasic chinez, atunci cînd armata este reprezentată printr-un singur personaj, care aduce pe scenă mănunchiuri de steaguri sau cînd dezbinarea ţării este indicată tot cu ajutorul unui singur personaj, îmbrăcat într-un pantalon de baie şi care se zbate în chinuri, în timp ce o dungă albă îi desparte de-a curmezişul bustul într-o parte superioară, vopsită în galben şi una inferioară, vopsită în verde. Totodată, ni se oferă destul de multe cîntece de protest, exemple autentice de teatru documentar, precum şi extrase din rapoartele unor corespondenţi de război... Ca un leit motiv revine mereu un cîntec, al cărui refren este: « Spune-mi minciuni despre Vietnam ». Se succed în mod simbolic imolările rituale pe rug ale unui călugăr budist şi unui quaker american. Nici confuzia şi nici calitatea dubioasă a materialului ... nu constituie viciul major al acestui conglomerat. Pur şi simplu artificialitatea şi caracterul pretenţios al montajului fac cu neputinţă valorificarea materialului documentar. Pînă şi pasajele autentice par insidioase şi false, pentru că le lipseşte amprenta unei documentări reale: indicaţia precisă a sursei. Ni se descrie de pildă, admirabil, existenţa cotidiană a unui corespondent de război la Saigon... Dar nu ni se spune cine este. Totuşi, numai cunoscîndu-i naţionalitatea, prejudecăţile politice, reputaţia, numai ştiind cît credit i se poate acorda corespondentului în cauză, spectatorii sînt în măsură să aprecieze importanţa mărturiei sale. O documentare care omite să indice sursele este o contradicţie în termen şi e mai rea decît lipsa totală de documentare. Într-un asemenea caz, publicul nu se alege cu fapte, ci cu emoţii. Dar cu toţii am apucat să ştim că războiul este o treabă urîtă.

A doua parte a spectacolului este altfel structurată. În linii generale, ea constă dintr-un dialog între un liberal englez care vrea să-şi dea foc în semn de protest şi o tînără (Glenda Jackson) care pune la îndoială eficacitatea unei asemenea acţiuni. Dialogul se citeşte ca un articol de fond dintr-un periodic sectant, moralizator. Ideea sa fundamentală este, că... efectiv vinovaţi sînt oamenii, care, deşi con-

https://biblioteca-digitala.ro

damnă războiul din Vietnam, nu fac nimic pentru a-i pune capăt. Astfel, vinovate nu sînt U.S. vinovaţi sînt NOI (US). Acestea sînt sentimente foarte lăudabile, numai că alternativa prezentată — inerţie sau sinucidere — este naivă din punct de vedere politic şi inertă din punct de vedere teatral. . . Pe parcursul acestui lung dialog final şi în scopul de a ilustra sterilitatea atitudinilor avangardiste, Brook inserează un citat dintr-un articol de la Monte Young, publicat anul trecut în numărul pe care « Tulane Drama Review » l-a consacrat happening-urilor (eu cunoşteam sursa, dar fireşte că spectacolul nu conţinea nici o indicaţie în acest sens !). Este vorba de descrierea unui happening — un concert în timpul căruia nu se aude nici un sunet, cu excepţia foşnetului imperceptibil produs de nişte fluturi cărora li se dă drumul în sală. Brook reţine ideea şi îşi încheie spectacolul, punînd pe unul din actori să dea drumul, cu un gest solemn, unor fluturi închişi într-o cutie, iar apoi, tot în tăcere, să dea foc unuia din aceşti fluturi vii. Şi astfel, după o îndelungă pledoarie pentru autoimolarea fiecăruia dintre noi în semn de protest, singura acţiune reală dusă pînă la cap în toată această litanie pretenţioasă este arderea unui fluture inocent !. . . E destul de dureros că o temă atît de arzătoare şi importantă ca aceea a războiului din Vietnam şi a consecinţelor lui asupra întregii omeniri, a fost redusă la o simplă explozie de sentimentalism pretenţios. Pentru a face faţă ororilor războiului în epoca noastră este nevoie de o voinţă hotărîtă, de o gîndire lucidă, de înţelegerea cauzelor sociale, psihologice şi istorice, care au generat aceste orori. Marxiştii care sprijină Vietkongul au o idee precisă despre aceste aspecte ale problemei şi nu se lasă călăuziţi de sentimentalism în analiza situaţiei. Dacă teatrului îi incumbă o îndatorire în această privinţă, este desigur aceea de a dezvolta facultatea de înţelegere, nicidecum de a semăna confuzie în gîndire, năclăind-o cu dulcegării menite să ne înduioşeze. Teatrul « faptelor » îşi are rostul său, dar în cazul de faţă, Peter Brook ne-a oferit un teatru al fanteziei lacrimogene.

(« SIPARIO », noiembrie 1966, nr. 247/966)

https://biblioteca-digitala.ro

A. MARTÎNOVA

Mînia lui Peter Brook

Probabil că nici una din piesele prezentate în ultimii ani la Londra n-a provocat atîta vîlvă ca « US », pe scena teatrului Companiei Royal Shakespeare. Începînd cu titlul. . . piesa se pretează la multe interpretări. Sensul spectacolului trebuie căutat tocmai în aceste semnificaţii multiple, în conflictul ideilor.

Spectacolul a fost montat de Peter Brook, mai precis: a fost creat de el, fiindcă de fapt nu există nici un text anume scris pentru teatru. Scenele se năşteau în cursul repetiţiilor, iar unele dintre ele au fost înlăturate după testul primelor reprezentaţii.

« US » este un reportaj despre războiul din Vietnam, începînd cu perioada celui de al doilea război mondial şi sfîrşind în zilele noastre. Totul cu ajutorul dansului, pantomimei, cîntecelor satirice şi a altor mijloace scenice, mînuite de talentul atît de generos al lui Brook. Dialogurile sînt întrerupte fie de muzică « rock-and-roll », fie de sirena înfricoşătoare a unei alarme aeriene. Decorul? Tot felul de echipament militar, bidoane de benzină, iar fundalul — o siluetă gigantică de paraşutist american. La sfîrşitul actului întîi, această siluetă se prăbuşeşte cu un zgomot infernal pe scenă, iar actorii, purtînd coifuri albe de hîrtie, ies prin sală, cerînd ajutor. . .

Actul al doilea constă, în principal, din dialoguri care exprimă puncte de vedere opuse în privinţa războiului din Vietnam. Întrebarea care se pune este: cine poartă răspunderea, şi, în special, ce răspundere au cei ce privesc, stînd deoparte.

Brook pune şi rezolvă astfel problema pe care o consideră de importanţă primordială, şi anume aceea, de a-i face pe spectatori să înţeleagă că ei înşişi sînt implicaţi în evenimentele a căror relatare o citesc zilnic în gazete. . . Spectacolul demască militarismul american, el conţine numeroase scene care ţintuiesc la stîlpul infamiei, fără echivoc, acţiunile barbare comise de soldaţii americani. Totuşi, aşa cum subliniază cronicarul ziarului comunist englez « Morning Star », nu este în intenţia spectacolului de a-i înfiera pe americani ca popor. Brook a urmărit o realizare antimilitaristă, care să-i condamne în esenţă nu numai pe părtaşii nemijlociţi la agresiune, ci şi pe acei care o înlesnesc prin atitudinea lor pasivă. În acest sens este semnificativă fraza lui Pierre Dommergues (« Express »): « Un spectacol care trezeşte din amorţire pe liberalii burghezi, căci asta sîntem, noi toţi ». În « Nouvel Observateur », Olivier Todd scrie că « "US" este manifestarea cea mai vădită a conştiinţei bolnave englezeşti ».

Uriaşul răsunet social pe care l-a stîrnit spectacolul lui Brook în Anglia şi dincolo de hotarele acestei ţări, dovedeşte că regizorul a reuşit « să trezească din amorţire » destui oameni care ar fi preferat să trăiască netulburaţi. De aceea spectacolul « US ». . . a devenit evenimentul central al vieţii teatrale britanice.

«*Teatralnaia jizni*», nr. 2/966

https://biblioteca-digitala.ro

BREAD AND PUPPET

Bread and Puppet Theatre — Jurnal

https://biblioteca-digitala.ro

FRANÇOISE KOURILSKI

şapte zile într-un sat vietnamez *

Fire este unul dintre rarele spectacole ale Teatrului « Bread and Puppet » (cu A Man Says Good Bye to his Mother) care s-a fixat de la început. Fără nici o îndoială că anumite detalii au fost modificate, dar structura a rămas aceiaşi, deasemeni compoziţia plastică, dinamica sonoră a spectacolului nu a fost schimbată. Este una dintre rarele « piese » care nu comportă în mod practic nici un text, cu excepţia dedicaţiei şi a titlului diferitelor tablouri: cele şapte zile ale săptămînii urmate de *Fire*. Cu toate acestea ea are un subiect: un sat din Vietnam, şi povesteşte o întîmplare. « Piesa — spune Schumann însuşi, descrie şapte zile într-un sat din Vietnam. Un grup de femei vietnameze flecăresc, mănîncă şi beau, dansează, eliberează pe un american, care vine la ele legat, care moare printre ele. Ele suportă un atac aerian, sînt arse de foc, printre cadavrele femeilor arse trei americani instalează o cuşcă pentru o călugăriţă budistă, o lasă în cuşcă şi ea arde încet pînă-şi dă sfîrşitul ». Esenţialul « mesajului » se află în altă parte: « Nu subiectul despre satul din Vietnam — spune Peter Schumann — va produce un efect asupra spectatorilor, căci realităţile acestei piese nu sînt noi, sînt lucruri cunoscute din jurnale de toată lumea.»

Forma este aceea care spune ceva publicului. Actorii, manechinele, măştile, costumele, decorul, luminile, culorile, sunetele, organizarea liniilor şi a volumelor în spaţiu, vor avea, în absenţa textului, sarcina informativă esenţială. Un limbaj teatral pur poate îndemna spiritul să se angajeze în atitudini profunde şi eficace? *Fire* aduce un răspuns concret la această întrebare formulată de Artaud.

---

* Din «Bread and Puppet»

https://biblioteca-digitala.ro

Preludiu

Fire se joacă într-un loc precis, care nu poate primi decît un număr limitat de spectatori — cincizeci în principiu. Este un spaţiu închis cu înalte tapete negre pe care pot fi atîrnate steaguri din lemn gravat de Peter Schumann, amintind anumite gravuri pe lemn expresioniste, în special ale lui Frans Masserel: peisagii din diferite ore ale zilei, pe deasupra cărora zboară avioane. La o extremitate a dreptunghiului se află scena separată de sală printr-o tapiţerie roşie, uşor luminată de două proiectoare laterale îmbrăcate în hîrtie de ambalaj. Atenţia spectatorilor, mărginiţi de camera neagră, care împiedică orice dispersare se repercutează pe această perdea neagră, cu atît mai mult, cu cît din spatele draperiei ne parvine o muzică dulce, simplă şi stranie (bucăţi de lemn ce se lovesc unele de altele, unghii lovindu-se de o sticlă goală, coarde ciupite etc.) care redau sensibilitatea scenei şi impun încet, încet liniştea.

Apropiaţi fiziceşte unul de altul în acest spaţiu strîmt, reuniţi prin ascultare, spectatorii formează un grup a cărui intimitate se găseşte întărită de o altă activitate comună: mănîncă toţi o bucată de pîine, pe care le-o oferă o femeie îmbrăcată în negru, mergînd încet prin sală pînă ajunge la perdeaua roşie în faţa căreia spune cu o voce înceată dedicaţia: « Această piesă a fost dedicată celor trei americani, Norman Morisson, Alice Herz, şi Roger La Porte, cari s-au jertfit pentru a protesta contra războiului din Vietnam ».

Preludiul pregăteşte pe spectatori şi le aduce un anumit număr de informaţii; el expune temele spectacolului şi indică sensul dintr-odată: piesa pe care o vom urmări este o piesă contra războiului din Vietnam. În această sală tapetată cu negru, slab luminată, spectatorii au impresia că s-au adunat la un priveghiu mortuar, cu atît mai mult cu cît femeia în negru, care le împarte pîinea, seamănă cu o bocitoare.

Împărţirea pîinii evocă, în special, pentru publicul occidental căruia se adresează « Bread and Puppet », ritualul eucharistic. Temei despre moarte, i se adaugă cea a violenţei (roşul) care se opune în mod direct temei nonviolenţei, a vieţii simple şi fragile, introdusă prin muzică. Cele trei teme vor fi tratate în spectacol în aşa fel încît vom deosebi uşor trei mişcări.

PRIMA MIŞCARE: VIAŢA

Luni

Cînd draperia roşie se îndepărtează lent de la stînga la dreapta, cu ajutorul unei prăjini de lemn, spectatorul este izbit de tabloul neobişnuit, care îi apare; este o altă lume cu care deodată este confruntat: o lume de morţi şi vii, în care actorii, al căror corp se ascunde sub o lungă rochie neagră, iar figura este acoperită de o mască albă şi mîinile sînt sau acoperite cu mănuşi albe, sau mascate (mîini lungi, descărnate, cari amintesc anumite sculpturi de Giacometti) se confundă cu manechinele de talie omenească în mod absolut sau cu măştile îmbrăcate cu o tunică neagră, ca o rasă de călugăr, cari stau atîrnate de pînza neagră, în partea dreaptă, par tot atît de « vii » ca nişte actori. În această cameră neagră, care prelungeşte sala, singurul element decorativ îl formează în fundal o pînză în negru

https://biblioteca-digitala.ro

și alb, reprezentînd un deal, un sat, copaci; toată atenția ni se îndreaptă către figurile albe, mîinile albe, adevărații protagoniști ai dramei. Singurele elemente de culoare, pe cari le uităm repede: finele coliere de perle vii, purtate de vietnameze. Scena este slab luminată de două proiectoare laterale în sală și de o lampă întunecată cu o hîrtie de ambalaj așezată în partea dreaptă. Pe firul de fier care o susține sînt fixate o tabletă, o agățătoare, un clopoțel (sau o simplă placă de metal) și un bastonaș. Cînd vietnameza care a ridicat cortina, a atîrnat-o, ea ia un carton alb de pe masă, îl prezintă publicului — este titlul tabloului — « Luni » și-l fixează pe agățătoare apoi sună din clopoțel, iese sau se așează alături, urmărind scena, care se înviorează.

Grupate în formă de arc, pe două rînduri, vietnamezele se îndoaie asupra lor înseși. Durerea e înscrisă pe masca lor cretoasă, ele rămîn nemișcate, înțepenite într-o așteptare plină de teamă. Din « sat » se ridică un mormăit confuz, un fel de plînset, care poate evoca o rugăciune. De fapt, femeile vorbesc, « pălăvrăgesc » — spune însuși Schumann — care întotdeauna cere actorilor să pronunțe cu o voce înceată fraze « reale ». Dar din dialogul lor, pe care avem impresia că ceva îl impiedică să se desfășoare, publicul nu percepe decît un « murmur ». Orice comunicare cu această lume îi este interzisă, satul pare să-l respingă ca pe un intrus și la rîndul său pare împietrit.

Vietnameza, care are funcția de « maestru de scenă » s-a ridicat, sună din clopoțel și murmurul încetează. Ia cartonul pe care este înscrisă ziua și trage cortina. Aceleași gesturi executate fără grabă se vor repeta la începutul și la sfîrșitul fiecărui tablou.

marți

În jurul unei mese acoperită cu o față de masă albă și plasată în mijlocul scenei, se află vietnameze. Ele stau nemișcate un moment. Din fundul scenei sosește o vietnameză cu un castron pe care-l așează pe masă. Mîinile puse pe masă încep să se miște, femeile iau o bucată de pîine, o duc la gură, o întind și vecinei lor și cîteodată se întorc și se privesc puțin. În curînd, cea care le servește, aduce un castron (« bol » este specificul lor) pe care-l așează pe masă, iese și revine cu un altul. Fiecare vietnameză va bea una după alta, începînd cu măștile, care sînt agățate pe pînzele laterale și terminînd cu maestrul de scenă, apoi bea și ea la rîndul ei. Scena se petrece în cea mai mare liniște, dar o liniște familială, modulată de ușoarele zgomote pe care le fac vietnamezele deplasîndu-se, mult mai ușoare decît cele din tabloul precedent, îngreunat de murmure. Grupul nu mai este compact, concentrat asupra lui însuși, ci se desface ca și cum de astădată ar permite spectatorilor să pătrundă în intimitatea sa. Totul conlucrează pentru a ne da acestă impresie de început de viață și a încerca o destindere: culoarea albă, extensia volumului în spațiu, apariția unei suprafețe plane, unde ochiul se poate odihni și a liniilor orizontale, care vin să contrabalanseze efectul dramatizînd verticalele, amplificarea mișcărilor, care se vor continua în tabloul următor.

miercuri

Întregul grup se pune în mișcare: trei perechi dansează încet, abia deplasîndu-se, în timp ce alte vietnameze răspîndite pe scena, care este acum total « însuflețită », cîntă o melodie care amintește preludiul, cu deosebirea că violonistul nu se mai mulțumește să ciupească corzile viorii sale, el scoate din instrumentul său, un fel de melodie plăpîndă și tînguitoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Această mişcare de trezire la viaţă se va opri aci. Satul, într-adevăr va fi deranjat de apariţia unui element străin, către care se îndreaptă toate privirile şi care aduce cu sine moartea.

A DOUA MIŞCARE: MOARTEA

Joi

Cînd cortina se ridică, spectatorul este din nou uimit de spectacolul care i se oferă. Se obişnuise încet, încet cu satul şi începuse chiar să se « destindă ». Dar, deodată, mai multe elemente crează un dezechilibru plastic şi sonor prin raport cu tabloul precedent şi reinstalează tensiunea. Brutal, sunetul unei trompete sfîşie liniştea (în culise cineva sufla într-un bidon gol) şi între două rînduri de vietnameze cu braţele întinse orizontal, cu mîinile tremurînd, pătrunde un om legat, cu faţa şi mîinile goale. Pe măsură ce el înaintează, mîinile vietnamezelor încearcă cu tenacitate şi în mod febril, să dezlege frînghia. Ajuns în faţa scenei, omul se apleacă, strînge frînghia şi o întinde cu braţele, spre a o arăta publicului. Profunzimea cîmpurilor, unde ochiul se afundă, linii frînte, sunetul agresiv al trompetei, care în patru reprize străpunge liniştea, mişcări sacadate ale mîinilor, care singure se mişcă, restul corpului şi al figurii însăşi rămînînd imobile, totul contribuie să dea spectatorului o nelinişte mărită de incertitudinea în care se află de a identifica pe străin: este vorba de un prizonier american pe care ele îl eliberează? Este oare un vietnamez?

Trebuie să facem aici o remarcă. La început omul purta masca unui negru, pictat în alb şi mîinile erau cu mănuşi albe, făcea parte din aceeaşi lume cu vietnamezele şi scena le încărca de un sens politic uşor descifrabil; ea punea în lumină solidaritatea vietnamezilor oprimaţi cu fraţii lor negri. În aprilie 1968, în timpul Festivalului de la Nancy, în mod brusc, Peter Schumann s-a hotărît ca « rolul » să fie jucat deacum înainte de un actor cu figura descoperită, actorul fiind ales în funcţie de calităţile sale plastice, figura unghiulară, adînc tăiată. Ne închipuim uşor ce a putut seduce pe Peter Schumann: contrastul figurii goale în opoziţie cu măştile. De fapt, imaginea cîştigă în forţă, ceea ce pierde în lizibilitate (descifrarea imediată: figura goală şi mîinile descopeirte ale omului accentuează caracterul său de « străin » care tulbură comunitatea vietnameză).

Vineri

Pentru prima dată de la începutul spectacolului, lumina se schimbă: cele două proiectoare laterale din sală se sting. Doar slaba lampă, care luminează titlul tabloului rămîne aprinsă: « Vineri », dar în curînd unicul izvor de lumină — un bec gol — va lumina puternic scena.

Atenţia publicului se îndreaptă către « străin » care, alungit pe o bancă aşezată deacurmezişul scenei, ocupă o parte importantă a scenei şi toate privirile vietnamezelor se îndreaptă către el. Acestea se găsesc grupate în majoritate înspre dreapta şi stau nemişcate. Una dintre ele, după ce a aprins lampadarul se aşează la căpătîiul omului şi începe să citească. Alta aplecată asupra lui îi ridică cuvertura, acoperindu-l pînă la gît. Se va întoarce încet, cînd o vietnameză venind din fundul scenei îi va atinge uşor umărul. Vietnameza iese. Se aude atunci un zgomot asurzitor venind dinspre culise (cineva clatină o găleată plină cu fierărie) şi omului îi cade capul într-o parte. Femeia îşi închide cartea, alta se apleacă spre a acoperi faţa mortului, apoi se reazemă de umărul unei vietnameze ca pentru a plînge. Toate femeile

https://biblioteca-digitala.ro

se înclină ușor una în fața celeilalte. Vietnameza așezată la căpătîiul omului se ridică și stinge lumina.

Cu această vineri — ziua morții lui Isus (Christ) —, referința la mitul creștin, introdus încă din preludiu se precizează. Decupajul în șapte tablouri ne face să ne gîndim oare la săptămîna sfîntă? Gestul vietnamezei care vine și o atinge pe umăr pe tovarășa sa evocă oare trădarea lui Iuda? Dar oare nu e vorba doar de un simplu localnic al satului care-i previne pe ceilalți de pericol? Aici interpretarea rămîne deschisă și mai multe variante sînt posibile: ele variază după referințele « culturale » ale spectatorului. Oricum ar fi omul, este tratat scenic, ca un element, care răscolește viața satului. Dezechilibrul plastic și sonor introdus în tabloul precedent se precizează, se va accentua în tabloul următor, moartea fiind semnalul dezlănțuirii violenței și tema războiului introdusă prin sosirea prizonierului se va dezvolta în a treia mișcare.

A TREIA MIȘCARE: RĂZBOIUL

sîmbătă

Vietnamezele sînt grupate acum în partea din dreapta, nemișcate, cu draperia neagră în spate. Vor rămîne astfel pînă la sfîrșitul spectacolului. Figura lor este îndreptată în sus și brațele sînt ridicate într-un gest de refuz și de apărare contra atacului a căror victime sînt. În sală ca și pe scenă luminile s-au stins. Se aude un fluierat strident, aproape de nesuferit (produs de amplificatorul unui magnetofon). O vietnameză (servitoarea din scena « invizibilă »), ține o lampă în mînă și cu o largă mișcare circulară a brațului mătură cu lumina albă, orbitoare, scena și sala, luminînd succesiv grupul vietnamezelor și cel al spectatorilor (care adeseori se apără cu brațul la ochi sau pe față, imitînd astfel atitudinea femeilor de pe scenă). La picioarele vietnamezelor înaintează încet tîrîndu-se un oribil animal gri, care întruchipează «monstrul războiului », dar care evocă și pe acei oameni atomizați reduși la starea de larve monstruoase după bombardamentul de la Hiroshima, la care și lumina și sunetul ne fac să ne gîndim: ne amintim descrierile celor scăpați de la Hiroshima, care spun că « întîi au perceput un zgomot straniu, apoi o lumină cu o strălucire intensă, clară și cu totul albă ».

duminică

Luminația, revenită la « normal », este aceeași din primele tablouri — dar se petrece ceva neobișnuit. Vietnameza care a îndeplinit funcția de maestru de scenă sună de mai multe ori din clopoțel: sună « messa » sau « toaca ». Apoi în loc de a se așeza (sau de a ieși) traversează toată scena pentru a îngenunchia în partea din dreapta, aproape de perdeaua neagră. Cînd se ridică, figura îi este pătată de sînge. Ea a schimbat masca: cu gesturi ca și cum și-ar fi sfîșiat figura. Și-a mutilat ea oare fața într-un gest de protest contra războiului? Ceea ce este sigur, este că introducerea culorii roșii aici pentru prima oară în spectacol va invada scena de acum încolo și că ordinea zilelor va fi tulburată (răsturnată): « focul » va adăuga ziua a opta a săptămînii.

Fire.

În fundul scenei o imensă marionetă roșie indică cu degetul său gigantic datoria de îndeplinit: brațele sale care bat aerul mecanic se aseamănă cu aripile unui avion. Un actor ghemuit în partea din dreapta și total acoperit cu o pînză roșie, învîrtește o sfîrlează, în același timp semnal de alarmă și zgomot de stingerea focului. Doi

https://biblioteca-digitala.ro

alţi actori-foc, aruncă asupra femeilor din sat o bucată de stofă roşie sub care ele dispar încet, încet, în timp ce maestrul de scenă aţîţă cu o lampă flăcările ţesăturii ce par că dansează în lumină.

Tema războiului a înlocuit pe celelalte două, aceea a vieţii, ca şi pe aceea a morţii « umane », moartea unui om înconjurat de prieteni, care îl veghează şi-l plîng. Nici o urmă de umanitate pe platou : nici figuri, nici mîini, o mască informă. Dacă spectacolul s-ar opri aici, sensul său ar fi în mod esenţial pesimist, şi spectatorul înspăimîntat nu s-ar simţi vinovat de ceea ce se petrece pe scenă : violenţa războiului pare irezistibilă, progresul focului de neînlăturat. Tabloul final, care nu are nume, dă piesei adevărata sa dimensiune.

Finalul

Maestra de scenă se mulţumeşte să sune clopoţelul şi iese. Intră o vietnameză complet drapată în alb. Ea priveşte formele arse şi se aşează în mijlocul scenei, în faţa publicului, imobilă. Deodată liniştea este tulburată. Trei oameni purtînd măşti de occidentali, cu mîinile goale, pătrund pe scenă cu stîlpi de lemn, frînghii şi cu zăbrele şi încep să ridice un eşafodaj în jurul femeii. Ei se mişcă greoi, cu mişcări dizgraţioase, zgomotul pe care-l fac cînd se urnesc şi brutalitatea aparenţei contrastează cu calmul, liniştea şi graţia fragilă, impresie pe care ne-a lăsat-o satul şi pe care o regăsim în această femeie în alb. Ei ies. Liniştea revine. Vietnameza rămîne imobilă cîteva clipe încă, pe urmă se apleacă pînă la pămînt şi începe să desfăşoare un rulou de scotch roşu : fără grabă, sistematic, sfîşie bucăţi de panglică roşie pe care le lipeşte de-a lungul rochiei sale albe, le înfăşoară în jurul pumnilor şi a braţelor. În timp ce ea arde, cei trei occidentali intră. Şi-au schimbat masca : orbi, se învîrtesc dibuind în jurul ei, apoi ies. Mişcările femeii devin din ce în ce mai greoaie, dar ea continuă să se distrugă şi în linişte zgomotul scotch-ului desfăşurat şi sfîşiat aminteşte pîlpîiala flăcărilor şi zgomotul cărnii care sfîrîie. Ea îşi lipeşte acum bucăţi de panglică roşie pe obraz, pe gură, pe ochi. Pe urmă se prăbuşeşte, răsucindu-se, zdrobindu-se de podea, trăgînd după sine în prăbuşire bucăţi de lemn, care cad peste tot, cîteodată chiar în sală. Un plînset aproape imperceptibil — o singură notă înaltă — care pare că se ridică din grupul vietnamezelor arse, îi însoţeşte moartea. Un om intră, priveşte cadavrul, sună din clopoţel şi atîrnă cuvîntul : « Sfîrşit ».

Draperia. Linişte. Nimeni nu aplaudă.

În faţa unui astfel de spectacol publicul occidental, şi în special publicul american, nu se poate decît simţi acuzat. Într-adevăr, imaginea finală care-i este arătată, nu este numai aceea a unei sinucideri, ci şi aceea a unui omor de care el este vinovat. Cu toate că femeia ocupă pe scenă un loc central, că rochia sa albă are anumite semnificaţii, care se învîrtesc în jurul ideii de martiraj, de sacrificiu, de răscumpărare, de puritate, ele nu acaparează întreaga atenţie a publicului. Atenţia se îndreaptă şi către oamenii, care închid în cuşcă pe această femeie în alb — călugăriţă budistă, sau mai bine Figura Păcii şi a Amiciţiei — pe urmă spre cei care se învîrtesc în jurul ei, orbi. Măştile lor, diferite de cele pe care le-am văzut pînă atunci, cu mîinile goale, felul în care se mişcă, zgomotul pe care-l fac, sînt prea izbitoare spre a le putea uita. Dar figurile lor sînt

https://biblioteca-digitala.ro

figurile noastre ale occidentalilor, este propria noastră imagine care se răsfrînge, lăsîndu-ne să vedem complicitatea noastră, sau mai bine zis orbirea noastră. « Chiar şi cei care sînt simpatizanţi sînt orbi » spune Schumann. Deci trebuie să deschidem ochii spectatorilor de-a lungul lui *Fire*. Trebuie să arătăm americanilor ce-i fac să îndure pe vietnamezi; să-i facem să « gîndească » despre război, să le redăm toată importanţa acestui cuvînt, care şi-a pierdut toată realitatea, greutatea. Războiul este viaţa de zi cu zi răsturnată, răscolită, împlinirea activităţilor cele mai elementare împiedicată, orice comunicare prin cuvînt sau prin gest devine imposibilă, orice mişcare condamnată; războiul dus de americani în Vietnam este distrugerea metodică a unui întreg popor. Şi pentru acest genocid, spectatorii nu sînt scuzaţi. Desigur, *Fire* nu exprimă idei complexe. Peter Schumann nu caută să clarifice o situaţie, să dezvăluie maşinăriile războiului, nici să indice o soluţie. O spune el însuşi: el se adresează mai puţin facultăţilor intelectuale, ale omului, cît sensibilităţii.

https://biblioteca-digitala.ro

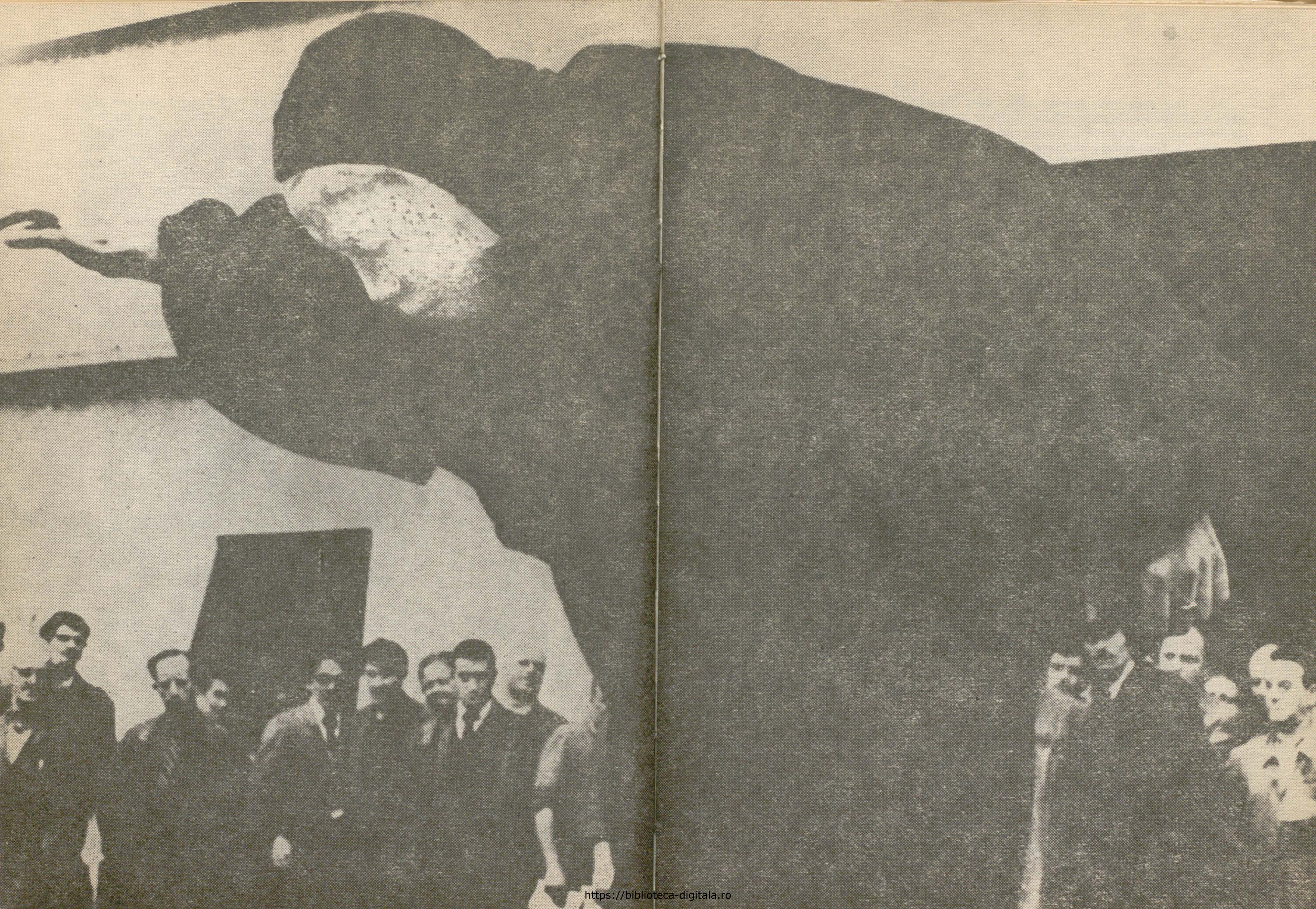

https://biblioteca-digitala.ro

Dar spre deosebire de cei care, după Artaud, visează la un «teatru în care imaginile fizice violente strivesc și hipnotizează sensibilitatea spectatorului», el ne arată cu cea mai strictă economie de mijloace deslănțuirea violenței. Nici participare fizică, nici extaz colectiv: nici eliberare, nici liniștire.

În românește de GEORGE BANU

Teatrul Bread and Puppet, procesiune pentru pace la New York, scenă din spectacolul «Un bărbat își ia adio de la mama» și Scena zilei de Joi din piesa «Fire» (la pag. 157, 158—159, 160).

https://biblioteca-digitala.ro

GEORGE BANU

Teatrul despre Vietnam sau presiunea istoriei

« A spune oamenilor politici
Nu vă atingeţi de literatură este ridicol,
dar să spui literaturii: Interzis să te atingi
de politică, e de neconceput. »
BERTOLT BRECHT.
Artele şi revoluţia

Teatrului i s-a profetizat sfîrşitul în clipa în care sălile obscure ale cinematografelor se înmulţeau, apoi cînd ecranele televizoarelor invadau liniştea locuinţelor, a birourilor. Amintire a vremurilor trecute, scena părea sigiliul elegant şi inutil al unor pergamente gata pentru a fi închise în sertarele muzeelor. S-a înţeles, însă, că acolo unde străluceau umbrele trecerii timpului, omul era o absenţă, în timp ce la teatru, doar aici, era prezent şi astfel unica şansă a spectacolului a devenit actorul viu — el, mit şi simbol.

Teatrul, intrat în criză, şi-a îndepărtat pe rînd podoabele, descoperindu-şi mai ales substratul *rudimentar, popular şi corporal*. Sacrificîndu-se tot ceea ce transforma scena într-o *boîte à miracles* s-a ajuns bîjbîind la pulsul zvîcnind al vieţii. Cinematograful a obligat teatrul să-şi revele *esenţa biologică*. Mai tîrziu, terorizat de invazia strălucitoare a ecranelor, mici şi mari, a regăsit improvizaţia sau, cu alţi termeni, *libertatea corpului*. Doar aici se trăieşte sub flamura fascinantă a clipei, în rest, oriunde, imaginea omului devine stabilă. Deci prin criză teatrul a ajuns, ca în marile epoci, un sediu al vieţii explosive. Prosperă, scena stătea sub raza imaginarului, ameninţată s-a aruncat în apele adevărului.

Primei mişcări, aceea a deschiderii eului adînc, îi succede următoarea, preocupată de stabilirea raportului dintre fiinţă şi societate. Noua sinteză — iată direcţia de azi. Nimeni nu mai concepe un discurs politic ca ordonată şi sistematică expunere, el este patetic, tulburător, căci în primul rînd, trebuie să *implice*. Regizorii, care practică teatrul au înţeles că funcţia lor este de a menţine în efervescenţă latura prometeică a omului. Eugenio Barba sesiza însă impasul tragic în care sfîrşesc cei care se angajează în teatrul politic cu infantila convingere a eficienţei lor în plan practic; Peter Schumann spunea în acelaşi sens: « Nu cred că dramatizarea vreunei probleme poate aduce rezolvarea sa, dar oamenii ajung mai bine la conştiinţa importanţei lor ». Teatrul politic este azi singura şansă a regizorului, actorului sau dramaturgului de a nu fi anihilaţi prin echivalarea artei lor cu un divertisment de consum. R. G. Davis, conducătorul mişcării de Teatru radical scrie: « A construi un teatru pe baza propoziţiei: « eu vorbesc doar prin intermediul artei mele,

https://biblioteca-digitala.ro

e o inepție ». Teatrul înseamnă tentativa de angajare în lume. Azi, sub presiunea istoriei și a societății, asistăm la decăderea conceptului de artă ca producătoare de lumi superioare sau paralele celei în care trăim. Distanța artistului față de social se diminuează și creația devine ocazie de pătrundere în lume. Dintr-un asemenea impuls reapare azi teatrul politic.

El este un exercițiu preliminar prin care pasivitatea sa tulbură și astfel apar medii efervescente, deschise acțiunii. Nu mulțimea epică, aglomerare de indivizi, ci pe cea eroică vrea să o realizeze un asemenea teatru. Principiul personalității nu se sacrifică, căci terenul favorabil angajării nu este niciodată unul al uniformității de opinie și atitudine. Teatrul politic pretinde alte mijloace. Din nevoia de a resimți bătăile de inimă ale istoriei se improvizează rapid colaje, se fac adaptări. Nu o superficială și spectaculoasă atitudine de frondă e sursa unor asemenea soluții, ci nevoia de a face din teatru un instrument activ, de a-și exprima clar și fără dubii atitudinile. Nuanța prejudicioasă, discursul ce se vrea eficace. Imagini pregnante, lozinci, fotografii — alte elemente ale aceleiași instrumentații .Modificările pentru a fi adevărate trebuie să se manifeste și în joc, actorul fiind un cetățean angajat și care cunoscînd stări concrete descoperă căile de a le comenta. Azi teatrul politic are o istorie a sa, care pornește de la Piscator și Brecht, dar nu rămîne acolo.

Nimeni nu rămîne indiferent în fața *Vietnamului*. De mii de zile, oamenii cu ochi oblici, trăiesc sub bombardamente, atacuri, ofensive. Copiii acolo nu ascultă povești miraculoase, ci fapte cumplite, la rădăcina orezului, în apă, se amestecă boabe de sînge, iar puțini îndrăgostiți mai îndrăznesc să-și legene privirile pe cer, acolo în Vietnam. . .

Teatrul american și european, discută, atacă această rană absurdă a umanității. Am ales cele mai reprezentative spectacole despre Vietnam. Nu un comentariu liric am preferat, ci descrierea detailată din care rezultă și diferența stilistică, ca și repercusiunile în domeniul spectacolului (aici nu ne-am ocupat de literatura dramatică asupra Vietnamului — Peter Weiss, Armand Gatti — ci doar de marile reprezentații).

Vietnamul stă pe un nou sfinx la poarta istoriei noastre și răspunzînd eternei întrebări, teatrul pronunță solemn și curajos răspunsul său : OMUL.

FIRE
la Bread and Puppet

Unul din actele de curaj ale teatrului s-a născut din clipa în care a început să suspecteze bogăția. Prosperitatea s-a revelat ca sursă de conștiință rea, căci pentru a redeveni populară, trebuia să iasă din vechea mentalitate barocă asupra teatrului ca o fastuoasă mașină de iluzii. Eliberarea de teatrul burghez nu se putea face doar în planul gîndirii, ci și în acela economic.

Bread disprețuiește materialul prețios, « arta lui Schumann iese din lada de gunoi a orașelor, într-o dublă mișcare de revendicare a vieții « reale » și de protest contra structurilor rigide ale tehnologiei « bogate » folosite în scopuri autoritare » (Fr. Jotterand « Le théatre américain d'aujourd'hui, pag. 151), Sărăcia înseamnă și o metodă artistică. Pentru acesta fie că s-a închis în săli mici, ascunzîndu-se

https://biblioteca-digitala.ro

cu fanatica credinţă a practicanţilor unei religii ce murea, fie, mai recent, a coborît chiar în sîngele civilizaţiei moderne = mişcarea străzii.

Noile spaţii de joc determină consecinţe în plan artistic: cînd se claustrează teatrul solicită intens contactul, cînd dimpotrivă pătrunde în lume, el trebuie să uimească, să iasă din cotidian brusc şi halucinant. Peter Schumann, conducătorul lui «Bread and Puppet» a dedus două concluzii din imperativele străzii: *Dimensiunea şi Concentrarea.* Doar marionete uriaşe, povestind o istorie simplă şi esenţială pot opri pe cineva din cursa-i grăbită către bancă, universitate sau spital. Este un teatru simplu, un teatru ce-şi revendică atu-ul *elementarităţii*, căci ceea ce schiţează la Open devine acum dominantă caracteristică. Teatrul acesta discută numai situaţiile fundamentale, acelea care concentrează istoria umanităţii sau biografia unei persoane, — ajungînd însă la o şocantă alăturare dintre etern şi actual.

«Bread and Puppet», a reprezentat cîteva poveşti de Crăciun, pe care le-a jucat pe treptele unei catedrale, al cărei episcop era partizan al războiului din Vietnam. Clasica defilare a tuturor personajelor biblice, dar Fecioara îmbrăcată în alb, purta o pancartă: « Eu sînt Maria şi copilul meu a fost ucis cu napalm în Vietnam » ţinînd o păpuşă însîngerată. Altădată, unchiul Fatso, imagine uriaşă a sistemului american, îl trage pe Isus şi discipolii săi de o sfoară. Pe pieptul Mîntuitorului scrie: Vietnam. Distrugerea Bethleemului în *The Cry of the people for meat* se inspiră din relatarea făcută de o victimă a bombardamentelor de la Ben Suc. « Vroiam să rămîn. Săptămîna trecută avioane în formă de peşte au zburat deasupra cîmpurilor noastre. Soţul meu nu ştia ce era. S-a ridicat şi au tras asupra lui şi l-au ucis. Aş fi vrut să rămîn şi să fiu ucisă deasemeni. Dar mă temeam să nu fiu doar rănită şi să nu fie nimeni, care să mă îngrijească ». Aceste cuvinte sînt doar rostite de o actriţă, în timp ce pe scenă un imens avion cu dinţi de rechin zdrobeşte de fapt nu pe femeile Bethleemului, ci poporul vietnamez.

În acelaşi spectacol drama Asiei se suprapune peste învăţăturile pacifiste ale creştinismului, infirmîndu-le: « Fericiţi, cei care suferă », doi actori cu o mască de mort îl îmbracă pe Isus într-o pînză albă şi pe faţă îi pun o mască de vietnamez pictată în alb: « Fericiţi, cei care aduc pacea » — un drapel al Frontului Naţional de Eliberare din Vietnam, i se pune în mîna stîngă şi o puşcă în bandulieră. Actorii îi dau flori — « Bateţi şi vi se va deschide » — o vietnameză ciocăneşte uşor la o uşă pe care stă scris: « Poarta Cerului». Exemplele sînt numeroase — Vietnamul se răspîndeşte ca un mercur în viaţa acestui teatru. Nimic frivol în discuţia lor, căci războiul ajunge la acea putere a obsesiei care invadează totul, stăpînind fără repaos sîngele, mintea, inima.

«Bread and Puppet», «Teatro Campesino» şi altele privesc politica nu ca pe o chestiune a intelectualilor, ci a unei naţiuni. Pentru aceasta reînvie vechile tehnici ale teatrului popular, toate susţinîndu-se pe acceptarea unui înalt cœficient de convenţional. Schumann foloseşte tradiţiile siciliene din «Opera dei Puppi», «Campesino» pe acelea mexicane de la «Teatro de Carpa», «San Francisco Mime Troupe» apelează la procedee ale teatrului de tîrg, Brook la rafinate soluţii chineze. Aici nuanţa şi detaliul sînt inoportune, şocul şi claritatea elementară contează. În afara lor, dialogul nu se angajează şi spectacolele s-ar stinge ca o floare exotică purtînd dorul soarelului ucigător. Un teatru ce aspiră la impregnarea în viaţa oamenilor aşa cum vrea Bread. P. Schumann spune: « încercăm să convingem că teatrul este la fel de indispensabil omului ca şi pîinea » — Trebuie să afle acele raţiuni de a se face necesar şi de a vorbi clar.

Bread nu foloseşte tehnicele revistelor agit-prop, care întrebuinţau ultimele date din viaţa publicului, însă şi el cultivă referinţa la imediat, de la ceea ce tulbura viaţa

https://biblioteca-digitala.ro

unui cartier pînă la marile neliniști ale unui popor. Claritatea este un alt termen; el provine din puterea de a discerne conflictele esențiale și de a le epura de orice reziduri discursive, de orice aluviuni înșelătoare. Ca întotdeauna în teatrul popular, cuvîntul decade în favoarea imaginii, iar în construcția ei, pentru maximul pregnanței, se cultivă literalitatea. Nici un demers metafizic, nici o rezonanță superioară — puterea imaginii se concentrează și se consumă în ea însăși. *A Man who says good bye to his mother*, spectacol realizat în două zile la cererea unei comunități de negri, transcrie literal o istorie de război, tulburătoare prin simplitatea-i naivă ce concentrează esența unei tragedii. (Apud Françoise Kourilski, Bread and Puppet Theatre).

Un bărbat spune la revedere mamei sale. El pleacă într-o țară îndepărtată și periculoasă, unde are nevoie de o pușcă, o mască de gaze și un avion (jucării de copil, în spectacol). E rănit, primește o medalie. Ajunge într-un sat: mama sa îi schimbă masca gri-închis cu o mască vietnameză pictată în alb (similitudinea de soluții cu Open-ul confirmă această obsesie a echivalenței situațiilor, cînd se transcende conjunctura politică). El otrăvește recoltele, arde satele, omoară copiii și mama vietnameză îl va ucide. Mama americană (ea își repune masca originală) primește o scrisoare: « Avem regretul să vă informăm. . . » și corpul fiului său care îi este trimis. Ea îl acoperă cu o pînză albă. Totul pare o schemă de veacuri, spălată de lucrurile perisabile, povestea simplă a vieților ucise.

«Bread and Puppet» descinde și din vechile mistere medievale, ca și ele fiind imagini uriașe polarizînd interesul unui public, ce nu se simte spectator, ci participant la un eveniment. Schumann nu mai concepe arta ca producătoare de obiecte, ci de clipe memorabile, cînd viața răsare albă și pură.

Păpuși imense, cu lente rotiri și gesturi severe, măști gigante sau marionete fragile compun o lume prin care oamenii circulă fascinați și cîteodată străini. Pentru «Bread and Puppet» ritualul înseamnă un mod de a stabili o relație șocantă între actualitate și povestea eternă a vieții oamenilor.

VIET-ROCK
la Open Theatre

Onomastica multor trupe americane concentrează suma judecăților critice cu o rară forță coagulantă. Noutatea echipei lui Beck și Malina a fost erupția biologică — *Living;* cea a lui Chaikin polivalență semantică, în planul pregătirii, ca și în acela al reprezentației propriu zise — *Open;* cea a lui Peter Schumann, simplitatea elementară — *Bread and Puppet*.

Open-ul depășește *Living*-ul în ceea ce privește relația cu textul. Acesta, doar cu cîteva ultime excepții, prefera adoptarea, pe cînd Chaikin, inițiază cu adevărat opera colectivă. Textul provine dintr-o co-participare generală. Autorul propune fie o canava, pe care interpreții își desfășoară improvizațiile, fie se pornește de la o sugestie tematică, dramaturgul intervenind doar în final pentru a structura mate-

https://biblioteca-digitala.ro

MEGAN TERRY

VIET ROCK

A folk war movie

presented by
THE OPEN THEATRE
at Cafe La Mama
May 25, 1966
Music and Sound by
MARIANNE de PURY

Directed by PETER L. FELDMAN, MEGAN TERRY and JOSEPH CHAIKIN. Designed by ESTHER GILMAN. With the following members of the Open Theatre:

Seth Allen
Shami Chaikin
Fred Forrest
Sharon Gans
Robert Hart
John Kramer
Marcia Jean Kurtz
Nina Levin
Roy London
Muriel Miguel
Suzanne Pred
Gerome Ragni
Barbara Ralley
Howard Roy
Jack Tetarsky
Alice Tweedey

https://biblioteca-digitala.ro

rialul obţinut din creaţia comună. Chaikin cultivă prin exerciţii de mişcare, sonore, această putere inventivă, care antrenează pe toţi membrii grupului. În timp ce Grotowski îşi educă actorii pentru a declanşa cea mai puternică rezonanţă a organismului lor în vederea unui sever discurs, articulat definitiv, pînă în detaliu, la *Open* pregătirea urmăreşte menţinerea stării de încredere comunitară, climat favorabil invenţiei, participării şi totodată acea elasticitate prin care nu se tulbură legăturile fluide ale spectacolului. *Open*-ul respectă principiul zen, care pretinde ca jocul energiilor, ce constituie lumea, să nu se întrerupă.

Efervescenţa inventivă a unui grup — aceasta e atmosfera de lucru a *Open*-ului. Chaikin propune exerciţii, caută teme, iar în final organizează spectacolul, fără să aibă nimic din orgoliul şi autoritatea creatorului unic. Teatrul de azi, în nesfîrşita lui apropiere de viaţă a redescoperit vechile principii ale trupei, care transcend simpla alăturare a unor profesionişti: *a face teatru, înseamnă şansa de a fi în comun.* O primă legătură se stabileşte în interiorul trupei, formată nu din specialişti, ci din oameni care vin încă să facă teatru din dragoste, pentru ca următoarea să vizeze raportul cu spectatorii. Chaikin fundamentează chiar noţiunea de teatru pe această ultimă relaţie, definindu-l ca « loc în care actori şi spectatori împărtăşesc în comun experienţa condiţiei lor de muritori ». Este interesant de observat că în primul rînd teatrul american a descoperit acest nou tip de contact cu publicul, care nu mai contemplă o operă ce se află în faţa lui, ci este obligat să se angajeze, implicîndu-se în creaţie. Locul de joc nu mai posedă calităţile separatoare ale spaţiului pretins de oficierea unui ritual, ci permite o unanimă şi nediferenţiată participare. « *Open Theatre* se bazează pe *principiul întîlnirii*, nu importă unde, a unui actor şi a unui spectator reuniţi din plăcerea jocului sau experienţa unui destin comun » (Fr. Jotterand — *Le Théatre americain d'aujourd'hui*, p. 119.)

Nici un artist nu mai rămîne azi în afara politicii. Pierzînd conştiinţa eternităţii, el o urmăreşte pe cea a eficacităţii, deşi, după cum am văzut, aceasta presupune o sumă de amendamente. În studiul destinat *Open Theatre*-ului, J. Jacquot relatează că aproape fiecare repetiţie se începea cu o discuţie politică. Stăpînindu-le fiinţa, artiştii transpun în arhetipurile sensibilităţii umane situaţii actuale. Asasinarea lui Abel din *Şarpele* invocă pe acelea ale lui Kennedy şi Martin Luther King. Unul din cele mai cunoscute spectacole pleacă de la rana sîngerîndă a Americii — Vietnamul, care îi cutremură pe artişti prin atrocitate şi nedreptate. Ei nu acceptă imoralitatea: *Viet-Rock*, — jucat în 1966 în celebra cafenea « La Mama », aşa se numeşte montarea *Open*-ului (relatarea spectacolului se face după publicaţia T.D.R. 33). Tehnica de lucru e cea descrisă, Megan Terry conturînd apoi forma spectacolului. În notele introductive el spune: « Am folosit materialul care ne bombardează în fiecare zi la televiziune şi în ziare. Noi am jucat întîmplări personale. . . » despre Vietnam pot vorbi cel mai exact cei pentru care el e alături, prezent, cei pe care îi înspăimîntă, pentru care este în primul rînd real (sentimentalismul de care îl acuză M. Esslin pe Peter Brook îşi are sursa tocmai în această distanţă, care, inevitabil abstractizează dilema Vietnamului. Reacţiile diferă, dar în fiecare răzbat zvonurile adînci ale fiinţelor care văd în Vietnam o interogaţie despre ei înşişi şi despre statul lor. *Open*-ul evită aici tonul patetic, preferînd ironia şi satira, de la umorul cu buzele strepezite de durere pînă la comedia directă, căci, spune regizorul Peter Feldman: « deşi este o piesă de protest, « Viet-Rock » a fost scrisă mai mult cu durere decît cu mînie ». În 1966 problema Vietnamului începea să preocupe, fără să fie atîta de neliniştitoare ca acum. Ironia trebuia să cureţe orice dispoziţie războinică, să instaleze o distanţă faţă de abilităţile mistificaţiilor politice. Rîsul percepe tragedia, dar, odată pătrunse în acest cerc de foc, trupurile se crispează, mîinile îngheaţă, lejeritatea dispare. Zîmbetul sfîrşeşte ca rictus mortuar.

https://biblioteca-digitala.ro

Se porneşte de la jurnalele de actualităţi, iar scenele extrase, spune Feldman, se joacă direct, pentru că reprezintă comentariul asupra atitudinilor noastre şi asupra « mitologiei războinice, care a devenit o parte a subconştientului nostru colectiv ». Spectacolul i se pare lui F. R. Jotterand că « rezolvă problemele contradictorii puse de Artaud şi de Brecht, pe de o parte distanţarea, jocul dublu al actorului, care se controlează suficient pentru a incarna personaje diferite şi a regăsi apoi publicul, pe de altă parte, creaţia magică « a unui limbaj în spaţiu, cum definea Artaud teatrul» (op. cit. p. 118).

Spectacolul a fost proiectat pentru un spaţiu mic (deşi reprezentaţiile în săli mari nu au pierdut însă puterea de concentrare iniţială). În sală pătrund în acelaşi timp publicul şi trupa într-un amestec plin de sensuri. Separaţia se face în clipa următoare cînd se stinge lumina, actorii înconjuraţi fiind în centru. Spectacolul nu se vrea admirat, ci urmăreşte o întîlnire a privirilor, căci faţă-n faţă spectatorii se văd reflectaţi unii în ceilalţi. Nimeni nu e singur, responsabilitatea e comună. Actorii intră în relaţie cu sala, dar nu în bloc, ci individual, fiecare interpret alegîndu-şi un spectator, căruia pe parcursul reprezentaţiei îi atinge mîna, îi mîngîie părul. Un discurs despre Vietnam nu admite solitudinea, căci acest război pare a fi destinat cel puţin unei întregi generaţii.

Pe întuneric se aude leit-motivul, un cîntec din a cărui veselie ţîşneşte periodic oroarea.

Puterea tragică a subtextului, anevoie de redat în româneşte, provine din dublul sens englezesc al cuvintelor *Rock-and-roll* — *to rock* însemnînd într-adevăr *a se legăna, bîţîi*, dar totodată şi *a tremura*, iar *to roll*, pe lîngă *a se roti*, a fi *hurducat*:

Peste zări în Marea Sudului, / În Vietnam, e ţara rock-ului / Zilnic dimineţile oamenii dansează / În peisajul bombelor / Sunete de rock / Cînd napalmul pîrjoleşte / Sunete de rock-and-roll / Vuietul avioanelor în ecou de rock-and-roll / În Vietnam domneşte rock-ul / Cad rachete / Rock-and-roll / Rock-and-roll şi rock-and-roll. / Dragilor de vietnamezi le place / Ritmul nostru rock-and-roll / Cît de drag le este ritmul / Dansul nostru rock-and-roll / Viet-Rock Viet-Rock / În Vietnam e ţara rock-ului / În Vietnam acesta-i ritmul / Rock-and-roll şi rock-and-roll / Viet-Rock, Viet-Rock / Ăsta-i rock-ul vietnamez / Rock-and-roll şi rock-and-roll.

O imensă floare de lotus formează actorii întinşi pe podea cu capul către centru şi ea se animă treptat, parcă sub aripa liniştită a brizei.

Sugestiile vegetale, sesizează J. Jacquot; sînt o imagine favorită pentru Megan Terry. Brusc seninătatea se sparge, încep jocuri copilăreşti de-a războiul: zgomote de tancuri, avioane, mitraliere, spasme, strigăte, cercul s-a rupt, bărbaţii devin copii nou născuţi, iar femeile mame, care îi mîngîie, îi alintă. Fulgerător actorul care-l va juca pe sergent sare în picioare şi comandă, bărbaţii, copiii de acum cîteva secunde, se înşiruie rapid, iar femeile devin medici indiferenţi care îi supun unui examen rece. După fiecare, doctoriţa se adresează cîte unui spectator spunînd: « Bărbat inspectat de guvernul SUA ». După aceea începe regimul de cazarmă: exerciţiile, marşurile; dar la un moment dat înaintarea le e oprită de grupul femeilor îngenunchiate. Una dintre ele îl acuză pe sergent, trei femei se stropesc cu petrol, iar celelalte îi înconjoară pe bărbaţi cerîndu-le să oprească acest război. Ei răspund în cor ca la o comandă: « Nu noi l-am declanşat ». Acum urmează una din cele mai semnificative scene pentru amestecul de tehnici, distanţare şi participare al spectacolului. Cele trei femei îşi dau foc, se zbat, corpurile li se zvîrcolesc, dar atunci cînd femeile vin să le ajute şi le ating, ele se scoală şi pleacă spre băncile lor.

https://biblioteca-digitala.ro

Unui moment de şoc senzorial îi urmează o rapidă rupere a cîmpului magic. Bărbaţii adună cenuşa, sergentul îşi reîncepe pregătirea practică, amestecînd-o cu afirmaţii despre totala lui încredere în necesitatea războiului şi sfatul ce-l repetă insistent: « trebuie să-l ucizi pe cel din faţa ta, înainte ca el să te ucidă ». În acest tip de teatru actorul nu se are decît pe sine însuşi, iar corpul trebuie să-i servească să producă stări, să imagineze obiecte, să danseze, să umple pustiul şi întunericul. Femeile produc zgomotul unui avion, în care se urcă bărbaţii, fixîndu-şi paraşutele. După zbor, cînd trebuie să sară, încep un joc de replici ironice. Din greaşeală cad în Tibet, unde întîlnesc un Lama, care îi linişteşte, iar soldaţii încep o petrecere lentă cu femeile din Shangai-La; sergentul sparge petrecerea ordonîndu-le să mărşăluiască.

Se trece imediat la o altă scenă — investigarea opiniei publice americane privind atitudinea faţă de Vietnam. Teatral, ea este de un maxim interes, căci rolurile se schimbă rapid, actorii sînt cînd martori, cînd spectatori, cînd anchetatori. Părerile nu coincid, ele diferă ca ton, ca motivaţie. Martorul numărul şase sînt nişte femei vietnameze, care înaintează plîngînd încet. Atît. Senatorii le calmează spunîndu-le că vor deschide în junglă o autostradă cu indicatoare. Ele plîng mai departe. Sînt alungate. Un alt martor e o tînără fată, care nu spune nici un cuvînt, răspunzînd la întrebări prin patru atitudini tipice ale Mariei; un altul cere să se plece la război strigînd : « Ucideţi pentru libertate ! » Ancheta odată încheiată, cu toţii se îndreaptă spre public şi încep să cînte puternic, amplu.

Partea a doua se deschide în aceeaşi situaţie, numai că, de astă dată, actorii mişcă doar buzele, fără a scoate nici un sunet. Ceilalţi se retrag, rămînînd numai un soldat, o mamă, o fată. În spectacolele politice de acest gen personajul reprezintă categorii sociale, tipuri umane; el nu e o individualitate. Cei trei scriu fiecare, vocile li se întrepătrund într-un joc, care, prin simpla alăturare, le esenţializează atitudinile, ce pînă la urmă se încheie cu implorarea comună de a se regăsi. Scena următoare se petrece într-o tabără în care băieţii sînt soldaţi americani, iar fetele vietnamezi nepregătiţi. Ele formează un şir neregulat, cîntă. Scena instructajului e memorabilă, sudvietnamezii învaţă din engleză cuvinte de război, apoi li se cere să nu tragă în cisme, să tragă în inimă. Între cele două grupuri începe un joc de-a războiul, în care americanii sînt omorîţi. În următoarea scenă apar noii recruţi, ei intră imediat în luptă : aleargă într-un cîmp de orez; şulerat de gloanţe, avioane; femeile formează un helicopter, care îi urmăreşte. Un soldat e rănit. Brusc locul se schimbă, Căpitanul venind să ia pe cineva din familie să-l ducă la spital. O fată cîntă :

Doamne-ajută ca să scape / Doamne-ajută, teafăr să se-ntoarcă / Doamne-ajută inima lui bună / Doamne-ajută să scape cu viaţă / Şase luni i-au mai rămas departe de casă / Mama-l aşteaptă, să-i vadă privirea / La piept ca să-l strîngă, cu inima-i bună / Doamne-ajută să se-ntoarcă / Băiatul iubit, la stat drept şi falnic / Şase luni i-au mai rămas departe de casă / Doamne-ajută, să fie-încă timp / Doamne-ajută, se roagă ai lui / Doamne-ajută, familia-l aşteaptă / Doamne îndură-te, căci e fraged şi tînăr / I-au rămas şase luni, departe de casă / Mama-l aşteaptă să-i vadă privirea / La pieptu-i să-l strîngă cu inima-i bună / Doamne-ajută / Doamne-ajută / Doamne-ajută / I-au rămas şase luni, departe de casă.

Căpitanul a devenit pilot. În avion toate scaunele sînt ocupate de femei, iar mama, cu un prunc în braţe, evocă una din atitudinile Madonei. Pilotul e apoi medic. Soldatul moare. Mama plînge.

Tehnica paralelismului se utilizează constant în spectacolele despre Vietnam; situaţiile se reiau exact în fiecare tabără, intensificînd prin generalizare, suferinţa.

https://biblioteca-digitala.ro

Aici apare ca imagine reflectată, o înmormîntare budistă: mama americană devine mamă budistă, iar Jerry, săteanul ucis. Scena de doliu se derulează încet pe rugăciunea preotului despre Buddha. Rupturile de ton definesc *Viet-Rock*-ul; după terminarea rugăciunii o fată țîșnește către public strigînd: « războiul acesta e o viermuială, războiul acesta pute. . . »

Urmează apoi două scene: una într-o tabără americană, în care cineva cîntă tristețea de a fi prea departe, și o alta în tabăra patrioților, unde, într-un proces intentat unui soldat, izbucnește violent ura țăranilor. Ca un modern Shylock, nefericitul bătrîn cere inima soldatului, iar acesta, cînd este împușcat, repetă la nesfîrșit numele și unitatea — sergentul îi convinsese că el nu înseamnă nimic mai mult decît atît.

Ouăle se sparg ușor / Poartă-te cu grijă / Soțul ideal e pomul, soț e elefantul / Căci bărbatul moare tînăr // Ca ulcioarele la apă, iute pier bărbații / Trainici soți sînt pomii, trainici elefanții / Soldații mor tineri // Orașu-i cu viață lungă / Ia-ți de soț orașul / Bărbații pier tineri, iubito / Bălții mor tineri // Ouăle se sparg ușor / Poartă-te cu grijă / Nu te repezi la ele / Toți bărbații mor curînd / An de an mai tineri // Măritișul nu-i ușor / Căci te paște văduvia / Viața omului e scurtă / Bărbații mor tineri // Nu-ți juca iubito viața, viitorul / Iubește cît poți de mult: / Bărbații mor tineri // Culege de peste tot / Mergi din floare-n floare / Viața omului e scurtă / Bărbații pier tineri // Orașu-i cu viață lungă / Ia-ți de soț orașul / Bărbații pier tineri, iubito / Bărbații mor tineri ///

(Reia textul)

O ultimă scenă, într-un bar, încheie spectacolul, bărbații, acolo în moleșeala dansului, în cîntecul leneș, încearcă să uite; sergentul repetă din nou convingerea lui în necesitatea războiului, în dreptatea lui Johnson. Barul explodează, trupurile sar spasmodice, gemete, implorări, oroarea unui carnaj, fiecare strigă ultimul cuvînt într-un tragic caleidoscop al durerii, dorinței, dragostei. Floarea de lotus s-a spart, briza care o trezea s-a stins, aici a suflat vîntul morții.

Viet-Rock e în primul rînd un spectacol despre americanii din Vietnam, despre sacrificiul lor stupid, și absurd. Un strigăt de pe urmă al tuturor: « Cine? Cine? Cine? » iar apoi actorii se scoală somnambulic, reveniți parcă din altă lume. Trec printre spectatori, îi ating, îi privesc, îi mîngîie și apoi pleacă murmurînd refrenul acela de un lirism grotesc al *Viet-Rock*-ului. Satiric și patetic, spectacolul *Open*-ului are un ton baladesc.

G. B.

https://biblioteca-digitala.ro

VIET-ROCK — scenă

https://biblioteca-digitala.ro

[illegible] No, no, ayúdenme! 'Amá, 'Apá, no quiero ir! I don't want to go! *(The Draft reels him in on his tip toes and throws him offstage.)*

[illegible] Whew! I thought he was going to get me. *(Turns* [illegible]

https://biblioteca-digitala.ro

VIETNAM-CAMPESINO
O analogie

« Dacă nu dorim un teatru burghez, să-l facem cu spectatori, care nu sînt burghezi » spune Valdez, creatorul teatrului El Campesino. Inițiat pentru țăranii mexicani, el participă la mișcările conduse de Chavez, peregrinează prin sate și orașe, restabilind vechile atribute ale farsei de commedia dell'arte. Aici accentul cade pe tipurile sociale, precizate prin detaliile cele mai elocvente, măști sau chiar purtînd pe piept placarde cu numele fiecăruia.

Vietnam-Campesino — o piesă scurtă ce pornește de la relația dintre situația țăranului mexican și a celui vietnamez. Într-un stil simplu, folosind o recuzită rudimentară, cu dialoguri evidente se relatează afacerile dintre un mare fermier și un general american din Vietnam, despre pericolul uciderii recoltelor și a oamenilor cu insecticide, despre lupta organizată de Chavez. Respectînd amintitul procedeu al paralelismului, acțiunea imediată aduce pe scenă doi țărani vietnamezi: nici o deosebire între ei și mexicani, între mișcările lor de luptă. La început, fermierul împreună cu Don Coyote, omul său de paie, caută soluții pentru a se impune lui Chavez, inventînd asociați efemere și ridicole, în care vor să-i înregimenteze pe țărani. În următoarea secvență Don Coyote apare ca vietnamez. El vorbește țăranilor repetînd ceea ce îi șoptește Generalul — aluzie clară la guvernul marionetă de la Saigon. Succesiv, sub diferite nume, e președinte și pentru aceasta primește ca recompensă bani pentru o ladă de Coca-Cola. Violența procedeelor satirice practicate de El Campesino apare cu claritate.

Țăranul mexican se recunoaște asemănător celui vietnamez.

« TATĂL: Bătrîno, oamenii ăștia sînt la fel cu ai noștri.

MAMA: Sigur că da! Lor de asemenea li se spune comuniști ». Se strigă unii pe alții și-și fac semnul păcii. — În următoarea scenă similitudinea se accentuează. Desenate pe o bucată de carton, casele ambelor familii sînt arse. Mișcarea se face au ralenti, un vietnamez ia o pușcă și-l ucide pe soldat. Mama strigă (mișcarea recapătă viteza normală), apoi generalul se caută în buzunare și dă părinților triști o medalie. Bătrînul ar vrea să plece la război pentru a se răzbuna, dar pînă la urmă celălalt fiu îl convinge să rămînă acasă. Lupta este aici — astfel se termină Vietnam-Campesino.

G. B.

https://biblioteca-digitala.ro

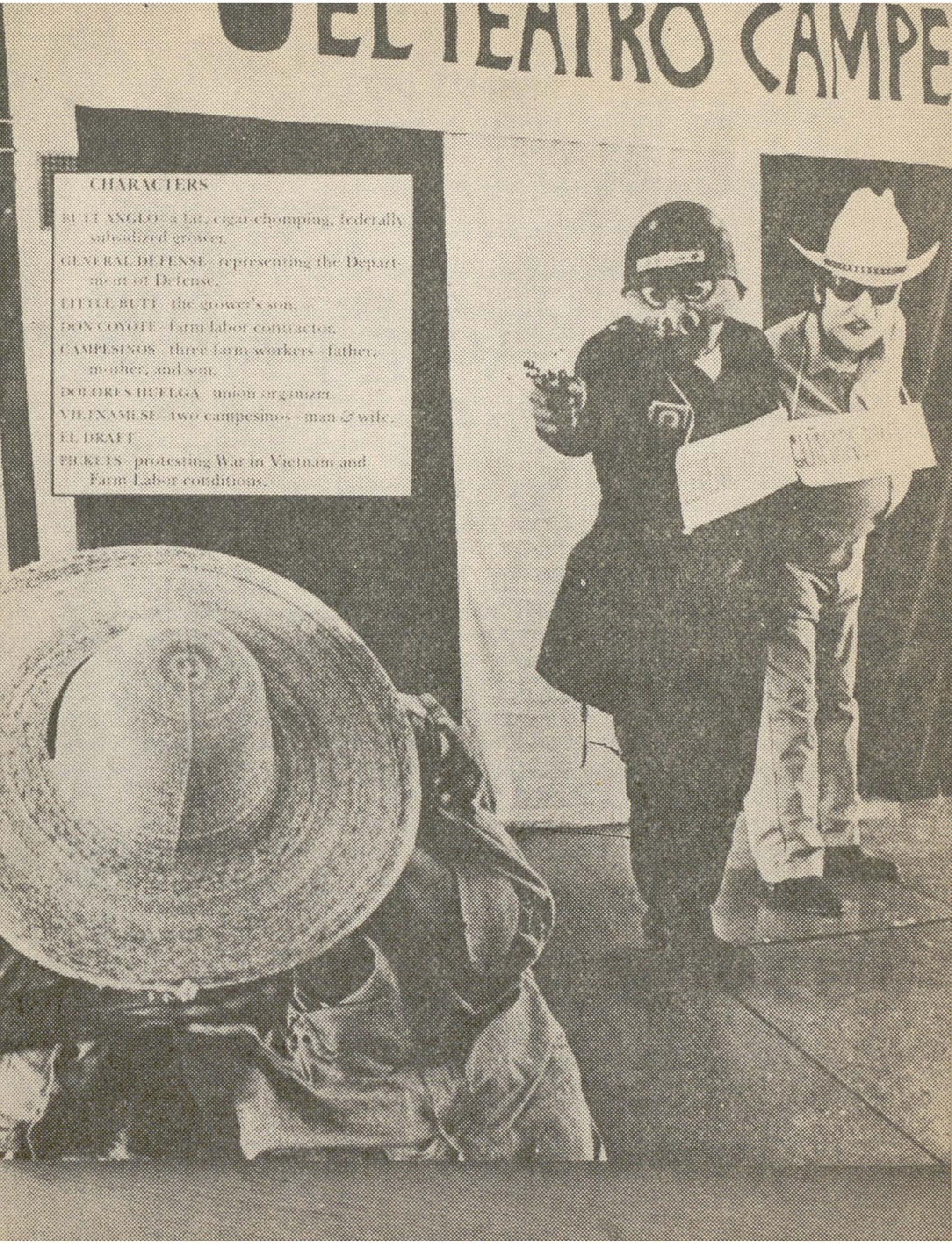

https://biblioteca-digitala.ro

ARMAND GATTI

„V" ca VIETNAM

Piesă în 29 de scene

Personaje

CVADRATUR • MEGAŞERIFUL • TEOREMA • DOCTORUL XXX. GENERALUL BULDOG • AMIRALUL NEPLĂCERE • EPISCOPUL CONGREGATIE • STANLEY • SOFIA • DAVE CRIPS • AMBASADORUL VENTRILOC • JERRY • JEMMY • SOLDATUL DIN DANANG • WEILL • PEPER • MEGAŞERIFUL 2 • MEGAŞERIFUL 3 MEGAŞERIFUL 4 • MEGAŞERIFUL 5 • DOMNIŞOARA KIT • SECRETARA 1 • SECRETARA 2 • SECRETARA 3 • SECRETARA 4 • RICHARD III • HENRY V • LEAR • MACBETH • TREI SERVANŢI AI MAŞINII ELECTRONICE « LOVITURA DE PUMN ».

NGUYEN HUN TANG, ţăran • FUONG COM, meşteşugar de pietre de moară • DAO THI LI, vînzătoare • TRAN VAN LUIEN, institutor • NGO VAN THU, membru al mişcării de rezistenţă • HUINH DINH, lucrător care repară biciclete. HOA, luntraşă

1

Pentagonul. O maşină electronică centrală: « Lovitura de pumn », unde se află încrustat ecranul nr. 3, îl înconjoară o mare cicloramă alcătuită din hărţi luminoase, avînd încadrate şi ecranele nr. 1, 2, 4, şi 5. În partea dinspre grădină, un practicabil pe care se află harta Vietnamului. Practicabilul, ce serveşte de hartă pentru demonstraţiile Pentagonului, devine, după împrejurări, locul privilegiat unde se desfăşoară unele scene care se petrec în Vietnam. [. . .]

---

[1] EDITION DU SEUIL, *Paris*, 1967

* Fragmente

https://biblioteca-digitala.ro

Pe neaşteptate « Lovitura de pumn » se dezlănţuie Pe ecrane reîncepe inspecţia membrilor statelor majore şi a secretarilor, cu excepţia ecranului nr. 2 [. . .]
Pe ecrane:
— Douăzeci şi unu de bombardiere nucleare doborîte la Kien Cuong.
— Douăzeci de avioane distruse.
— Elicoptere: urmează să se stabilească bilanţul pierderilor.
— Durata operaţiunilor: 1/4 oră.
— Încărcăturile de bombe din avioanele gata să decoleze, explodînd, au ajutat mult pe inamic.
— Tirul asupra baracamentelor a făcut să se creadă că e vorba de o revoltă.
— Am nimicit unitatea sud-vietnameză care ne ajuta.
— Bateria 155 instalată la Ta Uien distrusă prin surprindere.
— Nici o urmă a Vietcongului.
— Represalii asupra Vietnamului de Nord cerute de urgenţă.

CVADRATUR[1]: Numai de la baza din Danang în fiecare minut făurit de Dumnezeu decolează şi aterizează cîte un avion. Ce vreţi să facem mai mult?
Stinge ecranele nr. 1, 3, 4, 5. *Pe ecranul nr.* 2 *apare Thu.*

THU: Nu ştiu cui mă adresez. Dar înainte ca postul ăsta de emisie să sară în aer vreau să spun ceva. Sîntem în Kien Cuong. Baza a fost instalată pe pămînturile noastre de care am fost deposedaţi. Ne-au dus familiile în cătune strategice în jurul bazei pentru a le servi de întărituri. Datorită acestor « ziduri de apărare » am putut pătrunde în bază. Avem arme americane foarte eficace. Instructorii noştri sînt, de altfel, formaţi în armata sud-vietnameză, de americani. După ce au terminat instrucţia, dezertează şi vin în rîndurile noastre. Începînd de astăzi, toţi cei din Kien Kuong, iau drumul mişcării de rezistenţă, prin forţa împrejurărilor. Acum mestecă piper de-ţi răcoreşte inima.
Zgomotul unei explozii. Ecranul nr. 2 *se stinge. Cvadratur cheamă din nou la telefon.*

CVADRATUR: Doctor XXX, dumneata eşti? Maşina e pe cale să se defecteze. Veniţi imediat. Ce?
« Lovitura de pumn », « aruncă » două sicrie.

CVADRATUR: Ce nu înţelegeţi? Tocmai acum a « aruncat » două scirie. *(Se fîţîie de colo pînă colo, apoi se adresează lui Kit).* Imaginile maşinii ne copleşesc. « Vomită » din toate părţile. Dacă mai continuă aşa o să ne închidă aici, cu noi prizonieri înăuntru.
Doctorul XXX intră. Cvadratur se îndreaptă spre scrieri şi citeşte numele înscrise pe ele.

CVADRATUR: Jimmy Laverne Williams, 19 ani. Îl cunoaşteţi? Jerry M. Stupe — 22 ani. E poate santinela postului de emisie a cărei distrugere maşina a transmis-o adineaori.

DOCTORUL XXX: Trebuie să facă parte din categoria morţilor clasici. [. . .]
Ecranul nr.4 se stinge. Între timp Jerry M. Stupech a ieşit din sicriu.

JERRY: Ce m-a pierdut e cineva care a tras asupra mea.

CVADRATUR: Uite Jerry ! Un război e un război ! E pe deplin firesc să fie morţi, răniţi şi eroi !

JERRY: Eroul construieşte o cursă cu o ladă de lemn şi elastice care servesc să

---

1 În afară de semnificaţia geometrică, sensul figurativ mai general al noţiunii este de « problemă de nerezolvat », ceea ce se potriveşte contextului piesei (n.tr.)

https://biblioteca-digitala.ro

camufleze casca şi ucide doi « şoareci ». Ca să ucidă aceşti doi « şoareci » în Vietnam a trebuit:

— ca tatăl meu navigînd în 1943 pe fortăreţele zburătoare să se întoarcă bolnav de nervi;

— s-o întîlnească pe mama mea Anna Jane, în timpul unei permisii în 1944, atunci cînd logodnicul o părăsise;

— să se căsătorească în grabă opt zile înainte de a fi rechemat;

— să mă nasc la South Bend (Indiana);

— să-mi fac studiile la High School;

— să învăţ basse-ball-ul şi patinajul;

— să intru la Universitatea din Chicago ca « prospătură »;

— un an mai tîrziu să mă hotărăsc să devin inginer-arhitect şi, prin urmare, să mă duc la Universitatea din Boulder (Colorado);

— să petrec acolo un an « negru » şi neobţinînd subvenţiile necesare, să fiu obligat să mă angajez pentru Vietnam;

— să mănînc 1092 de cutii cu « corn flakes », 9725 de ouă, 5959 de crenvurşti, 20 de « budinci de Crăciun », 450 de sticle cu sirop de arţar;

— să beau 3852 litri de lapte, 2125 de bere, cinci hectolitri de jus de fructe, douăsprezece ocale de wisky;

— să fumez 1260 pachete de ţigări;

— să uzez 54 de blue-jeans, 87 de periuţe de dinţi, 63 perechi de încălţăminte, 172 de perechi de ciorapi, 3 perechi de mănuşi de basse-ball;

— să duc pînă la capăt 2884 de dansuri;

— să văd 1112 filme;

— să suport 14.400 ore de cursuri;

— să citesc 1664 de ziare şi 205 cărţi, plus cărţile şcolare;

— să traversez Oceanul Pacific;

Toate astea ca să ucid doi « şoareci » de orezărie, şi în aceeaşi seară să fiu omorît şi eu.

Pe ecranul nr.3 apare Megaşeriful.

MEGAŞERIFUL: Aţi primit veşti de la Kien Cuong?

CVADRATUR: Sînt depăşite.

MEGAŞERIFUL: Depăşite de ce?

CVADRATUR: De ansamblul situaţiei. Nu vedeţi?

Îl invită pe Jerry să intre în sicriu. În timp ce intră Jerry, iese Jim.

MEGAŞERIFUL: Ce se-ntîmplă?

Megaşeriful îşi pune ochelarii.

DOCTORUL XXX: Jim! Jim Laverne Williams.

JIM: Mort în Vietnam. Transportat la Wetumpka (Alabama) ca să fiu înmormîntat acolo; dar primăria din Wetumpka refuză, pentru că un negru n-are dreptul să fie îngropat cu albii. Regulamentele municipale interzic.

MEGAŞERIFUL: Şi atunci?

JIM: Şi atunci, aştept!

MEGAŞERIFUL: Nu sîntem vinovaţi. Oricare ar fi pierderile suferite de negri, Pentagonul nu ţine socoteală de rase, nici pentru morţi, nici pentru răniţi. Găsiţi-i un colţ liniştit într-un cimitir naţional.

J. M.: Mulţumesc.

Intră în sicriul lui. Cele două sicrie «pornesc» în sens invers de cum au venit.

MEGAŞERIFUL: Cum o să răspundeţi la agresiunea care a fost comisă împotriva aviaţiei noastre?

https://biblioteca-digitala.ro

CVADRATUR: Continuînd ce este prevăzut...
MEGAŞERIFUL: Nu-i deajuns. Trebuie bombardat Hanoi. Militarii o cer stăruitor.
CVADRATUR: Militarii n-au nimic de cerut...
MEGAŞERIFUL: Totuşi vom bombarda...
CVADRATUR: Cu neputinţă.
MEGAŞERIFUL: Aviatorii s-au săturat să ţintească de opt ori la rînd acelaşi pod de bambus. Ameninţă să reintre în viaţa particulară.
CVADRATUR: Ameninţările « centurionilor » n-au importanţă decît în sistemele politice subdezvoltate.
(...)

22

Între timp, « ies » din nou din maşina electronică Dinh, Fuong, Luien, Li, Tong și Hoa. Formează grupuri separate (Dinh, Fuong, Tang; Li şi Hoa; Luien singur) Fiecare grup are un tranzistor.

CVADRATUR: Iertaţi-mă. Reîncepe. Maşina produce imagini mai mari decît posibilităţile ei.
DOCTORUL XXX: Poate-i doar pradă unei nevoi de perfecţiune. O dorinţă de a dovedi ceva care-o-ndrumă să folosească un fel de lupă mărind tot ce se petrece. O să vedem.
DINH: Curînd e ora mesajelor.
FUONG: Ce mă scoate din sărite e că le ascult şi eu. Oi fi vrînd sau nu, dragostea pentru vietnamezi a devenit tranzistorul.
DINH: Cum s-ar putea oare altfel regăsi cei separaţi de paralela H?
(...)
Hoa caută un post la tranzistor și pînă la urmă îl găsește.[...] *Așează tranzistorul între Li şi ea. Cele două femei ascultă un cîntec drept introducere la mesaje.*
TRANZISTORUL: N-am hîrtie să-ţi scriu,
Îţi scriu pe foiţe de bambus
N-am cretă să-ţi scriu
Voi folosi maniocul.

Iată cîteva mesaje.— De la artileristul Van Trong. Lo, copilaşul meu, de cînd te-ai născut, nu te-am văzut decît o singură dată (cînd unitatea mea s-a regrupat în 1954, în Nord). Ploua atunci. Maică-ta te ţinea în braţe şi pe cheiul de îmbarcare ne feream toţi trei de ploaie sub o pînză de nylon. Păstreaz-o bine, dacă o mai ai; o să fie viitorul nostru loc de întîlnire. Vă sărut pe toţi trei. Tata.

De la învăţătoarea Lin.— N-am decît o viaţă. Nu voi trăi decît o dată cu o singură făgăduinţă: aceea pe care ţi-am făcut-o. Acum predau în clasa a treia. Învăţ copiii din trei sate. Asta-i munca mea. Chiar departe unul de altul sîntem două inimi care bat laolaltă.

LI: Aveam 16 ani, Phat 18 ani. De atunci a plecat la unitatea lui. N-am primit nimic de la el pînă săptămîna trecută. I-am auzit mesajul, care nu-mi era destinat.
Luien ascultă Radio Eliberarea.
TRANZISTOR: Aici Radio Eliberarea. După cîteva minute continuarea mesajelor noastre.
Indicativ muzical.

De la Dji Ring.— Sîntem eliberaţi. Copilul nostru a crescut în satele înconjurate cu sîrmă ghimpată, unde locuiesc familiile suspecte; acum are 12 ani; îi vorbesc despre

https://biblioteca-digitala.ro

tatăl lui. Timpul aşteptării e de o mie de ori mai lung ca acela cînd ne vom întîlni. Ce de timp pierdut ! Te sărutăm.

Din Saigon.— Îţi dau veşti de la sora ta: era suspectată de poliţie; acum se află într-un sat eliberat. Vărul tău a fost arestat de curînd. Se pare că soţul lui Huong şi-a sacrificat viaţa. Dacă poţi să afli unde e înmormîntat, adu-ne la cunoştinţă prin mesaj. Familia noastră a suferit mari nenorociri, însă nu mai mult ca altele.

De la Fom Tiet.— Soacra lui Ngo a plantat în curtea lui un pom de ziua victoriei, în 1954. Pomul a dat roade. Bunica ar vrea să trăiască destul ca să-şi vadă nepotul. Ea îmbrăţişează pe toţi soldaţiii Eliberării care trec prin sat.

De la Pleiku.— În fiecare zi mă gîndesc la tine. La fiecare pas, la fiecare vas cu orez ce-l mănînc, la fiecare treabă împlinită, mă gîndesc la tine. Ne iubim, sîntem foarte fericiţi. Lo.

Dinh scoate dintr-un plic ce-l păstra în bluză o fotografie şi o arată lui Fuong.

DINH: E fata mea. S-a născut în 1945. De la prima suflare pînă acum n-a cunoscut decît războiul. E la închisoare. N-am veşti de la ea, dar sînt convins c-am s-o revăd.

RADIO HANOI: ... Fiul meu.— Trei sărbători ale lui Teth au trecut fără tine şi tatăl tău nu mai e acolo. Mă gîndesc mereu la el. Aici am mai fost bombardaţi încă o dată. Bătrînul unchi Bo a pierit în flăcări la fel ca şi copiii lui Duc, prietenul tatălui tău. De asemenea a ars casa mătuşii Minh. Altarul străbunilor nu mai este decît o grămadă de cenuşă. Cît de mult doresc să am fotografia ta. Mesajul e mic, dar iubirea e mare.

HOA: Cînd ascult Radio Hanoi, mă gîndesc că-l aude şi el. Cînd Radio Frontului de Eliberare rosteşte ce facem, îmi spun că-l ascultă şi el gîndindu-se la mine. *Intră Thu. Opresc tranzistorii, unul după altul.*

THU: O să treacă actorii, iar ca după fiecare şedinţă, o să ceară să vă istorisiţi visele; aşa că pregătiţi-vă să le faceţi impresie bună. Ştiţi că după visele pe care le povestiţi, adaogă noi scene la repertoriul lor.

FUONG: Numai femeile visează...

HOA: Ce ai bunicule Fuong? « Dintele tigrului» te împiedică să pronunţi ca lumea?

LUYEN: Numai femeile !

23

Sună telefonul. Cvadratur decroşează.

CVADRATUR: Alo ! Tu eşti Theo? Vino repede. Intrăm într-o versiune eronată, rea, de hiperistorie. Ce? Obiectiv, spui? Obiectiv, maşina electronică « Lovitura de pumn » s-a transformat într-o oficină de propagandă Vietcong. Dar ştii prea bine că a vedea lucrurile obiectiv, înseamnă să te opreşti totdeauna la jumătate de drum. *Cvadratur dă telefonul Doctorului XXX, care explică îndată lui Theo*: « Cred că am ghicit răul. E vorba acum de istorisit visele: facem psihanaliză. Poate ne aflăm în cazul tulburător al unei « mame electronice » care-şi refuză copilul şi-l urăşte. Atunci oferă despre el o imagine ce nu-i conformă cu realitatea. O nevroză ! Asta-i ! Maşina electronică face o nevroză ! *Cvadratur pune telefonul în furcă. Luien în picioare îşi povesteşte visul.*

LUIEN: Toţi copiii sînt la şcoală; ai noştri şi cei din cătunele învecinate. Se află acolo cele trei nenorociri — şi nu-i niciuna din cele trei hrane simbolice ca să le potolească. În ajun, elicopterele aruncaseră manifeste asupra satelor. Nu îndrăznesc să aterizeze ca să ne predice. Difuzoarele lor vomită muzici îngrozitoare ca să ne spună ce ne aşteaptă dacă vom continua să refuzăm să ne lăsăm duşi în cătune strategice.

THU: Fratele meu mai mare, e un vis? Eşti sigur că e un vis?

https://biblioteca-digitala.ro

LUIEN: Da — căci mîine vor reveni. Şcoala noastră o să fie un loc foarte vizibil cu o pancartă mare şi drapele de hîrtie cu desene reprezentînd luna şi peştii ca la sărbătoarea din toiul toamnei. Aşa aviatorii americani nu se vor putea înşela. Mai întîi avioanele de recunoaştere vor arunca repere fumigene pentru a marca bine obiectivul. Cei din clasele superioare se vor duce în adăposturi. Dar cei mici vor rămîne — puştanii între cinci şi şapte ani — care vor urla de frică, se vor agăţa de mine sau se vor ascunde sub pupitre de unde n-o să-i mai pot scoate. Atunci am să strig mai tare ca ei: « Bombele o să cadă în mijlocul clasei, aruncaţi-le alături ».

THU: Copiii ăştia au fost în visul tău?

LUIEN: Sînt totdeauna, nu pot să plece. Unii chiar dorm acolo, — încredinţaţi că nu vor fi treziţi de nici un bombardament. Primele explozii, în faţa uşii. Încerc să evacuez copiii trei cîte trei, pe fereastră. Unul pe umeri şi doi sub fiecare braţ. Reîncep. De două ori. De cinci ori. De nouă ori. Sînt morţi şi răniţi în clasă şi panica e la culme.

FUONG: Se vorbeşte despre cele douăsprezece zeiţe ale naşterii în faţa cărora se ard animalele înscrise-n calendar.

LI: Se vorbeşte despre grădinile de legume îngrijite de copii...

HOA: De peştii pe care-i cresc în eleştee...

FUONG: Dar nu se vorbeşte despre copii arşi. E de prost gust...

LUIEN: Sînt rănit. Refac în minte o călătorie. M-a atins încă o schijă. Cad şi strig spre acei care au mai rămas în şcoală: « Ieşiţi pe fereastră, nu vă fie frică, sînt aici, dar m-au rănit ». Iar ei strigă: « Frate al nostru mai mare, nu putem trece prin fereastră, sîntem prea mici ». Pe urmă e napalmul şi tăcerea uriaşă din luna martie, cînd zgomotele bătutului orezului nedecorticat încetează şi pe cer se aşterne colbul galben al anotimpului secetos.

DINH: Nu mai putem construi case acolo unde a pîrjolit focul...

HOA: De copii arşi nu trebuie să mai vorbim. Căci acei care pier în flăcări zămislesc spiritele cele mai distrugătoare...

LUIEN: Îi îngropăm în străfundul unui coşmar...

THU: Aşteptăm să crească din nou iarbă, căci pînă la urmă totdeauna iarba creşte din nou poaspătă.[...]

Lumina scade. Ei pleacă iar în maşina electronică. Cvadratur şi Doctorul XXX cercetează diferitele locuri pe unde au ieşit.

(...)

24

Între timp, Hoa şi Li ies din maşină şi vin şi se aşează în spatele lui Cvadratur şi Theo.

Spusa luntrei ce veghează pe Mekong:

Ţărmuri ale Mekongului
Vegheaţi asupra omului-frate
Greaua căpăţînă a marilor nemulţumiţi
dau tîrcoale deasupra Mekongului
aşteptînd să-se sfarme în boabe de orez.
Jaluzelele lumii sînt închise.
Sarea lipseşte.
Toată memoria noastră s-adună
în cîntecul cucului trist.

https://biblioteca-digitala.ro

Viitorul nostru părăseşte tranşeele
şi se duce la şcoală.
O iubire pierdută
pluteşte deasupra apelor.
O iubire ce trebuie cîştigată strigă.
Furtuna sălăşluieşte în pădurile noastre.
Satul
natal a dispărut de pe faţa lumii.
Din el
nu mai rămîne decît un post de observaţie orb
care caută să-şi amintească
cum era pămîntul
cu suliţele întinse
spre cer.
Paznicii satului
şi spiritele pămîntului,
au fost închise
în cătune strategice.
Pe Mekong alunecă
în plute strînse una lîngă alta
morţii ultimei razii.

HOA: Fuong ! Fuong ! Vara ta mi-a spus că eşti om bun. Sînt sora ta.

Zgomot de arme automate.

HOA: De ce tragi? N-am arme. Ne-am gîndit că prietenii tăi şi tu trebuie să vă simţiţi singuri în uniforma voastră. Că aveţi privirea cerului jilav. Atunci, micuţa soră Li o să cînte pentru noi:

Doamna Elefant
se plimba îmbătată
de piuiturile pădurii.
În trecere, piciorul ei
Zdrobeşte o mamă-potîrniche.
Micuţii strigă înnebuniţi.
Doamna Elefant
simte atunci cum lacrimile
o podidesc.
« Eu sînt o mamă bună
O să vă încălzesc. »
Şi cu cele patru sute de kilograme
de iubire maternă
se aşază peste cuib.

HOA: Fuoc ! Fuoc ! Vara ta are veşti bune pentru tine. Micuţul tău Troi vînează singur şarpele; iar satul a fost eliberat. Te aşteaptă o frumoasă ţarină cu orez.

HOA: Pe curînd Fuoc !

LI: Pe curînd. Salutări prietenilor tăi. Pe toţi îi iubim.

(. . .)

CVADRATUR: Totdeauna am spus că războiul ăsta nu-i ca altele.

https://biblioteca-digitala.ro

THEO: Aşa-i, la fel ca satele strategice — perfecte pe hîrtie, dar există totdeauna în om ceva care se revoltă.

CVADRATUR: Eşti nebun Theo. Strategia totală trebuie să demonstreze că omul nu poate să se mai revolte. Ai găsit ceva?

THEO: Nu încă!

Puneo carte deoparte şi se ridică.

THEO: Dar dacă maşina vrea să se pedepsească — fiziceşte — pentru vreo greşeală pe care o credea de mult uitată?

DOCTOR XXX: Atunci s-o punem «în stare de predispoziţie la accident». Atingînd nervul sensibil la un eveniment oarecare, vom tulbura toţi ucigaşii virtuali care dorm în ea.

CVADRATUR: Niciodată! Dacă se năpusteşte valul tuturor existenţelor pe care l-am făcut să le înghită o să fim înecaţi cu toţii.

DOCTOR XXX: Poate-i mult mai simplu. Psihologic, oamenii mor în fiecare zi, ca maşinile. O porţiune din maşină se istoveşte şi acest mărunt deşeu se străduleşte să ucidă restul.

CVADRATUR: Prin urmare?

DOCTOR XXX: Trebuiesc revăzute frînele emoţionale, eclerajul, contactele ei cu viaţa.

Se aruncă toţi trei în maşina electronică «Lovitura de pumn»

25

Apare Nguien Van Troi. Maşinile, fie se îndreaptă spre el, fie trimit imaginile lui. Numai ele vorbesc (două voci masculine B şi C, precum şi o voce feminină A), ca şi cum traduc vocea «colectivă» a persoanelor pe care le vedem. Dacă baletul mecanic prezintă prea multe dificultăţi ca să fie executat, un vietnamez din Kien Cuong va da replicile

A: Nguien Van Troi!

B: Acum este un mort oficial. Cum vrei să ne gîndim că te putem atinge cînd ţi s-a decernat calificarea postumă de erou al Vietnamului de Sud şi medalia «Bastionul de bronz al patriei».

C: Formaţiile de combatanţi din preajma numelui tău ne sînt deajuns!

A: Şi buchetul pus pe mormîntul tău din cimitirul municipal din Saigon!

B: Şi tămîia aprinsă chiar în faţa poliţistului de serviciu care te consideră totdeauna ca o atracţie şi-i supraveghează pe vizitatorii tăi!

C: Poate e la noi ceva dinainte judecat. Căci te iubim Nguien Van Troi. Te iubim cum iubim oxigenul, pe care nu-l simţim, dar ne îngăduie să respirăm, mai ales în vidul ce-l lasă uneori absenţa omului de aici.

A: Poate şi din pricina veşmîntului alb în care ai fost împuşcat.

C: Da, e un simbol imediat: nevinovăţia unui întreg popor purtată pe umerii tăi.

A: Ştim că-n ultima clipă ai încercat să rupi pînza din jurul ochilor şi ai ţipat: «Vreau să văd pînă la urmă pămîntul meu!» Ultimele tale cuvinte le cunoaştem. Am putea să le repetăm numai din memorie.

C: Cînd a răsunat ordinul să te împuşte, vocea ţi-a devenit tot mai puternică, strigînd: «Trăiască Vietnamul»

B: Ai devenit un simbol!

C: De simbole nu se atinge nimeni. Se rotesc la nesfîrşit. Unii găsesc în ele zenitul sau ora amiezii lor, pînă se depărtează pentru a gravita în marea noapte a istoriei.

B: Nu ne gîndeam că-ai să vii.

https://biblioteca-digitala.ro

A: Ai venit pe vîrful picioarelor, te-ai strecurat în casă, apoi în această cameră nu te aşteptam. Acum o să fie cu neputinţă să te clinteşti de aici.

B: Ar însemna să întoarcem timpul îndărăt şi să te duci din nou la închisoarea din Cho-Quan de unde de altminteri — pentru a păstra logica faptelor — ai evada iar de la al doilea etaj cu mîinile încătuşate.

(. . .)

A: Dacă ai nevoie de comprese calde să-ţi odihnească trupul, o să-ţi aducă actorii. Soţia ta nu-i aici.

B: E undeva în jungla cu elefanţi.

C: A spus: « Asta a fost drumul lui, îţi făgăduiesc să-l urmez pînă la capăt ».

B: Poate izbutim s-o vestim c-ai venit.

C: Ai s-o primeşti cu braţele întinse. . .

A: Ai s-o iei de mînă şi o să vină lîngă tine pe un scaun şi o să-ţi plece capul pe umărul tău. Cum n-o să spună nimic. . .

C: Totdeauna i-a fost greu să-ţi vorbească. . .

A: Atunci ai să-l mîngîi îndelung şi alene părul. . .

B: Poate o să-i aminteşti de viaţa pe care n-aţi putut-o petrece împreună.

C: Fă cum vrei, noi plecăm. . .

B: Noi trebuie să continuăm lupta. . .

C: Pe curînd Nguien Van Troi.

A: Sau, la revedere. . .

Maşinile revin la poziţia lor iniţială. Nguien Van Troi rămîne cîteva clipe să privească desfăşurarea piesei, primind explicaţii în şoaptă de la unul din actori. Pe urmă se va duce în culise cu un alt actor care vrea să-i arate ceva.

26

Cvadratur, Theo şi Doctorul XXX ies din maşina cam deteriorată.

CVADRATUR: E greu, prin atîtea conectări, circuite şi angrenaje să găseşti un sens acestui război. . .

THEO: Faptele şi cifrele sînt fireşte utile — foarte utile — dar ar trebui să lăsaţi uneori — cînd e necesar — şi un locşor pentru instinct şi sentimente. . .

CVADRATUR: Explicaţi-vă !

THEO: Instinctul îmi spune că situaţia e alta decît a cifrelor pe care le obţinem.

CVADRATUR: Dacă ţi-am înţeles bine cuvintele, te duci să-ţi cauţi un loc în industria particulară chiar de azi. . . La revedere, Theo.

Lui Theo îi trebuie cîteva clipe ca să înţeleagă.

(. . .)

THEO: Să arunci responsabilitatea asupra maşinii, înseamnă s-o laşi pradă vîntului şi s-o vezi revenind purtată de uragan. Nu uitaţi: « Ceea ce folosim ca element al maşinii este un element al maşinii » — şi asta-i adevărat nu numai pentru maşinile electronice, ci şi pentru acelea cu oxigen şi azot ale cercetătorilor din laboratoare, din armată, ale marilor întreprinderi. Nu vor primi niciodată un răspuns drept la întrebările noastre, atît timp cît nu vom pune întrebări drepte.

CVADRATUR: Rectific: n-ai nici o şansă în industria privată. Vezi mai curînd la Universitatea din Berkley — California.

Theo pleacă. Cvadratur continuă că citească. Pe neaşteptate se ridică.

CVADRATUR: Îmi amintesc: Souen-tse ocupîndu-se de arta militară spunea: « Cunoaşte-ţi adversarul şi cunoaşte-te pe tine însuţi şi vei putea să porţi o

https://biblioteca-digitala.ro

sută de bătălii fără riscuri. » Vorbea despre cele două părţi beligerante. Nu-ţi spune nimic?

DOCTOR XXX: Nu.

CVADRATUR: Bomba cu hidrogen şi scîndura cu piroane...

DOCTOR XXX: Atunci?

CVADRATUR: Atunci — Wei Tching din dinastia Tang înţelegea şi el greşeala unei cercetări unilaterale, cînd afirma: « Cine ascultă cele două părţi va avea mintea luminată, cine n-ascultă decît o parte va rămîne mult timp în beznă » — Domnişoară, dă-mi penitenciarul din San Diego. Deţinutul Stanley Ross pe ecran.

DOCTORUL XXX: Cine-i?

CVADRATUR: Falsul Vietcong care a refuzat să poarte uniforma.

DOCTORUL XXX: Nu înţeleg...

*Cvadratur caută în dosare. Stanley apare pe ecranul nr.*1

CVADRATUR: Ce-ai făcut cu scîndura cu piroane?

STANLEY: Ce scîndură cu piroane?

CVADRATUR: Pe care ţi-am dat-o. Dacă nu-ţi aduci aminte pot să te ajut. Ai aruncat-o-n maşină?

STANLEY: Nu

CVADRATUR: S-a deschis o anchetă. O s-o găsim.

STANLEY: Bine...

CVADRATUR: Trebuie să recunoşti că ai aruncat scîndura cu piroane în maşină...

STANLEY: Nu

CVADRATUR: E absolut necesar.

STANLEY: Nu!

CVADRATUR: Trebuie!

STANLEY: Nu!

CVADRATUR: Interesul tău şi al nostru o cer stăruitor.

STANLEY: Din motive sentimentale m-am hotărît să iau această atitudine.

CVADRATUR: Numai pentru asta, meritai să fii condamnat de două ori mai mult.

STANLEY: Motivele sentimentale mi se par la fel de valabile ca oricare altele. Din întîmplare am refuzat într-un anumit moment al istoriei ţării mele şi în acest scop trebuie să merg pînă la capăt.

CVADRATUR: Accept motivele sub condiţia să recunoşti că ai pus scîndura cu piroane în maşina electronică...

STANLEY: Recunoaşteţi hotărîrile Tribunalului de la Nürenberg...

CVADRATUR:: Ajunge!

Stinge ecranul.

CVADRATUR: E cu neputinţă ca maşina să fie rebelă ..

DOCTOR XXX: Aşa că sîntem în situaţia de a născoci scîndura cu piroane chiar dacă n-o găsim în maşină...

CVADRATUR: Trebuie s-o găsim — altminteri o să dăm dreptate tuturor spiritelor retrograde, tuturor moraliştilor ignoranţi care de la inventarea roţii se încăpăţînează să demonstreze că umanitatea e pe calea pieirii. E o atitudine gravă împotriva progresului şi trebuie să-i punem capăt. O să demontăm maşina piesă cu piesă (...)

Se apucă să demonteze « Lovitura de pumn » piesă cu piesă. De abia au început, că prima piesă prinde să restituie pasaje întregi din frazele « înghiţite » în timp ce în tot restul maşinii apar trăsăturile personajului căruia îi aparţin frazele emise. Apare un ţăran nord-vietnamez care porneşte dintr-o parte a caleidoscopului gigant.

https://biblioteca-digitala.ro

PIESA DEMONTATĂ ȚĂRAN: O nucă de cocos care germinează e mai puternică decît o bombă.

CVADRATUR: Fiecare piesă demontată restituie fraze întregi din literatura pe care a înghițit-o.

CVADRATUR: Cu atît mai rău. Trebuie să găsim scîndura...

O altă piesă demontată e scoasă. Pe fundal apare un marinar.

PIESA DEMONTATĂ MARINAR: Trăim în epoca culorii. Mecanicii sînt verzi, savanții — maro, piloții — portocalii, țintașii în straie negre și albe, ofițerii în galben, încărcătorii de muniții — roșu închis, încărcătorii de carburanți — roșu aprins, cei care împing avioanele — albastru, pompierii — cenușiu, doctorii, — în alb cu crucea roșie — e culoarea care se catapultează spre cer...

CVADRATUR: Doar n-o să facem o demontare prea amănunțită. Grăbiți-vă...

DOCTORUL XXX: Uite o piesă budistă complet.

O altă piesă demontată e desprinsă din mașină. Proiectarea unui bonz pe fundal.

PIESA DEMONTATĂ BONZ I: Dintr-o ființă umană care se chircește ies flăcări. Capul i se înnegrește și se carbonizează. Thlh Quang Duc se transformă în miros de carne arsă. Nici un mușchi nu mișcă. Nici un sunet nu se aude. Nepăsarea contrastează cu văicărelile mulțimii...

DOCTOR XXX: Informațiile « înghițite » într-o anumită epocă trebuie c-au lăsat urme profunde în mașină...

CVADRATUR: Credeți că dacă demontăm piesă cu piesă am putea reconstitui Marele sau Micul Vehicul? Gen...

O altă piesă e demontată. E proiectat alt bonz.

PIESA DEMONTATĂ BONZ II: Pe drumul spre altă lume, un preot budist întîlnește răspunderile lumii de aici. Unii își dau foc. Alții povestesc istoria marelui demnitar al împăratului ceresc care a fost transformat în bivol pentru că semănase pe pămînt prea multe buruieni în loc de orez. Iată de ce bivolul are o înfățișare tristă și își petrece viața pîndind vremea cînd notabilul juca șah cu nobilii-curteni...

DOCTOR XXX: Sîntem pe cale să sinucidem lupta. De ce să nu decretăm că scîndura cu piroane se află în mașină — și să oprim demontarea?

CVADRATUR: Ascultați-mă. Vă încăpățînați să credeți că dacă scîndura cu piroane nu se află în mașină aș fi comis o greșeală. E cu neputință să comit o greșeală, așa că voi fi obligat să trăiesc clădindu-mi viața pe minciună. Vezi, doctore XXX, o minciună are o logică ce îi aparține. A împinge asemenea logică pînă la capăt, înseamnă a face din minciună adevăr.

(...)

Se pun din nou pe lucru. O altă piesă demontată proiectează un camionagiu nord-vietnamez.

PIESA DEMONTATĂ CAMIONAGIU: Abecedar.— Bombă cu apă = fum negricios. Bombă pe drum = fum galben.— Bombă pe fier și beton = fum alb.— Bombă cu întîrziere = membre de copii împroșcate pe tăblițele negre.

O altă piesă demontată. Proiectarea unui soldat sud-vietnamez.

PIESA DEMONTATĂ SOLDAT: Soldat Tinh — înrolat în armata franceză, rămas în armata Vietnamului. Află că satul lui o să fie « regrupat ». Cere o permisie să se ducă să-și vadă tatăl — bătrînul Ton — și-i dă acestuia un permis de liberă trecere pe care a reușit să-l obțină. Participă la o « operație de curățire » împotriva unui sat învecinat, dar cînd se întoarce în satul natal află că tatăl lui s-a folosit de permisul de liberă trecere pentru a-i anunța pe toți locuitorii — rămînînd singur — și că apoi s-a sinucis fiindcă n-a vrut să părăsească stîlpul colibei de paie ce ardea...

Cvadratur își aprinde o țigare și se așază pe una din piesele demontate.

https://biblioteca-digitala.ro

DOCTOR XXX: Oprim?
CVADRATUR: Nu.

Altă piesă demontată. Un vînător de pe Platourile înalte.

PIESA DEMONTATĂ VÎNĂTOR: Ne gîndim că ceea ce caracterizează omul este cîntul şi dansul. Un tînăr care n-are o voce frumoasă o să se însoare greu. [. . .]

DOCTOR XXX: Maşina nu « scuipă » decît ce i s-a dat să « înghită ».

27

Intră cei cinci megaşerifi, unul în haine de personaj texan, ceilalţi în veşminte de personaje shakespeariene: Macbeth, regele Lear, Richard al III-lea, Henry al V-lea. Se aşază pe piesele demontate şi formează astfel un fel de *« sală a tronului» cu «toţi curtenii» stînd pe ruine.*

CVADRATUR: Coşmarul: trăim pe locul unde istoria nu mai este de pe acum istorie — şi cînd hiperistoria nu s-a ivit încă.

[. . .] Trecerea la hiperistorie e condiţionată de o forţă de inerţie considerabilă, pe care sîntem tocmai pe cale s-o activăm (. . .) Militarii visează hecatombe cu speranţa nevinovată că vor intra în istorie — atunci cînd istoria s-a sfîrşit — şi cu ea strategia globală — şi intrăm în hiperistorie. Confundă oraşele pe cale să ia naştere cu cenuşa taberelor distruse — şi au pentru dumneavoastră aceeaşi privire răutăcioasă ca faţă de premiantul clasei, care-i mereu gata să răspundă la toate întrebările. Din nefericire există încă în ţara noastră o dramă a novatorilor — dramă ce se poate dubla uneori cu tendinţa pe care o are întotdeauna maşina să-l « reducă » pe acel care vrea s-o folosească la rolul de ucenic-vrăjitor.

HENRIC AL V-LEA: E ca în povestea colonelului John Gould Doolittle şi a avionului său « mamă ». Un « avion-mamă » cu doisprezece oameni la bord conducînd opt avioane robot. Cincisprezece luni de antrenament, într-o înţelegere perfectă. Iar, apoi, pe neaşteptate, în plin zbor, unul din avioanele-robot se detaşează din grup, se năpusteşte spre « avionul-mamă » îl mitraliază şi-l doboară în flăcări — cu toţi acei care îl dirijau de acolo.

CVADRATUR: E cu neputinţă. Trecerea la hiperistorie n-ar mai fi în acest caz decît drumul unui exil definitiv pe care am încerca să-l deschidem.

LEAR: E ca în povestea cu vaca domnului O Leary care dintr-o zvîrlitură de copită a răsturnat lampa care a provocat incendiul din Chicago. Ah ! Ah !

(. . .)

Doctorul XXX se întoarce cu o scîndură cu piroane găsită în serviciul lui şi, şovăind, i-o dă megaşerifului care o ia ca şi cum ar fi vorba de sceptrul său în faţa istoriei.

MACBETH: Violenţa reîncepe: face să explodeze lada cu vise pe care omul doarme. Îl obligă să născocească. . .

CVADRATUR: Atunci trebuie să lovim.

MEGAŞERIFUL: Să lovim pînă nu mai rămîne nimeni.

MACBETH: E ca în povestea lui Bill Shakespeare. Priviţi, pădurea porneşte în marş. — Profeţia se înfăptuieşte.

28

Acoperiţi cu ramuri cei din grupul lui Kien Cuong se adună să mănînce.

TANG: Îţi aduci aminte cînd singurul medicament era rădăcina de banan sălbatic?

https://biblioteca-digitala.ro

THU: Cînd cele mai bune pansamente erau frunzele?
HOA: Cînd n-aveam veşminte să ne încălzească trupul.
LUIEN: Cînd bunicul Trong ne însoţea la atacul împotriva bombardierelor nucleare cu puşca lui nalbă de vînătoare.
DINH: Cînd nu era nici carne, nici peşte.
HOA: O să ne amintim de toate cînd va fi pace.
FUONG: Nu numai pace, nu. Victorie.
TANG: Luien aş vrea să adaog ceva în Enciclopedie: o ființă cu blană verde ca iarba ce-i place elefantului, greu de prins şi care cînd stă în picioare schimbă faţa lumii. La litera V, ca Vietnam.
LUIEN: « V » ca Vietnam. Am notat.
(. . .)

În româneşte de Al. RADU

https://biblioteca-digitala.ro

ALBERT CAMUS

REVOLTĂ IN ASTURIA

ÎNCERCARE DE CREAŢIE COLECTIVĂ

Teatrul nu se scrie, decît în ultimă instanţă.

Acesta este cazul operei pe care o prezentăm astăzi publicului. Căci neputînd să fie jucată, cel puţin va fi citită.

Cititorul să nu se grăbească însă să o judece. Şi mai curînd să se străduiască să o traducă în forme, în mişcări şi lumini, care aici nu sînt decît sugerate. Doar astfel va putea să-i găsească acestei încercări adevăratul ei loc.

Noi o numim încercare de creaţie colectivă. Aşa şi este. În asta constă şi singura ei valoare. Şi de asemenea în faptul că încearcă să introducă acţiunea într-un cadru care nu i se potriveşte cîtuşi de puţin: teatrul. De altfel, e de ajuns ca această acţiune să ducă la moarte, cum se întîmplă şi de data asta, pentru ca ea să atingă o anume formă de măreţie proprie oamenilor: absurditatea.

De aceea, dacă ar trebui să alegem un alt titlu, acesta ar fi *zăpada*. Cititorii îşi vor da seama mai tîrziu de ce. În luna noiembrie zăpada acoperă lanţul munţilor Asturiei. Şi acum doi ani, ea s-a întins şi pe aceia dintre camarazii noştri care au fost ucişi de gloanţele Legiunii. Istoria nu le-a păstrat numele.

•

Decorul îl înconjoară şi-l apasă pe spectator, îl constrînge să participe la acţiunea pe care, din cauza unor prejudecăţi clasice, ar trebui să o vadă din exterior. Spectatorul nu se află în faţa capitalei Asturiei ci în Oviedo, şi totul se învîrte în jurul lui, el rămînînd centrul acţiunii. Decorul este astfel conceput încît să-l împiedice să se apere. De cele două părţi laterale ale spectatorilor, două străzi lungi din Oviedo: în faţa lor o piaţă publică şi o cîrciumă văzută în secţiune a cărei uşă dă spre piaţă. În mijlocul sălii, masa Consiliului de Miniştri deasupra căreia se află un megafon uriaş care reprezintă Radio Barcelona. Acţiunea se desfăşoară pe toate aceste planuri în jurul spectatorului care este astfel constrîns să vadă şi să participe

* Fragmente

https://biblioteca-digitala.ro

în funcţie de geometria lui personală. Teoretic, fotoliul 156 vede altfel lucrurile decît fotoliul 157.

. . . .

ACTUL II

Spre sfîrşitul pauzei

RADIO *(Voce sacadată)*:

CATALONIA S-A RĂSCULAT . . . IZBUCNESC RĂSCOALE ÎN STATELE ANDALUZIEI. . . OVIEDO SE AFLĂ ÎN MÎINILE RĂSCULAŢILOR

SCENA I

Mineri aşezaţi prin toate părţile termină de mîncat. Unul dintre ei, în picioare, bea direct din sticlă. Într-un colţ Pilar şi Pepe.

BASCUL: Şi atunci îi zic: « După mintea ta mizeria asta de viaţă e raiul de pe lume ». Nu, zice el. . .

ANTONIO *(cu gura plină)*: Oricît de învăţat ai fi fost cu sărăcia, ţi se strînge inima să-i vezi.

SANCHEZ: Ce vreţi, Revoluţia nu se face bătînd din palme.

PEREZ: Încă nu ne-am întors la casele noastre ! Noroc ! *(Bea şi el.)*. Nu trebuie nici să le punem pe toate la inimă, şi nici s-o luăm razna !

PILAR: Da, numai că nenorociţi nu sînt ăia care se duc, ci ăia care rămîn.

SANTIAGO: Aşa e, numai că să-ţi spun eu ceva: la mine acasă, femeile, cînd plîng, plîng singure.

PILAR *(indignată)*: Şi dragoste tot singure fac?

SANTIAGO *(tot hîtru)*: Da, numai că pentru asta nu e nevoie să plîngi.

SANCHEZ: Destul cu vorba. Fiţi atenţi că vă citesc ultimul decret: « Orice contra-revoluţionar prins înarmat, orice sabotor va fi împuşcat pe loc. Poporul este însărcinat cu executarea prezentului decret. » Ce ziceţi? *(Semn de încuviinţare)*. Bun şi acum. . . În ce priveşte bonurile de lucru în locul banilor, s-a căzut de acord şi-i dăm drumul. . . Acum să vedem ce facem cu blestemata asta de cazarmă. Gomez ne-a însărcinat pe noi să-i venim de hac şi ăştia rezistă.

PEPE: N-avem decît să pornim la atac, studenţii şi noi ăştia mai tineri.

SANCHEZ: Şi să vă omoare pe toţi ca pe nişte iepuri?. . . Ăia, dacă li s-au dat puşti !. . . Ascultaţi aicea, m-am gîndit la ceva. Ar trebui să trimitem un camion încărcat cu dinamită să se izbească de zid. Numai că avem nevoie de cineva care să-l conducă, de altul să aprindă fitilul şi, ce să zic. . .

SANTIAGO: Păi, să tragem la sorţi.

Ceilalţi încuviinţează cu capul. Cineva scoate o cutie de chibrituri, i-o aruncă lui Pepe. Acesta scoate vreo cincisprezece chibrite, rupe două şi le împarte la mineri. Apoi anunţă cu voce tare:

PEPE: Ruiz.
Leon.

Cei doi ies din rînduri, salută cu pumnul şi ies fără să scoată un cuvînt. Minerii tac.

SCENA II

ŞEFUL *(reia)*: Alt lucru important e lipsa proviziilor. Negustorii nu vor să predea stocurile. În situaţia noastră acţionăm repede, fără milă.

https://biblioteca-digitala.ro

RADIO: ATENŢIUNE, ATENŢIUNE, AICI RADIO MADRID. AM PRIMIT URMĂTOAREA NOTĂ OFICIALĂ PUBLICATĂ DE MINISTERUL DE INTERNE: PROFITÎND DE ATMOSFERA DE ÎMPĂCARE ŞI DE CORDIALITATE ÎN CARE S-AU DESFĂŞURAT ULTIMELE ALEGERI, REVULOŢIONARI DE PROFESIE, MARXIŞTI ŞI ANARHO-SINDICALIŞTI. AU CREAT ÎN DIFERITE CENTRE URBANE DIN PROVINCIE O MIŞCARE INSURECŢIONALĂ. LA OVIEDO ŞI ÎN ASTURIA AU REUŞIT SĂ ATRAGĂ DE PARTEA LOR O PARTE DIN MINERI.

CONDUCĂTORII SÎNT CUNOSCUŢI: E VORBA DESPRE ŞEFII SINDICATELOR MINERILOR COMUNIŞTI ŞI DE CETĂŢEANUL XAVIER BUENO Y BUENOLIDER AL PARTIDULUI SOCIALIST DIN OVIEDO ŞI DIRECTOR AL JURNALULUI « ÎNAINTE ». LA 20 OCTOMBRIE EI AU LANSAT ORDINUL DE GREVĂ DIN CARE EXTRAGEM URMĂTOAREA FRAZĂ: « FORŢA PUBLICĂ TREBUIE SĂ SE PREDEA SAU SĂ FIE DISTRUSĂ ». GUVERNUL A LUAT ÎNCĂ DE PE ACUM TOATE MĂSURILE PENTRU A ZĂDĂRNICI ACEASTĂ MIŞCARE ŞI A RESTABILI ORDINEA LA CARE ASPIRĂ ÎNTREAGA SPANIE

SANTIAGO: Dacă mi-a intrat şi mie una în cap, apoi e povestea cu şcolile. Ne trebuie şcoli, multe şcoli. Eu, ştiţi, n-am habar să citesc. Toate ştirile mi le spunea băiatul, dar a fost ucis într-o încăierare. De aia zic că ar trebui create şcoli, pentru toată lumea.

ANTONIO: Sînt atîţia oameni pierduţi prin văi, apoi sînt cei de la munte. Trebuie să li se spună că acum nu mai sînt sclavi. Sus, la păşuni, nu se ştie, nu se ştie niciodată. Ai mei, să zicem, habar n-au.

SANCHEZ: Da, o să li se dea de ştire înainte de căderea primei zăpezi, o să-i organizăm.

BASCUL: Spuneţi, tovarăşi, ar trebui să avem grijă să nu se înceapă cu jaful. Mai acum l-am văzut pe unul care-şi umplea sacul într-un antrepozit. L-am cam atins eu cu patul puştii. . .

UN MUNCITOR: Nu există pădure fără uscături.

BASCUL: Şi era bine îmbrăcat.

SANCHEZ: Antonio, echipa ta e bună, ar trebui să dai o raită şi să vezi după ce terminăm. Să nu-i lăsăm să ne murdărească revoluţia.

SANTIAGO: Şi apoi trebuie să facem legătura cu marinarii. Aici într-un fel e capitala. Ar trebui să le spunem băieţilor de pe coastă să intre în legătură cu vasele de război, am auzit că au loc tot felul de răscoale pe crucişătoare.

UN MINER *(care soseşte)*: Măgarii, trag tot timpul de pe clopotniţa catedralei. Au omorît un puşti care trecea prin Piaţa Constituţiei.

Explozie mare. Minerii se ridică.

SANTIAGO *(rar)*: Vezi, tocmai la asta mă gîndeam; şi uite că acum Ruiz şi Leon au murit. Ei bine, asta n-o să fie zadarnic. Eu nu mai am mare lucru de pierdut acum, sînt prea bătrîn; dar voi, tinerii, tu puştiule, gîndiţi-vă la tot ce urmează, la tot ce e nou.

ANTONIO: Ruiz a fost prietenul meu de cînd mă ştiu.

Tăcere prelungită.

UN MINER: Toate poveştile astea îmi dau un gol în stomac. Ei, patroano!

Alt miner pune un disc.

https://biblioteca-digitala.ro

PILAR: Of! Cum or să se sfîrşească toate astea.

Bătăi din palme, un miner dansează.

Întuneric. Lumina pe piaţa publică

...

SCENA IV

Lumina asupra cîrciumii.

UN MINER *(intrînd)*: Am adus negustorii.

Intră reprezentanţii sindicatului patronal: farmacistul, băcanul, figuranţi.

Minerii se aşează la o masă.

SANCHEZ: Discursul meu nu va fi prea lung. Revoluţia are nevoie de marfa voastră. Altfel e sortită pieirii. Dacă nu o daţi, s-a zis cu revoluţia. Şi cu noi. Noi nu contăm. Despre Revoluţie oricît v-aş vorbi tot n-aţi înţelege. Aşa că dacă refuzaţi să vă deschideţi magazinele o să muriţi. Dacă le deschideţi, puteţi conta pe tot sprijinul nostru.

BĂCANUL: Eu...

SANCHEZ: Încă un cuvînt *(îşi scoate revolverul)* şi trag pe loc. Număr pînă la 3. 1... 2... 3... *(Băcanului)* Vorbeşte.

BĂCANUL *(cu sălbăticie)*: Nu.

Sanchez trage, băcanul cade. Agitaţie printre ceilalţi patroni.

SANCHEZ *(farmacistului)*: E rîndul tău.

FARMACISTUL: Da.

SANCHEZ: Eram sigur.

...

ACTUL III

Minerii ascultă un disc, adunaţi în jurul aparatului.

RADIO *(foarte repede)*: ATENŢIUNE, ATENŢIUNE, AICI RADIO BARCELONA. REVOLUŢIONARII SÎNT ZDROBIŢI ÎN CATALONIA ŞI ÎN TOATE PROVINCIILE. COMPANYS ŞI REPREZENTANŢII SĂI SÎNT ARESTAŢI. MIERA ŞI SECTOARELE DIN JURUL ORAŞULUI OVIEDO AU REVENIT LA CALM. DOAR ORAŞUL REZISTĂ. TRUPELE REGULATE AU PRIMIT ORDINUL SĂ AŞTEPTE SOSIREA LEGIONARILOR ŞI A TIRALIORILOR MAROCANI CARE SE GĂSESC ÎN MOMENTUL DE FAŢĂ LA DISTANŢA DE O ORĂ DE ORAŞ SUB ORDINELE GENERALULUI LOPEZ OCHOA.

MORALUL TRUPELOR ESTE EXCELENT ŞI CORESPUNDE ÎNTRU TOTUL PLANULUI MINISTERULUI ŞI INTENŢIILOR PERSONALE ALE LUI DON DIEGO HIDALGO, MINISTRUL DE RĂZBOI. CAPITALA NU TREBUIE LĂSATĂ FĂRĂ APĂRARE. DE ACEEA S-A TRECUT LA FOLOSIREA CORPURILOR DE MERCENARI ÎN MUNCA CONTRAREVOLUŢIONARĂ. LEGIONARII PRIMESC CU ENTUZIASM MISIUNEA CARE LE-A FOST ÎNCREDINŢATĂ ŞI ANUME ACEEA DE A-I ÎNLOCUI PE FRAŢII LOR DIN ARMATA REGULATĂ SPANIOLĂ ÎNTR-O ACŢIUNE ÎN CARE SÎNT SPECIALIŞTI EMINENŢI, DUPĂ CUM AU DOVEDIT-O ÎN MAROC.

PROBABIL CĂ NU VA FI VORBA DECÎT DE OPERAŢII PUR MILITARE PENTRU CARE LEGIONARII SÎNT DESEMNAŢI CU TOŢII ÎN PRIMUL RÎND PENTRU CURAJUL ŞI DISCIPLINA LOR; PENTRU SUPUNEREA PE CARE AU DOVEDIT-O FAŢĂ DE SUPERIORI ŞI ÎN SFÎRŞIT PENTRU OBIŞNUINŢA DE A DOBÎNDI VICTORIA.

https://biblioteca-digitala.ro

În grupul minerilor domnește tăcerea. Apoi cîntecul minerilor, lent și sacadat. Din nou liniște, apoi se aude din nou discul care a continuat să se învîrtească.

În culise și în celălalt capăt al sălii, în spatele spectatorilor, se aude sunet de trompete care intonează La Bandera. Pe o scenă laterală își fac apariția cîțiva legionari.

SCENA II

În timp ce luptătorii aleargă în jurul publicului, zgomote de revolver și de bombe.

RADIO: AICI RADIO BARCELONA: AGENȚIA FABRA TRANSMITE: O ȘEDINȚĂ EXTRAORDINARĂ A CONSILIULUI DE MINIȘTRI A AVUT LOC ASTĂZI LA ORELE 14. DIN COMUNICATUL OFICIAL ȘI DIN INTERVIURILE ACORDATE ZIARIȘTILOR REIESE CĂ, DEȘI EVENIMENTELE SÎNT FOARTE GRAVE, GUVERNUL EXAMINEAZĂ SITUAȚIA CU TOT CALMUL ȘI DETAȘAREA NECESARĂ.

Lumină verde pe scena mică din centru. O masă dreptunghiulară acoperită cu simbolicul covor verde. Jur împrejur, discută șase miniștri, avîndu-l în centru pe Lerroux. Rînd pe rînd agitație și tăcere, gesturi mecanice, oarecum ridicole, lente. Un ministru în picioare se străduiește să-și convingă colegii, altul dă din umeri, un al treilea fumează, al patrulea se ridică și întrerupe cu violență pe vorbitor. Mișcare generală.

RADIO: GUVERNUL ESTE ÎNTRU TOTUL CONVINS CĂ REVOLUȚIONARII SE ÎNDREAPTĂ NEGREȘIT SPRE EȘEC. ÎN AFARĂ DE EXPUNEREA TEHNICĂ A MINISTRULUI DE INTERNE ȘI UN RAPORT AL ȘEFULUI SIGURANȚEI GENERALE CU PRIVIRE LA MĂSURILE LUATE SAU ÎN CURS DE PREGĂTIRE, MINIȘTRII AU ASCULTAT EXPUNEREA LUI DON DIEGO HIDALGO, MINISTRUL DE RĂZBOI, CARE A RECHEMAT DE URGENȚĂ ÎN SPANIA UN REGIMENT DIN LEGIUNEA STRĂINĂ DIN MAROC, ÎN SCOPUL RESTABILIRII ORDINEI ȘI A PĂCII ÎN ASTURIA ÎN PERICOL. GUVERNUL A APROBAT ÎN UNANIMITATE ACEASTĂ INIȚIATIVĂ. NUMEROASE DETAȘAMENTE DIN GARDA CIVILĂ AU FOST TRIMISE ÎN CATALONIA ȘI OVIEDO. GARNIZOANA DIN BARCELONA, CUPRINZÎND O ZECIME DIN FORȚELE MILITARE SPANIOLE, A FOST DUBLATĂ. S-A PROCLAMAT STAREA DE ASEDIU. ORICE RĂSCULAT PRINS ÎNARMAT VA FI ÎMPUȘCAT PE LOC.

În tot acest timp, pentru a demonstra că discuția nu avansează, miniștrii au reluat, într-un ritm foarte rapid, gesturile dela început.

RADIO *(schimbînd brusc tonul)*: IATĂ MESAJUL PE CARE DON ALEJANDRO LERROUX, PREȘEDINTELE CONSILIULUI, L-A ADRESAT TUTUROR SPANIOLILOR:

LERROUX *(care pînă atunci nu făcuse decît cîteva gesturi descurajate, se ridică plin de îndrăzneală, și începe să vorbească, mai întîi puțin șovăitor, apoi din ce în ce mai plin de sine. Într-un colț, cel de-al patrulea ministru ricanează.)*

ÎN CATALONIA, PREȘEDINTELE ADUNĂRII GENERALE, UITÎND DE TOATE ÎNDATORIRILE PE CARE I LE IMPUNEAU FUNCȚIA, CINSTEA ȘI AUTORITATEA SA, ȘI-A ÎNGĂDUIT SĂ PROCLAME INDEPENDENT STATUL CATALAN. ÎN FAȚA ACESTEI SITUAȚII GUVERNUL REPUBLICII A HOTĂRÎT SĂ PROCLAME STAREA DE RĂZBOI ÎN INTREAGA ȚARĂ. PE TIMP DE PACE SE MAI POT FACE CONCESII. PROCLAMÎNDU-SE STAREA DE RĂZBOI, LEGEA MARȚIALĂ VA FI APLICATĂ FĂRĂ NICI O ȘOVĂIALĂ ȘI FĂRĂ CRUZIME, DAR CU ENERGIE. FIȚI SIGURI CĂ ÎN FAȚA REVOLUȚIEI DIN ASTURIA ȘI A POZIȚIEI ANTIPATRIOTICE A GUVERNULUI DIN CATALONIA, CARE S-A DECLARAT REBEL, SUFLETUL ÎNTREG AL ȚĂRII SE VA RIDICA ÎNTR-UN ELAN DE SOLIDARITATE NAȚIONALĂ, ÎN CATALONIA CA ȘI

https://biblioteca-digitala.ro

ÎN CASTILIA, ÎN ARAGON CA ŞI ÎN VALENCIA, ÎN GALICIA CA ŞI ÎN EXTRAMADURA, ÎN ŢARA BASCILOR CA ŞI ÎN NAVARA ŞI ÎN ANDALUZIA ŞI SE VA ALĂTURA GUVERNULUI PENTRU A RESTABILI O DATĂ CU PUTEREA CONSTITUŢIEI PE CEA A STATULUI ŞI A TUTUROR LEGILOR REPUBLICII, UNITATEA MORALĂ ŞI POLITICĂ CARE FACE DIN TOŢI SPANIOLII UN POPOR CU O TRADIŢIE ŞI UN VIITOR GLORIOS.

TOŢI SPANIOLII SE VOR SIMŢI CUPRINŞI DE RUŞINE ÎN FAŢA ACESTEI NEBUNII A CÎTORVA. GUVERNUL DORISE CA ÎN INIMA NIMĂNUI SĂ NU-ŞI FACĂ LOC NICI UN SENTIMENT DE URĂ FAŢĂ DE VREUN POPOR AL PATRIEI NOSTRE. PATRIOTISMUL CATALONIEI SE VA PUTEA OPUNE CHIAR ÎN ACEASTĂ ŢARĂ NEBUNIEI SEPARATISTE ŞI VA ŞTI SĂ-ŞI PĂSTREZE LIBERTĂŢILE RECUNOSCUTE DE REPUBLICĂ, SUB UN GUVERN CARE SĂ RĂMÎNĂ CREDINCIOS CONSTITUŢIEI.

LA MADRID CA ŞI ÎN TOATE CELELALTE PROVINCII NE SIMŢIM ÎNCONJURAŢI DE ENTUZIASMUL CETĂŢENILOR. CU ACELAŞI ENTUZIASM ŞI SUB AUTORITATEA LEGII VOM CONTINUA GLORIOASA ISTORIE A SPANIEI.

Bombe, trompete. Lupta, ascunsă de întuneric în tot acest timp, reîncepe cu o violenţă mărită. Întuneric total.

SCENA III

Trompete din ce în ce mai numeroase, alergătura reîncepe. Împuşcături.

O VOCE: Avioanele.

Lumină în centru, majoritatea minerilor privesc în sus înnebuniţi. Lumină pe laterală. Din nou alergături. Legionari şi mineri se întîlnesc într-un colţ din piaţă, legionarii sînt respinşi.

Lumină în centru. Se construieşte o baricadă. Trompete foarte aproape.

UN TÎNĂR MINER: Sîntem la pămînt. Retrageţi-vă !

Nehotărîre printre mineri.

SANTIAGO *(mergînd spre minerul cel tînăr, îl priveşte în tăcere)*: Rămîi !

MINERUL CEL TÎNĂR *(stă să plîngă)*: Nu, mi-e frică !

SANTIAGO *(îl priveşte şi îi trage două palme)*: Şterge-o ! *(celorlalţi.)* Nu mai e nimic de făcut, dar ăsta nu-i un motiv. . .

Pe baricadă, schimburi de împuşcături.

RADIO *(pe un ritm foarte rapid)*: PLANUL DE JONCŢIUNE A TRUPELOR SPANIOLE REGULATE CU TIRALIORII MAROCANI ŞI CU LEGIUNEA A FOST REALIZAT ÎN FELUL URMĂTOR:

IATĂ CÎTEVA DETALII ALE OPERAŢIILOR: LA ORA 11: TRUPELE GUVERNAMENTALE INTRĂ ÎN TARAGONA DE LA MANCHA ŞI VILLAROBLEDA, ÎN PROVINCIA ALBACETE. ORA 13: DOUĂ AVIOANE MILITARE ZBOARĂ DEASUPRA PROVINCIEI LERIDA. ORA 14: ÎN PRIMA SA ŞEDINŢĂ CONSILIUL DE RĂZBOI DIN LEON A CONDAMNAT LA MOARTE 4 REVOLUŢIONARI VINOVAŢI DE OMORÎREA A TREI POLIŢIŞTI.LA SALAMANCA AU FOST CONDAMNAŢI LA MOARTE DOI REVOLUŢIONARI ACUZAŢI CĂ AU ATACAT LA TORENO DEL CID UN CAMION AL POLIŢIEI.

BĂTĂLIA CONTINUĂ PE STRĂZILE ORAŞULUI OVIEDO.

N-AU MAI RĂMAS DECÎT CÎTEVA CARTIERE ÎN MÎINILE REVOLUŢIONARILOR ŞI ACESTEA SÎNT ASEDIATE.

. . . .

https://biblioteca-digitala.ro

Într-un fotoliu stă trîntit un ofițer, țigară, monoc.u: un so.dat ı ıiustruıește cızme.e. Alături de el se află sergentul, cu un caiet în mînă. Mai încolo un grup de prizonieri, cu doi soldați.

Un soldat intră, salută.

SOLDATUL: Domnu'Căpitan, s-a rupt biciul.

CĂPITANUL: Atunci lovește cu mînerul, imbecilule.

SOLDATUL: Înțeles, domnu'Căpitan, numai că a leșinat.

CĂPITANUL: Și tot n-a spus nimic?

SOLDATUL: Nu, domnu'Căpitan.

CĂPITANUL: Ce catîri mai sînt și oamenii ăștia... Mă întreb din ce or fi făcuți... Bine, de ultimii mă ocup eu. *(Face semn să i-o aducă pe Pilar în fața lui; Pilar pare că și-a pierdut mințile.)* Ce dracu, n-o să te mănînc. *(Amabil.)* Niciodată n-am inspirat frică doamnelor. Amabilitatea dumitale față de bandiții ăștia i-a scandalizat pe vecini. Eu însă înțeleg lucrurile astea, erau bărbați frumoși, mă rog... Am fost însărcinat să fac o anchetă, așa că o fac. Dar cu toată bunăvoința.

PILAR: Iubitul meu...

CĂPITANUL: Poftim?... Mă rog, tot ceea ce vreau să știu — un mic amănunt — e numele celui care l-a ucis pe Don Fernando. Mi s-a spus că trebuie să fie unul din prizonierii ăștia.

PILAR: Ucis, ucis, mi l-au ucis... un copil încă.

CĂPITANUL: Haide, liniștește-te. Cine l-a omorît pe don Fernando? Erai de față. Familia lui vrea să știe.

PILAR: Mîinile lui subțiri... Maică sfîntă... Și părul năclăit de sînge. Mi l-au luat. *(Ca o furie.)* Asasinilor, asasinilor!

CĂPITANUL: Luați-o de aici pe nebuna asta... Aduceți prizonierii.

SERGENTUL: Domnu'Căpitan, am adunat cadavrele nemernicilor ălora pe un cîmp. Dar sînt prea multe și nu pot fi îngropate.

CĂPITANUL *(din ce în ce mai enervat)*: Stropește-le cu gaz și dă-le foc. Asta o să-i scîrbească pe ceilalți, ca și cu șobolanii... Puișorilor, aveți norocul să nimeriți peste un om de lume. Am colegi care ard oamenii cu fierul roșu pe coaste ca să le dezlege limba. Eu nu fac asta decît cînd n-am încotro. Așa că să te aud pe tine, drăguțule. Cum te cheamă? De fapt mi-e tot una, nu vreau să știu decît cine l-a ucis pe Don Fernando, negustorul... Cine l-a ucis pe Don Fernando?

MUNCITORUL: Poporul.

CĂPITANUL: Golanule. *(Către soldați.)* La zid. *(Către al doilea prizonier.)* Ai înțeles, dobitocule? Cine l-a ucis pe Don Fernando? ... Nuño, Lopez, sau poate unul din cei care au fost uciși?

AL DOILEA MUNCITOR: Poporul.

CĂPITANUL *(exasperat)*: Cum vrei, împușcați-l și pe ăsta. Următorul. Ții la pielea ta? Cum a murit Don Fernando?

AL TREILEA MUNCITOR: Păi, așa e: l-a omorît poporul.

CĂPITANUL: Mișelule. Ți-ai încheiat socotelile. Apropie-te, bătrîne, răspunde.

ALONSO: Eu niciodată n-am cerut mare lucru, Alonso vă spune la revedere și să auzim de bine.

CĂPITANUL: Ia te uită, ți se pare că e momentul să ne distrăm? Te învăț eu să faci pe deșteptul.

ALONSO: Dumnezeu mi-a spus: « Alonso, tu n-o să mori ». Fierul rău nu piere. E o vorbă.

https://biblioteca-digitala.ro

CĂPTANUL: Își bate joc de mine, zău așa. Duceți-i pe nemernicii ăștia în spatele pieții și împușcați-i. Începe să pută aici.

FARMACISTUL: Ah, domnu'Căpitan, ce fericit sînt că vă văd. Vă deranjez cumva?

CĂPITANUL: La dispoziția Dumneavoastră, Domnule Consilier.

FARMACISTUL: Erați ocupat să faceți dreptate? Știți, e în legătură cu copiii și femeile. Strigă atît de tare că ne-au asurzit. Se pare că le e foame. Oare armata n-ar putea . . .

Ies.

Sergentul se așează în locul căpitanului. Fluieră ya Bandera.

RADIO: ATENȚIUNE, ATENȚIUNE, AICI RADIO BARCELONA: MINISTRUL DE INTERNE COMUNICA URMĂTOAREA NOTĂ OFICIALĂ:

REVOLUȚIA A FOST COMPLET ÎNFRÎNTĂ. ARMATA A ÎNVINS ÎN ASTURIA. DATORITĂ GUVERNULUI SPANIOL AJUTAT DE EROISMUL ARMATEI ȘI AL FORȚEI PUBLICE AU FOST SALVATE ÎN OCCIDENT PRINCIPIILE ESENȚIALE ALE DEMOCRAȚIEI ȘI ALE CIVILIZAȚIEI LATINE. REPRESIUNEA S-A EFECTUAT CU MULT UMANISM ȘI GENEROZITATE PENTRU CA LUMEA SĂ AFLE CĂ GUVERNUL SPANIOL, REPUBLICAN ȘI CONSTITUȚIONAL, DEMOCRATIC ȘI PARLAMENTAR, REPRIMÎND O REVOLUȚIE PUTERNIC ÎNARMATĂ, SE PREZINTĂ ÎN FAȚA CRITICII UNIVERSALE CU UN EXEMPLU ÎN VECI NEEGALAT DE TOLERANȚĂ, UMANISM ȘI GENEROASA APLICARE A LEGILOR. ÎN CIUDA NUMĂRULUI MARE DE SOLDAȚI MORȚI, ÎN CIUDA DISTRUGERII A MAI MULTE ORAȘE, ÎN CIUDA FAPTULUI CĂ AU FOST NIMICITE CAPODOPERE ALE MUNCII ȘI ARTEI UMANE, GUVERNUL N-A HOTĂRÎT DECÎT UN NUMĂR MINIM DE CONDAMNĂRI LA MOARTE, COMUTÎND MAJORITATEA PEDEPSELOR LA CONDAMNARI CU ÎNCHISOAREA.

Paca iese din cafenea, ia paharele, șterge masa.

SERGENTUL *(urmărind-o cu o privire desăntată)*: E frumos, nu?

PACA: Da.

SERGENTUL: Ia zi, erai mai veselă cred cînd erau aici minerii?

PACA: După mine, că sînt unii, că sînt alții!

SERGENTUL: Și eu sînt la fel. Alaltăieri, cînd erau lucrurile mai încinse, eu eram la fereastra mînăstirii și te pîndeam . . . *(Către doi soldați care duc un prizonier.* Hei, unde vă duceți?

SOLDATUL: Domnu'Sergent, a zis Domnu'Căpitan să-l împușcăm, așa că ne ducem în spate, că nu sînt prăvălii.

SERGENTUL: Alt anarhist . . . Ai văzut, secătură, unde ai ajuns! Nu puteai să stai cuminte. Mă rog, acuma . . . *(Cîțiva curioși se adună, treptat).* Nu vrei o țigară sau un pahar de vin înainte să mori?

PRIZONIERUL: Nu, mulțumesc.

SERGENTUL *(către Paca)*: Vezi dumneata, noi ăștia din Legiune nu sîntem niște brute.

PRIZONIERUL: Dacă vreți să-mi faceți o favoare, dezlegați-mi mîna dreaptă pentru o clipă. Mă doare. *(Sergentul face un semn. Prizonierul întinde brațul, schițează salutul Frontului Roșu și-l izbește pe un soldat cu pumnul peste gură)* Na, ca amintire.

SERGENTUL: Ah! Nemernicul!

Se aruncă toți trei asupra prizonierului și îl scot afară cu ghionturi.

În sală.

UN BĂIAT: Și azi dimineață s-au mai prăbușit cîteva case.

UN BĂRBAT: Într-un fel, bombardamentul ăsta face o treabă.

https://biblioteca-digitala.ro

O FEMEIE: Da, dragă, cincisprezece ore într-o pivniță, fără să îndrăznească să se miște.

UN BĂRBAT: Și azi dimineață au arestat un ziarist străin care nu știu ce se tot băga în toate . . . Tot un spion, mai mult ca sigur.

Întuneric.

RADIO: CONSILIUL DE MINIȘTRI DIN DIMINEAȚA ACEASTA A APROBAT ÎN UNANIMITATE NUMIRILE PROPUSE DE MINISTRUL DE RĂZBOI PENTRU A-I RĂSPLĂTI PE VITEJII APĂRĂTORI AI REPUBLICII.

Lumină pe scena cea mică.

LERROUX *(împărțind cu pumnul decorații miniștrilor)*: GENERALII BATET, COMANDANTUL DIVIZIEI DIN CATALONIA, ȘI LOPEZ OCHOA, DIRECTORUL OPERAȚIILOR CONTRA REBELILOR DIN ASTURIA, SÎNT NUMIȚI LOCOTENENȚI-GENERALI. GENERALUL BATET VA FI ÎNLOCUIT ÎN FUNCȚIILE ACTUALE DE GENERALUL RODRIGUEZ DEL BASIO, PÎNĂ ACUM INSPECTOR GENERAL AL ARMATEI.

Totul s-a terminat.

Se mai aud însă voci în cele patru colțuri ale sălii.

PRIMA VOCE: Eu sînt bătrînul Santiago, niciodată n-am fost foarte fericit. Tata era miner ca și bunicul și toți cei dinaintea lor. După aia m-am însurat. Nevasta era bună, desigur, dar omul nu e niciodată mulțumit. Am avut un fiu — miner și el — care a murit într-o încăierare. Niciodată n-am făcut rău nimănui și aș fi putut să trăiesc mulțumit dar m-am gîndit la tineri. Cred că m-am luptat bine. Poate pentru că nu mai aveam mare lucru de cîștigat. La prima zăpadă, nimeni nu mă va mai pomeni pe pămînt.

A DOUA VOCE: Sanchez. Se spune că eu sînt capul oricărei greve. Aveam șaptesprezece ani și m-a învățat fratele meu. Am crezut în revoluție, da, am crezut. Am încercat să citesc. Pentru că se spune că instruirea . . . Dar înțelegeam mai multe cu tîrnăcopul lovind în minereu și cînd săreau scînteile. Atîția morți... Dar ceva tot trebuie să se întîmple. Și eu o să le spun: « Revoluția nu se face bătînd din palme ».

A TREIA VOCE: Eu sînt Antonio și vin de la munte. Ceilalți nu știu ce e aia zăpadă. I-ar pufni rîsul dacă le-aș spune că pentru ea m-am bătut. Da, înainte, în zăpadă, n-aveam nevoie să mă gîndesc. E atît de frumoasă și atît de simplă. Și cînd am coborît, am văzut fețele negre și nedreptatea. M-am gîndit atunci la zăpada mea și la strigătul ei cînd o calci în picioare. Dar aveam tot timpul, aveam tot timpul, așa mi-a spus Santiago. N-am fost decorat.

A PATRA VOCE: Eu sînt Pepe și Pilar îmi spunea adeseori: « Cei mai nenorociți nu sînt ăia care se duc, ci ăia care rămîn ». Poate că aș fi vrut să rămîn. Pentru că exista soarele și florile din grădină, și Pilar — dar de ea nu pot să spun nimic. Îmi plăceau balurile din cartier și mi se spunea: Pepe, nu ești serios. Dar și de atunci e multă vreme. Santiago, Sanchez, Antonio și Bascul, Ruiz, Leon, îmi spuneau « Puștiule » și aveau dreptate.

A CINCEA VOCE: Am fost trași la sorți.

A ȘASEA VOCE: Pentru un camion.

A PATRA VOCE: În curînd zăpezile.

A TREIA VOCE: Și cine o să-și mai aducă aminte?

A ȘAPTEA VOCE: Și fluierele de la noi . . . Nu se poate să fie zadarnic.

A OPTA VOCE: Dacă o vrea Dumnezeu.

A DOUA VOCE: În curînd zăpezile.

PRIMA VOCE: Și cine o să-și mai aducă aminte?

Lumină.

https://biblioteca-digitala.ro

RADIO: GUVERNUL PUBLICĂ NUMĂRUL OFICIAL DE MORŢI, RĂNIŢI ŞI DISPĂRUŢI AI TRUPELOR GUVERNAMENTALE:

MORŢI: 321 (129 SOLDAŢI, 11 CARABINIERI, 70 POLIŢIŞTI AI SIGURANŢEI, 11 POLIŢIŞTI).

RĂNIŢI: 870 (550 SOLDAŢI, 16 CARABINIERI, 136 POLIŢIŞTI AI SIGURANŢEI, 168 POLIŢIŞTI)

DISPĂRUŢI: 7 (5 SOLDAŢI ŞI DOI POLIŢIŞTI AI SIGURANŢEI)

Într-o parte se închid nişte obloane.

O FEMEIE: Noaptea începe să fie răcoare. Vine iarna.

UN BĂRBAT: Da, în curînd va cădea şi prima zăpadă.

Întuneric.

În capul unei străzi, în spatele spectatorilor, se aude un cîntec din Munţii Santander, cu acompaniament de acordeon:

En el baile nos veremos,
esta tarde, morenuca,
en el baile nos veremos,
y al son de la pandereta
unos bailes echaremos.

În româneşte de IRINA IONESCU

https://biblioteca-digitala.ro

AIMÉ CÉSAIRE

Un anotimp în Congo

Piesă în 3 acte

PERSONAJE

PATRU BANCHERI • MUNKO DIN TRIBUL MUKONGO • KALA LUBU • LUMUMBA • M'POLO • SOLDAŢI • PAULINE LUMUMBA • OKITO • TZUMBI • ZIMBWE • M'SIRI • CÎNTĂREŢUL DIN SANZA • MULŢIMEA ş.a.

ACTUL I

Scena 6

. . . .

KALA-LUBU, *Preşedintele Republicii Congo (adresîndu-se lui Lumumba)*; Domnule Primar, iertaţi-mă vreau să spun „Domnule Prim-Ministru", grija mea e ca totul să se întîmple bine, vreau să zic aşa cum se cuvine. Regulele bunei-cuviinţe sînt pentru noi o obligaţie ca şi acelea ale politicei. Timpul ar fi rău ales să ne căinăm, să cîrtim, să rostim cuvinte sforăitoare şi necuviincioase. Naşterea se făureşte-n durere, asta-i legea; dar cînd copilul se naşte, îi surîdem. Aş vrea astăzi un Congo numai zîmbet (. . .) Cît despre voi, congolezi, fraţii mei, vreau să ştiţi şi să înţelegeţi, că independenţa, amica triburilor, nu ne-a fost acordată pentru a înlătura legea, obiceiul; ni s-a dăruit spre a le împlini, spre a le desăvîrşi, spre a le armoniza. Independenţa, prietena Naţiunii, nu ni s-a

* EDITIONS DU SEUIL—Paris, 1967. Fragmente

https://biblioteca-digitala.ro

oferit în plus pentru a face să decadă civilizaţia. Independenţa ne-a venit, ţinută de mînă, într-o parte de Obicei şi de alta de Civilizaţie. Independenţa ne-a venit pentru a reconcilia vechiul cu noul, naţiunea şi triburile. Să rămînem credincioşi Civilizaţiei, să rămînem credincioşi obiceiului şi Dumnezeu va ocroti Congo.

Aplauze şovăielnice.

LUMUMBA: Eu, sire, mă gîndesc la cei uitaţi. Noi sîntem acei care au fost deposedaţi, loviţi, mutilaţi; acei care eram tutuiţi şi scuipaţi în faţă. Servitori de bucătărie, servitori pentru camere, servitori indigeni — boyi — cum spuneţi — am fost un popor de boyi, un popor de om-bwana şi acel care se îndoia că omul putea să nu fie om, n-avea decît să ne privească. Orice suferinţă care se putea suferi, am suferit-o. Orice umilinţă ce se putea îndura, am îndurat-o. Dar, cetăţeni, gustului de a trăi, ei nu i-au putut lua savoarea; şi noi am luptat cu sărmanele noastre mijloace, am luptat timp de cincizeci de ani şi iată: am învins.
Ţara noastră este de acum înainte în mîinile copiilor săi.
Ale noastre sînt, acest cer, acest fluviu, aceste pămînturi.
Ale nostru, lacul şi pădurea.
Ale noastre, Karissimbi, Nyiragonga, Niamuragira, Mukéna. Ehu, munţii înălţaţi chiar din văpaia cuvîntului.
Congolezi, astăzi e o zi măreaţă.
Ziua, cînd lumea ne primeşte printre naţiuni.
Congo, mama noastră
şi mai ales Congo, copilul nostru,
copilul nopţilor noastre de veghe, al suferinţelor noastre, al
luptelor noastre.
Cetăţeni şi fraţi de luptă, fie ca oricare din rănile noastre să
să se transforme într-un sîn matern.
Ca fiecare din gîndurile noastre, fiecare din speranţele noastre să fie ramura care să biciuească aerul făcîndu-l proaspăt.
Pentru Congo! Uitaţi-vă. Il ridic deasupra capului meu.
Il aşez pe umărul meu,
de trei ori îl scuip în obraz
îl aşez pe pămînt şi vă întreb: în adevăr,
cunoaşteţi acest copil? Iar voi răspundeţi: e Congo regele nostru!
Aş vrea să fiu tucan, prea frumoasa pasăre, ca să străbat cerul, vestind raselor şi graiurilor că ni s-a născut
Congo, regele nostru! Trăiască Congo!
Congo, cel născut tîrziu, hărăzit fie-i să urmărească vulturul!
Congo, cel născut tîrziu, hărăzit fie-i să pună capăt vorbelor de clacă!
Cetăţeni totul trebuie făurit, totul trebuie re-făurit,
dar noi vom făuri, vom re-făuri. Pentru Congo!
Vom schimba unele după altele, toate legile! Pentru Congo!
Vom revizui, unele după altele, toate obiceiurile! Pentru Congo!
Izgonind nedreptatea, vom reconstrui, unul după altul, de jos pînă sus, tot bătrînul edificiu! Pentru Congo!
Tot ce-i dărîmat va fi reparat, tot ce-i clădit
va fi mai frumos reclădit!
Pentru Congo!
Vă cer să vă uniţi cu toţii
Vă cer devotamentul tuturor! Pentru Congo! Urra!
Moment de extaz

https://biblioteca-digitala.ro

Congo ! Marele Timp !
Iar noi, după ce am dat pradă văpăilor anului falsele străluciri
şi vechiturile, să înaintăm în pasul meu unanim, sărbătoreşte, în Timpul cel nou!
În solstiţiu !

Stupoare. Acum intră cei patru bancheri.

PRIMUL BANCHER: E îngrozitor, e îngrozitor, trebuia să sfîrşească rău.

AL DOILEA BANCHER. Ce discurs ! De data asta s-a zis, putem să ne facem bagajele.

AL TREILEA BANCHER *(foarte demn)*: Fireşte, acolo unde ordinea se şubrezeşte. bancherul pleacă !

AL PATRULEA BANCHER: Da, de data asta, Congo a pornit-o la voia întîmplării, fără să vestească pe nimeni !

. . . .

ACTUL II

Scena 8

Apartamentul familiei Lumumba. Lumumba şi soţia lui.

PAULINE LUMUMBA: Patrice, mi-e frică . . . Doamne, Doamne ! Simt în umbră porniri de ură şi văd pretutindeni termite, broaşte rîioase, păianjeni, toate vietăţile astea hîde în slujba invidiei. Mi se pare că văd strîngîndu-se mai tare în juru-ţi mîrşavele comploturi pe care le urzesc împotriva ta, Patrice.

LUMUMBA: De ce să ne temem? În adevăr, am duşmani . . . dar poporul e cu mine, poporul, el mă ocroteşte, n-am decît să-i vorbesc, mă înţelege, mă urmează. Sîntem în plină revoluţie, Pauline, şi în timpul revoluţiei poporul hotărăşte.

PAULINE: Poporul, da'. Dar e nevolnic, poporul n-are arme, poporul crede prea uşor ! Iar duşmanii tăi sînt puternici ! Stăruitori ! Şireţi ! Sprijiniţi de lumea întreagă.

LUMUMBA: Nu trebuie să exagerezi . . . Am şi prieteni, prieteni credincioşi. Sîntem o echipă . . . Cum spune proverbul: « Sîntem ca perii din blana unui cîine, culcaţi toţi pe acelaşi culcuş ».

PAULINE: Vai, vorbeşti de echipă . . . Dar, văd zeci de oan.eni care-ţi datorează totul, care se foiesc în jurul tău şi care totuşi te pîndesc. Unii te-ar vinde pentru un blid de ochelari. O simt !

LUMUMBA: Ah, femeile ! Cît pot fi de bănuitoare ! Totdeauna îşi închipuie ce-i mai rău !

. . . .

LUMUMBA: Crezi că am să mă las zdrobit aşa uşor. Crezi că n-am nici mijloace, nici prieteni? Dar să lăsăm toate astea, Pauline . . . Dă-mi ghitara, mă simt obosit. *(Pauline îi dă ghitara)* . . . Nu ştiu de ce îmi vine în minte un cîntec trist . . . Ştii, Pauline, cîntecul acela swahili?

(Lumina scade domol, în timp ce cîntă la ghitară.)

Te vei sprijini
măcar cu un deget
de un arbore ce putrezeşte?
Arbore-putregai, viaţă,
Chiar cu un deget
nu te sprijini de el

(Aţipeşte, apoi se trezeşte tresărind)

. . . .

https://biblioteca-digitala.ro

ACTUL III

Scena I

Tlysville, lagărul Hardi, o celulă de închisoare.
M'Polo, Okita, Lumumba; stau în nişte cuşete strîmte,
E dimineaţă. Lumumba doarme, geme şi se svîrcoleşte.

CÎNTĂREŢUL DIN SANZA *(cîntă)*:

O, micuţ erete, vai nouă, vai nouă !
O, micuţ erete întinde-ţi aripile !
Soarele bea sînge, vai nouă, vai nouă !
Micuţ erete, micuţ erete !
Oare ce sînge bea soarele? !

LUMUMBA: Oh, oh !

OKITO: Totdeauna coşmarurile tale !

M'POLO: Sărmanul Patrice ! Parcă-i o insectă prinsă în clei şi se zbate.

LUMUMBA *(trezindu-se şi frecîndu-şi ochii)*: Cine o să iasă de aici, cine o să iasă? ! Vai, ce vis ! Eram asaltat pretutindeni de păsări de pradă şi mă apăram cu gesturi nebuneşti ! Era îngrozitor !

OKITO: Proverbul spune: « Mîncăm cînd e soare, nu mîncăm cînd e lună ». Nu-mi plac visele.

LUMUMBA: Mie, da ! Şi chiar cele înspăimîntătoare ! Ne arată o înţelepciune pe care prea curînd o dăm uitării cînd ne trezim.

M'POLO: Ştiu ! Ştiu ! Străbunii ! Oh ! nu-mi mai vorbi de ei ! Acum sînt mai de grabă sgîrciţi cu darurile lor !

OKITO: Da, aşa-i: ne-au uitat în jungla sălbatecă . . .

LUMUMBA: Curaj, prieteni, curaj ! Ţara mai întîi surprinsă, îşi revine în fire ! Ştiţi legenda: e sacrificat Lumumba; îndată zeii potoliţi aruncă asupra Congoului priviri mai clemente. Da, totul o să se aranjeze . . . Belgianul dezarmează, Trumbi se întoarce la cuib, se dă Congoului un ajutor ferm, şi eu mă supun ! . . . Ei, bine nu, vă spun, totul merge din rău în mai rău ! Dezordine ! Fraude ! Anarhie ! Corupţie ! Umilinţă ! O să vedeţi, n-o să treacă mult timp, şi o să vină să ne roage aici să reluăm puterea !

M'POLO: Cel puţin ca să suprime o asemenea soluţie, o să li se năzărească să ne vină de hac ! Ceva-mi spune că n-o să se oprească la jumătatea drumul ! Dealtfel în Congo nu ne oprim niciodată la jumătatea drumului !

OKITO: Congo, Congo ! Spune mai curînd capitalurile internaţionale. Sînt bănuitori ! Gîdilaţi cît de puţin şi devin feroci ! Bivolul, da, bivolul !

M'POLO: Cînd bivolul se balegă, miroase departe !

LUMUMBA: Toate astea-s adevărate; viaţa noastră e la cheremul primului venit în slujba altuia. Alb sau negru n-are importanţă. Dacă-i negru, un alb îi va înarma mîna. Asta-i una ! Alta-i că ne pot distruge, dar nu ne pot învinge ! Prea tîrziu ! I-am luat repede, prieteni. De acum înainte nu mai sînt decît întîrziaţii istoriei !

M'POLO: Cu siguranţă, Patrice, eşti un profet. Acel care merge înainte şi propovăduieşte. Asta-i puterea şi slăbiciunea ta.

LUMUMBA: Jumătate-laudă, jumătate-critică; primesc verdictul lui M'Polo. Mai ales dacă trebuie să vă mărturisească, pe legea mea, credinţa lui de nezdruncinat în viitor.

M'POLO: Ai spus-o: jumătate laudă, jumătate critică. Mă întreb uneori dacă n-am vrut s-o pornim prea repede.

https://biblioteca-digitala.ro

LUMUMBA: M'Polo, nu regret nimic. Oare arhitectul nu se îndreaptă spre țel de la prima linie ca să înalțe casa? Menirea mea era ca pe cerul negru și orizontul închis, să schițez dintr-o singură trăsătură magică curba și direcția. De acum înainte totul e salvat. Și apoi să nu ne subapreciem forțele, sînt uriașe forțele noastre ! Nouă ne aparține să le folosim ! Vedeți, uite am aici două scrisori pe care tocmai le-am primit. (. . .)

Una-i de la Van Laert, alta de la Luis. Nu-i așa că-i minunat? Luis, un spaniol ! Spuneți, ce legături are cu Congo? La urma urmei, oamenii ăștia au și ei problemele lor ! Și Van Laert ! Un belgian ! Prietenul meu, fratele meu din Bruxelles ! Uite sînt sigur că acum, în clipa asta, se gîndește la mine, așa cum mă gîndesc și eu la el. Și voi, trebuie să mă credeți: în vîltoarea destinului distrugător, am fost frați; el și cu mine, capabili să salvăm acest zăcămînt fratern. O prietenie dincolo de vocea sîngelui ! Da ! Sînt de-ai noștri ! Căci știu că aici se joacă nu numai soarta noastră, nu numai soarta Africii, ci soarta omului, a omului însuși. Cît despre Africa, știu că în ciuda slăbiciunii și discordiei, o să fim stăpînii ei ! La urma urmei, nămol, soare și apă — solemnă întîlnire — aici s-a născut omul. Ce s-a întîmplat oare? Risipindu-se aburul vieții, s-a zămislit un anumit mod de a sta în picioare și a înălța fruntea. Ei bine, M'Polo, voi vorbi soldaților, sînt congolezi, le voi zdrobi inima. *(Adresîndu-se călăilor și soldaților)* Așadar, cetățeni călăi, un pahar de bere? Dar, iertați-mă, n-am decît bere Polar.

CĂLĂUL: Știți, șefule, Primus sau Polar, puțin ne pasă ! N-o să facem zarvă pentru marca berii ! Ne e atît de sete !

LUMUMBA: Beți, prieteni, beți ! Și-n țară, ce-i? Cum merg treburile !

CĂLĂUL: Țara, țara ! e cazul s-o spunem, cu cît se schimbă, cu atît rămîne la fel. Oamenii încep să se întrebe dacă Dipenda n-a venit aici, ca o puzderie de lăcuste să pustiască țara . . .

LUMUMBA: Nu așa se pune problema ! Dar să trecem ! Și armata? Solda?

CĂLĂUL: Ca să ți-o spun pe șleau, de două luni nu ni s-a plătit solda.

LUMUMBA: Ei, poate nu mai au bani în tezaur . . .

UN SOLDAT: Și eu te-ntreb. Dacă bani nu-s acolo, unde sînt?
Spune-mi unde sînt? Trebuie să știi, pentru că ai fost ministru ! La urma urmelor, ești ca toți ceilalți, un negru cu monoclu . . .

LUMUMBA: Ia-o domol, cetățene ! Domol ! Banii, unde sînt? Am să-ți spun eu. În Katanga ! Da, domnule, în Katanga ! În casele de bani ale lui Tzumbi ! Ei, tocmai pentru că am vrut să mă duc să-i iau, sînt aici, lăsat pradă cruzimii unora, din cauza nerecunoștinții altora.

SOLDATUL: Asta așa-i Le-am spus totdeauna colegilor. Mulți credeau, mulți nu ! Și uite ! E fain ! Spui de bani: sînt pentru jandarmii katanghezi.

LUMUMBA: Firește, pentru jandarmi ! Și pentru Tzumbi ! Și pentru M'Siri și pentru belgieni ! Haide, soldați alungați gîndurile negre !
Mai plătesc un rînd . . .
(Soldații își torn să bea. Paharele trec din mșnă în mînă

Soldați, văd că mulți dintre voi sînteți Batetelas ! Sînt mulțumit !
Eu însumi sînt un Mutela ! Din tribul care acum șaizeci de ani a luptat cu belgienii salvînd onoarea întregului Congo ! La fel de strașnic m-am luptat și eu fiind poate cel din urmă pentru a împiedica țara să cadă sub un nou colonialism, îndeplinindu-mi, aș putea afirma, menirea mea de congolez. Soldați din alte triburi, vă acord la fel încrederea mea; știu că toți din armată îmi sînt credincioși ca șefului lor legitim (. . .) Știu prea bine cine sînteți: voi sînteți cei maltratați, și supuși corvezilor, vouă vă e viitorul închis, voi aveți o soldă de mizerie și aia neplătită ! Vai, da, cînd am numit primii ofițeri negri,

https://biblioteca-digitala.ro

primul general, primul colonel, nu mi-am închipuit că mai repede decît țîșnește lava din vulcan se va naște o castă, de cîini lacomi și nesățioși, casta coloneilor și « noilor » domni și că această castă va confisca pe seama ei și numai pe seama ei, avantajele pe care erați în drept să le așteptați de la revoluția congoleză !

UN SOLDAT: Ne e lehamite . . . Hai s-o-ntindem de aici ! Vrem să vedem dacă împreună cu tine o să ne fie stomacurile pline.

(. . .)

LUMUMBA: Vă respect părerile și nu vreau să vă influențez în nici un chip ! Dar trebuie ca toți laolaltă, și fiecare să fiți în parte conștienți de gravitatea situației. Dacă aș fi paznic de noapte și aș fi întrebat cît e ceasul, aș răspunde că două luni după ce Congo și-a căpătat independența, a bătut ora cînd căprioara e în botul unei jivine ! Soldați ! Eu, Lumumba, dacă mă încred și mă sprijin pe voi, o fac pentru a smulge Congoul din colții sălbăticiunii, iar apoi voi renunța la putere. O să mă ajutați !

SOLDAȚII (*strigînd*): Poți să fii sigur pe noi ! Ești comandantul nostru ! (. . .)

Soldații deschid porțile închisorii și-l poartă pe Lumumba în triumf

. . . .

În românește de ALEXANDRU BUCUR

https://biblioteca-digitala.ro

CENTENARUL PROUST

https://biblioteca-digitala.ro

Analiza proustiană este întotdeauna o reflecție asupra unor evenimente **care s-au întîmplat.**

JEAN-FRANÇOIS REVEL

Încercînd să ilustreze valenţele multiple şi amplitudinea scriiturii proustiene, textele alese de noi propun cititorului cîteva variaţiuni *ad libitum* de tălmăcire românească.

https://biblioteca-digitala.ro

MARCEL PROUST

FUGARA

Cît despre cea de-a treia oară cînd țin minte a-mi fi dat seama că mă apropiam de deplina răceală față de Albertina (și de data aceasta din urmă pînă la a simți că izbutisem cu desăvîrșire), fu într-o zi, destul de multă vreme după cea din urmă vizită a Andrée-ei, la Veneția.

Mama mă luase acolo să petrec cîteva săptămîni și — cum poate fi frumusețe, tot atît în lucrurile cele mai umile, cît și în cele mai prețioase —încercam aici simțiri asemeni celor care atît de des mă desfătaseră altădată la Combray, dar strămutate după un chip cu totul altfel, și mai bogat. Cînd la orele zece dimineața feciorul venea să-mi deschidă canaturile, vedeam învăpăindu-se, în locul marmurei negre în care se preschimbau strălucind țiglele de la Saint-Hilaire, Îngerul de aur al campanilei de la San Marco. Scînteind orbitor de un soare care-l făcea aproape cu neputință de ațintit, el îmi aducea cu brațele lui larg deschise, pentru cînd voi fi peste o jumătate de oră pe Piazzeta, o făgăduință de bucurie mai invederată decît cea cu care putu să fie odinioară însărcinat să vestească oamenilor drept-credincioși. Nu-l puteam zări decît pe el, cît stam culcat, dar cum lumea nu e decît un vast cadru solar pe care un singur segment însorit ne îngăduie să vedem ce oră e, chiar de cu-ntîia dimineață, mă gîndii la dughenile din Combray, în place de l'Église, care duminica se pregăteau să închidă cînd ajungeam la biserică, în timp ce paiele din piață miroseau tare sub soarele care se și încinsese. Dar chiar din ziua a doua, ceea ce văzui trezindu-mă, și pentru care mă sculai (fiindcă asta luase locul

* Partea a II-a din SODOMA și GOMORA

https://biblioteca-digitala.ro

în memoria și în dorința mea amintirilor de la Combray), fură impresiile întîiei plimbări prin Veneția, în Veneția unde viața de toate zilele nu era mai puțin reală decît la Combray : ca și la Combray duminică dimineața, era o plăcere să cobori într-o stradă în sărbătoare, dar strada asta era toată o apă de safir, primenită de adieri călduțe, și de o culoare atît de trainică încît ochii mei puteau, spre a se destinde și fără teamă că o vor spălăci, să-și rezeme privirile pe ea. Ca la Combray bunii oameni din rue de l'Oiseau, în acest oraș nou locuitorii ieșeau tot așa din casele rînduite una lîngă alta în strada mare; dar acest rol de case aruncînd puțină umbră la picioarele lor era, la Veneția, încredințat unor palate de porfir și de jasp, deasupra porții boltite a cărora capul vreunui zeu bărbos (depășind șirul, ca la Combray ciocanul unei porți), avea drept urmare că făcea și mai închis prin luciul său, nu roșcatul solului ci albastrul splendid al apei. Pe Piazza umbra pe care ar fi desfășurat-o la Combray tenta prăvăliei de galanterie și firma frizerului erau micile flori albastre pe care le seamănă la picioarele lui pe lespezile pustii ale caldarîmului însorit relieful unei fațade Renaissance, chiar dacă n-aveai cum, cînd soarele lovea prea tare, să nu fii silit, la Veneția, ca și la Combray să lași, chiar la marginea canalului, storurile. Ele însă, erau, întinse între cuadrilobii și frunzarele ferestilor gotice. La fel voi spune și de cea de la hotelul nostru în fața balustrelor căreia mama mă aștepta privind canalul cu o răbdare pe care n-ar fi dovedit-o altădată la Combray unde, punînd în mine nădejdi care de-atunci nu se mai împliniseră, nu vroia să-mi arate cît de mult mă iubea. Acum simțea bine că prefăcuta ei răceală n-ar fi schimbat nimic, și duioșia pe care din belșug mi-o dăruia era ca mîncărurile acelea oprite de care nu mai sînt lipsiți bolnavii, când e știut că nu se mai pot vindeca. Desigur, neînsemnatele amănunte care deosebeau de altele fereastra odăii mătușii-mi Lèonie, pe rue de l'Oiseau, asimetria ei din pricina depărtării neaceeași între cele două ferestre vecine, înălțimea neobișnuită a proptelei sale de lemn, vergeaua cu cot care slujea la deschiderea canaturilor, cele două benzi de atlaz albastru și cu ape pe care un șnur le despărțea și le ținea depărtate, toate astea erau și la hotelul acesta din Veneția, în care auzeam acele cuvinte atît de anumite și atît de vorbitoare care ne fac să recunoaștem de departe casa în care intrăm să prînzim, și rămîn mai tîrziu, în amintirea noastră ca o mărturie că pentru cîtva timp această casă fu a noastră; dar luarea-aminte de a le numi era, la Veneția, cuvenită, nu cum era la Combray și cum e cam peste tot lucrurilor celor mai neînsemnate, ba chiar celor mai urîte, ci încă și ogivei pe jumătate arabe a unei fațade care e oglindită în toate muzeele de mulaje și toate cărțile de artă ilustrate, ca una din capodoperele arhitecturii domestice a evului de mijloc; de foarte departe și cînd trecusem abia

https://biblioteca-digitala.ro

de San-Giorgio Maggiore, zăream această ogivă care mă văzuse, și elanul arcurilor frînte adăoga zîmbetului ei de bun-venit nobleţea unei priviri mai altiere aproape neînţelese. Şi fiindcă după balustrele-i de marmură-n felurite culori, mama citea aşteptîndu-mă, cu faţa cuprinsă într-o voaletă de *tulle*, de un alb tot atît de sfîșietor ca al părului ei, pentru mine care simţeam că mama se gîndise, ascunzîndu-și lacrimile, să și-l adaoge la pălăria ei de pai nu atît ca să aibe un aier « habillé » în faţa lumii de la hotel cît spre a-mi părea mie mai puţin în doliu, mai puţin tristă, aproape consolată; fiindcă, nerecunoscîndu-mă numaidecît, îndată ce din gondolă o chemam ea îmi trimetea, din adîncul inimii, dragostea ei care nu se oprea decît acolo unde nu mai era ce-i sta împotrivă, la suprafaţa privirii ei aprinse pe care o întindea atît de aproape de mine precît e cu putinţă, pe care încerca s-o înalţe, în tinderea buzelor ei, într-un surîs care părea să mă îmbrățișeze, în cadra și sub uraniscul surîsului mai discret al ogivei iluminate de soarele de nămiez, — din această pricină, fereastra de care spun a prins în memoria mea dulceaţa lucrurilor care avură, odată cu noi, alături de noi, partea lor la un anume ceas care bătea, acelaşi pentru noi și pentru ele; și, oricît de încărcate de forme minunate ar fi crucile ei, această ilustră fereastră păstrează pentru mine faţa apropiată a unui om de geniu cu care am fi petrecut o lună în aceeași vilegiatură, care ar fi prins de noi oarecare prietenie, și dacă de atunci, de fiecare dată, cînd văd mulajul acestei ferestre într-un muzeu, mă ţin să nu-mi dea lacrimile, e numai pentru că ea nu-mi spune decît lucrul care mă poate înduioșa cel mai mult: « Îmi aduc foarte bine aminte de mama dumitale ».

Şi cînd mă duceam s-o iau pe mama care părăsise fereastra, aveam aevea lăsînd căldura de afară acea senzaţie de răcoare altădată simţită la Combray cînd urcam în odaia mea. Dar, la Veneţia, ce o păstra, era o pală de aer marin, nu pe o mică scară de lemn cu treptele apropiate, ci pe nobile lespezi de trepte de marmură împroşcate în fiecare clipă de o străfulgerare de soare glauc, și care la folositoarea lecţiune a lui Chardin, o adăogau pe cea a lui Veronese. Şi fiindcă, la Veneţia, opere de artă, lucrurile magnifice sînt cele menite a ne da impresiunile familiare ale vieţii, se ocoleşte tocmai caracterul acestui oraş, sub cuvînt că Veneţia unor anume pictori e de o rece estetică în partea sa cea mai de faimă (lăsînd de o parte superbele studii ale lui Maxime Dethomas), spre a nu înfăţişa decît părţile ei sărăcăcioase, acolo unde splendoarea ei se șterge, și, spre a face Veneţia mai intimă și mai adevărată, a-i da o asemănare cu Aubervillers. Fu vina unor foarte mari artiști, printr-o întoarcere prea firească împotriva Veneţiei factice a zugravilor de rînd, de a se fi legat

https://biblioteca-digitala.ro

mai cu precădere de Veneţia, pe care o găsiră mai realistă, a umililor *campi*, a micilor *vii* lăsate în părăsire.

Era cea pe care o cutreieram adesea după-amiază, cînd nu o însoţeam pe mama la plimbare. Găseam aici mai cu uşurinţă e adevărat femei din acelea de un fel popular, ceruitoarele de chibrituri, înşiruitoarele de mărgăritare, sticlăriţele sau dantelăresele, micile lucrătoare în mari şaluri negre cu ciucuri, pe care nimic nu mă împiedica să le iubesc, fiindcă uitasem în mare parte de Albertina, şi care mi se păreau mai ispititoare decît altele, fiindcă încă mi-o mai aminteam puţin. Cine ar fi putut să-mi spuie întocmai, de altfel, în această goană ahtiată ce făceam după veneţiene, ce era aici al lor-înselor, al Albertinei, al vechii mele dorinţe de odinioară din călătoria la Veneţia? Chiar şi cea mai mică dorinţă a noastră, cu toate că neasemeni ca un acord, îngăduie în ea notele fundamentale pe care e durată întreaga noastră viaţă. Şi uneori, dacă am desfiinţa pe una dintre ele, pe care nu o auzim totuşi, de care nu ne dăm seama, care nu se leagă cu nimic de lucrul ce urmărim, am vedea cu toate acestea cum întreaga noastră dorinţă de acel lucru se destramă. Erau multe lucruri pe care nu încercam a le desprinde de fremătarea ce simţeam gonind în căutarea veneţienelor.

Gondola mea luneca de-a lungul micilor canaluri; ca mîna tainică a unui geniu care m-ar fi călăuzit prin cotiturile acestui oraş de Orient, ele păreau, pe măsură ce înaintam, că-mi deschid un drum, străpuns în inima unui cartier pe care-l tăiam despărţind abia, ca o subţire brazdă trasă la-ntîmplare înaltele case cu mici ferestre maure; şi ca şi cum călăuza magică ar fi ţinut o lumînare între degete şi mi-ar fi luminat trecerea, ele făceau să scapere înainte-le o rază de soare căreia îi croiau cale. Simţeai că între săracele case pe care micul canal tocmai le despărţise, şi care s-ar fi grăbit fără aceasta să alcătuiască un tot compact, nici un loc nu fusese prevăzut. În aşa fel încît micul campanile al bisericii sau bolţile grădinilor se povîrneau de-a dreptul în rio, ca într-un oraş inundat. Dar, pentru biserici ca şi pentru grădini, mulţumită aceleaşi strămutări ca şi în Marele Canal, marea se învoia atît de bine a sluji de cale de comunicaţie, de stradă, mică sau mare, că, de fiecare parte a unui canaletto, bisericile urcau din apa preschimbată într-un vechi cartier locuit şi sărac, ca nişte parohii umile şi înţesate, purtînd pe ele semnul trebuinţei lor, al forfotei mulţimilor de oameni simpli; că grădinile străbătute de străpungerea canalului lăsau să le tîrască pînă în apă frunzele sau fructele lor mirate, şi că pe ghizdurile casei a cărei grezie grosolan despicată era încă aspră ca şi cum ar fi fost dintr-odată tăiată cu joagărul, ştrengari luaţi pe neaşteptate şi ţinîndu-se în cumpănă lăsau să le atîrne în gol picioarele drept în jos, în felul mateloţilor aşezaţi pe o punte mişcătoare

https://biblioteca-digitala.ro

ale cărei două jumătăți tocmai s-au depărtat și au îngăduit mării să treacă între ele. Cîteodată se ivea un monument și mai frumos, care se afla acolo ca un dar neașteptat într-o cutie pe care abia am deschis-o, un mic templu de ivoriu cu ordinele lui corintiene și statuia sa alegorică pe fronton, puțin înstrăinat printre lucrurile obișnuite în mijlocul cărora se nimerise, căci oricît ne-am fi străduit noi să-i facem loc, peristylul pe care i-l păstra canalul aducea cu un chei de debarcare pentru zarzavagii. Aveam sentimentul, pe care-l sporea și mai mult dorința mea, de a nu fi în afară, ci de a pătrunde din ce în ce mai mult în adîncul a ceva de taină, căci de fiecare dată găseam ceva nou care venea să se așeze de una sau de cealaltă parte a mea, mic monument sau campo neprevăzut, păstrînd aerul mirat al lucrurilor minunate pe care le vezi pentru întîia oară și cărora nu le înțelegi încă prea bine menirea și trebuința. Mă întorceam pe jos prin micile calli, opream fete din popor cum făcuse poate Albertina și mi-ar fi plăcut să fie cu mine. Cu toate acestea, nu puteau să fie aceleași; la data cînd Albertina fusese la Veneția, ele ar fi fost încă fetițe. Dar după ce fusesem altădată, într-un prim înțeles și prin lașitate, infidel fiecăreia dintre dorințele mele gîndită ca unică, deoarece căutasem un lucru la fel, și nu același de care nu nădăjduiam să mai dau, acum voit căutam femei pe care Albertina nu le cunoscuse, chiar, după cum nu mai căutam nici pe cele pe care le dorisem odinioară. Desigur, mi se întîmpla, deseori, să-mi aduc aminte, cu o nemaiauzită furie de dorință, cutare copilă din Méséglise sau din Paris, lăptăreasa pe care o văzusem la poalele unui colnic, dimineața, în călătoria mea dintîi spre Balbec. Dar, vai ! mi le aminteam așa cum ele erau atunci, adică așa cum acum nu mai erau, desigur, de mult. Astfel încît dacă fusesem odinioară adus a-mi face să șovăie simțămîntul de unicitate a unei dorințe căutînd în locul unei fete de pension pierdută din vedere o altă fată de pension asemănătoare, acum spre a regăsi fetele care tulburaseră adolescența mea sau a Albertinei, trebuia să încuviințez o derogare mai mult de la principiul individualității dorinței; ce trebuia să caut nu erau cele care aveau șaisprezece ani atunci, ci acele care aveau șaisprezece ani azi, căci acum, în lipsa a ceea ce avea mai deosebit făptura și care-mi scăpase, ceea ce iubeam era tinerețea. Știam că tinerețea celor pe care le cunoscusem nu mai dăinuia decît în amintirea mea aprinsă, și că nu pe ele, oricît de dornic aș fi fost de a le ajunge cînd mi le înfățișa memoria, trebuia să le culeg, dacă vroiam cu adevărat să recoltez tinerețea și floarea holdei.

Soarele era încă sus pe cer cînd mă duceam s-o caut pe mama pe Piazzetta. Chemam o gondolă. « Ce mult i-ar fi plăcut sărmanei tale bunice măreția aceasta atît de simplă ! îmi spunea mama arătînd către palatul ducal care scruta marea cu gîndul ce i-l încredințase arhitectul

https://biblioteca-digitala.ro

său și pe care-l păstra cu fidelitate în muta așteptare a dogilor dispăruți. I-ar fi plăcut chiar drăgălășia acestor boieli roze, fiindcă e fără mofturi. Cît i-ar fi plăcut bunicei tale Veneția, și cîtă familiaritate care se poate măsura cu cea a naturii ar fi găsit ea în toate aceste frumuseți pline de atîtea lucruri încît n-au nevoie de nici o meremetiseală, încît se arată așa cum sînt, palatul ducal în forma sa cubică, coloanele care spui că sînt ale palatului lui Erodiu, în plină Piazzetta, și încă și mai puțin așezați, puși acolo ca neavînd altunde, stîlpii de la S. Giovanni-di-Accra, sau caii aceștia pe balconul de la San Marco! Bunicei tale i-ar fi plăcut tot atît să vadă soarele asfințind pe palatul dogilor cît pe un munte ». Și era într-adevăr, o parte de adevăr, în ce spunea mama, căci, în timp ce gondola ca să ne aducă acasă urca Marele Canal, noi priveam șirul palatelor între care treceam, răsfrîngînd lumina și ora pe coastele lor trandafirii, și schimbîndu-se odată cu ele, mai puțin în felul unor locuințe particulare sau al unor monumente celebre cît ca un lanț de faleze de marmură la poalele căruia vii seara să te plimbi în barcă pe un canal ca să vezi soarele asfințind. Tot așa cum, casele rînduite de cele două părți ale canalului te făceau să te gîndești la niște așezări naturale, dar ale unei naturi care și-ar fi plăsmuit operele cu o imaginație omenească. Dar în același timp (datorită caracterului impresiilor întotdeauna urbane pe care Veneția le dă aproape în plină mare, pe aceste valuri unde fluxul și refluxul se fac simțite de două ori pe zi, și care rînd pe rînd acoperă la mareea urcată și descoperă la mareea joasă falnicele scări din afară ale palatelor), cum am fi făcut la Paris, pe bulevarde, în Champs-Elisées, sau Bois, în orice cale la modă, întîlneam în lumina pudrată a serii, femeile cele mai elegante, mai toate străine, care, alene rezemate pe pernele echipajului lor plutitor, se urmau în șir, se opreau în fața unui palat în care aveau o prietenă de văzut, întrebau dacă era acasă, și în timp ce așteptînd răspunsul își pregăteau oricum cartea de vizită spre-a o lăsa cum ar fi făcut la poarta palatului de Guermantes, căutau în ghid din ce epocă, de ce stil era palatul, nu fără a fi clătinate, ca pe creasta unui talaz albastru, de trîmba apei scînteietoare și cabrată, speriată de a fi strînsă între gondola dansantă și marmura vuind. Și astfel plimbările chiar numai spre a merge în vizită și a îndoi cartoane, erau triple și unice la Veneția, unde simplele veniri și plecări mondene iau totdeauna forma și farmecul unei vizite la un muzeu și a unei raite pe mare.

Multe din palatele de pe Canal Grande erau prefăcute în hoteluri și, din plăcerea de a schimba sau din amabilitate pentru Dna. Sazerat pe care o reîntîlnisem — cunoștința neașteptată și nedorită peste care dai oridecîteori călătorești — și pe care mama o invitase, ținurăm într-o seară să încercăm a cina într-un hotel care nu era al nostru și unde se

https://biblioteca-digitala.ro

spunea că se găteşte cel mai bine. În timp ce mama plătea gondolierul şi intra cu Dna. Sazerat în salonul pe care-l oprise, vrui să arunc o privire în marea sală a restaurantului cu minunaţi stîlpi de marmură şi altădată acoperiţi în întregime de fresce, de atunci grosolan restaurate. Doi feciori vorbeau într-o italienească pe care o traduc:

« Bătrînii mănîncă în camera lor? N-o spun niciodată dinainte. E îngrozitor, nu ştiu niciodată dacă trebuie să le ţin masa *(non so se bisogna conservar loro la tavola)*. La urma urmei, paguba lor dacă vin şi-o găsesc ocupată! Nu pricep de ce sînt primiţi nişte *forestieri* ca ăştia într-un hotel atît de şic. Nu sînt de lumea de-aici. »

Cu tot dispreţul său, feciorul ar fi vrut să ştie ce avea de făcut cu masa, şi se pregătea să-l trimeată pe liftier să întrebe la etaj, dar, înainte să fi avut cînd, răspunsul îi fu dat: zărise chiar atunci pe bătrîna doamnă care intra. Nu-mi fu greu, cu tot aerul de tristeţe şi de oboseală pe care-l dă îngreuierea anilor şi în ciuda unui soi de eczemă, de lepră roşie care-i acoperea faţa, să recunosc sub boneta ei, într-o *cotte* făcută la W . . . , dar, pentru profani, la fel cu cea a unei bătrîne portărese, pe marchiza de Villeparisis. Întîmplarea făcuse ca locul în care mă găseam, în picioare, pe cale de a cerceta rămăşiţele unei fresce, se afla, în lungul frumoşilor pereţi de marmură, tocmai în spatele mesei la care abia se aşezase Dna. de Villeparisis.

« Atunci D. de Villeparisis o să coboare şi el îndată. De o lună de cînd sînt aici, n-au mîncat decît o singură dată unul fără celălalt », spuse feciorul.

Mă întrebam cine dintre rudele ei era cel cu care călătorea şi care era numit D. de Villeparisis, cînd, după cîteva clipe, văzui venind spre masă şi aşezîndu-se lîngă ea pe vechiul ei amant, D. de Norpois.

Vîrsta înaintată îi slăbise răsunătorul glas, dar dăduse în schimb vorbei sale, odinioară atît de măsurată, o adevărată neînfrînare. Poate pricina trebuia căutată în anume ambiţii pe care simţea că nu mai are timp îndestul spre a le împlini, şi care îl umpleau cu atît mai multă pornire şi înfierbîntare; poate în faptul că, ţinut la marginea unei politici în care ardea să pătrundă, îşi închipuia, în naivitatea patimei sale, că-i poate face să bată în retragere, prin sîngeroasele critici pe care le îndrepta împotrivă-le, pe cei pe care se făcea forte a-i înlocui. Aşa se întîmplă să vezi politicieni încredinţaţi că jinduitul cabinet din care nu fac parte nu mai are de trăit nici trei zile. Ar fi, de altfel, exagerat să credem că D. de Norpois pierduse cu totul tradiţiile limbajului diplomatic. Îndată ce era vorba de « afaceri mari », el se regăsea, cum o să vedem, omul pe care l-am cunoscut, dar în restul timpului se năpustea asupra unuia şi altuia cu acea violenţă senilă a unor octogenari care tabără asupra femeilor cărora nu le mai pot face cine ştie ce rău.

https://biblioteca-digitala.ro

Doamna de Villeparisis păstră, timp de cîteva minute, tăcerea unei femei bătrîne, căreia oboseala bătrîneții i-a îngreuiat întoarcerea din reamintirea trecutului la prezent. Apoi, în acele întrebări cu totul practice în care se întipărește prelungirea unei iubiri împărtășite:

— Ai trecut pe la Salviati?

— Da.

— O să trimeată mîine?

— Am adus chiar eu modelul. O să ți-l arăt după cină. Să vedem ce e în menu.

— Ai dat ordinul la Bursă pentru Suez-urile mele?

— Nu, atenția la Bursă e reținută în acest moment de valorile de petrol. Dar nu e pricină de grabă, date fiind tendințele excelente ale pieții. Uite lista. Au ca « entrée » roșioare. Vrei să luăm?

— Eu da, dumneata însă, n-ai voie. Cere în schimb risotto. Dar nu știu să-l facă.

— Nu-i nimic. Chelner, adu-ne la început roșioare pentru Doamna și un risotto pentru mine.

O nouă și lungă tăcere.

« Ah, ți-am adus jurnale, *Corriere della Sera*. *Gazzetta del Popolo*, etc. Știi că se vorbește mult de o mișcare diplomatică al cărei întîi țap ispășitor ar fi Paléologue, binecunoscut ca nedestoinic în Serbia? Va fi poate înlocuit cu Lozé și ar fi de gîndit o numire la Constantinopole. Dar, se grăbi să adauge acru D. de Norpois, pentru o ambasadă de asemenea anvergură și unde e limpede ca lumina zilei că Marea Britanie va trebui să aibe întotdeauna, orice s-ar întîmpla, primul loc la masa tratativelor, ar fi prudent să se adreseze unor oameni cu experiență mai bine pregătiți spre a rezista la cursele dușmanilor aliatei noastre britanice decît diplomații tinerei școli care ar cădea numaidecît în capcană. » Iuțeala întărîtată cu care D. de Norpois spuse aceste din urmă cuvinte venea mai ales din aceea că ziarele, în loc să rostească numele său cum le recomandase să facă, dădeau ca « mare favorit », pe un tînăr ministru plenipotențiar. « Dumnezeu știe dacă oamenii în vîrstă sînt îndepărtați să ia, în urma nu știu căror manevre întortochiate, locul și postul unor mai mult sau mai puțin incapabili recruți! Am cunoscut o droaie de asemenea pretinși diplomați ai metodei empirice, care-și puneau întreaga lor nădejde într-un balon de încercare pe care nu pregetam să li-l desumflu. E în afară de orice îndoială, dacă guvernul are lipsa de înțelepciune de a trece frîiele Statului în mîini turbulente, că la apelul datoriei un boboc va răspunde întotdeauna : prezent. Dar cine știe (și D. de Norpois avea aerul că știa foarte bine de cine vorbea) dacă n-o să fie și ziua în care vor fi siliți să caute un veteran plin de pricepere și îndemînare? După părerea mea, fiecare poate avea

https://biblioteca-digitala.ro

maniera lui de a vedea, postul de la Constantinopole n-ar trebui să fie acceptat decît după o reglementare a dificultăţilor noastre pendinte cu Germania. Nu datorăm nimic nimănui, şi e inadmisibil ca, la fiecare şase luni, să ni se ceară, prin fel de fel de manevre dolosive şi cu sila, nu ştiu ce socoteală, veşnic pretextată de o presă de mecenaţi. Trebuie să se isprăvească odată cu toate astea, şi nici vorbă că un om de mare valoare şi care a dovedit-o, un om care ar avea, dacă pot spune astfel, urechea împăratului, s-ar bucura de mai multă autoritate decît oricare spre a pune punctul final la conflict. »

Un domn care tocmai îşi isprăvea cina salută pe D. de Norpois.

— Ah ! dar e prinţul Foggi, spuse marchizul.

— Ah ! nu ştiu prea bine de cine spui, oftă Dna. de Villeparisis.

— Dar sigur că da. E prinţul Odon. E însuşi cumnatul verişoarei dumitale Doudeauville. Nu ţii minte că am vînat cu el la Bonnétable?

— Ah ! Odon, cel care făcea pictură?

— Da de unde, e cel care a luat-o pe sora marelui-duce N . . .

D. de Norpois spunea toate acestea cu tonul destul de neplăcut al unui profesor nemulţumit de elevul său şi îşi pironea privirile albastre asupra Dnei. de Villeparisis.

Cînd prinţul sfîrşi de băut cafeaua şi îşi părăsi masa, D. de Norpois se ridică, merse grăbit înspre el şi, cu un gest majestuos, se dădu în lături, şi, trăgîndu-se el-însuşi îndărăt, îl prezentă Dnei. de Villeparisis. Şi în timpul celor cîteva minute cît prinţul rămase în picioare lîngă ei, D. de Norpois nu încetă o clipă să o supravegheze pe Dna. de Villeparisis cu pupila lui albastră, din complezenţă ori severitate de bătrîn amant, şi mai ales de frică să nu-i scape vreuna din vorbele ei pe şleau care îl încîntaseră, dar de care se temea. Cum spunea prinţului ceva greşit, el îndrepta spusa şi privea ţintă în ochii marchizei acablată şi docilă, cu intensitatea continuă a unui hipnotizator.

Un fecior veni să-mi spună că mama mă aştepta, mă întorsei şi cerui iertare Dnei. Sazerat spunînd că mă amuzase s-o văd pe Dna. de Villeparisis. La acest nume, Dna. Sazerat păli şi păru cît pe-aci să leşine.

Căutînd să se stăpînească:

— Dna. de Villeparisis, Dra. de Bouillon? îmi spuse ea.

— Da.

— N-aş putea s-o văd o clipă? E visul vieţii mele.

— Atunci nu zăboviţi prea mult, Doamnă, căci îndată îşi va fi sfîrşit cina. Dar cum de vă poate interesa atîta?

— Dar Dna. de Villeparisis, era în prima căsătorie ducesa d'Havré, frumoasă ca un înger, rea ca un demon, care l-a făcut pe tatăl meu să-şi piardă minţile, l-a ruinat şi părăsit îndată după aceea. Ei, bine ! oricît

https://biblioteca-digitala.ro

se va fi purtat cu el ca ultima dintre stricate şi va fi fost pricina pentru care am fost nevoită, eu, şi-ai mei, să trăiesc mărunt la Combray, acum cînd tatăl meu e mort, faptul că a iubit pe cea mai frumoasă femeie din vremea lui mă consolă, şi cum n-am văzut-o niciodată, ar fi oricum o mîngîiere . . .

O dusei pe Dna. Sazerat, tremurînd de emoţie, pînă în restaurant şi i-o arătai pe Dna. de Villeparisis.

Dar ca orbii care-şi îndreaptă ochii altunde decît trebuie, Dna. Sazerat nu-şi opri privirile la masa unde cina Dna. de Villeparisis, şi, căutînd într-altă parte a sălii:

— Dar trebuie să fi plecat, nu o văd unde-mi arătaţi.

Şi căuta mai departe, urmărind vedenia urîtă, adorată, ce-i stăpînea închipuirea de atît de îndelungă vreme.

— Ba da, la a doua masă.

— Înseamnă că nu numărăm din acelaşi punct. Cum număr eu, a doua masă, e o masă la care văd doar, lîngă un domn bătrîn, o micuţă gheboasă, roşcovană, îngrozitoare.

— Ea e!

Estimp, Dna. de Villeparisis cerînd D. de Norpois să-i ofere prinţului Foggi un loc, o plăcută convorbire se înfiripă între ei trei, se vorbi politică, prinţul declară că nu-l interesează soarta cabinetului, că va mai rămîne încă o spătămînă la Veneţia. Nădăjduia că după acest răstimp orice criză ministerială ar fi evitată. Prinţul crezu la început că toate aceste chestiuni politice nu-i spuneau nimic D. de Norpois, căci acesta, care pînă atunci vorbise cu atîta vehemenţă, se zăvorîse deodată într-o tăcere aproape îngerească care părea să nu se poată deschide dacă iar ar fi prins glas, decît într-un cîntec pur şi melodios de Mendelssohn sau de César Frank. Prinţul gîndea deasemenea că tăcerea aceasta se datora rezervei unui Francez care, faţă de un Italian, nu vrea să vorbească de trebile Italiei. Or greşeala prinţului era deplină. Tăcerea, aerul de indiferenţă rămăseseră la D. de Norpois nu semnul rezervei ci preludiul statornicit al unei imixtiuni în afaceri importante. Marchizul nu ambiţiona mai puţin, cum am văzut, decît la Constantinopole, cu o reglementare prealabilă a trebilor germane, pentru care conta să forţeze mîna cabinetului de la Roma. Marchizul socotea, într-adevăr, că din partea sa un act de însemnătate internaţională ar putea fi o demnă încoronare a carierei sale, poate chiar începutul unor noi onoruri, unor funcţii grele la care nu renunţase. Căci bătrîneţea ne face mai întîi încapabili de a întreprinde, dar nu şi de a rîvni. Numai într-o a treia perioadă cei care trăiesc foarte bătrîni au renunţat la dorinţă, aşa cum au trebuit să părăsească acţiunea. Ei nu se mai prezintă nici măcar la alegerile futile în care încercară atît de adesea

https://biblioteca-digitala.ro

să izbutească, precum cea de preşedinte al Republicii. Se mulţumesc să iasă, să mănînce, să citească jurnalele, îşi supravieţuiesc lor-înşilor.

Prinţul, spre a-l face pe marchiz să se simtă bine şi a-i arăta că-l socoteşte ca pe un compatriot, se apucă să vorbească despre succesorii posibili ai preşedintelui de Consiliu actual. Succesori a căror sarcină ar fi dificilă. Cînd prinţul Foggi sfîrşi de citat mai mult de douăzeci de nume de oameni politici care i se păreau ministeriabili, nume pe care vechiul ambasador le ascultă cu pleoapele pe jumătate coborîte pe ochii lui albaştri şi fără a face o mişcare, D. de Norpois rupse în sfîrşit tăcerea spre a rosti acele cuvinte care timp de douăzeci de ani aveau să alimenteze conversaţia cancelariilor, şi apoi, cînd ele erau de mult uitate, să fie exhumate de vreo personalitate semnînd « un Renseigné » sau « Testis » sau « Machiavel » într-o gazetă unde însăşi uitarea în care zăcuseră le aducea meritul de a face din nou vîlvă. Aşa dar, prinţul Foggi sfîrşise tocmai de citat mai mult de douăzeci de nume în faţa diplomatului, nemişcat şi mut ca un om surd, cînd D. de Norpois ridică uşurel capul şi, în forma în care fuseseră întocmite intervenţiile sale diplomatice cele mai grele de consecinţe, cu toate că de data aceasta cu o cutezanţă sporită şi o scurtime mai mică, întrebă cu fineţe: « Şi n-a pronunţat nimeni numele D. Giolitti? » La aceste cuvinte solzii prinţului Foggi căzură; el auzi un murmur celest. Apoi D. de Norpois începu numaidecît să vorbească de una şi de alta şi nu se feri să facă şi puţină gălăgie cum, cînd cea din urmă notă a unei sublime arii de Bach s-a stins, nu te mai fereşti să vorbeşti cu glas tare, să te duci să-ţi cauţi hainele la vestiar. El făcu ruptura şi mai netă chiar, rugîndu-l pe principe să depună omagiile sale la picioarele Majestăţilor Lor Regele şi Regina cînd va avea prilejul să le vadă, frază de plecare care corespundea cu ceea ce sînt, la sfîrşitul unui concert, aceste cuvinte urlate: « Vizitiul Auguste din rue de Belloy ». Nu ştim care fură întocmai impresiile prinţului Foggi. Era fără îndoială vrăjit de a fi auzit această capodoperă: « Şi D. Giolitti, n-a pronunţat nimeni numele său? » Căci D. de Norpois, căruia vîrsta îi stinsese sau dezordonase calităţile sale cele mai frumoase, îşi desăvîrşise în schimb îmbătrînind « ariile de bravură », aşa cum unii muzicanţi vîrstnici, în declin pentru tot restul, dobîndesc pînă-n cea din urmă clipă, pentru muzica de cameră, o virtuozitate desăvîrşită pe care nu o aveau pînă atunci.

Fapt e că prinţul Foggi, care se gîndea să rămînă cincisprezece zile la Veneţia, se întoarse la Roma chiar în aceeaşi zi şi fu primit după cîteva zile în audienţă de Rege în legătură cu nişte proprietăţi pe care, credem, a şi fi spus-o, prinţul le avea în Sicilia. Cabinetul vegetă mai mult decît nu s-ar fi crezut. La căderea sa, Regele consultă diferiţi oameni de Stat asupra şefului ce convenea a fi dat noului cabinet. Apoi, ceru să fie chemat

https://biblioteca-digitala.ro

D. Giolitti, care acceptă. Trei luni mai tîrziu, un jurnal povesti întrevederea prinţului Foggi cu D. de Norpois. Convorbirea era relatată cum am făcut-o şi noi, cu deosebire că în loc de a spune: « D. de Norpois întrebă cu fineţe », se citea: « spuse cu acel fin şi încîntător surîs pe care i-l cunoşteam ». D. de Norpois socoti că termenul « cu fineţe » avea din capul locului o putere explozivă suficientă pentru un diplomat şi că această adjoncţiune era cel puţin intempestivă. El se şi grăbise să ceară la quai d'Orsay o desminţire oficială, dar acolo nu mai ştiau unde li-e capul. Într-adevăr, de cînd întrevederea fusese dezvăluită, D. Barrère telegrafia de cîteva ori la Paris spre a se plînge că la Quirinal se poate afla un ambasador oficios şi spre a raporta nemulţumirea pe care acest fapt o produsese în întreaga Europă. Nemulţumirea nu exista, dar diferiţii ambasadori erau prea bine crescuţi spre a-l dezice pe D. Barrère, care-i asigura că fără îndoială toată lumea era revoltată. D. Barrère, n-ascultînd decît ce gîndea, lua tăcerea asta curtenitoare drept o adeziune. Telegrafia numaidecît la Paris: « M-am întreţinut timp de o oră cu marchizul Visconti-Venosta, etc. » Secretarii lui dădeau în brînci de oboseală.

D. de Norpois avea, totuşi, la dispoziţia sa un foarte vechi jurnal francez care îi era cu totul devotat şi care, chiar în 1870, cînd era ministru al Franţei într-o ţară germană, îi făcuse mari servicii. Acest jurnal era (mai cu seamă primul articol, nesemnat) admirabil redactat. Dar el interesa de o mie de ori mai mult cînd acest prim articol (zis « premier-Paris » în acele vremuri îndepărtate, şi numit astăzi, nu se ştie de ce, « editorial ») era dimpotrivă prost ticluit, cu nesfîrşite repetări de cuvinte. Fiecare simţea atunci cu emoţie că articolul fusese « inspirat ». Poate de către D. de Norpois, poate de cutare alt om de mîna întîi al orei. Spre a da o idee anticipată despre faptele petrecute atunci în Italia, să arătăm cum D. de Norpois se sluji de acest jurnal în 1870, inutil se va spune, fiindcă războiul izbucni totuşi; foarte eficace, gîndea D. de Norpois, a cărui axiomă era că trebuie mai înainte de toate să fie pregătită opinia publică. Articolele sale, în care fiece cuvînt era cîntărit, semănau cu acele note optimiste ce urmează morţii bolnavului. De pildă, în ajunul declaraţiei de război, în 1870, cînd mobilizarea era aproape gata făcută, D. de Norpois (rămînînd în umbră, bineînţeles) socotise că trebuie să trimită acelui jurnal faimos, editorialul următor:

« În cercurile autorizate pare să prevaleze opinia că, de ieri, înspre mijlocul după-amiezii, situaţia, fără a avea desigur, un caracter alarmant, ar putea fi socotită ca serioasă şi chiar, în unele privinţe, ca susceptibilă de a fi considerată ca destul de critică. D. marchiz de Norpois ar fi avut mai multe întrevederi cu ministrul Prusiei în scopul de a examina într-un spirit de fermitate şi conciliere, şi de o manieră cu totul concretă diferitele

https://biblioteca-digitala.ro

motive de fricţiune existente, dacă ne putem exprima astfel. Ştirea ne-a fost, din nefericire, primită de noi, pînă la ora cînd punem sub presă, cum că Excelenţele Lor s-ar fi pus de acord asupra unei formule putînd servi de bază unui instrument diplomatic ».

Ultima oră: « S-a aflat cu satisfacţie în cercurile bine informate, că o uşoară destindere pare să se fi produs în raporturile franco-prusiene. S-ar ataşa o importanţă cu totul particulară faptului că D. de Norpois ar fi întîlnit « unter den Linden » pe ministrul Engliterei, cu care s-a întreţinut douăzeci de minute. Această ştire este considerată ca satisfăcătoare. » (Se adăogase între paranteze, după « satisfăcătoare », cuvîntul german echivalent: *befriedigend*.) Şi a doua zi se putea citi în editorial: « S-ar părea, cu toată supleţea D. de Norpois,căruia toată lumea îi aduce un neprecupeţit omagiu pentru abila energie cu care a ştiut să apere drepturile imprescriptibile ale Franţei, că o ruptură nu mai are, spre a spune astfel, aproape nici o şansă de a fi evitată ».

Jurnalul nu se putea dispensa de a însoţi un asemenea editorial de cîteva comentarii, trimise, bine înţeles, de D. de Norpois. S-a remarcat, poate, în paginile precedente, că una din formele gramaticale preferate de ambasador în literatura diplomatică era « condiţionalul ». (« S-ar ataşa o importanţă particulară », pentru « pare să se ataşeze o importanţă particulară »). Dar prezentul indicativului luat, nu în sensul lui obişnuit, ci în cel al vechiului optativ, nu era mai puţin drag D. de Norpois. Comentariile care însoţeau editorialul erau acestea:

« Niciodată publicul n-a dat dovadă de un atît de admirabil calm. [D. de Norpois ar fi dorit să fie adevărat, dar se temea să nu fie cu totul dimpotrivă] El e sătul de agitaţiile sterile şi a luat cu satisfacţie cunoştinţă că guvernul Majestăţii Sale şi-ar asuma răspunderile potrivit eventualităţilor ce s-ar putea produce. Publicul nu cere[optativ]mai mult decît atît. La minunatu-i sînge-rece, care e de pe-acum un indiciu de succes, vom adăoga încă o ştire menită a linişti opinia publică, dacă mai era nevoie. Se asigură, într-adevăr, că D. de Norpois, care, din motive de sănătate, trebuia de multă vreme să vie să facă la Paris o cură, ar fi părăsit Berlinul unde nu mai considera utilă prezenţa sa. »

Ultima oră: Majestatea Sa Împăratul a părăsit azi-dimineaţă Compiègne, întorcîndu-se la Paris, spre a conferi cu marchizul de Norpois, ministrul de Război şi mareşalul Bazaine în care opinia publică are o deosebită încredere. M.S. Împăratul a amînat dineul pe care trebuia să-l ofere cumnatei sale ducesa de Alba. Această măsură a produs pretutindeni, îndată ce a fost cunoscută, o impresie deosebit de favorabilă. Împăratul a trecut în revistă trupele, al căror entuziasm e indescriptibil. Cîteva corpuri de armată,

https://biblioteca-digitala.ro

urmînd un ordin de mobilizare dat îndată după sosirea suveranilor la Paris, sînt pentru orice eventualitate, gata să pornească în direcţia Rin. »

Uneori, către seară, întorcîndu-mă la hotel simţeam că Albertina cea de altădată, nevăzută mie-însumi, era totuşi închisă în adîncul meu ca în « piombi » * unei Veneţii lăuntrice, cărora uneori o întîmplare făcea să-i lunece capacul pînă la a-mi da o deschizătură asupra acelui trecut. Aşa de pildă într-o seară o scrisoare a remizierului meu la Bursă îmi deschise o clipă porţile închisorii în care Albertina era în mine vie, dar atît de departe, atît de adînc, încît era de neajuns. De la moartea ei nu mă mai îndeletnicisem cu speculaţiile pe care le făcusem ca să am mai mulţi bani pentru ea. Or timpul trecuse; mari cuminţenii ale vremii dinainte erau dezminţite de cea de azi, cum se întîmplase altădată cu D. Thiers, cînd spunea că drumurile de fier n-ar putea niciodată să prindă; şi titlurile despre care D. de Norpois ne spusese: « Venitul lor nu e prea ridicat, fără îndoială, dar cel puţin capitalul nu va fi niciodată depreciat », erau adesea cele care scăzuseră cel mai mult. Numai pentru consolidatele engleze şi Rafineriile Say, eram silit să plătesc remizierilor diferenţe atît de mari, cît şi interese şi reporturi încît într-o clipă de nesocotinţă mă hotărîi să vînd tot şi mă pomenii dintr-odată că nu mai aveam decît o cincime din cît moştenisem de la bunica mea şi cît încă mai aveam cînd trăia Albertina. Se află de altfel la Combray, în ce mai rămînea din familia şi din cunoştinţele noastre acolo, şi cum se ştia că mă legasem cu marchizul de Saint-Loup şi al des Guermantes, se spunea: « Uite unde duc fumurile simandicoase ». Şi toată lumea s-ar fi mirat să afle că pricina pentru care făcusem speculaţiile astea era o tînără fată de o stare atît de simplă cum era Albertina, aproape o protejată a vechiului profesor de pian al bunicii mele, Vinteuil. De altfel, în acea viaţă de la Combray unde fiecare e pentru totdeauna categorisit după veniturile ce i se cunosc ca într-o castă indiană, nimeni nu şi-ar putea face măcar o idee de acea mare libertate ce domnea în lumea a al des Guermantes, în care nu se punea nici-un preţ pe avere, în care sărăcia putea să fie tot atît de neplăcută, dar cu nimic mai scoborîtoare, ca neatingînd mai mult starea socială, decît o boală de stomac. Fără îndoială că-şi închipuiau, dimpotrivă, la Combray, că Saint-Loup şi D. de Guermantes erau, pesemne, nişte nobili scăpătaţi, cu castele ipotecate cărora le împrumutam bani, pe cînd, dacă eu aş fi fost ruinat, ei ar fi fost cei dintîi care s-ar fi grăbit, în van, să-mi vie în ajutor. Cît despre ruina mea întru cîtva, ea mă sîcîia cu atît mai mult cu cît curiozităţile mele veneţiene se grămădiseră de o vreme asupra unei tinere vînzătoare de mărgele, cu

* Închisoare politică la Veneţia, în trecut.

https://biblioteca-digitala.ro

o culoare a cărnii ca de floare ce dăruia ochilor răpiţi o întreagă gamă de tonuri portocalii şi-mi trezea o aşa dorinţă s-o văd iar şi iar, în fiecare zi, încît, simţind că aveam să plecăm curînd din Veneţia, maică-mea şi cu mine, eram hotărît să-ncerc a-i face la Paris o stare oarecare care să-mi îngăduie să nu mă despart de ea. Atît de nobilă, atît de radioasă era frumuseţea celor şaptesprezece ani ai săi, încît aveam parcă de dobîndit un adevărat Tizian, înainte de a pleca. Şi puţinul ce-mi mai rămînea din avere mi-ar fi ajuns spre a o ispiti să-şi părăsească ţara şi să vie să trăiască la Paris numai pentru mine?

Dar, cum sfîrşeam scrisoarea remizierului, o frază în care spunea: « Mă voi îngriji de reporturile dvs », îmi aminti de o expresie tot atît de ipocrit profesională, pe care băieşiţa de la Balbec o folosise vorbindu-i lui Aimé de Albertina: « Eu o îngrijeam », spusese ea. Şi aceste vorbe care nu-mi reveniseră niciodată în minte făcură să lunece ca un Sesam ţîţînele temniţei. Dar la capătul unei clipe ele se închiseră iar peste cea zidită de vie — pe care nu eram vinovat de a nu dori să mi-o apropii fiindcă nu mai izbuteam s-o văd, să mi-o aduc aminte, şi fiindcă fiinţele nu există pentru noi decît prin ideea ce-o avem despre ele — dar pe care mi-o făcuse pentru o clipă mai apropiată părăsirea, de care totuşi ea nu ştia nimic: îmi fusese dat în durata unui fulger să jindui după vremea care se şi îndepărtase cînd sufeream zi şi noapte de tovărăşia aducerii ei aminte. O altă dată, la San Giorgio dei Schiavoni, o pajură lîngă unul dintre apostoli, şi stilizată în acelaşi fel, deşteptă în mine amintirea şi aproape suferinţa pricinuită de cele două inele a căror asemănare mi-o descoperise Françoise şi despre care nu ştiusem niciodată cine i le dăruise Albertinei.

Cu toate acestea, într-o seară, o asemenea împrejurare se petrecu, încît mi se păru că dragostea mea era cît pe-aci să renască. În clipa cînd gondola noastră se opri lîngă treptele hotelului, portarul îmi întinse o depeşă pe care slujbaşul de la telegraf venise pînă atunci de trei ori să mi-o înmîneze, căci din pricina numelui nedesluşit al celui căruia îi era trimisă (care înţelesei printre pocelile slujbaşilor italieni că e al meu), mi se cerea o dovadă de primire întărind că telegrama era într-adevăr pentru mine. O deschisei de cum intrai în cameră şi aruncînd o privire pe o însăilare plină de cuvinte greşit transmise, putui să citesc totuşi: « Scumpul meu, tu mă crezi moartă, iartă-mă, sînt cît se poate de vie, aş vrea să te văd, să stăm de vorbă despre căsătorie, cînd te întorci? Cu drag, Albertina » Atunci se petrecu, într-un fel răsturnat, acelaşi lucru ca şi pentru bunica mea: cînd aflasem în fapt că bunică-mea murise nu simţisem la început nici-o amărăciune. Şi nu suferisem cu adevărat decît în clipa cînd unele amintiri fără să vreau o făcuseră vie pentru mine. Acum cînd în gîndul meu Albertina nu mai trăia, — ştirea că ea era în viaţă nu-mi pricinui bucuria ce mi-aş fi închipuit-o. Albertina nu fusese pentru mine decît un mănunchi

https://biblioteca-digitala.ro

de gînduri, ea supravieţuise morţii sale materiale atîta timp cît aceste gînduri trăiau în mine; în schimb, acum cînd aceste gînduri erau moarte, Albertina nu mai reînvia deloc pentru mine cu trupul. Şi dîndu-mi seama că nu mă bucuram ca ea să fie vie, că nu o mai iubeam, ar fi trebuit să fiu mai zguduit decît unul care, privindu-se într-o oglindă, după multe luni de călătorie sau de boală, vede că are părul alb şi un alt chip, de om în vîrstă sau de bătrîn. Faptul te răscoleşte fiindcă asta vrea să spună: omul care eram, tînărul bălai nu mai există, sînt un altul. Or, nu-i o schimbare atît de adîncă, o moarte atît de întreagă a eu-lui care erai, înlocuirea atît de desăvîrşită a acestui eu nou, faptul de a vedea un obraz zbîrcit sub o perucă albă care l-a înlocuit pe celălalt vechiu? Dar nu te mai întristezi de a fi devenit un altul, anii avînd a fi trecut şi în rîndul perindării timpurilor, cum nu te întristezi, într-o aceeaşi epocă, de a fi rînd pe rînd fiinţele contradictorii, răul, simţitorul, gingaşul, neghiobul, nepărtinitorul, ambiţiosul care eşti rînd pe rînd în fiecare zi. Şi pricina pentru care nu te întristezi e aceeaşi, e că eul eclipsat — în răstimp de o clipă în cazul din urmă şi cînd e vorba de caracter, pentru totdeauna în cazul dîntîi şi cînd e vorba de pasiuni — nu se mai află acolo spre a deplînge pe celălalt, celălalt care e în clipa aceea, sau de-atunci înainte, întregul tu; neghiobul zîmbeşte de neghiobia lui căci eşti neghiobul, şi uitucul nu se întristează de lipsa lui de ţinere-de-minte, tocmai pentru că a uitat.

Aş fi fost neputincios s-o reînvii pe Albertina, pentru că eram şi să mă reînvii pe mine, să-mi reînvii eul meu de atunci. Viaţa, după obiceiul ei care e, prin lucrări necontenite de nesfîrşit de mărunte cîtimi, de a schimba faţa lumii, nu-mi spusese a doua zi după moartea Albertinei: « Fii un altul », dar, prin schimbări cu mult prea greu de întrezărit spre a-mi îngădui să-mi dau seama de faptul însuşi al schimbării, reînnoise aproape totul în mine, în aşa fel încît gîndirea mea se şi obişnuise cu noul ei stăpîn — eul meu cel nou — cînd îşi dădu seama că acesta se schimbase; de el ţinea ea acum. Dragostea mea pentru Albertina, gelozia mea ţineau, s-a văzut, de iradierea, prin asociaţii de idei, a unor anume nuclee de impresii desfătătoare sau dureroase, de amintirea Dnei. Vinteuil la Montjouvain,de dulcile sărutări ale serii pe care Albertina mi le da pe gît. Dar treptat şi pe măsură ce impresiile astea slăbiseră, imensul cîmp de impresii pe care îl colorau cu o nuanţă înfrigurată sau dulce se acoperise iar de tonuri neutre. Odată ce uitarea se făcuse stăpînă pe cîteva puncte dominante de suferinţă şi de plăcere, tăria iubirii mele era învinsă, n-o mai iubeam pe Albertina. Încercam să mi-o aduc aminte. Avusesem o întemeiată presimţire cînd, două zile după plecarea Albertinei, mă înspăimîntasem de a fi putut trăi patruzeci şi opt de ore fără ea. Era ca atunci cînd îi scriam mai înainte Gilbertei şi îmi spuneam: dacă mai ţine aşa încă

https://biblioteca-digitala.ro

doi ani, n-o s-o mai iubesc. Şi dacă, în clipa cînd Swann mă rugase s-o revăd pe Gilberte, asta mi se păruse stinghereala de a primi o moartă, pentru Albertina moartea — sau ce crezusem eu moarte — făcuse acelaşi lucru ca pentru Gilberte ruptura prelungită. Moartea nu lucrează decît ca absenţă. Monstrul la vedenia căruia iubirea mea se înfiorase, uitarea, sfîrşise, aşa cum îmi închipuisem, prin a o sfîşia. Nu numai vestea asta că ea era moartă nu-mi deşteptă iubirea, nu numai că-mi îngădui să văd cît se şi împlinise întoarcerea mea spre nepăsare, dar o făcu năpraznic să capete o iuţeală atît de neaşteptată încît mă întrebam privind înapoi dacă altădată vestea contrarie, cea a morţii Albertinei, nu mi-ar fi, dimpotrivă, desăvîrşit lucrarea plecării sale, exaltat iubirea şi întîrziat apusul ei. Da, acum că a şti-o vie şi a nu putea fi apropiat ei mi-o făcea atît de puţin scumpă, mă întrebam dacă şoaptele, strecurate, ale Françoisei, ruptura ea-însăşi, şi pînă şi moartea (închipuită dar crezută adevărată) nu mi-ar fi prelungit iubirea, atît silinţele terţilor şi chiar ale destinului de a ne despărţi de o femeie nu fac decît să ne lege de ea. Acum se petrecea altminteri. De altfel, încercam să mi-o aduc aminte, şi poate pentru că nu mai aveam de făcut decît un semn ca s-o am, amintirea ce-mi veni fu cea a unei fete prea de-vreme grasă, bărbăţoaie, în faţa ofilită a căreia răsărea, vestejitor, profilul Dnei. Bontemps. De ce putuse face cu Andrée sau cu altele nu-mi mai păsa. Nu mai suferea de răul pe care-l socotisem atît de lungă vreme ca de nelecuit şi judecînd bine aş fi putut să-l prevăd. Fireşte, regretul unei amante, gelozia supravieţuind sînt boli trupeşti la fel ca tuberculoza sau leucemia. Cu toate acestea, între răurile trupeşti e locul să deosebim pe cele care sînt prilejuite de o pricină numai fizică, şi cele care lucrează asupra trupului prin mijlocirea cugetului. Mai ales dacă partea cugetului care slujeşte de legătură de trimitere e aducerea-aminte — adică dacă pricina e spulberată sau depărtată —, oricît de cruntă ar fi suferinţa, oricît de adîncă ar părea tulburarea adusă în organism, se întîmplă rar, gîndirea avînd o putere de primenire sau mai curînd o neputinţă de păstrare pe care n-o au ţesuturile, ca pronosticul să nu fie favorabil. La capătul aceluiaşi răstimp în care un bolnav de cancer va fi murit e foarte rar ca un văduv, un tată nemîngîiat să nu se fi vindecat. Eu eram.

Oare pentru fata asta pe care o revedeam în clipa de faţă atît de bungedă şi care îmbătrînise desigur cum îmbătrîniseră fetele pe care le iubise, oare pentru ea trebuia să mă lipsesc de strălucitoarea copilă care era suvenirul meu de ieri, nădejdea mea de mîine, căreia n-aş fi putut să-i dau un ban, ca niciunei alteia, dacă m-aş fi însurat cu Albertina, să mă lipsesc de această « nouă Albertină », « nu aşa cum a văzut-o limbul morţilor », « ci credincioasă, ci mîndră şi chiar puţin sălbatică »? Ea era acum ceea ce fusese Albertina altădată: dragostea mea pentru Albertina nu fusese decît o

https://biblioteca-digitala.ro

formă trecătoare a închinării mele în fața tinereții. Ne închipuim că iubim o fată, și nu iubim, vai !, în ea decît această auroră căreia obrazul lor îi răsfrînge pentru o clipă roșeața. Noaptea trecu. Dimineața dădui înapoi depeșa portarului spunîndu-i că mi-o dăduse din greșeală și că nu era pentru mine. Îmi spuse că acum că fusese deschisă o să aibe încurcături, că era mai bine s-o păstrez; o băgai iar în buzunar dar îmi făgăduii să mă port ca și cum n-aș fi primit-o niciodată. Încetasem cu totul s-o mai iubesc pe Albertina. Astfel încît această dragoste, după ce se depărtase în așa măsură de ceea ce prevăzusem după dragostea mea pentru Gilberte, după ce mă făcuse să fac un ocol atît de lung și atît de dureros, sfîrșea și ea, după ce fusese în afara ei, prin a intra, întocmai ca dragostea pentru Gilberte, în legea atotcuprinzătoare a uitării.

Dar atunci mă gîndeam : țineam la Albertina mai mult decît la mine-însumi; acum nu mai țineam la ea, fiindcă un timp n-am mai văzut-o. Dorința mea de a fi despărțit de mine-însumi prin moarte, de a reînvia după moarte, dorința asta nu era ca dorința de a nu fi niciodată despărțit de Albertina, ea dura mereu. Dar asta ținea de faptul că mă socoteam mai scump decît ea, de faptul că, atunci cînd o iubeam, mă iubeam și mai mult? Nu, asta ținea de faptul că, încetînd de a o mai vedea, încetasem de a o mai iubi, și că nu încetasem de a mă iubi fiindcă legăturile mele zilnice cu mine-însumi nu fuseseră rupte cum fuseseră cele cu Albertina. Dar dacă și cele cu trupul meu, cu mine-însumi ar fi fost și ele. . .? Fără îndoială că ar fi fost la fel. Dragostea noastră de viață nu e decît o veche legătură de care nu știm să ne deslegăm. Puterea ei stă în dăinuirea ei. Dar moartea care o rupe ne va lecui de dorința nemuririi.

După prînz, cînd nu plecam să hoinăresc singur prin Veneția, mă pregăteam să ies la plimbare cu mama, și, ca să-mi iau caiete în care aveam să-mi însemn note cu privire la o lucrare pe care o făceam asupra lui Ruskin, urcam în camera mea. După ivirea neașteptată a coturilor peretelui care îl sileau să-și sugă unghiurile, simțeam restrîngerile poruncite de mare, sgîrcenia solului. Și coborînd ca s-o iau pe mama care mă aștepta, la ceasul acesta cînd la Combray era așa de bine să simți soarele aproape de tot în întunericul păstrat de jaluzelele trase, aici de sus în josul scării de marmoră de care nu știai mai mult decît într-o pictură a Renașterii dacă era ridicată într-un palat sau într-o galeră, aceiași răcoare și același simțămînt al splendorii de afară erau date mulțumită tendei care se mișca în fața ferestrelor veșnic deschise, și prin care într-o necontenită pală de aer umbra încropită și soarele verzui curgeau ca pe o suprafață plutitoare și rechemau în minte vecinătatea lunecătoare, scînteietoare, oglinditorul cutreier al valului. Cele mai adeseori porneam spre San Marco, și cu atît mai mult drag cu cît, cum trebuia să luăm mai întîi o gondolă ca să ajungem acolo, biserica nu

https://biblioteca-digitala.ro

mi se înfăţisa ca un simplu monument, ci ca împlinirea unui drum pe apa marină şi primăvăratică împreună cu care San Marco făcea pentru mine un tot nedespărţit şi viu. Intram, mama şi cu mine, în baptisteriu, călcînd amîndoi pe mozaicurile de marmură şi de geam ale pardoselii, avînd în faţa noastră largile arcade cărora vremea le-a încovoiat uşor suprafeţele late şi trandafirii, ceea ce dă bisericii, acolo unde ea a cruţat frăgezimea acestui colorit, aierul de a fi durată într-o mladă gingaşe şi mlădie cum ar fi ceara unor uriaşe alveole; acolo unde ea, dimpotrivă, a învîrtoşat materialul şi unde artiştii au înflorit-o şi însufleţit-o cu aur, de a fi scumpa legătură în vreo piele de Cordova, a colosalului Evangheliar al Veneţiei. Văzînd că aveam să rămîn mai multă vreme în faţa mozaicurilor care înfăţişează botezul lui Isus, mama, simţind răcoarea îngheţată ce se lăsa în baptisteriu, îmi arunca un şal pe umeri. Cînd eram cu Albertina la Balbec, credeam că ea da dovadă de una din acele închipuiri fără noimă care umplu minţile atîtor oameni, care nu gîndesc limpede, cînd îmi vorbea de plăcerea — după mine neîntemeindu-se pe nimic — pe care ar avea-o să vadă cutare pictură cu mine. Astăzi, sînt cel puţin sigur că plăcerea există dacă nu de a vedea, măcar de a fi văzut un lucru frumos cu o anume fiinţă. Îmi fu dată clipa în care, cînd îmi amintesc de baptisteriu, în faţa undelor Iordanului în care sfîntul Ioan cufundă Cristul, în timp ce gondola ne aştepta în faţa Piazzettei, nu mi-e tot una ca în această răcoroasă penumbră, alături de mine, să se fi aflat o femeie cernită în doliul ei cu fervoarea smerită şi înflăcărată a femeii în vîrstă care se vede la Veneţia în *Sfînta Ursula* a lui Carpaccio, şi ca această femeie cu obrajii roşii, cu ochii trişti, în vălurile-i negre, şi pe care nimic nu va mai putea vreodată s-o facă să iasă pentru mine din acest sanctuar blînd luminat al lui San Marco în care sînt sigur a o regăsi pentru că ea îşi are locul ei păstrat şi de neclintit ca un mozaic, să fie mama mea.

Carpaccio, pe care tocmai îl numii şi care era pictorul pe care, cînd nu lucram la San Marco, ne duceam mai cu dragă inimă să-l vedem, fu cît pe-aci să-mi reînvie într-o zi dragostea pentru Albertina. Vedeam pentru întîia oară *Patriarhul di Grando descîntînd un posedat de diavol*. Priveam minunatul cer scarlat şi micşuniu pe care se desprindeau acele înalte ogeacuri încrustate, a căror formă largă şi roşie îmbobocire de lalele te duce cu gîndul la atîtea Veneţii ale lui Whistler. Apoi ochii mei treceau de la bătrînul Rialto în lemn la acel Ponte Vecchio al veacului al XV-lea cu palate de marmură ornate de capiteluri poleite, reveneam la Canal, în care bărcile sînt trase de băieţandri în veste trandafirii, cu tichii rotunde cu pene, asemănători să te poţi înşela celui care amintea cu adevărat de Carpaccio în acea strălucitoare *Legendă a lui Iosif* de Sert, Strauss şi Kessler. În sfîrşit, înainte de a părăsi tabloul ochii se întoarseră la malul în care mişună scenele veneţiene

https://biblioteca-digitala.ro

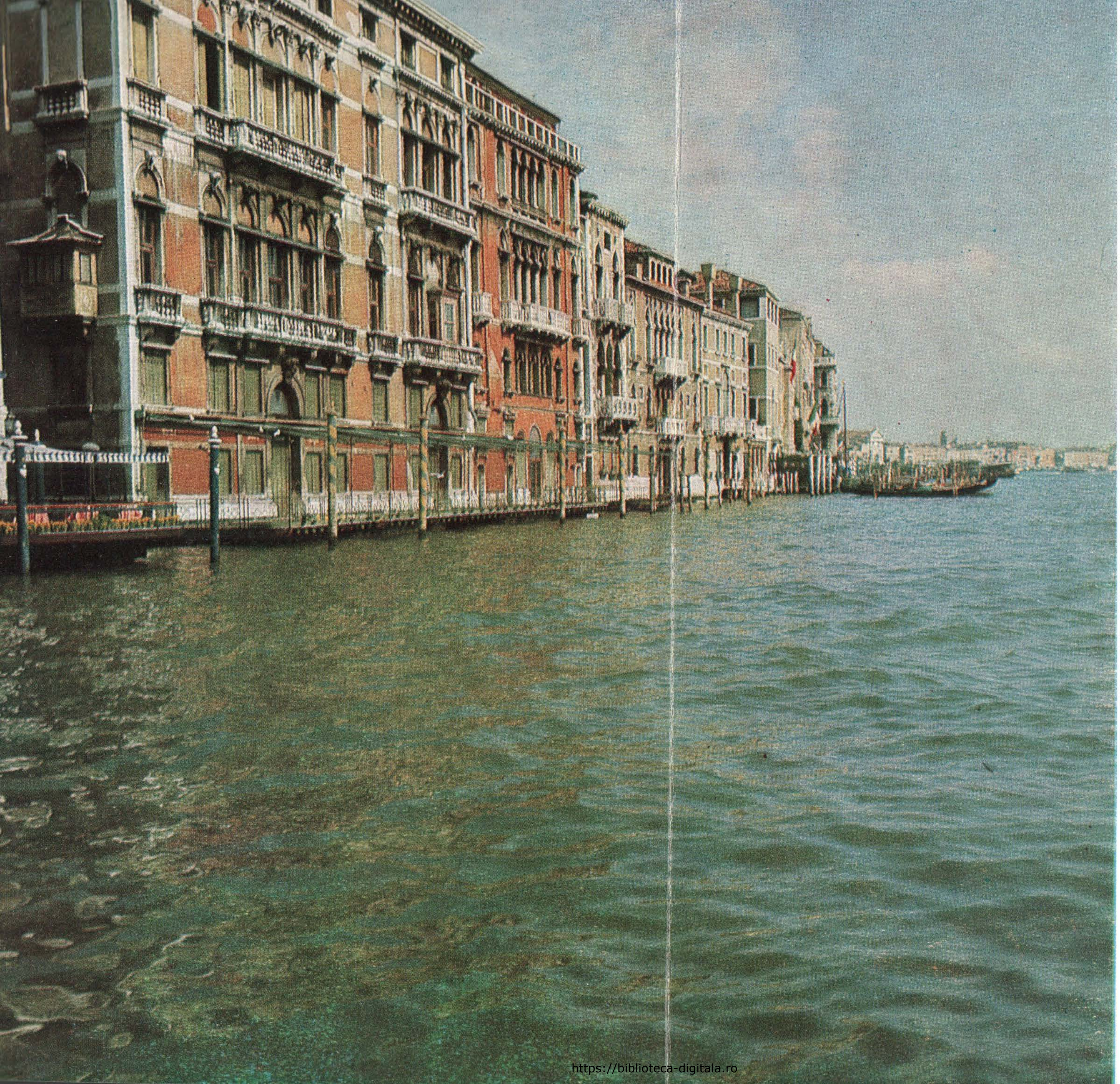

https://biblioteca-digitala.ro

ale epocii. Priveam bărbierul ștergîndu-și briciul, arapul cărîndu-și butia, taifasurile musulmanilor, ale nobililor seniori venețieni în largi brocarturi, de damasc, cu tichii de catifea cireșie, cînd deodată simții în inimă ca o ușoară mușcătură. Pe umerii unuia din *Compagnoni de la Calza*, ușor de recunoscut după împletiturile de aur și de mărgăritare care înscriu pe mîneca sau pe gulerul lor emblema veselei confrerii la care erau afiliați, recunoscusem tocmai mantoul pe care și-l pusese Albertina ca să vie cu mine în trăsură deschisă la Versailles, în seara în care eram departe de a bănui că abia cincisprezece ore mă mai despărțeau de clipa cînd avea să plece de la mine. Veșnic gata la toate, cînd îi cerusem să plecăm, în acea tristă zi pe care avea s-o numească în cea din urmă scrisoare « de două ori crepusculară fiindcă se înnopta și aveam să ne despărțim », ea își aruncase pe umeri un mantou de la Fortuny pe care și-l luase cu ea în ziua următoare și pe care nu-l mai revăzusem niciodată în amintirile mele. Ori, din acel tablou al lui Carpaccio îl luase genialul fiu al Veneției, de pe umerii acelui *compagnone de la Calza* îl desprinsese spre a-l arunca pe cei ai atîtor pariziene, care de bună seamă că nu știau, cum făcusem și eu pînă atunci, că modelul exista într-un grup de seniori, în primul plan al *Patriarhului di Grado*, într-o sală a Academiei din Veneția. Recunoscusem totul și, mantoul uitat redîndu-mi spre a-l privi ochii și inima acelui care avea în acea seară să plece la Versailles cu Albertina, fui cotropit cîteva clipe de un simțămînt tulbure și repede spulberat de dor și de melancolie. . .

În sfîrșit, erau zile cînd mama și cu mine nu ne mai mulțumeam cu muzeele și bisericile Veneției și, astfel, odată cînd vremea era rar de frumoasă, ca să revedem acele « Vіții » și acele « Virtuți » ale căror reproduceri mi le dăruise D. Swann, poate încă agățate în odaia de lucru din casa de la Combray, ne îndemnarăm pînă la Padova; după ce străbătui în plin soare grădina dell'Arena, intrai în paraclisul zugrăvelilor lui Giotto în care bolta întreagă și fondul frescelor sînt atît de albastre încît pare că radioasa zi să fi trecut pragul și ea odată cu vizitatorul, și să fi venit o clipă să-și pună la umbră și la răcoare cerul său prea-curat, cerul său prea-curat abia puțin mai închis de a se fi desprins de aurăriile luminii, ca în acele scurte răgazuri cu care se întretaie cele mai frumoase zile, cînd, fără să se fi văzut vreun nor, soarele rotindu-și în altă parte privirea pentru o clipă, azurul, mai dulce încă, se întunecă. În cerul acesta strămutat pe piatra vineție zburau îngeri pe care îi vedeam pentru întîia oară, căci D. Swann nu-mi dăduse decît reproduceri ale Virtuților și ale Viciilor, și nu ale frescelor care povestesc istoria Fecioarei și a lui Isus. Ei bine, în zborul îngerilor, regăseam aceeași impresie de mișcare adevărată, aevea ființînd, pe care mi-o dăduseră gesturile Milosteniei sau ale Pizmei. Cu atît de sfîntă rîvnă

https://biblioteca-digitala.ro

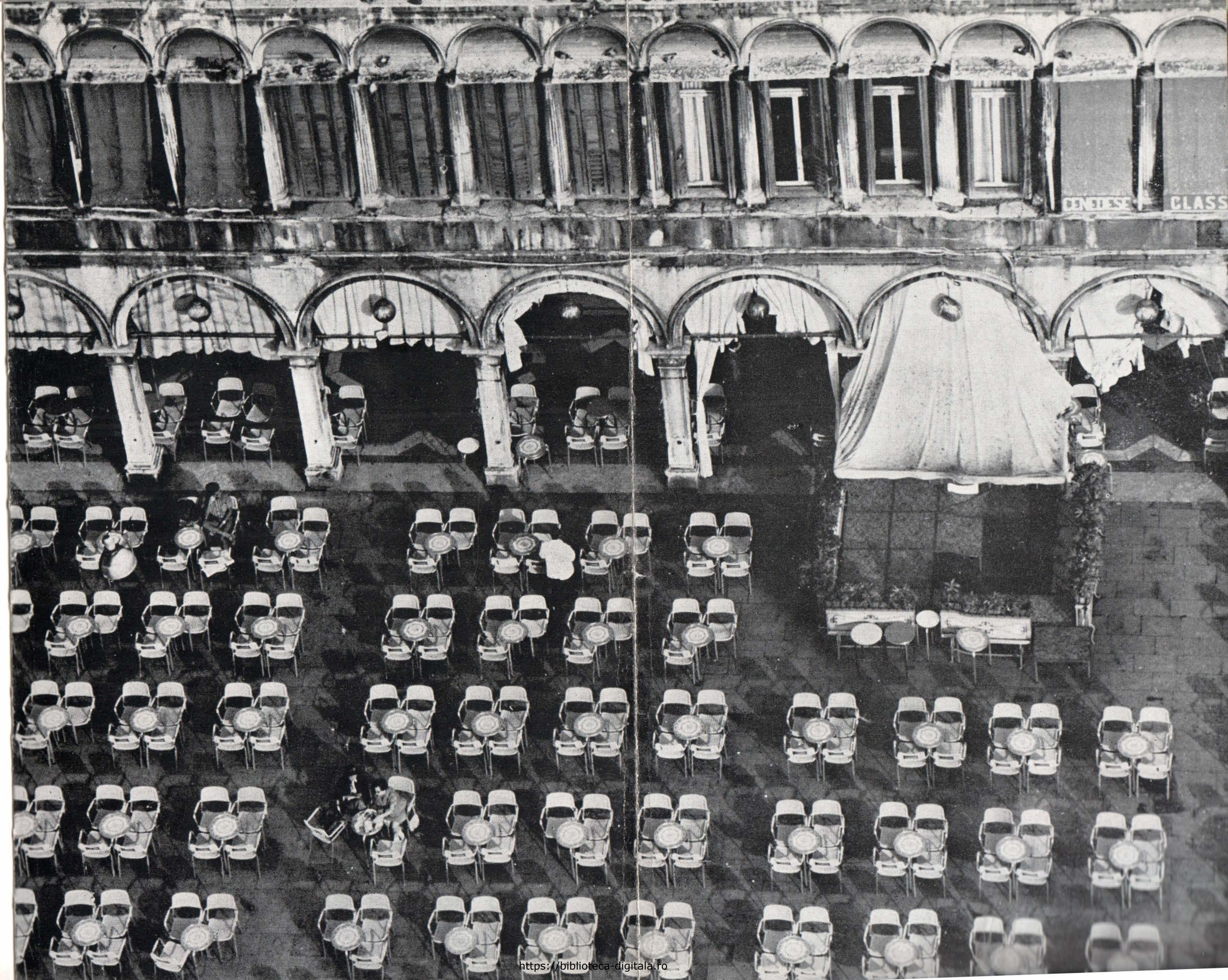

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

VENEȚIA

https://biblioteca-digitala.ro

Fotografii de
DAN ER. GRIGORESCU

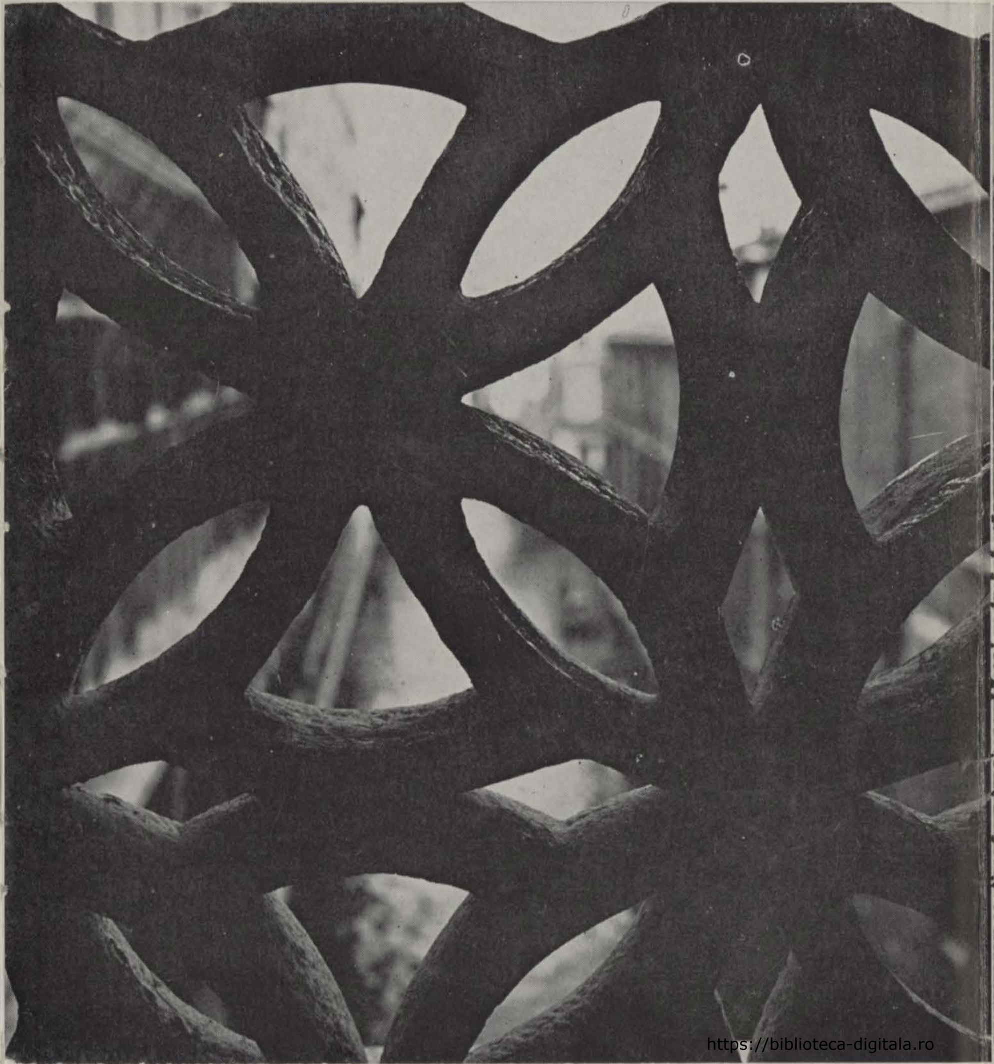

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

cerească, sau cel puţin de cuminţenie și de sîrguinţă copilărești, încît își împreună mînuţele, sînt înfăţişaţi îngerii din Arena, dar ca o păsărime de un soi anume fiind fost cu adevărat, avînd a fi fost oglindite în istoria naturală a timpilor biblici și evanghelici. Sînt mici fiinţe care nu se sfiesc să fîlfîie înaintea sfinţitelor feţe cînd acestea se preumblă; sînt întotdeauna cîţiva sloboziţi pe deasupra lor, și cum sînt făpturi aevea și cu adevărat zburătoare, le vezi ridicîndu-se, desfășurînd ocoluri, dovedind o nespusă ușurinţă în a face măiestrite « loopings », prăvălindu-se spre pămînt cu capul în jos și bogate bătăi de aripi care le îngăduie să se ţină în poziţii potrivnice legilor greutăţii, și ei te fac mult să te gîndești mai curînd la vreun soi dispărut de păsări sau la niscaiva tineri elevi ai lui Garros deprinzîndu-se la zbor planat, decît la îngerii artei Renașterii și a epocilor următoare, ale căror aripi nu mai sînt decît embleme și al căror port e de obicei asemănător cu cel al personagiilor cerești care n-ar fi înaripate.

Întorcîndu-mă la hotel găseam tinere femei care, mai cu seamă din Austria, veneau la Veneţia să-și petreacă întîiele zile frumoase ale acestei primăveri fără flori. Era printre ele una ale cărei trăsături nu semănau cu ale Albertinei dar care îmi plăcea prin aceeași frăgezime a pielii, aceeași privire rîzătoare și vie. Foarte curînd simţii că porneam a-i spune aceleași lucruri pe care i le spuneam la început Albertinei, că-i ascundeam aceeași durere cînd îmi spunea că n-o să mă vadă a doua zi, că avea să plece la Verona, și numaidecît dorinţa să plec și eu la Verona. Toate acestea nu durară mult, ea trebuia să se întoarcă în Austria, n-o voi mai revedea niciodată, dar, nedeslușit gelos cum ești cînd începi să te îndrăgostești, privindu-i fermecătorul și enigmaticul ei chip, mă și întrebam dacă și ei îi plăceau femeile, dacă în ce avea asemănător cu Albertina, acea străvezime a tenului și a privirii, acel aier de franchetă amabilă care seducea pe toată lumea și care ţinea mai mult de aceea că nu căuta deloc să cunoască faptele celorlalţi de care nu se sinchisea deloc, decît de a și le mărturisi pe ale sale pe care le ascundea dimpotrivă sub cele mai copilărești minciuni, dacă toate acestea alcătuiesc caractere morfologice ale femeii căreia-i plac femeile. Oare asta era ceea ce în ea, fără să fi putut întrezări cu mintea de ce, își exercita asupră-mi atragerea, pricinuia neliniștile mele (pricină mai adîncă poate a atragerii mele prin ceea ce tîrăște la ce te va face să suferi), îmi trezea cînd o vedeam atîta plăcere și atîta tristeţe, ca acele elemente magnetice pe care nu le vedem și care în văzduhul unor anume ţinuturi ne fac să ne simţim așa de rău? Vai, nu voi ști niciodată. Aș fi vrut, cînd încercam să citesc pe faţa ei, să-i spun: « Ar trebui să mi-o mărturisești, asta m-ar interesa spre a putea cunoaște o lege de istorie naturală umană », dar niciodată nu mi-ar fi spus-o: ea arăta pentru ce semăna cu viţiul ăsta o oroare deosebită, și păstra o mare răceală cu prietenele ei femei. Era poate chiar

https://biblioteca-digitala.ro

dovada că avea ceva de ascuns, poate fusese luată peste picior sau ocărîtă din pricina asta, şi aierul pe care şi-l lua spre a înlătura să se creadă aşa ceva despre ea era ca acea silă dătătoare pe faţă pe care animalele o au de oamenii care le-au bătut. Cît de a şti un lucru din viaţa ei, era cu neputinţă; cu Albertina chiar, cît timp îmi trebuise pînă să aflu ceva ! Trebuise moartea ca limbile să se deslege, atîta grijă prudentă, întocmai ca această tînără femeie, păstrase Albertina în purtarea ei ! Şi încă, chiar despre Albertina, eram eu sigur că ştiu ceva? Şi pe urmă, aşa cum felul ei de viaţă pe care îl dorim cel mai mult nu ne mai spune nimic dacă încetăm a mai iubi fiinţa care, iără ştirea noastră, ne făcea să-l dorim fiindcă ne îngăduia să trăim în preajma ei, să-i plăcem cît mai cu putinţă, tot aşa e şi cu unele curiozităţi intelectuale. Însemnătatea ştiinţifică pe care o vedeam în a şti de ce soi era dorinţa ce se ascundea sub petalele uşor trandafirii ale acestor obraji, în limpezimea, limpede fără soare ca lumina zorilor, a acelor ochi pali, în acele zile niciodată povestite, ar pieri fără îndoială cînd n-o voi mai iubi deloc pe Albertina sau cînd n-o voi mai iubi-o deloc pe această tînără femeie.

Seara ieşeam singur, în inima oraşului vrăjit în care mă pomeneam în adîncul unor cartiere noi ca un erou din *O Mie şi una de Nopţi*. Rar mi se întîmpla să nu descopăr în razna plimbărilor mele cîte o piaţă necunoscută şi largă de care nici un cicerone, nici un călător nu-mi vorbise. Mă afundasem într-o reţea de mici străduţe, de calli. Seara, cu înaltele lor hornuri largi cărora soarele le împrumuta trandafiriurile cele mai vii, roşurile cele mai limpezi, e o întreagă grădină ce înfloreşte deasupra caselor, cu nuanţe atît de felurite că ai zice, sădită peste oraş, grădina vreunui pătimaş de lalele din Delft sau din Haarlem. Şi dealtminteri marea apropiere a caselor făcea din fiecare fereastră cadra unde visa o bucătăreasă care privea prin ea, a unei fete care aşezată, se lăsa pieptănată de o babă cu chipul, ghicit în umbră, de vrăjitoare, — făcea ca o expoziţie a o sută de tablouri olandeze puse unul lîngă altul, din fiecare umilă casă tăcută şi foarte aproape din pricina neobişnuitei îngustimi a acestor calli. Înghesuite unele-ntraltele, aceste calli brăzdau, în toate părţile, cu scobiturile lor, bucata de Veneţie tăiată între un canal şi laguna, ca şi cum s-ar fi cristalizat urmînd aceste forme nenumărate, subţiri şi migăloase. Fără de veste, la capătul uneia din aceste micuţe străzi, pare că, în materie cristalizată, să se fi ivit o destindere. Un vast şi somptuos campo căruia nu i-aş fi putut desigur, în această reţea de ulicioare, ghici însemnătatea, nici chiar a-i găsi un .loc, se întindea în faţa mea, înconjurat de încîntătoare palate, pal în clarul de lună. Era unul din acele ansambluri arhitecturale către care într-un alt oraş străzile se îndreaptă, te călăuzesc şi ţi-l arată. Aici, el părea într-adins ascuns într-o încrucişare de s trăduţe, ca acele palate din basmele orientale

https://biblioteca-digitala.ro

în care e tîrît în timpul nopţii un erou care, adus înainte de ziuă iarăşi acasă la el, nu trebuie să mai poată găsi încă odată lăcaşul magic în care pînă la urmă îşi închipuie că n-a fost decît în vis.

A doua zi plecam în căutarea minunatei mele pieţe nocturne, pătrundeam într-o ţesătură de calli care semănau toate şi nu se îndurau să-mi dea nici cea mai mică îndreptare, dacă nu spre a mă rătăci şi mai mult. Uneori, cîte vreun semn mult prea nedesluşit mă făcea să cred că eram gata să văd ivindu-se în ţărcuirea, sihăstria şi tăcerea ei, mîndra piaţă surghiunită. În acea clipă, nu ştiu ce duh răutăcios care luase înfăţişarea unei noi calle, mă făcea să mă întorc fără voia mea din drum, şi mă pomeneam fără de veste dînd iarăşi de Marele Canal. Şi cum nu există între amintirea unui vis şi amintirea unui fapt aevea deosebiri prea mari, ajungeam pînă la urmă să mă întreb dacă nu cumva în timpul somnului se petrecuse, într-o întunecată fîşie de cristalizare veneţiană, această stranie plutire care înălţa vedenia unei vaste pieţe înconjurată de palate romantice în planul îndelungii meditaţii a clarului de lună.

Dar dorinţa de a nu pierde pentru totdeauna anumite femei mai curînd decît anumite locuri, ţinea în mine trează la Veneţia o aţîţare care deveni înfrigurată în ziua în care mama hotărî că aveam să plecăm, cînd la sfîrşitul zilei, în timp ce cuferele noastre se şi aflau în gondola care le ducea spre gară, citii în registrul străinilor aşteptaţi la hotel: « Baroana Putbus şi suita ». Numaidecît, simţămîntul tuturor orelor de plăcere carnală de care plecarea noastră avea să mă facă să mă lipsesc, ridică această dorinţă care exista în mine în stare cronică, la treapta unui sentiment, şi o înecă în melancolie şi înnegurare; îi cerui mamei să amîne plecarea cu cîteva zile; şi aierul ce-l avu de a nu lua o clipă în seamă nici chiar în serios rugămintea mea trezi în nervii mei aţîţaţi de primăvara veneţiană acea veche pornire de înfruntare a unui complot imaginar urzit împotrivă-mi de părinţii mei care-şi închipuiau că aş fi, chipurile, obligat să ascult, acea poftă de luptă care mă împingea altădată să-mi impun brutal voinţa mea celor pe care-i iubeam cel mai mult, chiar dacă mă supuneam alor lor, după ce izbutisem să-i fac să se înduplece. Îi spusei mamei că nu voi pleca, dar ea, crezînd că e mai abil să-şi ia aierul că nu se gîndeşte că vorbeam serios, nici măcar nu-mi răspunse. Întării, spunîndu-i că o să vadă ea dacă e serios sau nu. Portarul veni să ne aducă trei scrisori, două pentru ea, una pentru mine pe care o pusei în portofel, lîngă toate celelalte fără măcar să mă uit la plic. Şi venind ora cînd, urmată de toate lucrurile noastre, ea plecă la gară, cerui să mi se aducă o băutură pe terasă, în faţa canalului, şi mă aşezai în tihnă, privind soarele asfinţind în timp ce pe o barcă oprită în faţa hotelului un muzicant cînta *Sole mio*.

https://biblioteca-digitala.ro

Soarele cobora mereu. Mama nu putea să fie acum departe de gară. Curînd va fi plecată, voi rămîne singur la Veneţia, singur cu tristeţea de a şti-o mîhnită de mine, şi fără prezenţa ei spre a mă consola. Ora trenului se apropia. Singurătatea mea irevocabilă era atît de aproape încît îmi şi părea începută şi întreagă. Căci mă simţeam singur, lucrurile mi se făcuseră străine, nu mai aveam destulă linişte ca să ies din inima mea svîcnind spre a trece în ele puţină statornicie. Oraşul pe care-l aveam în faţă nu mai era Veneţia. Însuşirea ei de a fi, numele ei, mi se arătau ca născociri mincinoase pe care nu mai cutezam să le întipăresc în pietre. Palatele mi se arătau scăzute la simplele lor părţi şi cantităţi de marmoră asemeni cu toate celelalte, şi apa ca o combinare de hidrogen şi de azot, eternă, oarbă, anterioară şi exterioară Veneţiei, neştiutoare de Dogi şi de Turner. Şi, totuşi, locul acesta oarecare era straniu ca locul în care soseşti şi care încă nu te cunoaşte, ca un loc pe care l-ai părăsit şi care te-a şi uitat. Nu-i mai puteam spune nimic despre mine, lăsa nimic din mine să se aşterne pe el, mă zgîrceam în mine-însumi, nu mai eram decît o inimă care bătea, şi o luare-aminte care urmărea înfiorată desfăşurarea acelui *Sole mio*. În van îmi agăţam gîndurile de minunata curbă caracteristică mîndrului Rialto, el mi se arăta cu mediocritatea evidenţei ca un pod nu numai inferior dar şi străin de ideea ce-o aveam de el, ca un actor despre care cu toată peruca lui blondă şi vestmîntul negru, ştim bine că în esenţa lui nu e Hamlet. Astfel se întîmpla şi cu palatele, Canalul, Rialto, despuiate de ideea ce le alcătuia însuşirea lor de a fi ele-însele şi descompuse în vulgarele lor elemente materiale. Dar în acelaşi timp locul acesta mediocru mi se părea mai puţin depărtat. În bazinul arsenalului, din pricina unui element ştiinţific şi el, latitudinea, exista această ciudăţenie a lucrurilor care, deşi asemănătoare în aparenţă celor din ţara noastră, se arată străine, în exil sub alte ceruri; simţeam că orizontul acesta atît de vecin, pe care l-aş ajunge într-o oră de barcă, era o curbură a pămîntului cu totul alta decît cea din Franţa, o curbură îndepărtată care se găsea, printr-un artificiu al călătoriei, ancorată lîngă mine şi nu mă făcea decît şi mai mult să simt că eram departe; într-atît încît bazinul acesta al Arsenalului, care nu însemna nimic şi era totodată îndepărtat, mă covîrşea de acel amestec de scîrbă şi de spaimă ce mă cuprinse întîia dată cînd, copil încă, o însoţeam pe mama la Deligny la băi, şi unde, în acea aşezare fantastică a unei ape sumbre pe care n-o acopereau nici cerul nici soarele şi pe care cu toate acestea, mărginită cum era de odăiţe, o simţeai comunicînd cu nevăzute adîncimi acoperite de trupuri omeneşti, mă întrebasem dacă aceste adîncimi, ascunse muritorilor de barăcile care împiedicau să fie bănuite din stradă, nu erau pragurile mărilor glaciale care începeau aici, în care se aflau şi polii, şi dacă acest spaţiu îngust nu era marea liberă a polului; şi dacă în acest sit sihastru, ireal,

https://biblioteca-digitala.ro

glacial, neprietenos mie, unde aveam să rămîn singur, cîntecul *Sole mio* se înălţa ca o tînguire a Veneţiei pe care o cunoscusem, şi părea să-şi ia drept martor nenorocirea mea. Fără îndoială că ar fi trebuit să nu-l mai ascult dacă aş fi vrut s-o mai pot ajunge pe mama şi să iau trenul cu ea; ar fi trebuit să hotărăsc fără a pierde o secundă că plecam. Însă tocmai asta nu puteam; rămîneam nemişcat, fără a fi în stare nu numai să mă ridic, dar chiar să hotărăsc că mă voi ridica. Gîndul meu, spre a nu lua în seamă hotărîrea de luat, era prins în întregime să urmărească desfăşurarea frazelor perindate ale vechiului *Sole mio*, să cînte în minte cu cîntăreţul, să prevadă elanul pe care fraza avea să-l ia, să-l urmeze cu ea, cu ea să recadă după aceea. Fără îndoială că melodia asta neînsemnată, auzită de sute de ori, nu mă interesa de loc. Nu puteam face plăcere nimănui şi nici mie-însumi ascultînd-o cu religiozitate pînă la capăt ca şi cum mi-aş fi îndeplinit o datorie. În sfîrşit, nici una din frazele, cunoscute dinainte de mine, ale romanţei, nu putea să mă înzestreze cu hotărîrea de care aveam nevoie ; mai mult chiar, fiecare din aceste fraze, cînd îi venea rîndul, se prefăcea într-o piedică de a lua temeinic această hotărîre sau mai curînd mă împingea dimpotrivă la hotărîrea de a nu pleca, căci mă făcea să pierd timpul. Aşa, îndeletnicirea asta, fără plăcere în ea însăşi, de a asculta *Sole mio* se încărca încet cu o tristeţe profundă, aproape disperată. Simţeam bine că în realitate hotărîrea pe care o luam era cea de a nu pleca, prin faptul că stam acolo fără-a mă clinti; dar a-mi spune :« Nu plec », care nu-mi era cu putinţă în acest fel deadreptul, îmi devenea sub cestălalt : «O să mai ascult o frază din *Sole mio* »; cu putinţă, dar nesfîrşit mai dureros, căci înţelesul practic al acestui limbaj figurat nu-mi scăpa, şi tot spunîndu-mi : « La urma urmei nu fac decît să ascult încă o frază », ştiam că asta însemna : « Voi rămîne singur la Veneţia ». Şi poate această tristeţe, ca un fel de frig amorţitor, era ceea ce făcea farmecul însuşi, farmecul disperat dar fascinator al acestui cîntec. Fiecare notă pe care o înălţa glasul cîntăreţului cu o forţă şi o făloşenie aproape muşchiulare venea să mă lovească drept în inimă. Cînd fraza se mistuise în jos şi bucata părea sfîrşită, cîntăreţului nu-i se părea de-ajuns şi o relua în sus ca şi cum ar fi avut nevoie să proclame odată mai mult singurătatea şi desnădejdea mea. Şi printr-o politeţe nătîngă a atenţiei mele la muzica sa, îmi spuneam : « Nu mă pot hotărî încă; întîi şi întîi să mai luăm odată în minte fraza asta în sus » . Şi ea îmi creştea singurătatea, sau recădea făcînd-o cu fiecare minut mai deplină, şi, repede, irevocabilă.

Mama nu putea să fie departe de gară. Peste puţin, ea ar fi plecat. Şi Veneţia în care voi rămîne fără ea se şi întindea în faţa mea. Nu numai că n-o mai cuprindea pe mama, dar cum n-aveam destulă linişte spre a-mi lăsa gîndurile să se aşeze în voie pe lucrurile ce le aveam în faţă, ele încetară deodată de a mai cuprinde ceva din mine; mai mult, ele încetară de a mai

https://biblioteca-digitala.ro

fi Veneţia; ca şi cum eu singur eram cel care insuflase un duh în lespezile palatelor şi apa Canalului.

Astfel rămîneam încremenit, cu o voinţă spulberată, fără hotărîre vădită; nu încape îndoială că în aceste clipe ea şi fusese luată: prietenii noştri înşişi pot adesea să o prevadă. Dar noi, noi nu putem, fără de care atîtea suferinţe ne-ar fi cruţate.

Dar însfîrşit, din adîncuri mai necunoscute decît cele din care străbate cometa ce se poate prezice, — graţie nebănuitei puteri de apărare a obişnuinţei nărăvite, graţie rezervelor ascunse pe care printr-o pornire năpraznică ea le aruncă în cea din urmă clipă în luptă — fapta mea ţîşni însfîrşit: îmi luai picioarele la spinare şi ajunsei, cînd portierele se şi închiseseră, dar la timp spre a o regăsi pe mama roşie de emoţie, ţinîndu-se să nu plîngă, căci credea că n-o să mai vin. « Ştii, zise ea, biata bunică-ta spunea deseori : E curios, dar nimeni nu poate fi mai nesuferit sau mai drăguţ decît copilul ăsta ». Văzurăm de-a lungul drumului Padova apoi Verona venind în întîmpinarea trenului, ca să ne spună adio aproape pînă la gară, şi în timp ce ne depărtam, întorcîndu-se, ele care nu plecau şi aveau să-şi reia viaţa lor, una la ogoarele sale, cealaltă la colina ei.

. . . .

În româneşte de TAŞCU GHEORGHIU

https://biblioteca-digitala.ro

TIMPUL REGĂSIT

Noua casă de sănătate în care mă retrăsei nu mă lecui mai mult decît cea dintîi; și mulți ani trecură pînă s-o părăsesc. În timpul călătoriei cu drumul de fier pe care o făcui spre a mă întoarce în sfîrșit la Paris, gîndul că sînt lipsit de daruri literare, ce mi se păruse a-l descoperi odinioară dinspre al de Guermantes, de care-mi dasem cu și mai multă mîhnire seama în plimbările mele zilnice cu Gilberte înainte de cină, tîrziu în puterea nopții, la Tassonville, și pe care în ajunul plecării din locurile acestea aproape că-l identificasem, citind cîteva file din jurnalul fraților de Goncourt, cu minciuna literaturii, acest gînd, mai dureros poate, și mai mohorît încă, dacă i-aș da ca privință nu însăși nevolnicia mea, ci neființa idealului în care crezusem, gîndul acesta, care nu-mi mai revenise de foarte îndelungă vreme în minte, mă înjunghie din nou și cu o putere mai întristătoare ca niciodată. Era, țin minte, la o oprire a trenului în plin cîmp. Soarele lumina pînă la jumătatea trunchiului lor o linie de arbori care se înșiruia de-a lungul drumului de fier. « Arbori, gîndeam, voi nu mai aveți nimic a-mi spune, inima mea înghețată nu vă mai aude. Cu toate acestea sînt în mijlocul naturii, ei bine, cu răceală, cu plictis cuprind ochii mei linia care vă desparte fruntea luminoasă de trunchiul de umbră. Dacă am putut vreodată să mă cred poet, știu acum că nu sînt. Poate în noua parte a vieții mele, atît de secătuită, care mi se deschide, vor putea oamenii să-mi inspire ceea ce nu-mi mai spune natura. Dar anii cînd aș fi fost poate în stare să o cînt nu se vor mai întoarce niciodată ». Dar, dîndu-mi această consolare a unei observații omenești posibile venind să ia locul unei inspirații imposibile, știam că, de fapt, eu căutam doar să-mi dau o consolare, și care mie însumi mi se părea fără valoare. Dacă aș fi avut cu adevărat un suflet de artist, cîtă plăcere n-aș fi încercat în fața acestei perdele de arbori luminată de soarele asfințind, în fața acestor gingașe flori ale taluzului ce se înalță aproape pînă la treapta vagonului, cărora aș putea să le număr petalele, și cărora m-aș feri a le descrie culoarea cum ar face atîția buni literați, căci se poate transmite cititorului o desfătare ce n-a fost simțită? Puțin mai tîrziu văzusem cu aceiași nepăsare lentilele aurite și portocalii cu care soarele cernea fereștile

* Fragment

https://biblioteca-digitala.ro

unei case; și în sfîrșit, cum orele trecuseră, văzusem o altă casă care părea durată dintr-o materie de un roz destul de straniu. Dar făcusem aceste diferite constatări cu aceiași desăvîrșită nepăsare ca și cum, plimbîndu-mă printr-o grădină cu o doamnă, aș fi văzut un geam și un pic mai departe un obiect dintr-o materie asemănătoare alabastrului a cărui culoare neobișnuită nu m-ar fi zmuls nici chiar din cea mai lîncedă plictiseală, dar ca și cum, din politețe pentru doamnă, spre a spune ceva și deasemenea spre a-i arăta că zărisem această culoare, i-aș fi arătat geamul colorat și bucata de stuc. În același fel, și-ntr-o doară, îmi arătam mie însumi ca, să zicem, cuiva care m-ar fi însoțit și care s-ar fi învrednicit să-și tragă mai multă încîntare decît mine, răsfrîngerile de foc în ferești și străvezimea roză a casei. Dar însoțitorul căruia-i atrăsesem luarea-aminte asupra acestor efecte curioase era de o fire mai puțin înflăcărată decît mulți oameni înclinați ca o atare priveliște să-i răpească, deoarece el luase cunoștință de aceste culori fără nici un soi de bucurie.

Îndelungata mea lipsă din Paris nu-i împiedicase pe unii vechi prieteni să urmeze — cum numele meu rămăsese pe listele lor, a-mi trimite cu fidelitate invitări, și cînd găsii, la sosire, — cu una pentru un « goûter » dat de Berma în onoarea fiicei și a ginerelui său — o alta pentru o « matinée » care avea să aibă loc în ziua următoare la prințul de Guermantes, tristele gînduri pe care le rumegasem în tren nu fură una din pricinile cele mai neînsemnate care mă îndemnară să mă duc. Nu merită într-adevăr osteneala de a mă lipsi să duc viața omului de lume, îmi spusesem, pentru că faimoasa « lucrare » la care de atîta amar de ani trag nădejdea zilnic să mă înham, de cu-a doua zi, nu sînt, sau mai rău decît atît, făcut pentru ea, și că poate chiar nu răspunde la nimic aievea. La drept vorbind, această îndreptățire era din capul locului tăgăduitoare și le lua doar prețul celor care m-ar fi putut abate de la acest concert simandicos. Dar ceea ce mă făcu să merg fu acest nume de Guermantes, de atît de îndelungă vreme pierit din mintea mea pentru ca zărit, pe o carte de invitare, să prindă iar pentru mine fermecul și înțelesul pe care i-l găseam la Combray cînd trecînd, în drum spre casă, prin rue de l'Oiseau, vedeam de afară ca muiat într-un lac negru, vitraliul lui Gilbert cel Rău, sire de Guermantes. În durata unei clipe al de Guermantes îmi păruseră din nou cu totul altfel decît întreaga protipendadă, de neasemuit cu ei, cu nici o ființă vie, fie ea regească; făpturi zămislite din rodirea acestui aier aspru și vîntos al mohorîtului tîrg de Combray în care mi se petrecuse copilăria, și a trecutului ce se simțea chiar din mica stradă, la înălțimea vitraliului. Avusesem dorința să mă duc la al de Guermantes ca și cum asta ar fi putut să mă apropie de copilăria mea și de adîncurile memoriei mele în care o întrezăream. Și urmasem a citi mai departe invitația pînă-n clipa în care,

https://biblioteca-digitala.ro

răzvrătite, slovele ce alcătuiesc numele acesta atît de familiar și atît de tainic, ca și cel de Combray chiar, părură a-și fi recîștigat neatîrnarea și a fi zugrăvit în fața ochilor mei osteniți vreun nume pe care nu-l cunoșteam.

Luai o trăsură spre a mă duce la prințul de Guermantes, care nu mai locuia în vechiul său palat, ci într-unul falnic ce pusese să i se clădească în avenue du Bois. E una din vinile oamenilor din lumea mare de a nu pricepe că, dacă vor ca noi să credem în ei, ar trebui mai întîi să creadă ei înșiși în ei, sau cel puțin să cruțe elementele esențiale ale credinței noastre. Pe vremea cînd credeam, chiar dacă știam contrariul, că seniorii de Gueramantes ședeau în cutare palat în virtutea unui drept ereditar, a pătrunde în palatul vrăjitorului sau al zînei, a face să se deschidă în fața mea porțile ce nu se dau în lături atîta timp cît n-ai rostit cuvîntul fermecat, mi se părea un lucru tot atît de anevoios ca hatîrul de a sta de vorbă cu vrăjitorul sau cu zîna ei înșiși. Nimic nu-mi era mai lesne decît să mă fac pe mine însumi a crede că bătrînul fecior tocmit în ajun sau trimis de la Potel et Chabot era fiul, nepotul, coborîtor al celor care slujeau familia încă dinaintea Revoluției, și aveam o bunăvoință fără margini a numi portret de strămoș o cadră ce fusese cumpărată o lună mai înainte la Bernheim jeune. Dar un fermec nu se pritocește, amintirile nu se pot împărți, și din prințul de Guermantes, acum că găurise el însuși amăgirile credinței mele ducîndu-se să locuiască în avenue du Bois, nu mai rămînea mare lucru. Plafoanele pe care mă temusem să nu le văd prăbușindu-se cînd se strigase numele meu și sub care ar fi plutit încă pentru mine mult din fermecul și spaimele de odinioară, acopereau soarèlele unei americance care nu-mi spunea nimic. Firește, lucrurile n-au în ele însele vreo putere și, deoarece noi sîntem cei care li-o învestim, cine știe ce licean burghez trebuia în clipa asta să aibe în fața palatului din avenue du Bois aceleași simțăminte ca mine în fața vechiului palat al prințului de Guermantes. Pentru că era încă la vîrsta credințelor, dar eu o depășisem, și pierdusem acest privilegiu, cum după frageda pruncie se pierde puterea pe care o au copiii de a despărți în fracțiuni digerabile laptele pe care îl înghit, fapt ce silește pe adulți să bea, pentru o mai mare prevedere, laptele în mici sorbituri, în timp ce copiii îl pot suge cît vor și fără măcar să răsufle. Cel puțin schimbarea reședinței prințului de Guermantes avu drept bun pentru mine că trăsura care venise să mă ia să mă ducă și în care gîndeam aceste lucruri, trebui să străbată străzile care duc înspre Champs-Elysées. Ele erau foarte prost pavate pe vremea aceea, dar chiar din clipa cînd pătrunsei, nu fui mai puțin zmuls din gîndurile mele de acea senzație de o nespusă dulceață pe care o ai cînd, fără de veste, trăsura merge mai ușor, mai lin, ca atunci cînd, porțile unui parc deschizîndu-se, aluneci pe aleile acoperite cu nisip mărunt sau cu frunze moarte;

https://biblioteca-digitala.ro

materialmente nu era nimic din toate astea, dar simţii dintr-odată ridicîndu-se toate piedicile din afară fiindcă nu mai exista pentru mine silinţa de obişnuire sau de luare-aminte pe care o facem, chiar fără să ne dăm seama, în faţa lucrurilor noi; străzile prin care treceam în acea clipă erau cele, uitate de atîta vreme, pe care o luam odinioară cu Françoise spre a merge în Champs-Élysées. Solul ştia de la sine încotro se îndreaptă; împotrivirea îi era învinsă. Şi, ca un aviator care pînă atunci s-a tîrît jalnic la pămînt, « decolînd » brusc, mă ridicam lin înspre tăriile tăcute ale aducerii aminte. În Paris, străzile astea se vor desprinde pururea pentru mine dintr-o altă materie decît celelalte. Cînd ajunsei în rue Royale în colţul unde era altădată negustorul în aer liber al fotografiilor după care se prăpădea Françoise, mi se păru că trăsura, luată de trecute rotiri, nu putea face altceva decît să se rotească de la sine. Nu mai străbăteam aceleaşi străzi ca oamenii ieşiţi la plimbare în acea zi, ci un trecut lunecător, trist şi blajin. El era de altfel făcut din atîtea trecuturi diferite încît mi-era greu să aflu pricina melancoliei mele, dacă se datorase acelor drumuri în întîmpinarea Gilbertei şi cu teama că n-o să vie, vecinătăţii unei anumite case în care mi se spusese că Albertina fusese cu Andrée, înţelesului de vanitate filozofică pe care pare să-l ia un drum străbătut de o mie de ori cu o pasiune care nu mai dăinuie şi care n-a dat rod, asemeni celui cînd, după prînz, făceam raitele atît de pripite, atît de înfrigurate, spre a vedea, încă proaspete de clei, afişul *Fedrei* sau cel al *Dominoului negru*. Ajuns în Champs-Élysées, cum nu prea aveam chef să aud tot concertul care se dădea la Guermantes, oprii trăsura şi mă pregăteam să cobor spre a face cîţiva paşi pe jos cînd fui izbit de priveliştea unei trăsuri care era gata să oprească şi ea. Un om, cu ochii ficşi, cu umerii gîrboviţi, era mai degrabă pus decît aşezat în fund, şi făcea spre a se ţine drept sforţările pe care le-ar fi făcut un copil căruia i s-ar fi cerut să fie cuminte. Dar pălăria sa de paie lăsa să se vadă o pădure neîmblînzită de păr cu totul alb; o barbă albă, ca aceea pe care neaua o adaogă statuilor de fluvii prin grădinile publice, i se revărsa de pe bărbie. Era, alături de Jupien care părea că se înmulţeşte pentru el şi nu mai e unul singur, D. de Charlus convalescent după un atac de apoplexie de care nu ştiusem (mi se spusese numai că-şi pierduse vederea; or nu fusese vorba decît de nişte tulburări trecătoare, căci vedea iar cît se poate de limpede) şi care, de nu s-o fi cănit pînă atunci şi nu i s-o fi spus să nu-şi mai dea osteneala asta, făcuse mai curînd, ca într-un soi de precipitat chimic, lesne de văzut şi strălucitor tot metalul pe care-l împroşcau şi de care erau saturate, ca tot atîţia geyseri, laţele, acum de argint curat, ale părului şi bărbii sale, în timp ce dăruise bătrînului prinţ căzut măreţia shakespeariană a unui rege Lear. Ochii nu rămăseseră în afara acestei

https://biblioteca-digitala.ro

convulsii totale a acestei alterări metalurgice a capului, ci, printr-un fenomen invers, își pierduseră întreaga lor strălucire. Dar lucrul cel mai mișcător era că simțeai că această strălucire pierdută era semeția morală, și că printr-asta viața fizică și chiar intelectuală a D. de Charlus supraviețuia trufiei aristocratice cu care ți-ai fi închipuit o clipă că face un singur trup. Astfel, în acea clipă, ducîndu-se fără îndoială tot la prințul de Guermantes, trecu în victoria Dna de Sainte-Euverte pe care baronul n-o socotea destul de șic pentru el. Jupien, care avea grijă de el ca de un copil, îi suflă la ureche că era o persoană de cunoștință, Dna de Sainte-Euverte. Și numaidecît, cu o greutate nesfîrșită și toată silința unui bolnav care vrea să arate că e în stare de toate mișcările care îi sînt încă greu de făcut, D. de. Charlus se descoperi, se înclină, și salută pe Dna de Sainte-Euverte cu același respect ca și cum ar fi fost regina Franței. Poate era în truda chiar ce D. de Charlus avea de a face un asemenea salut, o îndreptățire pentru el de a-l face, știind că ar mișca și mai mult printr-un gest, care, dureros pentru un bolnav, devenea îndoit mai vrednic de laudă pentru cel care-l făcea și măgulitor pentru cea căreia îi era adresat, bolnavii exagerînd politețea, ca regii. Poate mai era în mișcările baronului și acea necoordonare consecutivă tulburărilor măduvei și creierului, și gesturile îi depășeau intenția pe care o avea. Cît despre mine, văzui într-asta mai curînd un fel de blîndețe aproape fizică, de detașare de realitățile vieții, atît de izbitoare la cei pe care moartea i-a și făcut să intre în umbra sa. Scoaterea la iveală a zăcămintelor argintate ale părului dezvăluia o schimbare mai puțin profundă decît acea inconștientă umilință mondenă care răsturna toate raporturile sociale, umilea în fața Dnei de Sainte-Euverte, ar fi umilit în fața ultimei dintre americance (care și-ar fi putut în sfîrșit oferi politețea, pînă atunci inaccesibilă pentru ea, a baronului) snobismul care părea cel mai mîndru. Căci baronul trăia mai departe, gîndea mai departe; inteligența nu-i fusese atinsă. Și mai mult decît n-ar fi făcut-o cutare cor al lui Sophocle despre trufia terfelită a lui Oedip, mai mult decît moartea chiar și orice orație funebră asupra morții, salutul zorit și umil al baronului către Dna de Sainte-Euverte proclama ceea ce e fragil și perisabil în iubirea grandorilor pămîntești și orice îngîmfare omenească. D. de Charlus, care pînă atunci n-ar fi consimțit să cineze cu Dna de Sainte-Euverte, o saluta acum pînă la pământ.*

---

* El saluta poate din necunoașterea rangului persoanei pe care o saluta (articolele codului social putînd fi secerate de un atac ca orice altă parte a memoriei), poate printr-o necoordonare a mișcărilor care strămuta în planul umilinței aparente, incertitudinea, altfel semeață, pe care ar fi avut-o de identitatea cucoanei care trecea. O salută cu acea politețe a copiilor venind sfioși să spună bună ziua celor mari, la chemarea mamei lor. Și un copil, fără mîndria pe care o au aceștia, era ceea ce ajunsese.

https://biblioteca-digitala.ro

A primi omagiul D. de Charlus, pentru ea era tot snobismul, cum fusese tot snobismul baronului de a i-l refuza. Or această fire de neajuns și de mare scumpete pe care izbutise să o facă socotită de către o Dnă de Sainte-Euverte a fi esențială lui însuși, D. de Charlus o nimici dintr-o singură lovitură, prin sfiala silitoare, zelul fricos cu care își scoase pălăria de unde șuvoaiele șuvițelor lui de argint șiroiră, tot timpul cît își ținu capul descoperit din respect, cu elocința unui Bossuet.

. . . .

Coborîi din nou din trăsură cu puțin înainte de a ajunge la prințesa de Guermantes și începui să mă gîndesc iar la acea lehamite și acea plictiseală cu care încercasem în ajun, să însemn linia care, într-una din cîmpiile socotite drept cele mai frumoase ale Franței, despărțea pe arbori umbra de lumină. Desigur, concluziile intelectuale ce trăsesem nu-mi mîhneau azi tot atît de crud simțirea. Ele rămîneau aceleași; dar, ca de fiece dată cînd mă vedeam zmuls din obiceiurile mele, plimbarea făcută la o altă oră, într-un loc nou, simțeam o vie plăcere. Această plăcere mi se părea astăzi o plăcere pur frivolă, aceea de a merge la o « matinée » la Dna de Guermantes. Dar de vreme ce știam acum că nu mai puteam atinge nimic altceva decît plăcerile frivole, la ce bun să mi le refuz. Îmi spuneam încă odată că nu simțisem, încercînd acea descriere, nimic din acel entuziasm care nu e singurul dar e cel dintîi criteriu al talentului. Încercam acum să scot din memoria mea alte « instantanee », mai cu seamă instantanee pe care le luasem la Veneția, dar nimic decît acest cuvînt și mi-o făcea plictisitoare ca o expoziție de fotografii, și și nu simțeam în mine mai mult gust, mai mult talent, spre a descrie acum ceea ce văzusem altădată, decît ieri ceea ce scrutam cu un ochi minuțios și posomorît, în chiar acea clipă. Peste puțin, atîția prieteni pe care nu-i văzusem de o vreme așa îndelungată aveau fără îndoială să-mi ceară să nu mă mai sihăstresc într-astfel, să le consacru zilele mele. Nu aveam nici o îndreptățire să-i lipsesc de dorința lor fiindcă aveam acum dovada că nu mai eram bun de nimic, că literatura nu-mi mai putea pricinui nici o bucurie, fie din vina mea, fiind prea puțin dotat, fie din a sa, dacă era într-adevăr mai puțin plină de realitate decît îmi închipuisem.

Cînd mă gîndeam la ceea ce îmi spusese Bergotte : « Ești bolnav, dar n-ai de ce să te plîngi căci îți rămîn bucuriile spiritului» cît de mult se înșelase asupra mea ! Cît de puțină bucurie era în această luciditate sterilă ! Adaog chiar că dacă aveam poate cîteodată plăceri (nu ale minții) le risipeam întotdeauna pentru o altă femeie; în așa fel încît, de mi-ar fi dăruit Ursita încă o sută de ani, și fără slăbiciuni, ea n-ar fi făcut decît să adaoge înnădiri una după alta într-o viețuire toată în lungime, căreia nu-i puteai vedea temeiul de a se mai prelungi, și cu atît mai mult încă lungă vreme.

https://biblioteca-digitala.ro

Cît despre « bucuriile cugetului », puteam eu numi astfel acele reci constatări pe care ochiul meu clarvăzător sau raționamentul meu just le nota fără nici o plăcere și care rămîneau neroditoare?

Dar se întîmplă cîteodată ca tocmai în clipa în care totul ni se pare pierdut să se arate vestirea ce ne poate mîntui; ai bătut la toate porțile care nu dau spre nicăieri, și singura prin care poți intra și pe care ai fi căutat-o zadarnic timp de o sută de ani, ciocănești în ea în neștire, și se deschide. Rumegînd mohorîtele gînduri de care vorbeam acu o clipă, pătrunsesem în curtea palatului de Guermantes, și, furat de ele, nu văzusem o trăsură care venea spre mine; la strigătul vizitiului n-avui decît timpul să mă trag iute de o parte, și dădui îndărăt cît să mă împiedic de pietrele caldarîmului destul de prost rostuite, după care era un șopron. Dar în clipa în care, ridicîndu-mă, îmi pusei piciorul pe o piatră care era mai puțin ieșită decît cea dinainte, toată descurajarea mea pieri în fața aceleiași fericiri pe care la diferite răstimpuri ale vieții mi-o dăruise priveliștea unor arbori pe care crezusem a-i recunoaște într-o plimbare cu trăsura prin împrejurimile de la Balbec, priveliștea clopotnițelor din Martinville, savoarea unei madeleine muiată într-o ceașcă de ceai, atîtea alte senzații de care am vorbit și pe care cele din urmă opere ale lui Vinteuil mi se păruse a le sintetiza. Ca în clipa în care gustam madeleina, orice neliniște despre viitor, orice îndoială intelectuală se risipiseră. Cele care mă năpădeau adineaori cu privire la realitatea darurilor mele literare, și chiar la realitatea literaturii, zburaseră ca prin farmec. Fără să fi făcut nici un raționament nou, găsit nici un argument hotărîtor, greutățile de nedezlegat pînă adineaori, își pierduseră orice însemnătate. Dar, de data aceasta, eram foarte hotărît a nu mă mai resemna să ignor de ce, cum făcusem în ziua cînd mușcasem dintr-o madeleină muiată în ceai. Fericirea pe care tocmai o încercam era foarte cu adevărat chiar acea care mă cuprinsese mîncînd madeleina și căreia amînasem atunci a-i căuta cauzele profunde. Deosebirea, numai materială, sta în imaginile evocate; un azur adînc îmi îmbăta ochii, senzații de răcoare, de orbitoare lumină se învîrtejeau în preajmă și, în dorința de a le prinde, fără a îndrăzni să mă clintesc ca atunci cînd gustam savoarea madeleinei străduindu-mă a face să ajungă pînă la mine ceea ce îmi amintea, stam, cu rizicul a stîrni rîsul mulțimii nenumărate a vizitiilor, să mă clatin cum făcusem adineaori, cu un picior pe piatra mai ieșită, cu celălalt pe piatra mai joasă. De fiecare dată cînd refăceam nimic decît materialmente același pas, mi-era fără de folos; dar dacă izbuteam, uitînd de apropiata « matinée » Guermantes, să regăsesc ceea ce simțisem punîndu-mi într-astfel picioarele, din nou vedenia strălucitoare și nedeslușită mă atingea cu aripa-i în zbor, ca și cum mi-ar fi spus : « Prinde-mă în treacăt dacă ai puterea, și silește-te

https://biblioteca-digitala.ro

să dezlegi enigma de fericire pe care ţi-o propun ». Şi aproape numaidecît, o recunoscui, era Veneţia, despre care sforţările mele de a o descrie şi pretinsele instantanee luate de memorie nu-mi spuseseră niciodată nimic, şi pe care senzaţia pe care o simţisem altădată pe două dale inegale ale baptisteriului din San Marco mi-o dăduse cu toate celelalte senzaţii unite în ziua aceea cu senzaţia de care spun şi care rămăseseră în aşteptare, în rîndul lor, de unde un fulgerător hazard le făcuse poruncitor să iasă, în perindarea zilelor uitate. Tot astfel gustul micii madeleine îmi amintise de Combray. Dar pentru ce imaginile din Combray şi din Veneţia îmi dăduseră, într-una şi în cealaltă clipă o bucurie deopotrivă cu o certitudine, şi îndestulă, fără alte dovezi, spre a-mi face moartea indiferentă?

Tot întrebîndu-mă şi fiind hotărît azi să aflu răspunsul, intrai în palatul de Guermantes, pentru că lăsăm întotdeauna să treacă înaintea lucrării lăuntrice ce avem de făcut rolul aparent pe care-l jucăm şi care, în ziua aceea, era cel de mosafir. Dar ajuns la primul cat, un valet mă pofti să intru o clipă într-un mic salon-bibliotecă alăturat de bufet, pînă ce bucata care se cînta se va fi sfîrşit, dat fiindcă prinţesa oprise să se deschidă uşile în timpul cît concerta. Or, chiar în acea clipă, o a doua vestire veni să întărească pe cea pe care mi-o dăduseră cele două pietre de caldarîm nedeopotrivă şi să mă îndemne să stărui în sarcina ce-mi luasem. Un fecior într-adevăr, în sforţările lui vane de a nu face zgomot, lovi o lingură de un taler. Acelaşi fel de fericire pe care mi-o dăduseră cele două dale inegale mă cotropi; senzaţiile erau tot de mare căldură, dar cu totul diferite: amestecată cu un miros de fum, potolită de frageda mireasmă a unui loc împădurit; şi-mi dădui seama, de ce mi se părea atît de plăcut, că era acelaşi şirag de arbori pe care îl găsisem plictisitor de văzut şi de descris, şi în faţa căruia, destupînd caneta de bere pe care o aveam în vagon, mi se năzărise o clipă, într-un fel de uituceală, că mă găseam, pînă-ntr-atît zgomotul identic al lingurii lovită de taler îmi dăduse, înainte să fi avut timpul să mă dumiresc, iluzia zgomotului ciocanului unui lucrător care potrivise ceva la o roată a trenului în timp ce ne opriserăm în faţa acelui crîng. S-ar fi spus atunci că semnele ce trebuiau, în ziua aceea, să mă zmulgă din descurajarea mea şi să-mi redea încrederea în litere, ţineau să se multiplice, căci, un bătrîn valet de multă vreme în slujba prinţului de Guermantes recunoscîndu-mă şi aducîndu-mi în biblioteca în care mă aflam, spre a mă scuti de a merge la bufet, cîţiva pesmeciori, un pahar de oranjadă, îmi ştersei gura cu şervetul pe care mi-l dăsuse; dar fără de veste, ca eroul din *O Mie şi una de Nopţi* care fără să ştie îndeplinea tocmai ritul care făcea să răsară, numai de el văzut, un duh, bun gata să-l ducă în depărtare, o nouă vedenie de azur trecu prin faţa ochilor mei; dar el era pur şi salin, se umfla în ţîţa viorii; impresia fu atît de puternică încît clipa

https://biblioteca-digitala.ro

pe care o trăiam îmi păru a fi clipa de față; mai năucit decît în ziua rînd mă întrebam dacă aveam într-adevăr să fiu primit de prințesa de Geurmantes sau dacă n-avea să se prăbușească totul, îmi venea să cred că slujitorul deschisese fereastra spre plaje și că totul mă poftea să cobor să mă plimb de-a lungul digului cu mareea urcată; șervetul pe care-l luasem să-mi șterg gura avea aidoma felul aspru și scrobit al celui cu care mă trudisem atîta să mă usuc în fața ferestrei, în ziua dintîi a sosirii mele la Balbec, și, acum, în fața acestei biblioteci din hotel de Guermantes, el desfășura, distribuit în fețele și în frîngerile lui, penetul unui ocean verde și albastru ca o coadă de păun. Și nu mă desfătam numai de aceste culori, ci de o întreagă clipă a vieții mele care le înălța, care fusese fără îndoială tindere spre ele, de care vreun simțămînt de oboseală sau de tristețe mă împiedicase poate să mă bucur la Balbec, și care acum, scăpat de ceea ce era nedesăvîrșit în percepția exterioară, limpede și destrupat, mă umplea de voioșie.

Bucata ce se cînta putea sfîrși dintr-o clipă în alta, și aveam să fiu nevoit, poate, să intru în salon. Așa că mă străduiam să încerc să văd limpede cît mai repede cu putință în firea plăcerilor aidoma pe care de trei ori în cîteva minute tocmai le simțisem, și apoi să desprind învățătura ce trebuia să trag. Asupra deosebirii nemărginite ce există între impresia adevărată ce am avut de un lucru și impresia factice pe care ne-o dăm cînd cu dinadinsul încercăm să ne-o reprezentăm, nu mă opream. Aducîndu-mi prea bine aminte cu cîtă oarecare nepăsare putuse Swann să vorbească odinioară de zilele cînd fusese iubit, fiindcă sub această frază vedea altceva decît pe ele, și durerea năprasnică pe care i-o pricinuise mica frază a lui Vinteuil redîndu-i acele zile înseși, așa cum le simțise altădată, înțelegeam cu mult prea bine că tot ceea ce senzația dalelor inegale, asprimea șervetului, gustul madeleinei redeșteptaseră în mine, n-avea nici o legătură cu ceea ce adeseori căutam să-mi amintesc despre Veneția, despre Balbec, despre Combray, cu ajutorul unei memorii uniforme; și înțelegeam că viața poate fi socotită ca mediocră, chiar dacă în anume clipe poate părea frumoasă, fiindcă în cazul dintîi e pe cu totul altceva decît pe ea însăși, pe imagini care nu păstrează nimic din ea, că e judecată și depreciată. Cel mult, notam lăturalnic că deosebirea ce există între fiecare din impresiile reale — deosebiri care îți explică de ce o pictură uniformă a vieții n-ar putea fi asemănătoare — ținea poate de această pricină că pînă și cel mai mărunt cuvînt pe care l-am spus într-o anume epocă a vieții noastre, gestul cel mai neînsemnat pe care l-am făcut era înconjurat, purta pe el răsfrîngerea lucrurilor ce logic nu țineau de el, fiind fost despărțite de inteligența care n-avea nimic de făcut cu ele pentru cerințele raționamentului, dar în sînul cărora — aici răsfrîngerea roză a serii pe peretele înflorit al unei ospătării campestre, senzație de foame, dorința

https://biblioteca-digitala.ro

femeilor, plăcerea luxului; dincolo volutele albastre ale mării matinale învăluind fraze muzicale care răsar în parte din ea ca umerii ondinelor — gestul, actul cel mai simplu rămîne închis ca într-o mie de urcioare înfundate în care fiecare ar fi plin de lucrurile ce țin de o culoare, de o mireazmă, de o căldură cu totul diferite; fără a mai socoti că aceste urcioare, răftuite pe toată înălțimea anilor noștri în timpul cărora noi n-am încetat de a ne schimba, de n-ar fi decît ca vis și ca gîndire, sînt așezate la altitudini foarte felurite, și ne dau senzația de atmosfere ciudat diferite. E adevărat că aceste schimbări, noi le-am săvîrșit pe nesimțite; dar între amintirea ce ni se întoarce pe neașteptate și starea noastră de acum, ca și între două amintiri de ani, de locuri, de ore diferite, depărtarea e atît de mare încît aceasta ar ajunge chiar în afara unei originalități specifice, să le facă de necomparat unele cu altele. Da, dacă amintirea, grație uitării, n-a putut înnoda nici o legătură, făuri nici o verigă între ea și clipa de acum, dacă a rămas la locul ei, la data ei, dacă și-a păstrat distanțele, izolarea ei în adîncul unei văi sau în creștetul unei culmi, ea ne face dintr-odată să tragem în piept un aer nou, tocmai pentru că e un aier pe care l-am respirat altădată, acel aier mai pur pe care în van încercară poeții să-l facă a domni în Paradis și care n-ar putea să dea acea senzație profundă de reînnoire decît dacă a mai fost respirat, căci adevăratele paradise sînt paradisele pe care le-am pierdut.

Și în treacăt întrezăream că vor fi aici, în opera de artă pe care mă și simțeam gata, fără a mă fi hotărît cu bună știință, a o întreprinde, mari dificultăți. Căci trebuia să-i desăvîrșesc părțile perindate într-o materie care ar fi cu totul deosebită de cea care s-ar potrivi cu amintirile unor dimineți la marginea mării sau unor după-amiezi la Veneția, dacă voiam să zugrăvesc acele seri de la Rivebelle cînd, în sala de mîncare deschisă spre grădină, căldura prindea să se descompună, să cadă, să depună, cînd o ultimă lucire mai lumina trandafirii de pe pereții ospătăriei în timp ce ultimele acuarele ale zilei se mai puteau încă vedea pe cer, — într-o materie cu totul alta, nouă, de o străvezime, de o sonoritate anume, frăgezindă și roză.

Lunecam repede peste toate acestea, mai poruncitor îndemnat cum eram de a căuta pricina acestei fericiri, a caracterului de certitudine cu care se impunea, căutare amînată altădată. Or, această pricină, o ghiceam comparînd aceste felurite impresii preafericite și care aveau aceasta comun între ele că le încercam totodată în clipa de față și într-o clipă îndepărtată, pînă a face trecutul să încalce asupra prezentului, a mă face să șovăi în a ști în care din două mă aflam; într-adevăr, eul care atunci savura în mine această impresie o savura în ceea ce ea avea comun în o zi trecută și acum, în ceea ce avea ca extratemporal, un eu care nu apărea decît cînd, printr-una din acele identități între prezent și trecut, el se

https://biblioteca-digitala.ro

putea afla în singurul mediu în care putea să trăiască, să se bucure de esenţa lucrurilor, adică afară din timp. Aceasta lămurea că spaimele cu privire la moartea mea să se fi potolit în clipa cînd recunoscusem fără a-mi da seama gustul micii madeleine, fiindcă în acea clipă eul care fusesem era un eu extratemporal, prin urmare nepăsător la vicisitudinile viitorului. Acest eu de atunci nu venise niciodată în întîmpinarea mea, nu se manifestase niciodată, decît în afara acţiunii, a plăcerii imediate, de fiecare dată cînd miracolul unei analogii mă făcuse să scap de prezent. Singur el avea puterea de a mă face să regăsesc zilele trecute, timpul pierdut, în faţa căruia sforţările memoriei și inteligenţei mele cădeau întotdeauna neputincioase.

Şi poate, dacă adineaori mi se părea că Bergotte greşise vorbind de bucuriile vieţii spirituale, era pentru că numeam « viaţă spirituală », în acea clipă, nişte raţionamente logice care n-aveau nici o legătură cu ea, cu ceea ce exista în mine în acea clipă — întocmai cum putusem găsi lumea și viaţa plictisitoare fiindcă le judecam după nişte amintiri lipsite de adevăr, în timp ce simţeam atîta poftă de a trăi acum cînd prindea să renască în mine, de trei ori, o adevărată clipă a trecutului.

Nimic decît o clipă a trecutului? Cu mult mai mult, poate; ceva care, comun totodată trecutului şi prezentului, e mult mai esenţial decît amîndouă. De-atîtea ori, de-a lungul vieţii mele, realitatea mă dezamăgise pentru că în clipa în care o simţeam, imaginaţia mea, care era singurul meu organ spre a mă bucura de frumuseţe, nu se putea aplica ei, în virtutea legii de neînlăturat care vrea ca să nu-ţi poţi imagina decît ceea ce e absent. Şi iată că, deodată, înrăurirea acestei aspre legi se văzuse desfiinţată, întreruptă, printr-un minunat mijloc de scăpare al naturii, care făcuse să joace răsfrîngerile unei senzaţii — zgomotul furculiţei și al ciocanului, același titlu de carte, etc. — în trecut, ceea ce îngăduia imaginaţiei mele să o guste, şi totodată în prezent, unde zguduirea învederată a simţurilor mele de către zgomot, atingerea rufei, etc. adăogase visurilor imaginaţiei un ce de care sînt de obicei lipsite, ideia de existenţă, şi, graţie acestui subterfugiu, îngăduise eului a obţine, a izola, a imobiliza — în durata unui fulger — ceea ce nu prinde niciodată: o cîtime de timp în stare pură. Eul care renăscuse în mine cînd, cu un asemenea freamăt de fericire, auzisem zgomotul comun totodată lingurii care atinge talerul şi ciocanului care bate în roată, nepotrivirii lespezilor curţii Guermantes şi ale baptisteriului din San Marco, etc., acest eu nu se hrăneşte decît din esenţa lucrurilor, în ea doar își află dăinuirea, desfătările. El lîncezeşte în cercetarea prezentului unde simţurile nu i-o pot aduce, în scrutarea unui trecut pe care inteligenţa i-l usucă, în aşteptarea unui viitor pe care voinţa îl construieşte cu fragmente de prezent și de trecut cărora le mai smulge din reali-

https://biblioteca-digitala.ro

tatea lor nepăstrînd din ele decît ceea ce se potrivește scopului utilitar, îngust omenesc, ce le destină. Dar ca un zgomot, ca o mireazmă, auzit sau respirată altădată, să mai fie din nou, în același timp în prezent și în trecut, reale fără a fi actuale, ideale fără a fi abstracte, numaidecît esența dăinuitoare și de obicei ascunsă a lucrurilor se vede descătușată și adevăratul nostru eu care, uneori de timp îndelungat, părea mort, dar nu era în întregime, se deșteaptă, se însuflețește primind cereasca hrană ce i se aduce. O minută dezrobită din rînduiala vremii, a recreat în noi, spre a o simți, omul dezrobit din rînduiala vremii. Și aceasta, e de înțeles să fie încrezător în bucuria sa, chiar dacă simplul gust al unei madeleine nu pare să cuprindă în el pricinile acestei bucurii, e de înțeles ca vorba « moarte » să n-aibe înțeles pentru el; aflat în afara timpului, cu ce l-ar mai putea înfricoșa viitorul?

....

Astfel încît ceea ce eul în trei, și în patru rînduri reînviat în mine socotise prilej de desfătare, erau poate fragmente de viață sustrase timpului, dar această contemplație, cu toate că de eternitate, era fugitivă. Și totuși simțeam că plăcerea pe care ea, la rare răstimpuri, mi-o dăduse în viață, era singura care putea să fie fecundă și veritabilă. Semnul irealității celorlalte nu se arată el îndeajuns, fie neputința lor de a ne mulțumi, ca de pildă plăcerile mondene care dau cel mult indispoziția provocată de ingestiunea unei hrane abjecte, prietenia care e o simulare pentru că, oricît ar face-o în numele unor rațiuni morale, artistul care lasă o oră de lucru pentru o oră de taclale cu un prieten, știe că jertfește o realitate pentru ceva care nu există (prietenii nefiind prieteni decît în acea dulce toană pe care o avem în timpul vieții, căreia ne supunem, dar pe care în străfundurile cugetului nostru o știm greșeala unei nebun care ar crede că mobilele trăiesc și ar vorbi cu ele), fie în tristețea ce urmează mulțumirii, ca de pildă cea pe care o simțisem, în ziua cînd fusesem prezentat Albertinei, de a-mi fi dat osteneala totuși destul de mică spre a avea un lucru — a cunoaște pe această fată — care nu mi se părea mic decît pentru că îl avusesem? Chiar o plăcere mai profundă ca de pildă cea pe care aș fi putut-o încerca pe vremea cînd o iubeam pe Albertina, nu era în realitate simțită decît invers prin spaima ce o aveam cînd nu era lîngă mine, căci atunci cînd eram încredințat că o să vină, ca în ziua în care se întorsese de la Trocadero, nu mi-aș fi putut închipui că sînt în stare să simt doar o vagă plictiseală, în timp ce mă exaltam din ce în ce mai mult pe măsură ce aprofundam, cu o bucurie crescîndă pentru mine, zgomotul cuțitului sau gustul ceaiului care făcuse să intre în odaia mea odaia mătușii-mi Léonie, și în urma ei întregul Combray, și cele două părți ale lui.

Astfel, această contemplare a esenței lucrurilor, eram acum hotărît să mă

https://biblioteca-digitala.ro

dărui cu totul ei, să o fixez, dar cum? prin ce mijloc? Fără îndoială, în clipa în care asprimea șervetului îmi redase dintr-odată întregul Balbec, el îmi desmierdase în răstimp de o clipă imaginația, nu numai cu vederea mării așa cum era ea în acea dimineață, ci și cu mireazma odăii, cu bătaia vîntului, cu pofta de mîncare, cu nehotărîrea între feluritele promenade, toate acestea legate de senzația rufei ca miile de aripi ale îngerilor, — fără îndoială, în clipa în care nepotrivirea celor două pardoseli prelungise imaginile uscate și firave ce aveam de Veneția și de San Marco, în toate sensurile și toate dimensiunile, cu toate senzațiile pe care le încercasem acolo, racordînd piața bisericii, debarcaderul pieței, canalul debarcaderului, și tuturor celor ce văd cu ochii lumea dorințelor care nu e văzută decît de spirit, — mă împinsese dorul, dacă nu, din pricina anotimpului, să mă duc să mă repreumblu pe apele pentru mine mai ales primăvăratice ale Veneției, măcar să mă reîntorc la Balbec. Dar nu mă opream o clipă la gîndul acesta. Nu numai că știam că locurile nu erau așa cum numele lor mi le zugrăveau, și nu se mai vedea cu desăvîrșire decît în visurile mele, dormind, că un loc se întindea în fața mea făcut din preacurata mladă în întregime osebită de lucrurile comune care se văd, se pipăie, și care fusese a lor cînd mi le înfățișam; dar chiar în ce privește acele imagini de un alt soi încă, ale amintirii, știam că frumusețea plajei Balbec, eu n-o aflasem cînd mă găseam acolo, și că însăși imaginea pe care mi-o lăsase, nu mai era aceea pe care o regăsisem la a doua mea ședere. Prea încercasem neputința de a atinge în realitate ceea ce era în adîncul a mie-însumi; că nu trăgeam mai mult nădejdea pe piața San Marco cum n-o trăsesem în a doua mea călătorie la Balbec, sau la întoarcerea mea la Tassonville spre a o vedea pe Gilberte, că voi regăsi Timpul pierdut, și că simplă călătoria, care nu făcea decît să-mi întindă odată mai mult amăgirea că aceste vechi impresii existau afară din mine, în colțul unei piețe oarecare, nu putea fi mijlocul pe care îl căutam. Și nu voiam să mă las momit odată mai mult, căci lucrul cel mai arzător pentru mine era de a ști însfîrșit dacă mi-era într-adevăr cu putință să ajung la ceea ce, veșnic desamăgit cum fusesem în prezența locurilor și a ființelor, socotisem a fi (chiar dacă o dată piesa pentru concert a lui Vinteuil ar fi părut să-mi spună contrariul) de neînfăptuit. N-aveam așa dar să încerc o experiență mai mult în calea care de îndelungă vreme știam că nu duce la nimic. Impresiuni asemeni celor pe care căutam a le fixa nu puteau decît să se destrame la atingerea cu o bucurie nemijlocită care a fost neputincioasă de a le da viață. Singurul chip de a le gusta și mai mult sta în străduința de a le cunoaște mai deplin, acolo unde ele se aflau, adică în mine-însumi, de a le desluși pînă în străfundurile lor. Nu putusem cunoaște plăcerea la Balbec, nici pe cea de a trăi cu Albertina, care nu-mi fusese dat a o simți decît prea tîrziu. Și recapitu-

https://biblioteca-digitala.ro

larea ce făceam de desamăgirile vieţii mele, ca trăită, şi care mă îndemnau a crede că realitatea ei trebuia căutată altundeva decît în acţiune, nu apropia într-un chip pur întîmplător şi urmînd împrejurările trăirii mele, decepţiuni deosebite. Ştiam că desamăgirea călătoriei, desamăgirea dragostei nu erau desamăgiri deosebite, ci faţa schimbată pe care o ia, după faptul la care se aplică, neputinţa pe care o aveam de a ne împlini în plăcerea materială, în acţiunea efectivă. Şi, regîndindu-mă la acea bucurie extratemporală pricinuită, fie de zgomotul lingurii, fie de gustul madeleinei, îmi spuneam: « Oare, asta era acea fericire propusă de mica frază a sonatei lui Swann care se înşelase contopind-o cu desfătarea dragostei şi n-o ştiuse găsi în creaţia artistică, acea fericire care mă făcuse să presimt ca mai supraterestră încă decît nu făcuse mica frază a sonatei, chemarea roşie şi tainică a acelui septuor pe care Swann nu-l putuse cunoaşte fiind mort ca atîţia alţii înainte ca adevărul făcut pentru ei să se fi revelat? De altfel, ea nu i-ar fi putut sluji, căci acea frază putea foarte bine să simbolizeze o chemare, dar să nu creeze forţe şi să facă din Swann scri itorul care nu era ».

Cu toate acestea, îmi dădui seama la capătul unei clipe, după ce mă gîndisem la aceste reînvieri ale memoriei, că, într-alt chip, impresiuni nedesluşite îmi stăruiseră uneori, şi încă de la Combray dinspre al de Guermantes, în gînd, în felul acestor reminiscenţe, dar care ascundeau nu o senzaţie de altădată ci o adeverire nouă, o imagine scumpă pe care căutam să o descopăr prin strădanii de felul celor pe care le faci spre a-ţi aduce aminte de ceva, ca şi cum cele mai frumoase idei ale noastre ar fi ca nişte arii muzicale ce ne-ar reveni în minte fără să le fi fost auzit vreodată, şi pe care ne-am strădui să le ascultăm, să le transcriem. Ţin minte cu plăcere, pentru că asta îmi dovedea a şi fi fost acelaşi de pe atunci şi că asta ascundea o trăsătură fundamentală a firii mele, cu întristare de asemenea gîndindu-mă că de atunci nu mai înaintasem niciodată, că încă la Combray puteam prinde cu luare-aminte în faţa cugetului cîte-o imagine care mă silise să o privesc, un nor, triunghiul unui stol, o clopotniţă, o floare, o pietricică, simţind că sub aceste semne era poate cu totul altceva ce trebuia să încerc a descoperi, un gînd pe care ele îl traduceau în felul acelor caractere hieroglifice care s-ar crede că semnifică doar obiecte materiale. Fără îndoială că această descifrare era anevoioasă, dar singură ea era în măsură să dea oarecare adevăr cetitului. Căci adevărurile pe care inteligenţa le prinde de-a dreptul prin ochiurile ferestrelor în lumea deplinei lumini au un ce mai puţin profund, mai puţin necesar decît cele pe care viaţa ni le-a comunicat într-o impresiune, materială, fiindcă a pătruns prin simţurile noastre, dar căreia îi putem desprinde spiritul. La urma urmei, într-o împrejurare ca şi într-alta, că e vorba

https://biblioteca-digitala.ro

de impresiuni asemeni celei pe care mi-o dăduse vederea clopotnițelor din Martinville, sau de reminiscențe cum era cea a nepotrivirii celor două trepte sau gustul madeleinei, trebuia încercat a interpreta senzațiile ca semnele a tot atîtea legi și idei, căutînd a gîndi, adică de a face să iasă din penumbră ceea ce simțisem, de a-l converti într-un echivalent spiritual. Or, acest mijloc ce mi se părea singurul, ce era altceva decît a face o operă de artă? Și urmările mi se îngrămădeau în minte, căci fie că era vorba de reminiscențe de felul zgomotului furculiței sau de gustul madeleinei, ori de acele adevăruri scrise cu ajutorul unor figuri cărora încercam să le caut înțelesul în mintea mea în care, clopotnițe, bălării, alcătuiau o carte de fermece încurcată și înflorită, cel dintîi semn al lor deosebitor era că nu eram liber să le aleg, că ele mi se dăduseră ca atare. Și simțeam că aceasta trebuia să fie pecetia adeveririlor. Nu fusesem să caut cele două lespezi nepotrivite ale curții în care mă poticnisem. Dar tocmai chipul neprevăzut, de neînlăturat, cu care senzația fusese întîlnită, controla adevărul trecutului pe care-l reînvia, imaginile pe care le declanșa, fiindcă noi îi simțim sforțarea de a urca spre lumină, cum simțim bucuria realului regăsit. El e de asemeni controlul veridicității întregului tablou, făcut din impresiuni contemporane pe care-l trage după el cu acea infailibilă proporție de lumină și de umbră, de relief și de omisiune, de suvenir și de uitare pe care memoria sau observația conștiente îl vor ignora întotdeauna.

. . . .

O imagine dăruită de viață ne aducea de fapt, în acea clipă, senzații multiple și diferite. Vederea, de pildă, a scoarței unei cărți de mult cetite a împletit în slovele titlului ei razele de lună a unei îndepărtate nopți de vară. Gustul cafelei cu lapte ne aduce acea vagă speranță a unui timp frumos care atît de ades altădată, în timp ce o beam dintr-o cană de porțelan alb, cremoasă și plisată care părea lapte întărit, cînd ziua era încă neatinsă și plină, pornise să ne surîdă în clara cumpănă a zorilor. O oră nu e numai o oră, e un vas plin de parfume, de svonuri, de planuri și de climate. Ceea ce numim realitate e o anume legătură între aceste senzații și aceste amintiri care ne înconjoară în același timp — legătură care suprimă o simplă viziune cinematografică, care se depărtează prin aceasta cu atît mai mult de adevăr cu cît ține a se mărgini numai la el — legătură unică pe care scriitorul e îndrituit a o regăsi spre a înlănțui pentru totdeauna în fraza sa cei doi termeni diferiți. Poți face să se perinde la nesfîrșit într-o descriere obiectele care figurau în locul descris, adevărul nu va începe decît în clipa în care scriitorul va lua două obiecte diferite, va stabili legătura lor, analoagă în lumea artei cu cea care e legătura unică a legii cauzale în lumea științei, și le va închide în inelele necesare ale

https://biblioteca-digitala.ro

unui stil frumos, chiar, așa e viața, cînd, apropiind o însușire comună a două senzații, el va desprinde esența lor comună, unindu-le pe una și pe cealaltă spre a le sustrage contingențelor timpului, într-o metaforă. Natura nu mă adusese ea însăși, din acest punct de vedere, pe făgașul artei, nu era, oare, ea însăși început de artă, ea care nu-mi îngăduise să cunosc, adeseori, frumusețea unui lucru decît într-altul, amiaza la Combray decît în zvonul clopotelor sale, diminețile de la Doncières decît în sughițurile caloriferului cu apă? Legătura poate fi prea puțin interesantă, obiectele mediocre, stilul stîngaci, dar atîta timp cît nu a fost asta, nu e nimic.

Dar era și mai mult. Dacă realitatea ar fi acest soi de gunoi al experienței, aproape aidoma pentru fiecare, fiindcă atunci cînd spunem: o vreme urîtă, un război, o stație de trăsuri, un restaurant luminat, o grădină înflorită, toată lumea știe ceea ce vrem să spunem; dacă asta ar fi realitatea, fără îndoială că un fel de film cinematografic al acestor lucruri ar fi suficient și « stilul », « literatura » care s-ar depărta de simplele lor date ar fi un « hors-d'œuvre » artificial. Dar era, oare, asta, realitatea? Dacă n-aș încerca să-mi dau seama de ceea ce se petrece într-adevăr în clipa în care un lucru ne face o anume impresie, fie să zicem, ca în ziua cînd, trecînd pe podul de la Vivonne umbra unui nor pe apă mă făcuse să strig « drace ! », sărind de bucurie, fie că ascultînd o frază a lui Bergotte, tot ce voi fi văzut din impresia mea fu asta care nu-i plăcu în chip deosebit: « E admirabil », fie că iritat de o proastă purtare, Bloch rosti aceste cuvinte care nu se potriveau de loc cu o aventură atît de vulgară: « Să te porți astfel, găsesc oricum că e fffantastic », fie cînd, măgulit de a fi bine primit de al de Guermantes, și de altfel puțin afumat de vinurile lor, nu mă putui împiedica să-mi spun, singur, cu jumătate glas, plecînd de la ei: « Oricum, sînt niște oameni delicioși cu care ar fi plăcut să-ți petreci viața », mă dumirii că această carte esențială, singura carte adevărată, un mare scriitor nu trebuie, în înțelesul obișnuit, s-o inventeze, pentru că ea se și află în fiecare din noi, ci s-o traducă. Datoria și sarcina unui scriitor sînt cele ale unui traducător.

. . . .

Dacă dintotdeauna m-am aplecat cu atîta luare aminte asupra visurilor pe care le aveam în timpul somnului, nu e, oare, pentru că răscumpărînd durata prin putere, ele ne ajută să înțelegem mai bine ceea ce e subiectiv, de pildă, în dragoste, prin simplul fapt că — dar cu o iuțeală ce ține de minune — împlinesc ceea ce vulgar s-ar putea numi a-ți vîrî o femeie sub piele, pînă a ne face să iubim cu patimă în răstimpul unui somn de cîteva minute o urîtă, ceea ce în viața reală ar fi cerut ani de obișnuință, de concubinaj — și ca și cum ar fi fost, născocite de vreun doctor miraculos, niște injecții intravenoase de dragoste, cum tot atît de bine pot

https://biblioteca-digitala.ro

fi și de suferință? Cu aceeași iuțeală sugestia amoroasă pe care ne-au insuflat-o se destramă, și de multe ori nu numai amoreaza nocturnă încetează de a mai exista pentru noi ca atare, fiind fost ajunsă iar urîta binecunoscută, dar ceva și mai scump se destramă de asemeni, un întreg tablou de simțăminte de duioșie, de voluptate, de regrete vag estompate, o întreagă plutire spre Cythera a pasiunii căreia am dori să-i notăm, pentru starea de veghe, nuanțele unei verități nespus de dulce dar care se șterge ca o pînză prea pălită care nu se mai poate restaura. Și era poate și prin jocul formidabil pe care-l face cu Timpul că Visul mă fascinase în așa măsură. Oare nu văzusem adesea într-o singură noapte, într-o singură minută a unei nopți, vremuri atît de îndepărtate, surghiunite la acele distanțe enorme în care nu mai putem desluși nimic din simțămintele pe care le încercam atunci, prăvălindu-se cu toată viteza asupra noastră, orbindu-ne cu fulgerătoarea lor lumină, ca și cum ar fi fost niște avioane gigantice în loc de palidele stele pe care le credeam, făcîndu-ne să revedem tot ceea ce cuprinseseră pentru noi, dîndu-ne înfiorarea, zvîcnetul, claritatea vecinătății lor imediate, — care și-au reluat, odată ce ne-am trezit, distanța pe care ca printr-un farmec o săriseră, pînă a ne face să credem, pe nedrept de altfel, că ele erau unul din mijloacele de a regăsi Timpul pierdut?

Îmi dădusem seama că numai percepția grosieră și eronată plasează totul în obiect, cînd totul e în spirit; o pierdusem pe bunică-mea în realitate cu multe luni după ce o pierdusem de fapt, văzusem inșii schimbîndu-și înfățișarea după ideea pe care eu sau alții și-o făceau despre ei, unul singur fiind mai mulți după inșii care-i vedeau (feluriții Swann de la început de pildă, prințesa de Luxemburg pentru primul prezident), chiar pentru unul singur de-a lungul anilor (numele de Guermantes, feluriții Swann pentru mine). Văzusem dragostea statornicind într-o ființă ceea ce nu există decît într-o ființă care iubește. Îmi dădusem cu atît mai bine seama că făcusem să se întindă peste orice măsură distanța dintre realitatea obiectivă și iubire (Rachel pentru Saint-Loup și pentru mine, Albertina pentru mine și Saint-Loup, Morel și conducătorul de omnibus pentru Charlus sau alți inși, și cu toate astea, duioșiile lui Charlus: versurile lui Musset, etc.). În sfîrșit, într-o oarecare măsură, germanofilia D. de Charlus, privirea lui Saint-Loup pe fotografia Albertinei, mă ajutaseră să mă dezbăr pentru o clipă, dacă nu de germanofobia mea, cel puțin de credința mea în pura obiectivitate a acesteia, și să mă facă să gîndesc că poate cu Ura era ca și cu Dragostea, și că, în judecata teribilă pe care o ridica în acea clipă chiar Franța împotriva Germaniei pe care o socotea ca fiind în afara umanității, era mai înainte de toate o obiectivare de sentimente, aidoma celor care făceau ca Rachel și Albertina să pară atît de

https://biblioteca-digitala.ro

scumpe, una lui Saint-Loup, cealaltă mie. Ceea ce făcea, într-adevăr, cu putinţă ca această pornire a răului să nu fie în întregime esenţială Germaniei e că, aşa, cum, luîndu-mă pe mine în parte, avusesem atîtea iubiri rînd pe rînd, după sfîrşitul cărora pricina acestei iubiri mi se părea fără preţ, tot aşa văzusem în ţara mea atîtea uri rînd pe rînd care făcuseră să apară, de pildă, ca trădători — de o mie de ori mai răi decît germanii cărora le predau Franţa — dreyfusarzi ca Reinach cu care colaborau astăzi patrioţii împotriva unei ţări al căreia fiecare membru era neapărat un mincinos, o bestie feroce, un imbecil, făcînd excepţie de germanii care îmbrăţişaseră cauza franceză, ca regele României, regele Belgilor sau împărăteasa Rusiei. E adevărat că antidreyfusarzii mi-ar fi răspuns: « Nu-i acelaşi lucru ». Dar, într-adevăr, nu e niciodată acelaşi lucru, cum nu e nici aceeaşi persoană: fără de care, în faţa aceluiaşi fenomen, cel care e înşelat n-ar putea da vina decît pe starea sa subiectivă şi n-ar putea crede că darurile sau cusururile sălăşluiesc în obiect. Inteligenţa n-are nici o greutate atunci să întemeieze pe această diferenţă o teorie (învăţătura împotriva naturii a congregaţioniştilor după radicali, imposibilitatea rasei evreieşti de a se naţionaliza, ura perpetuă a rasei germane împotriva rasei latine, rasa galbenă fiind deocamdată reabilitată). Această parte subiectivă se vădea de altfel în convorbirile neutrilor în care germanofilii, de pildă, aveau darul de a înceta o clipă să priceapă şi chiar să asculte cînd li se vorbea de atrocităţile germane în Belgia. (Şi totuşi, ele erau reale: ceea ce întrezăream ca subiectiv în ură şi în privire ea însăşi nu împiedica nicidecum ca obiectul să poată avea calităţi sau defecte reale şi nu putea face ca realitatea să se destrame într-un pur relativism.) Şi dacă, după atîta amar de ani şi de timp pierdut, simţeam această înrîurire de căpetenie pînă şi în relaţiile internaţionale, chiar din fragedul început al vieţii mele nu o bănuisem, oare, cînd citeam în grădina de la Combray unul din acele romane ale lui Bergotte pe care, astăzi, chiar, dacă i-aş răsfoi cîteva pagini uitate în care văd şiretlicurile unui ticălos, n-am linişte decît după ce m-am încredinţat sărind o sută de pagini, că spre sfîrşit acelaşi ticălos e cum se cuvine pedepsit şi trăieşte îndeajuns spre a afla că tenebroasele sale urzeli au eşuat? Căci nu-mi mai aminteam bine ce se întîmplase cu aceste personaje, ceea ce nu le deosebea de altfel de persoanele care se aflau în acea după amiază la Dna de Guermantes a căror, unora cel puţin, viaţă trecută era atît de vagă pentru mine de parcă aş fi citit-o într-un roman pe jumătate uitat. Prinţul d'Agrigente se însurase pînă la urmă cu Dra. X . . . ? Sau să fi fost mai degrabă fratele Drei X . . . care o luase pe sora prinţului d'Agrigente? Sau făcusem o confuzie cu vreo trecută lectură sau un vis de curînd?

https://biblioteca-digitala.ro

Visul era de asemeni unul din acele fapte ale vieții mele care mă nimeriseră întotdeauna cel mai mult, care slujise cel mai mult a mă încredința de caracterul pur mental al realității, și căruia nu-i voi disprețui ajutorul în compunerea operei mele. Cînd trăiam, gîndindu-mă un pic mai puțin la mine, pentru o dragoste, un vis făcea să se apropie în chip straniu de mine, făcîndu-le să străbată mari distanțe de timp pierdut, bunică-mea, Albertina pe care începeam a o iubi din nou fiindcă îmi dase, în somn, o versiune, de altfel atenuată, a istoriei cu spălătoreasa. Gîndeam că ele ar purcede uneori să apropie astfel de mine adevăruri, simțiri, pe care singură strădania mea, sau chiar brodirile naturii nu mi le înfățișau; că ele ar redeștepta în mine doruri, regrete ale unor lucruri ce nu există, ceea ce e faptul care te hotărăște să lucrezi, să te abstragi de la obișnuință, spre a te desprinde de concret. Nu voi diprețui această muză secundă, această noptatică muză care ar ține uneori locul celeilalte.

....

La urma urmei, dacă m-aș gîndi bine, materia experienței mele, care ar fi materia cărții mele, îmi venea de la Swann, nu numai prin tot ceea ce-l privea pe el însuși și pe Gilberte; dar el era cel care îmi trezise, încă de la Combray, dorința de a merge la Balbec, unde altfel părinților mei nu le-ar fi trecut niciodată prin gînd să mă trimeată, și fără de care n-aș fi cunoscut-o pe Albertina, dar nici chiar pe al de Guermantes, pentrucă bunică-mea n-ar fi întîlnit-o pe Dna de Villeparisis, eu n-aș fi cunoscut pe Saint-Loup și pe D. de Charlus, ceea ce îmi dase prilejul s-o cunosc pe ducesa de Guermantes, astfel încît prezența mea chiar în acel moment la prințul de Guermantes, unde îmi venise ca-ntr-o străfulgerare ideea operei mele (ceea ce însemna că trebuia să-i datorez lui Swann nu numai materia ci și hotărîrea), îmi venea tot de la Swann. Peduncul puțin prea plăpînd spre a susține astfel întinderea întregii mele vieți (« partea dinspre Guermantes » avînd astfel a se fi aflat a premerge « părții dinspre Swann »). Dar foarte adesea acest autor al înfățișărilor vieții noastre e cîte unul care e pe o treaptă mult mai prejos decît Swann, e ființa cea mai mediocră. N-ar fi fost, oare, destul ca vreun camarad oarecare să-mi vorbească de cine știe ce nostimă copilă pe care aș fi putut s-o am acolo (și pe care probabil n-aș fi întîlnit-o) ca să mă fi dus la Balbec? Deseori te întîlnești așa mai tîrziu cu un camarad plictisitor, îi strîngi abia mîna, și totuși dacă te-ai gîndi vreodată, dintr-o vorbă aruncată în aer, un « Ar trebui să te duci la Balbec », întreaga noastră viață și operă se întîmplă să iasă dintr-asta. Nu-i purtăm nici o recunoștință, fără ca asta să fie o dovadă de ingratitudine. Căci rostind acele cuvinte el nu s-a gîndit nicidecum la enormele consecințe ce le-ar avea pentru noi. Simțirea și inteligența noastră sînt cele care au exploatat împrejurările, care, dată

https://biblioteca-digitala.ro

întîia sa impulsie, s-au generat unele pe altele fără ca el să fi prevăzut încurcarea cu Albertina mai mult decît serata mascată la palatul de Guermantes. Fără îndoială că impulsia lui a fost necesară, şi prin aceasta forma exterioară a vieţii noastre, materia însăşi a operei noastre depind de el. Fără Swann, părinţii mei nu s-ar fi gîndit niciodată să mă trimeată la Balbec. (El nu era de altfel răspunzător de suferinţele pe care indirect el însuşi mi le pricinuise: ele ţineau de slăbiciunea mea; a sa îl făcuse pe el însuşi să sufere destul prin Odette). Dar determinînd astfel viaţa pe care am dus-o, el a exclus tocmai prin aceasta, toate vieţile pe care le-am fi putut trăi în locul aceleia. Dacă Swann nu mi-ar fi vorbit de Balbec, n-aş fi cunoscut pe Albertina, sala de mîncare, pe cei din stirpea de Guermantes. Dar m-aş fi dus altundeva, aş fi cunoscut altfel de oameni, memoria mea ca şi cărţile mele ar fi fost pline de cu totul alte tablouri, pe care nici nu mi le pot închipui măcar şi a căror noutate, necunoscută mie, mă seduce şi mă face să regret de a nu fi mers mai curînd către ea şi ca Albertina şi plaja de la Balbec şi Rivebelle şi les Geurmantes să-mi fi rămas pentru totdeauna necunoscute.

În româneşte de TAŞCU GHEORGHIU

https://biblioteca-digitala.ro

O PASTIȘĂ: AFACEREA LEMOINE

Căldura devenea înăbușitoare, un clopoțel sună, cîteva turturele își luară zborul și, după ce se închiseră ferestrele la porunca președintelui, un miros de praf se răspîndi. Era bătrîn, cu o figură de măscărici, cu roba prea îngustă pentru trupul său corpolent și cu pretenții de om de spirit; iar favoriții săi egali, mînjiți cu rămășițe de tutun, dădeau întregii sale făpturi ceva ușor decorativ și vulgar. Suspendarea audienței prelungindu-se, se întrezăriră semne de familiaritate; pentru a intra în vorbă, cei mai șireți se plînseră cu glas tare de lipsă de aer, iar unul dintre ei afirmînd că-l recunoscuse pe ministrul de interne în persoana unui domn care ieșise, un reacționar, suspină: « Sărmana Franță! ». Scoțînd o portocală din buzunar, un negru își atrase considerația celor din jur și, de dragul popularității, chiar oferi vecinilor săi felii dintr-însa pe o foaie de ziar, cerîndu-și scuze: mai întîi unui om al bisericii, care afirmă « că nu mai mîncase niciodată o portocală atît de bună, e un fruct excelent, răcoritor »; însă o venerabilă aristocrată văduvă luă un aer ofensat, interzicînd fiicelor ei să accepte vreun lucru « dela cineva pe care nu-l cunoșteau », în vreme ce alții, neștiind dacă ziarul va ajunge pînă la ei, încercau să ia un aer de nepăsare: cîțiva se uitară la ceas, o doamnă își scoase pălăria. Deasupra era plasat un papagal. Doi tineri se mirară, ei ar fi dorit să știe dacă fusese așezat acolo ca o amintire sau poate din motive excentrice de gust. Dealtfel mucaliții începuseră să se strige dela o bancă la alta, iar nevestele, privindu-și soții, își înăbușeau rîsul în batiste; cînd se făcu tăcere, președintele păru că se reculege pentru a ațipi, avocatul lui Werner își rostea pledoaria. Pornise pe un ton emfatic, vorbi vreme de două ceasuri, părea a fi dispeptic și ori de cîte ori spunea: « Domnule Președinte », se prăbușea într-o plecăciune atît de adîncă încît ai fi zis că-i o tînără în fața regelui, ori un diacon părăsind altarul. Pentru Lemoine fu cumplit, însă eleganța formulelor îndulcea asprimea rechizitoriului. Perioadele stilului său se sucedau neîntrerupt ca apele unei cascade, ca o panglică care se desfășoară. Pe alocuri discursul era atît de monoton încît nu-l mai deosebeai de tăcere, ca un clopot a cărui vibrație stăruie, ca un ecou care se stinge treptat. În încheiere, dînsul invocă drept mărturie portretele președinților Grévy și Caront, așezate deasupra tribunalului: și toți, ridicînd capul, constatară că erau tot mai pline de mucigai în această sală oficială, neîngrijită care, exhibînd gloriile noastre, mirosea a

https://biblioteca-digitala.ro

stătut. O largă deschizătură se afla la mijloc, bănci se înşirau pînă la poalele pupitrului de judecată, parchetul era prăfuit, păianjeni se găseau la colţuri de tavan, un şobolan în fiecare gaură şi sala trebuia des aerisită din pricina caloriferului aflat în vecinătate, mirosind uneori în chip desgustător. Replicînd, avocatul lui Lemoine răspunse scurt. Însă accentul său era meridional şi, vorbind, făcea mereu apel la pasiunile generoase, scoţîndu-şi tot timpul lornionul. Ascultîndu-l, Nathalie resimţi acea turburare iscată de elocvenţă, inima sa inundată de o dulce desfătare se înălţa, batistul ce-i acoperea corsajul palpita ca firele de iarbă la marginea unei cişmele gata să izvorască, ori ca penele unui porumbel ce-şi ia sborul. În sfîrşit preşedintele făcu un semn, se auzi un murmur, două umbrele căzură: acuzatul urma să fie din nou audiat. Numaidecît gesturi de mînie ale celor de faţă îl şi desenară: de ce nu spusese adevărul, de ce nu fabricase diamante, de ce nu divulgase invenţia?

Cu toţii, pînă la cel mai sărac, ar fi ştiut — cu siguranţă — să scoată milioane dintr-însa. Le şi vedeau aevea în preajma lor, cuprinşi de violenţa regretului care te face să crezi că posezi lucrul după care ai plîns. Şi mulţi se lăsară din nou în voia mîngîietoarelor visuri făurite în clipa în care, aflînd vestea acestei descoperiri, întrezăriseră înavuţirea, înainte ca excrocul să fi fost depistat.

Pentru unii lucrul ar fi însemnat abandonarea afacerilor, un fastuos imobil pe avenue du Bois, influenţă la Academie, şi chiar un yacht care i-ar fi dus în timpul verii în ţări răcoroase, şi totuşi nu la pol, care e destul de ciudat, însă hrana de-acolo miroase a ulei, iar ziua de 24 ore poate stînjeni somnul, şi pe urmă de urşii albi cum poţi să te aperi?

Altora milioanele nu le ajungeau; pe loc le-ar fi jucat la Bursă; şi cumpărînd valori la cursul cel mai scăzut în ajunul zilei în care ar fi urcat din nou — un amic i-ar fi înştiinţat — şi-ar fi putut vedea capitalul lor însutit în răstimul cîtorva ceasuri. Atunci, bogaţi ca un Carnegie, s-ar fi ferit să alunece în utopia umanitară. (Dealtminteri, la ce bun? Un miliard împărţit la toţi francezii n-ar îmbogăţi pe niciunul în parte, cum se şi făcuse socoteala). Lăsînd însă luxul pe seama vanitoşilor, dînşii s-ar mulţumi doar cu confortul şi cu influenţa, ar izbuti să se facă numiţi preşedinte al Republicii, ambasador la Constantinopol, ar avea camera capitonată cu plută ca să micşoreze zgomotul făcut de vecini. N-ar intra la Jockey-Club, judecînd aristocraţia la justa ei valoare. Un titlu dat de papă îi atrăgea şi mai mult. Poate că acesta s-ar putea dobîndi fără vreo plată? Atunci la ce bun atîtea milioane? Pe scurt, ar rotunji darul cuvenit papei blamînd totuşi instituţia. Ce să facă papa cu 5 milioane dantelărie, atîţia preoţi de ţară mor de foame?

Alţii însă, reflectînd că bogăţia ar fi putut ajunge pînă la ei, erau cuprinşi de un fel de l;eşin căci ei ar fi pus-o la picioarele unei femei ce-i dispreţuise

pînă în clipa aceea, și care în cele din urmă le-ar fi împărtășit taina sărutărilor ei și savoarea trupului. Se și vedeau împreună cu dînsa la țară, pînă la sfîrșitul vieții lor, într-o clădire simplă, albă, în întregime din lemn, la malul trist al unui fluviu larg. Ar fi cunoscut acolo țipătul petrelului, venirea negurilor, legănarea vaselor pe apă, înșiruirea norilor desfășurați, ar fi rămas ceasuri întregi cu trupul ei așezat pe genunchii lor, privind cum urcă marea și cum se ciocnesc parîmele, de pe terasa lor, dintr-un fotoliu de nuiele, sub bolta unui cort cu dungi albastre, printre bule de metal lucind. Și în cele din urmă nu mai zăreau decît doi ciorchini de flori violete, coborînd către apele repezi pe care aproape că le ating, în lumina crudă a unei după amiezi neînsorite, de-a lungul unui zid roșcat care se macină. Acestora, din exces de mîhnire le pierea puterea să mai blesteme pe acuzat; cu toții însă îl urau, socotind că le furase dreptul la desfrînare, la mari onoruri, la celebritate, la geniu; uneori chiar la himere mai puțin lămurite, legate de ceea ce fiecare dintre ei ascundea în străfunduri tainice și suave din vremea copilăriei, în nerozia individuală a visărilor lor.

În românește de N. ARGINTESCU-AMZA

https://biblioteca-digitala.ro

ZILE DE LECTURĂ

Poate că nu exista în copilăria noastră zile trăite mai deplin decît cele pe care credeam că le-am lăsat să treacă fără a le trăi, cele pe care le-am petrecut cu o carte preferată. Tot ce părea a le umple pentru ceilalţi, şi ceea ce noi dădeam la o parte ca fiind piedici vulgare în faţa unor plăceri divine: joaca la care venea să ne cheme un prieten tocmai la pasajul cel mai interesant, albina sau raza de soare care ne sîcîiau silindu-ne să ridicăm ochii de pe pagină ori să ne schimbăm locul, gustarea care ne fusese dată cu noi, şi pe care o părăseam alături pe bancă fără a ne atinge de ea, pe cînd, deasupra capului, soarele scădea în puteri pe cerul albastru, cina pentru care trebuise să ne întoarcem acasă şi în timpul căreia nu ne gîndisem decît cum să urcăm mai iute să terminăm capitolul întrerupt, toate acestea, pe care lectura ar fi trebuit să ne împiedice a le percepe altfel decît ca supărătoare, dimpotrivă, ea le întipărea în noi ca pe nişte amintiri atît de pline de farmec (mult mai preţioase în judecata noastră actuală decît ce citeam pe atunci cu patimă), încît dacă ni se întîmplă astăzi să ne întoarcem la cărţile de odinioară le răsfoim doar ca pe singurele calendare rămase din zilele care s-au dus, şi în speranţa de a vedea oglindindu-se în paginile lor casele şi heleşteele care nu mai sînt.

Dar cine nu-şi aduce aminte, ca mine, de lecturile din vacanţă,* pe care te duceai să le ascunzi în toate orele zilei destul de paşnice şi de inviolabile ca să le dea adăpost? Dimineaţa, întorcîndu-mă din parc, atunci cînd toată lumea plecase la plimbare, mă strecuram în sufragerie unde, pînă la ora încă depărtată a mesei, nu va intra nimeni în afară de bătrîna Félicie, nu prea vorbăreaţă, şi unde voi avea numai tovărăşia, foarte respectuoasă faţă de lectură, a farfuriilor pictate agăţate de pereţi, a calendarului căruia deabia îi fusese smulsă foaia de ieri, a pendulei şi a focului care vorbesc fără a-ţi cere să le răspunzi şi al căror murmur blînd lipsit de contur nu vine, aşa cum fac vorbele oamenilor, să substituie un sens diferit sensului cuvintelor pe care le citeşti.

După prînz, îmi reluam lectura imediat; mai ales dacă ziua era călduroasă, fiecare se retrăgea în camera lui, ceea ce-mi permitea, urcînd mica scară cu trepte apropiate, să mă duc într-a mea, la singurul etaj, atît de scund încît dacă încălecai feresatra n-aveai de făcut decît un salt de copil ca să ajungi în stradă. Îmi închideam fereastra fără să fi putut evita salutul armurierului din faţă care, sub pretext că trage obloanele, venea în fiecare după amiază să-şi fumeze pipa dinaintea uşii dînd bună ziua trecătorilor care, din cînd în cînd, se opreau să schimbe o vorbă cu el. Teoriile lui William Morris, cu atîta perseverenţă aplicate de Maple şi de decoratorii englezi, decid că o cameră nu e frumoasă decît cu condiţia să conţină doar lucruri utile, şi că orice

---

* Retipărite de autor sub titlul *Journées de lecture* în volumul *Pastiches et mélanges*, paginile din care au fost extrase fragmentele de mai sus fac parte din prefaţa lui Proust la traducerea sa din Ruskin *Sésame et les Lys*, apărută în 1906.

https://biblioteca-digitala.ro

lucru util, chiar şi un simplu cui, trebuie să fie nu ascuns, ci la vedere. Deasupra patului cu vergele de alamă şi descoperit, pe pereţii goi ai acestei camere igienice, cîteva reproduceri de capodopere. Judecată după principiile unei asemenea estetici, camera mea nu era deloc frumoasă, fiind plină de lucruri care nu foloseau la nimic şi care le ascundeau pudic, pînă la a le face extrem de greu de întrebuinţat, pe cele care foloseau la ceva. Dar tocmai din aceste lucruri, care nu se aflau acolo pentru comoditatea mea ci păreau a fi venit de plăcere, îşi trăgea frumuseţea camera mea.

Ele o umpleau cu o viaţă tăcută şi diversă, cu un mister în care persoana mea era totodată pierdută şi vrăjită; făceau din această cameră un fel de capelă unde soarele — străbătînd micile pătrate de sticlă roşie intercalate de unchiul meu în partea de sus a geamurilor — azvîrlea pe pereţi, după ce dăduse o nuanţă trandafirie măcieşilor de pe perdele, licăriri atît de stranii, ca şi cum micuţa capelă ar fi fost cuprinsă într-o mai mare navă cu vitralii.

Îi las pe oamenii de gust să-şi împodobească locuinţa cu reproducerea capodoperelor admirate şi să-şi descarce memoria de grija de a le păstra imaginea preţioasă încredinţînd-o unui cadru de lemn sculptat. Îi las pe oamenii de gust să facă dintr-o cameră imaginea însăşi a gustului lor şi s-o umple numai cu lucruri aprobate de el. Eu unul nu mă simt trăind şi gîndind decît într-o cameră în care totul este creaţia şi limbajul unor vieţi profund diferite de a mea, în care nu regăsesc nimic din gîndurile mele conştiente, în care imaginaţia mi se exaltă simţindu-se cufundată în sînul non-eului; nu sînt fericit decît punînd piciorul — pe bulevardul gării, în port ori în piaţa bisericii — într-unul din acele hoteluri de provincie cu lungi coridoare reci pe unde vîntul de afară luptă victorios cu eforturile caloriferului, în care harta geografică detailată a arondismentului este încă unicul ornament al zidurilor, în care fiece zgomot nu serveşte decît să scoată în relief tăcerea deplasînd-o, iar camerele păstrează un iz de închis, spălat de aerul proaspăt, şi pe care nările îl aspiră de o sută de ori pentru a-l aduce imaginaţiei, care se încîntă de el, îl face să pozeze ca pe un model încercînd să-l recreeze în ea cu tot ce cuprinde ca gînduri şi amintiri; în care seara, descuindu-ţi camera, ai sentimentul că violezi întreaga viaţă care a rămas răspîndită acolo, că o iei cutezător de mînă cînd, după ce ai închis uşa, pătrunzi înăuntru, pînă la masă ori pînă la fereastră; că te aşezi într-un fel de liberă promiscuitate cu ea pe canapeaua executată de tapiţerul din capitala provinciei conform cu ceea ce credea el că e gustul parizian; că atingi peste tot nuditatea acestei vieţi în scopul de a te tulbura pe tine însuţi prin propria-ţi familiaritate, risipindu-ţi ici şi colo lucrurile, făcînd pe stăpînul în această cameră plină pînă la refuz de sufletul altora şi care păstrează chiar şi în forma grilei metalice din faţa sobei şi în desenul perdelelor urma visului lor, păşind cu tălpile goale pe un covor necunoscut; atunci această viaţă secretă ai senzaţia că ai închis-o împreună cu tine cînd te duci, tremurînd, să pui zăvorul; că o împingi în pat şi că te culci în sfîrşit alături de ea în marile cearşafuri albe care vă acoperă faţa, în timp ce, din apropiere, ceasul bisericii bate pentru toată lumea orele de insomnie ale muribunzilor şi ale îndrăgostiţilor.

Cîteodată acasă, în patul meu, tîrziu după cină, ultimele ore ale serii îmi adăposteau şi lectura, dar numai în zilele în care ajunsesem la cele din urmă pagini ale unei cărţi din care nu mai era mult de citit pînă la sfîrşit. Atunci, riscînd să fiu pedepsit dacă aş fi fost descoperit şi insomnia care, cartea odată terminată, s-ar fi prelungit poate toată noaptea, de cum se culcau părinţii mei îmi aprindeam din nou lumînarea; în vreme ce, pe strada alăturată, între casa armurierului şi poşta scăldată în tăcere, cerul întunecat şi totuşi albastru era plin de stele, iar la stînga, pe ulicioara mai ridi-

https://biblioteca-digitala.ro

cată unde-şi începea cotind ascensiunea ei spre înălţimi, simţeai veghiind, monstruoasă şi neagră, absida bisericii ale cărei sculpturi noaptea nu dormeau . . .

În sfîrşit ultima pagină era citită, cartea terminată. Trebuia să opreşti fuga nebunească a ochilor şi a vocii care venea pe urme fără zgomot, oprindu-se doar să-şi tragă răsuflarea într-un suspin adînc. Atunci, pentru a da tumulturilor prea îndelung dezlănţuite în mine ca să se potolească dintr-odată alte mişcări de condus, mă sculam, începeam să umblu de-a lungul patului, cu ochii încă aţintiţi într-un punct pe care zadarnic l-ai fi căutat prin cameră sau pe afară, căci nu era situat decît la o distanţă sufletească, una din acele distanţe ce nu se măsoară în metri şi în leghe, ca celelalte, şi pe care e de altminteri imposibil să le confunzi cu acestea dacă te uiţi la ochii « pierduţi » ai celor ce se gîndesc « la altceva ». Aşadar, cum? cartea asta nu era decît atît? Fiinţele cărora le dăruiseşi din atenţia şi din tandreţea ta mai mult decît oamenilor vii, neîndrăznind întotdeauna să mărturiseşti cît de mult le iubeai, ba chiar, atunci cînd părinţii noştri ne găseau citind şi aveau aerul că zîmbesc la emoţia noastră, închizînd cartea cu o indiferenţă afectată şi cu o prefăcută plictiseală; aceste fiinţe pentru care ai stat cu respiraţia tăiată şi ai plîns în hohote n-ai să le mai vezi niciodată, n-ai să mai ştii nimic despre ele.

Ai fi vrut atît de mult să continue cartea, şi, dacă lucrul era imposibil, măcar să capeţi ştiri suplimentare despre toate aceste personaje, să afli acum ceva cu privire la viaţa lor, să ţi-o foloseşti pe a ta în fapte nu cu totul străine de iubirea pe care ţi-o stîrniseră şi al cărui obiect dintr-odată îţi lipsea, să nu fi iubit în zadar, o oră, făpturi care mîine nu vor mai fi decît un nume pe o pagină uitată, într-o carte fără legătură cu viaţa adevărată şi asupra valorii căreia te înşelaseşi, de vreme ce rostul ei pe acest pămînt, îţi dădeai acum seama, iar părinţii ţi-o spuneau la nevoie într-o frază dispreţuitoare, nu era deloc, aşa cum crezuseşi, să cuprindă universul şi destinul, ci să ocupe un loc foarte strîmt în biblioteca notarului, între analele lipsite de prestigiu ale *Jurnalului de modă ilustrat* şi ale *Geografiei din Eure-et-Loir*.

Fără îndoială, am dovedit prea destul prin lungimea şi caracterul dezvoltări precedente ceea ce spusesem de la început despre încîntătoarele lecturi din copilărie: că ele lasă în noi mai cu seamă imaginea locurilor şi a zilelor în care le-am făcut. N-am scăpat de vraja acestor lecturi: vrînd să vorbesc de ele am vorbit despre cu totul altceva decît despre cărţi, căci nu ele mi-au venit în minte. Dar poate că amintirile pe care, una după alta, mi le-au restituit vor fi trezit la rîndu-le alte amintiri în cititor şi-l vor fi împins puţin cîte puţin, deşi întîrziindu-l pe acele poteci înflorite şi şerpuitoare, să recreeze în spiritul lui actul psihologic original numit *Lectură* cu destulă forţă pentru a putea urmări acum ca în sine însuşi cele cîteva reflecţii ce-mi rămîn de prezentat.

Ruskin susţine că lectura este o conversaţie cu oameni mult mai înţelepţi şi mai interesanţi decît cei pe care avem ocazia să-i cunoaştem în jurul nostru . . . Ceea ce deosebeşte însă esenţial o carte de un prieten nu este mai marea ori mai mărunta lor înţelepciune ci modul de a comunica, lectura, spre deosebire de conversaţie, constînd pentru fiecare din noi în a primi comunicarea unei alte gîndiri rămînînd totodată singur, deci continuînd să se bucure de concentrarea intelectuală pe care ţi-o dă solitudinea şi pe care conversaţia o destramă imediat; continuînd să poată fi inspirat, să rămînă în plină activitate fecundă a spiritului asupra lui însuşi . . . Dacă cred însă că lectura, în esenţa ei originală, în miracolul fecund al unei comunicări înlăuntrul singurătăţii, este ceva mai mult, este altceva decît ce spune Ruskin, nu

https://biblioteca-digitala.ro

cred totuşi că i-am putea recunoaşte în viaţa noastră spirituală rolul preponderent pe care el pare a i-l desemna.

Limitele rolului ei derivă din natura virtuţilor sale. Iar aceste virtuţi, pentru a le afla, tot la lecturile din copilărie mă voi întoarce. Cartea aceea, pe care m-aţi văzut adineaori citind-o în faţa focului din sufragerie, ori în camera mea, înfundat în fotoliul cu speteaza acoperită de o învelitoare croşetată, ori, în ceasurile senine ale după amiezii, sub nucii şi măcieşii din parc, unde toate adierile cîmpiilor nesfîrşite veneau de atît de departe să se joace în tăcere pe lîngă mine, întinzînd fără o vorbă nărilor mele distrate mireazma trifoiului şi a ierbii către care ochii mei obosiţi se ridicau din cînd în cînd; cartea aceea, cum ochii voştri aplecîndu-se spre ea nu i-ar putea descifra titlul la o distanţă de douăzeci de ani, memoria mea, al cărei văz e mult mai potrivit pentru acest fel de percepţii, vă va spune ce carte era: *Căpitanul Fracasse* de Théophile Gautier. Îmi plăceau mai presus de orice două sau trei fraze care mi se păreau cele mai originale şi mai frumoase. Nu-mi puteam închipui că un alt autor ar fi scris vreodată ceva comparabil cu ele. Dar aveam sentimentul că frumuseţea lor corespundea unei realităţi din care Théophile Gautier nu ne lăsa să întrezărim decît un colţişor, o dată sau de două ori într-un volum. Şi cum socoteam că el o cunoştea cu siguranţă pe deantregul, aş fi vrut să citesc şi alte cărţi de-ale lui, în care toate frazele ar fi fost la fel de frumoase ca acestea şi ar fi avut ca obiect lucrurile despre care doream să-i aflu părerea. « Rîsul nu e crud prin însăşi firea lui; el îl deosebeşte pe om de dobitoace şi este, aşa precum se vede în Odiseea lui Homer, poet grec, privilegiul zeilor nemuritori şi preafericiţi care hohotesc olimpian pe săturate în răgazurile eternităţii. » Asemenea frază îmi dădea o adevărată beţie. Credeam că zăresc o antichitate minunată dincolo de acel ev mediu pe care numai Gautier era în stare să mi-l revele. Aş fi vrut însă ca în loc să-mi spună toate astea pe furiş, după plicticoasa descriere a unui castel pe care prea marele număr de termeni mie necunoscuţi mă împiedica să mi-l închipui cît de cît, să scrie de-a lungul întregului volum fraze de acest gen şi să-mi vorbească despre lucruri pe care, odată cartea terminată, aş fi putut continua să le cunosc şi să le iubesc. Aş fi vrut să-mi spună, el, unicul înţelept deţinător al adevărului, ce trebuie să gîndesc despre Shakespeare, despre Saintine, Sofocle, Euripide, despre Silvio Pellico pe care-l citisem într-o lună de martie foarte rece, umblînd, bătînd din picioare, alergînd pe cărări, ori de cîte ori închideam cartea în exaltarea lecturii încheiate, a forţelor acumulate în nemişcare, şi a vîntului salubru care bătea prin uliţele satului. Aş fi vrut mai ales să-mi spună dacă aveam mai mulţi sorţi să ajung la adevăr repetînd sau nu clasa a şasea şi devenind mai tîrziu diplomat ori avocat la Curtea de casaţie. Dar îndată ce-şi sfîrşise frumoasa frază se apuca să descrie o masă acoperită « cu un strat de praf atît de gros încît un deget ar fi putut desena pe el litere », lucru prea neînsemnat în ochii mei ca să-mi poată măcar opri atenţia; şi nu-mi mai rămînea decît să mă întreb ce alte cărţi scrisese Gautier care mi-ar mulţumi mai bine aspiraţiile şi m-ar face să cunosc în fine gîndirea lui întreagă.

Iată într-adevăr unul din marile şi minunatele caractere ale cărţilor frumoase (şi care ne va face să înţelegem rolul totodată esenţial şi limitat pe care-l poate juca lectura în viaţa noastră spirituală), şi anume că pentru autor ele s-ar putea numi « Concluzii » iar pentru cititor « Îndemnuri ». Simţim foarte bine că înţelepciunea noastră începe acolo unde se termină a autorului, şi am dori să ne dea răspunsuri, cînd tot ce poate face este să ne dea dorinţi. Iar aceste dorinţei, nu le poate trezi în noi decît făcîndu-ne să contemplăm frumuseţea supremă pe care sforţarea ultimă a artei lui i-a îngăduit s-o atingă.

https://biblioteca-digitala.ro

Acesta e preţul lecturii şi în aceleaşi timp insuficienţa ei. Înseamnă a da un rol prea mare unei iniţieri transformînd-o într-o disciplină. Lectura se găseşte pe pragul vieţii spirituale; ea ne poate introduce în această viaţă: ea nu o poate constitui.

Atîta vreme cît lectura este pentru noi iniţiatoarea ale cărei chei magice ne deschid în străfundul nostru porţile unor lăcaşuri în care n-am fi ştiut să intrăm singuri, rolul ei în viaţa noastră e salutar. Devine dimpotrivă primejdios atunci cînd, în loc de a ne trezi la viaţa personală a spiritului, lectura tinde să i se substituie, cînd adevărul nu ne mai apare ca un ideal pe care nu-l putem realiza decît prin progresul intim al gîndirii noastre şi prin strădania inimii, ci ca un lucru material, depus între filele cărţilor, miere gata preparată de alţii, şi că nu avem altceva de făcut decît să ne dăm osteneala de a o lua de pe rafturile bibliotecilor şi apoi de a o degusta într-o desăvîrşită tihnă a trupului şi a spiritului. Cîteodată chiar, în anumite cazuri oarecum excepţionale, şi de altminteri, aşa cum vom vedea, mai puţin primejdioase, adevărul, conceput ca exterior încă, se află departe, ascuns într-un loc unde e greu de ajuns. E vorba atunci de vreun document secret, de vreo corespondenţă inedită, de nişte memorii care pot arunca asupra unor caractere o lumină neaşteptată, şi pe care e dificil să le obţii. Ce fericire, ce odihnă pentru un spirit obosit de căutarea adevărului în sine însuşi, să-şi spună că e situat în afara lui, în filele unui in-folio cu severitate conservat într-o mînăstrie din Olanda, şi că, pentru a ajunge la el, trebuie să se ostenească, iar osteneala va fi strict materială, ea nu va fi pentru gîndire decît o destindere plină de încîntare. Fără îndoială, va fi nevoie de o lungă călătorie, să străbată într-o barcă mare, trasă de cai în susul apei, cîmpiile gemînd sub vînt, în timp ce pe mal trestiile se îndoaie şi se ridică unduind la nesfîrşit; va fi silit să facă popas la Dordrecht, care-şi răsfrînge biserica năpădită de iederă în reţeaua canalelor adormite şi în Meusa fremătătoare şi aurie pe care vasele alunecînd tulbură, seara, reflexele aliniate ale acoperişurilor roşii şi ale cerului albastru; şi în sfîrşit, ajuns la capătul călătoriei, tot nu va fi încă sigur de a primi comunicarea adevărului. Vor trebui puse în mişcare puternice influenţe, va fi necesar să intre în legături de prietenie cu venerabilul arhiepiscop din Utrecht, cel cu o frumoasă faţă pătrată de vechi jansenist, şi cu piosul paznic al arhivelor din Amersfoort. Cucerirea adevărului e concepută în asemenea cazuri ca un succes al unei misiuni diplomatice din care n-au lipsit nici dificultăţile călătoriei, nici hazardurile negocierilor.

Această concepţie despre un adevăr surd la chemările reflecţiei şi docil la jocul influenţelor, despre un adevăr obţinut prin scrisori de recomandare, pe care ni-l pune direct în palmă acela care-l deţinea material, poate că fără măcar s-o ştie, despre un adevăr care se lasă copiat într-un carnet, o asemenea concepţie despre adevăr e totuşi departe de a fi cea mai primejdioasă din toate. Căci deseori pentru istoric, şi chiar pentru erudit, adevărul pe care se duc să-l caute în depărtări în vreo carte e mai puţin, la drept vorbind, adevărul însuşi cît indiciul sau dovada lui, lăsînd aşadar locul unui alt adevăr pe care-l anunţă sau verifică şi care, în cele din urmă, este o creaţie individuală a spiritului lor. Nu acelaşi lucru se petrece cu literatul. El citeşte ca să citească, să reţină ce a citit. Pentru el cartea nu e îngerul care-şi ia zborul de îndată ce a deschis porţile grădinii celeste, ci un idol nemişcat, adorat în sine, care, în loc să primească o demnitate adevărată de la gîndurile stîrnite, comunică o demnitate factice la tot ce-l înconjoară. Literatul invocă surîzînd în cinstea cutărui nume că se găseşte în Villehardouin sau în Boccacio, în favoarea cutărei datini că e descrisă în Vergiliu. Spiritul lui lipsit de o activitate originală nu ştie să izoleze din cărţi substanţa întăritoare; se încarcă numai cu forma lor intactă care, în loc să fie pentru el un element asimilabil, un principiu de viaţă, nu e decît un corp străin, un

https://biblioteca-digitala.ro

principiu de moarte. Mai e oare nevoie să spun că atunci cînd calific drept nesănătos acest gust, acest respect fetişist pentru cărţi, o fac raportîndu-mă la ceea ce ar constitui obiceiurile ideale ale unui spirit fără cusur care nu există, şi în acelaşi fel în care procedează fiziologiştii descriind o funcţionare normală a organelor aşa cum nu se întîlneşte niciodată la fiinţele vii.

Foarte repede, în acest gust şi în acest divertisment al cititului, predilecţia marilor scriitori, merge către cărţile celor vechi. Chiar aceia care le-au părut contemporanilor cei mai « romantici » nu citeau decît clasici. În conversaţia lui Victor Hugo, cînd îşi pomeneşte lecturile, revin cel mai des numele lui Molière, Horaţiu, Ovidiu, Regnard . . . Aproape că s-ar putea spune, reînnoind poate, prin această interpretare de altfel parţială, vechea distincţie între clasici şi romantici, că de fapt publicul (publicul inteligent, bineînţeles) e romantic, în vreme ce maeştrii (chiar maeştrii aşa zişi romantici, maeştrii preferaţi ai publicului romantic) sînt clasici . . . Aceasta ţine fără îndoială de faptul că gîndirea contemporană pe care scriitorii şi artiştii originali o fac accesibilă publicului şi dorită de el face atît de mult parte din ei încît o gîndire diferită de a lor îi atrage mai mult. Ea le cere, pentru a ajunge pînă la ea, mai mult efort, şi le dăruie şi mai multă plăcere; căci îţi place întotdeauna să şi ieşi din tine, să călătoreşti, atunci cînd citeşti.

Dar unei alte cauze prefer eu, încheind, să-i atribui predilecţia spiritelor mari pentru operele vechi. Ele nu au pentru noi, asemenea operelor contemporane, numai frumuseţea pe care a ştiut să le-o dea artistul care le-a creat. Ele capătă o alta, mai mişcătoare încă, din faptul că însăşi materia lor, adică limba în care au fost scrise, este ca o oglindă a vieţii. Ceva din fericirea pe care o simţi plimbîndu-te într-un oraş ca Beaune care-şi păstrează neatins, din veacul al XV-lea, spitalul cu fîntîna, spălătoria, bolta sprijinită pe un schelet de lemn, tencuită şi pictată, acoperişul deasupra înaltelor triunghiuri străpunse de lucarne încununate cu gingaşe spice de plumb ciocănit . . . , ceva din această fericire o simţi rătăcind printr-o tragedie de Racine sau un volum de Saint-Simion. Căci ele conţin toate frumoasele forme de limbaj desfiinţate, care păstrează amintirea unor obiceiuri sau feluri de a simţi ce nu mai există, urme persistente ale trecutului cărora nimic din prezent nu le seamănă şi cărora doar timpul, trecînd peste ele, a putut să le înfrmuseţeze şi mai mult culoarea.

O tragedie de Racine, un volum din memoriile lui Saint -Simon se aseamănă cu lucrurile frumoase care nu se mai fac astăzi. Limba în care au fost sculptate de către mari artişti cu o libertate care face să le strălucească blîndeţea contururilor şi să le iasă în relief forţa înnăscută, ne mişcă la fel ca vederea unor anume soiuri de marmură, astăzi neobişnuite, folosite de meşterii de odinioară. Fără îndoială la multe din vechile edificii piatra a păstrat cu fidelitate gîndirea sculptorului, dar totodată graţie sculptorului piatra, de o specie azi necunoscută ne-a fost conservată, înveşmîntată cu toate nuanţele pe care s-a priceput el să le extragă, să le dea la iveală, să le armonizeze. Într-adevăr, sintaxa vie din Franţa secolului al XVII-lea — şi în ea tradiţii şi un fel de a gîndi dispărute — e aceea pe care ne place s-o găsim în versurile lui Racine. Înseşi formele acestei sintaxe, scoase la lumină, dezgolite, respectate, înfrumuseţate de dalta lui atît de francă şi de delicată, ne impresionează în acele întorsături de limbaj familiare pînă la bizarerie şi pînă la cutezanţă şi vedem, în părţile cele mai duioase şi mai fragede, trecînd ca o săgeată rapidă ori întorcîndu-se îndărăt în linii frînte desenul lor neaşteptat. Aceste forme dispărute, ieşite din chiar viaţa trecutului ne ducem să le vizităm opera lui Racine ca într-o cetate din vechime ră-

https://biblioteca-digitala.ro

masă intactă. Încercăm în fața lor aceeași emoție ca în fața formelor, și ele scoase din uz, ale arhitecturii, pe care nu le mai putem admira decît la rare și magnifice exemplare moștenite de la trecutul care le-a modelat: așa cum sînt vechile incinte ale orașelor, donjoanele și turnurile, baptisterele bisericilor; așa cum este lîngă mănăstirea, sau lîngă osuarul din Aitre, micul cimitir care-și uită la soare, sub fluturi și flori, Fîntîna funerară sau Lanterna morților.

Mai mult, nu numai frazele desenează în fața ochilor noștri formele sufletului de altădată. Între fraze — și mă gîndesc la cărți foarte de demult, care au fost mai întîi recitate — în intervalul care le separă, stă încă și astăzi, ca într-un hipogeu inviolat, umplînd interstițiile,o tăcere multiseculară. Deseori în evanghelia după Luca, dînd de cele *două puncte* care o întrerup înaintea fiecăreia din bucățile aproape în formă de imn cu care e presărată, am auzit tăcerea credinciosului, care tocmai își oprise citirea cu glas tare pentru a intona versetele următoare ca pe un psalm amintindu-i de psalmii mai vechi ai Bibliei. Tăcerea aceasta umplea încă pauza din frază care, scindîndu-se pentru a-i face loc, îi păstrase forma; și de multe ori, în timp ce citeam, mi-a adus parfumul unui trandafir pe care o adiere de vînt, intrînd prin fereastra deschisă, îl răspîndise în sala înaltă unde se ținea adunarea și care nu se evaporase de aproape două mii de ani. Divina Comedie, piesele lui Shakespeare îți dau aceeași impresie de a contempla, inserată în ora de acum, o fîșie de trecut; impresie atît de exaltantă care face să semene anumite « zile de lectură » cu zilele de hoinăreală prin Veneția, pe Piazetta de pildă, cînd ai în față în culoarea lor pe jumătate ireală de lucruri situate la cîțiva pași și la nenumărate secole, cele două coloane de granit cenușiu și roz, purtînd pe capiteluri, una, leul Sfîntului Marco, cealaltă pe Sfîntul Theodor călcînd în picioare crocodilul; aceste două frumoase și zvelte străine au venit odinioară din Orient pe marea ce se sparge la picioarele lor; fără a înțelege vorbele schimbate împrejur, ele continuă să întîrzie cu zilele lor din al doisprezecelea veac în mulțimea de astăzi, pe această piață publică, unde încă strălucește distrat, aproape de tot, surîsul lor îndepărtat.

În românește de LILIANA ȚOPA

https://biblioteca-digitala.ro

PREFAȚĂ LA «BIBLIA DIN AMIENS» DE JOHN RUSKIN

(. . .) Deobicei, faptul că un scriitor revine la anumite exemple preferate, ba chiar repetă anumite întîmplări, vă amintește că aveți de a face cu o anumită viață, cu atari cunoștințe ce țin locul altora, cu o experiență limitată din care trage toate foloasele cu putință. Numai consultînd indicele diferitelor lucrări ale lui Ruskin, permanenta noutate a operelor citate, în plus disprețul față de o lectură de care s-a servit o dată, și, foarte adesea părăsirea ei pentru totdeauna, ne sugerează ideea a ceva care e mai mult decît omenesc, sau mai degrabă impresia că orice carte este un om nou, cu o știință deosebită, nu cu aceeași experiență ci cu o altă viață.

Era jocul fermecător al bogăției lui inepuizabile de a scoate din sipetele minunate ale memoriei sale comori totdeauna noi: într-o zi trandafirul neprețuit din Amiens, în alta dantela daurită a porticului din Abbenville, pentru a le logodi cu bijuteriile scînteietoare ale Italiei.

În adevăr, putea trece de la o țară la alta, căci același suflet pe care îl adorase în pietrele de la Pisa era aidoma celui ce dăruise pietrelor din Chartres forma lor nemuritoare.

(. . .) Marile frumuseți literare corespund unui anume lucru, și, poate, în artă, entuziasmul este criteriul adevărului. Dacă presupunem că Ruskin s-a înșelat uneori în calitate de critic în ce privește aprecierea exactă a valorii unei opere, frumusețea judecății sale eronate este adesea mai interesantă decît a operei judecate și corespunde unui anume lucru, care deși-i altceva, nu este mai puțin valoros. Că Ruskin n-avea dreptate cînd afirma că *Frumosul Dumnezeu* din Amiens « depășea în gingășie sculptată tot ce fusese făurit pînă atunci, cu toate că orice reprezentare a lui Cristos trebuie veșnic să amăgească speranța pe care orice suflet iubitor și-a pus-o în el și că domnul Huysmans avea dreptate cînd denumea același *Dumnezeu* drept « un fudul cu mutră de ovină » — iată ceea ce nu credem, dar are puțină însemnătate s-o știm. « O numesc legendă, zicea Ruskin, pomenind de istoria sfîntului Jérôme. N-are importanță pentru noi dacă Herakles a ucis vreodată, dacă Sfîntul Jérome a îndrăgit sau a rănit cîndva o ființă sălbatecă ». Nu vom afirma altceva despre acele judecăți artistice ale lui Ruskin a căror justețe ar fi contestată. Dacă *Frumosul Dumnezeu* din Amiens este sau nu ce a crezut Ruskin n-are nici o însemnătate pentru noi. Așa precum a afirmat Buffon că « toate frumusețile intelectuale ale unui stil frumos, toate relațiile care îl alcătuiesc, sînt tot atîtea adevăruri aidoma de folositoare și poate mai valoroase pentru spiritul public decît acelea care constituie fondul subiectului », — la fel adevărurile din care se nasc frumusețea paginilor din *Biblie* despre *Frumosul Dumnezeu* din Amiens au o valoare independentă de frumusețea acestei statui, și Ruskin nu le-ar fi descoperit dacă ar fi vorbit despre ele cu dispreț, căci numai entuziasmul îi putea da forța de a le dezvălui (. . .)

Dacă Ruskin ar fi fost pe deplin sincer cu el însuși n-ar fi socotit crimele Venețienilor ca fiind mai greu de iertat și meritînd să fie mai sever pedepsite decît ale

* Fragmente

https://biblioteca-digitala.ro

altor oameni, numai pentru că au o bisercă în marmură de toate culorile în loc de o catedrală în calcar, deoarece palatul Dogilor era alături de San Marco în loc să fie la celălalt capăt al oraşului, şi fiindcă în bisericile bizantine textul biblic nu-i doar figurat ca în sculpturile bisericilor din Nord — ci e însoţit, pe mozaicuri, de litere care formează un citat din Evanghelie sau din profeţi. Nu-i mai puţin adevărat că acest pasaj din *Stones of Venice* este de o mare frumuseţe, deşi este destul de anevoios să desluşeşti motivele unei asemenea frumuseţi. Ni se pare că se întemeiază pe ceva fals şi avem oarecare stinghereală să ne lăsăm convinşi.

Şi totuţi trebuie să includă un anume adevăr. Nu se poate vorbi propriu-zis de o frumuseţe pe deplin mincinoasă, căci plăcerea estetică este tocmai aceea care însoţeşte descoperirea unui adevăr. Cărui soi de adevăr îi poate corespunde plăcerea estetică foarte intensă pe care o simţim citind o anume pagină e destul de greu de spus. Ea însăşi e tainică, plină totdeauna de imagini frumoase şi pioase, precum acelea ale bisericii San Marco unde toate chipurile Vechiului şi Noului Testament apar pe fundalul unui soi de obscuritate măreaţă care străluceşte neîncetat. Mi-aduc aminte că am citit-o pentru prima oară chiar la San Marco, într-o oră vijelioasă şi de beznă cînd mozaicurile nu mai scînteiau decît datorită propriei lor lumini materiale şi a aurului ce-l conţineau, terestru şi vetust, căruia soarele veneţian îi înflăcărează pînă şi îngerii campanilelor, nedăruindu-i nimic de la el; emoţia pe care-o încercam citind acolo această pagină, printre toţi acei îngeri care se iluminau din tenebrele înconjurătoare, era foarte intensă şi totuşi nu era prea pură. Aşa precum bucuria de a vedea frumoasele chipuri misterioase sporea, dar se altera din pricina plăcerii oarecum erudite pe care o simţeam înţelegînd textele cu litere bizantine ce-mi apăreau lîngă frunţile lor nimbate — la fel frumuseţea imaginilor lui Ruskin era înteţită şi vătămată de trufia de a se referi la textul sfînt. Un fel de « întoarcere » egoistă asupra ta însăţi e inevitabilă în aceste bucurii învălmăşite de erudiţie şi artă cînd plăcerea estetică poate deveni mai ascuţită, dar nu mai rămîne la fel de pură. Şi poate această pagină din *Stones of Venice* era frumoasă mai cu seamă pentru că-mi dăruia exact acele bucurii învălmăşite pe care le simţisem la San Marco, frumuseţe care există deasemenea, şi acolo în biserica bizantină, în mozaicul stilului său scînteind în umbră, lîngă icoanele cu citatul biblic încrustat alături. Dealtminteri nu era aidoma cu acele mozaicuri de la San Marco care-şi propuneau să dăscălească şi să negustorească ieftin frumuseţea lor artistică. Astăzi nu ne mai dăruiesc decît plăcere (. . .).

(. . .) În adevăr, aşa a fost; universul recăpăta deodată în ochii mei un înţeles infinit; iar admiraţia pentru Ruskin dădea o atît de mare însemnătate lucrurilor pe care mă făcuse să le îndrăgesc, încît ele mi se păreau împovărate de o valoare mai mare decît a vieţii înseşi. S-a întîmplat întocmai şi într-o împrejurare cînd îmi credeam zilele numărate; am plecat spre Veneţia ca să pot, înainte de a muri, să mă apropii, să le « ating », să văd întruchipate în palatele dărăpănate dar încă înălţîndu-se proaspete — ideile lui Ruskin despre architectura domestică şi Evul mediu. Ce însemnătate, ce realitate poate avea în ochii cuiva care curînd trebuie să părăsească pămîntul, — un oraş atît de specific, atît de localizat în timp, atît de particularizat în spaţiu ca Veneţia şi cum teoriile despre arhitectura domestică pe care puteam să le studiez acolo şi să le verific pe exemple vii — cum puteau ele oare să fie din acele « adevăruri care domină moartea, care împiedică să-ţi fie teamă de ea şi fac aproape s-o îndrăgeşti »?[1] Iată forţa geniului ce ne face să iubim o frumuseţe ce o simţim mai reală ca pe noi, în acele lucruri care în ochii altora sînt la fel de particulare şi la fel de perisabile ca noi-înşine.

---

[1] Renan n.a.).

https://biblioteca-digitala.ro

Acel «Voi spune că sînt frumoşi cînd ochii tăi o vor spune» al poetului nu-i foarte adevărat, dacă ar fi vorba de ochii unei femei iubite. Într-un anumit sens — şi oricare ar fi — chiar pe acest tărîm al poeziei măreţele revanşe pe care ni le pregăteşte iubirea, le depoetizează natura. Pentru îndrăgostit, pămîntul nu mai este decît « covorul frumoaselor picioare de copil » ale iubitei lui, iar natura nu-i decît « tempul său ». Iubirea, ce ne face să descoperim atîtea adevăruri psihologice, profunde, ne interzice dimpotrivă simţămîntul poetic al naturii [1], pentru că ne creează stări egoiste (iubirea se află la gradul cel mai înalt pe scara egoismelor, dar ea este mai egoistă) sau simţămîntul poetic se produce cu anepoinţă. Dimpotrivă, admiraţia pentru un gînd face să ţîşnească frumuseţea la fiecare pas, fiindcă în fiecare moment trezeşte dorinţa. De obicei, persoanele mediocre cred că se lasă astfel îndrumate de cărţile pe care le admiră, diminuînd o parte din facultatea noastră de a judeca « Ce însemnătate are ce simte Ruskin. Simţiţi voi înşivă ». O asemenea părere se întemeiază pe o eroare psihologică, ce se răzbună pe toţi acei care, după ce au acceptat astfel o disciplină spirituală simt, că forţa lor de a înţelege şi a percepe este infinit mai puternică, iar simţul lor critic nu-i niciodată paralizat. Atunci sîntem pur şi simplu într-o stare de graţie cînd toate facultăţile noastre, simţul nostru critic la fel ca şi celelalte, se intensifică. Deasemenea această servitute voluntară este începutul libertăţii. Nu există un mai bun mijloc de a izbuti să devii conştient de ceea ce simţi tu însuţi decît încercînd să re-creezi în tine ceea ce a simţit un maestru. În acest efort profund ne sincronizăm activitatea, gîndirea noastră însăşi, cu a sa. Sîntem liberi în viaţă, dar avînd anume ţeluri; de mult a ţîşnit la lumină sofismul libertăţii nepăsătoare. Unui sofism la fel de naiv îi dau ascultare, fără să ştie, scriitorii care îşi fac un vid în orice moment în mintea lor, crezînd că se descătuşează astfel de orice influenţă exterioară, pentru a fi siguri că rămîn ei înşişi. În realitate, singurele cazuri cînd dispunem cu adevărat de toată puterea minţii noastre sînt atunci cînd nu credem că facem operă autonomă, cînd nu alegem arbitrar scopul strădaniei noastre. Subiectul romancierului, viziunea poetului, adevărul filosofului se impun într-un mod aproape necesar, exterior judecăţii lor, pentru a ne exprima astfel. Iar artistul devine cu adevărat el însuşi atunci cînd îşi supune spiritul ca să redea această viziune, ca să-şi apropie acest adevăr. (. . .)

În româneşte de ALEXANDRU BACIU

[1] Eram cam neliniştit în ce priveşte desăvîrşita justeţe a acestei idei, dar care a fost foarte repede înlăturată datorită unicului mod de versificaţie care exista pentru ideile noastre, vreau să spun întîlnirea fortuită cu un spirit ales. În adevăr, aproape în momentul cînd scriam aceste rînduri, apăreau în «Revue des Deux Mondes» versurile contesei de Noailles, pe care le citez mai jos. Veţi vedea că fără să ştiu, după cum spunea domnul Barrès la Cambourg : « mi-am cadenţat paşii după paşii geniului »

« Copii, priviţi bine toate cîmpiile dolofane
Călţunaşul roindu-i în jur albinele
Înainte de iubire, priviţi bine eleşteul, ogoarele;
Căci pe urmă nu veţi mai vedea nimic în lume.
Pe urmă nu mai vedeţi decît inima înaintea voastră;
Nu mai vedem decît o flăcăruie pe drum,
Nu mai auzim nimic, nu mai ştim nimic şi ascultăm,
Paşii mohorîtei iubiri care aleargă sau se opresc. »

https://biblioteca-digitala.ro

GIDE ŞI PROUST

refuzul şi recunoaşterea lui Proust

Publicarea, în 1913, a celui dintîi volum din ciclul *În căutarea timpului pierdut* a răsturnat spectaculos o opinie înrădăcinată, care-l situa pe autor doar printre oamenii de spirit, mondeni amatori de artă. Dacă Stendhal spera la o glorie postumă, Proust nu putea să accepte, cu melancolică resemnare, adeziunea generaţiilor viitoare. De aceea, el face demersuri — nu lipsite de umilinţe şi eşecuri — pentru găsirea unui editor, încercări înscrise în chenarul unei etape de nelinişti şi speranţe, cu consecinţe hotărîtoare pentru istoria operei proustiene.

Manuscrisul peregrinează de la Fasquelle la Jacques Copeau, unul din fondatorii N.R.F.-ului. André Gide este desemnat să-l citească, dar în virtutea unei imagini despre Proust făurite cu douăzeci de ani în urmă, din timpul colaborării amîndorura la *Revue Blanche*, îl răsfoieşte distrat, alege la întîmplare cîteva fraze, care i se par de neînţeles şi îl înapoiază, însoţit de refuzul categoric al comitetului de lectură: cele o mie patru sute de pagini ar « risca să strivească tînăra noastră editură ». Exasperat de atîtea insuccese, prozatorul face tentativa de a cointeresa pe Bernard Grasset, propunîndu-i să publice cartea pe socoteala sa. Acesta acceptă, dar numai pentru un singur volum, care apare la 14 noiembrie 1913. Prietenii îl încurajează, folosesc relaţiile personale pentru a găsi audienţă, organizează banchete, precum Anton şi Emanuel Bibescu, citesc entuziasmaţi corecturile (Louis de Robert, Lucien Daudet, Jean Cocteau), scriu recenzii elogioase, menite să proiecteze jerbe de foc pe cerul brusc înseninat.

Reprezentantul N.R.F.-ului face opinie separată prin condeiul lui Ghéon (ianuarie 1914): *Swann* constituie o « pictură a lumii, aşa cum nimeni nu a făcut-o înainte de Proust », dar rămîne o operă « fără organizare, fără formă şi fără selecţie, cu un cuvînt tot ce este mai contrar unei opere de artă ».

Dezbaterile stîrnesc o legitimă curiozitate şi Gide nu se poate sustrage unui proces de conştiinţă. Scrisorile aruncă lumini asupra amănuntelor biografice, răsfrîngînd năzuinţa unei comuniuni sufleteşti (nu se revăzuseră din 1892 şi se vor reîntîlni abia în 1916), în pofida deosebirilor de temperament şi viziune artistică. Fiecare rînd pledează în favoarea abordării cu sinceritate a faptelor, modulate de încărcătura lor afectivă, atitudine implicînd transcenderea orgoliului propriu şi asumarea responsabilităţii.

Avatarurile lui *Swann* au avut şi rezultate neaşteptate, pozitive, întrucît, după ce acordă lui Jacques Rivière cîteva fragmente pentru N.R.F., Proust procedează la modificări structurale faţă de versiunea anterioară, definitivînd cel de al doilea volum (cu titlul iniţial *Porumbiţele înjungheate) La umbra fetelor în floare*, apărut după război şi care obţine premiul Goncourt.

https://biblioteca-digitala.ro

În jurnalul său, Gide notează printre altele, după moartea scriitorului: « Am terminat *La umbra fetelor în floare*.. cu un amestec nesigur de admirație și iritare.. Atîta subtilitate este cîteodată inutilă; el se supune unei obsedante nevoi de analiză. Dar această analiză îl conduce la adevărate descoperiri. Îl citesc atunci cu încîntare.. »

Elena BERAM

ANDRÉ GIDE CĂTRE MARCEL PROUST

Dragul meu Proust,

De cîteva zile nu-ți mai las cartea din mînă; mă umple de delicii, nu mă mai satur de ea. De ce trebuie oare să mă doară că îmi place atît de mult?

Respingerea acestei cărți va rămîne greșeala cea mai gravă a N.R.F.-ului și (pentru că mi-e rușine, purtînd o mare parte din răspundere) unul din regretele, din remușcările cele mai chinuitoare din viața mea. Fără îndoială, cred că trebuie să vedem aici un fatum implacabil, căci ar fi cu totul neîndestulător să-mi explic eroarea spunînd că îmi făurisem despre dumneata o imagine după cîteva întîlniri în « lume » de acum aproape douăzeci de ani. Pentru mine erai cel ce frecventa pe doamna X și Z, cel ce scrie în Figaro. *Te socoteam, să-ți mărturisesc, « dinspre partea Verdurinilor », un snob, un monden amator — cum nu se poate mai inoportun pentru revista noastră. Și intenția, care astăzi mi-o lămuresc atît de bine, de a ne ajuta la publicarea cărții, și pe care aș fi găsit-o admirabilă, dacă aș fi înțeles-o* bine, *nu m-a făcut, vai! decît să perseverez în eroare. Aveam la îndemînă doar unul din caietele manuscrise; l-am deschis cu o mînă distrată și nenorocul a făcut ca atenția să mi se cufunde în ceașca de mușețel de la p. 62, apoi se poticni la p. 64 de o frază (singura din carte nelămurită pînă în momentul de față, pentru că nu aștept să termin lectura ca să-ți scriu) despre un fronton unde transpar vertebre.*

Și acum nu-mi este de ajuns că-mi place această carte, simt că prind pentru ea și pentru dumneata un fel de afecțiune, admirație și preferință neobișnuite.

Nu mai pot continua.. Îmi pare tare rău, sînt prea mîhnit, mai ales gîndind că poate ți-a ajuns la ureche ceva despre absurdul meu refuz — îndurerîndu-te — și că acum merit să fiu judecat de dumneata, pe nedrept, așa cum te-am judecat și eu greșit. Nu îmi voi ierta niciodată — și mă confesez dumitale în această dimineață numai pentru a-mi alina durerea, implorîndu-te să fii mai îngăduitor cu mine decît sînt eu însumi.

ANDRÉ GIDE

https://biblioteca-digitala.ro

12 sau 13 ianuarie 1914

Dragul meu Gide,

Am simţit adesea că unele bucurii mari au drept condiţie să fim lipsiţi înainte de o bucurie mai neînsemnată, pe care o meritaserăm şi fără dorinţa căreia n-am fi putut cunoaşte niciodată pe cealaltă, mai intensă. Fără refuzul, fără refuzurile repetate ale N.R.F.-ului nu aş fi primit scrisoarea dumitale. Şi dacă nu sînt cu desăvîrşire mute cuvintele unei cărţi, dacă (aşa precum cred) ele se aseamănă analizei spectrale şi ne lămuresc despre structura internă a acestor lumi depărtate, care sînt celelalte fiinţe, nu este posibil ca — citindu-mi cartea — să nu mă cunoşti de ajuns pentru a fi convins că bucuria de a primi scrisoarea dumitale depăşeşte cu mult pe aceea pe care aş fi avut-o fiind publicat la N.R.F.

Pot să-ţi spun, de altminteri, că primind răspunsul negativ al N.R.F.-ului, n-am făcut pe indiferentul. Prietenul dumitale (cred că aş putea spune prietenul nostru), dl. Copeau, poate să-ţi confirme: mult timp după ultimele refuzuri ale revistei sale i-am urat noroc pentru teatrul său, scriindu-i (nu-mi amintesc precis termenii, dar ideea era cam asta): « Rezistenţele ce le veţi întîmpina din partea oamenilor care nu pot înţelege strădania dumneavoastră vor fi mai puţin dureroase decît acelea resimţite de mine din partea oamenilor care ar trebui să înţeleagă efortul meu ».

Aminteşte-ţi că, pentru a vedea cartea mea în ambianţa care mi se părea că i-ar fi convenit, mi-am călcat pe inimă şi, fără să mă descurajez, avînd la îndemînă un editor şi un jurnal, le-am părăsit pentru a solicita un editor şi o revistă, care nu m-au dorit cu nici un preţ, cuvîntul Evangheliei adeverindu-se: « A venit la ai săi, şi ai săi nu l-au primit ». Mi-aduc aminte că îi citam aceste cuvinte (lui Copeau) spunîndu-i că era lesne să condamni bulevardul, dar că nu trebuie aruncaţi bulevardului acei ce nu sînt făcuţi pentru el şi care scriu în ziare doar pentru că revistele, unde le-ar fi locul, nu îi primesc.

Dacă îţi spun toate acestea, dragul meu Gide, este pentru a-ţi dovedi că sînt foarte sincer cînd îţi mărturisesc că sentimentele ce ţi le port (în afară de admiraţia mea profundă) sînt numai de adîncă recunoştinţă. Dacă regreţi că m-ai făcut să sufăr (şi ai mai făcut-o într-alt chip, despre care vom vorbi mai bine cînd ne vom întîlni, dacă sănătatea mi-o va îngădui), te rog stăruitor să nu păstrezi nici o părere de rău, pentru că mi-ai făcut de o mie de ori mai multă bucurie decît durere. Dacă eşti atît de bun ca să te bucuri sau să te întristezi după binele pe care l-ai făcut (şi ştiu asta din admirabilele dumitale note de jurat), să fii fericit.

Ce mult aş dori să pot face cuiva drag plăcerea pe care mi-ai făcut-o dumneata. Şi iată, îmi amintesc următoarele: adineauri îţi spuneam că aş fi dorit să fiu editat de N.R.F. pentru a-mi simţi cartea în atmosfera nobilă care mi se părea că o merită. Nu era numai asta. Ştii că atunci cînd, după multe şovăieli, te hotărăşti să pleci într-o călătorie, dorinţa care ne-a făcut să luăm această hotărîre, şi a cărei imagine pregnantă a sfîrşit prin a triumfa asupra plictiselii de a ne părăsi casa etc.... este adesea neînsemnată, aleasă în mod arbitrar de memorie din noianul amintirilor, ca şi cum ai mînca un ciorchine de struguri la o oră anumită pe o vreme anumită. Iar plăcerea pentru care pleci, îţi dai seama cînd te întorci că nu ai gustat-o. Or, dacă vreau să fiu absolut sincer, această mică dorinţă ce m-a împins deodată să fac, deşi bolnav, demersurile absurde pe lîngă dl. Gallimard, să stăruiesc etc., a fost, mi-amintesc bine, aceea de a fi citit de dumneata. Îmi spuneam: « Dacă sînt editat la N.R.F. este aproape sigur că mă va citi ».

Îmi aduc aminte că lucrul acesta a fost ciorchinele de struguri răcoritori, speranţa lor m-a ajutat să trec peste neplăcerile telefoanelor la care nu mi se răspundea etc., în timp ce « dinspre bulevard » mi se trimiteau dimpotrivă cele mai îmbietoare invitaţii.

https://biblioteca-digitala.ro

Or, această bucurie, mai fericit decît călătorul meu, am dobîndit-o în sfîrşit, nu aşa cum credeam eu, nici cînd o aşteptam, ci mai tîrziu, altfel, cu mult mai mare, sub forma acestei scrisori din parte-ţi. Şi sub această formă am « regăsit » deasemeni « Timpul Pierdut ». Îţi mulţumesc şi te las, dar pentru a rămîne împreună, pentru a te însoţi toată seara prin « Pivniţele Vaticanului ».

Al dumitale devotat şi recunoscător,

MARCEL PROUST

ANDRÉ GIDE CĂTRE MARCEL PROUST

Dragul meu Proust,

Îţi mai scriu o dată, auzind spunîndu-se ieri că nici un contract nu te leagă de Grasset ca să-i dai celelalte două volume din În căutarea timpului pierdut. *Ar fi în adevăr posibil?*

N.R.F. este gata să preia toate cheltuielile de publicare şi să facă imposibilul pentru ca primului volum să i se alăture în colecţia sa următoarele, de îndată ce ediţia actuală va fi epuizată. Iată ce a hotărît comitetul N.R.F.-ului în şedinţa de ieri (eu m-am înapoiat de la Florenţa ca să pot asista) cu entuziasm şi în unanimitate.

Sînt delegat să te înştiinţez şi vorbesc în numele celor opt admiratori fervenţi ai cărţii dumitale.

Prea tîrziu?... Ah, în acest caz un cuvînt din parte-ţi să-mi nimicească speranţa cu un ceas mai devreme.

Al dumitale, devotat,

ANDRÉ GIDE

MARCEL PROUST CĂTRE ANDRÉ GIDE

Dragă prietene,

Îmi vei îngădui, nu-i aşa, să întrebuinţez acest cuvînt, atît de necesar mie (termen spongios, lîncezind de obicei, golit din vina noastră de orice sens, dar care se înviorează miraculos cînd ţi-l adresez, însufleţit de bătăile inimii mele); primesc la o distanţă de cîteva ore cea dintîi scrisoare, cartea dumitale şi chiar acum cea de a doua scrisoare, ca pe nişte semnale multiplicate, apropiindu-se de o planetă unde nu este numai echilibru, calm şi voluptate, ci şi nobleţe, măreţie morală, frumuseţe emoţionantă şi supremă.

Îţi voi răspunde de îndată ce mă voi simţi mai bine, ar trebui să mă scol din pat să caut contractul, pentru că nu-mi amintesc deloc ce scrie acolo. Chiar dacă mi-ar da întreaga libertate, nu cred că m-aş folosi de ea, de teamă să nu-l supăr pe Grasset.

În ultimul timp Fasquelle (unde iniţial era vorba să apar) mi-a cerut (e drept, în mod indirect şi nu pot afirma că a fost atît de hotărît după cum mi s-a relatat) volumele 2 *şi* 3. *Nu m-am gîndit nici o clipă să accept, nevoind să-l părăsesc pe Grasset.*

Cu N.R.F. este altceva. Este cinstea la care am ambiţionat cel mai mult, o ştii, şi te rog să mulţumeşti prietenilor dumitale de a mă fi socotit demn de ea. Dar nu trebuie ca dorinţa de a-ţi spune da să mă împingă la un procedeu greşit faţă de Grasset.

Voi reflecta la propunerea făcută, îţi voi scrie peste cîteva zile. (În orice caz, dacă m-aş hotărî, ceea ce nu cred, condiţia primordială ar fi ca toate cheltuielile de editare

https://biblioteca-digitala.ro

să fie suportate de mine.) *Cît de mişcat sînt de bunătatea prietenilor dumitale să le-o spui, te rog. Sînt de pe acum doi cărora le datorez multă recunoştinţă, dl. Ghéon şi dl. Rivière (probabil din grupul de opt de care mi-ai vorbit) pentru scrisorile primite de la dînşii.*

Cea de la dl. Ghéon era atît de generoasă (şi mi-a făcut mult mai mare plăcere decît un « bun articol »), încît mi-am îngăduit să-i scriu că nu am fost prea mulţumit de cele spuse despre mine în «N.R.F.». Am regretat destul această ieşire. Dar faptele mi-au oferit apoi o anumită justificare. Îi atrăgeam atenţia asupra neînţelegerilor ce le-ar crea articolul său şi a prejudiciilor pe care le-ar aduce cărţii mele. Or, mai tîrziu (şi aceasta dovedeşte prestigiu de altminteri), am primit nu ştiu cîte tăieturi de prin ziare, în care critici cu o egală facultate de asimilare şi de uitare citează, ca de la ei, fraze de-ale lui. « Dl. Proust nu ştie să refuze ceva. . el a făcut contrariul unei opere de artă». Am fost mulţumit să primesc tăieturile, pentru că ele m-au absolvit oarecum retrospectiv de a-i fi trimis scrisoarea, care m-a făcut să regret răspunsul admirabil al d-lui Ghéon. Scumpe prietene, este atît de plăcut să discut cu dumneata, dar mă istovesc din cale afară şi trebuie să te las înainte de a-ţi fi spus ceva din cele ce doream să-ţi spun. Îţi voi scrie peste cîteva zile. Şi apoi, odată, dacă mă voi simţi mai în puteri, voi încerca să te văd.

Acum pentru că ai simţit — nu-i aşa? — că sentimentele mele pentru dumneata sînt de recunoştinţă, de afecţiune, de admiraţie, voi îndrăzni în atmosfera desfătătoare a unei întîlniri, cînd cuvintele pot aduce corectivele necesare cuvintelor anterioare şi nu au caracterul necruţător şi ne varietur *al unei scrisori, să-ţi mărturisesc un motiv de plîngere împotriva dumitale, care a fost şters de admirabila-ţi bunătate.*

Oboseala mă obligă să mă opresc aici, dar te asigur că îţi strîng mîna cu o dragoste sinceră.

MARCEL PROUST

Te va duce poate gîndul să-i ceri lui Grasset să nu se supere dacă i-aş retrage cartea. Te rog să nu o faci, ar fi să-i dezvălui că am avut dorinţa, ideea. Or, nici acest lucru nu este prea frumos. Voi medita îndelung. Dacă voi socoti că o pot face, ar fi mai bine ca demersul să fie făcut de-a dreptul. De nu voi îndrăzni, e mai bine să nu se ştie vreodată că mi-a dat prin minte aşa ceva.

P.S. Şi observ că nu ţi-am vorbit de ceea ce m-a mişcat mai mult în scrisoarea dumitale (cu privire la Jurnalul fără date).

Îţi închipui că pentru mine ar fi o bucurie şi mai mare încă de a fi editat la N.R.F., o bucurie imensă. Dar frumoasa dumitale intenţie îmi ajunge. Nu te mai obosi. Dacă nu renunţi imediat, vei păstra un dinte împotriva mea şi vei începe să mă antipatizezi, asociindu-mă în mintea dumitale unui lucru greu de înfăptuit. Sînt atît de fericit, aşa încît nu am nevoie de nimic în plus.

În româneşte de ELENA BERAM

https://biblioteca-digitala.ro

BARBU BREZIANU

ÎNTÎLNIRE cu MARTHA BIBESCU

Într-un amurg tainic de noiembrie, la Paris, pe Quai de Bourbon, într-un imobil de o armonioasă arhitectură franceză, ancorat ca o înaltă luntre albă pe malurile Senei, — bătrîna Doamnă ne întîmpină cu un îmbărbătător:

— « Bine aţi venit ! »

Cîtă dreptate avusese Mihail Sadoveanu atunci cînd spusese că Martha Bibescu a rămas « legată cu fire foarte sensibile de locurile către care se întoarce, şi de poporul de care s-a despărţit de multă vreme. Oricît au luminat-o sorii altor civilizaţii, oricît s-a desfătat în bucuriile intelectuale şi confortul Apusului — scria povestitorul — inima sa răspunde la chemarea fermecată a acestui pămînt ».

Interlocutoarea din 1970 evocă în gînduri vii nu numai peisajul Posadei, al Sinaiei şi al Mogoşoaiei, dar în chip neaşteptat şi cel al mănăstirii Polovraci şi al culei de la Măldăreşti, în curtea cărora, îşi aminteşte, odată a aflat nişte imense pietre rotunde, nişte uriaşi bolovani şlefuiţi de ape, ce semănau mult cu unele opere rotunjite cu răbdare de Constantin Brâncuşi; lucru pe care i l-a spus de altfel şi artistului cînd i-a vizitat atelierul în 1930.

Sculptorul cunoştea şi el bine aceşti bolovani uriaşi, modelaţi veacuri de-a rîndul de apele repezi ale munţilor de unde fuseseră rostogoliţi. Şi mai pomenea de alte mari pietre rotunde pe care le văzuse în dreptul unor case din Brebu lui Luchian.

Bătrîna Doamnă mai ştia că Brâncuşi nu se împăca de fel cu snobii şi parveniţii; şi, deşi îi ocolea, se vedea asediat tocmai de inşi din această tagmă. Bunăoară înainte de război, Maria Bonaparte, care se împăuna cu titlul ei de principesă, (deşi după mamă se trăgea dintr-un om de afaceri deochiat şi care ţinuse, pare-se, un tripou la Monaco), a insistat şi nu l-a lăsat pînă ce nu i-a făcut portretul. Soarta i-a jucat însă un renghi principesei Bonaparte prin incidentul bine cunoscut stîrnit în 1920 la Salonul Independenţilor, tocmai de portretul ei ! Jignit, cu lacrimile în ochi, artistul a fost nevoit să-şi retragă lucrarea care scandalizase pudoarea comisarului de poliţie al arondismentului.

Vizita noastră la Martha Bibescu s-a încheiat printr-un dar: ultima ei carte: *Le confesseur et les poètes*, apărută la 30 noiembrie, odată cu reeditarea la «Gallimard», după mai bine de 40 de ani, a volumului *Au bal avec Marcel Proust* — dublă bucurie pentru scriitoarea care, oferind un exemplar din stiva « drepturilor de autor », ţine înainte de despărţire să mai facă o analogie între Brâncuşi şi abatele Mugnier. În timp ce sculptorul spunea că atunci cînd nu mai eşti copil eşti ca şi mort — abatele, vorbind de Adam, îl căina deoarece a fost singura fiinţă care nu a avut parte de fericirea de a fi copil. « Gîndeşte-te ! să te naşti adult, ce grozăvie ! ». Şi tot el zicea : « a fi bătrîn înseamnă a avea laolaltă toate vîrstele ».

Octogenara Martha Bibescu întruchipează armonios, ca într-un concert de Vivaldi, toate anotimpurile vieţii.

https://biblioteca-digitala.ro

MARTHA BIBESCU

SCRISORI INEDITE ale lui JEAN COCTEAU MAX JACOB şi MARCEL PROUST

Strada Pozzo di Borgo, nr. 2, Saint-Cloud
(Seine-et-Oise)

Prinţesă,

Pentru un bolnav, o carte înseamnă mult. Cei de la La Nouvelle Revue Française *care m-ar lăsa să mor şi tot ar sta deoparte, au ghicit că trebuiau să-mi trimită* Au bal avec Marcel Proust.

Cu această carte sînteţi în fruntea literelor franceze — *şi prin « litere » înţeleg modul de a scrie mai presus de scris. Nu, nu veţi fi niciodată o femeie de litere. Stilul dumneavoastră este însăşi plastica spiritului dumneavoastră.*

Vă felicit respectuos din toată inima.

JEAN COCTEAU
1929

Deschid scrisoarea. Mi-e ruşine de o scrisoare atît de scurtă, atît de stîngace în schimbul acestei minuni: un pian smuls morţii.

Una după alta, primind o a doua scrisoare, abatele m-a sfătuit — după prima pe care i-am împărtăşit-o — să-i trimit lui Jean *Au bal avec Marcel Proust* cu o dedicaţie, ca semn făţiş a unei prietenii care nu murise, ci doar aţipise.
(. . .)

Strada Pozzo di Borgo, **nr.** 2, Saint-Cloud
(Seine-et-Oise)

Scumpă prinţesă,

Dacă mor în această casă închină-mi cîteva rînduri. Ce însemnau oare cele ce l-au îmbălsămat pe Alexandru faţă de dumneavoastră? (Ele alinau cadavrul cu miere). Munca dumneavoastră seamănă mai curînd cu un gheţar al sublimului. LOCUS SOLUS.

https://biblioteca-digitala.ro

M-aţi putea acuza că fac parte din familia acelora ce trăiesc privind după geam, dar Max Jacob, Desbordes gîndesc ca mine şi n-au văzut niciodată pe Marcel, pe Antoine, pe Emmanuel. Fiţi liniştită. Sînteţi din acea stirpe care nu mai înşeală, stăpîniţi stilul bogat-sărac, singura taină a gloriei temeinice. Acest stil nu se opreşte la noi. Se prelungetşe în inima misterului şi nimereşte într-o anumită ţintă, drept în centru.

Prietenul dumneavoastră
JEAN

Simţeam că ne întorsesem în lumea copilăriei noastre, dar cum puteam să mă opresc la această frază sibilină cu privire la cele ce l-au îmbălsămat pe Alexandru şi să cred că mie îmi revenea să-l înmormîntez pe Jean scriind acele rînduri pe care mi le cerea să le închin dacă ar fi murit în acea casă? Ce casă? Şi de ce? În numele cărui drept îşi atribuia cu de la sine putere privilegiul de a muri înaintea mea?

Trebuia să înţeleg mult mai tîrziu. Adică ieri, căci « ieri înseamnă mîine » pentru acei care intraţi de la început în ţinutul fără de frontiere, au trecut peste barierea mobilă a timpului (. . .)

Simţămintele lui Jean faţă de mine erau pe cale de a lua un aspect nou care-i dezvăluia ascuţimea percepţiei şi fineţea ce-i îngăduia să-mi « detecteze » cumplita-mi nelinişte şi neîncrederea ce-i urma imediat, atunci cînd mi se făceau complimente, chiar cele mai delicate, chiar care-mi mergeau drept la inimă şi mai ales acelea. Toată fiinţa mea intra în panică şi apărîndu-se împotriva unei plăceri nespus de vie, le resimţea ca pe o injurie adusă conştiinţei mele. De vină e mama care m-a crescut din copilărie, la şcoala ei aspră (. . .)

Jean cita pe Max Jacob care, spunea el, împărtăşea părerea lui în ce priveşte « scriitura » mea. Nici în el n-aveam încredere. De ce? Fiindcă îmi trimisese o scrisoare care-mi făcuse plăcere nesăbuită. Nu izbuteam s-o uit. Poetul volumelor *Phanérogame* şi *Cinématoma* era pentru mine un necunoscut. Nu-l întîlnisem decît o singură dată, cu abatele Mugnier într-o expoziţie de pictură organizată la Bernheim, în 1920. Scrisoarea ce trezise în mine monstrul vanităţii literare era datată din Saint-Benôit-sur-Loire — şapte ani mai tîrziu — la 31 mai 1927. Adresa însăşi ar fi trebuit să mă liniştească; dimpotrivă, m-a înspăimîntat: am dus-o la abatele Mugnier ca şi cum toţi diavolii ispitei, ascunşi în umbra mănăstirii, mi-ar fi adresat-o îngăduind să-mi piardă sufletul.

Doamnă,

Citim cărţile dumneavoastră cum îl ascultăm pe Mozart. Le recitim ca să regăsim analiza lui Stendhal şi voioşia doamnei de Sévigné, cursa patetică a lui Balzac şi acel gust şi bun simţ ce sînt caracteristicile secolului XX după război. Sînteţi o mare scriitoare.
Credeţi în respectul şi admiraţia mea veşnice

MAX JACOB

Strada Hamlin nr. 44 (adresă semiconfidenţială pentru a nu fi stingherit în îngrozitoarele mele crize)

Domnule abate,

Mi-aţi trimis o scrisoare fermecătoare. Ca Chateaubriand ştiţi să amestecaţi florile de măr cu cele de măceş. Aţi fi avut veşti de la mine de mult, căci mă gîndesc neîncetat

https://biblioteca-digitala.ro

la dumneavoastră. Dar s-a întîmplat: 1. Casa unde stăteam fiind transformată în bancă de un nou proprietar am trebuit să plec, schimbînd de trei ori locuința în șase luni, iar sănătatea s-a resimțit atît de mult încît săptămîni întregi n-am putut să deschid nici măcar un ziar; 2. Printr-o uneltire a librăriei pe care n-o înțeleg, primele ediții din A l'ombre des jeunes filles en fleurs *și* Pastiches et Melanges *au fost de negăsit în timpul cînd m-am mutat. Ceea ce nu m-a împiedicat ca de mai multe luni să vi le caut. În așteptare v-ați mulțumi cu o ediție a ambelor volume, ce nu-i prima? Am să vi le trimit cît de curînd împreună cu modestul meu autograf. Dacă domnul Lucien Descaves v-a anunțat că am luat premiul, e mai bine informat ca mine (ceea ce-i de înțeles, fiindcă e academician), căci atunci cînd Leon Daudet a venit și m-a trezit vestindu-mă că l-am obținut, nu știam nici măcar că se atribuie în decembrie, și* a fortiori *mie. În orice caz regret că ați aflat de la domnul Descaves, deoarece probabil a însoțit această veste neînsemnată cu niște comentarii foarte neplăcute. De fapt a dus o campanie împotriva mea și a anunțat rezultatul în acești termeni: « Domnul Proust a obținut premiul iar domnul Dorgelès are originalitatea talentului și tinerețea. Nu poți să ai tot. ». Mă întreb chiar dacă am luat premiul, căci domnul Dorgelès a făcut să apară în ziare reclame țipătoare:* Premiul Goncourt: Roland Dorgelès. *E adevărat că dedesubt, cu litere microscopice, se menționează: 4 voturi contra 10. O manevră electorală ce ar fi de ajuns unui Parlament să invalideze un deputat (Pilda mea privește niște animale foarte mici.)*

Să nu credeți că port ciudă domnului Descaves. Acei care nu apreciază cărțile mele au aceeași părere ca mine. Se pare că lucrarea pe care o susținea domnul Descaves este dintre cele mai remarcabile. Cum de cinci ani starea mea proastă nu mi-a îngăduit să consult un oculist pentru alegerea ochelarilor, n-am putut să citesc Les Croix de bois. *O să fac să-mi fie citită această frumoasă carte. Dacă n-am mulțumit domnului Descaves (nici domnului Bergerat) ca și altor academicieni care mi-au fost ostili, n-am făcut-o fiindcă au votat împotriva mea, ceea ce era foarte firesc, ci pentru că, eu neparticipînd la dejunul care a avut loc, n-am semnat scrisoarea pe care Léon Daudet mi-a remis-o. În asemena condiții n-aveam nici un pretext să-i scriu și nu puteam totuși să găsesc unul în faptul că au votat împotriva mea. Iertați-mă că vorbesc atît de mult de un lucru așa de neînsemnat ca premiul Goncourt. Să nu credeți că m-a schimbat fizicește cum s-ar putea crede după spusele ziariștilor care — pentrucă nu sînt destul de sănătos să-i pot primi, cred că îmbătrînesc la fel de repede ca un personaj de basm. În ajunul premiului Goncourt n-aveam șanse să-l obțin deoarece împlinisem patruzeci și șapte de ani. A doua zi era nedemn că l-am obținut, fiindcă. . . o să « ating » cincizeci. Pe urmă în douăzeci și patru de ore am depășit această vîrstă, iar acum am împlinit cincizeci și opt de ani.* Quo non ascendam! *Vîrsta mea urcă la fel de repede ca Sena. Să nu fiți dezamăgit dacă nu veți găsi firele de păr alb din care presa amatoare de anticipații se complace să-mi facă o cunună pe frunte. Îndrăznesc chiar să mărturisesc că n-am devenit clerical — așa cum se spune — și că n-am fost (căci reaua voință este chiar retrospectivă) antidreyfusard, ba chiar sînt cel mai pătimaș și poate primul dintre dreyfusarzi. Domnul Arthur Meyer nu mi-a iertat-o niciodată. Binevoiți, scumpe domnule abate, să primiți omagiul afecțiuni mele admirative și tot respectul plin de recunoștință ce vi-l port.*

MARCEL PROUST

Iată naratorul destoinic în mărturisiri: « Acei care nu apreciază cărțile mele au aceeași părere ca mine ». Mulțumirea de sine nu însoțește niciodată pe marii inspirați pentru că știu în ce măsură lucrul

https://biblioteca-digitala.ro

scris e departe de a egala în frumuseţe revelaţia ce-i stăpînise. E sincer cînd se apără afirmînd că n-a uneltit să i se dea premiul Goncourt, iar această sensibilitate excesivă ce l-a făcut atît de nefericit nu caută să înşele cînd laudă cartea rivalului său şi îşi propune să i se citească *Les Croix de bois*. Ştie că abatele Mugnier are faţă de Lucien Descaves o veche şi statornică prietenie, în miezul căreia a fost şi va rămîne marea lor afecţiune pentru amicul dispărut: Huysmans.

Deoarece ceilalţi există pentru el, toţi ceilalţi, lucru mai rar, de necrezut, — Marcel Proust se va teme totdeauna să supere pe cineva. Datorită unei delicateţe ce ţine de firea lui, el se acuză scunzîndu-se, căci se teme să nu stîrnească suferinţă, şi pe această cale înţelegerea sa întîlneşte pe aceea, necuprinsă, a abatelui Mugnier. (. . .)

mai, 1918

Prinţesă,

Simţămîntul ce l-am faţă de dumneavoastră seamănă cel puţin sub un anumit aspect — cu acela despre care pomeneşte Musset . . . « cînd prin atîtea alte înlănţuiri eşti ţintuit de suferinţă. » Ceea ce m-a stăpînit la primirea scrisorii lui Antoine[1]*, fireşte nu poate fi asemuit cu durerea atît de intensă (de nevindecat, nevindecabilă, nădăjduiesc) care m-a zguduit la moartea lui Emmanuel . . . Am suferit mai puţin, măcar confuz, deoarece n-o cunoşteam pe domnişoara Lahovary. Dar chiar aceasta face mai cumplită amărăciunea mea în ce vă priveşte. Căci ştiu prea bine că faptul de a nu fi cunoscut pe aceea pe care tocmai aţi pierdut-o, mă depărtează de dumneavoastră aşa cum sînteţi în mod obişnuit, deoarece aşa se întîmpla totdeauna în asemenea împrejurări, simţindu-vă mai aproape sufleteşte ca mine de un bătrîn servitor care a cunoscut-o cîndva, de un grădinar căruia i-a vorbit, de o croitoreasă ce i-a făcut o rochie. De acum înainte, fiinţele şi lucrurile în care nu regăsiţi puţin din ea-însăşi, vi se par străine. Totuşi eu nu sînt poate pe deplin străin de suferinţa dumneavoastră, deoarece gîndirea mea nesigură şi înverşunată se încăpăţînează să evoce pe aceea pe care n-o veţi mai vedea. O suferinţă comună atît de recentă, îndrăznesc să spun, ne uneşte atît de mult prin amintirea lui Emmanuel, încît mă îndrumaţi la rîndul dumneavoastră spre aceea pe care aş fi vrut nespus de mult s-o cunosc. N-o pot percepe, dar mă gîndesc mereu la ea. Această nenorocire mă afectează foarte mult, la fel cum s-a întîmplat acum atît de puţin timp după moartea Emmanuel, încît uneori cred că nici nu s-a întîmplat, iar suferinţa mi-e mai mare, aşa cum vedem dublu, cum dedublăm acelaşi necaz în timp. Dar, prinţesă, ce pot gîndurile mele dacă nu sînt nici grădinarul, nici bătrîna doică ? Şi chiar făgăduinţele ce aş putea să le fac, datorită experienţei personale, nu v-ar vindeca, ceea ce v-ar îngrozi, căci într-o zi răul de nesuportat va deveni amintire binecuvîntată despre o fiinţă pe care n-o veţi mai părăsi; însă aceste făgăduinţi n-au sens, deoarece sînteţi într-o fază a răului cînd nu puteţi crede în ele. Nu pot decît să vă împărtăşesc suferinţa şi să aştern la picioarele dumneavoastră amărăciunea şi respectul meu.*

MARCEL PROUST

---

[1] Antoine Bibesco (n.a.).

https://biblioteca-digitala.ro

(. . .) Aşa a fost dezvăluită profunda mea înrudire sentimentală cu Marcel Proust (. . .) Încredinţînd altora, apoi altora, memoria fiinţelor scumpe şi muritoare, mi s-a părut totdeauna sensul adevărat şi scopul oricărei literaturi. Copil, îmi făgăduisem să nu îngădui ca fratele meu să piară cu totul. Ca să-l salvez de la uitare am învăţat cu anevoinţă să scriu. Caligrafiam numele lui pe copertele primelor mele caiete. Această stare sufletească m-a făcut mai tîrziu să-mi închipui viaţa ca un naufragiu în care fiecare om, capabil să scrie o carte, era Camoëns. Mă vedeam pe mine însămi aruncată în mare, gata să mă înec, înotînd cu o mînă şi ţinînd cu cealaltă deasupra valurilor *Lusiada* mea, o carte unde erau încrustate formele, vocile, chipurile transfigurate și veşnice ale acelor pe care-i iubeam.

În româneşte de ALEXANDRU BACIU

https://biblioteca-digitala.ro

GAËTAN PICON

Proust astăzi

Să fi greşit Proust cînd a optat pentru roman, mai ales pentru romanul creat de el? Iată că a sosit clipa să-i luăm în considerare opera, întrebîndu-ne asupra sensului ei, afirmînd nu numai de ce ne place să o parcurgem ci, mai ales, expunînd cum o interpretăm astăzi.

Dacă încercăm o paralelă între romancier şi poet, nu este cazul a-l minimaliza pe cel dintîi. Ar fi de dorit chiar să evităm orice încercare de ierarhizare a genurilor: ştim bine că romanul este altceva decît pretindeau Valéry ori Breton că ar fi (după cum, nici proza nu este ceea ce credea Sartre). Dar dacă autenticitatea unei opere depinde într-adevăr de îmbinarea dintre sensul şi însemnele ei, atunci ne întrebăm dacă opera lui Proust nu este ameninţată de distanţă, de disproporţia dintre scop şi mijloace.

Analizată mai de aproape, materia specific romanescă nu este la Proust un sistem semiologic greu de adaptat structurii sale semantice; materia romanescă nu se confundă cu experienţa poetică. Ne aflăm în faţa a două sisteme semantice care se întrepătrund, recurgînd fiecare la tehnică, la mijloacele sale particulare de exprimare: pe de o parte, subiectul romanului, format din acţiuni neîntrerupte în timp şi relaţiile dintre oameni, exprimate prin întîmplare, personaje, psihologie, contrar afirmaţiei lui Breton că s-ar compune din « momente ale vieţii lipsite de importanţă »; iar pe de alta, conţinutul poetic, exprimînd prin metafore o realitate precisă. Proust descoperă poezia în timpul orizontal al coexistenţei, întocmai ca poetul. Dar dacă, pentru împlinirea formei, poezia recurge la abstracţiuni, Proust alege calea avocării concrete, nescoţînd amănuntul poetic din contextul său. Poezia izolează acest amănunt şi îl ridică — să spunem — vertical; romanul, aşa cum a intrat în tradiţie, pune accent pe amănuntele lipsite de poezie ale vieţii reale. Proust scrie un roman cu totul deosebit, fiindcă deşi reţine faptele existenţei zilnice, acestea îşi pierd accentul lor prin unda de poezie care le învăluie.

Îmbinarea dintre istorisirea faptelor (fondul propriu-zis al romanului) şi experienţa poetică, dar şi tensiunea cu care se realizează această îmbinare asigură originalitatea, farmecul fără pereche, măreţia lui Proust.

În căutarea timpului pierdut poate fi citit ca un roman în înţelesul tradiţional al cuvîntului, care este de altfel înţelesul său specific. Nu este Proust rivalul lui Balzac? Balzac este romancierul la care Proust se gîndeşte cel mai mult. (Personajele sale — dl. de Charlus, Brichot, Swann discută adesea despre Balzac, tot aşa după cum, în volumul intitulat *Contra lui Sainte-Beuve*, numele romancierului este rostit de dl. de Quercy şi de dna. de Cordaillac). Tot la el ne îndeamnă şi pe noi să ne gîndim de multe ori. (Dacă iubim pe unul, nu puteam rămîne indiferenţi faţă de celălalt; cine a scris despre unul este tentat să scrie şi despre celălalt: după cîte ştiu, Alain este singurul balzacian refractar faţă de Proust — pentru că deşi îl socoteşte mare scri-

https://biblioteca-digitala.ro

tor nu îl « gustă » deloc). Cît de mult s-ar extinde paralela dintre cei doi romaniceri! E de la sine înţeles că ei nu pot fi comparaţi. Balzac încearcă să-şi reprezinte structura inteligibilă a universului, să surprindă în orice întîmplare excepţionalul, se entuziasmează cînd îl întrevede şi se descurajează cînd, diluîndu-l, nu-l poate crea: el vrea să fie Dumnezeu. Proust caută în el şi dincolo de el senzaţii în stare a-i certifica trăsătura de necontestat a operei sale: acel impresionism obţinut prin jocul timpului care nu poate fi confundat cu siguranţa covîrşitoare a lui Balzac. Dar, în ciuda faptului că şi-au făcut din aristocraţie un mit, atît unul, cît şi celălalt au dat la iveală acelaşi proces — declinul aristocraţiei şi urcarea burgheziei pe scara socială. Unul descrie societatea însufleţit de ideea că, aflînd cauzele acestor modificări, o va putea cuceri. Celălalt, în numele impresionismului, avid de permanenţă, de generalitate, vrea numai să o spioneze, să o descopere. Opera însă, prin amploarea şi unitatea ei, tinde să fie pentru ambii romancieri, dincolo de deosebirile dintre ei, expresia unei lumi totale şi închise căreia îi bănuim atît infinitatea cît şi graniţele. Proust n-a scris decît o singură carte; Balzac a conceput *Comedia umană* tot în acest sens, pentru că atît pentru unul, cît şi pentru celălalt creaţia nu stă sub semnul imaginaţiei întîmplătoare, ci este chemată să exprime profunde semnificaţii. Unitatea pe care Balzac s-a decis să o dea în cele din urmă *Comediei umane* îi apare lui Proust ca « ultima şi cea mai sublimă trăsătură de penel » [1]. Procesului caracteristic balzacian al revenirii personajelor îi corespunde reapariţia, cu prilejul recepţiei dată de familia Guermantes, a cîtorva personaje care aparţin unei epoci atît de îndepărtate încît revenirea lor are o semnificaţie similară cu aceea a personajelor lui Balzac din romane diferite. Se pare că Balzac s-a gîndit să dirijeze *Comedia umană* spre un final asemănător: « M-am întrebat mereu ce aş mai putea scrie pentru ca momentul reprezentat de *Comedia umană* să fie raţional şi înţeles », declară el într-o scrisoare din iulie 1846. Ne putem închipui ce ar fi fost această completare revelatoare. Într-o povestire neterminată, *Deputatul din Arcis*, se întîlnesc la marchiza d'Espard cîteva din personajele care au avut un rol fundamental: Rastignac, pentru a doua oară ministru, Du Tillet, Maxime de Trailles «pe care toată lumea îl credea plecat», apărînd pe neaşteptate « ca o fantomă, cînd s-a ridicat din fotoliul aflat în spatele fotoliului ocupat de cavalerul d'Espard ». Începutul altei povestiri neterminate, *Femeia autoare*, pare de asemenea a lansa personaje cu scopul de a le convoca laolaltă, unitatea şi semnificaţia operei constînd în această întrunire aşa cum se întîmplă şi în finalul *Timpului regăsit*. Dar ceea ce caracterizează profund şi precis ambele opere este faptul că, susţinute de o singură voce care povesteşte, ele îşi asigură continuitatea în timp. Cu alte cuvinte, elementul esenţial al operei este povestirea — în care recunoaştem fără dificultate vocea naratorului. Scene şi dialoguri sînt reluate, inserate într-o povestire care le răstoarnă ordinea tot aşa după cum răsuceşte digresiunile, comentariile, situînd totul într-un prezent al naraţiunii care nu este altceva decît afirmarea faptelor petrecute în trecut (faptele amintite în clipa de faţă au existat înainte; prezentul este numai ce se vede şi se aude). Şi povestirea balzaciană pleacă de la clipa de faţă şi se întoarce spre ceea ce a fost, dezgropînd straturi din ce în ce mai profunde ale trecutului. Atît la unul cît şi la celălalt, povestirea presupune o existenţă anterioară deşi începe în clipa de faţă, care poate fi tot atît de bine chiar sfîrşitul vieţii. Jocul duratei îşi are originea în amintire. Atît eroul proustian, cît şi cronicarul balzacian, amintindu-şi, poate amesteca timpurile cu toate că a înregistrat scenele în ordinea lor firească.

Proust, socotit rivalul lui Balzac, n-a dat oare dimensiuni noi tradiţiei moştenite de la el? Grandoarea lui nu constă în faptul de a fi lărgit şi aprofundat specificul ro-

---

[1] Captiva, III, 161

https://biblioteca-digitala.ro

manului, fără să fi ieşit din cadrul său? În numărul omagial din *Nouvelle Revue Française* apărut în decembrie 1922, îndată după moartea scriitorului, Jacques Rivière scrie despre descoperirile proustiene considerîndu-le « tot atît de importante şi ca făcînd parte din aceeaşi categorie ca şi descoperirile lui Kepler în astronomie, ale lui Claude Bernard în fiziologie sau ale lui Auguste Comte în interpretarea ştiinţelor »; prin comparaţiile de mai sus, el înţelege că Proust în calitate de creator a făcut descoperirile care au dat proporţii romanului, avînd în vedere romanul viitorului, aşa cum Claude Bernard, ca fiziolog, a răsturnat fiziologia. Tot Jacques Rivière este de părere că gloria lui Proust este legată de amploarea dată de el romanului într-un chip atît de personal.

Proust este cel dintîi care a insistat, în interiorul operei, asupra unor domenii ori aspecte mai particulare, fără să fie însă considerat descoperitorul lor. Homosexualitatea nu era nici teritoriu necunoscut, nici domeniu interzis. Contradicţiile, ambiguitatea, şovăielile sufleteşti — urmări ale dimensiunii temporale a omului, corolare ale acelei psihologii a timpului care trece, căpăta un accent fără precedent. Şi chiar dacă Proust sugerează că descoperirea lor i se datorează, ele au fost cunoscute mult înaintea lui. Dna de Staël, schiţînd în 1795, în *Eseul asupra ficţiunilor*, programul romanului modern, semnalează formele aplicabile romanului proustian: « A trăi viaţa din plin înseamnă a respecta întocmai temerile, avînturile, inconsecvenţele istoriei oamenilor ». Tema favorită a lui Chateaubriand este legătura dintre pasiune şi depărtarea dintre fiinţele care se iubesc. Subiectul romanului *Adolphe* urmăreşte acelaşi proces sufletesc (atîta vreme cît Adolphe este sigur de pasiunea Ellenorei, femeia îi este odioasă; dar cînd ea schiţează gestul că l-ar părăsi, bărbatul îşi redescoperă dragostea). Stendhal, Dostoevski n-au dat şi ei numeroase şi vii exemple despre inconsecvenţele sufletului omenesc, teoretizate cu atîta fervoare de Proust? Marile romane ale secolului al XIX-lea n-au apelat la psihologia timpului care trece, opusă psihologiei plane? Romanele anilor de ucenicie, romanele iluziilor pierdute, ale educaţiei sentimentale nu apelează şi ele la această psihologie cu trei dimensiuni? Proust este original nu datorită inventivităţii sale, ci siguranţei cu care accentuează caracterele şi mai ales modului cum le explică analitic. Cînd i se atribuie lui Proust (ca titlu pentru un capitol de manual) caracterizarea de mare romancier psiholog; se ţine seamă de forţa lui creatoare, bazată pe puterea de analiză psihologică, la care el adaugă o expresie limită caracteristică totuşi însuşirilor tradiţionale ale romancierului.

Cu toate acestea, ne întrebăm dacă valoarea lui trebuie căutată aici. Geniul analitic al lui Proust răzbate peste tot şi ne uimeşte. Cine este mai cucerit, cititorul de romane sau psihologul? Am putea afirma chiar, că în măsura în care analiza proustiană substituie vieţii o formulă fixă şi generală, ea periclitează opera mai mult decît ar consolida-o. Gide se înşeală cînd, reproşînd lui Proust operaţia analitică (« Dar mi se pare mereu că adevărata operă de artă nu se poate lipsi de această operaţie prealabilă, ea nu începe cu adevărat decît dincolo de ea. Opera de artă o presupune, e drept; dar se înalţă numai după ce prima operaţie a luat sfîrşit » [2]) vizează de fapt înăbuşirea, încărcarea textului cu detalii, opunînd estetica ordinei şi calitatea unei estetici a minuţiei şi a explicaţiei. Nathalie Sarraute [3] se apropie mai mult de adevăr cînd reproşează lui Proust că se mulţumeşte « să plutească pe de-asupra dramelor profunde », să fixeze « marile lor linii imobile . . . » [4].

---

[2] *Jurnal*, ediţia Pleiade, p. 1322.

[3] Judecată rectificată chiar de Proust: « Dacă s-ar întîmpla să caut marile legi aş fi bănuit că scormonesc fapte (*Timpul regăsit*, III, p. 1041.

[4] *Era bănuielilor*, Gallimard.

https://biblioteca-digitala.ro

Fiindcă e adevărat că analiza proustiană nu realizează o viziune moleculară, nu surprinde particulele psihice în mişcare, ci schematizează universul profund, în aşa fel încît noi nu ajungem a-i sesiza decît marile curbe, figurile fundamentale ale difracţiei. Scopul analizei este să caute formula generală, legea care va fixa şi va simplifica un peisaj complex şi mobil. Dar trecerea de la o realitate vie la alta prelucrată atrage după sine scăderea tensiunii artistice. Multe fraze doctorale, pompoase, fără viaţă, discutabile din punct de vedere artistic, par scoase dintr-un manual de psihologie. Micul cuplet despre deprindere (« Deprindere, tu care orînduieşti totul abil dar lent . . . ») destramă imperceptibil vraja, de la primele pagini. Şi cînd, renunţînd la admirabila evocare a stărilor sufleteşti care-i exprimă dorinţa ca Albertine să se reîntoarcă la el, naratorul comentează, în schimb, mecanismul acestei dorinţe şi îi denunţă contradicţia, el scrie o pagină admirabilă, ca moralist, dar nerealizată, ca romancier.

« Cu cît creşte dorinţa, cu atît ne îndepărtăm de adevărata posesiune, etc. » [5].

Să nu exagerăm locul analizei în operă. Proust îşi prezintă adesea propriul efort drept expresie a unor adevăruri cu caracter general « Simţeam cum se adună în mine adevăruri despre pasiuni, caractere, obiceiuri. Mă bucura nespus că puteam să le pricep . . . [6]. » Fără îndoială că realizarea generalităţii îi dădea o bucurie atît de mare, pentru că generalitatea, adică « durata, puterea de reînnoire » este exact ceea ce caută scriitorul. În acelaşi timp Proust notează că « adevărurile pe care inteligenţa le scoate direct din realitate » nu sînt atît de preţioase ca adevărurile pe care« le descoperi în propria-ţi persoană»: adevărurile «culese de inteligenţă » au « contururi seci, sînt plate, n-au profunzime pentru că, nefiind recreate, n-au greutăţi de întîmpinat pentru a le realiza » [7]. Proust ştie bine că arta nu se sprijină pe adevărul unei afirmaţii, ci depinde de intensitatea trăirii. De aceea, el nu caută formule, ci esenţe. Dacă ar fi avut răgazul să-i dea operei forma ei definitivă, nu încape îndoială că ar fi eliminat orice manifestare dăunătoare a discursivităţii analitice: paginile de manual de psihologie sînt mult mai frecvente în părţile nerevizuite de el, care corespund acelei prime operaţiuni amintită de Gide. Şi dacă prin analiză, Proust a încercat să ajungă la generalităţi cu caracter de lege, analiza i-a furnizat de cele mai multe ori numai date, nu şi concluzii; ea ne conduce spre o interpretare probabilă a faptelor, nu spre o interpretare hotărîtoare. În faţa unei situaţii oarecare, apelînd la formule disjunctive (sau . . . sau, fie . . . fie), analiza arată că sînt multiple posibilităţi de a căuta legea. Mai mult încă, în loc să descopere o lege, analiza pare că se îndreaptă spre un *inanalizabil*, care poate fi privit ca esenţă concretă, fără a mai avea nevoie să se supună regulelor adevărului descoperit prin judecată.

Calitatea operei nu depinde nici de descoperirile psihologice, nici de exploatările lor analitice. De altfel, psihologia lui Proust nu este mai adevărată sau mai cutezătoare decît psihologia lui Stendhal şi Dostoievski; societatea sa este mai puţin bogată şi obsedantă decît societatea lui Balzac; cu excepţia lui Charlus, tuturor personajelor sale le lipseşte cea de a treia dimensiune, aceea care asigură autonomia marilor eroi de roman. Experienţa lui Proust nu este inferioară faţă de experienţa celorlalţi romancieri; ea este însă *altceva*. Ea este valoroasă nu prin ceea ce îmbogăţeşte romanul tradiţional ci, mai curînd, prin ceea ce îi smulge — căci printr-o profundă modificare a felului cum pune accentul, opera lui Proust scapă de sub sistemul de gravitaţie al romanului tradiţional.

---

[5] *Fugara*, III, p. 450.
[6] *Timpul regăsit*, III, p. 898.
[7] *Timpul regăsit*, III, p. 898.

https://biblioteca-digitala.ro

Proust operează un fel de revoluţie kantiană în roman : acolo unde romancierul dă ocol lumii şi lumea se învîrteşte în jurul romancierului. Substanţa tradiţională a romanului îşi pierde caracterul privilegiat, aspectul său autonom : evenimentele nu mai contează deoarece ele nu mai sînt privite decît ca o modalitate prin care se caută şi se găseşte cu totul altceva; iar personajele nu mai sînt decît nişte spectatori, oarecum ireali, care asistă la unicul fapt real : la descoperirea netemporalului în temporal. Contextul, adică lumea formată din împletirea de senzaţii şi imagini, privit mereu doar ca fundal, se manifestă aici, pentru prima oară, ca obiect principal al romanului. Dacă nu greşim cînd spunem că în romanul proustian realitatea, departe de a fi doar model în vederea unei experienţe, este privită ca obiect al unei experimentări, dacă realitatea aceasta se supune unui mod de creaţie *a priori*, unei descoperiri care transfigurează orice atinge (descoperirea unei viziuni, a unei căutări, a unei psihologii, a unei credinţe), este important să precizăm prin ce se deosebeşte Proust de ceilalţi romancieri. Marile romane, pînă la Proust şi după el, au creat şi vor crea o nouă lume în dimensiunile şi culorile dorite şi căutate de creator, ea ne apare ca o experimentare pasionată mai mult decît o experienţă exactă, o lume *aşa cum am dori să fie* chemată să prefacă lumea *care este*. În romanul tradiţional acest *a priori* creator se încarnează în mod implicit la nivelul evenimentelor şi al personajelor. Dramele şi fiinţele care le trăiesc se profilează ca figuri de vis într-o lume care rămîne ceea ce este . . . Prin opera lui Proust asistăm parcă la regresul imaginarului. Cu toate că înaintaşii au încercat să smulgă evenimentele şi personajele din viaţa de toate zilele, Proust le alege anume din existenţa cotidiană şi transfigurează o lume pe care orice romancier tradiţional se mulţumea să-i semnaleze în grabă prezenţa şi pe care poetul se încumetă a nu o lua în serios.

Proust revoluţionează romanul orientîndu-l spre poezie, înţelegînd prin poezie etapa revoluţionară cunoscută o dată cu Baudelaire. Vorbind despre Balzac şi alţi romancieri, el nu uită nici pe poeţi, pentru că îşi plasează opera sub semnul lor, mai exact — sub semnul poeţilor care au deschis drum poeziei în epoca modernă, după cum demonstrează în memorabila pagină din *Timpul regăsit*. Tot aici, trecînd în revistă mijloacele retoricii sale, Proust a înţeles că alţii înaintea lui le-au întrezărit : « n-aveţi impresia că datorăm una din părţile cele mai frumoase ale *Memoriilor de dincolo de mormînt* unor senzaţii care îmi amintesc de madlenă? . . . Şi *Sylvia*, de Gérard de Nerval, una din capodoperele literaturii franceze, reînvie Coburgul, întocmai ca în *Memoriile de dincolo de mormînt*, printr-o senzaţie ce aminteşte de gustul madlenei şi de « gunguritul sturzilor ». De altfel, nici Baudelaire nu este străin de astfel de amintiri. Numeroase şi necesare, ele sînt — după părerea mea, decisive. Poetul *cu mai multă atenţie şi indiferenţă* [8] caută cu încăpăţînare în mirosul părului unei femei, de exemplu, analogii care să-l inspire, evocîndu-i « azurul cerului imens şi rotund » sau « un port plin de flamuri şi catarge ». Voi încerca să-mi amintesc poeziile lui Baudelaire, cu o senzaţie similară la bază, ca să mă pot încadra într-o nobilă filiaţie şi ca să mă asigur că opera, pe care nici un moment nu am ezitat să o realizez, merită oboseala de a mă fi consacrat ei, cînd . . . » [9]

Proust apare astfel ca romancier al unei experienţe poetice în contextul său romanesc şi nu ca autor al unui roman poetic. Există diferite romane factice. Unele (ale lui Giraudoux, de exemplu) sînt opere tributare limbajului, ceea ce înseamnă

---

[8] Citez textul după ediţia Clarac din Pleiade (III, p. 919—920). Dar sînt convins că sînt necesare unele adaosuri : *ca origine* înainte de întocmai ca în *Memoriile dincolo de mormînt*, pentru ca fraza să fie corectă ; de asemenea, nu încape îndoială că ar trebui să citim : *cu mai multă atenţie decît cu indiferenţă* — în loc de : *şi de indiferenţă* — pentru ca expresia să fie inteligibilă.

[9] *Timpul regăsit*, III, p. 919—920.

https://biblioteca-digitala.ro

că scriitura (indiferent de valoarea ei) domină lumea întreagă, antrenînd în același șuvoi personaje, evenimente, imagini. Lucrurile stau cu totul altfel în capul lui Proust, pentru că atît personajele cît și faptele aparțin « vieții adevărate »: ele văd lumea sau, mai curînd, lumea trece printr-o metamorfoză poetică în numele lor; analiză ori vorbărie, limbajul aparține de cele mai multe ori unui *om oarecare*. În alte opere, poezia apare din însăși urzeala lor narativă: așa se întîmplă în cazul romanelor fabulă, a romanelor-mituri. Povestirile lui Kafka și ale lui Melville, dincolo de neutralitatea scriiturii ori de asemănarea aparentă dintre lucruri, ființe și întîmplări, depind de o lege care, pentru a se impune, nu are nevoie de nici un fel de alterare a detaliului. Nimic din toate acestea la Proust; romanul său nu se dezvoltă în jurul unei figuri mitice, el cuprinde explicația rațională dată de un individ real în legătură cu o experiență întrevăzută în urzeala reală a existenței. Există și o excepție: minunatul debut al romanului *Sodoma și Gomora* unde îmbinarea dintre un bondar și o floare figurează grupul Charlus și Jupien. Altfel, romanul proustian este mult mai departe de creația poetică, înțeleasă ca producătoare de legende și de figuri mitice, decît multe opere numai aparent apropiate de viața zilnică, banală. Mitul romanului *Pielea de Sagri*, al *Capodoperei necunoscute*, al romanului *Melmoth*, *implicatul* (pentru a nu mai aminti pe *Serafita*), chiar și personajul Vautrin, prin semnificația lor, nu au nevoie de un context poetic pentru a ne da seama că stau sub semnul imperios al poeziei. *În căutarea timpului pierdut*, ca roman de idei, are unele analogii cu *Omul lipsit de calități*, dar nu se sfîrșește, ca în cazul cărții lui Musil, cu un mit asemănător mitului grădinii fermecate unde Ulrich și Agatha vor cunoaște dragostea profund spiritualizată. Această operă lasă impresia la început că se substituie tradiționalei viziuni a romanului, dar pe parcurs ne dăm seama că este mai mult viziune decît creație. Că, apelînd nu la personaje create ci la oameni *obișnuiți*, din viața de toate zilele, Proust relevă ceea ce alții disimulează prin figurile pe care le crează. Cînd a început să scrie, Proust nu s-a grăbit să dea cărții sale un conținut poetic. Și totuși, nimeni nu ne-a dezvăluit mai bine esența fondului poetic și nevoia artistului de a o releva. Opera lui Proust, care este în același timp un manifest și un mijloc de explicare a metaforelor, un inepuizabil dicționar de analogii, nu crează metafore vii în stare să conducă povestirea după legile lor proprii. Pe poet îl vedem preocupat să-și țească rețeaua, pregătindu-și întocmai ca un artificier focul de artificii, și descriindu-l: de nicăieri însă pasărea de foc nu-și ia zborul, liberă și neștiută. « Orice analogie se sprijină pe o comparație motivată, pe o amintire, pe o ipoteză. *Mi se pare că . . . și am crezut o clipă . . . cum . . . asemănător cu . . .* sînt cîteva formule frecvente, prin care scriitorul își ia măsuri de precauție pentru orice imagine riscată.

Proust nu s-a dezvăluit nicăieri mai mult decît în fragmentul din *Prizoniera*, unde vorbește despre *autocontemplare* ca despre o dimensiune esențială a operei moderne. Într-adevăr, vocea operei este vocea conștiinței, chemată să descopere, să dea socoteală, agățîndu-se ca o liană de tot ce îi iese în cale, chiar și de propriile-i mișcări: « Îmi dau seama că un mare scriitor nu trebuie să inventeze cartea esențială, unica adevărată, pentru că ea există în fiecare dintre noi, și nu ne rămîne decît să traducem în fapte. »

Faptul că mișcarea fundamentală a operei este în mod constant o minuțioasă explicare analitică este suficient pentru a o izola. Nu Proust anunță noul roman: Flaubert este mult mai modern decît el. Contrar părerii lui Jacques Rivière, opera lui Proust este « o zi căreia îi lipsește perspectiva zilei de mîine ». Fără îndoială că, ne mai fiind pus accentul, ca în romanul tradițional, pe eveniment, pe medii ori pe personaj, tocmai subordonarea mijloacelor specifice ale romanului devine o achiziție definitivă, un scop diferit de al lor.

https://biblioteca-digitala.ro

Astăzi nu mai avem nevoie să inventăm ceea ce ar fi putut să fie, ci să găsim sensul şi stilul faptelor existente, refuzînd cu hotărîre simpla lor transcriere, răsturnîndu-le pentru a face să iasă la iveală secretul cu tot atîtea faţete cîţi observatori sînt puşi pe urmele lui . . . Ca şi opera lui Proust, romanul *Falsificatorii de bani* respinge felia de viaţă naturalistă şi revendică, în numele aceleiaşi atitudini euristice, o libertate similară faţă de « faptul obişnuit ». Şi totuşi, nimic nu este mai străin de esenţa romanului modern ca precauţia analitică a lui Proust, de aceea, şi rezervele lui Gide îşi găsesc justificarea (ori cît de ciudat ar fi putut părea la o primă vedere). *Falsificatorii de bani* nu este o carte de valoarea romanului *În căutarea timpului pierdut*. Cu toate acestea, *Falsificatorii* se înscriu în sfera romanului modern prin : monologul interior sau procesul-verbal behaviorist. Prin aceste particularităţi, el tinde să fie o prezentare brutală a datelor, eliberat de ţesutul explicativ al analizei ori al povestirii, de comentariul a cărui origine nu o putem căuta decît în conştiinţa privilegiată a naratorului. Invenţia (desigur, masivă) a romancierului constă în a se suprima, a prezenta lucrurile ca şi cum el n-ar exista ; artificiul este cu atît mai exasperant cu cît el nu urmăreşre decît să facă invizibil pe romancier. În schimb, conştiinţa care vorbeşte la Joyce, la Virginia Woolf sau la Nathalie Sarraute, evenimentul pus în valoare de Kafka, Hemingway, Faulkner ori Claude Simon sînt situaţii date, fără să aibă nevoie de mijlociri. În tot cazul, acestea sînt trăsături care vor dispare de îndată ce intervine un factor mediator. Gide lămureşte lucrurile cînd spune că totul trebuie prezentat oblic în aşa fel încît cititorului să i se dea posibilitatea «să restabilească»[10]; James nu se gîndeşte la altceva cînd face elogiul « măreţiei lucrului indirect . . . ». Romancierii moderni vor să ne ofere acest lucru ireductibil care este *faţa cealaltă* a evenimentului ori a conştiinţei, chiar dacă este expresia subiectivităţii. În schimb Proust da frîu liber conştiinţei atotştiutoare şi atotcuprinzătoare, în stare să explice realitatea pe care o dezvăluie şi o modifică. Primii caută o bază ca să descopere realul ; Proust — amortizarea realului în spirit. Dacă cei dintîi susţin că experienţa este de neînţeles, Proust dimpotrivă, crede în inteligibilitatea ei. Romanul modern nu se deosebeşte de poezia « absconsă » a lui Mallarmé. Romanul lui Proust poate fi apropiat de poezia al cărei ultim reprezentant a fost Baudelaire şi în care *eul* confidenţei, al examenului conştiinţei prezidează ciocnirea dintre senzaţii. În romanul proustian se asociază pentru prima oară vocile lui Balzac şi a lui Baudelaire, în schimb, ca într-un superb apus de soare — romanul modern se exprimă mai curînd ca Flaubert îmbinat cu Mallarmé.

În romanul lui Proust, după cît se pare, conştiinţa atotştiutoare, inexistentă în romanul modern, îşi trimite ultimele raze. Ea a ajuns într-adevăr la acest stadiu, dincolo de care, orice încercare de a mai scrie apelînd la conştiinţa atotştiutoare, nu duce decît la extenuarea ei. Romanul viitorului nu va mai încerca să explice ; el pleacă de la ideea că lumea nu poate fi percepută. Proust ne-a dat admirabilul portret al naratorului. Altă cale n-avea de ales. Menirea naratorului era să releve lucrurile, nu să-şi analizeze gesturile. Un gest este preţios prin conţinutul său, prin ceea ce exprimă ; lumea este mult mai vastă decît geniul : oricît am crede că am ajuns forma definitivă a cunoaşterii, vom descoperi mereu alte lucruri pe care să dorim a le cunoaşte. În fond, Proust ne povesteşte o întîmplare ; importanţa acestei întîmplări constă în a demonstra că a putut fi scrisă. Bineînţeles, şi romanele contemporane fac acelaşi lucru. Aici apare, fără îndoială, ceea ce se moşteneşte de la Proust. Dar oricare ar fi interesul acestei moşteniri, nu imprimă ea totuşi o notă funebră? Ce ar mai avea de spus literatura ca să-şi demonstreze posibilităţile? Din

---

[10] *Jurnalul Falsificatorilor de bani.*

https://biblioteca-digitala.ro

clipa în care Albertine ca ființă, se reduce la ușoara ei respirație din timpul somnului, ea și începe să evoce propriul său cadavru.

Puțini sînt aceia care, citind pe Proust, să nu fi simțit nevoia să scrie, fiind convinși totodată că vor reuși. Oricine ar putea să mărturisească, întocmai ca Jacques Rivère, după ce-a citit *Partea dinspre Guermantes*: « Sînt îngrozitor de gelos pe D-stră ». Dar Proust insuflă acest sentiment mai curînd persoanelor fără veleități de romancier, el fiind mai mult organizator al unor somptuase funeralii decît creator de viață nouă. Ne întrebăm însă dacă aceasta are vreo importanță? Nu reacția imediată față de o operă impune și măreția ei. Toată lumea știe că noi nu dispunem decît de textul refuzat de editori, în 1913, lipsindu-ne textul revizuit pe care Proust l-ar fi dat dacă ar fi trăit. Chiar dacă nu inspiră romanul actual, textul lui Proust are mai mulți adepți, rivalizînd cu toate cărțile moderne: în lista celor o sută de titluri valoroase, cerută scriitorilor și criticilor cu zece ani înainte de Raymond Queneau, ca sondaj, pe primul loc s-a clasat Biblia, urmată de teatrul lui Shakespeare, pe locul al treilea s-a clasat *În căutarea timpului pierdut* . . . Ca orice mare operă, poate chiar mai mult decît oricare alta, opera lui Proust nu poate fi imitată. Contrar aparențelor și cu toate că i se caută, naiv, un model, ea se refuză oricărui model: un eveniment inexplicabil, imposibil de reprodus, unitate neașteptată, apărută din contradicții mortale, o victorie ușoară cîștigată cînd pericolul se arată mai amenițător.

Absolut stăpînă pe țesătura romanului, opera lui Proust deșiră pe alocuri țesătura pentru a ne face să întrezărim strălucirea poeziei. Confesiune a unui bolnav, explorarea domeniilor interzise, geografia exotică a viciului, ea dă fiecăruia dintre noi posibilitatea de a cunoaște omul cît mai profund. Camera neagră, refugiul bătrînului copil bolnav, dezvăluie feeria amețitoare a zilei, în plină lumină. Prin ea, Proust e mai convingător, decît atunci cînd apelează la vocea conștiinței explicative, uneori distrugătoare din cauza excesului de luciditate; ea spintecă pămîntul într-un elan de nestăvilit, cu o încredere oarbă, condusă parcă de instinctul acelei insecte care vede numai în timpul nopții; ea țîșnește, exuberantă, nestăvilită, ca vegetația tropicală.

Capitală de nisip construită de furnica săpătoare, puțin cîte puțin, din minuscule adaosuri, cu galerii, mine, imperceptibile eroziuni, opera lui Proust este teatrul celei mai ample odisee. Ea este construită cu rigoarea unei catedrale sau a unei simfonii, cu jaloanele și preceptele ei, cu arhitectura și regulile ei de scandare. Părea să imprime imposibilul și improbabilul și iată că ni se oferă ca o imensă și încîntătoare evidență.

GAËTAN PICON, din «*Lecture de Proust*»

În românește de CORNELIA ȘTEFĂNESCU

https://biblioteca-digitala.ro

Spaţiul proustian

. . .De-a lungul romanului proustian, experienţa mişcării nu are, aşadar, vreun alt rezultat decît un fel de înfrîngere şi, deşi adeseori autorul, căzînd în ispită, şi-a lăsat, ca să spunem aşa, textul năpădit de o floră sălbatică, se simte neîncrederea sa într-o proliferare despre care se ştie cît e de greu de stăvilit. E de preferat ca cele două părţi să nu se amestece, e mai bine să fie evitate întîlnirile prea fecunde, lucrurile fiind astfel păstrate în caracteristica lor izolare. Oare nu există însă nici un mijloc de a dispune părţile într-astfel încît, fără ca ele să-şi piardă cîtuşi de puţin din individualitatea şi independenţa lor, să nu mai manifeste, totuşi, una faţă de cealaltă această incompatibilitate şi chiar îndepărtare? Ele nu pot fi, oare, învecinate, constrînse la o apropiere care să nu fie, totuşi o identitate? Acesta este noul aspect al problemei pe care Proust încearcă să-l rezolve în practica romanescă. După eşecul deplasării rămîne de încercat metoda juxtapunerii.

Or ce anume înseamnă juxtapunere?

Înseamnă a pune un lucru *alături* de un altul.

Alături şi nu deasupra ! Într-adevăr, trebuie să distingem cu cea mai mare grijă între juxtapunere şi operaţia analogă ei : suprapunerea. Atît una cît şi cealaltă implică prezenţa a două realităţi învecinate dar nu fuzionate, plasate într-astfel încît gîndul imerge de la una la alta fără să le confunde şi fără să le multiplice. Dar juxtapunerea presupune simultaneitatea realităţilor conjugate, în timp ce suprapunerea cere dispariţia uneia dintre ele pentru ca astfel să poată apare cealaltă.

Odată mai mult Proust a ezitat între cele două procedee.

Cel al suprapunerii nu este, oare, cel mai just, adică cel care reproduce în cel mai adecvat mod cu putinţă caracterul esenţialmente temporal al existenţei? « Eul nostru se alcătuieşte, scrie Proust, din *suprapunerea stărilor noastre succesive.* » [1] Acest fapt cu valoare de adevăr în ceea ce ne priveşte nu poate decît să-şi sporească realitatea atunci cînd este vorba de imaginea, sau, mai degrabă, de suita de imagini pe care o reprezintă fiecare dintre fiinţele cunoscute. Astfel personajul central al romanului proustian vorbeşte undeva de « suprapunerea succesivelor imagini care fuseseră pentru el Albertine » [2]; experienţă care-i era deja cunoscută ca urmare a relaţiilor sale cu ducesa de Guermantes, în care, după cîte spunea, văzuse « atîtea diferite femei suprapunîndu-se, fiecare dintre ele dispărînd atunci cînd următoarea căpăta o îndestulă consistenţă » [3].

Suprapunerea imaginilor succesive ale fiinţelor este, aşadar, un mod de a acţiona echivalent aceluia al timpului; aceasta înseamnă să îngropi ceea ce nu mai este făcînd astfel loc pentru ceea ce ia atunci naştere. Suprapunerea este actul prin care, insta-

---

* Fragmente

https://biblioteca-digitala.ro

urîndu-se, luînd în stăpînire întreaga suprafață a prezentului, făcînd să dispară sub masa sa imaginile anterioare, momentul actual își consumă victoria asupra trecutului; și, în acelaşi timp, acela prin care, lăsîndu-se îngropat, trecutul își recunoaşte înfrîngerea. Orice operă care încearcă să reproducă această dublă mişcare de instaurare şi de regres, uzează de o formă sau alta a suprapunerii. Fiecare nouă pagină are, aici, drept scop acoperirea paginii precedente. Ne gîndim la anumite poeme de Keats, la Pater, la *Nourritures terrestres*. La romanele Virginiei Woolf; ne gîndim la filozofia bergsoniană.

Trebuie să mărturisim că nu există nimic mai puţin asemănător cu experienţa proustiană a realului.

Experienţa lui Proust nu este cîtuşi de puţin cea a unei revărsări a prezentului peste trecut; din contră chiar, este cea a unei reizvorîri a trecutului în pofida prezentului. Astfel încît Proust visează la un fel de suprapunere ruptă, periodic sau nu, de către un fenomen invers de revărsare. El concepe o suprapunere de tip geologic şi plutonic, un fel de stratificare instabilă unde, din timp în timp, « revărsările aduc la suprafaţă straturi vechi »[4]. Sau imaginează o dispunere de tipul celei obţinute prin mijlocirea lanternei magice. Fireşte, în ceea ce priveşte funcţionarea sa internă, lanterna magică se bazează pe un procedeu care nu se poate confunda cu suprapunerea. Ea nu acoperă ci înlocuieşte. Printr-o mişcare întretăiată, întreruptă şi sacadată care, de altfel, mai degrabă decît alunecarea fluidă şi continuă a imaginilor cinematografice, ar trebui să fie pe gustul lui Proust, ea substituie momentului precedent un altul care implică anihilarea completă a celuilalt. Universul proustian nu este, deci, cel al lanternei magice; sau, dacă vreţi, el poate fi acesta cu condiţia însă de a ne închipui diferitele plăci de sticlă pictată nu în mişcarea care le proiectează pe unele după altele pe o suprafaţă ci dispuse unele alături de altele într-o ordine simultană. Astfel sticlele lanternei magice oferă o colecţie de vitralii, asemănătoare acelora din biserica de la Combray.

Dar vitraliile sînt juxtapuse; aşadar nici suprapuse şi nici substituite.

E adevărat că, privit dintr-un anume unghi, fenomenul lanternei magice oferă exemplul neaşteptat, bulversant şi într-o aceiaşi măsură fascinant, al unei suprapuneri juxtapozante. Proiectînd o imagine pe perete, lanterna magică acoperă peretele dar nu-l ascunde; astfel încît imaginea şi peretele apar simultan una deasupra celuilalt. Corpul lui Golo nu ascunde clanţa uşii. Şi tot astfel, n-ar fi oare posibil să ne închipuim o lume unde opacitatea firească a fiinţelor, a locurilor, a momentelor, să îngăduie o anume transparenţă, astfel încît, străbătînd cu privirea existenţa, să putem întrezări diferitele momente ale acesteia etajîndu-se ca alveolele unui fagure? Oare nu este întrucîtva aceasta viziunea finală asupra lor înşile a acelor giganţi decrepiţi din *Le Temps retrouvé*, cocoţaţi de către Proust pe înălţimi alcătuite din straturi succesive şi semitransparente de durată? Oricum ar fi, tema lanternei magice, plasată de Proust la începutul operei sale, aşa cum şi Goethe a plasat-o pe cea a marionetelor la începutul lui *Wilhelm Meister*, are, pare-se, o misiune bine definită, anume aceea de a exprima un paradox pe care se va întemeia întregul roman proustian: simultaneitatea succesivului, prezenţa, în prezent, a unui alt prezent: trecutul.

Adeseori, romanul proustian nu este, într-adevăr, altceva, decît o serie de imagini care urcă la suprafaţă din adîncimile la care au fost cufundate. Izbucneşte atunci între acestea şi cele care ocupau suprafaţa o luptă pentru existenţă. Uneori rezultatul este o ameţeală, acea clătinare a locurilor şi timpurilor, despre care am vorbit la început.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar ştim că opera proustiană nu caută cîtuşi de puţin să se instituie în această zonă confuză unde se înfruntă, întrepătrunzîndu-se, imaginile. Din contră, ea nu este nimic altceva decît un efort către maxima claritate. Ori aşa ceva nu este posibil decît dacă, renunţînd la ideea unei reprezentări verticale a realului, gîndirea distribuie diferitele elemente ale acestuia pe plan orizontal, adică pe o suprafaţă unde, aşezate unele alături de altele şi nu unele dedesubtul altora, ele se înfăţişează izolate, distincte şi totuşi simultan privirii.

Acesta este procedeul juxtapunerii. Îl găsim folosit de Proust atît pentru a reprezenta imaginile visului şi ale amintirii cît şi pe cele ale realităţii prezente:

Era anotimpul cînd Bois de Boulogne trezeşte maximum de arome diferite şi juxtapune maximum de părţi distincte într-o alcătuire heteroclită. [5]

Atunci cînd, în reveriile noastre, lăsîndu-ne duşi de gînduri, căutăm, pentru a ne întoarce către trecut, să încetinim, să întrerupem mişcarea perpetuă de curgerea căreia sîntem purtaţi, revedem, încetul cu încetul, apărînd juxtapuse, întrutotul distincte unele de altele, tentele pe care, în decursul existenţei noastre, ni le-a oferit în mod succesiv un acelaşi nume. [6]

Pe scurt, juxtapunerea este contrariul mişcării. Este o împreunare de obiecte care îşi păstrează locurile lor, fixe, în timp ce mişcarea despre care este vorba aici se constituie sub forma unei deplasări care transferă cutare imagine a trecutului în prezent sau care face să « stea la cele patru colţuri » diferitele părţi ale unui peisaj. Prin juxtapunere nu este încălcată nici o distanţă, nu are loc nici o răsturnare de situaţie, nu se realizează nici o unificare sau multiplicare. Pur şi simplu lucrurile aflate acolo continuă să-şi ducă existenţa lor unele lîngă altele fără să se apropie şi, deasemenea, fără să se respingă. Ele se aliniază cot la cot ca şi cum ar sta sub sticla unei aceleiaşi vitrine.

Or aceasta este tocmai metafora de care se slujeşte Proust pentru a reprezenta această combinaţie statică: « În numele de Balbec, scrie el, ca şi în sticla care măreşte a suporturilor de tocuri cumpărate la băi, întrezăream valuri ridicîndu-se împrejurul unei biserici în stil persan ». [7] Dacă privirea uzează aici de un fel de lupă, aceasta nu este pentru a mări obiectele ci mai degrabă pentru a le izola, pentru a le scoate în relief şi a sublinia astfel cu atît mai mult ceea ce este surprinzător în prezenţa lor conjugată. În numele de Balbec se disting, îngemănate, două elemente inasimilabile, un ţărm normand şi stilul persan al unei biserici. Reunirea acestor trăsături disparate s-a făcut fără nici un fel de efort. Gîndirea se mulţumeşte să le perceapă împreună şi să le dispună într-un tot eterogen.

Un remarcabil exemplu al acestei *compuneri prin juxtapunere* ne este dat de un alt nume de oraş, anume Florenţa:

Atunci cînd tata a hotărît, într-un an, că vom merge să ne petrecem vacanţa de Paşti la Florenţa şi la Veneţia, neavînd cum înmănunchia în numele de Florenţa elementele care intră de obicei în alcătuirea oraşelor, am fost nevoit să dau naştere unei cetăţi supranaturale a înrodirii, prin mijlocirea unor anume parfumuri, a ceea ce credeam a fi, în esenţa sa geniul lui Giotto. Cel mult — şi întrucît nu poţi sili un nume să cuprindă mai mult timp decît spaţiu — precum în anume tablouri ale acestui însuşi Giotto care înfăţişau un acelaşi personaj în două momente diferite ale acţiunii, *aici culcat în patul său, dincolo pregătindu-se să încalece, numele Florenţei* era împărţit în două compar-

https://biblioteca-digitala.ro

timente. *Într-unul, contemplam sub o arhitectură boltită o frescă. . .; în celălalt. . . traversam zorit Ponte Vecchio cu brațele pline de zarnacadele, narcise și anemone.* [8]

Puține fragmente ne înfățișează cu atîta limpezime procesul de transformare pe care îl impune Proust imaginilor. Numele închide un loc; locul închide o ființă; în fine, locul astfel numit și însuflețit se dovedește a avea, precum Balbecul din textul pe care l-am citat mai înainte, două atribute principale: anume aspectul său floral primăvăratec și faima de oraș al artelor frumoase; rezultă de aici că cel care visează se vede în închipuirea sa pe sine în centrul acestor două scene înlăuntrul cărora mai întîi contemplă fresca și în al doilea rînd se înconjură de flori. Aceste două scene evocă în mod necesar aspecte succesive ale presupusei șederi a celui care visează la Florența; dar ceea ce este esențial de remarcat este faptul că, rezumînd această ședere la două « momente diferite ale acțiunii » care vor a-i exprima frumusețea și bucuria, cel care visează le prezintă într-un mod care nu este cîtuși de puțin succesiv întrucît el constă în dispunerea alături a două tablouri de importanță egală astfel încît ordinea în care sînt prezentate ar putea fi inversată. Și atunci cum să nu te lași dus cu gîndul la acele tablouri sau, și mai precis, la acele fresce de Giotto, către care trimite însuși autorul, în care pictorul s-a apucat să înfățișeze o serie de episoade din viața vreunui sfînt într-astfel încît aceasta, în loc să fie povestită precum ar face-o hagiograful *Legendei daurite*, în continuitatea duratei sale, este foarte simplu expusă într-un mic număr de scene exemplare relatînd diferitele întîmplări sau seria virtuților care îl caracterizează pe cel despre care este vorba? În locul unei curbe a existenței, o secvență compusă din scene izolate fiecare dintre ele avînd propria sa semnificație, și care nu sînt altfel legate decît prin faptul că se referă la o unică și aceeași persoană ale cărei fapte de seamă, bine compartimentate, par a fi situate unele alături de altele într-o pură simultaneitate. Fără îndoială că în ceea ce-l privește pe Giotto este vorba de o serie de tablouri în timp ce, în cel al reveriei provocată de numele Florenței, gîndirea născocitoare a personajului proustian nu merge mai departe de panoul dublu. Dar nu este lipsit de interes să surprindem imaginația proustiană într-un moment inițial cînd ea se mulțumește să introducă un minimum de pluralitate în reconstrucția evenimentelor vieții reale sau ale visului. Mai tîrziu, sporind numărul scenelor pe care le zugrăvește, ea se va transforma într-un edificiu acoperit de fresce, într-o galerie plină de tablouri.

Aceasta este o formă esențială a gîndirii creatoare proustiene și ea poate fi surprinsă pînă chiar și într-o scrisoare a lui Proust către Reynaldo Hahn, însoțită de un desen figurînd o scenă dublă înscrisă în două părți ale unui vitraliu. După cum se vede, gîndirea proustiană, spre a figura ceea ce născocește sau ceea ce-și amintește, adoptă în modul cel mai spontan cu putință forma unei alăturări de două sau mai multe tablouri. Din acest punct de vedere, personajul central din *A la Recherche du Temps perdu* acționează exact ca însuși Proust. Aflînd că actualul duce de Wurtemberg avea ca mamă o fiică a lui Louis Philippe, el contemplă deîndată în închipuirea sa o întreagă catapeteasmă, asemănătoare celor pictate de Carpaccio sau de Memling, [9] în care, într-un prim tablou, prințesa e înfățișată la una dintre nunțile fraților săi în timp ce într-un ultim episod ea dă naștere unui băiat. Asemănarea cu textele mai sus citate este frapantă. Fără nici o îndoială că este vorba de o trăsătură caracteristic proustiană și încă într-o asemenea măsură specifică acestuia, încît ar fi greu să-i găsim vreo echivalență la vreun alt mare romancier modern. Cel mai adesea, într-adevăr, acesta

https://biblioteca-digitala.ro

din urmă nu caută să-şi « picteze » scenele; ceea ce-l interesează este existenţa umană în devenirea ei, adică acea stare de fapt care nu apare *în* tablouri ci numai *între* ele. În timp ce Proust este mai puţin fascinat de continuitatea unei acţiuni decît de instantaneitatea unei atitudini, a unei expresii, a unui simplu « joc de scenă » ale căror implicaţii, de altfel, nimeni nu le sesizează mai bine decît el. Să ne amintim calitatea « de observator » a personajului proustian, plăcerea lui de-a surprinde oamenii, de a spiona anumite spectacole. Nimic nu-i oferă o mai mare bucurie decît să întrevadă, în cadrul unei ferestre luminate, ca în plimbările sale nocturne de la Doncières, cutare « scene veridice şi misterioase de existenţă înlăuntrul cărora, spune el, nu puteam altfel pătrunde ». Astfel observată dinafară, sacadat, eroul trăgînd cu ochiul şi decupînd-o, lumea se compartimentează, se divide într-un anume număr de căsuţe în interiorul fiecăreia dintre ele *fiind dispusă* cîte o scenă diferită. Un remarcabil exemplu, al acestei modalităţi spaţiale poate fi găsit în *Le Côté de Guermantes*. Acolo eroul pîndeşte întoarcerea ducelui şi a ducesei, dintr-o cameră aflată în cel mai înalt punct al casei de unde se văd faţadele caselor din jur : « Astfel fiecare curte, spune Proust, înfăţişează vecinului, suprimînd zgomotul prin distanţă, lăsînd să se întrezărească gesturile tăcute într-un dreptunghi adăpostit dincolo de sticla *ferestrei închise, o expoziţie de o sută de tablouri olandeze juxtapuse.* » Juxtapuse ! Oare aceasta nu înseamnă concretizarea, într-un suprem exemplu, a metodei prin excelenţă proustiană care constă în eliminarea duratei, în suprimarea distanţei, în reducerea lumii la un număr determinat de imagini izolate, învecinate, strict delimitate care, prinse, ca să spunem aşa, de un acelaşi suport se oferă simultan privirii? Ceea ce contemplatorul distinge înaintea ochilor săi ca fiind o juxtapunere de scene nu este pur şi simplu vreun neînsemnat cutare ungher de univers precum cel care se oferă privirii din înaltul casei ducilor de Guermantes; ci este lumea proustiană în întregul ei, aşa cum ne apare ea atunci cînd a fost găsit unghiul optim de vedere. Cele o sută de tablouri olandeze percepute în cadrul tuturor ferestrelor care dau înspre casa ducilor de Guermantes sînt o figurare a o sută de alte tablouri juxtapuse care, atunci cînd la rîndul său cititorul ajunge să se ridice pînă la un anume unghi de vedere, i se descoperă, nu mai puţin simultan dispuse, în ansamblul romanului proustian. Iar caracterul simbolic al acestei viziuni se află în mod considerabil subliniat în cele ce urmează prin două noi serii de imagini care, ca şi cele precedente, vor înadins să ne facă să înţelegem şi mai bine ce anume înseamnă universul proustian, acest univers unde totul este juxtapus. Este vorba mai întîi de imaginea unei case luminate de sus pînă jos şi înlăuntrul căreia, activitatea locuitorilor săi poate fi zărită la fiecare etaj; cealaltă este imaginea unui drum în serpentină căruia i se disting toate ocolişurile:

Atunci cînd marile ferestre pătrate (ale casei de vizavi) scăldate în soare ca nişte frunze de cristal pur, erau deschise pentru curăţenie, găseam, urmărind la diferite etaje valeţii, pe care era imposibil să-i distingi bine, dar care scuturau covoarele, o aceeaşi plăcere ca şi atunci cînd vedeam într-un peisaj de Turner sau de Elstir, un călător în diligenţă sau un ghid la diferite trepte de altitudine pe Saint-Gothard. [12]

În acest punct imaginaţia proustiană ajunge la o viziune care se apropie de cea a lui Piranese: o figură profilîndu-se în mod repetat, o fiinţă care poate fi lesne recunoscută, dar plasată de fiecare dată în nişte condiţii diferite şi închisă de fiecare dată într-o subdiviziune strict limitată a realului. Astfel încît această figură asemănătoare sieşi în oricare situaţie s-ar găsi, poate fi socotită un echivalent, fie al prezen-

https://biblioteca-digitala.ro

ței, în cadrul romanului proustian, a unei conștiințe centrale în care se reflectă totul, fie, de asemenea, al geniului autorului, omniprezentei sale activități care, oricît de variate ar fi episoadele romanului, poate fi recunoscut, izolat și serial, ca principala forță unificatoare a acestora. Juxtapunerea proustiană nu este, așadar, o simplă colecție de «vederi », sau de « scene » eterogene, așa cum se găsesc adeseori sub forma unei pluralități de fabulații disparate pe pereții muzeelor. Din contră, este vorba de multiplicitate unificată de prezența activă a unui aceluiași actor și a unui aceluiași autor. Și poate că cel mai clar explicit, cel mai deliberat metaforic simbol al acestei relații dintre multiplicitatea operei și unitatea ei îl reprezintă dormitorul lui Marcel de la Balbec, camera ai cărei pereți sînt acoperiți de vitrinele unei bilioteci în sticla cărora culorile cerului se răsfrîng alcătuind un șir de tablouri diferite:

. . . În momentul în care intram în cameră. . . cerul liliachiu se înclina către mare rotindu-se din ușoarele zării aidoma unei catapetesme deasupra altarului în timp ce diferitele părți ale asfințitului, răsfrînte în vitrinele bibliotecii joase de acaju care acoperea pereții, eu realcătuind în gînd cu ajutorul lor miraculoasa pictură din care fuseseră desprinse, păreau a fi acele scene zugrăvite odinioară de vreun vechi meșter întru priința cine știe cărei confrerii, cuprinse ele cîte mai multe într-o ramă și care sînt acum înadins înfățișate în vreo sală de muzeu alături una cîte una astfel încît numai imaginația vizitatorului le poate reașeza la locurile lor înlăuntrul cadrei pictate de unde fuseseră scoase. [13]

Aici imaginația proustiană, și-a găsit, în sfîrșit, perfecta metaforă, cea în care opera se reprezintă prin mijlocirea formei simbolice celei mai adecvate. Aceasta întrucît vitrinele scundei biblioteci de la Balbec nu reflectă numai diferitele părți ale asfințitului ci, pe lîngă aceasta, ele reproduc și în același timp încadrează figurativ diversele părți ale întregului roman. Da, opera lui Proust este, într-adevăr, alcătuită și ea, la rîndul ei, dintr-o serie de scene detașate, decupate în urzeala realului, într-astfel încît aproape nu mai rămîne nimic din fluența duratei care curgea pe aici. Din contră, *înfățișate unele alături de altele*, ele se dispun de-a lungul unei suprafețe unde ceea ce era temporal devine acum întindere. Astfel timpul face loc spațiului. Suprafața romanului este ocupată de un șir de tablouri și asta într-astfel încît în ciuda decupajului, lacunelor și a limitelor marcate de cadru, imaginația sesizează deîndată principiul care unește episoadele și reconstituie totalitatea acestor secțiuni.

Așadar, metafora este de o absolută adecvare. Ea nu este, de altfel, decît dezvoltarea comparațiilor anterioare. În germene imaginea tablourilor se află deja în viziunea Florenței imaginată după modelul freșcilor lui Giotto; ea se regăsește în secvența tablourilor imaginare relatînd viața unei doamne din lumea mare prin mijlocirea unei « catapetesme în felul celor pictate de Carpaccio sau de Memling ». Dar de abia la sfîrșitul operei sale, Proust a dat acestui simbol cea mai completă dezvoltare. Recapitulînd numărul persoanelor pe care le-a întîlnit de-a lungul vieții sale, varietatea lor, întortochiatele fire care pînă la urmă îi lega laolaltă, personajul central al romanului scrie următoarele:

Viața mea era deja destul de lungă pentru ca nu puținor ființe din cîte îmi oferise să nu le găsesc, spre a le completa, vreo alta. Chiar și Elstirilor, întrezăriți de aici într-un loc care era un semn al gloriei sale, puteam să le adaug cele mai vechi amintiri ale Verdurinilor, Cottarzilor, conversația din restaurantul de la Rivebelle, dimineața în care o cunoscusem pe Albertine și cîte altele.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi după ce a *adăugat* la figura actuală a lui Elstir, versiuni mai vechi şi un întreg şir de mărturii în acelaşi timp incomplete şi convergente, autorul continuă în termenii următori în care se regăseşte, îmbogăţită printr-o esenţială nuanţă, tema tabloului şi a catapetesmei:

Aşa după cum un amator de artă căruia i se arată o icoană a unei catapetesme îşi aduce aminte în ce anume biserică, în ce muzee, în care colecţii particulare sînt împrăştiate celelalte... el putînd reconstitui în capul său catapeteasma, altarul în întregime [14].

Ori ce înseamnă aici « altarul în întregime » pe care îl are în vedere Proust dacă nu însăşi opera pe care a scris-o în întregul ei? Cuvinte de o importanţă capitală întrucît ele aduc operei în discuţie în acelaşi timp concluzia şi definiţia sa. Atunci cînd romanul proustian ia sfîrşit, cînd conştiinţa care n-a încetat de a înregistra evenimentele, se vede în măsură să arunce asupra lor o privire finală retrospectivă şi elucidatorie, atunci multiplicitatea discontinuă a episoadelor, asemănătoare pînă în acest moment cu o serie de tablouri izolate şi juxtapuse, este înlocuită, în mintea celui care îmbrăţişează ansamblul, de o pluralitate coerentă de imagini care intră în relaţie unele cu altele, luminîndu-se reciproc şi care, într-un cuvînt, *se compun*.

Aşadar, nu putem conchide altminteri decît prin a constata că romanul proustian se *încheie* demonstrîndu-şi propria sa coerenţă internă. Cu toate acestea el nu o dezvăluie decît cît mai tîrziu cu putinţă întrucît ea nu poate rămîne decît ascunsă pînă în clipa în care privirea retrospectivă se găseşte, în sfîrşit, în posesia reţelei de referinţe interdependente necesare pentru a înţelege ceea ce s-a petrecut. Există un episod final unde cele ce apar nu mai sînt o înmănunchiere de episoade disparate ci un ansamblu în care, pe deasupra tablourilor izolate, se distinge un altar sau o catapeteasmă. Nu pentru că diferitele elemente care compun opera în întregul ei s-ar amesteca, ar fuziona, suprimîndu-se astfel intervalele care le despart, discontinuitatea lor preschimbîndu-se într-o tardivă continuitate. Nu există şi nu poate exista continuitate temporală într-o operă care are drept principiu de construcţie intermitenţa şi ocluzia. Opera proustiană este făcută şi rămîne făcută din episoade distincte. Cu toate acestea aceste episoade intră în relaţie, fac între ele schimb de informaţii, îşi conferă unele altora un fel de reciprocă inteligibilitate. Totul se petrece ca şi cum, în locul unei succesiuni am fi pur şi simplu în faţa unei adăugiri la totalitatea în curs, după modelul unui şir de tablouri cu care un amator şi-ar mări neîncetat colecţia. Astfel încît, pînă la urmă, totul depinde de o memorie care nu este deloc o memorie involuntară: memorie a operei totale, memorie ea însăşi totală care păstrează şi reproduce ansamblul episoadelor ca şi cum acestea n-ar fi făcut niciodată parte din timp, ca şi cum acestea n-ar fi fost niciodată ameninţate de uitare. Intacte, mereu asemănătoare lor însele, mereu închise şi oarecum localizate înlăuntrul cadrelor lor, episoadele romanului proustian se înfăţişează într-o ordine care nu este temporală întrucît este anacronică dar care nu poate fi altfel decît spaţială întrucît, aidoma unui rînd de borcane cu dulceaţă în dulapurile magice ale copilăriei noastre, ea dispune o serie de recipiente închise în ascunzişurile adînci ale minţii noastre.

Într-un cuvînt, în momentul în care se isprăveşte şi în care, retrospectiv, el se dezvăluie în ansamblul său, romanul proustian a încetat de a mai fi temporal; exact după cum o istorie a Franţei *în imagini* nu mai este o istorie ci o colecţie de poze care, puse laolaltă, mobilizează un loc şi formează un *spaţiu ilustrat*.

Aşadar, să nu ne lăsăm înşelaţi de declaraţia atît de adeseori relatată a lui Proust conform căreia, în romanul său, el a vrut să facă sensibilă o a patra dimensiune,

https://biblioteca-digitala.ro

dimensiunea timpului[15]. Întrucît dimensiunea timpului nu este, în mintea sa, decît o dimensiune întru totul asemănătoare celorlalte trei, o dimensiune, şi ea, pur spaţială: *Pentru el timpul se aseamănă cu spaţiul*[16], scrie Proust despre unul dintre personajele sale, Jean Santeuil. Şi tot astfel se poate spune despre romanul său ceea ce el însuşi spunea despre un anume loc numit Guermantes care, la fel ca şi biserica din Combray, era plin de amintiri: *Timpul a luat aici forma spaţiului*[17].

Or dacă timpul proustian ia *mereu* forma spaţiului aceasta nu se întîmplă decît pentru că el este de o natură direct opusă timpului bergsonian. Nimic nu se aseamănă mai puţin cu continuitatea melodică a duratei pure; dar, în schimb, nimic mai asemănător cu ceea ce Bergson denunţa ca fiind o falsă durată, o durată ale cărei toate elemente ar fi exteriorizate unele în raport cu celelalte şi aliniate unele alături de altele. Timpul proustian este un timp spaţializat, juxtapus.

Nici nu putea să fie altminteri din momentul în care Proust a conceput realitatea temporală a universului său sub forma unei serii de tablouri care, succesiv înfăţişate în decursul operei, ar trebui, pînă la urmă, să reapară toate împreună, simultan, aşadar în afara timpului dar nu şi în afara spaţiului. Spaţiul proustian este acest spaţiu final alcătuit din ordinea în care se distribuie unele în raport cu altele diferitele episoade ale romanului proustian. Această ordine nu este diferită de relaţia care leagă între ele icoanele şi pe acestea de catapeteasmă. O pluralitate de episoade se orînduiesc şi construiesc propriul lor spaţiu care este spaţiul operei de artă.

În româneşte de VIRGIL TĂNASE

[1] *La Fugitive*, Bibliothèque de la Pleiade, III. 544 [2] *La Prisonnière*, Pl III, 69 [3] *Le Cotè de Guermantes*, Pl. II., 531 [4] *La Fugitive*, Pl. III, 544 [5] *Du Cotè de chez Swann*, Pl. I. 423 [6] *Du Coté de Guermantes*, Pl. II. 12. [7] *Du Côtè de chez Swann*, Pl. I. 389 [8] Idem., 390. Cf. de asemenea articolul din *Figaro*, *Vacances de Pâque* din 25 martie 1913 (Chroniques, 108) unde în locu numelui lui Giotto figurează cel al lui Ghirlandaio. [9] Lettres à Reynaldo Hahn, ed. Philippe Kolb, IN.R.F./74 [10] Du Côtè de Guermantes, Pl. II. 536 [11] Idem, 97 [12] Idem, 573 [13] *A l'Ombre des jeunes Filles en Fleur*, Pl. I. 803 [14] *Le Temps retrouvé*, Pl. III. 973 [15] Idem la ediţie, vol. II. p. 256. Cf. de asemenea I 186, III 929, 1031, şi 1047. [16] *Jean Selenil. III*, 126 [17] *Contre Sainte Benve*. 185

https://biblioteca-digitala.ro

Proust și viața

În tot cazul, Proust este departe de a fi un romancier de analiză. Roman de analiză este acela în care analiza înlocuiește sau chiar creează acțiunea. Or, analiza proustiană este totdeauna o reflecție asupra unor evenimente *care s-au întîmplat*. În *Căutarea timpului pierdut*, părțile consacrate, fără nici un retuș, povestirii faptelor, descrierilor, relatărilor unor conversații se pot separa cu ușurință de reflecțiile care le comentează și, mai mult încă, de gîndurile despre viață în general, care pot decurge din ele. Astăzi, lui Proust i se atribuie retrospectiv meritul unei revoluții formale a romanului (expresie care înseamnă, fără îndoială, o revoluție a formei romanului). La drept vorbind, nu prea văd bine în ce constă ea; mai degrabă i-aș atribui lui Proust meritul — ceva mai rar întîlnit — al unei revoluții a materiei literaturii. De altfel, acum douăzeci de ani, i se reproșa lui Proust tocmai contrariul: că nu a găsit o formă nouă, pe măsura inovațiilor de conținut aduse de el. Estet, literat de factură europeană, mandarin rămas credincios unei forme clasice, el n-a îndrăznit să își ducă pînă la capăt propria sa revoluție, sinuciderea lui literară n-a fost decît o sinucidere « cu bucata », scria Sartre, opunîndu-i-l pe Faulkner și pe romancierii americani care riscau totul și se « sinucideau » cu adevărat, ca scriitori clasici [1].

Astăzi, cînd minunile tehnice ale americanilor nu ne mai uluiesc ca altădată, nu-i așa că romanele în stil Faulkner sau Hemingway ne par mult mai făcute, mai « literare », mai estetice, decît romanul proustian? De acum înainte, romanele despre care vorbim au intrat în istoria literaturii, ele reprezintă un « moment » al romanului, și-anume tocmai momentul reacțiunii împotriva romanului de analiză. Lui Proust însă, prea puțin îi pasă de istoria romanului. De ce ar suprima el, cu bună știință, lungile meditații pe jumătate organizate și pe dată dezorganizate, ezitările, interpretările, trăncănelile interioare care, într-adevăr, ne însoțesc pretutindeni și care se produc, de pildă, în urma plecării unei ființe iubite, sau a morții ei? Și de ce le-ar da el forma net literară a « monologului interior », cînd e prea evident că, în realitate, ele nu au acestă formă, că sînt chiar destul de elaborate și bine exprimate, și că este fals, sau rar, ca noi să gîndim în stil telegrafic? De vreme ce cartea lui este un roman întemeiat pe amintiri, sau pe memorii pline de fapte romanțate ori imaginate, de ce s-ar înfrîna să depene din nou ceea ce i s-a întîmplat și să spună pe larg ce gîndește, din moment ce lucrurile acestea încep prin *a se întîmpla*? Romanul behaviorist este în egală măsură un artificiu literar, ca și romanul care se pretinde pur interior. Așa cum însuși Sartre a arătat în chip admirabil, și unul și celălalt sînt opere de artă, stilizări ale realului, adică minciuni [2]. Noi nu

* *Sur Proust. Remarques sur «A la recherche du temps perdu»*, Ed. Julliard, Paris, 1960. —*Fragmente*
[1] *Situations*, I.
[2] Id. în *François Mauriac și libertatea*.

https://biblioteca-digitala.ro

trăim numai prin gesturi, nici numai prin gînduri, nici numai în fața evenimentelor ci a spectacolelor care ni se înfățișează. În ciuda voinței lui de a face o operă de artă, se pare că — în această privință — Proust a preferat adevărul, artei. Vorbind totdeauna numai în numele său, făcînd asupra vieții interioare a celorlalți numai supoziții legitime, el a arătat că interiorul și exteriorul se împletesc în mod inextricabil și constant, adică a arătat imposibilitatea de a le izola unul de altul — bineînțeles pe planul exactității, și nu pe cel estetic sau poetic. La fel, coexistența sferelor celor mai diverse este o regulă, cum, de altfel, e și în viață. Proust nu alege, el povestește.

Uniformitatea stilului este una dintre principalele caracteristici ale romanului de analiză, ca și ale romanului în stil Faulkner sau Hemingway, care este antiteza primului; în amîndouă cazurile, evenimentele și personajele nu există decît datorită unei tensiuni artistice, datorită traducerii lor într-o formă. La Proust, dimpotrivă, fiecare personaj vorbește în felul său propriu; astfel, există limbajul lui Bloch, al domnului de Norpois, al lui Swann, al domnului de Charlus, al ducesei de Guermantes, al lui Saint-Loup, al lui Brichot, al lui Cottard, al doamnei Verdurin, Saniette, Françoise, Aimé, Jupien, Legrandin, Gilberte, Odette, etc. — tot atît de substanțial deosebite între ele cum sînt și față de limbajul lui Proust. Nu este vorba aici de acea idee, adesea trîmbițată de critici, despre marii romancieri și marii autori dramatici, și-anume că ar avea talentul de a reda personajele « independente de creatorul lor » și de a le face să trăiască, în imaginația noastră, prin ele înseși. La Proust nu este vorba numai de atît. Nu numai că, în imaginația noastră, putem să-i vedem cum se mișcă și vorbesc pe Charlus, Norpois, Cottard, Morel, Swann; mai uimitor încă este faptul că îi putem vedea cît de mult se deosebesc unii de alții în cele mai mici amănunte. Independenți de scenaristul și de spectatorul lor, ei sînt tot atît de independenți *unii față de alții*, și nu numai în virtutea deosebirii dintre biografiile lor respective, ci prin ei înșiși. La Balzac, toate personajele se diferențiază prin povestea vieții fiecăruia, dar se vede bine că ies din aceeași pană. La Proust, povestea vieții unui personaj nu se distinge prea mult de a altuia: dar, chiar dacă poveștile lor ar fi toate la fel, ei ar continua totuși să se deosebească tot atît de mult unul de altul, prin ei înșiși, prin « stofa » lor. Toate personajele lui Balzac vorbesc ca Balzac; nu se poate considera drept un limbaj original grosolanul dialect tipografic al lui Nucingen sau Gobsek. La Molière, Harpagon sau domnul Jourdain au fiecare o personalitate unică, dar cinci rînduri dintr-o replică oarecare a unuia dintre ei sînt înainte de toate cinci rînduri din Molière. Proust nu inventă sau reconstituie, bucată cu bucată, un vocabular, o sintaxă, un sistem de metafore, o dicțiune, ci, mai mult încă, un fel de a gîndi, de a simți, un fel de a fi. Să presupunem că întreg ciclul *În căutarea timpului pierdut* ar dispărea și nu s-ar mai regăsi decît douăzeci de fraze aparținînd lui Bloch, douăzeci ale lui Norpois, douăzeci ale lui Aimé, etc., ar fi greu să se creadă că ele au fost scrise de aceeași pană. Proust nu numai că găsește sute de expresii și de construcții de fraze proprii fiecărui personaj în parte, ci și ceea ce oamenii aceia spun, conținutul, absolut personal, al gîndirii lor. Oricare dintre noi, dotat fiind și cu puțin talent, poate imita cu ușurință felul de a vorbi și de a acționa al celor din jur; dar, dac-am încerca să așternem toate acestea pe hîrtie, am rămîne încremeniți, pentru că ne-ar lipsi materia primă pe care doar ei ne-o pot oferi, adică ideile lor. Proust izbutește să realizeze ca fiecare personaj să vorbească și să se miște în stilul său propriu, însă de fiecare dată despre subiecte și în circumstanțe deosebite, astfel încît, ca și în Comedia Italiană, fiecare rămîne credincios tipului său, deși face improvizații pe propria lui temă și, făcîndu-ne « surpriza » de a se depăși, se confirmă. În *Căutarea*. . . nu vedem numai opera unui imitator excepțional de dotat, căci, imitînd, de fapt imităm un autor în ceea ce a

https://biblioteca-digitala.ro

mai spus, aşa cum parodiem un prieten în împrejurările în care l-am mai văzut. Dar e lucru rar să putem construi pe de-a întregul un personaj care gîndeşte, vorbeşte, acţionează altfel decît noi, şi care totuşi nu poartă marca fabricii autorului atît de evident cum o poartă eroii lui Balzac sau ai lui Molière. Personajul devine cu adevărat acel soi de neprevăzut palpabil, pe care doar viaţa de toate zilele ni-l oferă de obicei, şi nu literatura, căci un asemenea neprevăzut nu este o exaltare a imaginaţiei, ci potolirea ei prin ceva ce vine dinafară şi care o cuprinde fără împotrivire, afundîndu-ne astfel în acel izvor al tinereţii, atît de rar accesibil, care este absenţa totală, pentru cîteva ceasuri, a plictiselii. Cînd cunoaştem bine oamenii, ne pasionează ceea ce li se întîmplă în fiecare zi. Cu Proust, ardem de nerăbdare să « ştim » ce s-a mai întîmplat cu cineva, într-o anumită seară. Cînd ieşim cu el la plimbare, ştim bine că se va petrece « altceva ».

Înainte de toate, Proust este inepuizabilul prezentator a ceea ce este cu totul exterior, a ceea ce vine dinafară. Acest lucru n-a fost totdeauna remarcat pentru că tocmai ceea ce este exterior ni se înfăţişează, în cărţile lui ca şi în viaţă, îmbibat de reflecţii, de aprecieri şi de consideraţii, în timp ce romanul « modern » ne-a obişnuit cu falsul exterior, care constă în a povesti, în limbajul faptului divers, unele date subiective şi pe jumătate onirice.

●

Gustul pe care Proust îl manifestă faţă de real, în toate amănuntele lui, explică faptul că *În căutarea...* se descompune în vaste fragmente. Ca să povestească o serată, el are nevoie de cîteva sute de pagini, pentru că trăieşte integral fiecare clipă şi fiecare aspect al ei, de la sosire şi pînă la plecare. S-a spus că romanul proustian este o continuitate. Este straniu că, de patruzeci de ani, se repetă aceleaşi fraze despre răsturnarea experienţei timpului adusă de Proust, despre continuitatea timpului proustian, despre importanţa trecerii timpului în opera lui Proust,despre sinceritatea afirmaţiilor lui filosofice, cînd este de ajuns să citim *În căutarea...* văzînd în ea un roman, şi nu numaidecît nişte dizertaţii împodobite pe alocuri cu exemple « concrete », ca să ne dăm seama că, lăsînd la o parte cîteva adausuri teoretice şi cîteva declaraţii de principiu — de altfel, destul de seci — în povestire, *în mersul* povestirii, timpul nu joacă nici un rol. Sau, mai exact, nu există nici un mers al povestirii, nici cea mai mică progresie continuă, nu există niciodată nici cel mai mic sentiment al trecerii timpului. Povestitorul trăieşte de azi pe mîine. De fapt, *În căutarea...* este o suprapunere de părţi din zile şi de seri, dintre care unele sînt la o distanţă de cîţiva ani de altele. Naratorul consacră mai puţine pagini povestirii a zece ani, decît unui simplu dejun în restaurantul hotelului din Balbec. Şi aici, ca şi în filosofia amintirii, Proust îşi brodează puţin opera, adăugînd naraţiunii o filosofie a Timpului. În vreme ce, la Balzac, Tolstoi şi Zola asistăm, zi de zi, ceas de ceas, la evoluţii efective; în vreme ce o lună, o săptămînă, o « zi » pot fi hotărîtoare pentru Rubempré, Birotteau sau Rastignac — Proust, dimpotrivă, este pictorul imobilităţii. Nu devine el însuşi decît cînd uită Timpul, cînd este pur şi simplu în salonul doamnei de Villeparisis sau în restaurantul în care, într-o seară ceţoasă, cinează cu Saint-Loup. La el, personajele nu se schimbă niciodată, ci sînt schimbate. Ele fac uimitoare « reintrări în scenă ». Ceea ce reiese din *Căutarea...* este tocmai faptul că nu avem niciodată, direct, conştiinţa timpului.

Se ştie cît de mult l-a impresionat pe Proust ideea balzaciană de a face să reapară anumite personaje dintr-un roman, în altul. El a spus (s-ar putea scrie « a cîntat ») bucuria pe care trebuie s-o fi simţit Balzac în ziua cînd şi-a dat seama că diverse romane publicate de el puteau fi legate între ele. Într-un studiu despre Balzac, în

https://biblioteca-digitala.ro

legătură cu faimoasa întîlnire — din *Iluzii pierdute* — între Carlos Herrera și Rubempré, pe drum, dis-de-dimineață, în fața ruinelor castelului lui Rastignac, Proust vorbește despre acea « rază desprinsă din adîncul operei » care se așterne, în acea clipă, pe cele două personaje, sau, mai bine zis, pe cele trei, fiindcă Rastignac, deși invizibil, este totuși prezent [1]. Personajele cu apariții multiple nu au însă aceeași funcțiune la Balzac și la Proust. Romanul balzacian este dinamic. (În ce privește romanul balzacian, lucrul este evident, pentru că e un roman de aventuri. Se mai poate spune însă același lucru și despre marile romane din secolul al XIX-lea, în care evenimentele ce transformă situațiile se sprijină pe însăși temelia destinelor.) Dimpotrivă, la Proust, în domnul Charlus nu se petrece nici o schimbare fundamentală de pe urma faptului că, îndrăgostindu-se de Morel, frecventează salonul doamnei Verdurin, salon în care altădată ar fi fost de neconceput să-l poarte « augustele»-i picioare. Tocmai de aceea, evenimentul acesta « monden » nu aduce nimic nou, în afară doar de o lumină suplimentară asupra unui personaj. Este un proiector, un reflector, nu o transformare efectivă. Proust repetă adesea că, în viața mondenă, nu se produce niciodată nimic. (Sainte-Beuve, spune el, cheltuiește comori de subtilitate ca să analizeze diferențele de atmosferă și de psihologie dintre feluritele saloane literare, fără să izbutească a ne face să simțim nici cea mai mică deosebire între ele și, de altfel, ne demonstrează, fără voia lui, un singur lucru : neantul vieții de salon.) La Proust, singurele schimbări reale la care sînt supuși oamenii sînt schimbările indirecte care provin din război, moarte, pierderea averii, în timp ce viața, din punctul de vedere al celor care o trăiesc, păstrează un conținut static, adesea chiar repertoriat odată pentru totdeauna dintru bun început. Chiar și în acest caz, pretinsul nostru romancier al temporalității dă dovadă de o ciudată insensibilitate față de evoluția ființelor omenești și față de bogăția nebănuită a viitorului ! Pe cînd la romancierii englezi, pe care Proust îi admira — George Eliot sau Thomas Hardy — se simte, capitol după capitol, scurgerea timpului biografic, lentă și constantă, pe cînd la Flaubert, sub aparenta și monotona rînduială a vieții cotidiene, se simt permanentele alunecări de teren care deplasează înseși suporturile existențelor, povestitorul *Căutării...* nu ne prezintă decît unele portrete succesive ale personajelor sale, care se întîlnesc din întîmplare, la intervale de zece sau douăzeci de ani. De fiecare dată, el este teribil de « surprins », constatînd că situațiile și chipurile nu mai sînt aceleași, deși se află tot în salonul în care, cu treizeci de ani mai devreme, intrase pentru prima dată. El însuși nu își dă seama decît indirect că a îmbătrînit, cînd, la o vîrstă cînd se presupune a fi aproape de patruzeci de ani, provoacă hazul celor de față spunîndu-i Gilbertei de Saint-Loup, care îi propune să cineze în doi : « Dacă nu credeți cumva că e compromițător pentru dumneavoastră să luați masa împreună cu un tînăr »[2]. Fără îndoială că un psihanalist ar spune că aceasta dovedește că este legat de copilărie... Povestitorul afirmă implicit : « E de necrezut că pot avea patruzeci de ani; e ireal ». Privindu-le ca pe niște metamorfoze extraordinare, el se miră de schimbările cele mai firești și mai previzibile care se petrec la alții, și rămîne « surprins » în fața lor, imitînd publicul și ziarele care, în fiecare an, sînt « surprinse » de întoarcerea gerului sau a marilor călduri, ca și cum ar fi vorba de niște cataclisme împotriva naturii, justificînd astfel lipsa de aprovizionare cu cărbuni sau cu gheață. Emmanuel Berl remarcă, în Sylvia că bătrînii din *În căutarea...* n-au niciodată aerul unor bătrîni adevărați : ei sînt niște tineri grimați. Se caricaturizează pe ei înșiși. Bloch « ia figura » tatălui său. Ești sau nu ești bătrîn — astfel, tatăl povestitorului este un bătrîn, pentru că e așa

[1] *Împotriva lui Sainte-Beuve*, p. 219.
[2] III, 931.

https://biblioteca-digitala.ro

încă de la început — , dar dacă nu ești, nu vei putea deveni niciodată. Totuși, îmbătrînirea apare în salturi, irațională, nejustificată și, în definitiv, nejustă. Lucru ciudat, această eventuală legătură cu copilăria nu dăunează deloc, la Proust, maturității extreme a gîndirii și nu împiedică eliminarea radicală a naivităților psihologice ale adolescenței, atunci cînd e vorba să se explice sentimentele și actele. Cu toate acestea, Proust n-a posedat arta — ca Montaigne —, nici forța de a se împăca cu ideea că timpul trece și că noi îmbătrînim. Ziua în care o acceptă este și ziua în care acceptă nu numai să îmbătrînească, dar și să moară. Pînă atunci însă, doar în cadrul unui moment imobil descoperi că « ai îmbătrînit », că timpul « a trecut », că totul « s-a schimbat », că Saint-Loup « a rupt » relațiile cu Rachel, că datorită acestei împrejurări « nu-i mai place » literatura și « nu mai este » de partea lui Dreyfus. Astfel, reapariția unui personaj are în general drept scop să distrugă o legendă, mai degrabă decît să provoace un salt al acțiunii. Nu există acțiune. Ansamblul personajelor lui Proust constituie un fel de corp de balet « care o ia mereu de la capăt ». Ele nu se limitează la reapariții sub lumini felurite, ci se unesc. Ele sfîrșesc prin a forma un singur grup strîns unit. Cei din grupul Swann și de Guermantes nu pot rămîne despărțiți; nu numai că Swann îi cunoaște de multă vreme, dar Saint-Loup se căsătorește cu Gilberte, o fostă mare dragoste a lui Proust, care fusese cel mai bun prieten al lui Saint-Loup; iar Odette, « femeia în roz », demimondena întrezărită în casa unchiului povestitorului, înainte de a deveni doamna Swann, sfîrșește prin a fi ultima mare dragoste a ducelui de Guermantes. Nu numai că Saint-Loup devine homosexual, dar, în plus, tînărul de care se îndrăgostește este tocmai Morel, fosta mare pasiune nefericită a unchiului său, Charlus, fosta dragoste trecătoare a unui alt unchi, Sosthène, și nepotul fostului valet al unchiului lui Proust însuși. Doamna Verdurin devine prințesă de Guermantes. Jupien este transformat în infirmier al senilității domnului de Charlus, după ce a fost seducătorul și, mai apoi, furnizorul acestuia. În decursul ultimei reuniuni generale a acționarilor societății « În Căutarea Timpului Pierdut » — cea în care invitații au aerul că și-ar fi compus « o figură » — toată lumea este prezentă, chiar și Rachel. Cei care nu sînt de față (Cottard, Bergotte, Saint-Loup, Saniette) ar fi trebuit să fie dacă nu mureau; această ultimă reuniune o ucide pe Berma, cînd află că fiica și ginerele ei i-au « făcut curte » Rachelei ca să fie invitați. Totul se împletește și se pierde într-un amestec cumplit: nu mai știi unde se află piciorul prințului de Guermantes, brațul Odettei de Forcheville și dacă nu cumva, trăgînd de barba lui Bloch, faci să cadă monoclul domnului de Bréauté-Consalvi.

•

Astfel, personajele lui Proust se schimbă fără să se schimbe. Uneori ele se schimbă total, fără să li se fi întîmplat nimic deosebit. Dimpotrivă, alteori se produc transformări capitale în existența lor, fără ca ele să se schimbe. Despre fiecare se poate spune, ca și în viață, că « s-a schimbat mult » și că e « mereu același ». Desigur, alături de pironirea domnului de Norpois aflăm transformarea inexplicabilă a lui Saint-Loup. Dar ea nu este decît aparentă: Saint-Loup era dintotdeauna ceea ce povestitorul descoperă că este și ceea ce un « maître d'hôtel », Aimé, îi spune despre el, numai că pînă atunci noi nu l-am văzut sub acest aspect. Schimbarea se produce deci mai cu seamă în informațiile primite. Dacă totuși unele personaje se schimbă în sine, este numai fiindcă timpul accentuează anumite tendințe, prezente în ei încă dinainte, le pune în relief anumite trăsături și le atenuează altele. Astfel, personajele proustiene se împrospătează, în ciuda și în limita fixității caracterului și destinului lor. Un « maître d'hôtel » este veșnic același « maître d'hôtel », îl

https://biblioteca-digitala.ro

vom regăsi mîine în acelaşi loc, dar se va împrospăta pentru că mimica lui va fi şi mai amuzantă decît ieri, cum se spune despre un cîntăreţ că se « împrospătează » rămînînd totuşi fidel genului său. În statornicia lor, personajele din comedia proustiană sînt totuşi imprevizibile, pe dinăuntrul lor, o dată mai mult, o simplă cină luată împreună îi poate schimba. Iată de ce, cele mai importante prefaceri din viaţa oamenilor apar în chip meteoric şi de neînţeles; iată de ce evenimentele cele mai mărunte (« Bloch este primit în casa prinţesei de Guermantes ») par considerabile, doar pentru că ele sînt efective şi modifică situaţii concrete. De altfel, lui Proust îi place să prezinte înnoirile personale, cele care înseamnă nu numai schimbări în situaţiile sociale (există puţine care privesc personajele secundare), ca şi cum n-ar avea nici o rădăcină în trecut, deci nu ca rezultînd dintr-o evoluţie, ci ca echivalent al naşterii unui nou individ, şi le enunţă cu neglijenţă, în treacăt, într-atît îi displace să îşi imagineze schimbarea progresivă. Astfel, Octave, poreclit « codaşul », tînărul petrecăreţ şi prostănac din *La umbra fetelor în floare*, devine în *Timpul regăsit* un autor genial, a cărui ultimă operă, la care autorul « se gîndeşte fără încetare » uluieşte literatura modernă ! Nimic nu ne permite să stabilim nici cea mai mică legătură între aceste două apariţii ale lui Octave. Timpul proustian nu este creator. Deşi aduce schimbări în situaţiile sociale — schimbări minime, dar care par capitale pentru cei interesaţi şi sînt totdeauna constatate cu surpriză de povestitor —, rolul timpului proustian este de *a revela* adevărul asupra caracterelor, de a dezvălui ceea ce oamenii erau şi mai înainte, fără ştirea noastră. Albertine, întrezărită pe plajă, este încă de pe atunci aceeaşi cu cea pe care cercetările postume asupra legăturilor ei o vor revela povestitorului.

Este chiar ciudat să constatăm că povestirea proustiană este total lipsită de realism temporal. Proust este în mod esenţial un realist în ce priveşte prezentul, descrierea, punerea în scenă, impresia, dar încetează să mai fie în împletirea feluritelor momente între ele. La el, atemporalitatea merge uneori pînă la a face practic imposibile faptele relatate : astfel, escapada cu Rachel şi Saint-Loup — şi aşa destul de lungă, care începe la ţară, continuă la restaurant, se termină într-un separeu — are loc în aceeaşi zi cu faimoasa dimineaţă din casa doamnei de Villeparisis, care, ea singură, ar fi de ajuns ca să mobileze cîteva săptămîni. Insensibilitatea lui Proust faţă de timp se remarcă de asemenea în amănuntele minore : vestitul articol trimis ziarului *Le Figaro* pe vremea cînd povestitorul este un foarte tînăr bărbat [1] este publicat la sfîrşitul cărţii *Fugara* [2], adică, după cît se pare, la aproape cinsprezece ani după trimiterea lui. Între timp, Proust a deschis ziarul *Le Figaro* în fiecare dimineaţă, căutîndu-şi articolul. Naraţiunea proustiană este tot atît de atemporală ca şi unitatea de timp din tragedia şi comedia clasică şi ea implică aidoma acestora, unitatea de loc, sau de locuri (puţin numeroase), precum şi unitatea zisă de acţiune, adică faptul că toate personajele se cunosc, sau sfîrşesc prin a se cunoaşte între ele Aşa cum am văzut, personajele lui Proust se regăsesesc reunite laolaltă în acelaşi salon, la sfîrşitul *Timpului regăsit*. Fiecare exercită, sau a exercitat, într-un fel oarecare, o influenţă asupra vieţii tuturor celorlalţi. Această reuniune generală se pregăteşte încă de la începutul cărţii. Povestitorului îi place, ca şi doamnei Verdurin, să îşi ţină oamenii în frîu. Fapt din care decurg atîtea nepotriviri care, de altfel nu au nici o importanţă, şi de care nici măcar nu ne dăm seama la o primă lectură, pentru că în romanul proustian nu e vorba de acţiune, ci de tablouri : hotelul dubios, în care povestitorul intră din întîmplare, este ţinut tocmai de Julien, şi asta se întîmplă tocmai în seara în care baronul de Charlus vine să fie chinuit

---

[1] II, 347
[2] III, 567

https://biblioteca-digitala.ro

acolo[3]. În altă parte, Aimé, « maître d'hotel » la restaurantul hotelului din Balbec se întîmplă să fie « maître d'hotel » şi la restaurantul în care iau dejunul Rachel şi Saint-Loup, la Paris, în tovărăşia povestitorului; este vorba tocmai de acel dejun în timpul căruia domnul de Charlus îl cheamă pe Aimé să-i spună cîteva cuvinte, afară, la portiera cupeului său, care este oprit în faţa aceluiaşi restaurant, într-un asemenea loc încît Saint-Loup, aşezat la fereastră, poate foarte bine să-l recunoască[4]. Coincidenţele proustiene tind în acelaşi timp să coaguleze personajele şi să strivească momentele timpului: pe de o parte, Proust, dacă trebuie, de exemplu, să căsătorească pe cineva, îi va găsi un soţ printre elementele cunoscute (Saint-Loup o ia de soţie pe Gilberte; Octave, poreclit « codaşul », pe Andrée), pe de altă parte, cînd trebuie să se producă evenimente noi, el le va îngrămădi în cîteva rînduri, ca să poată trece cît mai repede cu putinţă la singurul lucru care îl interesează: o clipă încremenită, o seară, un dineu. El îmbină atunci strivirea timpului cu înmulţirea firelor care leagă personajele unele de altele; de pildă, în *Sodoma şi Gomora*[5]: domnul de Charlus îl zăreşte pe Morel (pe care nu-l cunoaşte), îmbrăcat militar, într-o gară, care se întîmplă să fie cea din Doncières, oraş bine cunoscut de cititori încă dinainte, şi unde o întîmplare fericită face ca Morel să-şi fi prestat serviciul militar. În aceeaşi clipă, povestitorul apare pe peronul gării, domnul de Charlus îl trimite să-l caute (adică să-l acosteze în numele său) pe Morel, care se întîmplă să fie nepotul valetului unchiului lui Proust (dar domnul de Charlus nu cunoaşte amănuntul). Morel este violonist şi, chiar în aceeaşi seară, îl ia cu el pe domnul de Charlus, dîndu-l drept o «rudă în vîrstă », la nişte persoane în vila cărora trebuie să cînte tocmai în ziua aceea. Persoanele nu sînt altele decît Verdurinii (pe care, evident, domnul de Charlus nu-i cunoaşte), or, iată că Proust (care îl cunoaşte foarte bine pe baron) era şi el invitat la acea serată !

Dar serata, de îndată ce toate personajele se află bine închise în spatele ferestrelor luminate ale salonului cel mare din vila Raspelière, unde au fost astfel împinse cît ai bate din palme şi *manu militari*, serata, la care povestitorul este sigur că nu se va întîmpla nimic şi la care fiecare va putea, fără nici o strădanie, să fie el însuşi, serata este adevăratul subiect — în afara timpului.

●

În psihologia sa despre viaţa cotidiană sau, mai bine zis, în înţelegerea sa faţă de fiinţele omeneşti şi în interpretarea motivelor actelor lor, Proust pare să se mulţumească uneori cu explicaţii fie prea facile, fie prea complicate, datorite poate faptului că toate personajele sale sînt oameni fără ocupaţie. Caracterul imobil, atemporal, al *Căutării timpului pierdut* este prin aceasta întărit, pentru că romanul este populat de o mulţime de personaje care nu fac nimic niciodată. Singurii pe care îi surprindem la lucru sînt servitorii şi medicii de lux. Cea de-a treia categorie de oameni activi care joacă un rol în acţiunea cărţii este, bineînţeles, cea a marilor creatori. Dar, dată fiind concepţia proustiană despre creaţia literară sau artistică, nu sîntem niciodată martorii muncii lor, nici nu putem fi, prin definiţie: exceptînd munca lui Elstir, în după-amiaza în care povestitorul observă pictorul realizînd o pînză. Şi încă, este vorba de un Elstir realizat, al cărui ţel este deja atins, care aplică propriile sale invenţii şi al cărui talent nu se va mai împrospăta niciodată. Bergotte nu îşi arată decît faţa lui de om de lume, Vinteuil cea de mic burghez timorat şi

---

[3] III, 811
[4] II, 153
[5] II, 862—854

https://biblioteca-digitala.ro

persecutat. Geniul primului aparţine istoriei, al celui de-al doilea viitorului, nici unul însă vieţii de toate zilele. În cele din urmă, activitatea artistică, după Proust, este singura care justifică viaţa omenească: ea este pretutindeni prezentă în *Căutarea timpului pierdut*, dar în filigran. Fără îndoială, anumite personaje din acest ciclu exercită o activitate susţinută, au o meserie — Saint-Loup este ofiţer, Bloch-tatăl om de finanţe, domnul de Vaugoubert ambasador, etc. — dar o aflăm numai accidental şi îi vedem numai în ceasurile lor libere. Chiar şi atunci cînd lucrează, ei lasă impresia că acest lucru se petrece « în afară », în mod clandestin, ca acele văduve de mici funcţionari, ajunse într-o stare de extremă mizerie, care se duc să muncească cu ziua departe de cartierul în care locuiesc, de teamă ca nu cumva să le afle vecinii. Dacă îi lăsăm la o parte pe « creatori », a căror muncă se situează deasupra muncii obişnuite, constatăm că oamenii care lucrează oficial, în Proust, de pildă însăşi tatăl povestitorului, sînt cele mai ridicole personaje din roman şi, de altfel, cei mai simpatici oameni, care sînt însă asasinaţi cu elogii nemăsurate, în două sau trei rînduri, şi dispar pentru totdeauna din text. Dar, trebuie să observăm că toate celelalte personaje, chiar dacă nu au nici o ocupaţie, nu înseamnă că sînt mai puţin extrem de ocupate. Zilele lui Charlus sînt tot atît de pline de calcule şi de manevre ca şi zilele lui Napoleon. Or, tocmai în mijlocul acestei agitaţii contradictorii înfloreşte vînatul preferat al penetraţiei proustiene. Terenul ei este cel al comediei pe care omul o joacă faţă de sine însuşi ca să devină interesant — chiar şi atunci cînd este într-adevăr interesant. Astfel, Charlus caută să se facă interesant, deşi este, dar este fără ca el să ştie şi, evident, din alte motive decît cele pe care le doreşte. După Proust, luciditatea s-ar putea defini astfel: a te şti interesant sau neinteresant din motive care te fac să fii cu adevărat. Pînă şi un om care lucrează cincisprezece ore pe zi poate fi cuprins de dorinţa de a mima în plus propria lui activitate, în scopul de a conferi vieţii sale o oarecare importanţă, de a o prezenta celorlalţi, deşi el o trăieşte cu adevărat, sub forma unei întîmplări povestite şi, în consecinţă, stilizate. A fi foarte activ nu te împiedică deci a te purta ca un om lipsit de ocupaţie, iar fiecare om are o activitate de bază care îl îndeamnă, chiar dacă se află în împrejurimile cele mai obositoare, să îşi sustragă totdeauna o parcelă din energia indispensabilă întreţinerii, ba chiar însăşi salvării vieţii sale, pentru a o consacra interpretării unui personaj. Numai că personajele lui Proust reprezintă această comedie în stare pură, fiindcă ceea ce pentru ei este important, « extrem de capital », coincide perfect cu vidul total, Saint-Simon descrie şi el oameni lipsiţi de ocupaţie, dar nu îi judecă întocmai, pentru că el crede în aristocraţie. Astfel, cruzimea lui Proust nu este, ca cea a lui Saint-Simon, răutate, nici măcar indignare morală, de altfel ades justificată la Saint-Simon. Nu ai scrupule în a monumentaliza părţile ridicole ale oamenilor, cînd ceea ce fac ei nu are într-adevăr nici un sens. Lipsa de ocupaţie din *Căutarea timpului pierdut* nu este deci o circumstanţă socială accidentală, mai puţin activitatea unei clase anumite, cît, mai ales, fondul necesar apariţiei unor aspecte ale omului descris de Proust. Acesta este *subiectul* la Proust. Dar, un mare scriitor nu este oare tocmai acela care găseşte un subiect?

Arătînd că nobilimea nu este la urma urmelor decît o secţiune a marii burghezii, caracterizată în cadrul acesteia prin simple manii şi obsesii suplimentare, Proust ştie să profite de hipertrofia pe care lipsa de ocupaţie o aduce acestor manii. Astfel, el opune atitudinea liniştită şi rezervată a prinţului de Borodino — aparţinînd nobilimii Imperiului, care a exercitat într-un trecut relativ recent funcţii efectiv importante în cadrul statului — baletului derizoriu pe care îl dansează numai pentru ea însăşi aristocraţia Vechiului-Regim care a pierdut, în chip ereditar, orice amintire despre ceea ce poate însemna o responsabilitate. Aceasta poate explica, retros-

https://biblioteca-digitala.ro

pectiv, naivitatea şi incompetenţa unui Chateaubriand, a unui Polignac, a unui Chambord, cînd, printr-un accident, erau puşi în contact cu politica activă. În ce priveşte politica pasivă, nobilimea, aşa cum vedem că s-a întîmplat în timpul afacerii Dreyfus, joacă pur şi simplu rolul de aripă, şi încă cea mai reacţionară, a înaltei burghezii. Proust distruge o dată pentru totdeauna vechea legendă: căci mediocritatea fundamentală a ducesei de Guermantes şi răutatea ei formează una dintre cele mai copleşitoare concluzii ale cărţii. Numai Charlus poate fi ferit de mediocritate şi aceasta graţie nebuniei lui, căreia baronul îi datorează acea « îngustă fisură prin care se poate întrezări un Beethoven sau un Veronese ». Dar Charlus, « genial » cînd vorbeşte, dacă ar fi scris ar fi compus fără îndoială fade romane sentimentale în locul deliciosului repertoriu de termeni pe care este capabil să-l realizeze datorită simţului său superior al limbii, îmbinat cu prodigioasa sa memorie verbală — «Genialul Charlus » este de altfel necunoscut de mondeni tocmai în ce are el genial.

A-i înţelege pe ceilalţi în fiece clipă ţine de preocuparea de căpetenie a lui Proust: adevărul. Dacă această căutare pare să se termine printr-un eşec, sau cel puţin printr-un fel de oboseală, este din pricină că Proust a ştiut să refuze în această privinţă orice teorie strălucitoare, care ar fi venit să împăuneze un lucru de care el era sigur, şi că, astfel, adevărurile pe care le-a învăţat se încorporează atît de bine felului său obişnuit de a vedea, încît ele nu îi mai oferă nici o atracţie, ci se confundă cu evidenţa cotidianului. Poate că, în urma lui Proust, maturitatea s-ar putea defini drept capacitatea de a avea o viaţă cotidiană lipsită deopotrivă de depresiune şi de exaltare, sau, mai degrabă, în care exaltarea şi depresiunea să nu fie singurele mijloace de a evita plictisul. Mai cu seamă, Proust este primul şi, pînă în prezent, singurul mare scriitor din toate literaturile lumii, absolut areligios. Nu este nici măcar antireligios. El nu caută să combată religia cu ajutorul unei metafizici care îi îmbrăţişează formele respingînd-o în acelaşi timp şi, pentru a o nega, face apel la omul avînd dispoziţiile înseşi din care se hrăneşte credinţa. El este de la bun început dincolo de orice prejudecată, nu este suspect de nici un iz de transcedenţă sau de morală, ceea ce îl fereşte de întoarceri înapoi ca şi de agresivitate în compensaţie. Nu combate, după cum nu profanează (Voltaire combătea, Sade profana): el ignoră. În vreme ce subiectul unic al unui Gide rămîne conflictul între un supraeu, încă bine impregnat de morală tradiţională, şi libertate (« sînt un băieţaş care se amuză, dublat de un pastor protestant care îl cicăleşte »). Proust începe de la punctul în care pînă şi amintirea unui asemenea conflict se află pierdută în preistorie. El poate astfel ataca, la acelaşi nivel, problema cea mai importantă poate pentru el: cea a naturii reale, şi a adevărului posibil, a raporturilor noastre personale cu celelalte fiinţe omeneşti. « Cum poţi avea oare curajul de a dori să trăieşti, cum mai poţi oare face o mişcare pentru a te păzi de moarte, într-o lume în care dragostea nu este provocată decît de minciună ? »

În mijlocul acestei societăţi pe care el ne-o zugrăveşte şi în care, de îndată ce este vorba despre adevăruri morale, cea mai mare parte a oamenilor vor mai curînd să se justifice decît să ştie, în care aceştia sînt frămîntaţi fără a fi neliniştiţi, nervoşi fără a fi cu adevărat preocupaţi în care ei nu văd în actul de a învăţa decît faptul neplăcut de a fi ignorat pînă atunci, în care fiecare se acuză de bună voie de o greşeală pentru a putea mai bine evita să recurgă la mijloacele datorită cărora nu o vor mai putea înfăptui pe viitor, în care doar indiferenţa generează imparţialitatea şi, în consecinţă, o face sterilă, şi în care relaţiile cu ceilalţi sînt, în toată accepţia termenului, extrem de « limitate » prin absenţa totală a curiozităţii — în mijlocul acestei societăţi povestitorul *Căutării timpului pierdut* ne oferă exemplul unui om în stare să petreacă ore întregi gîndindu-se exclusiv la altcineva — şi adesea chiar la altcineva care nu are nici o legătură directă cu propriile lui preocupări imediate.

https://biblioteca-digitala.ro

El este veşnic împărţit între aspiraţia către o existenţă în care altcineva nu ar însemna aproape nimic pentru noi şi mai ales nu ar putea să ne dezamăgească şi să ne facă să suferim, şi nevoia unei existenţe al cărui sens, dimpotrivă, ar depinde cu totul de o altă persoană. A fost atras rînd pe rînd de fidelitatea faţă de o « patrie » interioară, uşor mitică (şi reia pe seama lui naiva diferenţă bergsoniană dintre « eul superficial » şi « eul profund »), şi nevoia de a se pasiona pentru alte fiinţe. Dar munca literară va satisface deopotrivă aceste două exigenţe, dar numai după ce, în realitate, Proust va încerca să le satisfacă pe rînd pe fiecare fără să izbutească pe deplin. Se vorbeşte adesea despre una din aceste două căutări, cea îndreptată înspre interior, cea a « adevăratului eu ». Dar se subliniază mai puţin adesea că aceasta, povesteşte Proust, îl face mai degrabă să trăiască şi să vibreze, decît să-i expună programul şi să-i anunţe solemn principiul şi binefacerile, că înainte de a-şi începe opera, lucrul principal, de la un capăt la altul al cărţii, lucrul de la care el aşteaptă salvarea şi care îi călăuzeşte viaţa, este dragostea.

●

Dacă este absolut sigur că « important este să iubeşti », nu este însă mai puţin adevărat că, tocmai de aceea, Proust ajunge la un pesimism descurajat, fiindcă în definitiv orice tentativă de a ieşi din noi înşine şi de a depinde în mod sincer de o altă fiinţă nu poate duce decît la suferinţă. Într-adevăr, după el, a iubi cu adevărat înseamnă a suferi; a căpăta conştiinţa dragostei inseamnă a căpăta conştiinţa unei suferinţe exact în momentul în care este prea tîrziu ca să mai dai înapoi: « Dintr-o dată Swann şi-a dat seama de ciudăţenia gîndurilor pe care le depăna din clipa în care, s-a spus, la familia Verdurin, că Odette plecase, de noutatea durerii pe care o simţea în inimă. (. . .) A fost obligat să constate că în aceeaşi trăsură care îl ducea acolo, la Prévost numai era acelaşi, şi că nu mai era singur, că o fiinţă nouă se afla lîngă el, aderentă, amalgamată cu el, de care nu va mai putea poate să scape, cu care va fi obligat să se poarte cu menajamente » etc. Frază căreia îi face ecou altă frază, de la sfîrşitul *Sodomei şi Gomorei*, cînd, după noaptea în care îşi dă seama că nu mai poate trăi fără Albertina, Proust priveşte plîngînd, de la fereastra camerei lui de hotel, soarele care răsare deasupra mării: « Mi-am amintit, scrie el, de exaltarea pe care mi-a dat-o în prima zi a sosriii mele la Balbec, imaginea, zărită din tren, a unei seri care nu preceda noaptea, ci o nouă zi. Dar acum, adaugă el, nici o zi nu va mai fi nouă pentru mine, nu va mai trezi în mine dorinţa de a fi cuprins de o fericire necunoscută, ci îmi va prelungi suferinţele — pînă cînd nu voi mai avea tăria să le îndur. »

Dar de ce acest pesimism? Nu fiindcă dragostea ar fi nimicitoare sau fatală în sine. Proust nu este deloc romantic, nu elaborează nici o metafizică a dragostei, ci, dimpotrivă, rămîne cu străşnicie pe terenul empirismului integral: în sine şi prin sine însăşi, dragostea este într-adevăr una cu fericirea, şi dacă nu este, înseamnă că « ceva nu merge bine ». Admirabilă smerenie ! « A fi în preajma celor pe care îi iubeşti — spune domnul de Charlus citîndu-l pe la Bruyère —, a le vorbi, a nu le vorbi, este totuna. » Şi adaugă: « Are dreptate, e singura fericire şi, din păcate, viaţa este atît de prost croită, încît asemenea fericire se gustă mult prea rar »

Se gustă, de fapt, numai din întîmplare, cînd se produce o « coincidenţă » iluzorie şi provizorie între nevoia pe care o resimţim de o persoană şi cea pe care această persoană ar putea-o avea de noi, numai din « acele coincidenţe atît de perfecte, cînd realitatea se adună şi se lipeşte în jurul a ceea ce am visat de multă vreme ». Dar, pentru a fi fericit nu trebuie să ajungi niciodată pînă la acel grad de ataşament cînd « fiinţa iubită este rînd pe rînd răul și leacul care stăvileşte şi agravează răul ».

Formulă care, totuşi, este însăşi formula fericirii, fiind adevărat că « este omenesc să cauţi durerea şi imediat apoi să te eliberezi de ea ».

S-a scris adesea că dragostea, la Proust, este un accident. Însă dimpotrivă, el nu se complace în a exagera caracterul accidental al miilor de circumstanţe care înconjură naşterea unei pasiuni, decît pentru a face să reiasă mai bine că pasiunea, luată în sine, este cea mai puternică accentuare a vieţii.

●

Astfel, Proust ar putea relua fraza pe care Kirkegaard, în *Sau . . . sau*, o pune pe seama presupusului autor al *Diapsalmatei*: « Vai ! poarta fericirii nu se deschide înăuntru şi nu slujeşte la nimic să te năpusteşti asupra ei şi s-o forţezi ; ea se deschide în afară, şi nu-i nimic de făcut. »

Cu singura diferenţă că el nu a spus niciodată « vai ». — În primul rînd, el crede în fericire, în viaţă, în tot ce este pozitiv. El nu predică niciodată că suferinţa este bună, că înfrîngerea este folositoare, că iluzia este mai preţioasă decît realitatea. El se ataşează de alţii la fel ca de sine însuşi, de lucruri la fel şi mai mult chiar decît de « stările lui de conştiinţă » faţă de lucruri ; se ataşează de conţinutul viziunii lui mai mult decît de viziunea însăşi, contrar romancierilor narcisişti, ca Dostoievski, care ţin înainte de toate să proiecteze asupra lucrurilor lumina « lor ». În opera lui Proust, personajele nu sînt niciodată rezultatul unei proiectări halucinante, ci totdeauna al unei întîlniri. Intensitatea lor vine din ele, nu din obsesiile lui personale. Uneori se face aceeaşi greşeală de interpretare faţă de Proust, ca şi faţă de Montaigne : sub pretextul că Montaigne se prezintă cititorului în postură de analist al propriului său « eu », pare a nu se remarca faptul că în *Eseuri* el vorbeşte mai mult despre ce îl înconjură decît despre el însuşi, şi că, pînă şi atunci cînd spune « eu », este de fapt o cale de a ajunge la ceea ce « eu » a văzut sau a citit *în afară* de el. Spre deosebire de atîţia scriitori care, vorbind despre ceea ce le este exterior, nu vorbesc de fapt decît despre ei înşişi, Montaigne, vorbind despre el, nu se poate împiedica să nu vorbească despre realităţile exterioare lui. În această nestăpînită ieşire din sine, scriitorul cu care Proust, alături de Montaigne, mi se pare cel mai aproape (se mai înrudesc şi prin ura faţă de măruntele spirite alese şi falsul mister) prin ascuţimea sa vizuală în perceperea instantanee a comicului ambiant, percepere care implică totdeauna uitarea de sine — este Molière.

Proust a spus adesea că munca literară provine dintr-un eu care nu este eul « social » al veţii de toate zilele. Afirmînd acest lucru, el ţine pasul cu moda filosofică din timpul său şi înţelege să reacţioneze astfel împotriva esteticii lui Sainte-Beuve, fără să-şi dea seama că poate ar fi fost mai simplu să îl respingă pe Sainte-Beuve constatînd că greşeala lui este nu de a voi să explice literatura prin viaţă, ci, înainte de toate, de a nu înţelege viaţa.

Căci, în sfîrşit, dacă ar trebui să alegem o carte care să constate că opoziţia dintre viaţă şi operă, dintre artă şi realitate nu înseamnă nimic, şi care, dimpotrivă, să arate desigur nu identitatea, ciunitatea lor, nu ar însemna oare că, în ciuda tuturor teoriilor lui Proust, ar trebui să alegem tocmai cartea lui Proust?

În româneşte de FLORICA-EUGENIA CONDURACHI

https://biblioteca-digitala.ro

JOSEPH CONRAD

Proust creator

Nu cred că s-a scris mult în engleză despre Marcel Proust, iar ceea ce am citit era destul de superficial. Am văzut că este lăudat pentru minunatele descrieri ale vieţii Parisului şi ale vieţii provinciale. Dar acestea au fost făcute admirabil mai înainte, pentru noi, fie cu dragoste, fie cu ură, sau numai cu ironie. Un critic merge aşa de departe încît să afirme că arta mare a lui Proust atinge universalul şi că, zugrăvindu-şi trecutul, el reproduce pentru noi experienţa generală a omenirii. Dar eu mă îndoiesc de aceasta. Eu îl admir mai degrabă pentru că dezvăluie un trecut fără asemănare cu al altuia, pentru că lărgeşte, ca să zicem aşa, experienţa generală a umanităţii adăugîndu-i ceva ce nu fusese înregistrat mai înainte. Totuşi, toate acestea nu au prea multă importanţă. Important este faptul că în timp ce mai înainte analiza era asociată artei narative, mare prin concepţie poetică, prin observaţie, sau prin stil, arta creatoare a lui Proust se întemeiază în mod absolut pe analiză. În realitate Proust este mai mult decît atît. El este un scriitor care a împins analiza pînă la punctul de la care ea devine creatoare. Toată acea mulţime de personaje în varietatea lor infinită, pe toate treptele ierarhiei sociale, ne sînt înfăţişate numai şi numai prin forţa analizei. Nu vreau să spun că Proust este lipsit de darul descrierii sau al caracterizării; dar, ca să luăm cîte un exemplu de la fiecare capăt al ierarhiei; Françoisei, servitoarea devotată şi Baronului de Charlus, un portret desăvîrşit — cîte rînduri de descriere le sînt dedicate în întregul organism al acestei opere imense? Probabil, socotind rîndurile, o jumătate de pagină pentru fiecare. Şi totuşi, nici un om înzestrat cu inteligenţă nu poate pune la îndoială existenţa lor plastică şi plină de culoare. S-ar putea crede că această metodă (şi Proust nu are alta, fiindcă metoda lui este expresia temperamentului său) este poate împinsă prea departe, dar, de fapt, nu e niciodată obositoare. S-ar putea să existe ici şi colo, printre aceste mii de pagini, cîte un paragraf care să pară de o subtilitate exagerată, cîte un crîmpei de analiză condusă atît de departe pînă la a se destrăma în neant. Dar aceste cazuri sînt foarte puţine şi minore. Plăcerea intelectuală nu slăbeşte niciodată, fiindcă ai sentimentul că în fiecare pagină se spune ultimul cuvînt — ultimul cuvînt al epocii — într-o materie îndelung studiată, despre care s-a scris mult şi care prezintă interes pentru omenire. Cei ce au descoperit frumuseţe în opera lui Proust au perfectă dreptate. Frumuseţea aceasta există. Ceea ce te uimeşte este caracterul ei inexplicabil. În această proză atît de plină de viaţă nu există visare, emoţie, nu ironie pronunţată; nu căldură a convingerii, nici măcar un ritm mai marcat care să ne încînte auzul. Proza lui face apel la simţul nostru pentru miracol şi ne cîştigă omagiile prin măreţia ei voalată. Nu cred să fi existat pînă acum, în întreaga literatură un astfel de exemplu al puterii de analiză şi mă simt în siguranţă afirmînd că nici nu se va naşte vreun altul.

În româneşte de HORIA FLORIAN POPESCU

https://biblioteca-digitala.ro

Cînd cele două părţi se întîlnesc...

(Septembrie—noiembrie, 1922)

Noile crize de astm, de o violenţă ieşită din comun, înregistrate în zilele de 2 şi 3 septembrie, au fost urmate pe data de 4 de ameţeli, în timpul cărora Proust căzu de mai multe ori. Cînd încerca să se dea jos din pat, şovăia, îşi pierdea echilibrul şi cădea, stări urmate îndată de pierderea graiului şi a memoriei. « Am fost lipsit pe rînd şi de vorbire şi de vedere şi de mişcare », comunică el lui Jaloux şi Curtius, adăogînd într-o scrisoare adresată acestuia din urmă: « Să nu te sperii că ai exagera în privinţa mea; realitatea este mult mai gravă ».

Complexe, cauzele simptomelor care, în ultimii cinci ani, au anunţat apropierea sfîrşitului lui Proust, rămîn un mister. El nu mai credea ca altă dată, că îi este atins creierul. Medicii erau îndreptăţiţi să nu vadă cu ochi buni folosirea prin alternare a drogurilor stimulatoare şi a narcoticelor; Proust nu a greşit cînd, cu un înainte, şi-a pus diagnosticul: uremie cronică, o tulburare a metabolismului provocată nu de proasta funcţionare a rinichilor, ci de alterarea marelui simpatic, ca urmare a abuzurilor de droguri. Medicii îşi explicau astfel simptomele incapacităţii de coordonare a mişcărilor; indiferent de cauzele lor, adunate laolaltă, ele reproduc, aşa cum a observat însuşi Proust, simptomele ultimei boli de care suferise şi mama lui. Acestora li se adaogă un element psihosomatic provocînd indispoziţii fizice ca urmare a intenţiilor scriitorului de autodistrugere, agravate de sentimentul culpabilităţii interioare. « Femeia Neagră » îl pedepsea făcîndu-l să treacă prin suferinţe pe care el însuşi le provocase odinioară; şi invers, trecînd prin aceleaşi chinuri cu ale mamei sale, Proust se simţea în sfîrşit unit şi identificat cu ea. Totuşi Proust căuta acum o explicaţie mai naturală. Doctorii l-au convins, vrînd nevrînd, că în şemineul din cameră s-ar afla nişte fisuri şi că pe acolo ar emana oxidul de carbon care l-a otrăvit. Pe la mijlocul lunii septembrie, aventurîndu-se de mai multe ori pînă

https://biblioteca-digitala.ro

la Ritz ca să-și ia obișnuita gustare de la ora patru dimineața, romancierul a observat că simptomele se răresc odată cu părăsirea odăii neaerisite, ceea ce îi întări credința că bănuielile îi erau îndreptățite. Și pretinse așadar, să nu se mai facă focul. Omul acesta atît de friguros și-a impus să trăiască pînă în ultima clipă într-o încăpere neîncălzită. De aici înainte, orice îl împingea, fără drept de apel, spre pierzare. Dar strania lui boală, atît de des repetată în ultimii ani, chiar dacă a contribuit în bună măsură, la grăbirea deznodămîntului, mimînd rezistența fizică, n-a constituit cauza directă a morții lui Proust. El a « păcătuit » în copilărie, abuzînd de tulburările de respirație, de astm, ca să-și înduioșeze mama și să o pedepsească pentru vina imaginară că nu l-ar fi îndrăgit îndeajuns ; dar scriitorul nu a murit de astm, ci de o boală de plămîni.

În aceste clipe, romanul său l-a obsedat mai mult ca oricînd. Începutul cărții *Captiva* nu îl satisfăcea în forma în care se afla, și — de pe la mijlocul lui august pînă la sfîrșitul lui octombrie, a transformat de trei ori textul dactilografiat, și de trei ori același text a fost corectat de Yvonne Albaret, pînă ce tema trezirii, a prezenței Albertinei și a zgomotelor străzii pariziene au putut să se îmbine în forma lor simfonică finală. [1] Restul volumului se pare că l-a satisfăcut, pentru că nu a făcut decît trei modificări fără importanță pe textul dactilografiat, terminat în cursul primăverii trecute [2]. Dar vocea datoriei față de editori avea un ecou mult mai prelung decît sunetul clopotelor de moarte. La începutul lunii august a promis lui Rivière pentru N.R.F. un extras din *Somnul Albertinei* și altul din *Zgomotele Parisului*. Către sfîrșitul lunii a reușit să smulgă lui Gallimard consimțămîntul că-i va publica în colecția *Opere* un text prescurtat din *Captiva* : *Precauție inutilă*, pentru care Henri Duvernois i-a oferit considerabila sumă de 10 000 de franci. [3] El începu prin a pregăti primul extras pentru N.R.F., adăogînd, fiind prea scurt, un alt pasaj cuprinzînd descrierea trezirii Naratorului, intitulat *Deșteptările mele*, și trimise totul lui Rivière pe data de 24 septembrie. « Numai nebun trebuie să fii ca să lucrezi în starea în care te afli », îi spune doctorul Bize indignat și îi prescrise injecții contra astmei și stimulente pentru inimă. Cititorii care au descoperit în N.R.F., în numărul din noiembrie, că fata care dormita goală, întinsă lîngă Narator, se numea

[1] De fapt, în ziua de 2 septembrie a făcut revizia a doua (Proust o socotea a treia, pentru că el considera drept prima revizie cel dintîi text complet dactilografiat și pe data de 20 septembrie ultima (pentru el revizia a patra).

[2] Preparativele D-nei Verdurin care trăgea gomenol pe nas ca să preîntîmpine emoțiile *Septuorului* de Vinteuil (III, 240, I), cearta cu Albertina, cînd ea spune « tacă-ți gura » (III, 338—40) sau cam așa ceva și o dezvoltare a paragrafului final, cînd Françoise anunță fuga Albertinei. (III, 415).

[3] Proust a declarat lui Sydney Schiff, în septembrie, că a avansat 5000 franci din suma pe care conta să o ia ca drepturi de autor, ca să vină în ajutorul « săracilor plictisitori ». El a mai dat bani « săracilor », în septembrie 1917, cînd a subvenționat bordelul lui Albert Le Cuziat. Să-l fi ajutat Proust din nou pe Cuziat cu toate că între ei a intervenit o ruptură, cu doi ani înainte? Sau poate că a ajutat-o din nou pe Anna Agostinelli, sau pe Cèline Cottin?

https://biblioteca-digitala.ro

Gisèle, au fost surprinși. Proust a schimbat numele Albertinei, schimbînd și titlul *Privind-o dormind*, de teamă ca Duvernois să nu descopere că « romanul inedit » este unul din pasajele cele mai frumoase ale cărții sale. Al doilea extras, intitulat *O dimineață la Trocadero*, la care a adăogat moartea lui Bergotte, trebuia să apară în ianuarie 1923, în numărul special *Omagiu lui Proust*, închinat romancierului de la N.R.F. În continuare, Proust și-a luat sarcina mult prea grea de a condensa tot volumul numai în 127 de pagini pentru colecția de *Opere*, și de a restabili continuitatea întreruptă cu prilejul extraselor de la N.R.F.. Mai mult încă, el a avut destulă energie ca să mai negocieze, din iulie pînă în octombrie, cu doi colecționari care se concurau ca să-i cumpere manuscrisul, și corecturile volumului al II-lea al romanului *Sodoma și Gomora*,[4]. iar pe de altă parte, pentru a susține candidatura lui Rivière pentru premiul Balzac

La începutul lui octombrie, pe o seară cu ceață deasă, Proust asistă la serata de la Beaumont. A fost ultima lui serată. Atunci a răcit. Așa a început a doua fază a ultimei sale boli. Febra creștea și bronșita se declară cu nesfîrșite crize de tuse. La mijlocul lunii, la insistențele Celestei, acceptă să fie chemat doctorul Bize. « Nu e încă nimic grav, declară bunul medic, dar trebuie să puneți capăt lucrului și să vă hrăniți. Numai cu aceste condiții mă încumet să vă promit vindecarea în opt ori zece zile ». Proust nu vru să facă nimic. Să se hrănească ! Tot așa a decis medicul casei, acum treizeci de ani, în noaptea cu *François le Champi*, cînd maică-sa hotărîse: « Băiete, o fi doctorul mai savant decît mine, dar numai Mama ta știe ce are de făcut ». De aceea Proust îi declară Celestei: « Mama mă îngrijea totdeauna mai bine decît medicii, iar ea avea încredere în efectele dietei ».

De atunci a început să postească, ne mai acceptînd decît lapte și fructe, totuși febra creștea și tusea nu ceda. Celeste păstrează și acum însemnările patetice scrise de stăpînul ei cînd i se tăia respirația împiedicîndu-l să mai vorbească: « Accesele astea nesfîrșite de tuse mă înfierbîntă așa de tare încît voi încerca să beau un ceai cald. Cald, dar nu reîncălzit. Și nici fructele nesuferite, nici măcar strugurii d-tale » . . . « Am tușit mai mult de trei mii de ori, încît mi se pare că nu mai am nici spate, nici stomac, nimic; e o nebunie. Mi-ar trebui rufe călduroase și tricouri de lînă. Fii atentă. Toată rufăria miroase rău, mă enervează și îmi provoacă accese inutile. Sper că vei ține seama, cît de cît, de dorința mea, altfel mă voi supăra. Au mai rămas oare cîteva picături din porto-ul adus de Voisin, pe care

---

[4] Rivière a prezentat romanul său *Aimée*, dedicat lui Proust, dar fiindcă a refuzat ca Proust să vorbească lui Léon Daudet în favoarea sa (gest care îl onorează) considerîndu-l adversar politic, scrupulul l-a costat premiul. Juriul, prezidat de Paul Bourget, compus de Barrès, Boylesve, Bidou, Jacques Boulanger, Léon Daudet, Henri Duvernois, Georges Duhamel și Gaston Chérau, era, cu excepția ultimilor doi, format numai din prieteni ai lui Proust.

https://biblioteca-digitala.ro

Polignac îl compara cu laptele? » « Céleste, aş dori o ceaşcă de ceai gol şi zahăr ! » « Aş putea avea repede o piersică ori o caisă de la Ritz? » Fără somn, Céleste slăbi ca şi stăpînul ei, iar cele opt zile acordate de doctorul Bize ca să-l vindece erau pe sfîrşite.

Pe data de 19, după-amiază tîrziu, Proust nu mai ţinu cont nici de doctor, nici de febră: se îmbrăcă şi ieşi pentru ultima oară. Dar lăsîndu-l puterile se întoarse curînd, ud leoarcă de transpiraţie, tremurînd, fiind scuturat şi de o sinistră criză de strănut. Un moment se odihni pe chaise-longue, apoi îşi reluă locul în pat, mult prea obosit ca să mai poată lucra în acea noapte. « Céleste, spuse, moartea îmi dă tîrcoale. E mereu pe urmele mele. N-am să mai am răgaz să-mi trimit manuscrisul, cu toate că Gallimard îl aşteaptă. » A doua zi, Céleste telefonă doctroului Robert Proust ; dar acesta lipsea de acasă ; în schimb, doctorul Bize veni numaidecît. Proust se suspecta prematur de pneumonie.

În aceeaşi seară îl trimise pe Odilon să-l caute pe Rivière, dar prea ocupat, lui Rivière nici nu-i trecu prin minte că Proust este în pericol de moarte. « Dragul meu Jacques, îi scria Proust, nu veţi şti niciodată ce m-a îndemnat să vă caut în astă seară. Aş prefera să nu se afle şi să se creadă că l-am căutat pe fratele D-stră, ca să-i cer sfaturi medicale ». Rivière a venit a doua zi, iar fratele său, doctorul Marc Rivière, clinician al facultăţii de medicină din Bordeaux, răspunse la 25 octombrie. « Sînt numiţi *coci*, preciza el, microbii aproape punctiformi, foarte uşor ovoidali. Cînd doi din aceşti *coci* se alătură, avem *diplococii*, iar mai mulţi, în lanţ, formează *stafilococii*. Pneumococii fac parte din clasa diplococilor. În mod obişnuit se găsesc împerecheaţi în salivă. Fiecare specie de *coci* se grupează mereu în acelaşi fel, ceea ce permite să fie identificaţi . . . » Altă dată, Proust îi scria lui Émile Male pentru a obţine de la el informaţii în legătură cu iconografia ; lui François de Paris îi cerea părerea asupra blazonului familiei Guermantes ; pe Henri Longon îl consulta referitor la etimologiile numelor de localităţi din Normandia ; venise acum vremea să-şi studieze şi cauzele morţii.

În 25, a primit cele dintîi corecturi ale extrasului destinat pentru N.R.F. Considerînd că finalul textului *Deşteptările mele* nu corespundeau exigenţelor sale, şi uitînd că nu-i dăduse lui Rivière instrucţiuni cum să modifice acest final, îi făcu grave reproşuri prietenului, contrar obiceiului, ceea ce era o dovadă în plus că era epuizat. « M-aţi înşelat, îi scria Proust, daţi-mi pace, suferinţa-mi a atins paroxismul. Nu mai am încredere în D-stră ». Loialul Rivière, care nu avea nici o vină, a dispus întreruperea imprimării la Abbeville, supunîndu-se ordinelor lui Proust. În ajun, la 24 octombrie, Proust a terminat *Captiva* şi de atunci, pînă cînd şi-a dat sufletul, a lucrat la revizuirea textului *Albertine dispărută*. În 28, « delirînd

https://biblioteca-digitala.ro

puţin » află că Rivière a fost înlăturat de la premiul Balzac[5]; Proust nu a înţeles motivul — şi abia pe data de 2 noiembrie îşi exprimă în scris părerile sale de rău, însoţite de mulţumirile glumeţe, adresate doctorului Marc Rivière pentru « graţioasele sale pastorale bordeleze în care fiece microb este un semn de sănătate ». În aceeaşi zi i-a scris şi lui Gallimard: « Atenţia îndîrjită arătată *Captivei* (care este gata, dar necesită să mai fie recitită şi socotesc că ar fi indicat să faceţi D-stră primele corecturi), mai ales în actuala stare îngrozitoare a sănătăţii mele din ultimele zile, m-a obligat să neglijez volumele următoare. Dar sper că trei zile de repaos mi-au fost suficiente. Adio, dragul meu Gaston ». Cu puţin înainte, i-a trimis lui Henri Duvernois *Precauţie inutilă*, text însoţit de următoarele cuvinte: « Dacă aş mai dispune de încă o oră de puteri depline i-aş scrie scumpului Robert de Flers să mă scutească, după o lungă şi grea suferinţă, îndurată cu bravură . . . Cred că mai am destulă putere să scap. Acum însă nu pot să vă mai ofer decît linişte ; vă rog să mă imitaţi ». După cîte se ştie, aceste trei scrisori au fost ultimele scrise de Proust. « Iată şi luna noiembrie, îi spunea el Célestei, noiembrie care mi l-a luat pe tata ! » În preajma zilei de 8 noiembrie Proust contractă pneumonia bănuită cu mult înainte, prezicîndu-şi-o.

Încurcat, doctorul Bize reclamă intervenţia lui Robert Proust. « Mi-e imposibil să vă îngrijesc fratele. Dacă se încăpăţînează astfel, îmi declin orice responsabilitate. La ce bun vizitele mele. El dă dracului toate reţetele mele. » Indignat, Robert îi răspunde: « Am să-l îngrijesc cu forţa. În calitate de medic, am dreptul. Îl vom transporta la clinica Piccini ».[6] Era pentru prima oară că Proust se ceartă cu fratele său după disputa din anul 1906, cînd Robert a refuzat cu generozitate să-şi ia partea de moştenire din averea mamei lor. Îşi permite Robert să creadă că-i va salva viaţa? Numai el, Marcel, are dreptul să încerce, fără să apeleze la vreun ajutor — iar dacă nu este în stare, mai bine renunţă. « Cum îndrăzneşte Robert să-l împiedice de la întîlnirea finală ». « Dă-mi pace, urla Marcel, nebun de furie ; nu-mi voi părăsi camera, nimeni nu mă îngrijeşte mai bine decît Céleste. Numai ea mă înţelege ». Robert insistă, dar Marcel ordonă salvatorilor săi benevoli să plece. O sună pe Céleste: « Promite-mi, Céleste că nu vei mai lăsa pe nimeni să intre, nici medic, nici infirmieră, nici pe cineva din familie. Trebuie să ţinem la distanţă pe oricine m-ar împiedica să lucrez. Te rog să nu mă părăseşti nici o clipă şi să rămîi lîngă mine chiar cînd îmi va fi mai rău. Fă ce îţi spun şi nu mă mai chinuiţi ». În epoca pre-

[5] Premiul a fost împărţit între Emire Baumann, pentru *Job predestinatul* şi Jean Giraudoux pentru *Siegfried, limuzinul*. Doar o mică minoritate l-a votat pe Rivière.

[6] Clinică Medicală de la Paris, de pe strada Piccini, nr. 6 (cam la cinci sute de metri distanţă de strada Hamelin, la extremitatea aleii Bois de Boulogne), condusă de doctorul Louis Lamy.

https://biblioteca-digitala.ro

mergătoare descoperirii sulfamidelor, nu exista un tratament special al pneumoniei. În această situație Proust era condamnat.

Puțini l-au mai văzut în viață. Tronche l-a vizitat pe data de 24 ca să anunțe că romanele *Din partea dinspre Swann* și *Sodoma și Gomora II* s-au epuizat, veste reconfortantă pentru editori, dar dezastruoasă pentru autori. Rivière i-a făcut o ultimă vizită ca să-i adune manuscrisele romanului *Captiva* și respectă indicațiile date de Céleste cu privire la *Albertine dispărută* și la titlul nou pe care l-a ales. [7] Reynaldo trecea zi de zi să afle noutăți, dar n-a mai ajuns să-și revadă prietenul. Paul Morand, vesel deobicei, n-a putut să-și ascundă emoția, ceea ce îl mișcă mult pe Proust. « Am simțit că Paul Morand are un suflet mare, îi spuse Proust Célestei, deși n-aș fi crezut. Cred că m-a găsit mult schimbat, altfel nu mi-ar fi spus vorbe atît de delicate . . . Mi-am dat seama că i-a fost nespus de greu să mă vadă în starea asta. N-am știut că m-a iubit, eu însumi l-am iubit mult. »

Proust începu să se pregătească pentru ultimele momente. Părîndu-i rău că s-a purtat atît de puțin gentil față de doctorul Bize, și neliniștit, manifestîndu-se în felul său caracteristic adică, oferind un dar cînd ajungea să se căiască, el o roagă pe Céleste să trimită doctorului un coș cu flori. « Nu uita, Céleste, să-mi împlinești încă o dorință, după moarte », îi spuse. Nu numai că nu și-a pus întrebarea de ce nu i-a cerut lui Léon Daudet să-l sprijine pe Rivière pentru premiul Balzac, dar nici măcar nu i-a mulțumit pentru un articol elogios ; în asemenea clipe însă soția lui Daudet va primi flori în dar. În vara anului 1917, Maria Scheikevitch i-a dat o brichetă făcută din două monede englezești. Ea le primise în dar de la fratele său de pe front. « Știți, îi scria el, că le veți regăsi în cartea mea ? ». [8] După război, relațiile cu Maria Scheikevitch s-au răcit ; ca un gest de împăcare de dincolo de mormînt a cerut Célestei să-i trimită după moarte, sfînta relicvă.

Proust a meditat la eforturile risipite cu sfințenie de abatele Mugnier pentru salvarea sufletelor ; și-a mai amintit că, deși botezat și confirmat, a abandonat practicile catolicismului. Și totuși, nu tot el, în întunecata epocă a lui Combes și sub amenințarea legilor, a combătut nedreptatea față de biserici și a lăsat să se vadă, în roman, profunda sa admirație față de umilele biserici gotice, poate unul dintre cele mai pure simboluri ale credinței în comparație cu sufletul corupt al oamenilor? « După moartea mea, îi spunea Célestei, cu un ton în care se îmbinau ironia și reverența, roagă-l pe abatele Mugnier să rostească la căpătîiul meu rugăciunile mor-

[7] Titlul *Albertine dispărută* a apărut pentru prima oară alături de falsul titlu al primei ediții a *Captivei*, imprimată și publicată în toamna următoare (imprimarea luînd sfîrșit în 14 noiembrie 1923).

[8] În lista bijuteriilor cu care se împodobeau parizienii în vremea de război, Naratorul menționează « o brichetă compusă din două monede englezești cărora un soldat a reușit, în timpul său liber, să le dea o patină atît de frumoasă, încît profilul reginei Victoria pare trasat de Pisanello », III, 724.

https://biblioteca-digitala.ro

ților. Sînt sigur că nu va pregeta să vină să se roage pentru mine. Să-mi pui între mîinile mele împreunate șiragul de mătănii adus de la Ierusalim de Doamna Lucie Félix-Faure-Goyau ». Apoi privind mîinile Célestei, șopti : « Cine ar spune că mîinile acestea îmi vor închide ochii », adăogînd : « Céleste, m-ai îngrijit ca o mamă ».

Somnul l-a părăsit. În lungile-i ore de veghe își închipuia că vede intrînd în odaie infirmierii de la clinica Piccini, trimiși de Robert să-l ridice cu forța. De aceea ceru prin scrisori lui Reynaldo și lui Morand să împiedice măsura amenințătoare : bietul Robert fu silit să cedeze, cerîndu-i în schimb permisiunea de a-l vizita zilnic. Începînd cu data de 15, Robert a fost mereu în preajma lui Marcel, unindu-se cu Céleste pentru a-l îngriji cu devotament părintesc. Dar Proust continua să fie neliniștit : « E îngrozitor, Céleste, cînd ne gîndim că pentru a prelungi viața unui nefericit bolnav, medicii se încăpățînează a-l martiriza. Promite-mi că, atunci cînd îmi va fi peste putință să mă mai opun, îi vei împiedica să-mi mai facă injecțiile astea care îmi prelungesc suferințele. Jură-mi. Să știi că mă voi întoarce și nu-ți voi da pace dacă îmi vei nesocoti dorința ».

Dacă nu este întreruptă prin remedii moderne, pneumonia durează cam zece zile, sfîrșind printr-o criză urmată fie de moarte fie de vindecarea rapidă a bolnavului; dar criza este de cele mai multe ori precedată, cam cu una sau două zile de o falsă criză, după care starea generală a bolnavului se ameliorează temporar. La Proust, falsa criză a survenit pe data de 16, iar pe 17, simțindu-se mult mai bine, trimise să-l caute pe Robert. « Mîine, spunea el, e a noua zi de criză. Dacă trec peste ea voi arăta doctorilor cine sînt. Dacă voi avea încă cinci zile ca astea, voi putea să-mi stăpînesc boala și voi dovedi doctorilor că încă o dată nu au avut dreptate cînd m-au împiedicat să lucrez. Să vedem numai dacă voi putea depăși cele cinci zile. » Robert îi ceru să se hrănească. Proust zîmbi : » Dacă în calitatea ta de medic, insiști să mănînc, oferă-mi un pește prăjit; știu că nu-mi ajută la nimic, dar cel puțin aș vrea să-ți fac pe plac ». Dar acel « pește intrat în ritual », prescris odinioară de Doamna Proust în perioada de convalescență, în epoca lecturilor din *François, le Champi*, a fost refuzat cu prudență de Robert, iar Marcel s-a resemnat cu bună-voie. « Îmi voi trece noaptea lucrînd, îl anunță el pe Robert, care se pregătea să plece, și o voi ține pe Céleste lîngă mine să mă ajute ».

S-au păstrat cel puțin două din însemnările făcute în această noapte. Una este scrisă pe dosul unui plic pătat de ceai. Schimbate, literele au fost scrise în mod tragic de o mînă tremurătoare; numai cîteva fraze sînt lizibile sau inteligibile, dar e deajuns ca să ne dăm seama că este vorba de o versiune mai extinsă a cîtorva fraze din conversația dintre mama Naratorului și prietenii de la Combray, pe tema căsătoriei dintre Saint-Loup și Gilberte,

https://biblioteca-digitala.ro

de pe la sfîrşitul romanului *Albertine dispărută* [9]. Spre dimineaţă, cam pe la trei, epuizat, sufocîndu-se, o chemă pe Céleste ca să-i dicteze şi ea să scrie. Céleste îi scrisese cu mîna ei mai multe adăogiri pe manuscrisul *Albertine dispărută*. « Mai sînt multe retuşări de făcut la textul cu moartea lui Bergotte, mai ales acum cînd şi eu mă aflu în aceeaşi situaţie », îi spune el. Din acest text, scris de Céleste, cu ortografia ei clară, ne-a mai rămas o singură urmă, o observaţie satirică la adresa imbecilităţii medicilor, pe care Proust a făcut-o, desigur, cu o zi mai înainte. « Dar a venit ziua cînd totul se schimbă. Ni se permite şi ceea ce ne făcea plăcere şi ceea ce ne fusese interzis pînă atunci. — Aş putea, de exemplu, să beau şampanie? — Desigur, dacă vă face plăcere. Nu-ţi vine a-ţi crede urechilor. Ţi se aduc sorturile interzise pînă atunci şi asta dă un aspect oarecum josnic incredibilei frivolităţi a muribunzilor ». Celelalte intervenţii au fost mai puţin importante; era mai senin văzînd că a dus totul la bun sfîrşit. « Cred, Céleste, că e foarte bine ce ţi-am cerut să scrii. Numai de n-ai uita să pui adaosurile la locul lor ». Dar Céleste a uitat, sau nu a găsit locul aşa că modificările n-au mai fost făcute.[10] Puterea cu care a rezistat pînă acum i-a făcut însă mult rău, iar doctorii au anunţat-o pe Céleste, a doua zi, că abcesul de pe plămîn urma să se spargă dintr-un moment într-altul. « Mă opresc, nu mai pot », mai spuse. Céleste observă că se agăţa de cearceaf, adunînd şi trăgînd spre el filele răvăşite ale manuscrisului. Cu înţelepciunea-i de ţărancă, Céleste îşi dădu seama că el face straniul gest reflex, denumit în engleză « adunatul », gestul sigur al unui sfîrşit apropiat şi inevitabil.

În zorii zilei de sîmbătă, 18 noiembrie, mai era conştient. La ora şase ceru lapte, şi adăogă zîmbind: « Tot ca să-ţi fac plăcere ». La zece, îl trimise pe Odilon la Ritz să-i aducă bere frapată. « Şi berea va avea aceeaşi soartă, va ajunge prea tîrziu ». Respira cu impresionantă dificultate. Faţa era albă şi istovită, barba neagră îi crescuse din nou, iar ochii, privind cu o extraordinară intensitate, păreau să contemple lucruri invizibile. A murmurat : « Lăsaţi-mă, vreau să fiu singur ». Céleste se retrase aproape de uşa interioară, ascunzîndu-se în dosul perdelei albastre, dar i-a bănuit prezenţa. « De ce rămîi aici, Céleste? — Fiindcă mi-e teamă, Domnule, să vă las singur. — Nu mă minţi, Céleste, doar ştii bine că Ea a sosit. » Proust privea fix cealaltă uşă, intrarea oaspeţilor, prin care, într-adevăr, sosise de curînd un ultim vizitator. « E mare, foarte mare, striga el, foarte

---

[9] Bătrînul care vorbea cu mama ... că a luat în căsătorie pe D-ra de Forcheville ... în timp ce persoana care se pare că voia ... găsea că ea era în acelaşi timp şi ea şi alta ... (G. de Forcheville) cf. III, 676.

[10] Textul despre moartea lui Bergotte a fost imprimat în *Captiva* din ediţia Pléiade (III, 182—8), fără nici o modificare după pagina dactilografiată de Yvonne Alberet, în primăvara precedentă; în schimb, textul despre Gilberte este cel din versiunea originală fără indicarea vreunei variante.

https://biblioteca-digitala.ro

mare și foarte neagră ! e îmbrăcată toată în negru; e îngrozitoare și mă înspăimîntă. — Să nu vă fie frică, sînt aici și o voi alunga. — Oh ! nu, să n-o atingi, Céleste, nimeni n-o poate atinge. Este necruțătoare și din ce în ce mai oribilă ». Era timpul să se trimită de urgență după medici.

Robert Proust sosi în grabă de la spital, urmat de doctorul Bize, de un lung cortegiu de infirmieri cu ventuze, baloane de oxigen, seringi hipodermice; sosi și Odilon cu berea. Cu privirea furioasă, făcîndu-se că nu bagă de seamă pe invadatori, murmură: « Îți mulțumesc, Odilon, că te-ai dus după bere ». În tăcere, acceptă o injecție, făcută de doctorul Bize, în timp ce Robert îi ținea mîna. Dar cînd Céleste îi ridică cearceaful, simți cum îi ciupește cu degetele încheietura mîinii, pînă la sînge, și îl auzi șoptind: « La ce bun, Céleste?». Medicii își continuau zadarnic inutilul lor ritual. Ventuzele care trebuiau să dreneze abcesul spart și să stimuleze inima slăbită, nu se mai țineau pe pielea lui de muribund. La orele trei, Robert își ridică ușor fratele pe perne. « Te mișc mult, dragul meu, te fac să suferi ». « O ! da, dragul meu Robert », răspunse Marcel și acestea au fost ultimele cuvinte pronunțate conștient; dar puțin mai tîrziu a fost auzit murmurînd: « Mamă ». Asmuțită cu cinci ani mai înainte din cauza romanului, ca o nedorită ofrandă, apoi prin coborîrea din ultima vreme în grotele Sodomei, « Femeia neagră », venise și plecase. Marcel i-a iertat lui Robert că, născîndu-se, l-a făcut să sufere; tînără, așa cum era înainte ca Proust să fi scris *Timpul pierdut*, înainte ca să-i fi cerșit dragostea, mama lui s-a reîntors lîngă fiul preferat și a rămas lîngă el. La cinci și jumătate, calm și liniștit, cu ochii mari deschiși, Proust își dădu sufletul.

La scurt timp a venit Reynaldo ca să trimită anunțuri prietenilor și să le telefoneze: « Dumneavoastră sînteți, Lucien, Marcel a murit chiar acum ». Timp de două zile, într-o procesiune fără sfîrșit, prietenii uluiți îl plîngeau și intrau să-l vadă pentru ultima oară. Morand și Gabriel Astruc veniră și după masă, urmați, puțin înainte de miezul nopții, de Fernand Gregh, care a rămas să vegheze mortul, în timp ce Reynaldo se odihnea și zgomotele orașului se stingeau unul cîte unul. « Marcel, gîndea Gregh, este cel dintîi dintre colaboratorii *Banchetului* care a murit; excepție face doar Jacquet Bizet, care, torturat de o femeie fără suflet, dedîndu-se la băutură și morfină, și-a pus capăt zilelor cu două săptămîni înainte. Gregh și-l amintea foarte bine pe tînărul Marcel, cel care acum treizeci de ani, avîntat, la începutul prieteniei lor, suna din ușă în ușă, ca să-l găsească pe bulevardul Haussmann; îl revedea apoi îndrăgostit de Marie Finaly; și apoi, într-o zi, leșinînd fără motiv, în camera neagră a Castelului de la Curtea arsă în care Gregh și Jacques Bizet developau clișeele.

Marthe și Suzi Proust, Robert Dreyfus, Doamna de Noailles, Lucien Daudet, Lauris, Robert de Billy, verișoara lui Proust, Valentine Thomson

https://biblioteca-digitala.ro

și sora ei Margueritte, Jaloux, Porel și Cocteau, au venit abia a doua zi. Cînd, hohotind, Céleste se oferi să-i conducă în camera mortuară, Dreyfus plecă, ne avînd putere să revadă corpul neînsuflețit, preferînd să-i păstreze imaginea tînărului Marcel, jucîndu-se pe Champs-Elysées, nerăbdător să o regăsească pe Marie de Benardaky. Doamna de Noailles sosi întovărășită de Henri Gans; ea găsi obrazul lui Marcel mîndru și indolent, ca și cum Moartea nu reușise să-i atragă luarea aminte asupra ei. Lucien îi descoperi un surîs victorios, Lauris — acea privire care exprima o infinită bunătate — « niciodată n-au stat alături atîta bunătate și inteligență », scria el — în timp ce Billy observă că prietenii preferau să stea singuri decît să se stingherească unii pe alții cu durerea lor. Porel îi puse pe deget un inel cu o camee dată de Anatole France actriței Réjane, după premiera spectacolului *Crinul roșu*. Cocteau zări cele douăzeci de caiete manuscris ale romanului *În căutarea timpului pierdut*, puse de Céleste, în ordine, pe etajera de la șemineu « continuînd să viețuiască întocmai ca ceasul de mînă al soldatului mort ». Jaloux avea poate dreptate să observe că « Proust mort părea mai mort decît oricare alt mort — fiind total absent ». Céline Cottin apăru și remarcă, nu fără o umbră de maliție : « Slab și alb ca totdeauna, cu picioarele ca două chibrituri; moartea nu l-a prea schimbat ». Helleu, Dunoyer de Segonzac, sculptorul Wlérick, fotograful suprarealist Man Ray veniră, la invitația lui Robert, să-i deseneze majestuosul său cap și mîinile împreunate.

Helleu, prieten al lui Robert și în același timp prieten al lui Proust se întreba: « De ce o fi vorbind atîta de Montesquiou? Doar și Montesquiou era mort », și fu surprins să citească în ochii Célestei privirea victorioasă a răzbunării.

Funeraliile lui Proust au avut loc marți, 21 noiembrie, la biserica parohială Saint-Pierre-de Chaillot, cu onorurile militare demne de un cavaler al Legiunii de Onoare. În asistența numeroasă, se aflau Antoinette Faure-Berger și Contele Greffuhle, Pierre Lavalée împreună cu prințesa Marie Murat, sora lui Reynaldo, Maria și Diaghilev; Proust era înconjurat de toți prietenii de-o viață, ca și cum o mulțime de fantome s-ar fi adunat să aducă omagii unui om viu. Se cîntă *Pavana pentru o Infantă defunctă de Ravel*, iar abatele Delepouve rosti rugăciunea morților și dădu binecuvîntarea: clopotele sunară, prietenii îndurerați începură a-și căuta mașinile. Barrès, cu melon și cu umbrela sub braț, spuse lui Mauriac: « Și cînd te gîndești că a fost cel mai tînăr dintre noi! ». Reynaldo recunoscu o figură familiară în mulțime: « Ia te uită pe Céline ! » gîndi el. Astruc și Daudet, dușmani de moarte de peste treizeci și cinci de ani, fiindcă Astruc se exprimase ireverențios la adresa lui Alphonse Daudet în *Evenimentul*, chemară deodată același taxi și se urcară în el, scuzîndu-se fiecare în

https://biblioteca-digitala.ro

parte. Cățelul lui Fernand Gregh, Filipot, scăpînd, se refugie sub sicriul lui Proust, stîrnind hohotele vulgare ale spectatorilor; animalul, zăpăcit, țîșni și dispăru în torentul automobilelor, fără ca cineva să-l mai vadă vreodată.

Pe Proust l-au îngropat în partea de sus a cimitirului Père Lachaise, lîngă tatăl și mama lui, sub medalionul sculptat de Maria Nordlinger, reprezentînd pe Adrien Proust cu barbă. Cîțiva ani, chiar și atunci cînd nu mai venea nimeni, abatele Mugnier continua să oficieze o slujbă de pomenire în memoria lui Proust, la biserica Saint-Pierre de-Chaillot.

Dar să recapitulăm: neînsuflețit, scriitorul, odihnindu-se pe patul alb, cu un buchet de violete între mîinile incrucișate, cu apa sfințită și pămătuful alături. Pentru prima oară, aerul și lumina zilei năvăleau în odaie; înconjurat cu jerbe funerare, pentru prima oară florile nu aveau să-i mai provoace astma. Ștergîndu-se prima impresie de calm și de tinerețe, ca și vagul surîs, au apărut din nou, mai accentuat, obrajii supți și rictusul amar al disoluției. În sfîrșit, marele ciclu se încheia; început odată cu nașterea — victoria morală reprezentată prin împlinirea romanului *În căutarea timpului pierdut* nu a reușit să-i dea perfecțiune. Lăsînd nepedepsită vina sa cea mai profundă, romanul l-a împins spre cel mai teribil păcat; dar în lumea pămîntească mîntuirea nu se obține decît în momentul cînd ierți și ești iertat. Așa cum a prevăzut Proust, opera și chiar viața lui rămîn de-a pururi vii, prin întîlnirea celor două *Părți*. Partea dinspre Méséglise și partea dinspre Guermantes, « eul » cu care ne naștem și « eul » cîștigat, toate se reîntîlnesc în final: cele mai rare și mai valoroase în opera de artă — și toate în moarte. Dar pentru a găsi punctul lor de joncțiune, unitatea lor, trebuie înainte de toate să trecem printre ființe, locuri și lucruri, în Timp.

(GEORGE D. PAINTER: *MARCEL PROUST*, vol. II, 1904—1922: *LES ANNÉES DE MATURITÉ.)*

În românește de CORNELIA ȘTEFĂNESCU

https://biblioteca-digitala.ro

E. WARRINGTON-SMYTH

O critică a lui Painter

Cititorii obişnuiţi, ca şi discipolii lui Proust, trebuie să dorească în egală măsură să se ajute reciproc în introducerea la « A la recherche du temps perdu » şi întrebarea care se pune este dacă, prin cunoaşterea vieţii lui Proust, romanul este sprijinit să îndeplinească ceea ce şi-a propus să realizeze. Lumea literară este confruntată cu o biografie de proporţii neobişnuite: Marcel Proust *de George Painter. În Prefaţa la volumul I autorul formulează anumite considerente. « Romanul lui Proust », scrie el, « nu poate fi complet înţeles fără cunoaşterea vieţii autorului ». « Faptele biografice ne silesc să ne formăm o părere cu totul nouă despre romanul lui Proust ».* « Ce pot şti despre « A la recherche *tu tempo perdu», se întreabă el,* « cei ce cunosc doar « A la recherche »?

Faptele biografice îşi au, desigur, locul lor, dar este oare locul acesta cel pe care li-l atribuie Painter? Care au fost primele noastre reacţii la lectura romanului? Care i-au fost efectele asupra noastră atunci cînd l-am citit fără să cunoaştem evenimentele vieţii lui Proust? Ne-am pierdut noi vreodată încrederea în autor? Ne-am temut noi oare să ne încredem în sentimentele noastre? Dacă ne amintim bine, n-am simţit noi cumva ceea ce Proust descrie ca « . . . o bucurie pe care am simţit că o trăiam într-o zonă mai profundă, mai vastă, mai unitară din mine însumi, zonă din care toate piedicile şi separările păreau să fi fost îndepărtate? »

Probabil că ideea utilităţii faptelor biografice se datoreşte unei dorinţe de explicare. Dar astfel de chestiuni pot foarte bine să ne dezorganizeze discernămîntul, preferinţele chiar şi ne pot duce la pericolul judecăţilor morale, fiindcă reacţiile la operele de artă, reacţii critice sau de alt fel, îşi datorează reuşita unor cauze mai subtile decît cunoaşterea unor astfel de fapte. Afirmaţiile din operele de artă sînt de obicei procedee pentru manipularea sentimentelor şi atitudinilor; anumitor persoane impresiile produse de întîmplările din bordel, descrise de Painter în Capitolul 13 (vol. II) sînt de natură să le prejudicieze sentimentele pe care în intenţie (oricît de inconştientă) romanul urma să le trezească. Asemenea riscuri sînt serioase din cauză că se pierde reacţia potrivită care ar fi implicată. Învelişul atmosferic permite ca doar unde electromagnetice de anumite lungimi să ajungă pe pămînt. Căile de acces ale spiritului sînt la fel de limitate. Reacţii nepotrivite vor bloca reacţii de importanţă mai mare. Noi toţi sîntem pluri-spirituali: toţi avem în noi multiplele rezultate ale diferitelor trăiri. Accentul pus pe necesitatea *datelor personale pentru înţelegerea marilor opere de artă prezintă pericole chiar dacă n-ar face altceva decît să ne distragă de la ceea ce se* întîmplă în noi.

În Prefaţa sa, Painter formulează unele considerente ce par defensive şi care sînt de interes aici: . . . «modul neobişnuit în care am abordat A la recherche, *convingerea mea că romanul lui Proust nu poate fi deplin înţeles fără cunoaşterea vieţii lui, vine în mod necesar din fapte şi nu se datorează doar ignorării clişeelor acceptate ». « Sper că cei care consideră acest aspect al lucrării mele », scrie el, « vor cerceta dacă faptele sînt adevărate mai degrabă decît dacă din întîmplare abordarea critică cerută de fapte* este *la modă în momentul de faţă ». A pune la îndoială faptele ar fi ultimul lucru pe care l-am avea de făcut, dar acceptarea lor nu ne convinge să acceptăm pretenţiile pe care Painter li le atribue. O astfel de abordare, oricît de la modă, ar implica o prea mare sacrificare a libertăţii noastre de a reacţiona în mod adecvat la roman. Proust a organizat materialul experienţei sale de viaţă într-un asemenea mod, încît a realizat o creaţie*

* **Prefaţa şi capitolul treisprezece**

https://biblioteca-digitala.ro

care să comunice rezultatele, implicaţiile, sentimentele extrase din această experienţă şi a organizat-o astfel încît să ni se ofere ca entitate suficientă în sine. Dacă Proust ar fi crezut, cum sugerează Painter, că ceea ce voia el să comunice erau faptele vieţii lui, ar fi fost de ajuns un jurnal de zi.

Probabil că cea mai bună dovadă că Prefaţa se bazează pe presupuneri periculoase este dată de chiar Painter în Capitolul treisprezece al volumului II. Biograful, care la început insista numai asupra faptelor, ne dă acum ceea ce ar putea fi descris ca « o incitare la atitudine ». Painter pare să se îndepărteze de Proust şi, înarmat cu cuvinte morale, *îl judecă. El înfăţişează o scenă groaznică. Este înfricoşător să afli că sensibilul, imaginativul şi generosul Marcel a putut « să coboare în infern » astfel. Brusc imaginea noastră despre Proust se schimbă complet. Aceasta este o reacţie emoţională. Dar este ea necesară? La analiză îţi dai seama că imaginea pe care Painter a evocat-o se datorează unghiului său personal de vedere, rezultat al unei atitudini* morale.

Relatările atacurilor lui Proust asupra fotografiilor mamei sale şi ale prietenilor lui evocă activităţi ale copilăriei. Întîmplările din bordel sînt istovirea acelor agresiuni din copilărie, pe care copilul Marcel n-a avut niciodată prilejul să le exteriorizeze — copilul spilcuit din Parc Monceau nu putea să scuipe asupra mamei sale. Interesul pentru cruzime este de acelaşi fel. Copiii, dacă sînt liberi să facă astfel şi trec neobservaţi de către adulţi fac experienţe cu animalele, îi interesează sîngele, frica, durerea şi moartea lor. Se ştie că embrionul uman recapitulează evoluţia fizică a omului; este posibil ca evoluţia emoţională a omului să fie repetată de copii şi ca acest interes să fie echivalentul vremurilor cînd se înjunghiau animalele, teama de care era înconjurată, ritualurile care au devenit parte din aceasta. Animalele carnivore trebuie să simtă satisfacţie în ucidere deoarece, pentru ele, uciderea este o necesitate de supravieţuire. Dacă noi am avut sau nu şansa să supravieţuim unor astfel de lucruri, acei dintre noi care îşi permit să fie ipocriţi sau morali în legătură cu ele trebuie să-şi amintească faptul că noi putem fi astfel fiindcă am delegat înjunghierea animalelor; unii dintre semenii noştri sînt întotdeauna scăldaţi în sîngele lor.

Un fel de măreţie dramatică, sentimentele de milă şi groază deşteptate în noi de presupunerile morale ale lui Painter sînt pierdute acum. Proust n-a fost un monstru şi un înger, întruchipaţi în chip miraculos într-o singură persoană. El a fost un om ca toţi oamenii, care a suferit nedreptăţi, cum le-au suferit şi alţii, în copilărie; fiindcă a fost mai sensibil decît mulţi alţii, rănile lui au fost mai profunde. Gravitatea lor este dezvăluită de distanţele pe care a trebuit să le parcurgă pentru a se debarasa de emoţia generată de ele. Cu toate acestea, chiar dacă relatarea lui Painter în Capitolul treisprezece ar fi fost imparţială, pericolul ca faptele biografice să vicieze primele lecturi ale romanului şi să primejduiască reacţiile ar fi rămas.

Ce exprimă Prefaţa lui Painter? Bineînţeles sentimentul biografului că această carte nu este pur şi simplu o lucrare exhaustivă şi de erudiţie, că în legătură cu aceasta se mai cer justificări. Această nevoie de a explica avea o cauză. Realizarea surprinzătoare a lui Painter, în care sînt scoase la iveală fapte nenumărate, în care se urmăreşte descifrarea unor mistere, se verifică referinţe şi contrareferinţe, se pun în discuţie idei, totul ţesut într-o uluitoare structură, este tot opera « imaginaţiei interpretînd realitatea ». O calitate imaginativă şi poetică străbate ambele volume şi, în plus, îmbinate cu un fel de urmărire inspirată, constituie în asemenea măsură fermentul întregului, încît este posibil să te întrebi dacă, la urma urmelor, lectura unei cărţi ca A la recherche *nu a făcut din Painter un nou caz de scriitor creator, scoţînd un autor din făgaş pentru ca să-şi realizeze el însuşi marea operă — ceea ce Painter spune că a făcut Proust.*

În româneşte de HORIA FLORIAN POPESCU

https://biblioteca-digitala.ro

CORNELIA ŞTEFĂNESCU

Proust
şi
curiozitatea tehnologică

Termometrul, caloriferul cu apă, becul electric, cinematograful, telegraful, telefonul, imprimeria, fotografia, liftul, tramvaiul, trenul, automobilul, aeroplanul — lungă listă de invenţii în romanul lui Proust. Constituie ele tot atîtea exclamaţii de uimire faţă de noutăţile tehnice datorate ferventelor investigaţii ale unui sfîrşit de secol, sau ale altuia care abia începe, cînd *În căutarea timpului pierdut* devenea o realitate? Cu cît răsfoim mai mult aceste file, cu atît descoperirea detaliului este mai revelatoare. Uneori surprindem un entuziasm destul de echivoc faţă de « progresele civilizaţiei ». Acestea « permit fiecăruia să-şi descopere calităţi ori vicii nebănuite », scrie Proust, urmărind reacţiile bătrînei menajere, Françoise, cu prilejul instalării telefonului în locuinţa stăpînilor ei. Sînt unele pasaje în care îl găsim pe romancier aruncînd observaţii, cu un fel de suspectă neutralitate, faţă de momentele încă incerte ale începutului. Faţă de anii cînd existenţa serviciului telefonic între Doncières şi Paris exercita o fascinaţie a neprevăzutului. Ori cînd un avion, la o înălţime de numai « cincizeci de metri deasupra capului », făcea să « izbucnească în plîns » un tînăr călăreţ, surprins în visătoarea-i rătăcire pe o faleză pustie, de neaşteptata apariţie.

« Aeroplanele erau rare pe atunci » observă Proust. Automobilele erau şi ele « destul de rare », cînd Albertine, dintr-un capriciu al partenerului ei, se folosea de acest mijloc de transport ca să ajungă la bisericile din împrejurimile Balbecului, ale căror siluete voia să le schiţeze. Simple constatări, am presupune, la prima vedere, făcute ca din întîmplare, observaţii laconice ca cele de mai sus servesc complicatului ceremonial al construcţiei proustiene: tainice galerii care urcă şi coboară, se lărgesc şi se îngustează, transformînd într-un joc de ecouri, destinele. O întîmplare maschează, de fapt, o alta. O stare de spirit, un cuvînt, un gest răsucesc ameţitor naraţiunea, sugerînd o falsă mobilitate nesfîrşitelor alunecări pe loc ale analizelor. Cînd Proust remarcă raritatea automobilului, el ţine să sublinieze, ca pe un eveniment, prima călătorie a Albertinei. Temeritatea gestului presupune o punere în scenă adecvată, anume pentru a urmări reacţiile sufleteşti ale tinerei fete. Un amănunt al costumaţiei apare astfel decisiv pentru mica scenă a surprizei jucată de cei doi protagonişti. Naratorul, pregătind surpriza deplasării cu automobilul, pe etape, una dintre ele fiind oferirea « pălăriei cu voal », cumpărată anume pentru insolitul eveniment. Şi Albertine, manifestîndu-şi zgomotos entuziasmul, nu atît pentru daruri, cît pentru plăcerea de a şi le etala soţilor Verdurin. Căci primul impuls al fetei de a-i vizita, îmbrăcată cochet şi degajat instalată în automobil, s-a născut din tainica pornire de a le descumpăni trufia.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu de puţine ori, Proust alunecă pe panta unor consideraţii născute parcă din regretul pentru misterul risipit o dată cu inevitabila perfecţionare a tehnicii. Ştim ce a însemnat pentru narator, doamna de Guermantes. Cîte iluzii de adolescent create în jurul personajului feminin, învăluit în necunoscut. Şi totuşi, doamna de Guermantes îşi pierde farmecul straniu, de îndată ce, în loc de a o mai contempla de la distanţă, o poate frecventa zilnic. Ca și cum conturele graţioase ale înaintaşelor din ilustra familie s-ar fi închegat în forme concrete şi ar fi descins de pe vitraliile bisericii din Combray, pierzîndu-şi străvechea lor aură seniorială. Sentimente similare încearcă naratorul faţă de telefon, în ipostaza de mecanism la îndemîna oricui. Farmecul desuet, dar totodată fantastic al primelor convorbiri este anulat atunci cînd prin intermediul « miracolului » de odinioară, cineva îşi poate « fixa o oră la croitor », îşi poate « comanda o îngheţată »; ori, pur şi simplu, ajunge să rostească vorbe convenţionale, ca în conversaţiile mondene, în faţa cîte unei ceşti de ceai. « Mi-a făcut plăcere să vă aud », încheie Andrée dialogul telefonic, deziluzionîndu-şi interlocutorul, atent la nuanţe.

Dar Proust se întreabă şi asupra surprizelor viitorului. Sprijinit pe exemplul trenului, ale cărui alunecări orizontale nu-i mai pun imaginaţia în mişcare ca pe vremea fantazărilor pe marginea unui simplu ghid de cale ferată, el încearcă să întrevadă, în timpul raidurilor germane deasupra Parisului, cîtă vreme omul se mai poate extazia în faţa verticalelor ţîşniri ale aeroplanului. Françoise rămîne demonstrativ suspendată pe pragul epocii revoluţionată de tehnică, prin refuzul ei îndărătnic de a pune mîna pe receptor şi de a răspunde apelurilor telefonice. Ca şi doamna Verdurin, care realizează un contrast hilar între degajarea ei afectată, ostentativ modernă, şi rezistenţa faţă de ceea ce ea numeşte « cette affaire-là ». Adică automobilul, pedant neacceptat de amfitrioana despotică a săptămînalelor întruniri muzicale. Swann preferă fotografiilor, un învechit dagherotip, pentru că păstrează chipul Odettei, de cînd îl asemuia cu chipul Seforei de Botticelli. În schimb, cîtă poezie a vitezei descoperă Marcel. Cîte întrebări mijesc în mintea lui: « Adesea, ascultînd-o pe cea care îmi vorbea din depărtare, mi se părea că vocea vine din străfundurile nicicînd atinse de cineva. Mă cuprindea atunci spaima la gîndul că vreodată va reveni vocea (numai ea singură, deoarece trupul a dispărut pentru totdeauna) ca să-mi şoptească la ureche vorbe pe care le-aş fi cules cu gingăşie, dacă, ar mai fi fost cu putinţă, de pe buzele de mult preschimbate în ţărînă ».

Putem presupune în volutele unor asemenea gînduri anticiparea metodelor de înregistrare de mai tîrziu? În tot cazul, Proust pare a redescoperi totul pe cont propriu. Născocirile tehnice, chiar dacă l-au fascinat, prefăcîndu-se a le descrie, el stăruie să le descopere esenţa şi să le smulgă din schemele lor iniţiale. Romancierul devine complice cu poetul. Mecanismele de funcţionare, particularităţile de construcţie îşi pierd rigoarea ştiinţifică invadînd, cu metafore, pagina cărţii. Tehnica modernă este dublată de mitologie, îşi găseşte corespondenţe în ea. Să rememorăm graţioasa cabrare a calului sub călăreţul fermecat de plutirea primului aeroplan. Compoziţia evocă prin fiece detaliu fabulosul confruntării cu zeităţile antichităţii greceşti. Să recitim savuroasele pasaje despre convorbirile telefonice. Adevărată plonjare într-o lume fremătătoare şi nevăzută, dirijată de « preotesele sumbre », de « paznicii iritaţi ai Misterului, de « neiertătoarele zeităţi fără chip » « mesagere ale cuvîntului », « Furii ironice », « Danaide care golesc, umplu şi transmit, în urne, sunetele ». Spirituală travestire a funcţionarelor care, stîrnite de solicitările de la un capăt la altul al firului telefonic, îşi iau revanşa despotic pentru perpetua lor agitaţie invizibilă. Şi palpitantul jurnal al bolii şi al morţii bunicii naratorului dezvăluie capriciile fanteziei în stare să transforme imprevizibil declinul fizic şi metodele ştiinţifice de înregistrare a acestui declin, într-o perfidă ciocnire. Pe de

https://biblioteca-digitala.ro

o parte « Pitonul doborît », boala care a stagnat fără a fi abandonat definitiv lupta. Pe de alta, termometrul, « mica vrăjitoare care nu întîrzie să facă horosocopul », « sibila », « profeta » — avertizînd şi ameninţînd, « Parca învinsă » de medicamente febrifuge, produse chimice, şi ele « Zeităţi cu şi mai îndepărtate origini ». Neliniştitoarea foaie medicală înregistrează într-un moment acut al suferinţei, cînd bătrînei i se aplică lipitori, imaginea Meduzei cu negri şerpi vînzolindu-se prin coama despletită. Şi, în sfîrşit, echivalentul mitologic al automobilului : « uriaşul cu cizme de şapte leghe », ţîşnind fără rezerve ca să elibereze radios localităţi, altă dată prizoniere în celula restrictivă a spaţiului şi a timpului.

Dimensiunile subiective ale realităţii sînt analizate într-o sublimă pagină despre fericire din tulburătoarea reconstituire a dragostei lui Swann. Dar îşi redobîndesc pregnanţa în acel crescendo de senzaţii înregistrat de unele capitole ale romanului proustian care fac din sistemele complicate ale tehnicii explozii de poezie. Nu precizia informaţiilor despre modul de funcţionare a liftului îi dau distincţie de unicat. Ci ecourile de orgă trezite în închipuirea adolescentului captivat de alunecarea, pe verticala hotelului din Balbec, a « instrumentului », prevăzut cu secrete, registre şi tuburi. Iar în cazul aeroplanului, teribilul sumbru al priveliştii oferită de cerul parizian în plin atac aerian nocturn, convertit într-o nouă şi fascinantă « constelaţie ». Şi, după bombardament, focul rece, încrucişat pe cer — dîrele de lumină ale reflectoarelor şi efectul « apocalipsului ». Nu scrumirea de jăratec, de după incendiu, ci feliile de marmoră dislocată din uriaşul monument care este Parisul. Străbătut de stridentele semnale ale sirenelor, oraşul este cuprins de magnifică panică. Wagnerian — iată adjectivul găsit de Saint-Loup ca să evoce, cu scrupulul naratorului estet, zgomotul care devoră văzduhul, luat în stăpînire de Walkyrii: piloţii de pe avioanele de vînătoare.

Pentru pregnanţa imaginei, romancierul apelează frecvent la muzică şi la artele plastice. Poate unul din cele mai frumoase portrete de femeie le-a fost sugerat pictorilor moderni de Proust, cînd le-a propus, pentru « reînnoirea genului », să mediteze la complexa gamă de sentimente răsfrînte pe chipul unei femei, care vorbeşte la telefon. Şi tot el este autorul uneia dintre cele mai paradoxale asociaţii din domeniul plasticii : articolul naratorului, tipărit în *Le Figaro*, este : « O Venus colectivă ». Dar o Venus căreia nu i s-a « mutilat » decît un braţ « dacă vom ţine seama de procesul de gîndire al autorului », precizează Proust, pentru că acest proces nu se « împlineşte total », decît în spiritul cititorului. O « vagă palpitare muzicală » « străbate » şi « striază » liniştea fragilă a străzii după trecerea tramvaiului. Aşteptărilor, îndelungi şi apăsătoare, care preced stabilirea legăturilor telefonice, le pun capăt anume zgomote « mecanice şi sublime » din receptor. Efectul muzical asupra nerăbdătorului solicitant al « nevăzutelor imperii » este comparabil cu notele din *Tristan şi Isolda*, imitînd răscolitor fîlfîitul eşarfei fluturată în vînt de Isolda şi apoi monotonia înăbuşitoare a fluierului unui păstor. Wagner este mult solicitat şi trebuie să recunoaştem rafinamentul ironiei proustiene în afirmaţia : « Fără îndoială că a trebuit să aşteptăm venirea nemţilor ca să ascultăm muzica lui Wagner la Paris ». Aluzie la primirea invadatorilor în vaier de sirene şi bubuitul tunurilor : « ça faisait très hymne national, avec le Kronprinz et les princesses dans la loge impériale, *Wacht am Rhein* ». Ironie pe care o regăsim cînd Proust citează tabloul lui El Greco *Înmormîntarea contelui Orgaz*. Pentru că, luînd ca punct de plecare maniera în care sînt dispuse planurile de pe celebra pînză, el distinge planuri similare în Parisul bombardat : apocalipsul din cer şi vodevilul de pe pămînt, jucat la lumina reflectoarelor de pe turnul Eiffel şi a exploziilor, de personaje ilustre, alertate, în cămăşi de noapte.

https://biblioteca-digitala.ro

În ciuda dezvoltării tehnicii, Proust rămîne indiferent la estetica maşinii. Aeroplanele, zăcînd ca uriaşe păsări rănite, pe aerodrom, ori automobilele care iau pieptiş urcuşurile, scoţînd sunete de « cuţit care se ascute », nu spun mai nimic despre forma ori complicata lor anatomie. Nu vom găsi în romanul proustian nici cea mai elementară descriere a aparatului de fotografiat, cu toate că despre fotografie s-au scris pagini de fină analiză. Telefonul, ca obiect concret, este inexistent. Aflăm doar că receptorul este o « bucată de lemn trăncănind ca Polichinelle ». Cu alt prilej ni se mai furnizează un amănunt: « un clopot mic apropiat de ureche ». Luăm cunoştinţă de termometru ca de « o mică salamandră de argint », neînsufleţită pe fundul unui recipient.

În loc de a se lăsa captivat de valoarea artistică a formelor, romancierul face din descoperirile tehnicii mijloace de a proiecta în spaţiu şi timp hieroglifele umane. Un pasaj din *Timpul regăsit* înlătură prejudecata că un nor, o colopotniţă, o floare, o piatră ar fi simple « semne ». Ca odinioară la Combray, cînd naratorul a simţit că sub aceste « semne » există cu totul altceva ce trebuie descoperit, Proust caută acel « altceva » dincolo de caligrafia exterioară a invenţiilor mecanice. Le-a destinat astfel un rol mai complex, în romanul său. Ce mesager extraordinar este telegraful. Şi ce transformări fundamentale operează în caracterul naratorului viteza transmiterii gîndurilor pe reţeaua electrică: « redactîndu-mi depeşa, emoţionat ca omul îmbătat de speranţă, mi-am dat seama că acum eram mai puţin dezarmat faţă de domnişoara d'Eporcheville decît eram în copilărie faţă de Gilberte ». Cîte înţelesuri se desprind spontan dintr-o convorbire telefonică şi cum ne edifică asupra enigmaticei alcătuiri a sufletului omenesc. Adevărat studiu al geloziei într-o succesiune de momente semnificative: torturanta aşteptare a apelului telefonic; angoasa neputinţei de a stabili prin intermediul sunetelor captate pe fir (o melodie îngînată monoton, o fanfară îndepărtată, claxonul unei biciclete) locul de unde a fost format numărul; continua ispitire dintre cei doi parteneri, progresînd exasperant spre deznodămîntul nedorit de niciunul dintre ei. Sau alt amănunt al acestui studiu: dilema naratorului cînd surprinde, tot la telefon, tonul cu care Andrée rosteşte numele Albertinei, fiindcă îi evocă accentul posesiv al lui Swann, rostind altă dată numele Odettei. Iată pe doamna Amédée cerînd lui Saint-Loup să o fotografieze. Cîtă nevinovată complicitate între femeia bănuindu-şi sfîrşitul aproape, şi aparatul, solicitat să-i păstreze doar imaginea în stare a-l iluziona pe nepot asupra sănătăţii ei. Iat-o şi pe doamna de Guermantes, încurcată de dimensiunile fotografiei, adusă în dar de Swann, încercînd să fie amabilă cu el: « îi spunea că îi face plăcere să privească fotografia cu aerul unui bolnav cînd se pregăteşte să mănînce o portocală (. . .) »

Cu cît înaintăm în lectură, cu atît apare mai limpede că ceea ce putea trece drept o paranteză, o concesie făcută senzaţionalului, are implicaţii mult mai profunde în romanul lui Marcel Proust. Că « suprimarea distanţei » dintre localităţile mai mult sau mai puţin îndepărtate de Balbec nu constituie doar un pretext pentru a ului pe Albertine, neavizată asupra progreselor tehnicii. Că goana automobilului n-a fost descrisă doar pentru contemplarea dezinteresată a peisajului, spontan animat, a copacilor şi a caselor de ţară cuprinse de panică, îmbulzindu-se de-a lungul şoselei. Ci, că totul se grupează ca detaliile unei originale demonstraţii, raportul dintre spaţiu şi timp, sistemele de măsurători vădindu-se apte să revoluţioneze arta: « Distanţele nu sînt decît raportul dintre spaţiu şi timp şi se modifică o dată cu el. Exprimăm printr-un sistem de leghe şi kilometri dificultatea de a ajunge de la un loc la altul. Dar măsurile se dovedesc false de îndată ce se diminuează această dificultate. În funcţie de acelaşi raport, arta suferă şi ea modificări, pentru că un sat situat într-o direcţie, opusă faţă de alt sat, se găseşte deodată vecin cu

https://biblioteca-digitala.ro

el, într-un peisaj, ale cărui dimensiuni nu mai corespund dimensiunilor de odinioară ».

Nu întîmplător admirăm investigațiile lui Proust în tehnica fotografiei pe o pagină destinată freneziei primului sărut. În măiestria realizării perspectivei pe o fotografie din Veneția, romancierul găsește cheia miraculoasei multiplicări a Albertinei. Obrazul ei crește, se modifică, se descompune în linii tremurătoare. Pielea, privită mai de aproape, ori mai de departe, porii, culorile, petele de umbră, rotunjimea bărbiei spre gît — fragmente disparate ce se succed vertiginos dinaintea ochilor dilatați ai îndrăgostitului se adună, tot atît de nestabil, sub presiunea emoției, într-alt obraz. Să ne amintim că abia în finalul *Timpului regăsit* personajele proustiene încetează de a mai fi expresiile variabile ale mai multor probabilități sufletești și că, de la un capăt la altul, *În căutarea timpului pierdut* stă sub semnul acestei subtilități. Cu alt prilej, Proust asociază « funcționarea mecanică » a peliculei fotografice momentului brutal al surprizei confruntării lui Marcel cu ireversibila prăbușire fizică a bunicii. Diametral opusă scenei descrisă mai sus, aceasta se dovedește tot atît de imprevizibilă, nu numai ca sondare a sufletului omenesc, ci și ca tentativă de apropiere a scriitorului de domeniul tehnicii.

« A contempla esența lucrurilor » și a « o însuși » : deziderat înscris printre altele în *Timpul regăsit* ca într-un vast jurnal de creație. Descoperindu-l, înțelegem de ce aripa poeziei poate întîrzia și peste modestul calorifer cu apă și de ce, susurul său, întrerupt cu regularitate de « icneli dezagreabile », slujește memoriei afective, deși — pierdut printre alte amănunte, nu fascinează ca gustul madeleinei, ca sunetul linguriței scăpată pe farfurioara de porțelan, ca inegalitatea pavajului din curtea cu rezonanțe istorice a familiei de Guermantes.

https://biblioteca-digitala.ro

ADRIANA MITESCU

Contre Proust

Prin jocul timpului şi al impresiei, gustul modern de artă şi poezie, inteligenţa modernă a romanului şi criticii, bucuria modernă a creaţiei şi lecturii formulează termenii opoziţiei dialectice faţă de Proust. *Autocontemplarea*, ce favoriza izolarea nucleară şi conservarea *adevărului*, a *esenţei*, a fragmentelor de *timp pur*, a *eternităţii* — experienţă considerată drept cea mai modernă *situare* a scriitorului — îl îndreptăţea pe Proust să condamne în termenii cei mai violenţi metoda lui Sainte-Beuve, cu care de altfel era atît de înrudit. Dar foarte curînd *l'Homme sans qualité*, *l'Étranger*, *le Voyeur*, pierzînd dimensiunea profunditătii proustiene ajung să o condamne pentru falsitatea ei, pentru prudenţa şi laşitatea ei de a se proteja de instabilitatea şi necunoscutul realităţii prin imaginaţie şi metaforă. Confortabilă şi factice « l'exploration en moi même » e abandonată în favoarea formulării unei « experienţe », *faţă de* lume, a realizării unui « contact naiv cu lumea » [1], care precede orice concepţie şi judecată *asupra* lumii. Recluziunea infantilă în cameră, în automobil, în vis, în literatură, în trecut e fisurată pînă la distrugere de invadarea neînţeleasă a realului care propune adevăratele sale enigme devoratoare, ce nu mai pot fi ocolite : le *Procès*, la *Nausée*, le *Mythe du Sisif*, le *Labyrinthe*, *l'Ère du soupçon*. Neînţelesul, angoasa, ambiguitatea, îndoiala, absenţa, absurdul sînt « contre Proust », contra certitudinii şi absolutului, contra sacrificiului demonstrativ al vieţii identificate cu acel mit înşelător despre « livre essentiel », « seul livre vrai », contra iluziei de a fi experimentat distrugerea timpului. Pentru că, de fapt, Proust nu porneşte cercetarea psihologică — aşa cum lasă de atîtea ori impresia, prin didacticismul comentariilor sale — de la descoperirea complexă şi instabilă a timpului pierdut pînă în momentul « solid » al regăsirii lui. Am putea spune că el se situează mereu în punctul de vedere al Naratorului, contemplînd-o pe Albertine în somn. Proust adoptă această situaţie convenabilă şi liniştitoare de a studia timpul în captivitate, paralizat, inactiv, mort, eliberînd astfel de la sine tot belşugul strălucitor de imprevizibil, ispite şi dureri, necunoscut şi neant. Experienţa Naratorului faţă de Albertine este similară aceleia încercată de Proust faţă de timp. Percepută într-o suprapunere infinită de imagini succesive, Albertine se află faţă de sensibilitatea analitică a Naratorului într-o « germinaţie » continuă, într-o « înmulţire a ei însăşi », încît doar pierderea conştiinţei prin somn stagnează această monstruoasă proliferare la suprafaţă de imagini şi date infinitezimale, descompuse și recompuse de imaginaţia sensibilă a contemplatorului : « Eul ei nu ţîşnea în orice clipă, ca atunci cînd stăm de vorbă, prin supapele gîndului nemărturisit şi ale privirii. Chemase în ea tot ce era afară din ea; se refugiase, se închisese, se rezumase în trupul ei. Ţinîndu-l sub privirile mele, în mîinile mele, adesea aveam impresia că o posedam în întregime, impresie pe care n-o aveam cînd era trează. Viaţa ei mi-era supusă, suflul ei uşor se îndrepta spre mine ». În toată această minu-

[1] Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*.

https://biblioteca-digitala.ro

ţioasă şi metodică aplicare pentru a izola « un peu de temps à l'état pur », timpul este un *prizonier* ce se ridică contra lui Proust prin acea modernă accentuare a momentului, instantaneului, a percepţiei temporale cinematografice. Dar poate Proust presimţea, mai mult decît ne putem da seama, forţa, distrugătoare şi derutantă a « dezordinii » temporale aparentă la Faulkner, concretizată la Joyce, trăită cu anxietate tragică la Kafka. Impresionismul clinic proustian adulmeca neantul şi se grăbea să se baricadeze într-o ultimă tentativă teoretică de supravieţuire. Dar încheieturile de piatră ale catedralei imaginate de Proust pentru înlănţuirea materială a timpului îngropaseră în ele vidul, bezna, necunoscutul, angoasa, deruta ce vor fi eliberate de Kafka. Catedrala kafkiană goală şi pustie ca şi piaţa, unde toate casele, chiar şi în zilele foarte întunecoase au totdeauna perdelele trase, este simbolic ultimul loc privilegiat unde K. mai are timp să se amăgească de propria libertate, comentînd cu preotul o poveste din Scriptură. Şi Proust intuieşte acordul dintre necunoscut şi întuneric, să ni-l amintim pe Swann căutînd-o pe Odette, noaptea, prin Paris — « Il frôlait anxieusement tous ces corps obscurs comme si, parmi les fantômes des morts, dans le royaume sombre, il eût cherché Eurydice ». Dar cîtă deosebire dintre această voluptoasă atracţie pentru belşugul de necunoscut al realităţii şi al propriei conştiinţe : « Quelle richesse, quelle variété cache à notre insu cette grande nuit impénétrée et décourageante de notre âme que nous prenons pour du vide et pour du néant » — şi literatura apăsătoare a omului fără calitate, a omului « sans *moi* », lipsit de adjectiv uman (v. *l'Étranger)*, sau a omului care-şi dispută condiţia de libertate faţă de neant (v. *L'être et le néant)*. Pe cîtă vreme la Proust valoarea de necunoscut şi adevăr e atribuită şi realităţii dar şi spiritului care imaginează, fie că anticipează (v. *Numele*), fie că umple această realitate cu tezaurul memoriei sau fantezia asociaţiilor. La scriitorii existenţialişti eroul nu mai cunoaşte o asemenea ambiguitate liniştitoare, ci e silit să trăiască o *experienţă*, să opereze o *alegere* şi să-şi definească condiţia prin *situare*. E adevărat că Proust spusese « l'Homme est l'être qui ne peut sortir de soi, qui ne connaît les autres qu'en soi, et en disant le contraire, ment », dar pentru a se proteja faţă de realitate împotriva suferinţei, a durerii, a angoasei (suportă numai « être tendre torturé par l'angoisse »), sensibilitatea îşi ţese de jur împrejur o reţea izolatoare din propriile visuri şi metafore. Ceea ce *credea*, i se *părea*, avea *impresia* sînt tot atîtea medieri menite să îmblînzească şi să catifeleze contactul prea dur, prea crud, prea direct cu realitatea necunoscută. Chiar trăirea instantanee nu aduce nici o bucurie senzaţiilor proustiene, care-şi redobîndesc tensiunea şi fericirea deplină abia evocate şi analizate estetic devenind ilustrative pentru legile psihologice demonstrate de autor. Aici avem de-a face cu perceperea poetică a lumii, observată de mulţi comentatori şi mărturisită chiar de Proust, şi anume, aceea percepere senzorială prismatică a *corespondenţelor* misterioase ale realităţii. Desigur, nu mai poate fi vorba de o obiectivitate a ochiului (ci « d'organes autres que des yeux et qui donneraient des arbres, du ciel et du soleil des *équivalents* (s.n.) mais non visuels »), sau a urechii (« se sentir transformé en une créature étrangère à l'humanité, aveugle, dépourvue de facultés logiques, presque une fantastique licorne, une créature chimérique ne percevant le monde que par l'ouïe »). Organul proustian de percepere a realităţii este doar imaginaţia, singura care poate să unească într-o formulă superioară şi esenţială ceea ce este comun între trecut şi prezent, fiind totodată inadecvată realităţii « en vertu de la loi inévitable qui veut qu'on ne puisse imaginer que ce qui est absent ». Inevitabil, estetica gidiană a experienţei brute, a faptului de viaţă autentic, a contactului proaspăt cu realitatea oferită simţurilor, şi în mai mare măsură estetica lui Alain Robbe-Grillet, reproşează lui Proust această neutralizare, pînă la negarea de sine, a momentului prezent prin dedublarea într-un fapt similar din trecut.

https://biblioteca-digitala.ro

Contactul cu vitalitatea prezentului produce acea obişnuită stare proustiană cînd decepţionat de atîtea ori de realitate, imaginaţia fiind incompatibilă cu aceasta, « voici que soudain l'effet de cette dure loi s'était trouvé neutralisé, suspendu, par un expédient merveilleux de la nature, qui avait fait *miroiter une sensation* (s.n.), . . . à la fois dans le passé, ce qui permettait à mon imagination de la goûter, et dans le présent où l'ébranlement effectif de mes sens par le bruit, le contact avait ajouté aux rêves de l'imagination *ce dont ils sont habituellement dépourvus, l'idée de l'existence* (s.n.) et, grâce à ce *subterfuge* (s.n.) avait permis à mon être d'obtenir, d'isoler, d'immobiliser — la durée d'un éclair . . . ». S-ar părea că eroul propus de Proust este o creatură ciudată, opacă realităţii şi aplecată asupra sa însăşi pînă la autovolatilizare. Starea obişnuită este vecină cu letargia, o letargie menţinută de voinţa, inteligenţa şi aşteptarea sau chiar pîndirea momentului cînd senzaţiile recente vor elibera într-un deliciu suprem « l'essence des choses ». E aici o alchimie contagioasă, o iniţiere periculoasă, cînd Proust ne propune aceste exerciţii lucide de abstragere din realitate pentru a obţine « l'essence permanente et habituellement cachée des choses », sau cînd învăluie într-un farmec ucigător condiţia fiinţei noastre făgăduită morţii în schimbul unui minut de eternitate « la céleste nourriture » : « Une minute affranchie de l'ordre du temps a recrée en nous, pour la sentir, l'homme affranchi de l'ordre du temps »

Dar experienţa proustiană de a scăpa de sub coeziunea temporală, asociată esteticii *corespondenţelor*, identică la Baudelaire sau Gérard de Nerval, aminteşte din nou acea percepere poetică a realităţii, străină condiţiei de romancier obligat să se exprime prin fragmente obiective şi concrete împrumutate structurii realităţii. Între realitate şi vis, imaginaţie, impresie, Proust le alege pe cele din urmă, reproşînd realităţii fragmentarismul, instabilitatea momentană, succesiunea contradictorie care zădărniceşte posesia ei integrală, cunoaşterea absolută şi esenţială, fiind în acelaşi timp un izvor de tristeţe şi decepţii. Infirmitatea eroului proustian asaltat de infinitatea şi varietatea mesajelor din realitate se vede şi în dorinţa presantă de a se retrage cît mai curînd în camera sa, pentru a « rentoiler les fragments intermittents et opposites », înregistrate în timpul unei plimbări, al unui voiaj, al unei vizite. Dar tocmai ceea ce evită acest erou, menajîndu-şi sensibilitatea, deliciile şi satisfacţia contemplării esenţelor, a legilor şi a eternităţii, se va întoarce contra lui Proust în numele autenticităţii şi al adevărului. Adevărul « n'*habite* pas seulement *l'homme intérieur* », sau mai de grabă, nici nu există acest om interior, decît printr-o convenţie suprasolicitată. Omul se află *în* realitate, « c'est dans le monde qu'il se connaît » (Merleau-Ponty, op. cit). Sartre nu afirmă altceva cînd exclamă uşurat : « Nous voilà délivrés . . . de la vie intérieure » *(Situations I)*. Dar eliberînd omul din această captivitate a eului profund, bogat şi insondabil, dezrobindu-l din propria sa « forteresse intérieure fictive », Sartre îi oferă situaţia *angajării* în numele valorilor sociale, morale, umaniste. Excesul autocontemplării şi a perceperii analogice a realităţii prin care Proust « a péché comme écrivain et comme critique » *(Contre Sainte-Beuve)* a atras reacţia violentă a romancierilor fenomenologi de după război. Aceştia restituie percepţiei obiectivitatea aparenţei (în opoziţie cu credinţa în sufletul ascuns al lucrurilor, astfel încît observatorul « ne parvient pas à voir le monde qui l'entoure avec des yeux libres » — Alain Robbe Grillet-*Une voie pour le roman futur*) şi sensul observaţiei efectuate (« Ma perception est . . . une certaine conscience » — Sartre — *l'Imaginaire)*. Lui Proust, lucrurile : un acoperiş, strălucirea unei raze de soare pe o piatră, parfumul unui drum, îi oferă « un plaisir particulier ». Nu se mulţumeşte niciodată să le înregistreze, să le *descrie*, ci le îmbăiază în lichidul strălucitor şi izolant al imaginaţiei, schimbînd brusc lungimea de undă a comunicaţiei. Astfel lucrurile « *avaient l'air*

https://biblioteca-digitala.ro

(din nou obişnuitele precauţii, cînd se pregăteşte să treacă în registrul impresiei) *de cacher, au-delà de ce que je voyais* (hotarul trecerii nu e ignorat, nu hrăneşte nici o ambiguitate, nu deschide nici o sugestie, nu « pune obscuritate ») quelque chose qu'ils invitaient à venir prendre et que malgré mes efforts je n'arrivais pas à découvrir. Comme je sentais que cela se trouvait en eux (şi iată exerciţiile volitive de iniţiere proustiană fisurată deja de manierizare), je restais là, immobile, à regarder, à respirer, à tâcher d'aller avec ma pensée au-delà de l'image ou de l'odeur ». Proust reia această idee în diverse contexte, de fiecare dată împrumutînd suprafeţelor « plates et vides » ale lucrurilor, « une sorte particulière d'existence », formulînd limpede metoda sa pe care o simţim destul de desuetă. Estetica modernă a obiectelor aşa cum o cunoaştem din *Scaunele* de Eugen Ionescu şi din tot teatrul absurdului, împinge foarte în urmă gustul esteticii romantice a sufletului ascuns al lucrurilor. Contra acestei stări doctrinare de a pune într-un acord misterios interiorul fictiv al eroului cu mesajele vagi ale obiectelor, suprasaturate de antropomorfism, se vor alinia printre alţii Roland Barthes, ce demitizează prompt « le cœur romantique des choses » şi în mod constant, Robbe-Grillet. Acesta inventariază greşelile, excesele şi contradicţiile viziunii romanului tradiţional observînd că: « Ainsi les objets peu à peu perdront leur inconstance et leur secrets, renonceront à leur faux mysthère, à cette intériorité suspecte ». Autorul *Labirintului* propune avantajele *privirii* nude, fără substrat psihologic, asemănătoare privirii aparatului de filmat şi funcţiei acesteia în arta cinematografică. Astfel romanul contemporan, « le récit filmé nous tire hors de notre confort intérieur, vers ce monde offert, avec une violence qu'on chercherait en vain dans le texte écrit correspondant, roman ou scénario ». Se simte aici acel punct nesigur şi tiranic al împreunării apelor dintre flux şi reflux. Robbe-Grillet face din imaginea cinematografică emblema actuală a literaturii spaţiale, ce refuză durata în favoarea instantaneului, ce transformă personajul fictiv într-o *prezenţă*, care-şi cucereşte valoarea de *realitate*, nu din caracterul sau profunzimea eului său, ci din *situaţia* socială şi umană care îl încleştează. Dar nici lui Proust nu-i scăpase această valoare destructivă a timpului prin cinematograf, simţindu-l ca un duşman declarat, şi ferindu-se, după obiceiul său: « Une heure n'est pas qu'une heure, c'est un vase rempli de parfums, de sons, de projets, et de climats. Ce que nous appelons la réalité est un certain rapport entre ces sensations et ces souvenirs qui nous entourent simultanément — *rapport que supprime une simple vision cinématographique, laquelle s'éloigne par là d'autant plus du vrai qu'elle prétend se borner à lui* . . .». Anticipînd în continuare, Proust are aerul unui polemici *avant le lettre* cu adepţii descriptivismului aşa numitului *chosism* — « On peut fair se succéder indéfiniment dans une description les objets qui figuraient dans le lieu décrit, la *vérité* (s.n.) ne commencera qu'au moment où l'écrivain prendra deux objets différents, posera leur rapport, analogue dans le monde de l'art à celui qu'est le rapport unique de la loi causale dans le monde de la science, et les enfermera dans les anneaux nécessaires d'un beau sytle . . . » De fapt şi Proust şi romancierul modern de după război rămîn credincioşi legii generalizării artistice şi dorinţei de a se sustrage contingenţelor timpului. Dar Proust urmează tentaţia metaforei, a analogiei, a corespondenţelor naturii — « La nature ne m'avait-elle pas mis elle-même, à ce point de vue, sur la voie de l'art, n'était-elle pas commencement d'art elle-même, elle qui ne m'avait permis de connaître, souvent, la beauté d'une chose que dans une autre . . .? ». Arta contemporană, literatura, pictura şi muzica va exprima eternitatea prin *moment*: « Elle souhaite exprimer un monde en extention infinie par une contraction totale de l'être en un temps égal à zéro. Pour tout dire, elle voudrait échapper à la durée » (Mario Prassinos citat de G. Charbonnier în *Le Monologue d'un peintre*). Gestul rămîne proustian, la fel şi obsesia

https://biblioteca-digitala.ro

rolului pe care îl are arta în exprimarea experienţei făcute asupra lumii şi a adevărurilor eterne achiziţionate (v. Roquentin din *La Nausée)*. Temerile în faţa realităţii sînt şi ele proustiene « Les significations du monde, autour de nous ne sont plus que partielles, provisoires, contradictoires même, et toujours contestées » (Robbe-Grillet — op. cit). Bloom nu gîndea altfel spunînd « La vie est un torrent » orice obiect declanşînd, ca şi la Proust (la acesta doar în imaginaţie) un torent de asociaţii care se formulează într-o nestăvilită aglomerare materială. Dar scriitorii nu se mai salvează, nu se menajează prin imaginaţie. Indoiala, confuzia şi deruta sînt însuşi modul de a fi al eroului, iar cărţile vorbesc tocmai despre « son expérience limitée, incertaine » (Robbe — Grillet — *Le Nouveau Roman)*, Suprimarea introspecţiei psihologice pentru inutilitatea ei în cunoaştere (« Le psychologue d'aujourd'hui faut remarquer que l'introspection, en réalité, ne donne presque rien. Si j'essaie d'étudier l'amour ou la haine par la pure observation intérieure, je ne trouve que peu de chose à décrire . . . » — Merleau-Ponty, *Sens et non-sens)* descoperă noi întrebări ridicate contra lui Proust fiind formulate fie de Gide, Sartre, Gaëtan Picon, fie de Nathalie Sarraute, Michel Butor, Robbe-Grillet. Balzac, Stendhal şi Flaubert sînt revendicaţi mai moderni decît Proust pentru energia, luciditatea şi suferinţa lor. Sufletul modern sfîşiat de contradicţii simte în Proust absenţa acută a dramei. Poate măreţia şi decăderea lui Proust stă tocmai în refuzul programatic al durerii, angoasei, şi tragicului. Proust refuză şi existenţa în numele aceleiaşi temeri de surpriză, sau de eventuala agresiune a realităţii — « Car tout objet vivant, inconnu, à venir, est angoisse. Le narrateur le sait dès le début, alors qu'il marche avidement vers une vie qu'il imagine. Car l'imagination, comme la mémoire est un espace protecteur, amortisseur, un filet à désarmer le réel, une flèche à dévitaliser la vie; elle est la même gaine douce, le même velours pour nos mains ». Dar după ce a scris *Procesul*, *Condiţia umană* şi *Zidul*, scriitorului modern îi e intolerabilă o asemenea mărturisire. Toată literatura modernă a învăţat la şcoala artei proustiene, pentru a se ridica apoi împotriva ei. Care va fi oare drumul în întîmpinarea lui Marcel Proust?

https://biblioteca-digitala.ro

F. BĂILEŞTEANU

Corespondenţa lui Proust între documente şi spectacol

Deşi Marcel Proust a dat în « Contre Sainte-Beuve » o atît de răsunătoare lovitură metodei biografice, viaţa şi corespondenţa sa continuă totuşi să constituie o pistă fascinantă pentru exegeţi. André Maurois, de pildă, a pornit « în căutarea » scriitorului, la un sfert de veac de la moartea acestuia, apelînd la « nombreux inédits ». George D. Painter a alcătuit o masivă biografie bazîndu-se, bineînţeles, pe corespondenţă. Cît de indispensabilă este corespondenţa în descifrarea operei proustiene a observat, cu rară intuiţie, şi Mihail Sebastian, care a publicat în 1939 un interesant studiu (« Corespondenţa lui Marcel Proust », « Fundaţia pentru literatură şi artă », Bucureşti, 1939).

De circa 30 de ani, un cercetător american, Philip Kolb, şi-a dedicat întreaga sa pasiune studiului corespondenţei lui Proust. El a stabilit bazele cronologiei proustiene cu o strălucită teză de doctorat susţinută la Harvard, a scris un « Historique de Jean Santeuil » şi a publicat o serie de culegeri de scrisori ale lui Marcel Proust: Corespondenţa cu mama sa, Corespondenţa cu Jacques Rivière, Scrisori către Reynaldo Hahn, Epistole regăsite, etc.

La invitaţia doamnei Suzy Mante-Proust, singura moştenitoare a scriitorului, Philip Kolb a acceptat să devină îngrijitorul unei noi ediţii, aproape completă, a corespondenţei lui Proust.

Această ediţie va cuprinde — informează Philip Kolb — « toată corespondenţa deja publicată sau inedită care este posibil să se adune ; textul va fi stabilit pe cît posibil după originale sau după copii fotografice, totul va fi clasat în ordine cronologică şi adnotat ».

La sfîrşitul anului trecut a apărut la « Plon » primul volum din această — credem — monumentală ediţie. Ea cuprinde scrisorile datate între 1880 şi 1895, o prefaţă (« Avant-propos »), o amplă « Cronologie », de la prima atestare a numelui Proust şi pînă la evenimentele zilei de 31 decembrie 1895, şi un Index de nume citate.

În acest fragment din biografia scriitorului, Philip Kolb distinge trei perioade: anii de studiu la Liceul Condorcet (1882—1889), anii de serviciu militar la Orléans (1889—1890) şi anii universitari, petrecuţi la Facultatea de Drept, la École libre des sciences politiques, şi de pregătire a licenţei în filozofie pe care o va susţine în martie 1895.

https://biblioteca-digitala.ro

Aparent, nicăieri nu se găsește, în aceste scrisori de tinerețe, marele scriitor de mai tîrziu. Copilul timid scrie mamei sale, care îl încurajează spunîndu-i adesea « mon loup », adolescentul imberb crescut la « umbra fetelor în floare » trimite scrisori galante cîtorva simpatii feminine, cosmopolitul Proust se interesează de serate și întruniri salonarde, în fine, fie ca un dandy, fie ca un însingurat, Proust își cheamă prietenii în preajmă-i sau răspunde entuziast la invitații.

Majoritatea scrisorilor sale sînt telegrafice, de cîteva rînduri. Și totuși . . .

La o privire mai atentă se observă că viitorul romancier se interesează acum asiduu de muzică, de poezie, de arte, de filozofie, este tot mai captivat de întrunirile înalt artistice, de literatura cea mai pură. Se convinge pas cu pas, din ce în ce mai mult, că orice, în afara literelor și filozofiei, « est pour moi du *temps perdu* » (s. n.), precum îi scrie el tatălui său, în 1893. Un simptom că Proust începuse, discret, să mediteze serios la marea operă a vieții sale.

De altfel, prietenii și discuțiile la care Marcel Proust participă, preocupările în majoritatea lor, totul se înscrie în sfera artei și filozofiei. În compania lui Montesquiou, Anatole France, A. Daudet, Hérédia, Proust studiază literatura, pe Baudelaire, Verlaine, Mallarmé, împreună cu renumitul muzician Reynaldo Hahn, se interesează de muzică, este vie în atenția viitorului romancier mișcarea revuisticii literare, a artelor plastice etc. Printre altele, Proust a făcut pasiune pentru muzica lui George Enescu, a cărui Rapsodie se pare că a concurat la a-i inspira celebra frază muzicală a lui Vinteuil. În același timp, el manifestă interes pentru « Banchetul » lui Platon, pentru creația lui Balzac sau Flaubert, despre al cărui cuplu comic « Bouvard et Pécuchet » va scrie și cîteva eseuri : « Pour vous remercier de toutes vos amabilités de tantôt je continue mes modestes exercices sur Bouvard et Pécuchet, pour vous, et sur la musique » — îi scrie Proust la sfîrșitul lui august 1894 lui Reynaldo Hahn.

Se pare că, după ce publicase « Mondanité de Bouvard et Pécuchet » (« Revue Blanche » — iulie-august 1893), Proust pregătea « Mélomanie (!) de Bouvard et Pécuchet », articol care va apărea în volumul « Les Plaisirs et les jours » — 1896).

Cu o pregătire muzicală făcută la școala marilor capodopere ale geniului, Proust avansează idei care vin în contradicție chiar cu cele ale lui Reynaldo Hahn. Într-o scrisoare către Suzette Lemaire, Proust formulează o profesiune de credință wagneriană : « Je cache d'autant moins mon wagnérisme à Reynaldo qu'il le partage. Le point sur lequel nous sommes en désaccord c'est que je crois que l'essence de la musique est de réveiller en nous ce fond mystérieux (et inexprimable à la littérature et en général à tous les modes d'expréssion finis, qui se servent ou de mots et par conséquent d'idées, choses déterminées, ou d'objets déterminés — peinture sculpture —) de notre âme, qui commence là où le fini et tous les arts qui ont pour, l'objet le fini s'arrêtent, là où la science s'arrête aussi (. . .) Reynaldo, au contraire, en considérant la musique comme dans une dépendance perpetuelle de la parole, la conçoit comme le mode d'expression de sentiments particuliers, au besoin de nuances de la *conversation* » (s.a.).

Aceleiași Suzette Lemaire, Proust îi scria, într-o scrisoare anterioară, că temele esențialmente muzicale sînt « irrationels ».

Numai muzica poate, așadar, da expresie iraționalului, subconștientului, și e de înțeles, în acest sens, ce valoare acordă Proust frazei muzicale (frazei lui Vinteuil în speță) pe întreg cuprinsul romanului său.

În ceea ce privește ideile artistice, Proust formulează încă din 1888 (într-o scrisoare către Robert Dreyfus) teoria dedublării eului și a disoluției caracterului : « Je ne crois pas qu'un type est un caractère. Je crois que ce que nous croyons deviner d'un caractère n'est qu'un effet des associations d'idées ». Preferința sa merge spre

https://biblioteca-digitala.ro

dificil. (J'aime les femmes mystérieuses »), iar introspecția, studiul vieții sale interioare nu e « une souffrance, au contraire ». Sentimentul copleșitor care se degajă însă din corespondența lui Proust îl constituie cel al solitudinii.

Iată, într-o scrisoare din 1885, Marcel se confesa doamnei Nathé Weil: « La conversation de madame Catusse m'est venue me consoler de mes chagrins multiples et de l'ennui . . . etc. »

Obsesia singurătății și nevoia de ieșire în lume, de întîlnire cu prietenii este un leitmotiv al corespondenței proustiene. Fire delicată, firește că Proust care are fobia impudicității (« Je trouve l'impudicité une chose horrible » — îi scria el lui Daniel Halevy), încearcă să-și ascundă trăirile sale interioare, dar cu toate acestea, cu toată expresia voalată, ele se degajă dezinvolt. Lui Robert Dreyfus îi mărturisește « mon cauchemar de l'être ».

Galanteria expresiei proustiene își poate fixa ucenicia în aceste scrisori de tinerețe. Lui Reynaldo Hahn, de pildă, Marcel Proust i se adresează cu « cher Monsieur », « My little Master », « Cher Maître », « Mon cher petit », « Mon Maître », « Cher enfant », « Mon cher esthète, Mon petit critique musical », în schimb, față de Robert de Montesquiou folosește același decent, aproape invariabil « Cher Monsieur ».

De altfel, corespondența lui Proust, catalogată în acest prim volum, pare deosebit de interesantă prin stilul original pe care îl promovează viitorul romancier.

Grațiosul și decența se împletesc inextricabil în confesiuni de o tulburătoare candoare și de o rară generozitate. Ceea ce trebuie remarcat îndeosebi, este bucuria faptei artistice care se desprinde, la o privire atentă, din cele mai incolore fraze sau anunțuri. Tot ceea ce ține de domeniul artei îl încîntă și-l pasionează pe Marcel Proust.

Dar corespondența lui Proust este ea însăși un prilej excelent pentru viitorul romancier de a-și exersa pana într-o fascinantă luptă cu cuvîntul și cu vorba de duh. Se poate afirma că scrisorile lui Proust sînt un excelent spectacol, o experiență care pregătea marea operă de mai tîrziu.

Chiar dacă Marcel mărturisește adesea că simte « chaque jour une grande besogne de correspondance » pe care încearcă s-o abată, s-o amîne etc., scrisorile sale depășesc simpla necesitate socială a comunicării. El simte o dulce voluptate în actul însuși al scrisului. Mai bine zis, nevoia de corespondență nu se reduce numai la aspectul comunicării de idei și sentimente, ci este vorba de o nevoie lăuntrică a spiritului său viu de a se manifesta, de a se distra, în ultimă instanță. Ideea de comedie apare destul de des chiar sub formă explicită. În 1888 îi scria lui Robert Dreyfus: « Il fait si beau aujourd'hui que j'ai des vélleités de grand seigneur. Je voudrais me donner la commédie ». În mod implicit, o inteligență avizată poate descoperi aproape pretutindeni expresii și cuvinte care atrag după sine zîmbetul complice. Reynaldo Hahn este numit cînd « bête », cînd « ange », într-o scrisoare din 24 septembrie 1887, Marcel îi compune mamei sale o adevărată scenetă despre bîrfă à propos de Nuna, o verișoară a acesteia.

Mihail Sebastian observa, cu pătrundere, că scrisorile lui Proust se reliefează printr-o fină delicatețe a expresiei, prin felul totdeauna măgulitor al acesteia. De oricîtă generozitate și politețe ar putea fi în stare Proust, uneori el depășește măsura, hiperbolizînd în sens comic, pentru plăcerea procurată spiritului ludic. Reynaldo Hahn « este divin d'esprit, de bonté, de grâce », iar pentru sora acestuia, Maria Hahn, îi trebuie lui Proust o jumătate de pagină pentru a-și înșira complimentele: « ma Soeur Maria, confidente des pensées, phare de tristesses errantes, protectrice des faibles, gardienne des malades, source de bonté » « bonté courageuse », « parfum d'amitié » etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Lui Robert de Montesquiou, față de care Proust păstra o exagerată reticență și sobrietate, îi spune într-un P.S.: « Je salue Votre Grâce et Votre Majesté ». Se pare că intimitățile se accentuaseră și Proust își permitea o fină ironie, un umor dulce, complice.

În concluzie, se poate afirma că acest prim volum de corespondență proustiană este, pe lîngă un document de viață — prezentînd una dintre viețile cele mai misterioase și mai complexe — oglinda formației viitorului scriitor, a enciclopedismului și a acumulărilor sale intelectual-artistice, dar nu mai puțin un admirabil jurnal artistic, alcătuit parcă din scenete vii, cuceritoare, un spectacol spumos, comparabil poate, cu cel din corespondența marelui umorist I. L. Caragiale.

https://biblioteca-digitala.ro

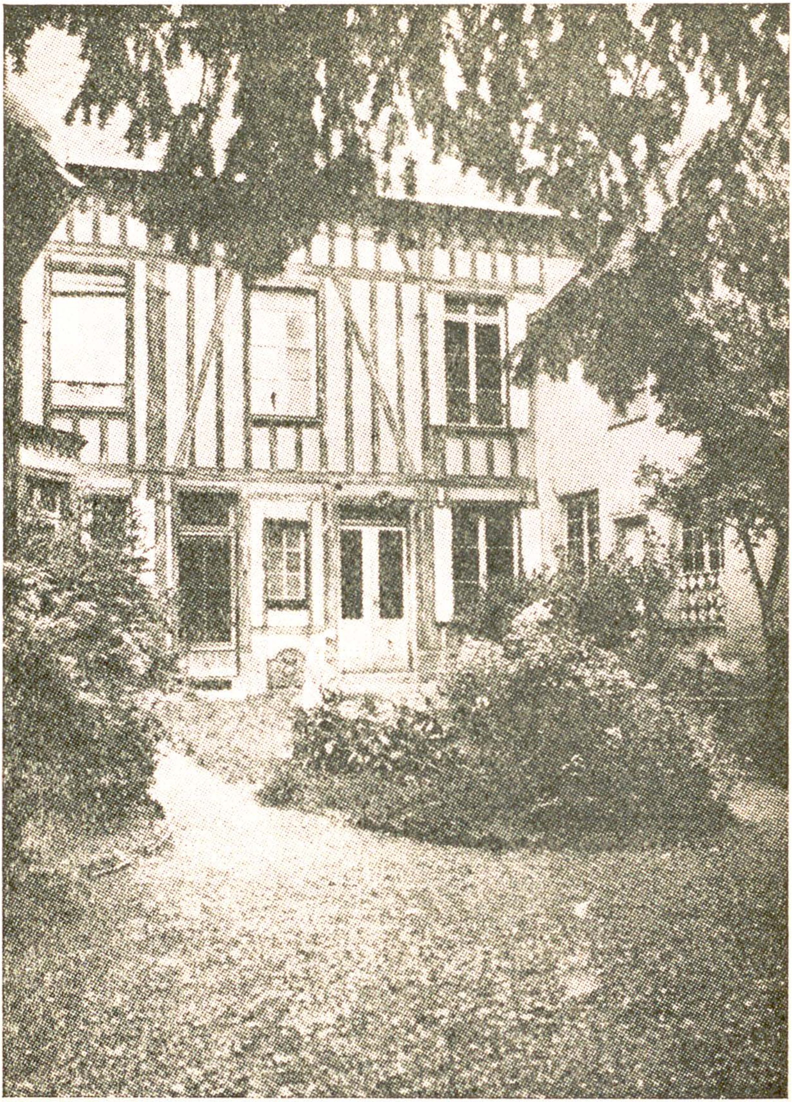

Faţada dinspre grădină a casei Amiot.
Fereastra din stînga este a camerei lui Proust.

https://biblioteca-digitala.ro

I. IGIROŞIANU

Pelerinaj la Combray

Obişnuim să vizităm locul unde o mare personalitate s-a născut şi unde a murit dar nu a fost oare mai intens prezentă în locurile pe care le admira cel mai mult şi tocmai a căror frumuseţe o preţuim în operele sale?

MARCEL PROUST

De ce ne-am duce la mormîntul în care, din Proust, se află numai ceea ce nu era el însuşi cînd putem contempla tăcuţi şi reculeşi locurile şi lucrurile cărora venea să le ceară o sevă care încă freamătă în ele?

P. L. LADHER

Cînd se ivea printre copaci şi peste acoperişurile scunde turla medievală a bisericii peste care se înălţa chivăra de fier meşteşugit lucrat, prelungită de o suliţă în vîrful căreia strălucea cocoşul galic, doctorul Adrien Proust se ridica de pe canapeaua vagonului şi spunea alor săi: « Ajungem; strîngeţi pledurile ».

Cînd frînele au început să scrîşnească şi, după numărul gărilor lăsate în urmă, am înţeles că ne apropiem de Illiers, m-am aplecat în grabă peste fereastră să întîmpin cu laică evlavie vestita clopotniţă pieziş oblonită, din foişorul căreia bronzuri cutremurătoare şi arginturi liniştitoare fărîmiţaseră, cu reminiscenţe întîmplător wagneriene, în sferturi şi în ceasuri mustrător de fugare, un timp ale cărui cioburi fuseseră apoi căutate cu înfrigurare, cu migală şi neegalată pricepere reîmbinate şi miraculos dăruite cu viaţă nouă. Dar dincolo de ampla unduire a bogatelor lanuri de grîu şi de porumb — ne aflam în fertila Beauce, generosul grînar al Franţei — nu se vedea decît strălucire metalică de frunzişuri sub uluitoarea dogorîre a amiezii. În cei aproape nouăzeci de ani petrecuţi, copacii crescuseră înt-atîta încît nu se mai vedea turla? Sau raidul din 1940 al avioanelor lui Balbo, a căror umbră funebră se prelinsese peste piaţa înţesată de mulţimea de refugiaţi din Belgia şi Flandra cotropite de trupele hitleriste, pulverizase şi această preţioasă mărturie a priceperii şi sîrguinţei ziditorilor din veacul al XI-lea? Ştiam că de pe urma raidului plezniseră în ţăndări doar vitraliile înfăţişînd pe Gilbert-cel-Rău, pe Florent d'Illiers şi pe sfinţii Iacob şi Ilarie. De îndată m-am dumirit. Doctorul Adrien Proust îşi aducea familia în tîrguşorul natal, în fiecare an (pînă la prima criză de astm a lui Marcel, survenită la 13 ani) în vinerea Paştilor. Primăvara abia mijea şi copacii încă desfrunziţi lăsau să se vadă de departe turla aducînd a bastion de cetăţuie. Acum era miez de iulie. Aşteptasem să treacă ziua de zece ca să pot regăsi în tihnă, prin filigrana Illiers-ului, Combray-ul cel îndelung şi mereu altfel presupus, fără să fiu stingherit de obişnuita vînzoleală a celebrării unui centenar. Dar aveam să aflu că nu fusese nici o ceremonie. Comemorarea se desfăşurase la Paris, mult mai devreme, la Collège de France.

---

* Fragmente dintr-un volum, în pregătire, de «Note de călătorie».

https://biblioteca-digitala.ro

el, într-un peisaj, ale cărui dimensiuni nu mai corespund dimensiunilor de odinioară ».

Nu întîmplător admirăm investigaţiile lui Proust în tehnica fotografiei pe o pagină destinată freneziei primului sărut. În măiestria realizării perspectivei pe o fotografie din Veneţia, romancierul găseşte cheia miraculoasei multiplicări a Albertinei. Obrazul ei creşte, se modifică, se descompune în linii tremurătoare. Pielea, privită mai de aproape, ori mai de departe, porii, culorile, petele de umbră, rotunjimea bărbiei spre gît — fragmente disparate ce se succed vertiginos dinaintea ochilor dilataţi ai îndrăgostitului se adună, tot atît de nestabil, sub presiunea emoţiei, într-alt obraz. Să ne amintim că abia în finalul *Timpului regăsit* personajele proustiene încetează de a mai fi expresiile variabile ale mai multor probabilităţi sufleteşti şi că, de la un capăt la altul, *În căutarea timpului pierdut* stă sub semnul acestei subtilităţi. Cu alt prilej, Proust asociază « funcţionarea mecanică » a peliculei fotografice momentului brutal al surprizei confruntării lui Marcel cu ireversibila prăbuşire fizică a bunicii. Diametral opusă scenei descrisă mai sus, aceasta se dovedeşte tot atît de imprevizibilă, nu numai ca sondare a sufletului omenesc, ci şi ca tentativă de apropiere a scriitorului de domeniul tehnicii.

« A contempla esenţa lucrurilor » şi a « o însuşi » : deziderat înscris printre altele în *Timpul regăsit* ca într-un vast jurnal de creaţie. Descoperindu-l, înţelegem de ce aripa poeziei poate întîrzia şi peste modestul calorifer cu apă şi de ce, susurul său, întrerupt cu regularitate de « icneli dezagreabile », slujeşte memoriei afective, deşi — pierdut printre alte amănunte, nu fascinează ca gustul madeleinei, ca sunetul linguriţei scăpată pe farfurioara de porţelan, ca inegalitatea pavajului din curtea cu rezonanţe istorice a familiei de Guermantes.

https://biblioteca-digitala.ro

ADRIANA MITESCU

Contre Proust

Prin jocul timpului și al impresiei, gustul modern de artă și poezie, inteligența modernă a romanului și criticii, bucuria modernă a creației și lecturii formulează termenii opoziției dialectice față de Proust. *Autocontemplarea*, ce favoriza izolarea nucleară și conservarea *adevărului*, a *esenței*, a fragmentelor de *timp pur*, a *eternității* — experiență considerată drept cea mai modernă *situare* a scriitorului — îl îndreptățea pe Proust să condamne în termenii cei mai violenți metoda lui Sainte-Beuve, cu care de altfel era atît de înrudit. Dar foarte curînd *l'Homme sans qualité*, *l'Étranger*, *le Voyeur*, pierzînd dimensiunea profunzimii proustiene ajung să o condamne pentru falsitatea ei, pentru prudența și lașitatea ei de a se proteja de instabilitatea și necunoscutul realității prin imaginație și metaforă. Confortabilă și factice « l'exploration en moi même » e abandonată în favoarea formulării unei « experiențe », *față de* lume, a realizării unui « contact naiv cu lumea » [1], care precede orice concepție și judecată *asupra* lumii. Recluziunea infantilă în cameră, în automobil, în vis, în literatură, în trecut e fisurată pînă la distrugere de invadarea neînțeleasă a realului care propune adevăratele sale enigme devoratoare, ce nu mai pot fi ocolite: le *Procès*, la *Nausée*, le *Mythe du Sisif*, le *Labyrinthe*, l'*Ère du soupçon*. Neînțelesul, angoasa, ambiguitatea, îndoiala, absența, absurdul sînt « contre Proust », contra certitudinii și absolutului, contra sacrificiului demonstrativ al vieții identificate cu acel mit înșelător despre « livre essentiel », « seul livre vrai », contra iluziei de a fi experimentat distrugerea timpului. Pentru că, de fapt, Proust nu pornește cercetarea psihologică — așa cum lasă de atîtea ori impresia, prin didacticismul comentariilor sale — de la descoperirea complexă și instabilă a timpului pierdut pînă în momentul « solid » al regăsirii lui. Am putea spune că el se situează mereu în punctul de vedere al Naratorului, contemplînd-o pe Albertine în somn. Proust adoptă această situație convenabilă și liniștitoare de a studia timpul în captivitate, paralizat, inactiv, mort, eliberînd astfel de la sine tot belșugul strălucitor de imprevizibil, ispite și dureri, necunoscut și neant. Experiența Naratorului față de Albertine este similară aceleia încercată de Proust față de timp. Percepută într-o suprapunere infinită de imagini succesive, Albertine se află față de sensibilitatea analitică a Naratorului într-o « germinație » continuă, într-o « înmulțire a ei însăși », încît doar pierderea conștiinței prin somn stagnează această monstruoasă proliferare la suprafață de imagini și date infinitezimale, descompuse și recompuse de imaginația sensibilă a contemplatorului: « Eul ei nu țîșnea în orice clipă, ca atunci cînd stăm de vorbă, prin supapele gîndului nemărturisit și ale privirii. Chemase în ea tot ce era afară din ea; se refugiase, se închisese, se rezumase în trupul ei. Ținîndu-l sub privirile mele, în mîinile mele, adesea aveam impresia că o posedam în întregime, impresie pe care n-o aveam cînd era trează. Viața ei mi-era supusă, suflul ei ușor se îndrepta spre mine ». În toată această minu-

---

[1] Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*.

https://biblioteca-digitala.ro

ţioasă şi metodică aplicare pentru a izola « un peu de temps à l'état pur », timpul este un *prizonier* ce se ridică contra lui Proust prin acea modernă accentuare a momentului, instantaneului, a percepţiei temporale cinematografice. Dar poate Proust presimţea, mai mult decît ne putem da seama, forţa, distrugătoare şi derutantă a « dezordinii » temporale aparentă la Faulkner, concretizată la Joyce, trăită cu anxietate tragică la Kafka. Impresionismul clinic proustian adulmeca neantul şi se grăbea să se baricadeze într-o ultimă tentativă teoretică de supravieţuire. Dar încheieturile de piatră ale catedralei imaginate de Proust pentru înlănţuirea materială a timpului îngropaseră în ele vidul, bezna, necunoscutul, angoasa, deruta ce vor fi eliberate de Kafka. Catedrala kafkiană goală şi pustie ca şi piaţa, unde toate casele, chiar şi în zilele foarte întunecoase au totdeauna perdelele trase, este simbolic ultimul loc privilegiat unde K. mai are timp să se amăgească de propria libertate, comentînd cu preotul o poveste din Scriptură. Şi Proust intuieşte acordul dintre necunoscut şi întuneric, să ni-l amintim pe Swann căutînd-o pe Odette, noaptea, prin Paris — « Il frôlait anxieusement tous ces corps obscurs comme si, parmi les fantômes des morts, dans le royaume sombre, il eût cherché Eurydice ». Dar cîtă deosebire dintre această voluptoasă atracţie pentru belşugul de necunoscut al realităţii şi al propriei conştiinţe : « Quelle richesse, quelle variété cache à notre insu cette grande nuit impénétrée et décourageante de notre âme que nous prenons pour du vide et pour du néant » — şi literatura apăsătoare a omului fără calitate, a omului « sans *moi* », lipsit de adjectiv uman (v. *l'Étranger)*, sau a omului care-şi dispută condiţia de libertate faţă de neant (v. *L'être et le néant)*. Pe cîtă vreme la Proust valoarea de necunoscut şi adevăr e atribuită şi realităţii dar şi spiritului care imaginează, fie că anticipează (v. *Numele*), fie că umple această realitate cu tezaurul memoriei sau fantezia asociaţiilor. La scriitorii existenţialişti eroul nu mai cunoaşte o asemenea ambiguitate liniştitoare, ci e silit să trăiască o *experienţă*, să opereze o *alegere* şi să-şi definească condiţia prin *situare*. E adevărat că Proust spusese « l'Homme est l'être qui ne peut sortir de soi, qui ne connaît les autres qu'en soi, et en disant le contraire, ment », dar pentru a se proteja faţă de realitate împotriva suferinţei, a durerii, a angoasei (suportă numai « être tendre torturé par l'angoisse »), sensibilitatea îşi ţese de jur împrejur o reţea izolatoare din propriile visuri şi metafore. Ceea ce *credea*, i se *părea*, avea *impresia* sînt tot atîtea medieri menite să îmblînzească şi să catifeleze contactul prea dur, prea crud, prea direct cu realitatea necunoscută. Chiar trăirea instantanee nu aduce nici o bucurie senzaţiilor proustiene, care-şi redobîndesc tensiunea şi fericirea deplină abia evocate şi analizate estetic devenind ilustrative pentru legile psihologice demonstrate de autor. Aici avem de-a face cu perceperea poetică a lumii, observată de mulţi comentatori şi mărturisită chiar de Proust, şi anume, aceea percepere senzorială prismatică a *corespondenţelor* misterioase ale realităţii. Desigur, nu mai poate fi vorba de o obiectivitate a ochiului (ci « d'organes autres que des yeux et qui donneraient des arbres, du ciel et du soleil des *équivalents* (s.n.) mais non visuels »), sau a urechii (« se sentir transformé en une créature étrangère à l'humanité, aveugle, dépourvue de facultés logiques, presque une fantastique licorne, une créature chimérique ne percevant le monde que par l'ouïe »). Organul proustian de percepere a realităţii este doar imaginaţia, singura care poate să unească într-o formulă superioară şi esenţială ceea ce este comun între trecut şi prezent, fiind totodată inadecvată realităţii « en vertu de la loi inévitable qui veut qu'on ne puisse imaginer que ce qui est absent ». Inevitabil, estetica gidiană a experienţei brute, a faptului de viaţă autentic, a contactului proaspăt cu realitatea oferită simţurilor, şi în mai mare măsură estetica lui Alain Robbe-Grillet, reproşează lui Proust această neutralizare, pînă la negarea de sine, a momentului prezent prin dedublarea într-un fapt similar din trecut.

https://biblioteca-digitala.ro

Contactul cu vitalitatea prezentului produce acea obişnuită stare proustiană cînd decepţionat de atîtea ori de realitate, imaginaţia fiind incompatibilă cu aceasta, « voici que soudain l'effet de cette dure loi s'était trouvé neutralisé, suspendu, par un expédient merveilleux de la nature, qui avait fait *miroiter une sensation* (s.n.), . . . à la fois dans le passé, ce qui permettait à mon imagination de la goûter, et dans le présent où l'ébranlement effectif de mes sens par le bruit, le contact avait ajouté aux rêves de l'imagination *ce dont ils sont habituellement dépourvus, l'idée de l'existence* (s.n.) et, grâce à ce *subterfuge* (s.n.) avait permis à mon être d'obtenir, d'isoler, d'immobiliser — la durée d'un éclair . . . ». S-ar părea că eroul propus de Proust este o creatură ciudată, opacă realităţii şi aplecată asupra sa însăşi pînă la autovolatilizare. Starea obişnuită este vecină cu letargia, o letargie menţinută de voinţa, inteligenţa şi aşteptarea sau chiar pîndirea momentului cînd senzaţiile recente vor elibera într-un deliciu suprem « l'essence des choses ». E aici o alchimie contagioasă, o iniţiere periculoasă, cînd Proust ne propune aceste exerciţii lucide de abstragere din realitate pentru a obţine « l'essence permanente et habituellement cachée des choses », sau cînd învăluie într-un farmec ucigător condiţia fiinţei noastre făgăduită morţii în schimbul unui minut de eternitate « la céleste nourriture » : « Une minute affranchie de l'ordre du temps a recrée en nous, pour la sentir, l'homme affranchi de l'ordre du temps »

Dar experienţa proustiană de a scăpa de sub coeziunea temporală, asociată esteticii *corespondenţelor*, identică la Baudelaire sau Gérard de Nerval, aminteşte din nou acea percepere poetică a realităţii, străină condiţiei de romancier obligat să se exprime prin fragmente obiective şi concrete împrumutate structurii realităţii. Între realitate şi vis, imaginaţie, impresie, Proust le alege pe cele din urmă, reproşînd realităţii fragmentarismul, instabilitatea momentană, succesiunea contradictorie care zădărniceşte posesia ei integrală, cunoaşterea absolută şi esenţială, fiind în acelaşi timp un izvor de tristeţe şi decepţii. Infirmitatea eroului proustian asaltat de infinitatea şi varietatea mesajelor din realitate se vede şi în dorinţa presantă de a se retrage cît mai curînd în camera sa, pentru a « rentoiler les fragments intermittents et opposites », înregistrate în timpul unei plimbări, al unui voiaj, al unei vizite. Dar tocmai ceea ce evită acest erou, menajîndu-şi sensibilitatea, deliciile şi satisfacţia contemplării esenţelor, a legilor şi a eternităţii, se va întoarce contra lui Proust în numele autenticităţii şi al adevărului. Adevărul « n'*habite* pas seulement l'*homme intérieur* », sau mai de grabă, nici nu există acest om interior, decît printr-o convenţie suprasolicitată. Omul se află *în* realitate, « c'est dans le monde qu'il se connaît » (Merleau-Ponty, op. cit). Sartre nu afirmă altceva cînd exclamă uşurat : « Nous voilà délivrés . . . de la vie intérieure » *(Situations I)*. Dar eliberînd omul din această captivitate a eului profund, bogat şi insondabil, dezrobindu-l din propria sa « forteresse intérieure fictive », Sartre îi oferă situaţia *angajării* în numele valorilor sociale, morale, umaniste. Excesul autocontemplării şi a perceperii analogice a realităţii prin care Proust « a péché comme écrivain et comme critique » *(Contre Sainte-Beuve)* a atras reacţia violentă a romancierilor fenomenologi de după război. Aceştia restituie percepţiei obiectivitatea aparenţei (în opoziţie cu credinţa în sufletul ascuns al lucrurilor, astfel încît observatorul « ne parvient pas à voir le monde qui l'entoure avec des yeux libres » — Alain Robbe Grillet-*Une voie pour le roman futur*) şi sensul observaţiei efectuate (« Ma perception est . . . une certaine conscience » — Sartre — l'*Imaginaire)*. Lui Proust, lucrurile : un acoperiş, strălucirea unei raze de soare pe o piatră, parfumul unui drum, îi oferă « un plaisir particulier ». Nu se mulţumeşte niciodată să le înregistreze, să le *descrie*, ci le îmbăiază în lichidul strălucitor şi izolant al imaginaţiei, schimbînd brusc lungimea de undă a comunicaţiei. Astfel lucrurile « *avaient l'air*

https://biblioteca-digitala.ro

(din nou obişnuitele precauţii, cînd se pregăteşte să treacă în registrul impresiei) *de cacher, au-delà de ce que je voyais* (hotarul trecerii nu e ignorat, nu hrăneşte nici o ambiguitate, nu deschide nici o sugestie, nu « pune obscuritate ») quelque chose qu'ils invitaient à venir prendre et que malgré mes efforts je n'arrivais pas à découvrir. Comme je sentais que cela se trouvait en eux (şi iată exerciţiile volitive de iniţiere proustiană fisurată deja de manierizare), je restais là, immobile, à regarder, à respirer, à tâcher d'aller avec ma pensée au-delà de l'image ou de l'odeur ». Proust reia această idee în diverse contexte, de fiecare dată împrumutînd suprafeţelor « plates et vides » ale lucrurilor, « une sorte particulière d'existence », formulînd limpede metoda sa pe care o simţim destul de desuetă. Estetica modernă a obiectelor aşa cum o cunoaştem din *Scaunele* de Eugen Ionescu şi din tot teatrul absurdului, împinge foarte în urmă gustul esteticii romantice a sufletului ascuns al lucrurilor. Contra acestei stări doctrinare de a pune într-un acord misterios interiorul fictiv al eroului cu mesajele vagi ale obiectelor, suprasaturate de antropomorfism, se vor alinia printre alţii Roland Barthes, ce demitizează prompt « le cœur romantique des choses » şi în mod constant, Robbe-Grillet. Acesta inventariază greşelile, excesele şi contradicţiile viziunii romanului tradiţional observînd că : « Ainsi les objets peu à peu perdront leur inconstance et leur secrets, renonceront à leur faux mysthère, à cette intériorité suspecte ». Autorul *Labirintului* propune avantajele *privirii* nude, fără substrat psihologic, asemănătoare privirii aparatului de filmat şi funcţiei acesteia în arta cinematografică. Astfel romanul contemporan, « le récit filmé nous tire hors de notre confort intérieur, vers ce monde offert, avec une violence qu'on chercherait en vain dans le texte écrit correspondant, roman ou scénario ». Se simte aici acel punct nesigur şi tiranic al împreunării apelor dintre flux şi reflux. Robbe-Grillet face din imaginea cinematografică emblema actuală a literaturii spaţiale, ce refuză durata în favoarea instantaneului, ce transformă personajul fictiv într-o *prezenţă*, care-şi cucereşte valoarea de *realitate*, nu din caracterul sau profunzimea eului său, ci din *situaţia* socială şi umană care îl încleştează. Dar nici lui Proust nu-i scăpase această valoare destructivă a timpului prin cinematograf, simţindu-l ca un duşman declarat, şi ferindu-se, după obiceiul său : « Une heure n'est pas qu'une heure, c'est un vase rempli de parfums, de sons, de projets, et de climats. Ce que nous appelons la réalité est un certain rapport entre ces sensations et ces souvenirs qui nous entourent simultanément — *rapport que supprime une simple vision cinématographique, laquelle s'éloigne par là d'autant plus du vrai qu'elle prétend se borner à lui* . . .». Anticipînd în continuare, Proust are aerul unui polemici *avant le lettre* cu adepţii descriptivismului aşa numitului *chosism* — « On peut fair se succéder indéfiniment dans une description les objets qui figuraient dans le lieu décrit, la *vérité* (s.n.) ne commencera qu'au moment où l'écrivain prendra deux objets différents, posera leur rapport, analogue dans le monde de l'art à celui qu'est le rapport unique de la loi causale dans le monde de la science, et les enfermera dans les anneaux nécessaires d'un beau sytle . . . » De fapt şi Proust şi romancierul modern de după război rămîn credincioşi legii generalizării artistice şi dorinţei de a se sustrage contingenţelor timpului. Dar Proust urmează tentaţia metaforei, a analogiei, a corespondenţelor naturii — « La nature ne m'avait-elle pas mis elle-même, à ce point de vue, sur la voie de l'art, n'était-elle pas commencement d'art elle-même, elle qui ne m'avait permis de connaître, souvent, la beauté d'une chose que dans une autre . . .? ». Arta contemporană, literatura, pictura şi muzica va exprima eternitatea prin *moment*: « Elle souhaite exprimer un monde en extention infinie par une contraction totale de l'être en un temps égal à zéro. Pour tout dire, elle voudrait échapper à la durée » (Mario Prassinos citat de G. Charbonnier în *Le Monologue d'un peintre*). Gestul rămîne proustian, la fel şi obsesia

https://biblioteca-digitala.ro

rolului pe care îl are arta în exprimarea experienței făcute asupra lumii și a adevărurilor eterne achiziționate (v. Roquentin din *La Nausée)*. Temerile în fața realității sînt și ele proustiene « Les significations du monde, autour de nous ne sont plus que partielles, provisoires, contradictoires même, et toujours contestées » (Robbe-Grillet — op. cit). Bloom nu gîndea altfel spunînd « La vie est un torrent » orice obiect declanșînd, ca și la Proust (la acesta doar în imaginație) un torent de asociații care se formulează într-o nestăvilită aglomerare materială. Dar scriitorii nu se mai salvează, nu se menajează prin imaginație. Indoiala, confuzia și deruta sînt însuși modul de a fi al eroului, iar cărțile vorbesc tocmai despre « son expérience limitée, incertaine » (Robbe — Grillet — *Le Nouveau Roman)*. Suprimarea introspecției psihologice pentru inutilitatea ei în cunoaștere (« Le psychologue d'aujourd'hui faut remarquer que l'introspection, en réalité, ne donne presque rien. Si j'essaie d'étudier l'amour ou la haine par la pure observation intérieure, je ne trouve que peu de chose à décrire . . . » — Merleau-Ponty, *Sens et non-sens)* descoperă noi întrebări ridicate contra lui Proust fiind formulate fie de Gide, Sartre, Gaëtan Picon, fie de Nathalie Sarraute, Michel Butor, Robbe-Grillet. Balzac, Stendhal și Flaubert sînt revendicați mai moderni decît Proust pentru energia, luciditatea și suferința lor. Sufletul modern sfîșiat de contradicții simte în Proust absența acută a dramei. Poate măreția și decăderea lui Proust stă tocmai în refuzul programatic al durerii, angoasei, și tragicului. Proust refuză și existența în numele aceleiași temeri de surpriză, sau de eventuala agresiune a realității — « Car tout objet vivant, inconnu, à venir, est angoisse. Le narrateur le sait dès le début, alors qu'il marche avidement vers une vie qu'il imagine. Car l'imagination, comme la mémoire est un espace protecteur, amortisseur, un filet à désarmer le réel, une flèche à dévitaliser la vie; elle est la même gaine douce, le même velours pour nos mains ». Dar după ce a scris *Procesul*, *Condiția umană* și *Zidul*, scriitorului modern îi e intolerabilă o asemenea mărturisire. Toată literatura modernă a învățat la școala artei proustiene, pentru a se ridica apoi împotriva ei. Care va fi oare drumul în întîmpinarea lui Marcel Proust?

https://biblioteca-digitala.ro

F. BĂILEŞTEANU

Corespondenţa lui Proust între documente şi spectacol

Deşi Marcel Proust a dat în « Contre Sainte-Beuve » o atît de răsunătoare lovitură metodei biografice, viaţa şi corespondenţa sa continuă totuşi să constituie o pistă fascinantă pentru exegeţi. André Maurois, de pildă, a pornit « în căutarea » scriitorului, la un sfert de veac de la moartea acestuia, apelînd la « nombreux inédits ». George D. Painter a alcătuit o masivă biografie bazîndu-se, bineînţeles, pe corespondenţă. Cît de indispensabilă este corespondenţa în descifrarea operei proustiene a observat, cu rară intuiţie, şi Mihail Sebastian, care a publicat în 1939 un interesant studiu (« Corespondenţa lui Marcel Proust », « Fundaţia pentru literatură şi artă », Bucureşti, 1939).

De circa 30 de ani, un cercetător american, Philip Kolb, şi-a dedicat întreaga sa pasiune studiului corespondenţei lui Proust. El a stabilit bazele cronologiei proustiene cu o strălucită teză de doctorat susţinută la Harvard, a scris un « Historique de Jean Santeuil » şi a publicat o serie de culegeri de scrisori ale lui Marcel Proust: Corespondenţa cu mama sa, Corespondenţa cu Jacques Rivière, Scrisori către Reynaldo Hahn, Epistole regăsite, etc.

La invitaţia doamnei Suzy Mante-Proust, singura moştenitoare a scriitorului, Philip Kolb a acceptat să devină îngrijitorul unei noi ediţii, aproape completă, a corespondenţei lui Proust.

Această ediţie va cuprinde — informează Philip Kolb — « toată corespondenţa deja publicată sau inedită care este posibil să se adune ; textul va fi stabilit pe cît posibil după originale sau după copii fotografice, totul va fi clasat în ordine cronologică şi adnotat ».

La sfîrşitul anului trecut a apărut la « Plon » primul volum din această — credem — monumentală ediţie. Ea cuprinde scrisorile datate între 1880 şi 1895, o prefaţă (« Avant-propos »), o amplă « Cronologie », de la prima atestare a numelui Proust şi pînă la evenimentele zilei de 31 decembrie 1895, şi un Index de nume citate.

În acest fragment din biografia scriitorului, Philip Kolb distinge trei perioade: anii de studiu la Liceul Condorcet (1882—1889), anii de serviciu militar la Orléans (1889—1890) şi anii universitari, petrecuţi la Facultatea de Drept, la École libre des sciences politiques, şi de pregătire a licenţei în filozofie pe care o va susţine în martie 1895.

https://biblioteca-digitala.ro

Aparent, nicăieri nu se găsește, în aceste scrisori de tinerețe, marele scriitor de mai tîrziu. Copilul timid scrie mamei sale, care îl încurajează spunîndu-i adesea « mon loup », adolescentul imberb crescut la « umbra fetelor în floare » trimite scrisori galante cîtorva simpatii feminine, cosmopolitul Proust se interesează de serate și întruniri salonarde, în fine, fie ca un dandy, fie ca un însingurat, Proust își cheamă prietenii în preajmă-i sau răspunde entuziast la invitații.

Majoritatea scrisorilor sale sînt telegrafice, de cîteva rînduri. Și totuși . . .

La o privire mai atentă se observă că viitorul romancier se interesează acum asiduu de muzică, de poezie, de arte, de filozofie, este tot mai captivat de întrunirile înalt artistice, de literatura cea mai pură. Se convinge pas cu pas, din ce în ce mai mult, că orice, în afara literelor și filozofiei, « est pour moi du *temps perdu* » (s. n.), precum îi scrie el tatălui său, în 1893. Un simptom că Proust începuse, discret, să mediteze serios la marea operă a vieții sale.

De altfel, prietenii și discuțiile la care Marcel Proust participă, preocupările în majoritatea lor, totul se înscrie în sfera artei și filozofiei. În compania lui Montesquiou, Anatole France, A. Daudet, Hérédia, Proust studiază literatura, pe Baudelaire, Verlaine, Mallarmé, împreună cu renumitul muzician Reynaldo Hahn, se interesează de muzică, este vie în atenția viitorului romancier mișcarea revuisticii literare, a artelor plastice etc. Printre altele, Proust a făcut pasiune pentru muzica lui George Enescu, a cărui Rapsodie se pare că a concurat la a-i inspira celebra frază muzicală a lui Vinteuil. În același timp, el manifestă interes pentru « Banchetul » lui Platon, pentru creația lui Balzac sau Flaubert, despre al cărui cuplu comic « Bouvard et Pécuchet » va scrie și cîteva eseuri : « Pour vous remercier de toutes vos amabilités de tantôt je continue mes modestes exercices sur Bouvard et Pécuchet, pour vous, et sur la musique » — îi scrie Proust la sfîrșitul lui august 1894 lui Reynaldo Hahn.

Se pare că, după ce publicase « Mondanité de Bouvard et Pécuchet » (« Revue Blanche » — iulie-august 1893), Proust pregătea « Mélomanie (!) de Bouvard et Pécuchet », articol care va apărea în volumul « Les Plaisirs et les jours » — 1896).

Cu o pregătire muzicală făcută la școala marilor capodopere ale geniului, Proust avansează idei care vin în contradicție chiar cu cele ale lui Reynaldo Hahn. Într-o scrisoare către Suzette Lemaire, Proust formulează o profesiune de credință wagneriană : « Je cache d'autant moins mon wagnérisme à Reynaldo qu'il le partage. Le point sur lequel nous sommes en désaccord c'est que je crois que l'essence de la musique est de réveiller en nous ce fond mystérieux (et inexprimable à la littérature et en général à tous les modes d'expréssion finis, qui se servent ou de mots et par conséquent d'idées, choses déterminées, ou d'objets déterminés — peinture sculpture —) de notre âme, qui commence là où le fini et tous les arts qui ont pour, l'objet le fini s'arrêtent, là où la science s'arrête aussi (. . .) Reynaldo, au contraire, en considérant la musique comme dans une dépendance perpetuelle de la parole, la conçoit comme le mode d'expression de sentiments particuliers, au besoin de nuances de la *conversation* » (s.a.).

Aceleiași Suzette Lemaire, Proust îi scria, într-o scrisoare anterioară, că temele esențialmente muzicale sînt « irrationels ».

Numai muzica poate, așadar, da expresie iraționalului, subconștientului, și e de înțeles, în acest sens, ce valoare acordă Proust frazei muzicale (frazei lui Vinteuil în speță) pe întreg cuprinsul romanului său.

În ceea ce privește ideile artistice, Proust formulează încă din 1888 (într-o scrisoare către Robert Dreyfus) teoria dedublării eului și a disoluției caracterului : « Je ne crois pas qu'un type est un caractère. Je crois que ce que nous croyons deviner d'un caractère n'est qu'un effet des associations d'idées ». Preferința sa merge spre

https://biblioteca-digitala.ro

dificil. (J'aime les femmes mystérieuses »), iar introspecţia, studiul vieţii sale interioare nu e « une souffrance, au contraire ». Sentimentul copleşitor care se degajă însă din corespondenţa lui Proust îl constituie cel al solitudinii.

Iată, într-o scrisoare din 1885, Marcel se confesa doamnei Nathé Weil: « La conversation de madame Catusse m'est venue me consoler de mes chagrins multiples et de l'ennui . . . etc. »

Obsesia singurătăţii şi nevoia de ieşire în lume, de întîlnire cu prietenii este un leitmotiv al corespondenţei proustiene. Fire delicată, fireşte că Proust care are fobia impudicităţii (« Je trouve l'impudicité une chose horrible » — îi scria el lui Daniel Halevy), încearcă să-şi ascundă trăirile sale interioare, dar cu toate acestea, cu toată expresia voalată, ele se degajă dezinvolt. Lui Robert Dreyfus îi mărturiseşte « mon cauchemar de l'être ».

Galanteria expresiei proustiene îşi poate fixa ucenicia în aceste scrisori de tinereţe. Lui Reynaldo Hahn, de pildă, Marcel Proust i se adresează cu « cher Monsieur », « My little Master », « Cher Maître », « Mon cher petit », « Mon Maître », « Cher enfant », « Mon cher esthète, Mon petit critique musical », în schimb, faţă de Robert de Montesquiou foloseşte acelaşi decent, aproape invariabil « Cher Monsieur ».

De altfel, corespondenţa lui Proust, catalogată în acest prim volum, pare deosebit de interesantă prin stilul original pe care îl promovează viitorul romancier.

Graţiosul şi decenţa se împletesc inextricabil în confesiuni de o tulburătoare candoare şi de o rară generozitate. Ceea ce trebuie remarcat îndeosebi, este bucuria faptei artistice care se desprinde, la o privire atentă, din cele mai incolore fraze sau anunţuri. Tot ceea ce ţine de domeniul artei îl încîntă şi-l pasionează pe Marcel Proust.

Dar corespondenţa lui Proust este ea însăşi un prilej excelent pentru viitorul romancier de a-şi exersa pana într-o fascinantă luptă cu cuvîntul şi cu vorba de duh. Se poate afirma că scrisorile lui Proust sînt un excelent spectacol, o experienţă care pregătea marea operă de mai tîrziu.

Chiar dacă Marcel mărturiseşte adesea că simte « chaque jour une grande besogne de correspondance » pe care încearcă s-o abată, s-o amîne etc., scrisorile sale depăşesc simpla necesitate socială a comunicării. El simte o dulce voluptate în actul însuşi al scrisului. Mai bine zis, nevoia de corespondenţă nu se reduce numai la aspectul comunicării de idei şi sentimente, ci este vorba de o nevoie lăuntrică a spiritului său viu de a se manifesta, de a se distra, în ultimă instanţă. Ideea de comedie apare destul de des chiar sub formă explicită. În 1888 îi scria lui Robert Dreyfus: « Il fait si beau aujourd'hui que j'ai des vélleités de grand seigneur. Je voudrais me donner la commédie ». În mod implicit, o inteligenţă avizată poate descoperi aproape pretutindeni expresii şi cuvinte care atrag după sine zîmbetul complice. Reynaldo Hahn este numit cînd « bête », cînd « ange », într-o scrisoare din 24 septembrie 1887, Marcel îi compune mamei sale o adevărată scenetă despre bîrfă à propos de Nuna, o verişoară a acesteia.

Mihail Sebastian observa, cu pătrundere, că scrisorile lui Proust se reliefează printr-o fină delicateţe a expresiei, prin felul totdeauna măgulitor al acesteia. De oricîtă generozitate şi politeţe ar putea fi în stare Proust, uneori el depăşeşte măsura, hiperbolizînd în sens comic, pentru plăcerea procurată spiritului ludic. Reynaldo Hahn « este divin d'esprit, de bonté, de grâce », iar pentru sora acestuia, Maria Hahn, îi trebuie lui Proust o jumătate de pagină pentru a-şi înşira complimentele: « ma Soeur Maria, confidente des pensées, phare de tristesses errantes, protectrice des faibles, gardienne des malades, source de bonté » « bonté courageuse », « parfum d'amitié » etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Lui Robert de Montesquiou, față de care Proust păstra o exagerată reticență și sobrietate, îi spune într-un P.S.: « Je salue Votre Grâce et Votre Majesté ». Se pare că intimitățile se accentuaseră și Proust își permitea o fină ironie, un umor dulce, complice.

În concluzie, se poate afirma că acest prim volum de corespondență proustiană este, pe lîngă un document de viață — prezentînd una dintre viețile cele mai misterioase și mai complexe — oglinda formației viitorului scriitor, a enciclopedismului și a acumulărilor sale intelectual-artistice, dar nu mai puțin un admirabil jurnal artistic, alcătuit parcă din scenete vii, cuceritoare, un spectacol spumos, comparabil poate, cu cel din corespondența marelui umorist I. L. Caragiale.

https://biblioteca-digitala.ro

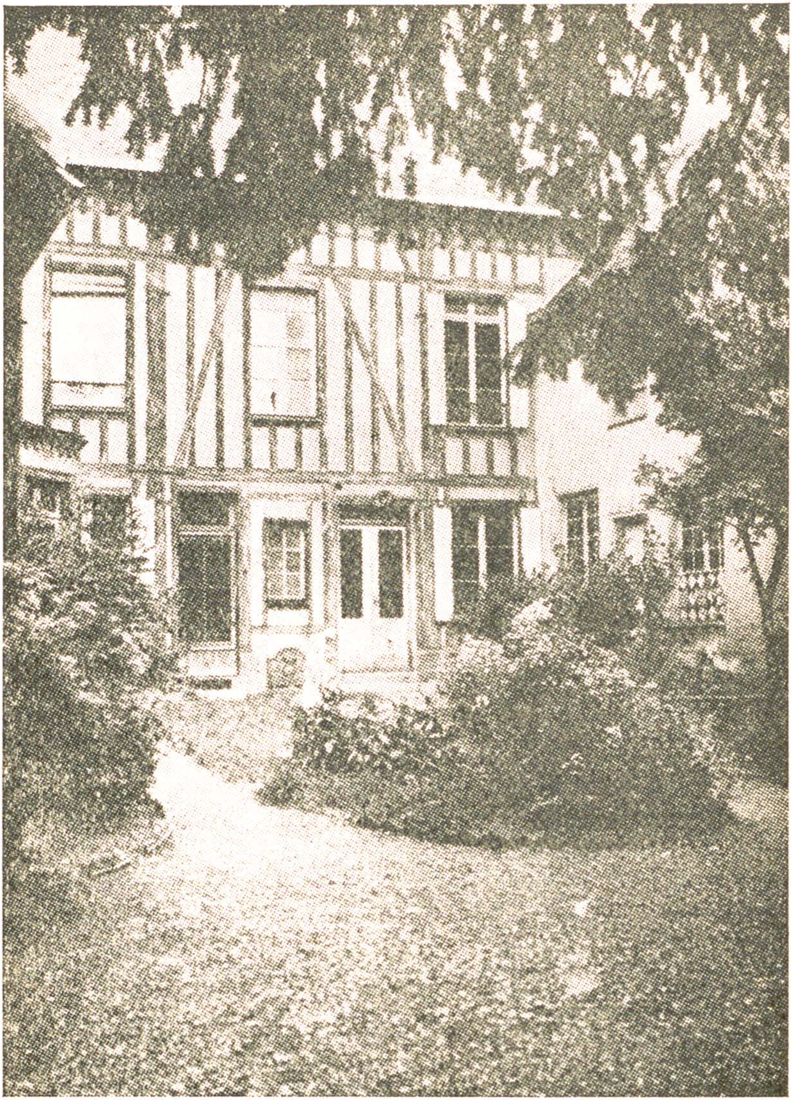

Faţada dinspre grădină a casei Amiot.
Fereastra din stînga este a camerei lui Proust.

https://biblioteca-digitala.ro

I. IGIROŞIANU

Pelerinaj la Combray

Obişnuim să vizităm locul unde o mare personalitate s-a născut şi unde a murit dar nu a fost oare mai intens prezentă în locurile pe care le admira cel mai mult şi tocmai a căror frumuseţe o preţuim în operele sale?

MARCEL PROUST

De ce ne-am duce la mormîntul în care, din Proust, se află numai ceea ce nu era el însuşi cînd putem contempla tăcuţi şi reculeşi locurile şi lucrurile cărora venea să le ceară o sevă care încă freamătă în ele?

P. L. LADHER

Cînd se ivea printre copaci şi peste acoperişurile scunde turla medievală a bisericii peste care se înălţa chivăra de fier meşteşugit lucrat, prelungită de o suliţă în vîrful căreia strălucea cocoşul galic, doctorul Adrien Proust se ridica de pe canapeaua vagonului şi spunea alor săi: « Ajungem; strîngeţi pledurile ».

Cînd frînele au început să scrîşnească şi, după numărul gărilor lăsate în urmă, am înţeles că ne apropiem de Illiers, m-am aplecat în grabă peste fereastră să întîmpin cu laică evlavie vestita clopotniţă pieziş oblonită, din foişorul căreia bronzuri cutremurătoare şi arginturi liniştitoare fărîmiţaseră, cu reminiscenţe întîmplător wagneriene, în sferturi şi în ceasuri mustrător de fugare, un timp ale cărui cioburi fuseseră apoi căutate cu înfrigurare, cu migală şi neegalată pricepere reîmbinate şi miraculos dăruite cu viaţă nouă. Dar dincolo de ampla unduire a bogatelor lanuri de grîu şi de porumb — ne aflam în fertila Beauce, generosul grînar al Franţei — nu se vedea decît strălucire metalică de frunzişuri sub uluitoarea dogorîre a amiezii. În cei aproape nouăzeci de ani petrecuţi, copacii crescuseră înt-atîta încît nu se mai vedea turla? Sau raidul din 1940 al avioanelor lui Balbo, a căror umbră funebră se prelinsese peste piaţa înţesată de mulţimea de refugiaţi din Belgia şi Flandra cotropite de trupele hitleriste, pulverizase şi această preţioasă mărturie a priceperii şi sîrguinţei ziditorilor din veacul al XI-lea? Ştiam că de pe urma raidului pleznise-ră în ţăndări doar vitraliile înfăţişînd pe Gilbert-cel-Rău, pe Florent d'Illiers şi pe sfinţii Iacob şi Ilarie. De îndată m-am dumirit. Doctorul Adrien Proust îşi aducea familia în tîrguşorul natal, în fiecare an (pînă la prima criză de astm a lui Marcel, survenită la 13 ani) în vinerea Paştilor. Primăvara abia mijea şi copacii încă desfrunziţi lăsau să se vadă de departe turla aducînd a bastion de cetăţuie. Acum era miez de iulie. Aşteptasem să treacă ziua de zece ca să pot regăsi în tihnă, prin filigrana Illiers-ului, Combray-ul cel îndelung şi mereu altfel presupus, fără să fiu stingherit de obişnuita vînzoleală a celebrării unui centenar. Dar aveam să aflu că nu fusese nici o ceremonie. Comemorarea se desfăşurase la Paris, mult mai devreme, la Collège de France.

---

* Fragmente dintr-un volum, în pregătire, de «Note de călătorie».

https://biblioteca-digitala.ro

Prieteni îndatoritori mă îmbiaseră să mă las dus mai rapid şi comod cu maşina. Preferasem însă să fiu singur şi mai ales, să urmez adevăratul drum proustian. Luasem deci rapidul de Nantes şi Croisic din noua gară Montparnasse plină de tumultul exodului estival spre ţărmurile bretone şi vendeene ale Atlanticului. La Chartres, unde mă aşteptam să mai găsesc trenuleţul arhaic cu locomotivă tacticoasă şi gîfîită şi cu vagoane fără culoar, cu compartimente cu uşi laterale, m-am urcat într-o Michelină şi ea destul de vetustă şi dînd semne de mare oboseală. Fiindcă mă smulsesem cu greu de pe peron, fascinat odată mai mult de grandioasa viziune a catedralei dominînd, strivind aproape întreg oraşul, înălţîndu-şi prestigioas grelele şi totuşi finele şi graţioasele dantelării de piatră, pe platoul care înaintează ca un semeţ promontoriu spre valea arcuită a indolentei Eure, am mai găsit, anevoie, un locuşor între doi călători care m-au primit între ei, ghicindu-mă dintre ai lor. Într-adevăr, printre localnicii mai toţi rurali care se reîntorceau în satele lor, după ce-şi sfîrşiseră treburile în capitala judeţului, proustienii puteau fi de îndată recunoscuţi. Nu numai pentru că mai toţi aveau în mînă primul volum al monumentalei — nici un alt cuvînt nu mi se pare îndeajuns de îndreptăţit — monografii a lui Painter. Mi-au atras atenţia în mod deosebit (fiindcă prezenţa lor era deosebit de semnificativă) un englez de vreo treizeci de ani cu mustaţă galică, ce-l făcea să semene cu Jean-Louis Vaudoyer, întovărăşit de o foarte tînără şi firavă soţie care s-ar fi zis că se duce anume să nască — din clipă în clipă — la Combray, o pereche de foarte bătrîni germani, abia tîrîndu-şi picioarele, el arhitect şi ea profesoară de fizică la Lübeck, un negru de vreo douăzeci şi cinci-treizeci de ani, inginer din Gabon, specializat în electronică, o scriitoare japoneză de vîrstă incertă, un hippie olandez şi o tînără şi foarte decorativă suedeză, studentă în sociologie la Lund. Nici un francez. Francezii — nu prea numeroşi de altfel, poate fiindcă nu era sfîrşit de săptămînă şi nici zi de sărbătoare — pe care aveam să-i întîlnesc după amiază, veniseră cu mijloace proprii, printre care se număra şi bicicleta.

[...] Gara, micuţa gară din Illiers, ca şi anexele ei, continuă să poarte pecetea epocii în care a fost construită, dovedind dragostea înnăscută a francezilor pentru justul echilibru al proporţiilor. Ieşind în spatele gării, am însă un adevărat şoc: monumentul eroilor din primul război mondial—modest pentru a nu distona nici cu proporţiile gării nici cu ale oraşului — este de o dezolantă urîţenie. Cum ar fi reacţionat Proust la vederea lui? Poate ar fi fost numai înduioşat. Într-adevăr, în numeroase rînduri şi prin multe din obiectele cu care se înconjura, a dovedit că valoarea afectivă a lucrurilor care direct sau indirect aveau legătură cu el sau cu cei la care ţinea în mod deosebit, trecea mult înaintea considerentelor estetice.

Bulevardul gării pe care doctorul Proust cu ai săi pornea pe jos, pentru a se desmorţi, spre casa soţilor Amiot (Jules şi Elisabeth — alias Léonie) se numeşte acum Boulevard Clémenceau. Denumirea de bulevard, cu tot ce treptat a început să implice acest cuvînt, mi se pare nepotrivită şi un pic strivitoare. E mai curînd o modestă alee lungă de vreo două sute de metri şi destul de îngustă. Teii de care vorbea Proust au fost înlocuiţi cu platani. Judecînd după grosimea tulpinelor, înocuirea trebuie să fi fost făcută acum douăzeci sau treizeci de ani. Crengile se-mbină deasupra aleii într-o fremătătoare boltă cu reflexe uşor arămii.

[...] Pe stînga, două sau trei clădiri recente de un modernism moderat, fără să strice ambianţa. Pe dreapta, în grădini cu peluze pe care furtunuri automate rotesc la infinit scînteieri de curcubee, căsuţe patriarhale au fost discret transformate în confortabile şi luxoase reşedinţe estivale în stil rustic. Pe o poartă citesc numele

unei sculptorițe, care a început să apară tot mai stăruitor în revistele de artă. Pe o alta, numele unui binecunoscut avocat parizian.

[...] Rue de Chartres apoi Place du Marché — unde se află biserica — oferă o ilustrare și mai pertinentă a unui simptomatic proces de transmigrare care se desfășoară în acest moment în Franța, urmărit cu mare interes de sociologi și de economiști: pe de o parte, un aflux tot mai accentuat al ruralilor spre așezările urbane de toate treptele iar, pe de alta, crescîndul reflux al celor atrași de mirajul capitalei, care se reîntorc spre provincie unde a început să pulseze o viață nouă și unde traiul este mai puțin istovitor și costisitor, pilda lor fiind urmată de mulți parizieni de baștină. Fără înnoiri și transformări spectaculare, prin numeroase și felurite semne viu grăitoare, Illiers-ul de astăzi are un aer de vioiciune și de dinamism prosper care îl intergrează firesc într-un circuit general. Illiers-ul de demult, situat în grînarul Franței, nu era nici el lipsit de prosperitate. Aparența de colț pierdut de provincie era datorită puternicului spirit regionalist — astăzi pe cale de destrămare — care așeza nevăzute însă implacabile metereze circulare. Aparența aceasta, stăruitoare în roman, riscă adesea să tulbure perspectiva celor ce astăzi încearcă să regăsească Combray-ul în vestigiile Illiers-ului din vremea copilăriei și preadolescenței lui Proust.

De forma unui triunghi neregulat și ușor înclinat spre baza lui, Place du Marché pare neașteptat de strîmtă. Surprinderea nu este datorită nici închipuirii noastre rapid diformante și nici descrierii lui Proust ci inexplicabilului calificativ de *vastă* dat de Painter. În afară de massa într-adevăr disproporționată a bisericii — disproporție care-și are o îndepărtată explicație istorică — privirea este atrasă de îndată de celebra micuță cofetărie în vitrina căreia tronează o uriașă madeleină de mărimea unui cozonac înalt cît un potcap printre o profuzie de tarte cu fragi, cu afine, cu coacăze, cu zmeură și caise al căror colorit viu îmbie la fel ca și aroma ce se strecoară pe sub perdeaua de mărgele, — și ele multicolore, a ușii larg deschise. Uluiți de reverberațiile amiezii și năuciți de arșița soarelui, ne refugiem în biserică și ne așezăm tăcuți în prima bancă de la intrare ca să putem avea întreaga perspectivă. Cîteva clipe închidem ochii ca să ne obișnuim mai repede cu penumbra. Din clopotniță trei lovituri de ciocan vestind că s-au scurs sferturi de amiază, fac să vibreze adînc tăcerea. Mirosul dens, pătrunzător, intens evocator, al lemnăriei străvechi mereu îmbibată cu ceară, ne înconjoară ca un tulburător fum de tămîie. Cînd deschid ochii, primul lucru care mă izbește, fiind atît de puțin obișnuit în această regiune, este înaltul tavan de lemn, de un cafeniu cald (fauve) care are, întocmai ca în vechea biserică din Honfleur, forma arcuită a unui interior de lotcă, dînd impresia că întreg naosul este acoperit cu o lotcă răsturnată. Nervurile sînt admirabil sculptate și marchetate ca întreaga lemnărie, de mare frumusețe, cu care sînt îmbrăcați în întregime și pereții. Vitraliile au fost refăcute de curînd. În ele mi se pare că nu găsesc culorile magice de care vorbea Proust. Poate că la alte ceasuri, cînd lumina soarelui are un alt unghi de cădere, ele să-și redobîndească același licăr. Altarul, așa cum a fost renovat în veacul al XIX-lea, în stil italian vag neo-clasic, este aproape la fel de urît ca monumentul din spatele gării. Un podium a fost amenajat de curînd în fața altarului, cu noua masă de cult la care se oficiază slujba după noua orînduire pontificală. Nu lipsește nici microfonul. Diferite veșminte sacerdotale sînt aruncate pe spătarul unui scaun. Un alt scaun, răsturnat, se află în colțul opus. Cu tot ce se vede pe el, podium-ul dă impresia unei scene fără cortină pe care decorul și toată recuzita sînt gata pregătite pentru începutul spectacolului, cînd sala se va umple treptat.

— Crezi că pot face fotografii cu flash-ul? mă întreabă suedeza.

O las să fotografieze cît îi poftește inima și mă strecor afară. Pentru mine,

https://biblioteca-digitala.ro

« sfînta sfintelor » la Combray este casa mătuşii Léonie. O tăbliţă indică drumul. Inutil pentru mine fiindcă aş fi dibuit-o cu ochii închişi: în spatele pieţei, la colţul stîng al încrucişării străzii Saint-Esprit, astăzi Dr. Adrien Proust, (e curios că nici o stradă din Illiers nu poartă numele lui Marcel Proust) cu străzile Saint Hilaire şi Rue de l'Oiseau Flesché, astăzi Dr. Galopin. Casa, modestă, cu un singur etaj, cu ferestre scunde, este văruită — se pare întocmai ca altădată — cu un gri uşor vineţiu. Pe uşa de la intrare, o uşă simplă, cu geamlîc, la care se ajunge direct din stradă pe o singură treaptă, o tăbliţă trimite la poarta din spate a grădinii. Poarta este însă încuiată. O plăcuţă anunţă că vizitele au loc la orele 15 şi 17. Revin în faţă şi ciocănesc uşor în geam. După ce repet bătaia, o figură tînără şi plăcută se arată, nedumirită.

— Aş dori să vorbesc cu domnul Larcher.

Uşa se deschide. Un zîmbet cald şi primitor. Un telefon de la Paris îmi anunţase din ajun sosirea.

— V-am aşteptat în cursul dimineţii — se scuză simpatica şi inimoasa secretară benevolă a Societăţii Amicilor lui Marcel Proust, poftindu-mă în încăperea care servise pe vremuri de sală de biliard şi de cameră de primire pentru afaceri unchiului Jules Amiot, şi care acum este sediul local al Societăţii.

— Domnul Larcher s-a dus acasă. Locuieşte la doi paşi în vechea casă a părinţilor, casă des frecventată, precum desigur ştiţi, de părinţii lui Proust. De altfel, fratele mai mare al domnului Larcher a fost prieten şi tovarăş de joacă cu Marcel. Dacă vreţi, îl pot anunţa că aţi sosit. Cred însă că se odihneşte.

O asigur că pot să aştept, că nu doresc de altfel, decît să prelungesc cît mai mult şederea sub acel acoperiş.

— Vreţi să vizitaţi între timp casa, în linişte şi pe-ndelete? Presupun că nu aveţi nevoie de călăuză. De altfel. . .

Îmi arată un teanc de foi albe de hîrtie peste care rămăsese stiloul deschis.

— O lucrare proustiană?

— O nu ! răspunde ea roşind uşor. N-aş avea nici o competenţă, deşi cunosc aproape pe dinafară întreaga operă. Eu sînt profesoară de geografie la liceu. Şi fac o teză de doctorat în care încerc să demonstrez care este adevărata demarcaţie etnografică şi geografică dintre regiunea Beauce şi Perche.

Este atîta mîndrie şi candidă importanţă în privirea ei încît, dintr-odată, dincolo de figura lui Proust, mi se pare că întrevăd zîmbetul mişcat al lui Balzac: lumea lui mai trăieşte încă.

Să încerc să povestesc tot ce-am văzut sau, mai curînd, ceea ce mi s-a părut că regăsesc în mod miraculos aevea în acea casă şi în acea grădină? Dar orice iubitor al lui Proust trebuie să cunoască totul în cele mai mărunte şi aparent neînsemnate amănunte. Mă voi mărgini doar să asigur că totul se află la locul lui aşa cum a fost evocat în primele capitole din *Căutarea Timpului Pierdut*, totul fiind regăsit, recunoscut, restaurat şi reconstituit de mîna, strădania şi priceperea devotatului şi pasionatului Larcher, întemeietor şi actual secretar general al Asociaţiei Prietenilor lui Marcel Proust (preşedinte Jacques de Lacretelle). Datorită lui, a fost răscumpărată şi salvată de la dărîmare casa mătuşii Léonie, reparată şi remobilată cu lucrurile recuperate de la vecini, rubedenii şi telali, din pivniţe şi poduri. Singurul element nou şi insolit: într-o cameră mare de la etaj, de deasupra bucătăriei— fostă cameră de debara sau poate camera în care locuia Ernestine (Françoise), o sală de baie instalată, între cele două războaie, de către proprietarii din acel moment. Pînă şi statuia lui Falconet a fost reaşezată în grădina reconstituită de însăşi Meinard, grădinarul unchiului Amiot, care mai trăia încă şi-şi aducea foarte bine aminte de tot ce fusese sădit şi îngrijit de mîna lui. După ce-am urcat cu senti-

https://biblioteca-digitala.ro

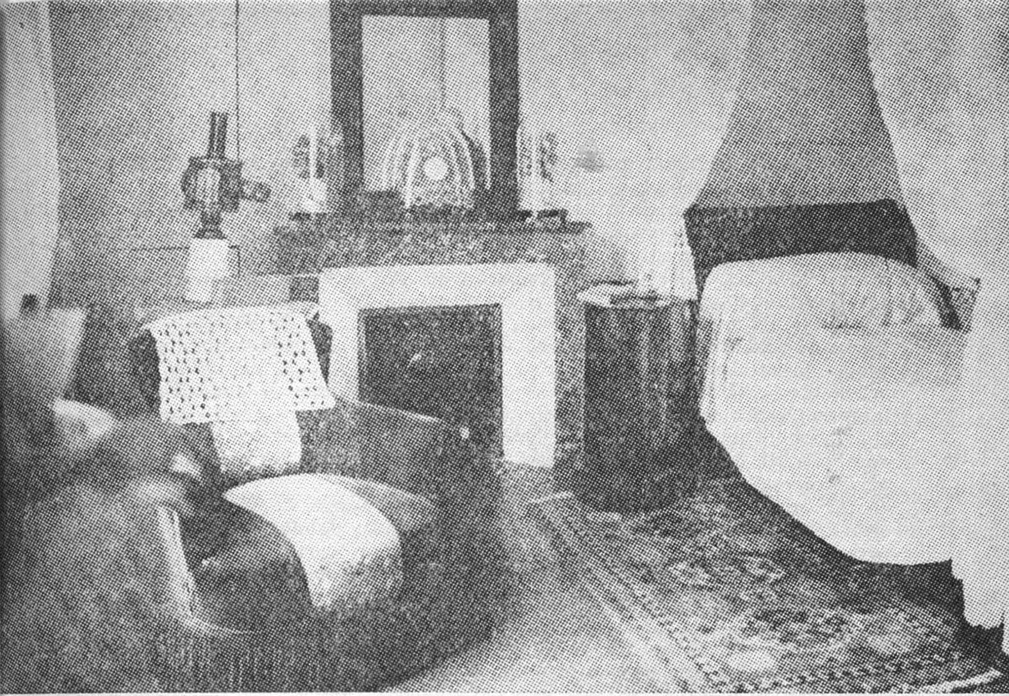

Camera de culcare a lui Proust la Illiers.

Camera mătușii Léonie

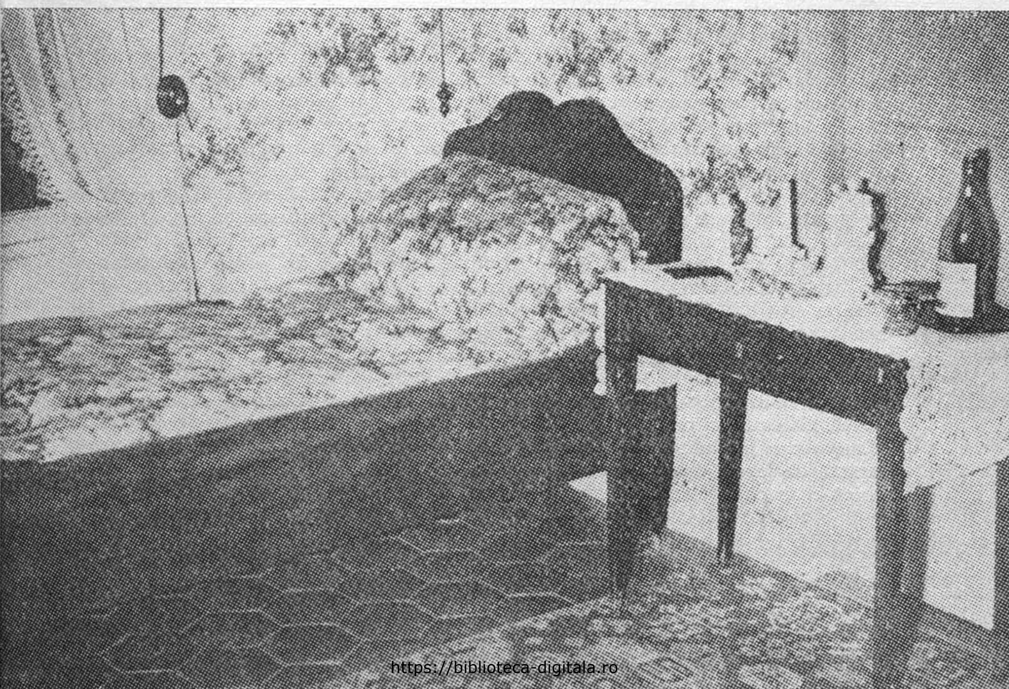

https://biblioteca-digitala.ro

mente uşor de închipuit scara pe care noaptea Marcel aştepta cu răsuflarea tăiată să audă plin de bucurie pasul întîrziat al mamei şi plin de teamă pe acela al tatălui, m-am aşezat şi-am rămas aproape un ceas întreg în jilţul din camera lui: jilţul ale cărui horbote de pe spătar, înţeapă într-adevăr ceafa aşa cum îşi amintea scritorul. Prin fereastra deschisă, privirea mi s-a dus ca aceea a Naratorului, spre ruinele castelului seniorilor d'Illiers, construit în 1019 în lunca Loir-ului (Vivonnei), spre costişa pe care urca şi urcă şi acum parcul Pré-Catelan al unchiului Jules (Octave) şi pe culmea căreia se întinde şi azi înaltul gard viu de albăspină. Se auzeau sferturile muzicale de ceas alunecînd de sub solzii de stejar ghintuit ai clopotniţei vecine. Şi veneau miresme de mirişti, de eleştee, de ierburi încinse de soare. O adiere răcoroasă începea să se prelingă peste dogoarea care se potolea treptat. În încăpere, lumina se schimba pe nesimţite devenind, de pe urma reflexului frunzişurilor, verzuie apoi uşor albăstrie, dobîndind ceva ireal ca strania lumină de acuarium în care, dus pentru prima oară la teatru să vadă pe Berma, lui Proust i se părea că era scăldată întreaga sală.(...)

Într-un tîrziu, am început să aud zvon de glasuri şoptite în grădină. Se reîntorsese Swann şi se vorbea în jurul mesei la lumina globului lăptos al lămpii cu petrol? Nu, erau proustienii cărora li se deschisese poarta grădinii. Pe scară au răsunat apoi paşii secretarei care mă poftea să cobor, domnul Larcher ferindu-se să urce prea multe trepte.

La cei nouăzeci şi şase de ani ai săi, domnul Larcher este de o vioiciune de spirit şi de mişcări uimitoare. Scund, îndesat, cu obrajii uşor congestionaţi, cochet, într-un costum desuet devenit foarte la modă, are o privire limpede şi pătrunzătoare care se umple de vis cînd evocă îndepărtata tinereţe dar fără să-şi piardă nici o clipă maliţiosul licăr galic. După ce a aşezat cu grijă şi cu încîntare într-unul din rafturile din fosta sală de biliard, ticsite cu aproape toate exegezele proustiene, numerele din *Secolul* 20 în care au apărut traduceri sau texte despre Proust, ne-am instalat în sufragerie, încăpere care, mai mult decît camera lui Proust sau aceea a mătuşei Léonie, dă adevărata cheie a dimensiunilor exacte ale universului illiersian al familiei Proust-Amiot şi tonalitatea spiritului societăţii franceze mic burgheze din provincie din acea epocă.

Cînd Jules Amiot — cumnatul doctorului Proust — a făcut avere cu întreprinderi comerciale în Algeria, o avere ce nu avea nimic rotschildian dar care, modestă, însemna totuşi mult pentru el şi pentru Illiers, nu a înţeles să renunţe la principiile solid înrădăcinate în el şi transmise din generaţie în generaţie şi cu atît mai puţin să-şi uluiască concetăţenii. Nu şi-a părăsit casa pentru o alta mai încăpătoare şi nici nu a dărîmat-o pentru a-şi clădi una mai arătoasă. Discret, cu mult tact şi neaşteptat gust (pentru vremea aceea) i-a transformat doar interiorul într-un cuib confortabil, plăcut la vedere, în care să trăiască tihnit şi cu oarecare belşug, îngăduindu-şi şi unele rafinamente doar din dragoste vădită pentru calitatea în sine a lucrurilor. O pildă semnificativă: în casele modeste pentru care boiseriile constituiau un lux inaccesibil, sufrageriile erau tapisate cu o hîrtie care, în naiva dorinţă de a imita lemnul, erau mohorîte şi de o urîţenie deprimantă. Sufrageria lui Jules Amiot este îmbrăcată toată în lemn de nuc. Într-unul din pereţii laterali, sub o larg arcuită arcadă, este amenajată o firidă pe care sînt prinse farfurii chinezeşti şi persane autentice şi, dedesubt, se află o comodă de nuc rustică din veacul al XVII-lea, deasemenea autentică. Sub panourile care îmbracă şi ceilalţi pereţi, se ascund placarduri altădată ticsite cu fină lenjerie de masă, cu servicii de porţelan şi de cristal, cu argintărie masivă. Mobila este de asemenea de nuc. Masa ovală este şi acum tutelată de lampa arhaică cu abajur sub blînda lumină a căreia familia Proust şi Amiot cinau cu tot ritualul cunoscut. Un salon cu biliard, într-o casă particulară

https://biblioteca-digitala.ro

într-un tîrguşor de provincie, era semn de magnificenţă pe atunci. Salonul propriu zis de primire de alături (un salonaş mai curînd) dînd spre grădină, este mobilat în stil « oriental » cu lucruri aduse din Algeria precum şi cu unele obiecte de preţ dăruite doctorului Proust de Şahul Persiei în împrejurările ştiute. Singurul mare lux, singurul « desmăţ » pe care şi l-a îngăduit Jules Amiot în văzul public, a fost cumpărarea unui teren de mai multe hectare la marginea oraşului, teren pe care a creat un parc de întinderea şi de genul Cişmigiului, străbătut în loc de lac — de un somnolent şi cam anemic braţ al Loir-ului. Clasat sit literar, şi acum proprietate a oraşului, parcul Pré-Catelan este perfect întreţinut de Asociaţie.

După o lungă convorbire în care multe amănunte rămase obscure chiar după lectura lui Painter, se luminează, întreb în încheiere:

— De ce începeţi vizitarea casei prin grădină?

— Fiindă poarta grădinii este însăşi poarta operei lui Proust. A operei lui esenţiale. În ciuda unor insinuări perfide şi a unor aparenţe, e drept, uneori tulburătoare, Proust nu a fost niciodată posedat de dorinţa parvenirii sub nici un aspect. Ci chinuitor muncit de nevoia, atît instinctivă cît şi deliberată, a unei depline şi semnificative realizări de sine. Pe deoparte, dezamăgirea şi mustrările, tăcute sau nu ale familiei, pe de alta, teama că nu va avea mult de trăit şi imensul şi preţiosul material adunat se va irosi, l-au grăbit să scrie *Jean Santeuil*. Lucid cum era, şi dîndu-şi în cele din urmă seama de mediocrul rezultat al strădaniei lui, a fost cuprins de o cumplită descurajare, încredinţat că tatăl său avea dreptate să-l socotească un netrebnic şi un becisnic. Ceaiul de tei şi madeleina au fost doar un preludiu, folosit în *Contre Sainte Beuve*. Pînă în ziua cînd, aşteptînd să fie primit de ducesa de Guermantes, i-a scăpat din mînă linguriţa de ceai. Clinchetul linguriţei i-a amintit de clinchetul clopoţelului de la Combray. Aţi văzut adineuri clopoţelul care şi astăzi spînzură de un mic arc de oţel fixat de marginea de sus a porţii de fier, ascuns sub iederă. Intimii intrau prin dos, prin grădină, fără să sune. Îi anunţa clopoţelul de argint. Zgomotul linguriţei i-a readus în minte, ca într-un revelator traveling, imaginea grădinii, a serilor în care sosea Swan, drama aşteptării mamei. . . Şi atunci s-a produs ceea ce Claudel — aşa cum aminteşte Cattaui în prefaţa monografiei lui Painter — numeşte *la touche-mère*.[1]

— Fiindcă aţi pomenit de Painter: el afirmă că toată drama iniţială, declanşatoare a tot ce a urmat, s-ar fi produs în grădina şi casa bunicului Weil de la Auteuil, nu aici la Illiers.

Zîmbetul domnului Larcher se crispează puţin.

— Painter — spune el cu acelaşi glas domol — a făcut o lucrare prodigioasă şi a desfăşurat o muncă titanică. Dar, spre marea mea părere de rău, sînt unele lucruri cu care nu pot fi de acord. Deducţiile logice sînt uneori falacioase.

— În speţă, el se sprijină pe fraza în care Proust spune că zidul faimoasei scări pe care se proiecta flacăra lumînării doctorului Proust, nu mai există. Proust făcea aluzie la dărîmarea casei de la Auteuil pe la 1900.

— Dar Proust spune mai departe în roman că nici Combray-ul nu mai exista, pulverizat în timpul primului război mondial. Ceea ce era un fel de previziune a raidului italian din 1940, din fericire fără efect. Deci fraza argumentată de Painter putea să se refere şi la scara de la Combray. De altfel, acum că aţi vizitat casa şi grădina, vă puteţi uşor da seama că însăşi dispoziţia locurilor dovedeşte, şi prin dimensiuni şi prin distanţe, că acesta şi numai acesta putea fi cadrul firesc al

[1] «Le poète seul a le secret de cet instant sacré où la piqûre essentielle vient soudain introduire au travers d'un monde en nous suspendu de souvenirs, d'intentions et de pensées, la sollicitation d'une forme» (Lecture de l'Odyssée).

https://biblioteca-digitala.ro

acelor scene inițiale. Casa de la Auteuil, după informațiile mele, avea o altă împărțire.

— Mai este un argument, cred, peremptoriu în favoarea tezei dumneavoastră: la Auteuil, doctorul Proust nu ar fi avut nevoie de lumînare ca să urce scara. La epoca respectivă, Parisul era luminat cu gaz aerian.

Domnul Larcher se uită la mine lung — apoi spune pe gînduri:

— Interesant... extrem de interesant. Va trebui să cercetez însă dacă și la Auteuil se introdusese luminatul cu gaz. Cînd a inventat Auer becul său?

— Abia în 1895. Dar s-a folosit pînă atunci becul Bunsen. Cu multe accidente și asfixii.

După o clipă de tăcere, contemporanul lui Proust reia:

— Claudel a avut o licărire genială cu «solicitarea formei». Într-adevăr, în acel moment revelator, Proust a simțit mai mult decît a înțeles că nu în tiparele consacrate, în îndiguirile prefabricate, putea el să lase să se reverse uriașul Nil fecund al trăirilor și observațiilor sale trecute, care solicitau o formă proprie, specifică...

— Care a fost din capul locului intuită și hotărîtă. Contrar unor afirmații hazardate, planul Timpului pierdut și regăsit a fost limpede stabilit, cel puțin în liniile lui mari. Antoine Bibescu mi-a afirmat că Proust i-a spus-o în mai multe rînduri și i-a arătat și niște scheme.

— Lucrul este exact fiindcă mi-a fost confirmat și de Francis de Miomandre. Antoine Bibescu a fost dintre puținii prieteni ai lui Proust care au venit la Illiers după constituirea Asociației...

Ieșim în vestibulul dinspre grădină, din care pornește scara ce duce la etaj și se termină chiar în fața ușii camerei lui Proust.

— Vedeți dece vă spuneam că însăși dispoziția locurilor constituie o dovadă categorică? Numai fiindcă ușa lui se afla în chiar capul scării, Proust a putut auzi fraza dramatic revelatoare, rostită de tatăl său în timp ce urca treptele, frază care a pricinuit sensibilității și imaginației lui atrofiate o rană ce nu s-a închis niciodată, dîndu-i conștiența că este un bolnav, un anormal.

Secretara vine din grădină, însoțită de doctorul Fourtanet, președintele Comitetului de Inițiativă din Illiers. Sala de conferințe amenajată de Larcher în fosta magazie în care Jules Amiot își depozita lemnele și uneltele de grădinărie, se umpluse de proustieni. Cărora într-o fermecătoare și erudită causerie plină de vervă și de spirit, uimitorul nonagenar le-a făcut o concisă prezentare a micului și totuși imensului univers reprezentat de casa mătușei Léonie. La sfîrșit, numeroase întrebări au fost puse cărora domnul Larcher le-a dat răspuns cu bunăvoință, dezinvoltură și competență. Am pornit apoi spre Pré-Catelan și Tansonville: du côté de chez Swann...

https://biblioteca-digitala.ro

N. CARANDINO

Turnee străine în România

Înainte de spectacole, Roger Planchon a oferit oamenilor noştri de teatru o scînteietoare conferinţă de presă. În sala de recepţie de la A.T.M. se înghesuia o asistenţă doar întîmplător selectată. Dacă oaspeţii francezi erau în marea lor majoritate prezenţi, dacă actori şi ziarişti de ai noştri se mai puteau descoperi prin fotolii — onorabilii noştri directori de scenă străluceau printr-o colegială absenţă. Singura excepţie, aceea a Soranei Coroamă era ambiguă: distinsa regizoare era în acelaşi timp amfitrioană.

De ce nu s-au ostenit regizorii să ia contact cu Roger Planchon este fastidios de analizat în amănunţime, deşi participarea n-ar fi răspuns eventual unei simple datorii de politeţe. Roger Planchon a vorbit spontan şi alteori la întrebări precise — despre el şi despre arta lui. Omul care ne sta în faţă avea mai curînd aspect de preot catolic, la rigoare chiar de universitar francez, decît de om de teatru. Adus puţin de spate, purtînd ochelari, sub o abundentă coafură, mîinile i se împreunau firesc — pentru gînd sau pentru rugăciune. Această înfăţişare de perfidii şi de ascunzişuri era însă flagrant contrazisă de sinceritatea evidentă a cuvîntului. Vorbind, Roger Planchon îşi dezvăluie naivitatea funciară a creatorului care se pronunţă despre arta lui.

Ne explica « Tartuffe » şi toate cercetările, toate adîncirile care au premers spectacolului. A studiat bineînţeles principalele montări şi interpretări din trecut şi a constatat că viziunea rolului principal a evoluat de la de Croisy şi pînă astăzi-în legătură cu evoluţia situaţiei social-politice din Franţa. Anticlericalismul lui Coquelin bunăoară corespundea cu momentul Combes, după cum catolicizarea din montările post belice, momentului democrat creştin. Justificînd poziţia

https://biblioteca-digitala.ro

sa, Planchon mărturisea că Tartuffe pe care-l propune nu este altul decît al textului, încă o dată citit. Nimic gratuit, nimic « lipit » în această montare care se valorifică doar printr-o nouă distribuire a luminilor şi a umbrelor. Planchon a descifrat încă o dată, în felul lui, misterul permanent al celei mai clare piese scrise de Molière, acum trei sute de ani. A regîndit cu textul în mînă pe Tartuffe, dar în legătură cu el pe Orgon, pe Elmira, pe Dorina. Nimic arbitrar şi nimic spontan în acest travaliu de cîrtiţă în galeriile subterane ale scriitorului ; nimic provocator în acelaşi timp. (Scenografia lui René Allio, prin jocul treptat al panourilor dezvăluitoare coincidea cu descoperirile lui Planchon în subconştientul personajelor, în secretele de stat şi în cele de familie).

În discuţiile conferinţei de presă Planchon a expus fără menajamente punctul său de vedere cu privire la mobilul psihologic al comportării lui Orgon. În spectacol în schimb, înclinaţia erotică, morbidă a personajului era sugerată cu decenţă şi delicateţe. Montarea nu urmărea scandalul, ci explicaţia.

. . . Întîlnirile lui Planchon cu clasicii, cu Molière, cu Racine, cu Corneille, sînt ale unui marxist care l-a digerat pe Brecht. Dar aşa cum el însuşi mărturisea, în materie de înrudiri şi de influenţe contează pînă la urmă restul neasimilabil, restul într-adevăr rezistent. Este adevărat că Brecht este uşor detectabil în montările lui Planchon — dar nu în momentele lor cele mai fericite.

Pe de altă parte regizorul francez are prea mult în sînge tradiţia clasică pentru a reuşi totdeauna să o « facă pulbere ». Punctul lui de vedere este al dialogului ; nu merge la un text dacă nu-i simte chemarea. Momentul politic, preocuparea generală a publicului îi oferă cînd nu are altceva la îndemînă, succedaneul clasic. Dar acestui clasic nu-i falsifică structurile pentru a-l face contemporan. Eternitatea clasicului devine pur şi simplu la un moment dat, actuală.

Planchon este însă şi autor, un autor care nu scrie piese în vederea spectacolului, dar nici împotriva lui. « Bleus, blancs, rouges » evocă un fragment de istorie franceză (1789—1800) epocă în care a căzut Bastilia şi, printre alte capete, cel al regelui, al lui Danton, al lui Robespierre. La Marengo, Bonaparte deschide calea lui Napoleon.

Tablourile sînt întrerupte de tot atîtea intermedii sau « stampe populare » menite să sublinieze o dată cu atmosfera epocii permanenţele spiritului revoluţionar. Oricine îşi dă seama că în spectacol dacă nu în piesă, e mai mult vorba de mai 1968 decît de ceea ce s-a petrecut în 1789. Tehnica nu este lipsită nici de subtilitate nici de violenţă. Planchon are destul bun gust ca să nu alunece în vulgaritate sau în didacticism ; lecţia lui Brecht este depăşită.

Împotriva a ceea ce superficial s-ar bănui, activitatea de dramaturg şi aceea de regizor sînt, la Planchon, distincte. El este de părere că ambele domenii sînt separate, că trebuie tratate ca atare dar nu ezită o singură clipă cînd este cazul să afirme preeminenţa textului. Pentru Planchon teatrul continuă să rămînă legat de text — oricît de largi sau oricît de înguste ar fi domeniile care i s-ar rezerva. Nici întîlnirea cu o piesă nu este întîmplătoare, nici rezultatele acestei întîlniri nu rămîn străine de o viziune poetică oglindită în rostirea ultimului cuvînt, în expresivitatea celui mai umil element de recuzită. Meseria de regizor nu este străină, în această concepţie, de obligaţiile culturii generale, chemate să facă la un moment dat alegerea decisivă, nici de munca de benedictin în marginea piesei, a interpretărilor ei trecute şi a celor rămase încă posibile. Imitatori superficiali ai lui Planchon s-au grăbit să-i fure din spectacole ceea ce din exterior părea simplă « găselniţă ». Oamenii de scenă au simţit însă imediat absenţa unui fir conducător de emoţie sau de idee ; teatrul este totuşi altceva decît arta de a păcăli publicul.

https://biblioteca-digitala.ro

Un adevărat director de scenă simte uneori nevoia unui joc mai mult sau mai puţin gratuit în marginea unui text de substanţă artistică minoră. Aşa s-au născut bunăoară « Cei trei muşchetari ». Planchon, oricît ar gusta teatralitatea, nu se limitează însă ca facultăţi de creaţie la seducţia sclipirilor exterioare. El ştie că teatrul înseamnă Dramă, că Drama înseamnă Acţiune şi că Acţiunea este pînă la urmă Cuvînt — adică Idee.

Cele două spectacole oferite de teatrul sicilian au avut, pe lîngă meritul de a fi readus în circuitul publicului nostru un scriitor care a jucat în teatrul mondial, ca şi în dezvoltarea dramaturgiei noastre un rol atît de însemnat, pe acela, cu osebire preţios, al înfăţişării sale în straiele Siciliei. Se cunosc exegezele care au subliniat regionalismul funciar al scriitorului girgentin. Antonio Gramsci a insistat încă din cronicile sale de la « Avanti » asupra sicilianităţii lui Pirandello. Astăzi înrudirile cu spiritul cîmpenesc şi idilic sau cu farsele dionisiace — evidente în « Liola » — se asociază firesc neopăgînismului naturalist al lui Verga, al lui Capuana, al lui de Sanctis (entuziaşti admiratori ai lui Zola), scriitori alături de care debutase în proza literară.

Asta ca să nu deschidem capitolul insularităţii sufleteşti a lui Pirandello, insularitate care ar putea fi adevărata cheie a operii sale.

Autor de parabole dialogate, după ce fusese apreciat nuvelist, scriitorul a dat personagiilor sale siciliene dimensiunea universalului. Există în istoria teatrului modern un moment Pirandello aşa cum există un moment Ibsen sau un moment Cehov. Dar există şi o permanenţă pirandelliană în tot ceea ce de la el încoace s-a scris, un fel de a integra Ficţiunea în Realitate, de a privi ca spectator jocurile Formei şi ale Vieţii, de a descoperi fluxul duratei teatrale sub unitatea aparentă a Personalităţii. Există şi un pesimism din care s-au adăpat absurzii, pesimismul aceluia care credea că « *la vita e una molto trista buffonata* » şi care nu acceptă să plătească prin autoînşelare dreptul de a continua. Perspective multiple se deschid în opera lui Pirandello, perspective care ni-l înfăţişează ca naturalist, ca liric, ca umorist, ca dialectician, ca pesimist amant al universalului, şi toate se pierd ca nişte imense fluvii în circulaţia sanguină a literaturii dramatice mondiale.

Trupa de Catania a ales desigur cele două piese din motive care nu toate sînt în legătură directă cu arta dramaturgului. Ne place totuşi să observăm că dincolo de apropierea anilor în care au fost scrise ele prezintă un contrast fundamental: în « Liola » triumfă realitatea, în « Tichia cu zurgălăi » ficţiunea.

Desigur că în opera lui Pirandello se află destule opere mai caracteristice şi mai realizate. Cine ar putea considera însă fără interes (posibil dacă nu imediat) oricare din textele care au izvorît dintr-o asemenea pană? Cît priveşte *Liola* părerea aproape generală a criticii coincide cu a lui Pirandello însuşi: cea mai puţin pirandelliană poate dintre lucrările lui este totuşi una dintre cele mai binecuvîntate de zei. Dacă această din urmă piesă se poate imagina într-o montare alta decît a Teatrului din Catania, într-o montare în care sentimentul panic să irumpă mai mult din pămînt decît din teatralitate — cine ar avea de adus vreo obiecţie admirabilei regii a lui Romano Bernardi în « Tichia cu zurgălăi?

Cîteva observaţii generale se impun însă dincolo de mai mult sau mai puţin justificatele preferinţe. Trupa s-a prezentat la un ridicat nivel. Montarea, scenografia, interpretarea au servit cu mult bun gust pe autor şi teatrul; ansamblurile foarte îngrijite au îngăduit cîtorva personalităţi să iasă în relief. Să cităm în primul rînd pe Turi Ferro interpret principal în ambele piese. Cocoş al satului

https://biblioteca-digitala.ro

DESENE DE SILVAN

https://biblioteca-digitala.ro

în « Liola », prototip de încornorat în « Tichia cu zurgălăi », ne-a fost greu să-l recunoaştem de la un rol la altul, în aşa măsură nici o intonaţie, nici un gest nu trădau identitatea interpretului. Realizările lui Turi Ferro nu se pot răsplăti nici cu adjective nici cu aplauze curente. Marele actor a dat o lecţie de teatru, o lecţie de care profesioniştii noştri nu s-au înghesuit să profite dar care a auvt un profund ecou în lumea laică. Toţi ne dădeam seama că fiecare gest al său şi fiecare cuvînt rezultau dintr-o severă selecţie dar nu ne puteam opri în acelaşi timp să ne lăsăm furaţi de misterioasa lor spontaneitate. Turi Ferro a dominat ambele spectacole, fără excese de nici un fel, cu o fantezie care nu refuza situaţiile simple, cu imobilităţi grele de mişcare şi cu gingaşe iscusinţe de joc perlat. A avut tot timpul suprema decenţă de a nu « face pe nebunul », din respect pentru adevăratul « nebun » pe care îl interpreta. Textul sicilianului capătă totuşi, în ciuda acestei pietăţi, o realitate domestică sensibilă în esenţele ei cele mai subtile, în acele suverane şovăiri ale minţii în luptă cu fantasmele, în zbuciumul adevărului pîndit de minciună, în drama încrederii mereu roase de îndoială. De mult timp nu am mai avut în teatru sentimentul împlinirilor absolute, sentiment care se naşte greu chiar cînd un mare actor se întîlneşte cu un mare text. Îi mulţumim lui Turi Ferro pentru prilejul pe care ni l-a oferit de a ne înălţa peste obligaţiile curente ale profesiei. Şi fiindcă vorbim de actori, să aducem omagiul nostru înduioşat acelui Umberto Spadero care a însufleţit cu inimitabilă teatralitate, un demn urmaş al lui Grasso şi al lui Angelo Musco — pe vicleanul Simone şi pe genuinul Spano. Cine nu a urmărit cu dragoste şi cu emoţie scînteietoarele «efecte » ale acestui virtuoz nu merită să întreţie relaţii cu teatrul.

Dintre actriţe, cele mai în vîrstă au fost cele mai remarcabile: Ave Ninchi, Franca Manetti, Floria Marone, Maria Tolu au interpretat personajele lor cu joc aromat şi plin de culoare. Meritate aplauze au cules dintre cele tinere: Ida Carrara, Fioretta Mari, Marisa Capizzi, Carla Calo. Ceea ce părea bizar în armonicele ansambluri de pe scenă era orchestrarea generaţiilor. Actorii jucau rolurile vîrstei lor evitîndu-se acel climat «serbare şcolară», în care Alexandru cel Bun surîde juvenil sub barba lui de lînă, iar vrăjitoarea îşi ascunde atît de greu dulceaţa infantilă. Actorii aveau în spectacolele italieneşti vîrsta eroilor, iar aceşti eroi — ca şi în viaţă — nu aveau toţi douăzeci de ani. Ansamblurile reuşesc atunci cînd valorile prime sînt chemate să colaboreze cu « utilităţile », iar « util » începi să devii în teatru numai după o oarecare vîrstă, cînd actorul stăpîneşte deajuns meseria ca să o poată la rigoare uita — într-o scenă sau într-o replică.

Teatrul Stabile din Catania s-a înfăţişat cu prea serioase merite ca să întîrziem numai asupra celui din urmă. Se cuvine mai ales să amintim pe cel dintîi asociind numele lui Turi Ferro cu al lui Romano Bernardi. Regiile mediocre înlocuiesc mişcarea cu agiaţia risipind de dragul unor arbitrare explozii vitaliste textul mari-

https://biblioteca-digitala.ro

lor scriitori. Scenele cele mai puternice din spectacolele italienești au fost acelea în care actorii imobili se fereau să stînjenească prin cel mai mic gest desfășurarea dramei.

În ovațiile fără sfîrșit care au mulțumit interpretărilor ultimului spectacol, am participat cu un entuziasm pe care rîndurile noastre ar dori, cu aceeași vigoare, să-l exprime. Este regretabil doar că tinerii elevi ai Institutului de Teatru (sperăm că din neglijența lor) n-au asistat la aceste excepționale reprezentații.

Corectura: LIDA IGIROŞIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică»

https://biblioteca-digitala.ro

PREZENTAREA TEHNICĂ
I. BROD

Secolul 20

REDACŢIA: CALEA VICTORIEI 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAŢIA: ŞOSEAUA KISELEFF 10 — TEL. 18.33.99
BUCUREŞTI

Lei 17

43 804